S. ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
OPERA OMNIA.

TOMUS VII.

Opera philosophica, et historica, cum XXIV. appendicibus.

S. ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
HISPANIARVM DOCTORIS
OPERA OMNIA
DENVO CORRECTA ET AVCTA
RECENSENTE FAVSTINO AREVALO
Qui Isidoriana praemisit, variorum praefationes, notas, collationes, qua editas, qua nunc primum edendas, collegit, veteres editiones, et codices mss. Romanos contulit.

AVCTORITATE ET IMPENSA

EMINENTISS. PRINCIPIS D. DOMINI
FRANCISCI LORENZANAE
S. R. E. PRESBYTERI CARDINALIS
TIT. SS. XII. APOSTOLORVM.

ROMAE ANNO MDCCCIII.
APVD ANTONIVM FVLGONIVM.

Facultate praesidum.

EXCELLENTISS. ET EMINENTISS. PRINCIPI, ET D. D.

LVDOVICO BORBONIO

S. R. E. PRESBYTERO CARDINALI TIT. S. MARIAE DE SCALA, ARCHIEPISCOPO TOLETANO, CANCELLARIO MAIORI CASTELLAE, ADMINISTRATORI ARCHIEPISCOPATVS HISPALENSIS, COMITI CHINCHONIS, MAGNATI HISPANIAE PRIMAE CLASSIS, PRAECLARI REGII ORDINIS HISPANICI CAROLI III. MAGNA CRVCE, ATQVE ORDINVM SS. IANVARII, ET FERDINANDI INSIGNIBVS DECORATO, ETC.

FAVSTINVS AREVALVS.

Non dubitabam, PRINCEPS EMINENTISSIME, quin opus sexto abhinc anno auspiciis, et munificentia Domini mei Francisci Lorenzanae S. R. E. Cardinalis edi coeptum, et nunc tandem post tot, tantarumque rerum discrimina ad exitum perductum, gra-

tum Tibi, acceptumque, si a me offerretur, futurum esset: tamen, ne id facere auderem, impediebar quum ingenuo quodam pudore, conscientiaque tenuitatis meae, tum maxime amplitudinis tuae contemplatione; quae quanta sit, quantique fieri ab omnibus debeat, non poteram non intelligere. Ac destitissem plane, fateor, ab eo Tibi offerendo, omnemque istam cogitationem penitus abiecissem, nisi is, quem proxime nominaui, Franciscus Lorenzana Cardinalis grauissima sua auctoritate intercessisset; qui quidem dubium, ac verecundantem suadendo, atque hortando, ac tantum non iubendo, cogendoque ad id impulit, quod me vides modo facere, timide quidem, ac pudenter, sed tamen obsequentissime, vt decet, et humillime. Et sane qui facere poteram, vt ei morem non gererem? Nec vero hic quidquam aliud, etsi postulare id a me locus videtur, de illius viri laudibus attingam: quod minime necesse est apud Te, qui eum et iam inde a prima pueritia plane cognitum, ac perspectum habes, et obseruare etiamnum, ac diligere, non secus atque parentem filius, perseueras. Sed ad Isidorum accedamus. Est hic profecto communis omnium nostrum, quicumque Hispani nati sumus, magister,

et parens. Sed praeter communia cetera, sunt illi tecum quaedam propria, quae faciunt, vt iure quodam vestro vterque, et ille, perfecta iam eius operum editione, venire ad Te debeat, et Tu vicissim aduenientem excipere. Rexit ille, at quanta ceterarum sedium approbatione, ne dicam, inuidia! rexit Hispalensem ecclesiam; idemque Concilio Toletano IV. omnium celeberrimo praefuit, et luculentissimos canones digessit. Vides igitur, EMINENTISSIME PRINCEPS, quam istud opus proprie ad Te respiciat, qui exemplo Parentis optimi, Serenissimi Hispaniarum Infantis Ludouici Borbonii, vtramque sedem Toletanam, et Hispalensem singulari prudentia regis, et sanctissimis moribus informas. Succurrebat etiam illud, quod Ioannes Grialius Philippo III. Hispaniarum Regi Catholico iam olim suggessit, dum Regiam Matritensem Isidori operum editionem illi nuncuparet; cuius Isidori, inquit, ipse a stirpe genus ducis. Sed gratius fortasse, iucundiusque Tibi accidet, quod Notkerus Balbulus Salomonem, Constantiensem deinde Episcopum, seculo nono praemonebat, quum aliquot rerum ecclesiasticarum scriptores illi commendaret „ Libri, „ ait, Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum „ nomine titulati, omnimoda te perficiunt scientia.

„ Item Sententiarum eius vtilissimus liber. Item
„ alius de officiis, et ordinibus ecclesiasticis. Qui
„ tibi mox Dei gratia futuro Sacerdoti maxime sunt
„ necessarii; in quibus omnem rationem, et nomina
„ singularum festiuitatum, et ieiuniorum reperies,
„ vt praeco Dei populo futuras stationes praenun-
„ ciare possis „. Quibus doctrinis quum ipse, PRINCEPS EMINENTISSIME, et PRAESVL AMPLISSIME, a pueritia assueueris, quippe grauissima exercitatus disciplina, vt hoc tanto munere ad religionis catholicae amplificationem, et ad Hispaniae decus quam diutissime incolumis fungaris, omnium bonorum votis mea adiungere numquam intermittam.

Ex Vrbe, pridie Idus Martias an. MDCCCIII.

INDEX EORVM

QVAE IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

LIBER DE NATVRA RERVM

IMPRIMATVR

Si videbitur Reuerendissimo Patri Magistro Sac. Palatii Apostolici.

Benedictus Fenaia Archiep. Philipp. Vicesgerens.

APPROBATIO.

Septimum, idemque postremum Volumen Operum S. Isidori Hispalensis a viro vndecumque doctissimo Faustino Areualo quam maxima potuit accuratione, diligentiaque editorum, expenderunt, et probarunt Censores dati, Vitus Maria Giouenazzius, et qui modo in aliorum Censorum locum absentium, aut demortuorum subrogatus est, Raimundus Diosdado; qui ambo et subscripserunt.

Romae kal. Mart. MDCCCIII.

Vitus Maria Giouenazzius.
Raimundus Diosdado.

IMPRIMATVR

Fr. Thomas Vincentius Pani Sacri Palatii Apostolici Magister.

S. ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
DE NATVRA RERVM
AD SISEBVTVM REGEM
LIBER.

PRAEFATIO.

Domino, et Filio Sisebuto Isidorus.

I. *Dum te praestantem ingenio, facundiaque, ac vario flore literarum non nesciam, impendis tamen amplius curam, et quaedam ex rerum natura, vel causis a me tibi efflagitas suffraganda. Ego autem satisfacere studio, animoque tuo decursa priorum monumenta non demoror, expediens aliqua ex parte rationem dierum, ac mensium, anni quoque metas, et temporum vicissitudinem, naturam etiam elementorum, solis denique, ac lunae cursus, et quorumdam causas*

Praefat. n. I. De natura rerum. *Ex cod. goth. ouet., Braulione, et Sigeberto in Isidori vita, atque etiam ex Beda, qui Isidori exemplo libros suos* de natura rerum *inscripsit, quum alias* de astronomia, *vel* de mundo, *vel* de naturis rerum *liber hic inscribatur*. A me tibi efflagitas suffraganda. *Id est, supplenda, vt lib. I. Sentent. cap. 10. de angelis*: mutabilitatem itaque naturae suffragatur in illis contemplatio creatoris. *Hoc est, supplet, compensat mutabilitatis infirmam conditionem, et naturae debili subsidio est. Gloss.* suffrago, βοηθῶ. *Itemque βοηθῶ* adiuuo, suffrago, subuenio, opitulor. GRIAL.

Ib. Ego autem satisfacere studio, animoque tuo decursa priorum monumenta non demoror. *Hoc est: ego operae non parco, quominus euoluendis priorum scriptorum monumentis, ex ipsis studio, animoque tuo satisfaciam*. GR.

Ib. Caput 76. in Isidorianis hoc titulo praenotatur: *De natura rerum liber Isidori ad Sisebutum regem. Editiones, mss. codices, excerpta, caput quoddam huius libri nondam editum. Carmen astrologicum huic libro additum, fortasse Isidori, compendium metricum eiusdem libri nondum editum, fortasse S. Eugenii toletani*. Hunc librum notationibus suis Grialius illustrauit, cuius nomine pro-

astrorum, tempestatum scilicet signa, atque ventorum, necnon et terrae positionem, alternos quoque maris aestus.

2. *Quae omnia, secundum quod a veteribus viris, ac maxime sicut in literis catholicorum virorum scripta sunt, proferentes, breui tabella notauimus. Neque enim earum rerum naturam noscere superstitiosa scientia est, si tantum sana, sobriaque doctrina considerentur. Quinimmo si ab inuestigatione veri modis omnibus procul*
Sapient.7. 17. *abessent, nequaquam rex ille sapiens diceret*: Ipse mihi dedit horum, quae sunt, scientiam veram, vt sciam dispositionem caeli, et virtutes elementorum, conuersionum mutationes, et diuisiones temporum, annorum cursus, et stellarum dispositiones.

3. *Quapropter incipientes a die, cuius prima procreatio in ordine rerum visibilium extat, dehinc cetera, de quibus opinari quosdam gentiles, vel ecclesiasticos viros nouimus, prosequamur: eorum in quibusdam causis et sensus, et verba ponentes, vt ipsorum auctoritas dictorum fidem efficiat.*

CAPVT I.

De diebus.

1. Dies est solis orientis praesentia, quousque ad occasum perueniat. Dies gemine appellari solet, proprie a solis exortu, donec rursus oriatur: abusiue a solis ortu, vsquequo veniat ad occasum. Spatia diei duo sunt, interdianum, et nocturnum: et est dies horarum XXIV., spatium horarum XII.

2. Partes abusiui diei tres sunt, mane, meridies, et suprema. Initia diei alii a solis ortu putant, alii ab occasu, alii a media nocte. Nam chaldaei a solis exortu diei initium faciunt, totum id spatium vnum diem appellantes. Aegyptii autem ex initio noctis

pterea proferuntur. Pro *decursa priorum monumenta* alii *decursis priorum monumentis*. AREV.

2. Al. *viris didicimus, ac maxime*. AREV.

Cap. I. n. 1. De diebus. *Ex ouet. et lib.* 5. *Etymolog. al.* De die. GRIAL.

Ib. Dies est . . . suprema. *Sunt haec eadem paulo pleniora in Etymolog.* GR.

2. Chaldaei ab exortu. Secundum Persas ab ortu solis, *in Etymol.* Babylonii sole exorto, *Agell. lib.* 3. *cap.* 2. *et Macrobius* (*e quo sunt huius capitis pleraque*) 1. *Saturn. cap.* 3. GRIAL.

Ib. Aegyptii ex initio noct. Secundum aegyptios ab occasu solis, *in Etymolog. ex Seru.* 5. *Aen.* GRIAL.

Ib. *Abusiui*: al. *abusiue*, vel *abusi-*

sequentis diei originem trahunt. Romani autem a medio noctis oriri diem volunt, et in medio noctis finiri.

3. Dies in principio operum Dei a lumine habebat exordium, ad significandum hominis lapsum. Nunc autem a tenebris ad lucem, vt non dies obscuretur in noctem, sed nox lucescat in diem, sicut scriptum est, *de tenebris lumen clarescere*: quia a delictorum tene- 2. Cor. 4.
bris liberatus homo ad lucem fidei, scientiaeque peruenit. Prophetice autem dies scientiam diuinae legis significat: nox vero ignorantiae caecitatem secundum Osee prophetam, qui dicit: *Nocti assi-* cap. 4. v. 5.
milaui matrem tuam, factus est populus meus tamquam non habens

uae. AREV.

Ib. Spatium diei pro dimidio diei, nescio, an apud alios reperiatur. Initium diei a solis occasu hebraei ducunt, quod nonnulli itali adhuc sequuntur. Primum mundi diem ex vespere praeeunte, et mane succedente compositum fuisse, et sic alios dies processisse, docent Petauius, et alii, qui de opere sex dierum accurate scripserunt. AREV.

3. De tenebris lumen clarescere. *Ita ms. goth. et August. lib. primo quaest. euang. cap.* 7. Splendescere *Vulg. cap.*4. *epist.* 2. *ad Cor.* GRIAL.

Ib. Sicut scriptum: al. *sicut in Apostolo scriptum*. Post *scientiaeque peruenit*, aut, vt nonnulli exhibent, *scientiamque peruenit*, non exiguum fragmentum in multis mss. exemplaribus inseritur in haec verba: „ Mystice quoque dies imaginem legis portat. Sicut enim diei claritas obscura tenebrarum illuminat, ita et lex viam vitae demonstrans, depellit tenebras errorum, lucem declarat virtutum, et iniquorum peccata arguens, bonos ad meliora perducit. Festi autem dies in veteri lege isti sunt. Dies azymorum *Phase* quartadecima dies mensis est primi, quando luna plenissima, abiecto fermento, agnus immolabatur. Dies *Pentecostes* est, quando in vertice montis Sina lex data est Moysi, in qua de frugibus primi panes propositionis offerebantur. Dies *Sabbatorum* est, in quo otium celebratur in lege, et in quo manna in deserto non licebat colligere. Dies *Neomeniarum* est celebratio nouae lunae; semper enim iudaei in principio mensium, hoc est, in prima luna diem festum agebant. Sed iccirco in principio mensium hoc faciebant, quia, deficiente luna, tempus finitur, et iterum, nascente luna, incipitur. Dies *Tubarum* septimi mensis principio est, quando iudaei solemnitatem agentes, amplius tuba canebant, et plurima offerebant sacrificia quam per singulos menses. Dies *Scenopegiae* est mense septimo quintadecima die mensis, in quo tabernaculorum solemnitatem veteres celebrabant. *Scenopegia* tabernacula interpretantur. Dies *Ieiunii quarti* in mense iulio est septimadecima die mensis eiusdem, quando Moyses descendens de monte, tabulas legis confregit. In eo etiam die et Nabuchodonosor vrbis Ierusalem primum muros destruxit. Dies *Ieiunii quinti* in mense augusto est, quando pro speculatoribus ad terram sanctam remeantibus seditio in castris est orta, et factum est, vt per desertum quadraginta annis laboriose discurrerent, et in eremo omnes perirent. Siquidem et in eo mense a Nabuchodonosor, et multo post tempore a Caesare Tito templum euersum est, atque succensum, et in opprobrium perditae gentis exaratum est. Dies *Ieiunii septimi* in mense septimo est, qui appellatur october, in quo occisus est Godolias, et reliqui, qui erant in Ierusalem, iuxta quod loquitur Ieremias. Dies *Ieiunii decimi* est in mense decimo, qui

scientiam. Item nonnumquam dies prosperitatem significat seculi: nox vero aduersitatem.

4. *Fasti* dies sunt, quibus ius fatur, id est, dicitur, vt *nefasti*, quibus non dicitur. *Feriati* dies, in quibus res diuina fit, et abstinere homines a litibus oportet. *Profesti* festis contrarii, id est, sine religione, *festi* tantumdem otii, et religionis sunt. *Atri* dies sunt, qui et communes vocantur. *Siderales*, in quibus sidera mouentur, et homines a nauigationibus excluduntur. *Iusti* continui triginta. *Proeliares*, quibus fas est hostem bello lacessere: de
2. Reg. xi. 1. quibus liber Regum testatur, dicens: *Eo tempore, quo solent reges ad bella procedere*.

5. *Intercalares* dies sunt quinque, qui iuxta aegyptios super-

apud nos december vocatur, quando in Babylone cuncti captiui agnouerunt, quinto mense templum fuisse destructum, et fecerunt planctum, atque ieiunium. Haec Beatissimus Hieronymus in commentariis Zachariae scripsit „. Nonnullae variae lectiones in mss. occurrunt, vt *dies ieiunii quarti in mense iulio est quartadecima eiusdem mensis die*. Et postea *qui apud nos ianuarius vocatur, quando agnouerunt, quarto mense templum fuisse etc.* Locus Osee in Vulgata ita profertur: *Nocte tacere feci matrem tuam. Conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam*. Versio antiqua apud Sabatierium, *Nocti assimilaui matrem tuam. Et assimilatus est populus meus, quasi non habens scientiam*. AREV.

4. Fasti sunt, in quibus ius fatur. *Macrob. lib.* I. *cap.* 16. Fasti sunt, in quibus licet Praetori fari tria verba solemnia, do, dico, addico. *His contrarii sunt nefasti. Noti sunt Ouidii versus. Ille Nefastus erit, per quem tria verba silentur: - Fastus erit, per quem lege licebit agi*. GRIAL.

Ib. Atri dies sunt, qui et communes. *Macrob. idid.* Dies autem postriduanos ad omnia maiores nostri cauendos putarunt, quos etiam atros velut infausta appellatione damnarunt, eosdem tamen nonnulli communes ad emendationem nominis vocitauerunt. *Ouid.* I. *Fast.* Vendicat Ausonias Iunonis cura calendas, - Idibus alba Ioui grandior agna cadit, - Nonarum tutela Deo caret, omnibus istis, - Ne fallare, caue, proximus ater erit: - Omen ab euentu est, illis nam Roma diebus - Marte sub aduerso tristitia damna tulit. GRIAL.

Ib. Iusti... Proeliares. *Macrob. c.* 17. Proeliares ab iustis non segregauerim. Siquidem iusti sunt continui triginta dies, quibus exercitui imperato vexillum rufi coloris in arce positum est. Proeliares autem omnes, quibus fas est res repetere, vel hostem lacessere. *Festus*: Iusti dies dicebantur triginta, quum exercitus imperatus, et vexillum in arce positum esset. *Aliud genus iustorum* XXX. *dierum refert Agell. lib.* XX. *cap.* I. Confessi, *inquit*, aeris, ac debiti iudicatis triginta dies sunt dati conquirendae pecuniae causa, quam dissoluerent, eosque dies Decemuiri iustos appellauerunt, velut quoddam iustitium, id est, iuris inter eos quasi interstitionem quamdam, et cessationem, quibus diebus nihil cum his agi iure posset. Post deinde nisi dissoluerent, etc. GRIAL.

Ib. Excluduntur: al. *excluduntur, quintodecimo die de ianuario, et quintodecimo die de februario*. AREV.

5. Intercalares sunt dies quinque, qui iuxta aegyptios. *Macrob. cap.* 15. Tunc Horus: Dies hic, inquit, intercalaris, antequam quintus annus incipiat, inserendus, cum Aegypti matris artium ra-

sunt duodecim mensibus, et incipiunt a nono calendas septembris, et quinto calendarum memoratarum finiunt. Dies *epactarum* sunt vndecim, qui per singulos annos ad cursum lunarem accrescunt. Nam dum in annum XII. lunae CCCLIV. dies habeant, remanent ad cursum anni solarem dies XI., quos epactas aegyptii vocauerunt, pro eo quod ad inueniendam lunam per totum annum adiiciantur. *Solstitiales* dies sunt, in quibus sol stat, crescenti spatio dierum, vel noctium. *Aequinoctiales* dies sunt, in quibus dies, et nox aequalibus horarum spatiis euoluuntur.

CAPVT II.

De nocte.

1. Nox est solis absentia, quamdiu ab occasu rursus ad exortum recurrit. Noctem autem fieri vmbra terrarum, quam datam ad quietem corporis credimus, non ad alicuius operis officium. Duobus autem modis nox in Scripturis accipitur, id est, aut tri-

tione consentit. Sed in illorum mensibus explicandis videtur operosum, quos tricenûm dierum omnes habent. Eo quod explicitis XII. mensibus, id est, CCCLX. diebus exactis, tunc inter augustum, et septembrem reliquos quinque dies anno suo reddunt, adnectentes quarto quoque anno exacto intercalarem, qui ex quadrantibus confit. GRIAL.

Ib. Et incipiunt IX. kalend. septembris. *Hoc pugnare videtur cum Macrobii verbis recitatis. Nam Horus, exactis* CCCLX. *diebus, reliquos quinque anno suo reddi dixit, Isidorus vero vltimo mensi nondum expleto interseri, eadem ratione, qua nos februario diem vnum bissextilem interiicimus*. GRIAL.

Ib. Solstitiales dies sunt. *Solstitii nomine brumam quoque more suo comprehendit, et ita infr. cap.* 8. Solstitia duo sunt. GRIAL.

Ib. *Quinque etc.* En calendarii rationem, quam Gallia non multis ante annis adoptauit. Quod autem Grialius putat, Isidorum vltimo mensi nondum completo interserere dies quinque intercalares, id mihi non ita videtur: nam ex eius mente vltimus dies mensis duodecimi apud aegyptios est decimo calendas septembris: huic adduntur quinque dies, aut anno bissextili sex, et quinto calendas septembris finitur annus, et quarto calendas septembris incipit primus dies primi mensis anni sequentis. In Gallicano recenti calendario annus incipit decimo calendas octobris. AREV.

Ib. *Sol stat, crescenti*: al. *sol stat, in maiori latitudine, quam habere possit, crescente*. AREV.

Cap. II. n. 1. Vmbra terrarum. *Ambros.* 4. *Hexaem. capit.* 3. Est enim (*Nox*) vt peritiores probarunt, qui nobis aetate, vel munere praecucurrerunt, vmbra terrae. *Et paulo post*: Vnde liquet, quod noctem faciat vmbra terrarum. *Indicat autem Basilium*. GRIAL.

Ib. Quam datam ad quietem corporis. *Ambr. lib.* 1. *cap.* 10. Noctem enim ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad muneris alicuius, vel o-

bulatio persecutionis, aut obscuritas caeci cordis. Nox a nocendo dicta, quod oculis noceat.

2. Noctis partes sunt septem: crepusculum, vesperum, conticinium, intempestum, gallicinium, crepusculum, et matutinum. Crepusculum dicitur, id est, creperum, quod dubium dicimus: hoc est, inter lucem, et tenebras. Vesperum, oriente stella, cui hoc nomen est.

3. Conticinium, quando omnes silent: conticere enim silere est. Intempesta, id est, importuna, quando agi nihil potest, et omnia quieta sunt. Gallicinium autem dictum est, propter gallos lucis praenuncios. Crepusculum matutinum inter abscessum noctis, et diei aduentum.

CAPVT III.

De hebdomada.

1. Hebdomada apud graecos, et romanos septem dierum cursu peragitur. Apud hebraeos autem septem anni sunt. Declarat hoc Daniel de septuaginta hebdomadis. Hebdomada autem septem feriis constat. Feria quoque a fando dicta est, quasi fari: eo quod in creatione mundi per singulos dies dixit Deus, *fiat*. Item quia dies sabbati ab initio feriatus habetur. Inde dies solis prima feria nuncupatur, quia primus est a feria. Item dies lunae proinde secunda feria: quia secundus est a feria: id est, sabbato, qui est feriatus. Sic et ceteri dies tali ex numero sumpserunt vocabula.

2. Apud romanos autem hi dies a planetis, id est, ab erraticis

peris functionem. GRIAL.

Ib. Nox a nocendo. *Vt in Etymolog. ex Atteio Capitone, et aliis*. GRIAL.

2. Noctis partes. *Vid. Etymol. lib.*5. GRIAL.

Ib. Crepusculum. *Non.* Crepera res proprie dicitur dubia. Vnde et crepusculum dicitur dubia lux. GRIAL.

Ib. *Oriente stella*: al. *a noctis orientis stella*. AREV.

3. *Conticere*: al. *conticescere*. AR.

Cap. III. n. 1. Apud hebraeos autem septem anni sunt. *Non quin apud illos dierum etiam hebdomas sit. Vt Leuit.*12. Sin autem feminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus. GRIAL.

Ib. *A fando*: al. *a feriendo*, et mox *fieri* pro *fari*. Forte, *a fiendo*, quo alludit *fiat*. Quod dies dominicus dicatur prima feria, quia primus est post feriam, hoc est, sabbatum, et sic feria secunda etc., obseruatio propria Isidori est, quam Mazochius tom. 3. Spicilegi ad Act. Apost. c. 19. confirmat. AREV.

2. Quae soli... magnitudine proxima. *Vt spectantibus quidem propter propinquitatem videtur, quum sit alioqui siderum omnium minima*: *Cicer. in Somn. Scip.* Erant autem eae stellae, quas numquam ex hoc loco vidimus, et eae ma-

stellis vocabulum acceperunt. Primum enim diem a sole vocauerunt, qui princeps est omnium siderum, sicut idem dies caput est cunctorum dierum. Secundum a luna, quae soli et splendore, et magnitudine proxima est, et ex eo mutuat lumen. Tertium a stella Martis, qui pyrois vocatur.

3. Quartum a stella Mercurii, quam quidam candidum circulum dicunt. Quintum a stella Iouis, quam phaethonta dicunt. Sextum a Veneris stella, quam luciferum asserunt, qui inter omnia sidera plus lucis habet. Septimum a stella Saturni, quae septimo caelo locata, triginta annis fertur explere cursum suum.

4. Proinde autem gentiles ex his septem stellis nomina diebus dederunt, eo quod per easdem aliquid sibi effici aestimarent, dicentes habere ex sole spiritum: ex luna, corpus: ex Mercurio linguam, et sapientiam: ex Venere voluptatem: ex Marte feruorem: ex Ioue temperantiam: ex Saturno tarditatem. Talis quippe extitit gentilium stultitia, qui sibi finxerunt tam ridiculosa figmenta.

CAPVT IV.

De mensibus.

1. Mensis est luminis lunaris circuitus, ac redintegratio, siue a noua ad nouam cursus. Cuius figura plerumque huius vitae cursus intelligitur, quae suis incrementis, quasi mensis, peragitur, ac

gnitudines omnium, quas esse, numquam suspicati sumus. Ex quibus erat ea minima, quae vltima caelo, citima terris luce lucebat aliena. GRIAL.

Ib. Ab stella Martis, quae pyrois. *Mendose in omnibus libris* vesper *pro* pyrois *inuersis literis*. *Vt etiam lib.* 3. *Etymolog*. GRIAL.

Ib. *Mutuat*: al. *mutuatur*. Illico *tertius*, et sic deinceps *quartus etc.* AREV.

3. Quam quidam candidum circulum. Stilbonta *potius*. *Vid. not. ad cap.* 28. *lib.* 5. *Etymolog.* GRIAL.

Ib. Ab stella Saturni, quae septimo caelo locata. *Mendose lib. o.* sexto caelo, *vti etiam in plerisque lib. Etymolog.* GRIAL.

Ib. *Septimo caelo*: ita nonnulli nostri mss. AREVAL.

4. Ex Mercurio linguam, et sapientiam: ingenium, et linguam *in Etymol. ex Seru.* GRIAL.

Ib. Ex Marte feruorem: a Marte sanguinem, *ibid.* GRIAL.

Ib. Ex Saturno tarditatem: a Saturno humorem, *ibid.* GRIAL.

Ib. *Dederunt*: al. *indiderunt*. Postea, *ex sole ignem, ex aere spiritum*. AREV.

Cap. IV. n. 1. Siue a noua ad nouam cursus. Cuius, etc. *Omiserant librarii vocem* cursus *similitudine sequentis vocis*, Cuius, *decepti*. *Quam nos ex Etymologiis restituimus*. *Sic enim illic c.*31. Vnde et apud hebraeos menses legitimi

diminutionibus certissimis terminatur. Mensem autem antiqui definierunt: Quamdiu luna zodiacum circulum perducitur.

2. Antiqui autem gentiles mensibus nomina quaedam ex diis suis, quaedam ex causis, quaedam vero ex numero imposuerunt, incipientes a martio, quia ex ipso anni exorientis ordinem seruauerunt. Hunc autem martium propter honorem Romuli sic appellauerunt: quia eum Martis filium esse crediderunt. Aprilem vero, nullo deorum suorum nomine, sed de re propria, quasi aperilem nominauerunt: eo quod tunc plurimum germinis aperiatur in florem.

3. Inde mensem maium pro Maia Mercurii matre, quam deam sibi propter maiores decreuerunt. Deinde iunium a Iunone, quam sororem, vel coniugem Iouis fuisse testantur. Alii autem, sicut *maium* pro *maioribus*, ita pro *iunioribus iunium* vocari dixerunt. Item iulium a Iulio Caesare, augustum vero ab Octauiano Augusto vocauerunt. Nam prius iulius *quintilis*, et augustus *sextilis* vocabantur. Sed eorum nomina a Caesaribus Iulio, siue Augusto sunt commutata.

4. Iam september, eo quod septimus sit a martio, qui est principium veris. Simili quoque ordine october, et nouember, et december ex numero imbrium, atque veris vocabulum acceperunt. Porro ianuarium ex nomine Iani vocauerunt, sed specialiter ianuarius appellatur, eo quod ianua sit anni, atque principium. Februarium

non ex solis circulo, sed ex lunae cursu enumerantur, qui est de noua ad nouam. GRIAL.

Ib. Antiqui definierunt, quamdiu luna zodiacum circulum perducitur. *Verba sunt Hygini extremo libro quarto*. GR.

Ib. *Reintegratio*: al. *remigratio*. AR.

2. Antiqui autem gentiles mensibus nomina quaedam ex diis ... a sacris lupercorum appellauerunt. *Totus locus sumptus ex August. lib. 18. contr. Faust. cap. 5. paucis quibusdam inuersis. Vidend. etiam Macrob. lib. 1. Saturn. c. 12.* GRIAL.

3. *Sororem, vel coniugem*; hoc est, *sororem, et coniugem*. AREV.

4. October, nouember, december, ex numero imbrium, atque veris. *Nihil huiusmodi apud Augustinum, sed a numeris, vel a numerorum ordine. Ergo lusisse Isidorum in notatione, an potius haec illi adiecta, cum P. Chacone putabimus? Quod item suspicari eadem causa licet de verbis illis*: Sed specialiter ianuarius appellatur, eo quod ianua sit anni, atque principium. *Nam huius notationis neque Augustinus, neque Macrobius meminit*. GRIAL.

Ib. *A februis etc.* Alii, „ duobus modis, sub idolo, et sub re, id est, a februis sacris lupercorum appellauerunt: quia omnes immunditias corporum suorum solo hoc mense abluebant, et febricitabant in aqua frigida. *Sub re* dicitur, quia solent creaturae multae in eo coniungi. Itaque etc. „. AREVALVS.

rium autem a februis sacris lupercorum appellauerunt. Itaque apud antiquos latinos decem mensibus cursus anni computabatur. Sed ianuarium romani, februarium Numa Pompilius addidit, atque in duodecim menses annum distinxit.

5. Plerique autem asserunt, Ancum sabinorum regem prius annum in menses diuisisse, idus, calendasque, et intercalares dies instituisse. In codicibus autem sanctarum scripturarum duodecim menses fuisse anni etiam ante diluuium ostenditur. Sicut enim ibi legitur, *Aqua autem imminuebatur vsque ad vndecimum mensem. Vndecimo autem mense prima die mensis apparuerunt capita montium*. Sic enim tunc dinumerabatur mensis, sicut et nunc. Sed non quos calendae, sed quos luna coepta, et finita concludit.

6. Calendas autem a *colendo* dictas. Apud antiquos enim semper mensium principia colebantur. Idus quoque dictae a diebus, vel ab idulio, et nonae a nundinis. Menses autem omnes apud latinos ex calendis sumunt principia. Apud hebraeos ex lunae nascentis recursu.

7. Apud aegyptios autem principia mensium ante calendas

5. Plerique Ancum sabinor. regem. *Numae, qui Sabinus fuerat, ex filia, nepotem: quo respexit Catullus in Hymno Dianae*: Sis, quocumque tibi placet, - Sancta nomine, Romulique, - Ancique, vt solitas es, bona - Sospites ope gentem. *Quod mirum non vidisse virum eruditissimum, qui veram scripturam ex libris antiquis restituit. Non enim romanos tantum indicare voluit Catullus, quum* Romulique, Ancique *dixit: sed romanos, qui paternum genus ad Romulum, maternum vero ad Ancum, hoc est, ad Sabinas referrent*. GRIAL.

Ibid. Duodecim menses fuisse anni etiam ante diluuium. *Hoc ita esse nihil vetat, id tamen non satis probat locus ex Genesi adductus, quum praesertim ibi decimi tantum mensis fiat mentio, non (vt est in Isidorianis libris) vndecimi. Id accidit, quia apud* LXX. *interpretes, vbi nunc ἐν τῷ δεκάτῳ μηνὶ legitur, ἐν δεκάτῳ μηνὶ in aliis exemplaribus legebatur*. GRIAL.

Ib. Alii, *ad decimum mensem . . . apparuerunt cacumina montium*. Sic enim tunc dinumerabantur menses. AREV.

6. Calendas autem a colendo dictas. *Quod in Etymologiis non de sua, sed de aliorum sententia pronunciauit. Constat autem, a* calendo, *hoc est, vocando nominatas. Vid. Macrob.* GRIAL.

Ib. Vel ab idulio: *al.* edulio. *Sed placet* idulio. *Nam sacrum, quod Ioui singulis idibus iduli agna fiebat, idulium dictum ait Festus in* Sacra via. *Immo idulis (inquies) agna, et idulium ab idibus ipsis potius dicta. Quasi id mirum, aut nouum Isidoro, priora quae sint, e posterioribus ducere, dum de vtrisque magis liqueat. Sic enim apud illum quatuor a figura quadrata, et testis a testamento, et ieiunium a ieiuno intestino, et sexcenta huiusmodi. Sed videndae aliae elegantissimae notationes iduum apud Macrobium*. GRIAL.

Ib. Nonae a nundinis. *Nihil nonis cum nundinis. Immo quod aliquando nundinae in nonas incidebant, cautum, ait Macrobius, quomodo nundinae in nonas ne incurrerent*. GRIAL.

7. Apud aegyptios autem principia

quatuor, vel quinque dies pronunciantur, iuxta quod formula subiecta (*fig.* 1.) declarat. Dehinc reuerteris ad quartum calendas septembris, talique ratione complentur dies CCCLX. duodecim mensium aegyptiorum. Quinque dies supersunt, quos ἐπαγομένας, vel intercalares, siue additítios vocauerunt. De quibus superius memoratum est.

CAPVT V.

De concordia mensium.

1. Ianuarius cum decembri in horarum mensura concordat. Februarius cum nouembri spatium aequale consumit. Martius consentit octobri. Aprilis aequat septembrem. Maius respondet augusto. Iunius compar est iulio.

CAPVT VI.

De annis.

1. Annus est circuitus solis, ac reditus per duodecim menses. Cuius quidem nomen figurate significat omne tempus vitae huius,
c. 61. v. 2. sicut per Isaiam dicitur: *Praedicare annum Domini acceptabilem*. Quoniam non ille, quo Dominus praedicauit, solus fuit acceptabilis,
2. Cor. 6. 2. sed et totum tempus, iuxta quod ait Apostolus: *Ecce nunc tempus acceptabile*. Finem denique huius anni diem iudicii adiunxit, dicens:
Isai. 61. 2. *Praedicare annum Domini, et diem retributionis*.

2. Annum autem, quasi anum, dici quidam putant, id est, circulum. Vnde et annuli dicti sunt diminutiue. Principium autem

mens. etc. *Cur id faciant, e Macrobii verbis cap.* 1. *relatis constabit*. GR.

Ib. *Quatuor, vel quinque dies etc.* al. *quatuor, vel quinque, siue sex, seu septem, aut octo dies pronunciantur*. Figura indicata, aliaeque ad caput 37. simul exhibentur. AREV.

Cap. V. n. 1. *Vide Palladii Horologium*. GRIAL.

Cap. VI. n. 1. Annus est circuitus solis, ac reditus. *Macrob. lib.* 1. *in Somn. cap.* 6. Anfractum solis, ac reditum annum vocans: anfractum propter zodiaci ambitum, reditum, quia eadem signa per annos singulos certa lege metitur. GR.

Ib. Vulgata, *vt praedicarem annum placabilem Domino, et diem vltionis Deo nostro*. AREV.

2. Alii ab aequinoctio verno, vt hebraei. *Post Moysen; nam antea ab autumno putabant*. GRIAL.

Ib. Alii a solstitio, vt graeci. *Non dixit, a quo solstitio. Atqui constat, graecis duo anni fuisse initia, eaque a*

anni alii a bruma putant, vt populi romani: alii ab aequinoctio verno, vt hebraei: alii a solstitio, vt graeci: alii ab autumno, vt aegyptii. Annum autem sapientes huius mundi partim ciuilem, partim naturalem, partim magnum esse dixerunt. Ciuilis annus est, qui in vnius astri recursu per menses duodecim terminatur.

3. Annus naturalis est, quum se soli luna supponit, vt inter orbem solis, et oculos nostros media facta, tenebras totius efficiat solis, quod dicitur eclipsis: cuius ratio diutius obscura fuit, sed a Milesio quodam philosopho exposita est. Annus magnus dicitur, quo omnia sidera, certis temporibus, numerisque completis ad suum locum, vel or-

duobus solstitiis ducta. Vnum naturale a bruma, quo respexisse putatur Terentius in Phormione: Aruspex vetuit ante brumam aliquid noui incipere: *Alterum ciuile, qua ratione νεὸν ἐνιαυτὸν μετὰ θερινὰς τροπὰς, 6. de legibus vocat Plato: idque propter olympicum certamen, quod proximo post solstitium aestiuum plenilunio celebrabatur. De hoc posteriori initio locutum Isidorum potius reor. Nam et hoc solum solstitium veteres appellauere.* GRIAL.

3. Sed a Milesio quodam philosopho. *Laert. in Thalete, et Plutarch. 2. de placitis philosophor. Sed quis hunc annum naturalem appellauit?* Lunaris, *igitur, legendum? ne id quidem satis placet.* GRIAL.

Ib. Quem annum antiqui sexcentesimo anno. *Cur ita ediderimus, repugnantibus omnibus libris, ratio reddenda est. Nam in impress. et manuscriptis vetustioribus, vt in ouet. goth.* vicesimo, *in alio peruetusto* xx. anno *legitur. Hanc rationem qui expedire non quiuerunt,* vndeuicesimo *fecerunt, vt est in aliis duobus recentioribus manuscriptis valent., et malacitan., annum scilicet magnum cum decennouenali lunae cyclo nullo neque exemplo, neque ratione confundentes. Nam neque quisquam ita locutus est, neque in eo lunari circulo sidera omnia, sed luna sola ad ordinem suum redit. Ita sane (inquies), sed quid vicesimo, vel vndeuicesimo cum sexcentesimo, aut cur* sexcentesimo *recta scriptura putabitur? Beda, qui huius libri plurima in suos de Natura rerum, et ratione temporum transtulit, cap. 9. libri de ratione temp. prioris editionis, ita scribit:* Annus magnus est, dum omnia sidera, certis cursibus exactis, ad locum suum reuertuntur, quem sexcentis annis solaribus Iosephus dicit impleri. *Item lib. de Natura rerum posterioris edit. cap. 35.* Annus magnus est, quum omnia simul errantia sidera ad sua quaeque loca, quae simul habuere, recurrunt. De quo Iosephus in primo Antiquitatum libro, quum longaeuitatem primorum hominum describeret, ita meminit: Nullus autem ad vitam modernam, et annorum breuitatem, quibus nunc viuimus, vitam comparans antiquorum, putet falsa, quae de illis sunt dicta: et eo quod nunc vita tanto non ducatur tempore, credat, neque illos ad vitae illius longitudinem peruenisse. Illi namque, quum essent religiosi, et ab ipso Deo facti, quumque eis pabula opportuniora ad maius tempus existerent praeparata, tantorum annorum curriculis rite viuebant: deinde propter virtutes, et gloriosas vtilitates, quas iugiter perscrutabantur, id est, astrologiam, et geometricam, Deus eis amplius viuendi spatium condonauit; quae nunc haud ediscere potuissent, nisi sexcentis viuerent annis; per tot enim annorum curricula magnus annus impletur. *Varietatem autem hanc peperit anceps lectori scriptura huiusmodi:* VIC°. *e qua vel* vicesimo, *vel* sexcentesimo *cuiuis promptum facere. Non est autem hic annus ille magnus vere vertens platonicus, de quo Cicero in somn. Scip. in illo*

dinem reuertuntur. Quem annum antiqui sexcentesimo anno finiri, vel adimpleri dixerunt.

4. Solstitialis annus est, quum sol, expleto per omnia signa circuitu, in id, vnde principium cursus sui sumpsit, recurrit: ipse est solaris annus, vel ciuilis, qui diebus CCCLXV. peragitur. Annus lunaris communis est, qui per XII. lunares menses decurrit, id est, dies CCCLIV. Annus embolismus est, qui lunas XIII., et dies CCCLXXXIV. habere monstratur, in quo anno longius dies paschae protenditur. Annus bissextilis est, in quo vnius diei per quadriennium ex quadrantis ratione summa colligitur. Annus iubileus est remissionis, qui septenis annorum hebdomadibus, id est, XLIX. annis texitur, in quo iuxta legem clangebantur tubae, et ad omnes reuertebatur antiqua possessio.

5. Olympias autem est apud graecos annus quartus, ab olympio agone, qui venit transactis annis quatuor. In quibus finem sortitur agonis tempus, propter quadriennii cursum solis, et propterea quod singulis annis trium horarum consumptione in quadriennium dies vnus completur. Hoc tempore mittebant circum ciuitates admonere, vt non solum vndique, sed etiam ab omni genere, omnique aetate, et sexu conueniretur.

6. Lustrum quinquennii tempus est apud romanos. Dictum autem lustrum: quia census per quinquennium in republica agebatur. Deinde post peractum censum, sacrificio facto, vrbs Roma

enim sidera omnino omnia, in hoc vero errantia tantum ad loca, vnde profecta sunt, simul reuertuntur. Aque hunc etiam annum magnum definit lib. 5. Etymolog. Qui fit omnibus planetis in eundem locum recurrentibus post annos solstitiales plurimos. *Et Balbus apud Ciceronem lib. 2. de natura Deorum*; Quarum ex disparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt. Qui tunc efficitur, quum solis, et lunae, et quinque errantium ad eandem inter se comparationem, confectis omnium spatiis, est facta conuersio. *Quod autem antiquorum nomine vnum Iosephum intellexerit Isidorus, more suo fecit. Sed ne longius abeamus, eodem modo cap. 4. praecedenti de Hygino dixit*: Mensem autem antiqui definierunt, quamdiu luna zodiacum circulum perducitur. GRIAL.

Ib. Alii, *quem annum antiqui magnum vocauerunt, vnde a vicesimo anno finiri, vel adimpleri dixerunt*: al. *quem annum antiqui* DXXXII. *vndeuigesimo anno finiri, vel impleri dixerunt*. AREV.

4. Solstitialis annus. *Verba sunt Ambrosii lib. 4. cap. 5.* GRIAL.

Ib. Annus iubileus. *De quo Leuit. 25.* GRIAL.

Ib. Alii, *iuxta legem clangebatur tubis*. AREV.

5. Olympias. *Olympias quarto anno exacto, quinto inito, agebatur: Lustrum quinto expleto condebatur. Quare quinquennes olympiadas, et quinquennia lustra apud auctores reperiri nihil mirum. Vid. 5. Etymolog. cap. 37.* GRIAL.

6. Indictiones romani inuenerunt. *Quarum initia, et causas alii retulere, qui de emend. temporum scripserunt*. GR.

lustrabatur. Indictiones romani inuenerunt, quae per singulos annos vsque ad quintum decimum venientes, rursus ad primi anni principium reuoluuntur.

7. Era quoque Caesaris Augusti tempore posita est. Dicta autem era, ex quo orbis aes reddere professus est romano populo. Era a die calendarum ianuariarum accrescit. Bissextus autem a sexto calendas martii vsque ad diem pridie calendarum in lunae cursu apponitur. Annus aegyptiorum sine bissexto habet initium quarto calendas septembris, cum bissexto autem a tertio calendarum suprascriptarum.

CAPVT VII.

De temporibus.

1. Sicut ait Ambrosius, tempora sunt vices mutationum, in quibus sol certa cursus sui dimensione anni orbem diffusa varietate distinguit. Tempora autem motus siderum sunt. Vnde et Deus, quum haec institueret, dixit: *Et sint in signa*, *et tempora*, *et dies*, Genes. 1. 14.
et annos, id est, in aliquo mutabili motu: cuius aliud prius, aliud posterius praeterit, eo quod simul esse non possint. Tempus iuxta hebraeos integer annus est, secundum illud in Daniele: *Tempus*, cap. 12. v. 7.
et tempora, *et dimidium temporis*. Per tempus annum significat, per tempora duos, et per dimidium menses sex.

2. Iuxta latinos autem vnius anni quatuor tempora ascribuntur, hiemis, veris, aestatis, atque autumni. Hiems est, quum sol in meridianis partibus immoratur; tunc enim sol longius abest, terraque rigescit gelu, atque stringitur, et prolixiora sunt spatia noctis, quam diei. Hinc causa oritur, vt hibernis flatibus nimia vis niuium, pluuiarumque fundatur. Ver est, quum sol ex meridianis decedens partibus, super terram redit, et noctis, ac diei ex-

Ib. Fragmentum de indictione ex codice Albanio extat in appendice 6. ad Etymolog. lib. 5. cap. 36. AREV.

7. Dicta autem era. *Eadem lib.* 5. *Etymolog.* GRIAL.

Cap. VII. n. 1. Sicut ait Ambrosius. *Cuius sunt huius capitis pleraque lib.* 4. *cap.* 5. GRIAL.

Ib. Iuxta hebraeos integer annus. *Ita quidem apud Danielem loco citato. Alias hebraeis idem significat tempus, quod reliquis gentibus*. GRIAL.

Ib. *Diffusa*: al. *inconfusa*. AREV.

2. Alii, *rigescit, gelatur*, *atque stringitur*. AREV.

aequat tempora, et temperiem aeris reducit, atque fouens omnia, repetendos cogit in partus, vt terra germinet, ac resoluta sulcis semina reuiuiscant, atque omnium generum, quae in terris, vel aquis sunt, annuis foetibus successio propagetur.

3. Aestas est, quum sol in septemtrionem se subrigit, et spatia diurna producit, noctes vero arctat, et stringit. Itaque quo magis vsu assiduo aeri huic copulatur, atque miscetur, eo amplius aerem ipsum vaporat, et humore exsiccato terra fatiscit in puluerem, et adolescere facit semina, et tamquam succos virides maturescere cogit poma siluarum. Tunc, quia et sol aestiuis flagrat ardoribus, minores vmbras facit in meridiano: quoniam ex alto hunc illuminat locum. Autumnus est, dum rursus sol a summo caeli descendens, infringit aestuum magnitudinem, et paulisper relaxato, ac deposito calore praestat temperiem, sequente tempestate ventorum, et turbine procellarum, et vi fulminum, tonitruumque sonantium.

4. Quoniam certis distinctionibus vicissitudines temporum iuxta priorum definitiones perstrinximus, nunc qualiter eadem tempora naturalibus circulis sibi inuicem colligantur, expediamus. Ver quippe constat ex humore, et igne: aestas ex igne, et siccitate: autumnus ex siccitate, et frigore: hiems ex frigore, et humore. Vnde etiam sunt tempora commotionis temperamenti dicta: cuius communionis haec est figura (*fig.* 2.).

5. Quorum temporum haec sunt principia. Ver exoritur octauo calendas martias, permanens dies nonaginta vnum. Aestas incipit nono calendas iunias, dies nonaginta vnum. Autumnus sumit principium decimo calendas septembris, dies XCIII. Hiems inchoat septimo calendas decembris, dies XC., vnde fiunt anni dies CCCLXV. Haec itaque secundum naturalem temporum differentiam.

6. Ceterum iuxta allegoriam, hiems temporalis intelligitur tri-

5. Quorum temporum haec sunt principia. *Vulgus ternos menses singulis anni temporibus assignat. Astrologi ex zodiaci signis aestatem, et hiemem a solstitio, et bruma: ver, et autumnum ab aequinoctiis auspicantur. Medici temperiei rationem solam ducentes, duplo fere maiora hiemem, et aestatem, quam ver, et autumnum faciunt. His enim ver aequinoctio incipit, aprilis prope finem desinit: autumnus nondum exacto augusto incipit, nouembris initio ferme terminatur. Isidoro alia ratio placuit. Nam aequinoctiis, solstitioque, et brumae singulos menses praeponens, anni tempora distinguit, quae tamen ratio Bedae non probata est lib. de Natur. rerum 2. edit. cap.*34. GR.

Ib. Octauo calend. al. *septimo cal.*AR.

6. *Perfidiae ariditate*: al. minus bene, *per fidei ariditatem*. AREV.

bulatio, quando tempestates, et turbines seculi incumbunt. Aestas est fidei persecutio, quando doctrina perfidiae ariditate siccatur. Ver autem nouitas est fidei, siue pax, quando post hiemis tribulationem tranquillitas ecclesiae redditur, quando mensis nouorum, id est, pascha agni celebratur, quando terra floribus, id est, ecclesia sanctorum coetibus decoratur.

7. Annus itaque ambitu solis, et mensium explicatur. Tempora mutationum vicibus euoluuntur. Mensis lunae incremento, senioque conficitur. Hebdomada septenario dierum numero terminatur. Dies, et nox recursantium luminum, ac tenebrarum alternis vicibus reparantur. Hora motibus quibusdam, et momentis expletur.

CAPVT VIII.

De solstitio, et aequinoctio.

1. Solstitia duo sunt. Primum hiemale octauo calendas ianuarii, quo sol stat, et crescunt dies. Alterum aestiuum octauo calendas iulias, quo sol stat, et crescunt noctes. His contraria duo aequinoctia sunt. Vnum vernale octauo calendas aprilis, quo dies crescunt: alterum autumnale octauo calendas octobris, quo dies imminuuntur.

2. Solstitium autem dicitur, quasi solis statio. Aequinoctium vero, quod tunc dies, et nox in aequitatem horarum duodenarum reuertantur, coaequatis spatiis suis. Solstitium autem aestiuum ideo lampas dicitur, eo quod ex eo die lampas solis claritatem maiorem accipiat, caloremque nimium aduentu aestatis infundat.

Cap. VIII. n. 1. Hiemale VIII. calend. ianuar. *Nunc ex calendario gregoriano* XI. *calend. ianuar.* GRIAL.

Ib. Quo sol stat. *Non quod sol vnquam stet, sed quod sistat cursum, non vlterius descendens, sed regrediens. Quod idem de aestiuo (quod solum solstitium appellarunt antiquiores) intelligendum. Neque vlterius sol ascendit.* GRIAL.

Ib. Alterum aestiuum VIII. calend. iul. *Nunc* XI. *calend. iul.* GRIAL.

Ib. Vernale VIII. calend. april. *Nunc* XIII. *calend. april. Autumnale vero calend. octobr.* GRIAL.

Ib. *Quo sol stat*: hoc est, stare videtur, dum descendit, et regreditur. AR.

2. Alii, *quod ex eo perfundat diem lampas solis claritate maiore, caloremque nimium aduenientis aestatis accipiat.* AREVALVS.

CAPVT IX.

De mundo.

1. Mundus est vniuersitas omnis, quae constat ex caelo, et ter-
1. Cor. 7. 31. ra. De quo apostolus Paulus ait: *Praeterit enim figura huius mundi*. Secundum mysticum autem sensum mundus competenter homo significatur: quia sicut ille ex quatuor concretus est elementis, ita et iste constat quatuor humoribus vno temperamento commixtis.

2. Vnde et veteres hominem in communionem fabricae mundi constituerunt. Siquidem graece mundus κόσμος, homo autem μικρόκοσμος, id est, minor mundus est appellatus: licet et per mundum nonnumquam Scriptura peccatores insinuet: de quibus dictum
Ioan. 1. 10. est: *Et mundus eum non cognouit*.

3. Formatio mundi ita demonstratur. Nam quemadmodum erigitur mundus in septemtrionalem plagam, ita declinatur in australem. Caput autem, et quasi facies orientalis regio, vltima pars septemtrionalis. Nam partes eius quatuor sunt. Prima pars mundi est orientis. Secunda meridiana. Tertia occidentis. Vltima vero, et extrema septemtrionalis. De qua Lucanus: *Sic mundi pars ima iacet, quam zona niualis, - Perpetuaeque premunt hiemes*.

CAPVT X.

De quinque circulis.

1. In definitione autem mundi circulos aiunt philosophi quinque, quos graeci zonas vocant, in quibus diuiditur orbis terrae. Has

Cap. IX. n. 1. Quia sicut ille ex quatuor elem. *Haec magis expoliuit lib.* 1. *Sentent. cap.* 11. GRIAL.

Ib. *Concretus*: al. *creatus*. AREV.

3. Nam quemadmodum erigitur mundus. *Virgil.* 1. *Georg. v.* 240. Mundus vt ad Scythiam, riphaeasque arduus arces - Consurgit, premitur Libyae deuexus in austros. GRIAL.

Ib. *Pars septemtrionalis*: al. *pars occidentalis*. De quatuor mundi partibus ita explicatis vide Etymologiar. lib. 3. cap. 30., et 41. AREV.

Cap. X. n. 1. Quas graeci zonas vocant. Quas graeci parallelos, id est, zonas vocant, *libri omnes mendose, vt apparet ex* 3. *Etymolog. cap.* 44. *et lib.* 13. *c.* 6. *vbi quum bis eadem repetantur, tamen hae*

Has Virgilius in Georgicis ostendit, dicens: *Quinque tenent caelum zonae*. Sed fingamus eas in modum dexterae nostrae, vt pollex sit circulus arcticus, frigore inhabitabilis. Secundus circulus therinus, temperatus habitabilis. Medius circulus isemerinus, torridus inhabitabilis. Quartus circulus chimerinus, temperatus habitabilis. Quintus circulus antarcticus, frigidus inhabitabilis.

2. Horum primus septemtrionalis est, secundus solstitialis, tertius aequinoctialis, quartus hiemalis, quintus australis. De quibus Varro dixit: *At quinque aetherius zonis accingitur orbis, - Ac vastant imas hiemes, mediamque calores: - Sic terrae extremas inter, mediamque coluntur. - Qua solis valido numquam rota ferueat igne*. Quorum circulorum diuisiones talis distinguit figura (*fig. 3.*).

3. Sed ideo aequinoctialis circulus inhabitabilis est, quia sol medium caelum currens nimium istis locis facit feruorem: ita vt nec fruges ibi nascantur propter exustam terram, nec homines propter nimium ardorem habitare permittantur. At contra septemtrionalis, et australis circuli sibi coniuncti, iccirco non habitantur, quia a cursu solis longe positi sunt, nimioque caeli rigore, ventorumque gelidis flatibus contabescunt.

4. Solstitialis vero circulus, qui in oriente inter septemtrionalem, et aestiuum est collocatus, et iste, qui in occidente inter aestiuum, et australem est positus, ideo temperati sunt, quod ex vno circulo rigorem, ex altero calorem habeant. De quibus Virgilius: *Has inter, mediamque duae mortalibus aegris - Munere concessae*

duae voces, Parallelos, id est, *non leguntur. Eas quisquis addidit, parum graecam vocem existimauit zonam, legeratque apud Plinium lib. 6. cap.* 33. Plura sunt segmenta mundi, quae nostri circulos appellauere, graeci παραλλήλους. GRIAL.

Ib. Virgilius de quinque zonis 1. Georg. v. 322. AREV.

2. Qua solis valido numquam rota ferueat igni. *Ex iis, qui fragmenta Poetarum edidere. Veterum tamen libror. scripturas referemus, siquis forte melius coniiciat*: Quam solis valido numquam vt auffera a igne, *ouet.* Quam solis valido numquam aut aufferra igne, *toletan.*, *malacitan.*, *et valen.* Quam solis valido numquam vis auxerat igne, *impress. vnde quis fortasse fecerit*, Quas solis valido numquam vis vsserit igne: *vel*, Qua solis validos numquam vis afferat ignes. *Nam illud* auxerat *ex* afferat *duobus digammis scripto confectum putamus. Vel etiam*: Quas solis valido nunquam vis afflet ab igni. GRIAL.

3. Sed aequinoctialis circulus inhabitabilis. *Primus Auicenna habitationi commodissimum dixit, quod reapse compertum est*. GRIAL.

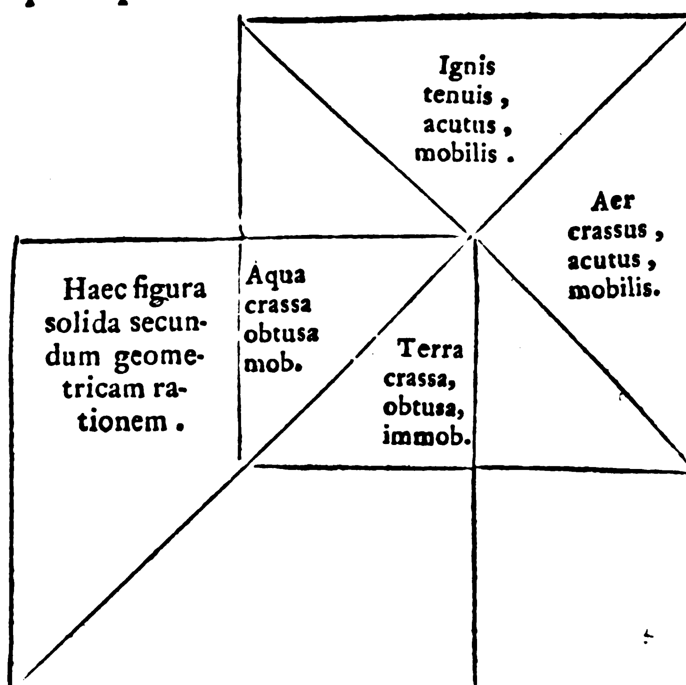
Ib. At contra septemtrionalis, et australis circuli sibi coniuncti. *Sibi, id est, aequinoctiali coniuncti, et proximi. Alioqui inter se longe distantes*. GR.

diuum. Sed qui proximi sunt aestiuo circulo, ipsi sunt aethiopes nimio calore perusti.

CAPVT XI.

De partibus mundi.

1. Partes mundi quatuor sunt: ignis, aer, aqua, terra. Quarum haec est natura. Ignis tenuis acutus, et mobilis; aer mobilis, acutus, et crassus; aqua crassa, obtusa, et mobilis; terra crassa, obtusa, immobilis. Quae etiam sibi ita commiscentur. Terra quidem crassa, obtusa, et immobilis cum aquae crassitudine, et obtusitate colligatur. Deinde aqua aeri crassitudine, et mobilitate coniungitur. Rursus aer igni communione acuti, et mobilis colligatur. Terra autem, et ignis a se separantur, sed a duobus mediis aqua, et aere iunguntur. Haec itaque ne confusa minus intelligantur, subiecta expressi pictura.

2. Ceterum sanctus Ambrosius eadem elementa per qualita-

Cap. XI. n. 2. Ceterum S. Ambrosius. *Lib.* 3. *cap.* 4. GRIAL.

Ib. Iugabiles qualitates. *Ita ouet.* Iugales *reliqui, et Ambros.* GRIAL.

tes, quibus inuicem quadam naturae communione commiscentur, ita his verbis distinguit: *Terra*, inquit, *arida, et frigida est: aqua frigida, atque humida: aer calidus, atque humidus: ignis calidus, atque siccus. Per has enim iugabiles qualitates sic sibi singula commiscentur. Terra enim, quum sit arida, et frigida, coniungitur aquae per cognationem qualitatis frigidae. Rursus aqua aeri per humorem, quia humidus est aer. Aqua vero quasi quibusdam duobus brachiis frigoris, atque humoris, altero terram, altero aerem videtur complecti: frigido quidem terram, aerem humido.*

3. *Ipse quoque aer medius inter duo compugnantia per naturam, hoc est, inter aquam et ignem, vtrumque illud elementum sibi conciliat: quia aquae humore, et igni calore coniungitur. Ignis quoque, quum sit calidus, et siccus, calore aeri annectitur, siccitate autem in communionem terrae sociatur, atque ita sibi per hunc circuitum, quasi per quemdam chorum concordi societate conueniunt. Vnde et graece* στοιχεῖα *dicuntur, quae latine elementa vocantur, eo quod sibi conueniunt, et concinunt.* Quorum distinctam communionem subiecti circuli figura declarat (*fig.* 4.).

CAPVT XII.

De caelo.

1. Caelum spiritualiter ecclesia est, quae in huius vitae nocte sanctorum virtutibus, quasi claritate siderum, fulget. Pluraliter autem caeli nomine sancti omnes, vel angeli intelliguntur. Siqui-

3. Per quemdam chorum concordi societate conueniunt. Per quemdam chorum concordiae, societatisque, *Ambrosius*. GRIAL.

Ib. Vnde et grece στοιχεῖα. *Mendose libri omnes* κοινὰ. *Nam, praeterquam quod apud Ambrosium, et Basilium* στοιχεῖα, *etiam* 13. *Etymolog. cap.* 3. Graeci autem elementa στοιχεῖα nuncupant, eo quod sibi societatis concordia, et communione quadam conueniant. GRIAL.

Cap. XII. n. 1. *Virtutibus*: al. *exemplis, ac virtutibus*. Hic locum habere potest opusculum, siue fragmentum de caelo, de quo vide Isidoriana cap. 86. n. 5. „ Quaeritur, vtrum vnum sit caelum, an plures. Dicuntur autem pluraliter, quamuis in hoc libro singulari numero dicatur caelum, quod diuiditur inter aquam, et aquam. Legimus in psalmo pluraliter: *Et aquae, quae super caelos sunt, laudent nomen Domini*.

Caelos enim caelorum si bene intelligimus, sidereos aeriorum quasi superiores inferiorum accipimus, sicut dictum est: *Laudate eum caeli caelorum*. Satis apparet, hunc aerium non solum caelum, sed etiam caelos dici, sicut di-

dem per caelos etiam prophetas, et apostolos accipere debemus.
Ps. 18. v. 2. De quibus scriptum est : *Caeli enarrant gloriam Dei* : vtique quod cuntur et terrae, neque aliud significat, quam illa, quae singulariter terra dicitur, quum dicimus *orbem terrarum*, et *orbem terrae*.

Nomina autem caelorum haec sunt, aer, aether, olympus, spatium igneum, firmamentum, caelum angelorum, caelum Trinitatis.

Quaeritur, quae forma, et figura caeli esse credenda sit, quum in scripturis sanctis et pellis, et camerae figuram eius inueniamus. Quid enim tam diuersum, et sibimet aduersum, quam pellis extensio, et camerae connexio? Et vtrum vndique, sicut sphaera, caelum concludat terram, in media mundi mole libratam, et eam ex vna parte operiat, velut discus, sicut philosophi putauerunt?

Resp. Haec duo testimonia, quae in Scripturis reperta sunt, sibi inuicem concordant: simulque et philosophorum opinio in modum sphaerae. Nam et camerae similitudo conuenit cum sphaera secundum eam partem sphaerae, quae super est. Ergo illa si sphaera non est, ex vna parte caelum terra contegit. Si autem sphaera, vndique camera est.

Sic quidem et discus, sicut camera, et sicut sphaera, figuratur. Sed illud, quod de pelle dictum est, qualiter concordare possit, disseramus. Quia vero camera non solum curua, verum etiam plana recte dicitur, profecto et pellis non solum in planum, verum etiam in rotundum sinum extenditur. Nam et vter, et vesica pellis est.

Quaeritur, quomodo caelum vocatur firmamentum, quum sciatur moueri. Si mouetur, quomodo vocatur firmamentum? Si autem stat, quomodo sidera, quae in illo fixa sunt, creduntur ab oriente vsque in occidentem, et rursus in orientem circumire?

Resp. Non propter stationem caelum vocatum est firmamentum, sed propter firmitatem, et transgressibilem terminum superiorum aquarum, atque inferiorum, eo quod in suo circulo firmum permaneat, et aquas super se firmiter, atque intransgressibiliter conseruatas contineat.

Quaeritur, vtrum nunc illud caelum fiat, quod excedit omnia spatia aeris, omnemque altitudinem, vbi etiam luminaria, stellaeque constituuntur quarta die, an ipse aer vocetur firmamentum? Merito ergo quaeritur, quum multi affirment, aquarum naturam super sidereum caelum esse non posse, eo quod sic habeant ordinatum pondus suum, vt vel super terram fluctuent, vel in aere proximo terris vaporaliter ferantur.

Dicunt quoque, igneum esse caelum, et non posse cum eo concordari naturam aquarum, et quod caelum sit rotundum, et volubile, et ardens, et in illo volubili circuitu aquas stare non posse. Resp. Desinant insanire, qui hoc putant, atque confusi cognoscant hoc, quod Veritas ait.

Et nos eis ex ipsis visibilibus naturis asseramus Scripturae fidem, vt possint cognoscere, quae illis dubietas de inuisibilibus erat. Nam Scripturae consuetudo est non solum nomine, sed etiam illorum (sic) aerem hunc caelum appellare: et quum aues in aere volitent, caeli volatilia appellantur: et serenum, atque nubilum caelum dicimus de aere.

Nam et ipse Dominus, quum de nubibus loqueretur, inquit: *Faciem caeli probare potestis.* Igitur et aer, qui est inter vapores humidos, vnde superius nubila conglobantur, et maria subterfusa, ostenditur esse caelum inter aquam, et aquam.

Non ergo impediuntur pondera elementorum, quia si potest aqua ad tantas guttarum minutias peruenire, sicut videmus, vt super istum aerem vaporaliter feratur, qui natura leuior est vel aquis, cur non possunt super illud leuius caelum minutioribus guttis, et leuiori-

ipsi aduentum, et mortem, ipsi quoque resurrectionem Christi, et gloriam mundo annunciauerunt.

2. De caeli autem nomine sic dicit sanctus Ambrosius in libris, quos scripsit de creatione mundi: *Caelum graeco vocabulo ὐρανὸς dicitur: apud latinos autem propterea caelum appellatur, quia impressa stellarum lumina, veluti signa, habens, tamquam caelatum dicitur, sicut argentum, quod signis eminentibus refulget, caelatum vocatur. Huius enim esse subtilem naturam, etiam Scriptura demonstrat, dicens, quod firmauit caelum, sicut fumum.*

3. Partes autem eius: chous, axis, cardines, conuexa, poli, sidera. Chous, quod caelum continet. Vnde Ennius: *Vix solum complere choum terroribus caeli*. Axis linea recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit. Cardines extremae axis partes sunt. Con-

bus emanare vaporibus?

Et quod illi asserunt, stellam, quam Saturnum appellant, esse frigidam, et quod per annos triginta peragat circulum suum, eo quod superiori circulo graditur, quod (sol) facit per annum, luna per mensem, et ista ideo breuius, quia inferius tenent locum; vnde ergo sit illa stella frigida, quae tanto ardentior esse debuit, quanto super caelos rapitur, quae quotidianis diebus velocius currit, nisi quia facit eam frigidam esse aquarum natura, quae super summum illud caelum est?

Cognoscant ergo hi, et insanire desinant, quia qui potuit cuncta creare ex nihilo, et illas potuit aquas glaciali soliditate stabilire in caelo. Nam quod ipsi dicitur, *Qui voluis orbem stellis ardentibus refulgentem*, nonne diuina prouidentia necessario prospexit, vt intra orbem caeli, et super orbem redundarent aquae, quae illa feruentis axis incendia temperarent, ne conflagratio superioris inferiora elementa succenderet?

Nos vero quomodo, et qualeslibet aquae ibi sint, (ignoramus); esse eas super summum illud caelum, minime dubitamus. Maior enim est Scripturae eius auctoritas, quam omnis humani ingenii capacitas „. AREV.

2. Ambrosius in libris... caelatum vocatur. *Lib.* 2. *cap.* 4. GRIAL.

Ib. Huius enim esse subtilem... sicut fumum. *Lib.* 1. *cap.* 6. *Sunt vero Isaiae verba cap.* 51. *ex* LXX. *interpret.* ὅτι ὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη. GR.

3. Cous, *vel* couus, *vel* chous. *Varro lib.* 4. Sub iugo medio couum, quod bura extrema addita oppillatur, vocatur couum a couo. *Festus*, Cohum, lorum, quo temo buris cum iugo conligatur, a cohibendo dictum. Cohum poetae caelum dixerunt a chao, ex quo putabant caelum esse formatum. *Ego a* cohibendo *hoc quoque ductum arbitror. Quod etiam voluisse videtur Isidorus, dicens*: Cohus, quod caelum continet. GRIAL.

Ib. Poli ex caelestibus circulis cacumina... dictus est. *Hyginus lib.* 1. Huius autem (*de axe loquens*) cacumina, quibus maxime sphaera nititur, poli appellantur, quorum alter ad aquilonem spectans, boreus: alter appositus austro, notius est dictus. *Nihil tamen in Isidoro mutauimus. Nam et australem, et notium, et austronotum, vel austronotium hunc polum dici constat. Terrae vero oppositum dixit Isidorus, quod obiectu terrae (vt ait Arati interpres) a nobis non videatur. Vid. lib.* 3. *Etymolog.*, *et lib.* 13. GRIAL.

Ib. Sidera. Chous, quod caelum continet: al. *hemisphaeria. Chous, quo caelum continetur*. AREV.

uexa extrema caeli. Poli ex caelestibus circulis cacumina, quibus maxime sphaera nititur: quorum alter ad aquilonem spectans boreus, alter terrae oppositus austronotus dictus est.

4. Caelum autem ab oriente ad occidentem semel in die, et nocte verti, sapientes existimant. Hoc autem rotundum, volubile, atque ardens esse dixerunt. Cuius sphaeram super aquas esse putauerunt, vt in ipsis voluatur, eiusque incendium temperent. Sphaeram autem confirmant nec principium habere, nec terminum, pro eo quod rotunditate sui, quasi circulus, vnde incipiat, vel vbi desinat, facile non comprehendatur. Aequaliter enim ex omni parte fertur esse collecta, et omnia similiter respiciens, atque a centro terrae aequis spatiis distincta: ipsaque sui aequalitate ita stabilis, vt eam in nullam partem declinare vndique aequalitas collecta permittat, ac nullo fulcimento subuecta sustentetur.

5. Cuius perfectionem sphaerae, vel circuli multis argumentationibus tractans, rationabile Plato fabricatoris mundi opus insinuat. Primo, quod ex vna linea constat. Secundo, quod sine initio est, et sine fine. Tertio, quod a puncto efficitur. Denuo, quod motum ex se habeat. Deinde, quod careat indicio angulorum, et quod in se ceteras figuras omnes includat, et quod motum inerrabilem habeat: siquidem sex alii motus errabiles sunt, ante, a tergo, dextra, laeuaque, sursum, deorsum. Postremo et quod necessitate efficiatur, vt haec linea vltra circulum duci non possit.

6. Duo sunt autem, vt diximus, poli, quibus caelum voluitur, boreus, quem aquilonium vocamus. Hic arcti, id est, septemtriones, qui nobis semper apparent. Cui contrarius est notius, qui australis dicitur. Hic est, qui terra, vt ait Cicero, tegitur, et

4. Atque ardens esse dixerunt. *In his fuit etiam Plato, qui caelum, astraque ignea esse scripsit. Sed (vt interpretatur Galenus) non hoc igne, qui vrendi vim habeat, sed alio, qui luminis tantum sit particeps. Antiquorum rationem refutauit Aristoteles: ita tamen, vt Basilio, et Ambrosio, (quos hic noster auctores habet) suam ipse probare non potuerit.* GRIAL.

Ib. Eius incendium temperent. *Idem cap. seq. ex Ambros.* GRIAL.

Ib. Sphaeram autem confirmant. *Hygini lib.* 1. *initio.* GRIAL.

Ib. *Caelum autem etc.* al. *hemisphaeria duo sunt, quorum alterum est super terram, alterum subter terram. Caelum autem etc.* AREV.

5. Quod careat indicio angulor. *Ita o. l. Forte* incisione angulor. *Cicero.* Nihil incisum angulis. GRIAL.

Ib. Quod in se ceteras. In se stellarum, *lib. o. mendose.* GRIAL.

6. Tanta autem polus celeritate, etc. *Eadem lib.* 3. *Etymolog. cap.* 34. GR.

ἀφανὴς a graecis nominatur. Tanta autem polus celeritate ferri dicitur, vt nisi aduersus eius praecipitem cursum astra currant, mundi ruinam faciant. Fertur enim eius praeceps volubilitas cursu siderum temperari. Vnde Lucanus: *Sideribus quae sola fugam moderantur olympi, - Occurruntque polo, diuersa potentia prima - Mundi lege data est.*

CAPVT XIII.

De septem planetis caeli, et eorum conuersionibus.

1. Ambrosius sanctus in libro Hexaemeron sic loquitur, dicens: *Legimus in Dauid: Laudate eum caeli caelorum. Vtrum enim vnum sit caelum, an plures, contentio est, dum aliqui multos esse*

Cap. XIII. n. 1. Ambrosius sanctus in lib. Hexaem. *Cap.* 2. *lib.* 2. GRIAL.

Ib. Opusculum Isidori de harmonia, et caelesti musica, quod in Isidorianis cap. 86. num. 3. recensui, ad hoc caput, et ad sequentia referri potest, et est huiusmodi. „ Luna est primus planetarum, minima stellarum, sed maior ceteris videtur, quia proxima terrae nobis circulo fertur. Huius corpus est globosum, natura igneum, sed aqua permixtum. Vnde proprium lumen non habet, sed in modum speculi illuminatur, et ideo luna quasi *lucina*, id est, a luce nata nominatur.

Quod autem quasi nubecula in ea videtur, ex aquae natura creditur. Dicitur enim, (*quod*) si aqua permixta non esset, terram, vt sol, illuminaret, seu illustraret, immo ob vicinitatem maximo ardore vastaret. Globus namque eius multo terra est amplior, licet ob altitudinem circuli sui videatur vix modii fundo maior.

Luna ea parte lucet, qua soli est opposita, ea autem parte est obscura, quae a sole est auersa. A sole vero longius remota lucet tota. Non enim crescit, nec minuitur, sed obiectu terrae lumine, quod a sole accipit, irradiatur.

Haec licet quotidie violentia firmamenti ab oriente in occidentem feratur, tamen contra mundum nitens omnia zodiaci signa XXVII. diebus peruagatur. Circulum autem suum XVIII. annis perambulare affirmatur.

Luna IV. si rubeat, quasi aurum, ventos ostendit, si in summo corniculo maculis nigrescit, pluuium mensis exordium, si in medio pleni luminis, serenum.

De Mercurio.

Secundus planeta est Mercurius, qui et *Stilbol*. Globus natura igneus, lunam magnitudine vincens, lumen a sole accipiens, signiferum CCXXIX. diebus percurrens.

De Venere.

Tertius planeta est Venus, qui et Vesperus, Lucifer, et Vesper: rotundus, igneus, contra mundum nitens, vt Mercurius, signiferum percurrit CCC. XLVIII. diebus.

De Sole.

Quartus planeta est Sol, inde dictus, quia solus lucet ceteris stellis obscuratis, vel quod sit super omnia lucens, forma sphaericus, nam igneus: magnitudine octies terram vincens, omnibus stellis lumen praebet.

Hic ab oriente in occidentem im-

asserunt, alii autem, praeter vnum, alios esse negant. Philosophi autem mundi septem caelos, id est, planetarum globos consono motu introduxerunt. Quorum orbibus connexa memorant omnia, quod sibi nexos, et velut insertos versari retro, et contrario ceteris motu ferri arbitrantur. Siquidem in ecclesiasticis libris et caeli caelorum leguntur, et apostolus Paulus vsque ad tertium caelum fuisse se intelligit

petu firmamenti fertur, sed contra mundum nitens, per totum zodiacum CCCLXV. diebus graditur, circulum autem suum XXVIII. annis perambulare traditur.

Huius praesentia diem, absentia vero eius efficit noctem. Sicut enim tota die super terram, sic tota nocte lucet sub terra. Aquilonarem partem caeli peragrans, facit nobis longos dies, et aestatem: Australem vero percurrens, inducit nobis breues dies, et hiemem.

Sol in ortu suo maculosus, vel sub nube latens, pluuialem diem praesagit: si rubeat, sincerum, si palleat, tempestuosum. Si concauus videtur, ita vt in medio fulgens, radios ad austrum emittat, tempestatem humidam, et ventosam praesignat: si pallidus in nigras nubes occidat, aquilonis ventum.

De Marte.

Quintus planeta est Mars, qui *Efeuona*, globus igne feruidus, percurrit signiferum duobus annis.

De Ioue.

Sextus planeta est Iupiter, qui *Epheton* dicitur, rotundus, temperatus, zodiacum peragrans XII. annis.

De Saturno.

Septimus planeta Saturnus est, qui *Ephetonta* dicitur, spiritus gelidus, contra mundum, vt superiores, gradiens, signiferum XXX. annis percurrens. In ortu Saturni post XXX. annos qui imaginem de aere funderet, loqui eam cum homine probaret. Omnes autem post quingentos XXXII. annos circulos suos peragrat.

Terrae centro absides planetarum, id est, circuli, altissimae sunt: Saturno in Scorpione, Ioui in Virgine, Marti in Leone, Soli in Geminis, Veneri in Sagittario, Mercurio in Capricorno, Lunae in Ariete mediis ouium partibus: et e contrario a terrae centro humillimae, atque proximae. Suus cuique color est: Saturno candidus, Ioui clarus, Marti igneus, Lucifero *candens*, Vespero refulgens, Mercurio radians, Lunae blandus, Soli ardens.

Mutantur autem colores propinquis circulis natura; frigidior in pallorem, ardentior in ruborem, ventosus in horrorem, atque in obscuritatem. Signifer, id est, circulus XII. signorum diuiditur in XII. partes per latus. Sub his feruntur VII. planetae: Sol sub mediis tantum duabus. Luna per totam latitudinem. Venus excedens cum binis partibus duabus in medio, IV. supra duabus in terra. Mars sub IV. mediis. Iupiter sub media, et supra eam duabus. Saturnus sub duabus mediis, vt Sol.

Hi septem orbes cum dulcisona harmonia voluuntur, ac suauissimi concentus eorum circuitione efficiuntur. Qui sonus ideo ad nostras aures non peruenit, quia vltra aures fit, et eius magnitudo nostrum angustum auditum excedit: nullus enim sonus a nobis percipitur, nisi in hoc aere efficiatur.

A terra autem vsque ad firmamentum caelestis musica mensuratur. Ad cuius exemplar nostra inuenta affirmatur. In terra namque Γ gamma, in Luna A, in Mercurio B, in Venere C, in Sole D, in Marte E, in Ioue F, in Sa-

ligit raptum. Sed de numero eorum nihil sibi praesumat humana temeritas. Fecit autem eos Deus non informes, vel confusos, sed ratione quadam ordine suo distinctos. Nam superioris circuli caelum proprio discretum termino, et aequalibus vndique spatiis collectum ostendit, atque in eo virtutes spiritualium creaturarum constituit.

2. *Cuius quidem caeli naturam artifex mundi Deus aquis temperauit, ne conflagratio superioris ignis inferiora elementa succenderet. Dehinc circulum inferioris caeli, non uniformi, sed multiplici motu solidauit, nuncupans eum firmamentum propter sustentationem superiorum aquarum.*

turno G ponitur; profecto mensura musicae artis inuenitur.

Vnde a terra vsque ad firmamentum VII. toni reperiuntur: a terra enim vsque ad Lunam est tonus, a Luna vsque ad Mercurium est semitonus: a Mercurio vsque ad Venerem semitonus; inde vsque ad Solem tria semitona: et a Sole vsque ad Martem tonus: inde ad Iouem semitonus: inde ad Saturnum semitonus: inde ad Saturnum III. semitona: quae simul iuncta VII. tonos efficiunt.

Tonus autem habet XV. DC. XXV. miliaria, semitonus vero VII. DCCC. XII. et semissem. Vnde et philosophi IX. musas finxerunt, quia a terra vsque ad caelum IX. consonantias deprehenderunt: quas homini naturaliter insitas inuenerunt.

De homine, qui musica est.

Sicut enim mundus hic VII. tonis, et nostra musicca VII. vocibus distinguuntur, sicut compago, vnde corpus, VII. modis coniungitur, dum corpus IV. elementis, anima tribus viribus copulantur, quae musica arte naturaliter reconciliantur: vnde et homo microcosmus, id est, minor mundus dicitur; dum sic consono numero caelesti musicae participare cognoscitur.

A terra autem vsque ad Lunam sunt CXXVI. stadiorum, quae sunt XD. DC. XXV. miliaria. A Luna ad Mercurium VII. DCCC. XII. miliaria, et semis. Inde ad Venerem tantum. Inde ad Solem XXIII. CCCC. XXXVI. miliaria. Inde ad Martem XV. DC. XXV. miliaria. Inde ad Iouem VII. DCCC. XII. miliaria, et semis. Inde ad Saturnum tantum. Inde ad firmamentum XXIII. CCCC. XXXVI. miliaria.

Sunt itaque a terra vsque ad caelum miliaria C. milia, et nouem milia, et CCC. LXXV. miliaria. Ignem per globos planetarum transcendimus: nunc caelestia penetremus „. Nomina quaedam planetarum ita scripsi, vt in ms., et apud nonnullos medii aeui scriptores reperiuntur. Quae de imagine in ortu Saturni dicuntur, astrologiam iudiciariam sapiunt. AREV.

2. Cuius quidem caeli naturam Deus aquis temperauit. *Ibid. cap.* 3. GR.

Ib. Alii, *propter sustentationem solidatam aquarum supernarum.* Haec veterum opinio, quod caelum Deus aquis temperauerit, explicatur in opusculo relato ad cap. 12. num. 1. Alia vide in not. ad Dracontium lib. I. v. 25. et v. 137. AREV.

CAPVT XIV.

De aquis, quae super caelos sunt.

1. Haec est Ambrosii sententia: *Aquas super caelos sapientes mundi huius aiunt esse non posse, dicentes: igneum esse caelum, non posse concordari cum eo naturam aquarum. Addunt quoque, dicentes, rotundum, ac volubilem, atque ardentem esse orbem caeli, et in illo volubili circuitu aquas stare nequaquam posse. Nam necesse est, vt defluant, et labantur, quum de superioribus ad inferiora orbis ille detorquetur, ac per hoc nequaquam eas stare posse aiunt, quod axis caeli concito se motu torquens eas voluendo effunderet.*

2. *Sed hi tandem insanire desinant, atque confusi agnoscant, quia qui potuit cuncta creare ex nihilo, potuit et illam aquarum naturam glaciali soliditate stabilire in caelo. Nam quum et ipsi dicant, volui orbem stellis ardentibus refulgentem, nonne diuina prouidentia necessario prospexit, vt inter orbem caeli redundarent aquae, quae illa feruentis axis incendia temperarent?*

CAPVT XV.

De natura solis.

1. Haec sunt verba Ambrosii in libro Hexaemeron: *Solem*, inquit, *philosophi negant calidae esse naturae, eo quod albus sit, non rubicundus, aut rutilus in speciem ignis, et ideo quod nec ignitus natura sit. Siquid habet caloris, ferunt, prae nimio motu conuersionis accidere. Quod ideo dicendum putant, vt nihil videatur humoris consumere: quia calorem, quo humor vel minuitur, vel plerumque exhauritur, non habet naturalem. Sed nihil agunt, quum ista proponunt: quia nihil interest, vtrum ex natura calorem quis habeat, an ex passione, vel ex alia causa.*

2. *Nos autem credimus, eum sicut habere virtutem illuminan-*

Cap. XIV. n. 1. Haec est Ambrosii sententia. *Lib.* 2. *cap.* 3. GRIAL.

2. Vt inter orbem caeli: et supra orbem, *addit Ambrosius*. GRIAL.

Ib. Grialius, *sed vt tandem*. AREV.

Cap. XV. n. 1. Haec sunt verba Ambros. vel ex alia causa. *Lib.* 2. *cap.* 3. GR.

2. Nos autem credimus, eum sicut habere virt. ... exurit. *Eiusd. lib.* 4. *cap.* 3. GRIAL.

di, ita etiam vaporandi. Igneus est enim sol: ignis autem et illuminat, et exurit. Quidam autem dicunt, solis ignem aqua nutriri, et ex contrario elemento virtutem luminis, et vaporis accipere: vnde frequenter solem videamus madidum, atque rorantem: in quo euidens dat indicium, quod elementum aquarum ad temperiem sui sumpserit.

3. Hoc quantum ad naturam eius pertinet. At vero iuxta spiritualem intelligentiam sol Christus est, sicut in Malachia scriptum est: *Vobis autem credentibus iustitiae sol orietur, et sanitas in pinnis eius.* c. 4. v. 2. Merito autem Christus sol intelligitur dictus: quia ortus occidit secundum carnem, et secundum spiritum de occasu rursus exortus. Item sol illuminat, et exurit, et opaco tempore confouet sanos, febricitantes vero flagrantia geminati caloris incendit: ita et Christus credentes fidei spiritu vegetante illuminat, negantes se aeterni ignis ardore torrebit.

CAPVT XVI.

De quantitate solis, et lunae.

1. Rursus in eodem opere Doctor idem ita testatur: *Solis radius nulli propior, nulli longinquior est. Similiter et lunae globus aequalis est omnibus. Similis sol est et indis, et britannis; eodem momento ab vtrisque videtur, quum oritur, nec quum vergit in occasum, minor apparet orientalibus; nec occidentalibus, quum oritur, inferior, quam orientalibus aestimatur. Quantum distat*, inquit, *oriens ab occasu, tantum hoc sibi inuicem distat. Sed sol a nullo distat, nulli praesentior, nullique remotior est.*

2. Neque moueat, quod tamquam cubitalis in orbe suo videtur, quum oritur: sed considerare oportet, quantum intersit spatii

Ib. Igneus est enim sol.... rorantem. *Arati interpres*, Sol interea, dum igneus sit, prae nimio motu conuersionis suae amplius incalescit. Cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriri, et e contrario elemento virtutem luminis, et caloris accipere, vnde videmus eum saepius madidum, atque rorantem. GR.

Ib. In quo euidens... sumpserit. *Verba sunt Ambrosii loco citato*. GR.

3. *Opaco tempore*: al. *opaco tempore*. AREV.

Cap. XVI. n. 1. Rursus in eod. op. Doctor idem. *Lib.* 4. *cap.* 6. GRIAL.

Ib. Eodem momento ab vtrisque videtur. Haec, aliaeque similes antiquorum opiniones iam nunc vulgo reiiciuntur. AREV.

2. Hunc autem ampliorem, quam terram. *Octies maiorem terra, ait Macrob. lib. 1. in somn. Scip. cap. 20. Vid. Plutarch. lib. 2. de placit. philos.* GRIAL.

inter solem, et terram, quod aspectus nostri infirmitas, et quaedam aegritudo vix valet intendere. Hunc autem ampliorem aliquot partibus, quam terram, esse sapientes describunt.

3. Lunam minorem esse dicunt, quam solem: omnia enim, quae proxima sunt nobis, maiora videntur: longinquitate autem locorum visus languescit. Lunam ergo videmus prope nos esse, nec eam maiorem aspectui nostro, quam solem. Ideoque quum sol longe superior sit a luna, tamen nobis maior videtur: iam, si prope nos accesserit, multo maiorem futurum.

CAPVT XVII.

De cursu solis.

1. Dicunt antiqui Aratus, et Hyginus, solem per seipsum moueri, non cum mundo verti vno loco manentem. Nam si fixus maneret, necesse erat eodem loco occidere, et exoriri, a quo pridie fuerat exortus: quemadmodum cetera siderum signa oriuntur, et occidunt. Praeterea, si ita esset, consequens erat, dies, et noctes omnes esse aequales, et quam spatiosus hodiernus dies esset, tam longus semper esset futurus.

2. Nox quoque simili ratione semper aequalis permaneret, sed quoniam inaequales dies aspicimus, et solem alio loco cras occasurum, alio occidisse hesternum videamus, ideo qui diuersis locis occidit, et exoritur, putant eum philosophi nequaquam cum mundo fixum volui, sed ipsum per se moueri. Qui postquam ardentem

3. Lunam minorem . . . maiorem futurum. *Verba sunt Hygini, lib. 4. cap. de luna. Sed corrigendus ex Isidoro Hyginus.* GRIAL.

Ib. Hyginus lib. 4. cap. de luna 14. in editione Munckeri: *quae proxima sunt nobis, maiora necesse est esse* (legendum videri) *quam quae longo dissidente interuallo videmus . . . quam solem. Illud quoque necesse est, quum sol longe absit a luna, et a nobis maior videtur, si prope accesserit, multo maiorem futurum*: scilicet aspectui nostro. AREV.

Cap. XVII. n. 1. Dicunt antiqui Aratus, et Hyginus. *Arati interpres capit. penultimo. Et Hygin. lib. 4. capite de sole. Cuius sunt haec omnia verba*: Solem per seipsum moueri, *vsque ad illa*, nequaquam per seipsum fixum volui, sed ipsum per se moueri. *Nisi quod ea, quae illi sine cunctatione pronunciant, ea Isidorus ipsis tribuens veluti addubitans profert.* GRIAL.

2. Qui postquam ardentem tinxerit Oceano rotam. *Mirum, ni haec Lucretii sunt.* GRIAL.

Ib. *Cras occasurum*: al. *cras oriturum*. AREV.

rotam oceano tinxerit, per incognitas nobis vias ad locum, vnde exierat, regreditur, expletoque noctis circulo, rursus de loco suo festinus erumpit: obliqua enim, et fracta linea per austrum pergit ad boream, et ita ad orientem reuertitur. Hiemis autem tempore per plagam meridianam currit. Aestate vero septemtrioni vicinus est. Sed quando per austrum currit, vicinior terrae est: quando vero iuxta septemtrionem, sublimis attollitur.

3. Cui ideo Deus diuersa cursus constituit loca, et tempora, ne, dum semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore consumeret. *Sed*, vt Clemens ait, *diuersos accipit cursus, quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensetur, et ordo vicissitudinum, permutationumque seruetur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver temperat: vbi autem ad summum caelum venerit, aestiuos accendit calores. Descendens rursus, autumni temperiem reddit: vbi vero ad inferiorem redierit circulum, ex glaciali compage caeli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.*

4. *Ex ipso enim sunt horae: ex ipso dies, quum ascenderit, ex ipso etiam nox, quum occiderit: ex ipso menses, et anni numerantur: ex ipso vicissitudines temporum fiunt, et quum sit iste minister bonus, genitus ad vicissitudines temporum moderandas, tamen vbi secundum voluntatem Dei correptio mortalibus datur, incandescit acrius, et vrit mundum vehementioribus flammis, et perturbatur aer, et plaga hominum, et corruptio terris iniicitur, et lues animantibus, et pestilens per omnia mortalibus annus inducitur.*

5. Quod autem sol oriens per austrum, id est, meridianum, iter habet, et decursa australi parte inuisibilis vadit in locum suum rediens; ad instar quippe ecclesiae fabricatus est hic mundus, in quo Dominus Iesus Christus, sol aeternus, partem suam percurrit, vnde et meridianum vocant. Aquiloni vero, id est, aduersae parti non oritur, sicut iidem, quum in iudicio venerit, dicent: *Iustitiae lumen non illuxit nobis, et sol non est ortus nobis*. Timentibus autem dominum oritur sol iustitiae, et sanitas in pinnis eius, sicut scriptum est. Malis vero meridie nox est, sicut legitur: *Dum sus-* Malach. 4. 2.

3. Cui ideo Deus ... consumeret. *Verba sunt Ambrosii, lib. 2. cap. 3.* GR.

Ib. Sed vt Clemens ait, diuersos accipit cursus ... annus inducitur. *Verba sunt Clementis lib. 8. Recognitionum*. GR.

5. Verba Malachiae sunt: *Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiae, et sanitas in pennis eius*. AREV.

tinent ipsi lumen, factae sunt illis tenebrae: dum sustinent fulgorem, in obscura nocte ambulauerunt.

CAPVT XVIII.

De lumine lunae.

1. Ait sanctus Augustinus in psalmi decimi expositione. *Quaeritur*, inquit, *vnde habet luna lumen. Duae tantum opiniones traduntur, sed quae sit harum verax, dubium fertur, quemquam scire posse.* Alii namque dicunt, proprium eam lumen habere, globique eius vnam partem esse lucifluam, aliam vero obscuram, et dum mouetur in circulo suo, eandem partem, qua lucet, paulatim ad terras conuerti, vt videri a nobis possit, et ideo prius quasi corniculato lumine fulget.

2. Nam et si formes pilam ex parte media candidam, ex parte obscuram, tunc eam partem, quae obscura est, si coram oculis habeas, nihil candoris aspicies: quum coeperis illam candidam partem paulatim ad oculos conuertere, primum veluti cornua candodoris videbis: dehinc sensim crescet, donec tota pars candens opponatur oculis, et nihil obscurum alterius partis videatur; quam si denuo paulatim conuerteris, incipit obscuritas apparere, et candor minui, donec iterum ad cornua redeat, ac sic totus candor ab oculis auertatur, et sola iterum obscura pars possit videri. Quod fieri dicunt, quum lumen lunae videtur crescere vsque ad quintamdecimam, et rursus vsque ad tricesimam minui, et redire ad cornua, donec penitus nihil in ea lucis appareat.

3. At contra alii dicunt, lunam non suo fulgere lumine, sed a sole accipere lumen. Sol enim illi loco superior est. Hinc euenit, vt quando sub illo est, parte superiore luceat, inferiore vero, quam habet ad terras, obscura sit. Quum vero ab illo discedere coeperit, illustretur ex ea parte, quam habet ad terram, incipiens a cornibus. Sicque paulatim, sole longius discedente, pars omnis subterior illuminatur, donec efficiatur quintadecima luna. Post dimidium autem mensem, quum coeperit ex alio semicirculo propinquare soli, quanto magis superiore parte illustratur, tanto magis

Cap. XVIII. n. 1. Augustinus in ps. x. *Et lib. 3. de Genes. cap.* 15. GRIAL.

ab ea parte, quam terris auertit, non potest excipere radios solis, et propterea videtur decrescere.

4. Illud certe manifestum est, et cuilibet aduertenti facile cognitum, quod luna non augeatur ad oculos nostros, nisi a sole recedendo, neque minuatur, nisi ad solem ex parte alia propinquando. Ab illo ergo accipit lumen, et quum sub illo est, semper exigua est: quum vero ab illo longius abcesserit, fit ampla, suoque ambitu plena. Si enim suo lumine vteretur, necesse erat, semper eam esse aequalem, nec die xxx. exilem fieri: et si suo lumine vteretur, huius numquam eclipsis fieret.

5. Ceterum, quantum ad intellectum pertinet mysticum, luna huius mundi speciem tenet: quia sicut ista menstruis completionibus deficit, ita mundus ad conflationem temporum currens, quotidianis defectibus cadit. Luna quippe elementi sui varietate diuersis cursibus desinit, vt crescat: crescit, vt desinat. Sed ideo alternis vicibus commutationem sideris repraesentat, vt doceat, homines ex ortu morituros, et ex morte victuros: atque ideo quum senescit, mortem corporum prodit: quum augetur, aeternitatem indicat animarum.

6. Nonnumquam vero eadem luna etiam ecclesia accipitur, pro eo quod sicut ista a sole, sic ecclesia a Christo illuminatur. Sicut enim luna deficit, atque crescit, ita ecclesia defectus habet, et ortus. Frequenter enim defectibus suis creuit, et his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, et confessorum martyrio coronatur. Item sicut luna larga est roris, et dux humentium substantiarum, ita ecclesia baptismi, et praedicationum. Et quemadmodum, luna crescente, crescunt omnes fructus, atque ea minuente, minuuntur, non aliter intelligimus et ecclesiam, in cuius incremento proficimus cum ipsa. Quum vero persecutionem patitur, et minuitur, et nos cum illa patimur, et minuimur.

7. Item sicut septem formas habet luna, sic tot gratias meri-

4. Si enim suo lumine vteretur... exilem fieri. *Verba sunt Hygini cap. de Luna*. GRIAL.

6. Sicut enim Luna deficit... coronatur. *Ambrosii sunt verba lib.4. c.8.* GR.

Ib. Larga roris. *Ambr. lib.4. c.7.* GR.

Ib. *Crescunt omnes fructus*: forte, *crescunt omnes fluctus*. Dracontius pag. 213. lib. 1. v. 733. et seqq. *Qui lunae crescente globo iubet aequora crescant – Fluctibus adiectis, crescant cum fontibus amnes*. Vide notam. AREV.

7. Item sicut septem formas. *Ead. lib.3. Etymol. totidemque species assignat lunae Clemens lib. 6. Strom. ex Seleucho mathematico. Ex quo et Isidori ipsius*

torum habet ecclesia. Primam enim figuram bicornem habet: secundam sectilem: tertiam dimidiam ex maiore: quartam figuram plenam habet: quintam iterum dimidiam ex maiore: sextam iterum sectilem: septimam bicornem. Eodem constat numero etiam distributio charismatum, quae per Spiritum sanctum toti ecclesiae conferuntur. Septima autem semis, et vicesima secunda semis, in suo orbe media est. Ceterae proportionales sunt.

.CAPVT XIX.

De Lunae cursu.

1. Lunam per alios ortus, et occasus, Hyginus ait, necesse est moueri, non stare, idque facilius, quam de solis luce intelligitur. Quia quum a sole accipiat lumen, et ita nobis lucere videatur, non est dubium, eam moueri potius, quam stare. Terris autem vicina luna breuiori orbe conuertitur, et iter, quod sol in diebus CCCLXV. peragit, ista per triginta dies percurrit. Vnde et antiqui menses in lunae, annos autem in solis cursu posuerunt.

2. Itaque luna per tricenos dies duodenis vicibus cursum perficiens, consummat annum secundum hebraeos, aliquibus diebus adiectis: secundum romanos bissexto semel in quadriennio vnius diei adiectione celebrato. Cuius etiam augmentis, decrementisque mira quadam prouidentiae arte omne, quod gignitur, alitur, atque crescit. Nam et defectui eius compatiuntur elementa, et processu eius, quae fuerint exinanita, cumulantur, vt animantium cerebrum maritimorum; siquidem echinus, ostreaeque in augmento lunae pleniores reperiri feruntur.

CAP.

mente has nos species tum hic, tum etiam in Etymologiis reformauimus. Sectilem autem, non sextilem, ex veteribus libris appellamus, dimidiam, vel semissem. GRIAL.

Ib. In textu Grialii erat, *tertiam dimidiam ex maiore.* AREV.

Cap. XIX. n. 1. Lunam per alios ortus... potius quam stare. *Verba sunt Hygini omnia, licet non continenter apud eum legantur.* GRIAL.

Ib. Terris autem vicina luna... percurrit. *Verba sunt interpretis Arati, numero dierum lunae tantum mutato.* GR.

2. Itaque luna per tricenos... celebrato. *Verba sunt Ambr. lib. 4. c. 5.* GR.

Ib. Nam et defectui... feruntur. *Ambrosii cap. 7.* GRIAL.

Ib. *Echinus, ostreaeque etc.* Dracontius loc. cit. *Crescat et inclusum capite genus omne cerebri, - Et minuantur aquae, luna minuente, liquentes* etc. Plura de his dixi in nota. AREV.

CAPVT XX.

De eclipsi solis.

1. Solem sapientes dicunt altius currere: lunam autem proximam esse terrae. Haec ergo, dum deorsum ad idem signum, vel lineam, qua sol vehitur, conuenerit, obiicit se soli, et tenebras totius orbis efficit. Quod tantum intermenstruo contingit. Nam tunc luna in eadem parte signi est, qua sol vehitur, ideoque fit illi proxima, et oppositione sui obscurari ab oculis nostris lumen eius videtur: veluti si aliquis oculis manum expansam opponat, quanto magis id fecerit, eo minus illa videri poterit: quanto autem procul discesserit, eo magis illi omnia poterunt apparere.

2. Simili itaque ratione quum ad solis locum, vel lineam luna peruenerit, tunc proxima ei esse videtur, et radios eius ita coram oculis nostris obscurare, vt lumen non possint eiicere. Quum autem luna ab eo loco discesserit, tunc sol lumen eiicit, et ad oculos nostros transmittit. Quapropter ita soli obiicitur luna, sicut lunae opponitur terra: quae vtraque lumina quum ad terras non perueniunt, defecisse dicuntur. Alii autem dicunt, defectum solis fieri, si foramen aeris, quo sol radios fundit, aliquo spiritu contrahatur, siue obturetur. Hoc physici, et sapientes mundi dicunt.

3. Ceterum doctores nostri mystice huius eclipsis mysterium in Christo dixerunt esse completum tunc, quum interrupto aeterni foederis cursu insolito, turbata ordinem suum elementa perdiderunt, quum sacrilegae factum coniurationis sol iste verus horrescens, insertis in populo iudaico errorum tenebris, paululum semetipsum per mortem abscondit, ac de cruce depositus, sese in sepulcro abditus obscurauit, donec tertia die augustior solito huic mundo, id est, gentibus claritatis suae potentiam praesentaret: ac sicut sol in virtute sua refulgens, tenebras operti seculi illuminaret.

Cap. XX. n. 1. Solem sapientes dicunt ... transmittit. *Totus locus ex Hygini lib. 4. cap. 4. de luna.* GRIAL.

Ib. Pro *vehitur* in nonnullis mss. bis est *vtitur*, et fortasse legendum *vertitur*. AR.

2. Si foramen aeris, etc. *Quod Anaximandro placuit. Plutarch. 2. de placit. cap. 20. et 24.* GRIAL.

CAPVT XXI.

De lunae eclipsi.

1. Luna non deficit, sed obumbratur, nec diminutionem sentit corporis, sed obiectu obumbrantis terrae casum patitur luminis. Hanc enim philosophi non habere lumen proprium, sed eandem a sole illuminari defendunt: et quia ea dimensione distat a sole, vt per mediam terram, siquid directum traiiciatur, contingere possit solem sub terram, lunam autem supra terram: et quia vsque ad lunarem circulum vmbra terrae extenditur, ideó euenit nonnumquam, vt solis radii, obiiciente se mole terrae, vel vmbra, ad eam non perueniant.

2. Patitur autem hoc quintadecima luna, quousque centrum, atque vmbram obstantis terrae exeat, videatque solem, vel a sole videatur. Constat ergo, lunam ex solis radiis lumen accipere, et dum obiectu terrae solem non aspexerit, tunc lumen amittere. Nam dicunt stoici, omnem terram montibus claudi, quorum vmbra fertur luna subito non apparere. Vnde Lucanus: *Iam Phoebe totum fratri quum redderet orbem, - Terrarum subita percussa expalluit vmbra.*

3. Figuraliter autem per lunae defectum ecclesiae persecutiones intelliguntur, quando martyrum caedibus, et effusione sanguinis, tamquam illo defectu, et obscuratione, quasi cruentam faciem luna ostendere videtur, vt a nomine c[illegible] terreantur infirmi. Sed sicut ista post defectum perspicua illustratione clarescit, adeo vt nihil detrimenti sensisse videatur, ita ecclesia, postquam per martyrum confessionem suum pro Christo sanguinem fuderit, maiore fidei claritate refulget, atque insigniori lumine decorata semetipsam latius in toto orbe diffundit.

Cap. XXI. n. 1. *Pleraque ex eodem Hygin. cap. de luna.* GRIAL.

2. Nam dicunt stoici: *ita mss. o.* Historici *impress. Hyginus*: Etsi nonnulli dixerunt in solis cursu euenire, vt quum peruenerit ad eum locum, vbi occidere dicatur, ibi montium magnitudine a nobis lumen auerti solis, et ita noctem videri. Quod si ita fit, nimirum eclipsim solis verius, quam noctem dicimus. GRIAL.

3. Figuraliter autem. *Ex Aug. in ps.* 10. GRIAL.

CAPVT XXII.

De cursu stellarum.

1. Stellae quidem cum mundo vertuntur: non, stante mundo, stellae vagae feruntur, exceptis his, quae planetae vocantur, id est, errantes, quae vagis mouentur ordinibus. Cetera, quae *aplanes* appellantur, vno loco fixae cum mundo voluuntur. Ideo autem planetae, id est, errantes dicuntur, quia per totum mundum vario motu discurrunt.

2. Partibus autem diuersis inter se mouentur sidera. Nam quaedam superius, quaedam inferius currunt. Vnde et illa, quae terris propinquiora sunt, quasi maiora nobis videntur, quam ea, quae circum caelum voluuntur. Longinquitate enim locorum visus languescit. Hinc accidit, vt interuallo longe inter se distantiam circulorum alia celerius, alia tardius ad cursus sui exordium reuertantur,

3. Nam quaedam sidera celerius exorta, serius occidere existimantur: quaedam etiam tardius ceteris exorta, citius ad occasum perueniunt. Quaedam vero pariter oriuntur, et non simul occidunt. Omnia autem suo tempore ad cursum proprium reuertuntur. Radiis autem solis praepedita sidera, aut anomala fiunt, aut retrograda, aut stationaria. Iuxta quod et Poeta meminit, dicens: *Sol tempora diuidit aeui, - Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra - Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.*

CAPVT XXIII.

De positione septem stellarum errantium.

1. In ambitu quippe septem caelestium orbium, primum in inferioris sphaerae circulo luna est constituta. Ideo proxima terris posita, vt nocte nobis facilius lumen exhibeat. Dehinc secundo

Cap. XXII. n. 1. Stellae quidem cum mundo vertuntur. *Id probat Hyginus ibid. Vid. lib. 3. Etymol. a cap. 60. vsq. ad 70.* GRIAL.

Cap. XXIII. n. 1. Inde a gentilibus Venus dicta. *Non dicta est Venus, quod plus lucis habeat, sed Lucifer. Ita enim Etymol.* quod inter omnia sidera lucis plus ferat. GRIAL.

Ib. Ita et haec vmbram facit. *Plinius*

circulo Mercurii stella collocata, soli celeritate par: sed vi quadam, vt philosophi dicunt, contraria. Tertio circulo Luciferi circumuectio est, inde a gentilibus Venus ita dicta, quod inter quinque stellas plus lucis habeat. Nam, vt praediximus, quemadmodum sol, et luna, ita et haec vmbram facit.

2. Quarto circulo solis cursus est collocatus, qui proinde, quia omnibus est lucidior, medius est constitutus, vt tam superioribus, quam inferioribus lucem praestet. Ratione autem diuina sic constitutus est, quia praeclara omnia in medio esse debent. Porro quinto circulo pyrois sidus dicitur collocatum: quod illi Marti assignant. Sexto Phaethontis stellam, quam Iouis appellant. Iam summo caelo, id est, in mundi vertice, stella Saturni est posita, quae quidem dum summum caelum teneat, sublimiorque sit omnibus, natura tamen eius frigida fertur, approbante Virgilio: *Frigida Saturni sese quo stella receptet.*

3. Haec autem sidera errantia appellantur, non quod ipsa errent, sed quod nos errantes faciant: quae sidera graece planetae dicuntur. In sole enim, et luna omnibus notitia est ortus, et occasus, ideoque sol, et luna directo cursu vehuntur. Ista vero retrogradantur, vel anomala efficiuntur, id est, quando particulas addunt, et detrahunt: ceterum quando tantum detrahunt, retrograda dicuntur: stationem autem faciunt, quando stant.

4. Anni autem singularum stellarum hi sunt, qui in sphaera subiecta continentur. Quibus peractis, ad reuersionem circuli sui iisdem signis, et partibus veniunt. Nam luna octo annis fertur explere circulum suum. Mercurius annis XXIII. Lucifer annis IX.

lib. 2. *cap.* 8. *de Venere*: claritatis quidem tantae, vt vnius huius stellae radiis vmbrae reddantur. GRIAL.

2. Quarto circulo sol. *Ciceronem sequitur, nam Plato secundo circulo collocabat. Vid. Macrob. lib. 1. in Somn. Scip. cap.* 19. GRIAL.

Ib. Porro quinto circulo pyrois. *Mendose libri omnes hoc quoque loco* vesper *pro* pyrois *habebant*. GRIAL.

3. Non quod ipsa errent. *Cic.* 2. *de nat. Deor.* Errantia appellantur, quum omnium minime errent. GRIAL.

Ib. In sole enim, et luna omnibus notitia est ortus, et occasus. *Itaque Isidoro non videntur errantes. Vt neque Arato, quinque tantum numeranti*: Nam quae per bis sex signorum labier orbem - Quinque solent stellae. GRIAL.

3. *Retrogradantur*: al. *retrograduntur*. Melius esset *retrogradiuntur*. De planetis confer not. ad lib. 3. Etymol. cap. 67. n. 1. AREV.

4. Nam luna octo annis. *Ita mss. o. etiam lib.* 3. *Etymolog. praeter malacitanum, in quo* XIX. annis *recentiore manu videtur hoc loco repositum. Hoc fortasse octennium illud, de quo Plutarch. extremo lib.* 2. *de Placitis*. GRIAL.

Sol annis xix. Pyrois annis xv. Phaeton annis xii. Saturnus annis xxx. Quorum orbium, atque stellarum positionem subdita demonstrat figura (fig. 5.).

CAPVT XXIV.

De lumine stellarum.

1. Stellas non habere proprium lumen, sed a sole illuminari, dicunt, nec eas vnquam de caelo ascendere, sed veniente sole celari. Omnia enim sidera obscurantur, sole oriente, non cadunt. Nam dum sol ortus sui signa praemiserit, omnes stellarum ignes sub eius luminis fulgore euanescunt: ita vt praeter solis ignem nullus sideris splendor videatur. Hinc etiam et sol appellatus, eo quod solus appareat, obscuratis cunctis sideribus. Nec mirum hoc de sole, quum etiam plena luna, et tota nocte fulgente, pleraque astra non luceant. Esse autem etiam per diem in caelo stellas probat solis deliquium, quod quando sol, obiecto orbe lunae, fuerit obscuratus, clariora in caelo videantur astra.

2. Stellae autem secundum mysticum sensum sancti viri intelliguntur. De quibus dictum est: *Qui numerat multitudinem stellarum*. Ps. 146. 4. Sicut enim omnes stellae a sole illuminantur, ita sancti a Christo gloria caelestis regni glorificantur. Et sicut prae fulgore solis, et vi maxima luminis eius sidera obtunduntur, ita et omnis splendor sanctorum in comparatione gloriae Christi quodammodo obscuratur. Et quemadmodum stellae sibi differunt claritate, ita iustorum diuersitas meritorum discretione.

CAPVT XXV.

De lapsu stellarum.

1. Falsa autem opinio, et vulgaris est, nocte stellas cadere, quum sciamus, ex aethere lapsos igniculos ire per caelum, portarique

Cap. XXIV. n. 1. Stellas omnes non habere lumen. *Macrobius lib. 1. in Somn. cap. 19. lunam vnam alieno lumine, ceteras omnes stellas suo lucere ait.* GR. *Ib. Celari*: al. *celare dicimus*. AR. Cap. XXV. n. 1. Falsa autem opinio.

ventis, vagique lumen sideris imitari: stellas autem immobiles, fixasque permanere in caelo.

2. Nam illud, quod ait Poeta, *Saepe etiam stellas vento impendente videbis - Praecipites caelo labi, noctisque per umbras - Flammarum longos a tergo albescere tractus*. Et iterum: *Lapsa per altum - Aere disperso trahere candentia sulcos - Sidera, et summis etiam quae fixa tenentur - Astra polis*. Sed hi poetae voluntarie ad opinionem vulgi se contulerunt. Ceterum philosophi, quibus curae est mundi quaerere rationem, illa asserunt, quae superius memorata sunt.

CAPVT XXVI.

De nominibus astrorum.

c. 38. v. 31. 1. Legitur in Iob, dicente Domino, *Numquid coniungere vales micantes stellas pleiades, et gyrum arcturi poteris dissipare? Numquid producis luciferum in tempore suo, et vesperum super filios*
c. 9. v. 9. *terrae consurgere facis*? Et iterum alibi: *Qui facit arcturum, et orionem, et hyadas*. Haec nomina stellarum dum in Scripturis legimus, vanis deliramentis assensum non praebeamus, qui falsis opinionibus vocabula ista in astris ex hominum nominibus, vel aliarum creaturarum vocabulis imposuerunt. Ita enim stellarum quarumdam gentilium sapientes nomina, sicut et dierum, indiderunt.

2. Quod vero eisdem nominibus sacra vtitur scriptura, non eorum iccirco vanas approbat fabulas, sed faciens ex rebus visibilibus inuisibilium rerum figuras, ea nomina pro cognitione ponuntur, quae late sunt cognita, vt quidquid incognitum significat, facilius per id, quod est cognitum, humanis sensibus innotescat.

3. Arcturus est ille, quem latini septemtrionem dicunt, qui septem stellarum radiis fulgens, in seipso reuolutus rotatur, qui ideo plaustrum vocatur, quia in modum vehiculi voluitur, et modo tres

E *Seru.* 1. *Georg. ad v.* 365. Saepe etiam stellas, vento impendente, videbis - Praecipites caelo labi. GRIAL.

2. Versus Virgilii sunt tres illi, *Saepe etiam*: reliqui *Lapsa per altum etc.*, neque Virgilii sunt, neque integri videntur: sed cuiusnam sint, nunc non occurrit. AREVALVS.

Cap. XXVI. n. 1. *Deliramentis*: al. *deliramentis poetarum*. AREV.

3. Arcturus est ille, quem latini septemtrionem. *Haec eadem in* 3. *Etymo-*

ad summa eleuat, modo quatuor inclinat. Hic autem in caeli axe constitutus semper versatur, et numquam mergitur. Sed dum in seipso voluitur, et nox finitur.

4. Per hunc arcturum, id est, septemtrionem, ecclesiam septenaria virtute fulgentem intelligimus. Nam sicut in axe caeli arcturus semper inclinatur, rursumque erigitur, ita et ecclesia diuersis quidem aduersitatibus humiliatur, sed mox consurgens spe, et virtutibus eleuatur: et sicut ex tribus stellis, et quatuor septemtrio efficitur, ita ecclesia ex fide Trinitatis, et operationibus quatuor virtutum principalium consummatur. Fide enim, et operibus homo iustificatur.

5. Bootes stella est, quae plaustrum, id est, septemtrionem sequitur, qui etiam ab antiquis arctophylax dicitur, siue minor arctos. Vnde et quidam eam septemtrionem dixerunt. Hanc spectant praecipue, qui nauigare noscuntur. De qua Lucanus: *Velox vbi nocte Bootes*. Quae quum orta fuerit, cito facit occasum.

6. Pleiades sunt multae iuges stellae, quas etiam botrum appellamus a multitudine stellarum. Nam et ipsae septem esse dicuntur, sed amplius, quam sex, nullus conspicere potest. Haec ab Oriente surgunt, et appropinquante diei claritate stellarum eius ordo distenditur. Pleiades autem ex pluralitate vocatae sunt, quia pluralitatem graeci πλειότητα appellant. Has latini vergilias appellauerunt, eo quod vere oriantur, et eo magis ceteris praedicantur, quod, his exorientibus, aestas significatur, occidentibus, hiems ostenditur, quod aliis penitus non est traditum signis.

7. His autem stellis ab eo, quod septem sunt, et splendide micant, sancti omnes septiformi spiritus virtute fulgentes significan-

logiar. de arcto aliquanto aptius dicuntur. Sed hoc loco arcton, et booten, siue arctophylacem, et arcturum, quae propinqua sunt, confundit, vt ipse paulo post fatetur. GRIAL.

5. Hanc spectant praecipue, qui nauigare noscuntur. *Vtrauis vrsa vtuntur nullo periculo nautae, quod vtraque polo proxima exiguum circulum describat. Ita Ouidius*: Esse duas Arctos, quarum Cynosura vocatur - Sidoniis, Elicen Graia carina notat. GRIAL.

Ib. Cito facit occasum. Alii addunt: *xv. kalendas octobris. Hyades sunt quinque in modum V literae in fronte Tauri positae. Pleiades etc.* AREV.

6. Pleiades: *ead.* 3. *Etymolog.* GR.

Ib. Multae iuges: fortasse, *multiiuges*. AREV.

7. Ab eo quod septem sunt. *Clem. Strom. 6. septem esse serio affirmat, et Basil. in cap. 3. Isai. septem ait apparere, quamuis paruas, et glomeratas, et Ouid. Fast.* 4. Quae septem dici, sex tamen esse solent. *Cic. ex Arato*, Hae septem vulgo perhibentur more vetusto

tur: ab eo autem, quod sibi vicinantur, sed non se contingunt, charitate proximos, et tempore diuisos Dei praedicatores ostendunt.

8. Orion stella est *. Hic autem orion gladius dictus est. Vnde etiam eum latini iugulam vocant, sidus, vt videtur, armatum, et stellarum luce terribile, quod ignorare magnae difficultatis est, adeo vt quamuis rudes oculos, tamen prae fulgoris splendore in seipsum rapiat. Hi quippe oriones in ipso pondere temporis hiemalis exoriuntur, suoque ortu imbres, et tempestates excitant, et maria, terrasque perturbant.

9. Oriones autem significant martyres. Nam sicut isti nascuntur in caelo tempore hiemis, ita in ecclesia martyres procedunt tempore persecutionis. Procedentibus orionibus, maré turbatur, et terra: obortis vero martyribus, terrenorum, et infidelium corda tempestate iactantur.

10. Lucifer stella nitens, quae omnium maxima, et clarior esse videtur. Nam quemadmodum sol, et luna, ita haec vmbram facit. Ista igitur orientem solem praecedit, atque mane nuncians, tenebras noctis lumine sui fulgoris dispergit. Cuius figura est Christus, qui, velut lucifer, per incarnationis mysterium producitur: per quem lux fidei, tamquam dies secutura, monstratur.

11. Lucifer autem bipertitus est: sic huius pars sancta est, sic-
c. 22. v. 16. ut Dominus in Apocalypsi de se, et ecclesia dicit: *Ego sum ge-*
c. 2. 28. *nus, et radix Dauid, stella splendida, et matutina*. Item: *Qui vincit, dabo ei stellam matutinam*. Pars autem alia luciferi diabo-
Isai. 14. 12. lus esse dignoscitur. De quo scriptum est: *Quomodo cecidistì de caelo,*

- Stellae, cernuntur vero sex vndique paruae. - At non interiisse putari conuenit vnam, - Sed frustra temere a vulgo ratione sine vlla - Septem dicier, vt veteres statuere poetae, - Aeterno cunctas aeuo qui nomine dignant, - Alcyone, Meropeque, Celeno, Taygeteque - Electre, Steropeque, simul sanctissima Maia. GRIAL.

8. Orion stella est *. *Asterisco notauimus locum, quem facile explere possis vel ex tertio Etymol., vel ex Arati interprete, a quo Isidorus haec mutuatus est. Sic enim ille*: Orion, qui et incola dicitur, ante tauri vestigia fulget, et dicitur orion ab vrina, id est, ab inundantia aquarum. Tempore enim hiemis habet ortum, quum mare, et terras tempestatibus turbat. Hunc romani iugulam vocant, eo quod sit armatus, vt gladius, stellarum luce terribilis, etc. GR.

Ib. Hic orion gladius. *Ita impress., peius multo manusc. o.* Hic autem orion a gladio dictus est. GRIAL.

Ib. In nota Grialii fortasse legendum *iugula* pro *incola*. AREV.

10. Lucifer stella nitens. *Plura hic leguntur in quibusdam libris, e tertio Etymologiar. huc accita, neque enim in vetustiorib. reperiuntur*. GRIAL.

caelo, *lucifer*, *qui mane oriebaris*, et qui etiam in caelo super stellas Dei dicit se sedem positurum, et cadens de caelo confringitur.

12. Vesperus est stella occidentalis, noctem ducens. Hic solem occidentem sequitur, et tenebras succedentes praecedit. Hic autem Antichristi exprimit typum, qui tamquam vesper consurgit, vt ait Iob, super filios terrae, vt caecae noctis successu carnalium c. 38. v. 32.
corda offuscet. Quod ideo auctore Deo fit, quia pro infidelitate praecedenti, qua renuerunt Christo credere, Antichristum suscipere meruerunt.

13. Cometes stella est, quae velut comas luminis ex se fundit. Haec, quum nascitur, aut regni mutationem fertur ostendere, aut bella, aut pestilentias surgere. De qua Prudentius ait: *Tristis cometa intercidit*. Et Lucanus: *Et terris minitantem regna cometem*. Et Virgilius: *Nec diri toties arsere cometae*. Genethliaci autem omnes stellas erraticas quibusdam temporibus cometas fieri dicunt, et prout cuique sunt motus, ita secunda, vel aduersa portendere.

14. Sirius stella est, quam vulgo canem appellant. Sirius quippe appellata propter flammae candorem, quod eiusmodi sit, vt prae ceteris lucere videatur. Haec oriens mundum ardoris nimio calore incendit, et aestu suo fructus exurit. Interdum et morbo afficit corpora, corrumpens aerem flagrantia ignis. Ab hac enim stella dies caniculares nominantur, quoniam hi plus flagrant ardoribus, quam totius aestatis tempus.

CAPVT XXVII.

Vtrum sidera animam habeant.

1. Solet autem quaeri, vt ait sanctus Augustinus, vtrum sol, et

13. Cometes. *Totidem fere 3. Etymol.* GRIAL.

Ib. *Intercidit*: ita reposui ex Prudentio. Grialius *intercedit*, nonnulli mss. *incedit*. AREV.

14. Sirius quippe appellatur propter flammae candorem. *Rectissime, vt ne suspicio quidem vlla restet de emendatione loci libri 3. Etymolog. Arati interpres*: Sirium autem stellam vocatam putant propter flammae candorem. GR.

Ib. *Aestatis tempus*: al. *aestatis tempus xv. dies de iulio, et xv. de augusto*. AREV.

Cap. XXVII. n. 1. Vt ait S. Augustinus. *Extremo libro secundo de Genes. ad literam*. GRIAL.

luna, et aliae stellae corpora sola sint, an habeant rectores quosdam spiritus suos. Et si habent, vtrum ab eis etiam vitaliter inspirentur, sicut animantur canes per animas animalium, an sola sine vlla permixtione praesentia. Et dum motus alicuius corporis sine anima esse non possit, stellae, quae cum tanto ordine, ac tanta ratione mouentur, vt in nullo prorsus aliquando cursus earum impediatur, vtrum animantes sint, et rationabiles videantur, non facile comprehendi potest.

Eccles. 1. 6. 2. Salomon autem, quum diceret de sole: *Gyrans gyrando vadit spiritus, et in circulos suos reuertitur*, ostendit, ipsum solem spiritum esse, et quod animal sit, et spiret, et vigeat, et annuos orbes suos cursu expleat, sicut et Poeta ait: *Interea magnum sol circumuoluitur annum*. Et alibi, *Lucentemque globum lunae, titaniaque astra - Spiritus intus alit*. Quapropter si corpora stellarum animas habent, quaerendum, quid futurae sint in resurrectione.

CAPVT XXVIII.

De nocte.

1. Ambrosium in libro Hexaemeron legi dicentem: *Quaeritur, qualiter spatium aeris occupet vmbra terrae efficiens nobis noctem, quum sol recedit a nobis, diemque obducit, quum inferiora axis septemtrionalis illuminat. Omne enim corpus vmbram facit, et naturaliter vmbra corpori adhaeret, adeo vt etiam pictores vmbras corporum, quae pinxerint, nitantur exprimere. Idque artis asserunt, non intermittere vim naturae.*

2. Ergo sicut in die quum a parte solis aliquod corpus hominis, vel arboris occurrit, ex ea parte, qua lumen repercutitur,

2. Quaerendum, quid futurae sint in resurr. *Leguntur haec in mss. o. quae videntur sumpta e lib. x. de ciu. c. 29.* GR.

Ib. In Vulgata: *Gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem, lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, et in circulos suos reuertitur.* Versus Virgilii primus extat lib. 2. Aeneid. v. 384., alii lib. 6. v. 724. Verba, *Quapropter etc.* absunt ab editione antiqua. Confer c. 5. libri De ordine creaturarum. AREV.

Cap. XXVIII. n. 1. Ambrosium in libro Hexaemeron: *quarto c. 3.* GRIAL.

2. Ad eum locum peruenerit, vbi occidere dicitur, ibi montium magnitudine a nobis separatur. *Non sunt haec Ambrosii, sed Hygini verba superius c. 21. a nobis relata.* GRIAL.

Ib. Sicque terrae obiectu a septemtrionali parte obumbratur aer. *Voces* a

vmbra subsistit, sic quum, recedente die, sol ad eum locum peruenerit, ibi occidere dicitur, ibi montium magnitudine a nobis separatur, sicque terrae obiectu a septemtrionali parte obumbratur aer, adeo, vt nobis noctem efficiat haec ipsa vmbra terrarum.

CAPVT XXIX.

De tonitruo.

1. Tonitrua autem ex fragore nubium generantur. Concepti enim intra sinum nubium ventorum spiritus versantur ibidem. Quumque vehementer sese erupturi eliserint, et virtutis suae mobilitate in quamlibet partem eruperint, magno concrepant murmure, et in morem exilientium de stabulis quadrigarum sonus fragoris eius ad aures nostras emittitur.

2. Alias autem tonitruum diuinae vocis superna est increpatio, siue clara praedicatio Sanctorum, quae clamore forti per totum orbem terrarum in auribus fidelium perstrepit, per quod possit culpam suam admonitus agnoscere mundus.

septemtrionali parte *addidit Isidorus, quae aptius collocarentur sic*: Obumbratur aer a septemtrionali parte, *ne obiici terra videretur a septemtrionali parte*. GRIAL.

Cap.XXIX. n.1. Tonitrua. *Ambr. lib.2. c.4.* Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo rumpi fragore, aut penetrari. Vnde et de tonitribus, quae concepto intra sinum nubium spiritu, quum se vehementer erupturus eliserit, magno concrepant sonitu, ait Scriptura: firmans tonitrua. *Suspicor autem verba haec Isidori*: et in morem exilientium de stabulis quadrigarum sonus fragoris eius ad aures nostras emittitur: *desiderari apud Ambrosium, restituendaque ex hoc loco: ante illa verba* ait Scriptura, *vt parenthesi includantur, totusque locus ita legatur*: Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo rumpi fragore, aut penetrari. Ideo et firmamentum dicitur, quod non sit inualidum, neque remissum. Vnde et de tonitribus (quae concepto intra sinum nubium spiritu, quum se vehementer erupturus eliserit, magno concrepant sonitu, et in morem exilientium de stabulis quadrigarum sonus fragoris eius ad aures nostras emittitur) ait Scriptura. GRIAL.

CAPVT XXX.

De fulminibus.

1. Aiunt naturalium scrutatores causarum, quod ex collisione, atque attritu nubium fulgura generentur ad instar silicum duriorum: quos quum compulseris inuicem sibi, medius ex his ignis elabitur, vel quemadmodum, si lignum ligno teras, ignem emittit. Vnde et Papinius: *Fulguraque attritis quoties micuere procellis*. Hac itaque ratione, quum nubila inuicem in se fuerint collisa, illico fulmina mittuntur.

2. Dehinc sequuntur tonitrua: quae licet sonitu tardiora sint, praecedenti concussi luminis claritate, pariter tamen cum fulgure emittuntur. Sed eorum sonitus tardius penetrat aures, quam oculos splendor fulguris, ad instar securis arborem procul caedentis: cuius quidem ante cernis ictum, quam ad aures perueniat sonitus. Ergo nubium attritu fulmina nascuntur. Numquam enim sereno caelo fulgura micuerunt. Vnde et Virgilius: *Non alias caelo ceciderunt plura sereno - Fulgura*.

3. Fit enim fulmen nube, imbre, et vento. Nam quum ventus in nubibus vehementer agitatus est, sic incalescit, vt incendatur. Dehinc, vt praedictum est, fulgura, et tonitrua simul exprimuntur. Sed illud celerius videtur, quia clarum est. Hoc autem tardius ad aures peruenit. Post fulminis autem iactum ven-

Cap. XXX. n. 1. Aiunt naturalium scrutatores . . . perueniat sonitus. *Concinnauit haec ex Lucretii versibus hisce l. 6.* Fulgit item nubes, ignis quum semina multa - Excussere suo concursu, ceu lapidem si - Percutiat lapis, aut ferrum: nam tunc quoque lumen - Exilit, et claras scintillas dissipat ignis. - Sed tonitrum fit vti post auribus accipiamus - Fulgere, quam cernant oculi, quia semper ad aures, - Tardius adueniunt, quam visum, quae moueant res. - Id licet hinc etiam cognoscere, caedere siquem - Ancipiti videas ferro procul arboris auctum, - Ante fit, vt cernas ictum, quam plaga per aures - Det sonitum: sic fulgorem quoque cernimus ante, - Quam tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni, - E simili causa, et concursu natus eodem. GRIAL.

Ib. *Compulseris*: al. *expulseris*. Forte, *compuleris*. AREV.

2. Vnde et Virgilius. Non alias caelo ceciderunt plura sereno -Fulgura. *Ad quae verba Seruius*: Omen est (*inquit*) et in eo quod sereno caelo fulgura missa sunt, et in eo quod plura missa sunt. GRIAL.

Ib. Grialius, *tardiora sunt*. AREV.

Ib. Virgilii versus est 487. l. 1. Georg. AR.

3. Post fulminis autem iact. *Ex eodem Lucretii loco*. GRIAL.

Ib. Alii, *erumpis violentia*. AREV.

torum erumpere violentiam, sicque furorem tempestatis, quem in nubibus conclusi agebant, exeuntes ad terras emittunt.

4. Lucretius autem dicit, fulmina ex minutis seminibus constare, ideo penetrabilia esse: vbicumque autem fulmen ceciderit, sulphuris odorem emittit. Virgilius: *Et late circum loca sulphure fumant*; et Lucanus: *Aethereoque nocens fumabit sulphure ferrum*.

5. In fulminibus Sanctorum accipiuntur miracula, claritate signorum, ac virtutum micantia, atque ad intima cordis peruenientia. Sublimia loca amplius sentire dicuntur ventorum, vel fulminis iniuriam, quam humilior terra. Vnde et Horatius: *Feriuntque summos - Fulgura montes*. Nimis autem excelsiora loca a tempestatibus esse secura, vt Olympus, qui celsitudine sua nec impetus ventorum, nec fulminum ictus sentit, quia nubes excedit.

CAPVT XXXI.

De Arcu.

1. Clemens romanus antistes, et martyr ita scribit: *Arcus enim in aere ex imagine solis hoc modo formatur. Dum enim sol in nubibus rarescentibus ex aduerso refulserit, radiosque suos directa linea humor in nubilo transfundens impresserit, fit repercussio splendoris eius in nubibus, e quibus fulgor emicans arcus speciem format. Sicut enim impressa cera annuli imaginem exprimit, sic nubes e contra ex rotunditate solis figuram sumentes, orbem efficiunt, et arcus effigiem fingunt. Apparet autem hic non semper, sed quum rarescunt nubila caeli. Nam rursus quum in se coeunt nubes, atque densantur, confestim arcus forma resoluitur. In nubium enim densitate arcus aerem in perfecto gyro complectitur. Denique sine sole, et*

4. Lucretius autem dicit. *Lib. 2. his verbis*: Perfacile est iam animi ratione exoluere nobis, - Quare fulmineus multo penetralior ignis, - Quam noster fluat e terris terrestribus ortus. - Dicere enim possis, caelestem fulminis ignem - Subtilem magis e paruis constare figuris. - Atque ideo transire foramina, quae nequit ignis - Noster hic, e lignis ortus, taedaque creatus. GR.

Ib. Virgilii versus est 698.l.2.Aen.AR.

5. Fulgura montes. *Ita omnes libri, vt et Horatiani quidam*. GRIAL.

Cap. XXXI. n. 1. Clemens roman.... species eius formatur. *Sunt haec lib. 8. Recognitionum, sed apparet, Isidorum alia interpretatione vsum, ac dubitari posse, an ea, quae circumfertur, Ruffini sit*. GRIAL.

nubibus numquam apparet arcus, quia ex typo radii solis species eius formatur.

2. Quadricolor enim est, et ex omnibus elementis in se rapit species. De caelo enim trahit igneum colorem, de aquis purpureum, de aere album, de terris colligit nigrum. Hic autem arcus, pro eo quod a sole resplendet in nubibus, Christi gloriam indicat in prophetis, ac doctoribus refulgentem. Alii ex duobus

2. Quadricolor enim est. *Tricolorem vult esse Aristoteles. Isidorum secutus est Beda.* GRIAL.

Ib. Post finem huius capitis in nonnullis mss. additur fragmentum magna ex parte allegoricum, quod ab Isidori stilo, et vsu non abhorret. „ Arcus autem, qui in nubibus apparet, posuit eum Deus in testamentum inter se, et nos: quum autem Noe post diluuium egressus fuisset de arca, dixit ei Deus: *Ponam arcum meum in nubibus, et erit testamentum inter me, et te, et erit, quum apparuerit arcus meus, recordabor foederis mei, non adducam aquam diluuii vltra super terram.* Arcus autem quatuor colores habet, id est, igneum, purpureum, album, et nigrum. Igneum colorem trahit de caelo, purpureum de aqua, album de aere, nigrum de terra: hos quatuor colores trahit de vniuersis elementis mundi. Tres autem colores manifeste habet arcus, id est, purpureum, sulphureum, et igneum. Per hos tres colores tres sententias significat, duas, quae transierunt, praeteritas: tertiam, quae ventura est. Per purpureum colorem significat diluuium, per sulphureum significat ignem, qui venit super Sodomam: per igneum colorem significat ignem, qui venturus est in die Iudicii. Arcus, qui in nubibus apparet, quum radiat nubes ante solem, a magnitudine solis depingitur. Arcus autem, qui a sole resplendet in nubibus, Christi gloriam in prophetis, ac doctoribus refulgentem; et significantiam habent hi tres colores, id est, per igneum colorem Spiritum sanctum significant, vt in euangelio ait: *Ignem veni mittere super terram, vt ardeat.* Per album colorem castitatem significat, per igneum colorem significat persecutionem carnis. Arcus autem, qui in nubibus apparet, quadraginta annis ante diem Iudicii visus non erit. Quicumque enim cum peccato viuit, mortuus est Deo, viuit diabolo. Si autem audierit euangelium Christi, et conuersus fuerit ad Deum, resurgit, et viuit cum Christo. Qui vero cum peccato suo moriuntur, vadunt in poenam, resurgunt ad mortem. Multi vero hic pereunt putantes se diu viuere, ideo non corriguntur. Fallit illos spes sua, non viuit homo, quantum putat, non quantum sperat. Audite, vbi dicitur: *Non tardes conuerti ad Deum.* Dies malos habemus, quamdiu inter homines malos viuimus, testante Apostolo: *Videte, quomodo caute ambuletis, non vt insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Tolle homines malos, et non erunt dies mali. Appetentes res alienas, adulteri, periuri, calumniatores, oppressores. Per homines malos sunt dies mali. Dies ergo malos habemus, quamdiu inter homines malos viuimus. Qui viuendo seculum vicerunt, Elias, et Enoch. Sexto die fecit Deus hominem ad imaginem suam. Inuenimus, sexto seculo venisse Dominum nostrum Iesum Christum, vt reformaretur homo ad imaginem Dei. Primum enim tempus tamquam primus dies ab Adam vsque ad Noe, secundum tempus tamquam secundus dies a Noe vsque ad Abraham, tertium tempus tamquam tertius dies ab Abraham vsque ad Dauid, quartum tempus tamquam quartus dies a Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, quintum tempus tamquam quintus dies a trasmigra-

coloribus eius, id est, aquoso, et igneo, duo iudicia significari dixerunt. Vnum, per quod dudum impii perierunt in diluuio, alterum, per quod postmodum peccatores cremandi sunt in inferno.

CAPVT XXXII.

De nubibus.

1. Notandum est ex libro Iob, quod cogitur aer iste visibilis, vt conglobetur: conglobatus autem in nubes vertitur. Sic ipse
dicit: *Subito aer cogitur in nubibus, et ventus transiens fugabit eas*. Iob. 37. 21.
Et Virgilius: *Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aer*. Nubes autem sancti praedicatores intelliguntur, qui verbi diuini pluuiam credentibus fundunt.

2. Aer autem iste inanis, et tenuis, vacuas hominum mentes, vagasque significat, qui tamen densatus in nubes vertitur, quia collectae ab inanitate fidelium mentes fide solidantur. Et sicut ex aere inani fiunt nubes pluuiales, sic ad fidem de mundi vanitate colliguntur sancti praedicatores. Nubes autem dictae, quod aethera obtegant, vnde et *nuptae* dicuntur, quod vultus suos velent. Vnde et *Neptunus*, quod nube, et mari terram tegat.

tione Babylonis (vsque ad praedicationem Ioannis). Sextum tempus tamquam sextus dies, qui modo agitur vsque ad finem. Si sextus dies agitur, videte, quid habeat titulus *in die ante sabbatum, quando fundata est terra*. Iam audiamus ipsum psalmum: ipsum interrogemus: quomodo fundata est terra, nec in Genesi sic legimus. Quando ergo fundata est terra nisi *cum sit* (*sic*) *cum lectum est* modo in Apostolo: *Sic tamen state in fide stabiles*, vt omnes, qui credunt per vniuersam terram. Tunc fit homo ad imaginem Dei: quod significat sextus dies ille de Genesi, et quomodo illum fecit Deus, quomodo fundata est terra. Christus venit, vt fundaretur terra; fundamentum enim nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est, Christus Iesus. De illo ergo cantat psalmus *Dominus regnauit, decorem induit etc.*". Verba, *Quicumque enim cum peccato*, et seqq. vsque ad finem ad alium locum videntur pertinere, neque satis sunt integra. AREV.

Cap. XXXII. n. 1. *Vid. lib.* XIII. *Etymolog. c.* 7. GRIAL.

Ib. Apud Iobum, *cogetur in nubes*: atque ita fortasse hoc loco reponendum. Versus Virgilii est 20. lib. 5. Aeneid. AR.

CAPVT XXXIII.

De pluuiis.

c. 9. v. 6. 1. Legitur in Amos propheta: *Qui vocat aquas maris, et effundit eas super faciem terrae.* Aquae enim amarissimae maris vaporis subtili calore aereo suspenduntur, instar medicinalis cucurbitae, quae calore superioris circuli humorem, et sanguinem sursum trahit. Huiusmodi itaque ratione aquae maris per tenuissimos vapores in aere suspensae paulatim concrescunt, ibique igne solis decoctae in dulcem pluuiarum saporem vertuntur.

2. Dehinc grauescente nube, modo vi expressae ventorum, modo solis calore dissolutae, in terrae faciem asperguntur. A nubibus ergo rapiuntur aquae maris, et iterum ab ipsis redduntur in terras. Sed, sicut diximus, vt dulces possint esse in pluuiis, coquuntur igne solis. Alii autem dicunt, non tantummodo aquis maris nubes concrescere, sed etiam exhalantis terrae vaporibus nebulas adolescere, quibus densatis, coactisque nubes altius surgere, atque iisdem labentibus pluuias effundere.

3. Nubes autem, vt praediximus, apostoli significantur, atque doctores. Pluuiae ergo nubium eloquia sunt apostolorum, quae quasi guttatim, id est, sententialiter veniunt, sed abundantius doctrinae fecunditatem infundunt.

CAPVT XXXIV.

De niue.

1. Ait Ambrosius, quod plerumque glacialibus ventorum flatibus rigentes aquae solidantur in niuem, et rupto aere nix funditur.

Cap. XXXIII. n. 1. Instar medicinalis cucurbitae. *Ex Ambr. lib.* 2. *c.* 3. GR.

3. Pro *sententialiter* alii impressi *sensualiter*. AREV.

Cap. XXXIV. n. 1. Ait Ambros.... nix funditur. *Lib.* 2. *c.* 4. GRIAL.

Ib. Alii, *nix funditur super faciem terrae. Nix autem significat blandimenta iustorum in die iudicii, vt est illud, Et vestimenta eius alba, sicut nix.* AR.

CAP.

CAPVT XXXV.

De grandine.

1. Simili quoque ratione grandinum coagulatio fit. Aquae enim nubium rigore ventorum stringuntur in glaciem, atque durescunt. Dehinc glacies ipsa partim fragore ventorum comminuta in fragmina, partim solis vapore resoluta, frustatim ad terras elabitur. Quod autem rotunda videtur, hoc solis calor efficit, et mora refrenantis aeris, dum per longum spatium a nubibus vsque ad terras decurrit.

2. Figuraliter namque grando perfidiae duritia est, torpore malitiae frigida. Nix autem homines increduli sunt, frigidissimi, atque pigri, et in infima torpore mentis depressi. Item alio intellectu niues sunt homines dilectione frigentes, qui etsi existant candidi puritate baptismatis, non feruent spiritu charitatis.

CAPVT XXXVI.

De ventis.

1. Ventus est aer commotus, et agitatus, approbante Lucretio, *Ventus enim fit, vbi est agitando percitus aer.* Quod etiam in loco tranquillissimo, et ab omnibus ventis quieto breui flabello approbari potest, quo etiam muscas abigentes, aerem commouemus, flatumque sentimus. Quod quum euenerit occultiori quodam motu caelestium, vel terrenorum corporum per magnum spatium mundi, ventus vocatur, ex diuersis partibus caeli nomina etiam diuersa sortitus.

2. Quidam autem aiunt, eo quod ex aquis aer, ex aere venti nascuntur. Clemens autem dicit, eo quod montes excelsi certis quibusdam habentur in locis, et ex his velut compressus, et coan-

Cap. XXXVI. n. 1. Approbante Lucretio: Ventus enim f. v. e. a. p. a. *Versus ex lib. 6. quae sententia fuit quoque Anaximandri, et Stoicor., quos reprehendit Aristoteles.* GRIAL.

2. Clemens autem, eo quod montes ... incanduerint. *Verba sunt Clementis.* GRIAL.

gustatus aer ordinatione Dei cogatur, et exprimatur in ventos, quorum inspiramine et fructus germen concipiat, aestiuusque ardor temperiem sumat, quum pleiades ignitae solis ardoribus incanduerint.

3. Venti autem interdum angelorum intelliguntur spiritus, qui a secretis Dei ad salutem humani generis per vniuersum mundum mittuntur. Item nonnumquam venti incentores spiritus poni solent, pro eo quod malae suggestionis flatu ad terrena desideria
Iob. 27. 21. iniquorum corda succendunt, secundum quod scriptum est: *Tollet eum ventus vrens.*

CAPVT XXXVII.

De nominibus ventorum.

1. Primus ventorum cardinalis septemtrio, frigidus, et niualis, flat rectus ab axe, et facit arida frigora, et siccas nubes: hic et aparctias. Circius, qui et thrascias, hic a dextris septemtrionis intonans, facit niues, et grandinum coagulationes. Aquilo ventus, qui et boreas vocatur, ex alto flans, gelidus, atque siccus, et sine pluuia; qui non discutit nubes, sed stringit: vnde et non immerito diaboli formam induit, qui iniquitatis frigore gentilium corda constringit.

2. Secundus ventorum cardinalis subsolanus, qui et apeliotes. Hic ab ortu solis intonat, et est temperatus. Vulturnus ipse, qui et caecias vocatur, dexterior subsolani. Hic dissoluit cuncta, atque desiccat. Eurus, ex sinistro latere veniens subsolani, Orientem nubibus irrigat.

3. Tertius ventorum auster, plagae meridianae cardinalis, qui et notus, ex humili flans, humidus, calidus, atque fulmineus, generans largas nubes, et pluuias laetissimas, soluens etiam flores. Euroauster, calidus ventus, a dextris intonat austri. Libonotus, vel austroafricus ventus est temperatus, calidus a sinistris austri spirans.

Cap. XXXVII. n. 1. Primus ventor. cardinal. *Quatuor, quos hic cardinales vocat, lib. 13. Etymolog. principales appellat. Nam cardinales illic duos tantum nominat septemtrionem, et austrum, neque a septemtrione illic, sed ab Oriente incipit. Vid. Plin. lib. 2. cap. 27.* GR.

3. Libonotus. *Mendose libri a. etiam Bedae,* euronotus. *Idem etiam euronotus, qui et euroauster.* GRIAL.

t. 7. p. 51.

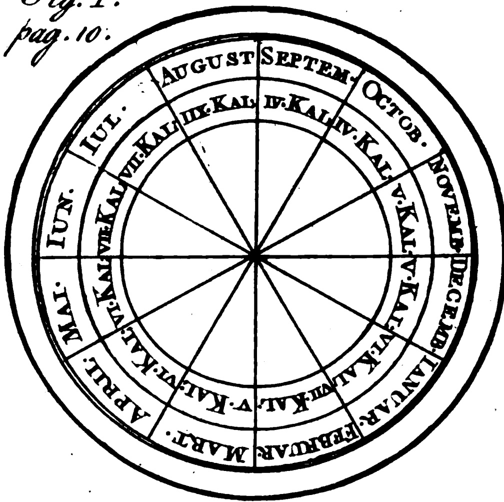

Fig. I. pag. 10.

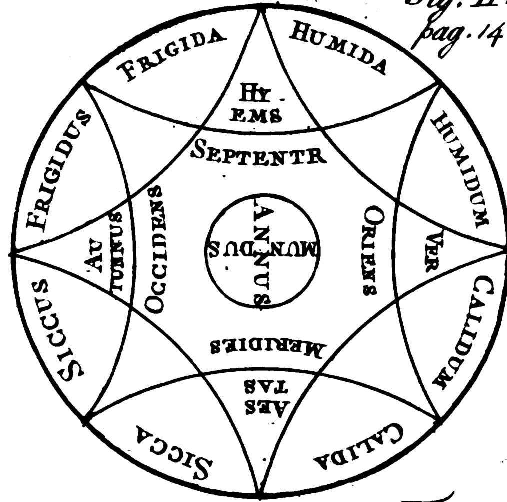

Fig. II. pag. 14.

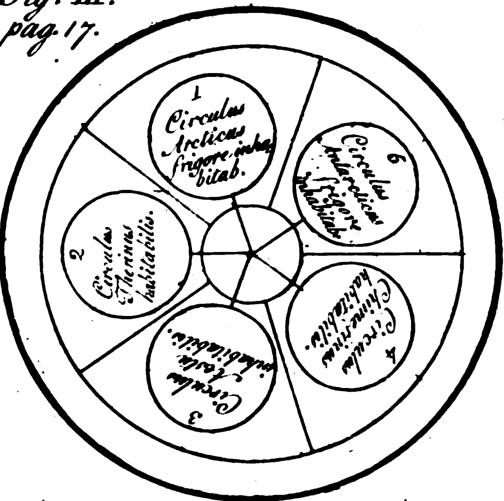

Fig. III. pag. 17.

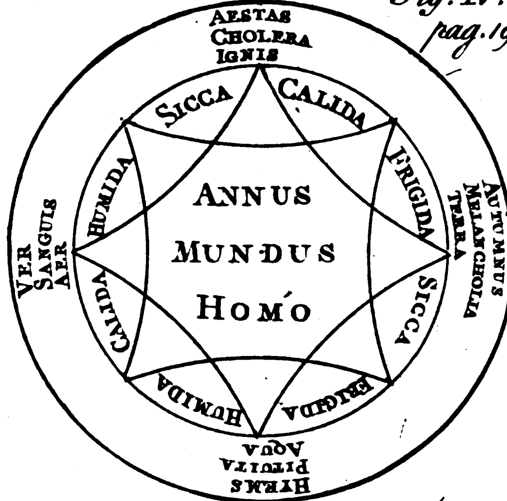

Fig. IV. pag. 19.

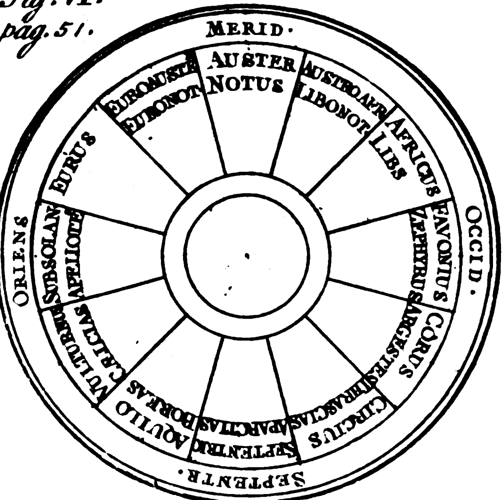

Fig. VI. pag. 51.

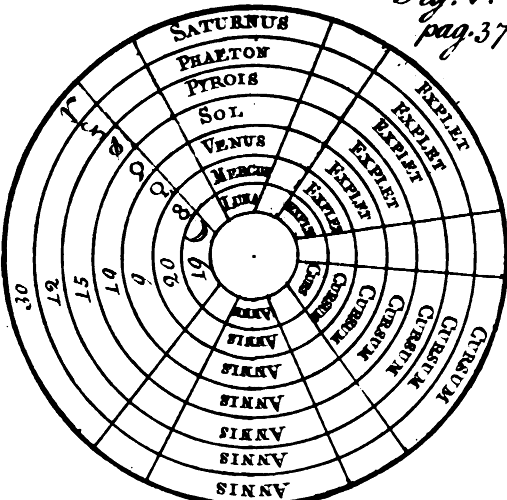

Fig. V. pag. 37.

4. Quartus est cardinalis zephyrus, qui et fauonius, ab Occidente interiori flans. Iste hiemis rigorem gratissima vice relaxat, flores producit. Africus, qui dicitur lips ex zephyri dextro latere intonans: hic generat tempestates, et pluuias, et facit nubium collisiones, et sonitus tonitruorum, et crebrescentium fulgurum visus, et fulminum impulsus. Corus, qui et argestes, ex sinistra parte fauonii spirans, eo flante, in Oriente nubila sunt, in India serena (*fig.6.*).

5. Quosdam autem Tranquillus proprios locorum flatus propriis appellat vocabulis, quo ex numero sunt, in Syria syrus, carbasus in Cilicia, in Propontide thracidas, in Attica sciron, in Gallaecia circius, in Hispania sucronensis. Sunt praeterea quidam innumerabiles ex fluminibus, aut stagnis, aut finibus nominati. Duo sunt tamen extra hos vbique spiritus magis, quam venti, aura, et altanus.

5. In Propontide iracidas. *Ita mss. o.* tiracidas *impress. nisi forte* thrascias, *qui supra idem cum circio*. GRIAL.

Ib. Aura, et altanus. *Vid. Seru. et Plin. lib. 2. c. 14. Versus, qui de his ventis in excusis libris corruptissimi feruntur, a manuscr. absunt, in ouetensi goth. separati ab hoc opere leguntur prope integri, quos, quia non prorsus inelegantes, et antiquiores Isidoro visi sunt, proponendos putauimus: sunt autem hi: Versus de ventis*: Quatuor a quadro consurgunt limite venti. - Hos circumgemini dextra, laeuaque iugantur: - Atque ita bisseno circumdant flamine mundum. - Primus aparctias, alto qui spirat ab axe: - Huic nomen nostra e lingua septemtrio fixit. - Circius huic dexter gelido circumtonat antro: -Thrasciam graii propria dixere loquela. - Huic laeuus boreus glaciali turbine mugit: - Frigidus hic aquilo nostris vocitatur in oris. - At subsolanus flat rectus solis ab ortu: - Graecus apelioten apto quem nomine signat. - Huic at vulturnus dextra de parte leuatur: - Attica caeciam graiis quem litora signant. - Nubifero flatu leuigatas irrigat auras, - Dorica quem simili designat nomine lingua. - At notus e medio solis dat flamina cursu: - Austrum rite vocant, quia nubila flatibus haurit. - Euronotus cui dexter adest, quem nomine mixto, - Euroaustrum latia dixerunt voce latini. - Libonotus laeuam calidis adtaminat auris: - Aestibus immensis ardens austroafricus hic est. - Solis ab occasu zephyri tuba florea seruat, - Ex itala nomen cui fixum est voce fauoni. - Huic dextram tangit dictus lips attide lingua: - Africus hic propria veniens regione vocatur. - At tu, core, fremis zephyri de parte sinistra: - Argesten graio vocitarunt ore camoenae. GRIAL.

Ib. Grialius in textu *thracidas*, in not. *iracidas*. Quid sentiendum sit de versibus De ventis, quos Grialius in not. profert, dixi in Isidorianis cap. 76. n. 20. et 21. Nunc varias lectiones exhibebo ex codice Vaticano Ottoboniano 6. p.25. vbi rubrica est, *versus ventorum*, et ex Albanio. Vers. 1. *limine* pro *limite*: v. 4. *altus* pro *alto*: v. 5. *Huic nostra nomen lingua septemtrio fixit*; in Bignaeana editione *finxit* pro *fixit*, atque ita etiam nonnulli mss. habent: v. 6. *hunc dextro*, vel *huic dextra* pro *huic dexter*: v. 10. *medio flat rectus* pro *flat rectus solis*: v. 13. *litera signat* pro *litora signant*: v. 14. *Nubifero flatu laeuum latus irrigat eurus*: v. 20. *adnominat* pro *adtaminat*: v. 23. *huic dextra mugit* pro *huic dextram tangit*. AREV.

CAPVT XXXVIII.

De signis tempestatis, vel serenitatis.

Nahum. 1. 3. 1. Tempestas turbo est diuini iudicii, sicut Propheta ait: *Deus, in tempestate, et turbine viae eius*. Serenitas autem gaudium est lucis aeternae. Signa autem tempestatum nauigantibus Tranquillus in Pratis sic dicit: *Mutatio tempestatis expectanda est in asperius, quum in nocturna nauigatione scintillat ad remos, et gubernacula aqua. In austrum venti mutatio est, quum lulligines, hirundinesue volant, aut quum delphini totos se saltibus ostendunt, et caudis aquam feriunt. Nam semper inde ventus oritur, quo illi feruntur. Nec mirum est, muta animalia diuinare sub gurgite. Semper enim incipientis aurae motu aquae inclinantur, quam permutationem maris primi vndarum incolae sentiunt. Itaque propter impetum pugnant: siue metu, ne deferantur in litora: siue natura, ne auersorum ceruices vnda praecipitet. Quid ergo? Delphini tantum hanc iniuriam timent? Imo et ceteri pisces. Sed hi tantum apparent, quia exiliunt.*

2. Item Varro dicit, signum esse tempestatis, dum de parte aquilonis fulgurat, et dum de parte euri intonat. Nigidius quoque ait: *Luna si summo corniculo maculas nigras habuerit in primis partibus mensis, imbres fore; si in medio, tunc quum plena sint in ea cornicula, serenitatem. Certe si rubet, quasi aurum, ventos ostendit. Fit enim ventus ex aeris densitate, densitate obducta sol, et luna rubescunt. Item si cornua eius tecta fuerint nebula, tempestas futura est.*

Cap. XXXVIII. n. 1. Tranquillus in Pratis sic dicit: *al.* Tranquillis in Portis, *al.* Tranquillis in Pratis, *al.* Tranquillus in partes. *Legerem*, Tranquillo in portu sic disces, *nisi Tranquilli in cap. de ventis meminisset, et quosdam graecorum libros suos* λειμῶνας, *hoc est*, Prata *inscripsisse, diceret in praefatione Plinius*. GRIAL.

2. Dum de parte aquilonis fulg. *Virgil.* At Boreae de parte trucis quum fulminat, et quum - Eurique, zephyrique tonat domus, omnia plenis. - Rura natant fossis. GRIAL.

Ib. Nigidius quoque .... carebunt. *Verba sunt interpretis Arati, e quo sunt multa restituta; nam mendosissima in omnibus libris erant. Sed eadem longe elegantius Maro*, Luna reuertentes quum primum colligit ignes: - Si nigrum obscuro, etc. GRIAL.

Ib. Si cornua eius tecta fuerint nebula. *Ita mss. o.*, tetra fuerint *apud Arati interpretem*. GRIAL.

3. Aratus autem dicit, si aquilonium cornu lunae sit correctius, aquilonem imminere. Item si cornu australe sit erectius, notum imminere. Quarta autem luna futurarum index certissima habetur aurarum. Vnde et Virgilius dicit: *Sin ortu in quarto, namque is certissimus auctor, - Pura, neque obtusis per caelum cornibus ibit, - Totus et ille dies, et qui nascentur ab illis, - Exactum ad mensem pluuia, ventisque carebunt.*

4. Item idem Virgilius dicit, si sol in ortu suo maculosus sit, atque sub nube latens, aut si dimidia parte apparuerit, imbres futuros. Item Varro ait, si exoriens concauus videbitur, ita vt in medio fulgeat, et radios faciat partim ad austrum, partim ad aquilonem, tempestatem humidam, et ventosam.

5. Item idem, si sol, inquit, rubeat in occasu, sincerus fere dies erit: si palleat, tempestates significat. Nigidius quoque, si pallidus, inquit, sol in nigras nubes occidat, aquilonem ventum significat. Item Dominus in euangelio: *Si facto*, inquit, *vespere rubicundum fuerit caelum, mane serenum erit. Si mane rutilat triste caelum, tempestas futura erit, et quum auster ventus flauerit, aestus erit.*

CAPVT XXXIX.

De pestilentia.

1. Pestilentia est morbus late vagans, et contagio suo, quaeque tetigerit, polluens. Haec enim aegritudo non habet spatium temporis, quo aut vita speretur, aut mors; sed repentinus languor simul cum morte venit. Quae sit vero causa huius pestilentiae,

Ib. *Futura est*: alii addunt, *et quum auster ventus flauerit, aestus erit*: quod alii in fine capitis exhibent. AR.

3. Si aquilonium cornu lunae sit correctius, aquilonem imminere. Item si cornu australe sit erectius. *Ita constanter omnes libri, et apud Arati interpr. Cur autem luna vel erecta, vel prona videri soleat, vid. Bed. c.* 24. *lib. de natur. rer. edit.* 2. GRIAL.

Ib. Versus Virgilii sunt 432. et seqq. lib. 1. Georg. AREV.

4. Si sol in ortu suo maculosus... tempestatem significat. *Verba sunt eiusdem interpretis*. GRIAL.

5. Rubeat in occasu. *Voces* in occasu *deerant in omnibus nostris libris*. GRIAL.

Ib. Sincerus fere. *Vox* fere *non est in Arati interprete, legitur vero in omnibus nostris libris*. GRIAL.

Cap. XXXIX. n. 1. Quidam dixerunt. *Clementem significat lib.* 8. *Recogn. cuius haec sunt verba*, Quando pro peccatis - et cetera animantia. GRIAL.

Ib. *Quaeque*: hoc est, *quaecumque*,

quidam dixerunt, quando pro peccatis hominum plaga, et correptio terris iniicitur, tunc aliqua ex causa, id est, aut siccitatis, aut caloris vi, aut pluuiarum intemperantia aer corrumpitur. Sicque naturalis ordinis perturbata temperie, inficiuntur elementa, et fit corruptio aeris, et aura pestilens, et oritur pernicies, et corruptelae vitium in homines, et cetera animantia. Vnde et Virgilius: *Corrupto caeli tractu, miserandaque venit - Arboribusque, satisque lues.*

2. Item alii aiunt, pestifera semina rerum multa ferri in aerem, atque suspendi, et in externas caeli partes aut ventis, aut nubibus transportari. Deinde quaqua feruntur, aut cadunt per loca, et germina cuncta ad animalium necem corrumpunt; aut suspensa manent in aere, et quum spirantes auras, illa quoque in corpus pariter absorbemus: atque inde languescens morbo corpus, aut vlceribus tetris, aut percussione subita exanimatur. Sicut enim caeli nouitate, vel aquarum corpora aduenientium tentari consueuerunt, adeo vt morbum concipiant, ita etiam aer corruptus ex aliis caeli partibus veniens, subita clade corpus corrumpit, atque repente vitam extinguit.

vti apud alios, et apud ipsum Isidorum alibi. Nonnulli habent, *pene omnia quae*, alii solum, *quae*. Versus Virgilii sunt 138. et seq. lib. 3. Aeneid. AREV.

2. Item alii aiunt, pestifera semina rerum. *Operae pretium, quibus ex verbis Lucretii, quae restant huius capitis, conflarit, inspicere. Is igitur ita lib. 6.* Primum multarum semina rerum - Esse supra docui, quae sint vitalia nobis, - Et contra quae sint morbo, mortique, necesse est - Multa volare ea, quom casu sunt forte coorta, - Et perturbarunt caelum: fit morbidus aer. - Atque ea vis omnis morborum, pestilitasque - Aut extrinsecus, vt nubes, nebulaeque superne - Per caelum veniunt, aut ipsa saepe coorta - De terra surgunt: vbi putrorem humida nacta est - Intempestiuis pluuiisque, et solibus icta. - Nonne vides etiam caeli nouitate, et aquarum - Tentari procul, a patria quicumque, domoque - Adueniunt, ideo quia longe discrepat aer? *Et paulo post*: Proinde vbi se caelum, quod nobis forte alienum est, - Commouet, atque aer inimicus serpere coepit: - Vt nebula, ac nubes paulatim repit, et omne, - Qua graditur, conturbat, et immutare coactat. - Fit quoque, vt in nostrum quom venit denique caelum, - Corrumpat, reddatque sui simile, atque alienum. - Haec igitur subito clades noua, pestilitasque - Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas, - Aut alios hominum pastus, pecudumque cibatus, - Aut etiam suspensa manet vis aere in ipso. - Et quom spirantes mistas hinc ducimus auras, - Illa quoque in corpus pariter sorbere necesse est. GRIAL.

Ib. Spirantes: reponendum videtur *spiramus*, aut cum Lucretii versibus citatis, *quum spirantes ducimus auras*. AR.

CAPVT XL.

De oceano.

1. Cur oceanus in se reciprocis aestibus reuertatur, quidam aiunt, in profundis oceani esse quosdam meatus ventorum, veluti mundi nares, per quas emissi anhelitus, vel retracti, alterno accessu, recessuque, nunc euaporante spiritu efflent maria, nunc retrahente reducant. Quidam autem volunt, cum augmento lunari crescere oceanum, et tamquam eius quibusdam spirationibus retrorsum trahatur, et iterum eiusdem impulsu, ac retractu, in mensuram propriam refundatur.

2. Alii quoque oceani vndis ali sidera dicunt, solemque de oceano aquam haurire ignibus suis, et circum omnia sidera fundere, vt ea temperet, quia sunt ignea. Vnde dicunt, quia, quum haurit vndas, erigit oceanum. Sed vtrum ventorum spiritu aquae erigantur, an lunari cursu increscant, an sole trahente decrescant, hoc soli Deo cognitum est, cuius et opus mundus est, solique omnis mundi ratio nota est.

3. Oceani autem magnitudo incomparabilis, et intransmeabilis latitudo perhibetur. Quod etiam Clemens, discipulus apostolorum, visus est indicare, quum dicit: *Oceanus intransmeabilis est, et hi, qui vltra eum sunt mundi*. Philosophi autem aiunt, quod post oceanum terra nulla sit, sed solo denso aere nubium conti-

Cap. XL. n. 1. Quidam aiunt, in profundis oceani esse quosdam meatus. *Plato in Phaedone*. GRIAL.

Ib. Efflent maria, nunc retrahente reducant. *F.* effluant m. n. r. reducantur. *Ita enim paulo post* retrorsum trahi, *et* refundi *dicet*, *nisi ad nares referri mauis*. GRIAL.

Ib. Quidam autem volunt ... cum augmento lunari refundatur. *Verba sunt Ambrosii lib.* 4. *in fine capitis* 7. GR.

Ib. *Quidam etc.* Alii, „ quidam philosophi mundum, vt refert Solinus, ex quatuor elementis, quasi quoddam animal esse dicunt concretum, mouerique quodam spiritu, et sicut in corporibus nostris respirandi habetur commercium, ita in profundis oceani esse quosdam meatus repletos spiritu ventorum, velut mundi nares etc. „ Post *volunt* nonnulli addunt, *vt ait Ambrosius*. AREV.

2. Alii oceani vndis ali dixerunt sidera. *Vid. sup. cap.* 15. GRIAL.

3. Quod Clemens, apostolorum discipulus, auctor fuerit librorum Recognitionum, iam olim negarunt S. Athanasius, Eusebius, et alii. Nonnulli tamen, vt S. Epiphanius, et Ruffinus, opus illud a S. Clemente scriptum fuisse existimant, sed ab haereticis corruptum. Lucani versus sunt 623. et seqq. lib. 5. Grialius mendose *tenere* pro *teneri*. AR.

neatur mare, sicut et terra subterius, ideo et Lucanus: *Quum mare conuoluit gentes, quum litora Tethys - Noluit vlla pati, caelo contenta teneri: - Tunc quoque tanta malis moles creuisset in astra, - Ni superum rector pressisset nubibus vndas.*

CAPVT XLI.

Cur mare non crescat.

1. Cur mare maius non fiat, ac tantis fluuiorum copiis nullatenus crescat, Clemens episcopus dicit, eoquod naturaliter salsa aqua fluentum dulce in se receptum consumat, eoque fit, vt illud salsum maris elementum quantascumque recipit copias aquarum, nihilominus exhauriat. Adde etiam, quod venti rapiunt, et vapor, calorque solis assumit. Denique videmus, lacus, multasque lacunas paruo sub momenti spatio ventorum flatibus, solisque ardore con-
Eccles. 1. 7. sumi. Salomon autem dicit: *Ad locum, vnde exeunt flumina, reuertuntur.*

2. Ex quo intelligitur, mare ideo non crescere, quod etiam per quosdam occultos profundi meatus aquae reuolutae ad fontes suos refluant, et solito cursu per suos amnes recurrant. Mare autem propterea factum est, vt omnium cursus fluuiorum recipiat. Cuius quum sit altitudo diuersa, indiscreta tamen dorsi eius aequalitas. Vnde *aequor* appellatum creditur, quod superficies eius aequalis sit. Physici autem dicunt, mare altius esse terris.

CAPVT XLII.

Quare mare salsam habeat aquam.

1. Rursus Ambrosius doctor docuit, dicens, *Mare iccirco dicunt vete-*

Cap. XLI. n. 1. Clemens episcopus dicit, *lib.* 8. *Recognit.* GRIAL.

Ib. Adde etiam, quod venti rapiunt. *Lucretius*. Praeterea magnam sol partem detrahit aestu. *Et mox*, Tum porro venti magnam quoque tollere partem - Humoris possunt etc. GRIAL.

Ib. Lacus, multasque lacunas. *Lucretii verbis lusisse videtur*: Multosque lacus, multasque lacunas. GRIAL.

Cap. XLII. n. 1. Rursus Ambrosius ... impotabile sit, *lib.* 2. *c.* 3. GR.

veteres salsas, atque amaras habere aquas pro eo, quod ea, quae ex diuersis fluuiis in id influunt, solis ardore, ac ventorum flatibus absumantur, tantumque diurno vapore consumi, quantum per singulos dies ex omnibus amnium cursibus in ipsum inuehitur. Quod etiam solis ratione fieri perhibetur, qui, quod purum, ac leue est, ad se rapit: quod vero graue, ac terrenum, relinquit, quod etiam amarum, et impotabile sit.

CAPVT XLIII.

De Nilo.

1. Aegyptus aeris calorem, semperque solem habet: numquam imbres, vel nubes recipit, cuius loca Nilus fluuius aestatis tempore inundat, quo pro pluuiis vtuntur. Oritur enim fluuius idem inter austrum, et ortum. Etesiarum autem flatus a zephyri parte, id est, ab occiduo flat, et habet certum tempus. Nascuntur enim mense maio, quarum flatus initio languens est, sed per dies augescit.

2. Nam flant ab hora sexta in decimam. Harum igitur flatu resistente vndis, oppositisque etiam ostiis eius, quibus in mare influit, arenarum cumulis, Nili fluctus intumescunt, ac retro reuerti coguntur. Sicque aquae erumpentes propelluntur in austrum. Quibus congestis Nilus in Aegyptum erumpit. Quiescentibus quoque etesiis, ruptisque arenarum cumulis, rursus in suum alueum redit fluuius.

CAPVT XLIV.

De nominibus maris, et fluminum.

1. In Pratis Tranquillus sic asserit dicens, *Externum mare oceanus est, internum, quod ex oceano fluit, superum, et inferum, qui-*

Ib. Ac ventorum flatibus. *Haec verba non sunt Ambrosii: sed veluti ex praecedenti capite repetita.* GR.

Ib. Quod etiam solis ratione. *Hoc est, solertia, et iudicio, et discernendi quadam vi. Ita enim Ambrosius:* quod ex solis quadam diiudicatione fieri perhibetur. GRIAL.

Cap. XLIII. n. 1. *Totius capitis sententia sumpta e Lucretii ead. de re elegantissimis versibus lib.* 6. Nilus in aestate crescit, etc. *Sed verba Lucretii (quibus libenter vti solet) hoc loco dedita opera fugisse videtur.* GRIAL.

Cap. XLIV. n. 1. De hoc capite, quod nunc primum prodit, nonnulla obser-

bus Italia alluitur. Ex his superum adriaticum dicitur, et tuscum inferum.

2. *Fretum* angustum, quasi feruens mare, vt siculum, et gaditanum. *Aestuaria* sunt omnia, per quae mare vicissim tum accedit, tum recedit, *Altum* proprie mare profundum. *Vada*, quibus in mari potest stari, quae Virgilius *breuia* appellat, quae eadem graeci *brachya*.

3. *Sinus* maiores recessus maris dicuntur, vt Caspius, Arabicus, Indicus. Minores autem *anguli*, vt Paestanus, Amyclanus, et ceteri similes. *Flustra* motus maris sine tempestate fluctuantis. Naeuius in bello punico sic ait: *Onerariae onustae stabant in flustris*, ac si diceret *in salo*.

4. *Moles*, quae eminent, et procurrunt mari. De quibus Pacuuius: *Omnes latebras sublata mole obtrusas*. Sinus *caecus fluctus* tumens, necdum tamen canus. De quo Atta in Togatis sic ait:

uaui in Isidorianis cap. 76. num. XI. Collatis inter se multis, ac variis mss. scripturam, quae optima visa est, selegi. Pro *in Pratis* alii habent *in annalibus libris patrum*. Vide not. ad cap. 38. num. 1. Fabricius Biblioth. latin. lib. 2. cap. 24. n. 6. putat, legendum *in Variis*: nam Suetonii Tranquilli opus *De rebus variis* laudant Seruius, et Carisius: sed non improbat, quod Suetonius libros suos de rebus variis *Prata* inscripserit, vt Grialius existimat. Minus vero probat, quod alii reponunt *in Parergis*, vel *in Arateis*. Pro *externum* alii exhibent *extremum*. Pro *superum*, et *inferum* alii *supernum*, et *infernum*. AREVALVS.

2. Festus, *Aestuaria sunt omnia*, *qua mare etc.* Ex coniectura rescripsi *vada*: nam in mss. erat *vaga*, aut *vuaga*. Seneca in Agamenn. v. 572. *Has inopis vndae breuia comminuunt vada*. Virgilius 1. Aeneid. v. 115. *In breuia*, *et syrtes*. AREV.

3. *Paestanus*: ita edendum colligo ex Cicerone ad Attic. ep. 6. lib. 16. *Duo sinus fuerunt*, *quos transmitti oportuit*, *Paestanus*, *et Vibonensis*. In mss. erat *Pertanus*. Paestum olim vrbs, nunc vicus est Lucaniae. In nonnullis mss. erat *Amyclanus fluctuantes*. Omisi *fluctuantes*, quia deest haec vox in vatic. Palat. 1448. Alioquin coniici posset, *Amyclanus*, *seu Fundanus*. In cod. Albanio, *Amyclanus*, *et certi similes*. De sinu Amyclano, qui et Fundanus dicitur, Plinius lib. 14. cap. 16. Quod autem *angulus* pro sinu maris accipiatur, constat ex Catone apud Carisium lib. 2. pag. 185. Putsch. *Mare velis florere videres vltra angulum gallicum*. De *flustro*, seu *flustris* Festus, et Tertullianus de Pallio cap. 2. Sed Festus *flustra* ait esse, quum in mari fluctus non mouetur. Pro *flustra* alii mss. Isidori habent *flustrum*, et *stabunt* pro *stabant*. Codex Alban. *Onerariae*, *et oneratae stabant etc.* AREVALVS.

4. Alii, *sub laeta mole abstrusas*: fortassis *sub lata*. Ex hac *molis* significatione ortum videtur vocabulum hispanum *muelle* de molibus, quae in portubus ad reprimendos fluctus extruuntur. Vox *sinus* hoc loco, nescio, quid sit. Libenter legerem: *obstrusas in sinu*, vel *obrutas sinu*. *Caecus fluctus etc.* Fluctus caeci hac eadem significatione alii etiam meminerunt, Sisennas apud No-

Pro populo fluctus caecos faciunt per discordiam. Et Augustus inquit, *Nos venimus Neapolim fluctu quidem caeco*.

5. *Litus*, quidquid aqua alluit. *Flumen* omnis humor, qui vel modice fluit. *Torrens* fluuius, qui pluuia crescit, siccitate torrescit: de quo Pacuuius: *Flammeo vapore torrens terrae*. *Ostia* exitus fluminum in mare. *Tollae* aquarum proiectus, quales sunt in Aniene flumine quammaxime praecipites.

CAPVT XLV.

De positione terrae.

1. Qualiter terra super aerem fundata libratis credatur stare ponderibus, sic dicit Ambrosius: *De terrae autem qualitate, siue positione sufficiat secundum scripturam Iob sciendum, quia suspendit terram in nihilo. Philosophi quoque similiter opinantur, aere denso terram sustineri, et quasi spongiam mole sua immobilem pendere, sicque vt aequali motu hinc, atque inde, veluti alarum suffulta remigiis, ex omni parte librata propendeat, nec in partem possit inclinari alteram.*

2. *Verumtamen vtrum densitate aeris sustineatur, an super aquam pendeat, quia scribitur, Qui fundauit terram super aquas: vel quomodo aer mollis tantam molem possit sustentare terrenam, aut si super aquas est tam immane pondus, quomodo non demergatur, aut quomodo aequitatis libram teneat, ne in alteram partem propensa incumbat: hoc nulli mortalium scire fas est, nec nobis discutere, aut perscrutari licet cuiquam tantam diuinae artis excellentiam, dum constet, eam lege maiestatis Dei aut super aquas, aut super nubes stabilem permanere. Quis enim, inquit Salomon, sufficit narrare operà illius, aut quis inuestigabit magnalia eius? Ergo quod mortalium naturae secretum est, diuinae potentiae relinquendum est.* Ps. 135. 6.

nium c. 6. n. 7., et Liuius apud Senecam Suasor. 7. AREV.

5. *Alluit*: al. *alluitur*. Pacuuii verba intelligenda, et reformanda sunt ex dictis in not. ad lib. 13. Etymolog. c. 21. n. 2. In mss. erat *torret* pro *terrae*. Pro *tollae* alii *tulli*, alii *tolli*, alii *tolles*. Pro tumore in faucibus adhiberi solet *tolles*, *toles*, *tolae*, *tolia*. Inde puto tractam significationem ad praecipites aquarum proiectus, quia his in locis tument aquae. Quid, si legas, *tholi*? AREV.

Cap. XLV. n. 1. Sic dicit Ambrosius, *lib.* 1. *cap.* 6. GRIAL.

CAPVT XLVI.

De terraemotu.

1. Sapientes dicunt, terram in modum spongiae esse, conceptumque ventum rotari, et ire per cauernas. Quumque tantum ierit, quantum terra capere non possit, huc, atque illuc ventus fremitum, et murmura mittit. Dehinc quaerentis vi viam euadendi, dum sustinere eum terra non potuerit, aut tremit, aut dehiscit, vt ventum egerat. Inde autem fieri terraemotum, dum vniuersa ventus inclusus concutit.

2. Vnde et Sallustius: *Venti*, inquit, *per caua terrae praecipitati*, *rupti aliquot montes*, *tumulique sedere*. Ergo, vt diximus, tremor terrae vel spiritu venti per caua terrae, vel ruina inferiorum, motuque vndae existit. Sic enim et Lucanus ait: *Terraque dehiscente insolitis tremuerunt motibus Alpes*. Terraemotum autem illic assidue fieri, vbi caua terrarum sunt, in quibus venti ingrediuntur, et faciunt terraemotum. Nam vbi arenosum est, aut solida est terra, non ibi fit terraemotus.

3. Terrae autem motio pertinet ad iudicium, quando peccatores, et terreni homines spiritu oris Dei concussi commouebuntur. Item terrae commotio hominum terrenorum est ad fidem conuersio. Vnde scriptum est: *Pedes eius steterunt*, *et mota est terra*, vtique ad credendum.

CAPVT XLVII.

De monte Aetna.

1. De monte autem Aetna Iustinus in libro historiarum ita scribit, dicens: *Siciliae tellus tenuis*, *ac fragilis*, *et cauernis quibus-*

Cap. XLVI. n. 1. *Huius quoque capitis sententia e sexto Lucretii sumpta*. GR.

Ib. Quaerentis vi viam euadendi. *Omiserant librarii illud* vi, *sequentis alterius syllabae* vi *similitudine delusi*. *Notum illud*: fit via vi. GRIAL.

2. Vnde et Sallustius, Venti (inquit) per caua terr. *Citantur eadem verba initio* 14. *Etymolog.*, *et a Seru. Georg.* 2. *ad v.* Vnde tremor terris. GRIAL.

Ib. Motuque vndae. *Lucretius*: Fit quoque, vbi magnas in aquae, vastasque lacunas - Gleba vetustate e terrae prouoluitur ingens, - Vt iactetur aqua, et fluctu quoque terra vacillet. GR.

Ib. *Praecipitati*: forte *praecipitari*, vt mox *sedere*. AREV.

Cap. XLVII. n. 1. Iustinus: *Initio li-*

dam, fistulisque ita penetrabilis, vt ventorum tota ferme flatibus pateat, necnon et ignibus generandis, nutriendisque soli ipsius naturalis materia, quippe intrinsecus strata sulphure, et bitumine traditur. Quae res facit, vt spiritu cum igne introrsus colluctante frequenter, et compluribus locis nunc flammas, nunc vapores, nunc fumum eructet.

2. *Inde denique Aetnae montis per tot secula durat incendium, et vbi acrior per spiramenta cauernarum ventus incubuit, arenarum moles egeruntur. Accedunt et perpetua fomenta insularum Aeolidum, veluti ipsis vndis alatur incendium, neque enim in tam angustis terminis aliter durare tot secula tantus ignis potuisset, nisi et humoris nutrimentis aleretur.*

3. *Hinc igitur fabulae Scyllam, et Charybdim peperere. Hinc latratus auditus, hinc monstra, hinc reddita simulacra, dum nauigantes, magnis vorticibus pelagi dissidentis exterriti, latrare putant vndas, quas sorbentis aestus vorago collidit. Eadem causa etiam Aetnae montis perpetuos ignes facit. Nam aquarum ille concursus raptum secum spiritum in imum fundum trahit, atque ibi suffocatum tamdiu tenet, donec per spiramenta terrae diffusus, nutrimenta ignis incendat.*

4. Constat autem ad exemplum gehennae, cuius ignis perpetua incendia spirabunt ad puniendos peccatores, qui cruciabuntur in secula seculorum. Nam sicut isti montes in tanta temporis diuturnitate vsque nunc flammis aestuantibus perseuerant, ita vt numquam extingui possint, sic ignis ille ad crucianda corpora damnatorum finem numquam est habiturus.

CAPVT XLVIII.

De partibus terrae.

1. Nunc terrae positionem definiemus, et mare quibus locis in-

bri quarti, vnde sunt haec omnia vsque ad allegorica. GRIAL.

4. *Ignis ille*: al. *ignis ille aeternus*, vel *ignis ille gehennae*. AREV.

Cap. XLVIII. n. 1. Hoc caput in editione Gialii praetermissum fuit per excriptoris, aut typographi negligentiam, vt ego quidem arbitror, et dixi in Isidorianis cap. 76. num. 6. E mss., et editis selectiorem scripturam concinnaui. Bignaeus, *definiamus . . . interfusum. Inde autem ordinem exponamus*. Omittit *caeli*

terfusum videatur, ordine exponemus. Terra, vt testatur Hyginus, mundi media regione collocata, omnibus partibus caeli aequali dissidens interuallo centrum obtinet. Oceanus autem regione circumductionis sphaerae profusus, prope totius orbis alluit fines. Itaque et siderum signa occidentia in eum cadere existimantur.

2. Regio autem terrae diuiditur trifariam, e quibus vna pars Europa, altera Asia, tertia Africa vocatur. Europam igitur ab Africa diuidit mare ab extremis oceani finibus, et Herculi columnis. Asiam autem, et Libyam cum Aegypto disterminat ostium Nili fluuii, quod Canopicum appellatur. Asiam ab Europa Tanais diuidit, bifariam se coniiciens in paludem, quae Maeotis appellatur. Asia autem, vt ait beatissimus Augustinus, a meridie per orientem vsque ad septemtrionem peruenit. Europa vero a septemtrione vsque ad occidentem, atque inde Africa ab occidente vsque ad meridiem.

3. Vnde videntur orbem dimidium duae tenere, Europa, et Africa. Alium vero dimidium sola Asia. Sed ideo illae duae partes factae sunt, quia inter vtramque ab oceano ingreditur, quidquid aquarum terras influit, et hoc Mare magnum nobis facit. Totius autem terrae mensuram geometrae centum octoginta milium stadiorum aestimauerunt.

post *partibus*, et *siderum* ante *signa*. Nonnulli habent *abluit* pro *alluit*. Sed *alluit* legit etiam Munckerus ad Hyginum pag. 353., qui hoc caput cum capite VIII. Astronom. Poetic. Hygini lib. I. conferendum esse, et emendandum ait. Verba Hygini sunt, *Terra mundi ... centrum obtinet sphaerae. Hanc mediam diuidit axis in dimensione totius terrae. Oceanus autem regione* (al. *e regione*) *circumductionis ... in eum decidere existimantur*. AREV.

2. Bignaeus, *disterminat os Nili fluuii, qui Canopicum*. Hyginus, *quod Canopicon*. Mox *Thanus* pro *Tanais*, et *Eothis* pro *Maeotis*. Sic alii errores passim apud Bignaeum. AREV.

3. *Mare magnum*: ita appellat saepe Isidorus mare mediterraneum. Vide Etymolog. lib. 13. cap. 16. num. I. Pro *influit* editio recentior Matritensis in Addendis pag. 51. *interluit*. Post *aestimauerunt* alii addunt, CCC. *autem in longitudine*, CC. *in latitudine*: *in historiis catholicis hoc dicetur*. AREV.

S. ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI CHRONICON.

PRAEFATIO.

1. *Breuem temporum seriem per generationes, et regna primus ex nostris Iulius Africanus sub imperatore Marco Aurelio Antonino simplici historiae stilo elicuit. Deinde Eusebius Caesariensis episco-*

Praefat. n. 1. *Iulii Africani, temporum scriptoris, meminit praeter alios Eusebius Chronico sub anno redempti orbis* CCXXIV. *et alibi: Augustinus aduersus Faustum: Hieronymus Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, et praefatione in Danielem. Suidas dictione* Ἀφρικανὸς, *et dictione* κεςὸς, *Eustachius in elegantissimo opusculo* τῦ ἑξαημέρυ, *quod apud me est, nusquam hactenus editum; et omnium copiosissime Photius in Bibliotheca, quam de libris a se lectis concinnauit, qui auctor, quum et ipse huc vsque, non sine maximo publicae vtilitatis dispendio, in tenebris lateat, operae pretium arbitror eius verba apponere: ea sunt numero* XXXIV. *in hunc modum:* ἀνεγνώσθη ἀφρικανῦ ἱςορικὸν. ἔτος ἐςιν ὁ ϗ τὺς λεγομένυς κεςὺς ἐν λόγοις συντάξας ι. δ. ἔςι δὲ σύντομος μὲν, ἀλλὰ μηδὲν τῶν ἀναγκαίων ἱςορηθῆναι παραλιμπάνων. ἄρχεται δὲ ἀπὸ τῆς Μοσαϊκῆς κοσμογενείας, ϗ κάτεισι ἕως τὺς Χριςοῦ παρουσίας. ἐπιτροχάδην δὲ διαλαμβάνει ϗ τὰ ἀπὸ Χριςοῦ μέχρι τῆς μακρίνου τοῦ ῥωμαίων βασιλέως βασιλείας, ὅτε αὐτῷ, ὡς φησὶ, ϗ ἥδε συγγραφὴ συνετελεῖτο, ἐτῶν ὄντα ε ψ κ γ. τεύχη δὲ τοῦ βιβλίυ πέντε. οὗτος ϗ πρὸς ὠριγένην γράφει περὶ τοῦ κατὰ σωσάνναν διηγήματος, ὡς ὺκ εἴη αὐτῷ ἐν τοῖς ἑβραϊκοῖς ἀνεγνωσμένον, ϗ ὡς ὐδ ἀκόλυθον τῇ ἑβραϊκῇ ἐτυμολογίᾳ, ὔτε τὸ ἀπὸ τοῦ πρίνυ πρίσαι, ὔτε τὸ ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι: ἃ ϗ ἐπιλυόμενος ὠριγένης ἀντέγραψε. γράφει δὲ Ἀφρικανὸς πρὸς Ἀριςείδην ἐν οἷς ἱκανῶς τὴν νομιζομένην διαφωνίαν παρὰ ματθαίῳ, ϗ λυκᾶ περὶ τῆς τῦ σωτῆρος ἡμῶν γενεαλογίας σύμφωνον ἔδειξεν. Legimus, *inquit*, Africani Historicon. Hic ille est, qui etiam Cestorum (nam ita inscribuntur) libros quatuordecim composuit. Et licet breuis admodum, succinctusque sit, nihil tamen eorum, quae scitu digna sunt, praetermittit. Orditur vero ab orbis creatione, quam Moyses posuit, vsque ad Christi aduentum progrediens. Summatim etiam ea, quae a Christi temporibus vsque ad Macrini romanorum imperatoris imperium euenere, complectitur, quo tempore ipsi, vt de se testatur, opus hoc absolutum est; continens in vniuersum annos quinquies mille septingentos viginti tres: estque in tomos quinque distinctum. Idem ad Ori-

pus, atque sanctae memoriae Hieronymus presbyter chronicorum canonum multiplicem ediderunt historiam, regnis simul, et temporibus ordinatam.

2. *Post hos alii, atque alii: inter quos praecipue Victor tunnensis ecclesiae episcopus, recensitis praedictorum historiis, gesta sequentium aetatum vsque ad consulatum Iustini Iunioris expleuit. Horum nos temporum summam ab exordio mundi vsque ad Augusti Heraclii, et Sisebuti Gothorum regis principatum, quanta potuimus breuitate, notauimus, adiicientes e latere descendentem lineam temporum, cuius indicio summa praeteriti seculi cognoscatur.*

Prima aetas saeculi.

Anni ab orbe condito.

1. Rerum omnium creaturas sex diebus Deus formauit. Primo die condidit lucem: secundo firmamentum caeli: tertio speciem maris, et terrae: quarto sidera: quinto pisces, et volucres: sexto bestias,

genem scribit super iis, quae de Susanna narrantur; quomodo ipse nihil tale vnquam in hebraeorum monimentis legerit, neque omnino quidquam nomen cum etymologia hebraea consentiat. Neque τὸ ἀπὸ τῦ πρίνου πρίσαι, neque τὸ ἀπὸ τοῦ σχίνε σχίσαι, quae cuncta Origenes diluens ei respondit. Scribit etiam ad Aristidem Africanus, dilucide ostendens discordiam, quae a nonnullis in Matthaeo, et Luca de Saluatoris nostri generatione inesse existimatur, concordem prorsus esse, sibique per omnia consonare. *Haec Photius*. LOAISA.

Ib. In Isidorianis duo sunt capita de Chronico Isidori, primum cap. 77. hoc titulo: *Isidorus noster Hispalensis verus auctor Chronici, quod aliud est a Chronico Isidori Pacensis. Compendium Chronici Etymologiis insertum ab ipso Isidoro*. Alterum est caput 78. sic inscriptum: *Chronicon Isidori interpolatum, quod Lucas Tudensis inter sua Chronica retulit. Melliti Chronicon idem atque Isidorianum, alio modo interpolatum, saepius autem mutilum, et decurtatum. Editiones Chronici Isidoriani, prologus Loaisae, versio italica edita, alia ms. hispanica; mss. exemplaria eiusdem Chronici*. Alia nunc addere nihil necesse est. AR.

2. Tunnensis. *Recte hoc pacto: perperam alias* Turonensis: *fuit enim Victor tunnensis ecclesiae in Africa episcopus, vt ex Isidoro libro de viris illustribus constat. Corrige etiam hanc vocem in principio Chronici Adonis Viennensis*. LOAISA.

Ib. *Al.* Minoris explicuit *pro* Iunioris expleuit. LOAISA.

Ib. Heraclii, et Sisebuti. *Libro vero Etymolog. 5. Heraclii Imperatoris, et Suinthilanis. Sub his enim principibus Isidorus claruit, vt patet ex D. Illefonso in additione virorum illustrium ad Isidorum, et ex Braulione Caesaraugustano. De qua re latius in nota vltima*. LOAISA.

Ib. Posseuinus tom. 2. biblioth. select. pag. 356. lib. 16. cap. 13. intelligit, vt puto, hunc Victorem, quum inter scriptores hispanos de rebus Hispaniae recenset Victorem episcopum toletanum. AREV.

1. *Al.* Primum hominum, quem appellauit Adam. LOAISA.

stias, atque iumenta: nouissime ad similitudinem suam primum hominem Adam. Anni ab orbe condito.

2. *Adam* annorum ccxxx. genuit Seth, qui pro Abel natus est, interpretaturque resurrectio, quia in ipso resuscitatum est semen iustum, quod est filiorum Dei. *Seth* annorum ccv. genuit Enos, qui primus coepit inuocare nomen Domini. *Enos* annorum cxc. genuit Cainan; cuius nomen interpretatur natura Dei. Per idem tempus *Cain* primus ante diluuium ciuitatem condidit, quam de sola multitudine suae posteritatis impleuit.

CCXXX. CCCCXXXV. DCXXV.

3. *Cainan* annorum clxx. genuit Malaleel, cui nomen dicitur plantatio Dei. *Malaleel* annorum clxv. genuit Iared, qui interpretatur descendens, siue roborans. *Iared* annorum clxii. genuit Enoch, qui translatus est a Deo, qui etiam nonnulla scripsis-

DCCXCV. DCCCCLX. MCXXII.

Ib. Post verba *hominem Adam* Cod. Regio-Vatic. 1852. multa interserit, *Adam cognouit vxorem suam etc.* quae ex Adone, aut aliis petita videntur. Atque ita passim alia adduntur, vt chronicon ab Isidoriano diuersum censeri debeat. AR.

2. *Adam, auctore Iosepho lib. 1. c. 2. Antiquitat., rufum sonat, quod e rubra terra formatus esset. Idem ex eodem Zonaras tomo 1., August. vero Ps. 95. Adam orbem terrarum significare ait: quod toto orbe terrarum sparsus sit: quomodo et Cyprianus tractatu de Sina, et Sion. Obserua vero, Isidorum in annorum supputatione fere 70. interpretes sequi, vt Iulius Africanus, Origenes, Eusebius, aliique ex Patribus antiquis, quam alii contra reiiciunt. Augustinus lib. 15. de ciuitate Dei cap. 13. existimat, hanc annorum deprauationem, quae in codicibus est, vitio eius accidisse, qui de bibliotheca Ptolemaei primus 70. interpretationem describendam sumpsisset. Editio nostra*, Vixit, *inquit*, Adam centum triginta annos, et genuit filium ad imaginem, et similitudinem suam, vocauitque nomen eius Seth. *Quam numerandi rationem etiam sequitur Philo, et hebraeorum Chronicon, iuxta hebraicam diuinae scripturae veritatem. D. Hieronymus quaestionibus in Genes.* Sciendum, *inquit*, quod vsque ad diluuium, vbi in nostris codicibus ducentorum, et quod excurrit annorum, genuisse quis dicitur, in hebraeo habeat centum annos, et reliquos, qui sequuntur. LOAISA.

Ib. Enos. *Genes. 5. et Ioseph. Ant. Iudaic. lib. 1. cap. 3. et Cedrenus statim in initio. Eadem Ado Vienn. ex Isidoro, vt pleraque omnia.* LOAISA.

Ib. Al. *quod est interpretatum filiorum Dei*. Mellitus, *quod est stips filiorum Dei*, ex quo Florezius coniicit *stirpes*, vel *stipes*, sed potius legendum *stirps*, qui est nominandi casus in singulari, et ita legitur in codice florentino S. Marci, qui, vt alii nostri, magna ex parte cum Chronico congruit, quod Melliti dicitur. In cod. mutinensi *stirpes*. AR.

3. *Iudas apostolus testimonium ex libro Enoch sumit*: Prophetauit, *inquit*, de his, septimus ab Adam, Enoch dicens: Ecce venit Dominus, etc. *Reiicitur tamen liber ille a Canone. Et Augustinus lib. 18. de ciuitate Dei, cap. 38. affirmat, non fuisse ab Enoch scriptum: quem Hieronymus inter apocryphos connumerandum censet lib. virorum illustrium, de Iuda apostolo agens. Contra Tertullianus libro de habitu mulierum fuisse ab Enoch scriptum asserit, neque in armarium iudaicum admitti, a christianis tamen non esse reiiciendum; vnde ipse integras sectiones citat, praesertim lib. de idololatria, de pudicitia, de cultu virginum. Idem facit Origenes homilia 28. et in*

Anni ab orbe condito. se fertur, sed ob antiquitatem, suspectae fidei a Patribus refutata sunt.

MCCLXXXVII. 4. *Enoch* annorum CLXV. genuit Mathusalem; qui iuxta annorum seriem vixisse XIV. annis post diluuium reperitur. Sed non reperitur in arca fuisse, propter quod eum nonnulli cum patre suo Enoch, qui translatus fuerat, aliquantulum fuisse, donec diluuium praeteriret, falsa opinione existimant. Hac generatione concupierunt filii Dei filias hominum.

MCCCCLIIII. *Mathusalem* annorum CLXVII. genuit Lamech. Hac generatione gigantes nati sunt. Hac quoque aetate *Iubal* ex genere Cain artem musicam reperit, cuius etiam frater *Tubalcain* aeris, ferrique artium inuentor fuit.

MDCXLII. 5. *Lamech* annorum CLXXXIIX. genuit Noe, qui diuino oraculo arcam aedificare iubetur anno aetatis suae quingentesimo. His temporibus, vt refert Iosephus, scientes illi homines, quod aut igne, aut aquis perire poterant, in duabus columnis, ex latere, et lapide factis, studia sua conscripserunt; ne deleretur memoria eorum, quae sapienter inuenerant. Quarum lapidea columna fertur diluuium euasisse, et hactenus in Syria permanere.

IIMCCXLII. 6. *Noe* anno sexcentesimo factum legitur diluuium; cuius arcam Iosephus sedisse refert in montibus Armeniae, qui vocantur

Anacephalaeosi lib. 4. de principiis. De Enoch, et libro ab eo scripto, eruditissime disserit in epistolam Iudae, loco vigesimo de Prophetia, Petrus Martines, insignis doctor Hispaniae nostrae. LOAIS.

Ib. Al. *interpretatur discedens, siue portans*: al. *superans, siue roborans*. Mox *sed antiquitate* pro *sed ob antiquitatem*. AREVALVS.

4. Post diluuium reperitur etc. *De hac multorum hominum libris agitata quaestione fuse disputat Hieronymus super Genesin. Et Augustinus super Genesin quaestione 2., et lib. de ciu. Dei 15. cap. 10. et 11. et Ado in Breuiario: Beda denique libello de sex aetatibus.* LOAISA.

Ib. Sed non reperitur... existimant. *Haec in quibusdam mss. desunt.* LOAIS.

Ib. Annorum 167. *in hac sententia est D. Augustin. lib. de Ciuit. 15. c. 10. et 11. et D. Hieronymus quaest. in Genes. et venerabilis Beda in Chronico. A quo tamen numero complutensis, et Regia bibliorum editio duobus annis, qui in illis minus sunt, discrepant. Alii vero aliter hac de re sentiunt, inter quos est Nicephorus, qui in Chronologia sua centum, et octoginta septem annos natum Mathusalem genuisse Lamech asseuerat. Cuius sententiae etiam Ado subscribit, consentitque Aldina, et Germanica bibliorum editio. Caeterum in hac temporis diuersitate Hieronymi, Augustini, Isidorique sententiam eo libentius amplector, quod* LXX., *quos hic noster toto hoc pene opusculo auctores habet, in eadem fuisse animaduertam, vt testatur Lucas Diaconus in quadam praefatione, quam Isidori Chronico praefixit.* LOAISA.

5. *Qui diuino etc.* al. *cui diuino oraculo arca fabricari iubetur ... perire debuerant, in quibus ... memoria, quae sapienter inuenerunt.* AREV.

6. *Quod Moysi dicitur* taba, *non tam arcam significat, quam quoduis vas na-*

Ararat. Fuerunt autem Noe filii tres: ex quibus septuaginta duae gentes sunt ortae; id est, quindecim de Iaphet, triginta de Cham: vigintiseptem de Sem. *Finitur prima aetas per annos* IIMCCXLII. Anni ab orbe condito.

Secunda aetas seculi.

7. S*em* anno secundo post diluuium, quum centum esset annorum, genuit Arphaxad, a quo gens chaldaeorum exorta est. Iste IIMCCXLIIII.

uigationi aptum, vt apud graecos πλοῖον. *Est autem Iosephi locus* I. *Antiq. c.* 5. LOAISA.

Ib. Ararat. *Sunt hi montes in Armenia superiore prope Persas, qui graecis Taurus appellantur, et Armeniam scindunt. A Beroso, vt auctor est Iosephus l.* 1. *Antiq. c.* 4. *Cordyaeus mons, et a Damasceno Baris appellatur. Vide Hieron. de locis Hebraic.* LOAISA.

Ib. Septuaginta. *Augustin. lib.* 15. *ciuitat. cap.* 3. *colligit* 73. *nimirum* 15. *de Iaphet,* 31. *De Cham.* 27. *de Sem: quamuis capit.* 11. *eiusdem lib. septuaginta duas linguas, et gentes totidem tantum exortas fuisse ex Noe probet.* LOAIS.

Ib. Per annos etc. *In his decem hominum aetatibus eundem annorum numerum ab Adam vsque ad diluuium sequuntur Eusebius, Hieronymus, Zonaras, Isidorus lib. Etymol.* 6. *cap.* 39., *et alii. Ex hebraeorum vero sententia tantum sunt a creatione mundi vsque ad diluuium anni* M.DCLVI., *vt patet ex Genes. cap.* 4. *et* 5. *et hebraeorum chronologiis. Est et apud me Chronicon graece mss.* ἀνώνυμον, *vbi anni* IIM.CCLXII. *referuntur, cuius haec sunt verba:* ἐν τῷ ἑκοστιαςῷ ἔτει τοῦ Σὴμ, ἑξακοσιαςῷ δὲ τοῦ Νῶε καὶ ἔτει γενέσεως τοῦ κοσμοῦ β. σ. ξ. β. ἐγένετο ὁ κατακλυσμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, anno centesimo Sem, sexcentesimo vero Noe, creationis autem mundi bis millesimo, ducentesimo, sexagesimo secundo factum est diluuium super terram. *Quem numerum Antonius Contius in notis ad Nicephori Chronologiam reponendum censuit. At Iosephus lib.* 1. *Antiq. c.* 4. *diuersam ab hebraica veritate, et* 70. *interpretum supputationem sequitur. Ait enim, ab Adam vsque ad vniuersalem pluuiam fluxisse annos bis mille sexcentos quinquaginta sex. Adeo sunt variae, et discrepantes de mundi aetate sententiae; quod codicum corruptione accidisse arbitror; facile enim in notis numerorum erratur. Et inde tot fere de annis mundi opiniones, quot scriptores, inuenies.* LOAISA.

Ib. In montibus: ita nonnulli nostri mss., et Mellitus. In editione Grialii *in montes*. AREV.

7. *Iosephus lib.* 1. *Antiquit. cap.* 14. *Sem existimat fuisse tertium Noe filium, Iaphet vero fuisse natu maximum. Et licet Genes.* 5. *scriptum sit,* Noe genuit Sem, Cham, et Iaphet, *et aliis locis primus numeretur in ordine, affirmant tamen aliqui hebraeorum, id propter eius dignitatem tantum factum, vtpote ex quo Christus genus duxit, fuisseque natu minimum: idque hac ratione astruunt, quod fere semper minores natu in genealogia, et praedictionibus Saluatoris potissimum locum obtineant: vt de Isaac, Iacob, Ioseph, Manasses, Dauid, Salomon. D. Augustinus lib.* 16. *de ciuit. Dei, cap.* 2. *Sem, Cham, et Iaphet historiam de Saluatoris vita, ac morte interpretatur.* LOAISA.

Ib. Melchisedech. *Idem ait Hieronymus quaest. in Genesin, et epistola ad Euagrium affirmat, vsque ad sacerdotium Aaron omnes primogenitos ex stirpe Noe, quorum series in hac secunda aetate describitur, sacerdotes fuisse, victimasque Deo immolasse. Et haec sunt primogenita, quae Esau fratri suo Iacob vendidit, Genes.* 25. LOAISA.

Anni ab orbe condito. Sem fertur fuisse *Melchisedech*: qui primus post diluuium condidit vrbem Salem, qui nunc vocatur Ierusalem.

IIMCCCLXXIX. 8. *Arphaxad* annorum cxxxv. genuit Sala, a quo antiqui salamitae, vel medi. *Sala* annorum cxxx. genuit Heber, a quo hebraei nuncupati sunt.
IIMDIX.

IIMDCXLIII. 9. *Heber* annorum cxxxiv. genuit Phaleg, cuius tempore turris Babel aedificata est, factaque linguarum diuisio. Huius turris altitudo quatuor milia dicitur tenere passuum, paulatim a latioribus
al. *altitudo* 5174.

Ib. Salem. *Hieronymus epistola ad Dardanum, et ea, quae est ad Eungrium, sic inquit*: Prius Iebus, postea Salem, tertio Ierusalem, nunc Aelia. *Ioseph. l.7. Antiquitat. c.3. ait, quosdam fuisse, qui dixerint, etiam Homerum poetam* Ierosolymam *hanc vrbem appellasse, quae appellatio ei primum a Dauid, expulsis de summa arce iebusaeis, est attributa. Verum haec ciuitas postea merito suo, vt rerum, ita nominum quoque, vagam, volubilemque fortunam experta est. De quibus omnibus vide, quae illustrissimus Inicus de Mendoza, quem honoris causa nomino, eruditissime in suo libro memoriali congessit*, LOAISA.

8. *In editione 70. interpretum dicitur Arphaxad genuisse Cainan, et Cainan Sala, quod hebraei reiiciunt, a quibus tantum decem generationes enumerantur a Noe vsque ad Abraham, sicuti ab Adam vsque ad Noe. Beatus tamen Lucas cap. 3. vndecim recenset, Cainan in hanc generationis seriem inferens, in hoc graecorum, ad quos scribebat, exemplaria sequutus, quibus* LXX. *editio illis temporibus receptissima, et tantum nota erat. D. Hieronymus huius quaestionis difficultate pene obrutus fatetur ingenue, se propter ingenii tarditatem nodum hunc dissoluere non posse. Sic Beda prologo in acta Apostolorum. Augustin. lib. 2. contra epist. Parmen. Recentiores etiam grauiter in hac quaestione se torquent, praesertim Lipomanus, Catena in Genes. Sixtus Senens. lib. 5. Bibliothecae, annot. 88. et lib. 7. haeres. 7. Et Hermannus Contractus libello de sex aetatibus.* LOAISA.

Ib. Salamitae. *Sic recte, ni fallor, ex Luca Tudensi hunc locum restitui, quum antea legeretur* samaritani, vel medi. *Constat enim ex Iosepho lib. 8. antiq. cap. 12. Samaritas a quodam Samaro nomen sibi inuenisse*. LOAISA.

Ib. In plerisque mss. *samaritae, vel indi*. AREV.

9. *A diluuio vsque ad diuisionem linguarum fluxere secundum hebraicam supputationem ducenti septuaginta duo anni, ex vnaque lingua hebraea 72. linguae, vt ipsis hebraeis placet, factae sunt: quod colligunt a capitibus familiarum, teste Augustino lib. 16. de ciuitate Dei cap. 11.* LOAISA.

Ib. Quatuor milia. *Locus hic in quibusdam mutilus, sed facile ex D. Hieronymo, vnde ad verbum desumitur, in integrum restitutus. Is enim super Isaiam cap. 14. ad illud*: Perdam Babylonis nomen; Arx, *inquit*, id est, capitolium illius vrbis est turris, quae aedificata post diluuium, in altitudine quatuor milia dicitur tenere passuum, paulatim de lato in angustias coarctata, vt pondus imminens facilius a latioribus sustentetur. Describunt ibi templa marmorea, aureas statuas, plateas lapidibus, auroque fulgentes, et multa alia, quae videantur incredibilia. *Iosephus lib. 1. Antiq. cap. 9. huius turris altitudinem, et latitudinem admirandam esse ait. Situm vrbis Strabo commemorat lib.16. Geographiae; murorum circuitum refert Herodotus quadrigentorum octoginta stadiorum fuisse. Multa de hac re ab aliis traduntur, qui graecas, latinasque scripserunt historias*. LOAISA.

in angustias coarctata, vt pondus imminens facilius sustentaretur. Describunt ibi templa marmorea, lapidibus pretiosis, auroque distincta, et multa alia, quae videntur incredibilia. Hanc turrim Nembrot gigas construxit, qui post confusionem linguarum migrauit inde ad persas, eosque ignem colere docuit. Anni ab orbe condito.

10. *Phaleg* annorum CXXX. genuit Rehu. His temporibus primum templa constructa sunt, et quidam principes gentium, tamquam dii, adorari coeperunt. *Rehu* annorum CXXXII. genuit Seruch, sub quo scytharum regnum exortum est, vbi primus regnauit Tanaus. *Seruch* annorum CXXX. genuit Nachor. Aegyptiorum regnum sumit principium, vbi primus regnauit Zoes. IIMDCCLXXIII. al. *Phaleg ann.* 133. IIMDCCCCV. IIIMXXXV.

11. *Nachor* annorum LXXIX. genuit Thare, sub quo regnum assyriorum, sicyoniorumque exoritur. Sed primus in assyriis re- IIIMCXIIII.

Ib. Nembrot. *Iosephus lib.* 1. *Antiq. cap.* 9. *ait, Nembrod fuisse nepotem Noe, ex filio Cham, turrimque eam Babylonis nomine vocatam a confusione. Caeterum Genes.* 10. *dicitur, Cham genuisse Chus, Chus porro Nembrod, idque etiam habes* 1. *Paralipomen. c.* 1. *Nota obiter, quod de eo scribitur Gen.* 10. Et erat robustus venator coram Domino, *ab Augustino, de ciuit. Dei, lib.* 16. *c.* 4. *legi*, contra Dominum. Sic, *inquit*, intelligendus est gigas ille venator contra Dominum. Quid autem significatur hoc nomine, quod est venator, nisi animalium terrigenarum deceptor, oppressor, extinctor? *Alii volunt illud*, coram Domino, *hyperbolem esse, quod non fuerit sub caelo quisquam ei aequalis potentia: vnde vertitur*, potens venatione coram Domino. LOAISA.

Ibid. Florezius ex Mellito posuit IIMDCXLIII., pro quo in editione Grialii est IIMDCXLVII. Codd. mss. variant, alii, 2609. alii 2573., alii aliter. AR.

10. *Hinc idololatria ortum habuit. Nam, mortuo Belo, Ninus eius filius in solatium doloris statuam patri dicauit, et honores, sacrificiaque tribuit. Auctores sunt Hieronymus in Oseam cap.* 2., *Hegesippus de idolorum origine, Fulgentius lib.* 1. *mytholog.*, *Cyrillus lib.* 3. *contra Iulianum*. LOAISA.

Ib. Scytharum. *Quatuor regna vno fere tempore exorta, assyriorum ab Ortu, sicyoniorum ab Occasu, scytharum ab Aquilone, aegyptiorum a Meridie, Eusebius auctor est. Sed assyriorum multo erat potentius, et sublimius caeteris, vt tradit Augustinus lib.* 16. *de ciuit. Dei cap.* 17. LOAISA.

Ib. Tanaus. *Alii scribunt* Taurus. *Vid. Herman. Contract.* LOAISA.

Ib. Zoes. *Mincus dictus, auctore Herodoto, et Iosepho lib.* 8. *antiq. cap.* 6. LOAISA.

11. LXXIX. *Sic Nicephorus: at Gen.* 11. *secundum hebr. veritatem* XXIX., *secundum Septuag.* CLXXIX. LOAISA.

Ib. Belus. *Ita Eusebius in Chronico:* Tharae, *inquit*, anno vigesimo octauo assyriorum rex primus Belus mortuus est, quem assyrii Deum nominauerunt, et alii dicunt Saturnum: atque filio suo regnum tradiderunt: vocabatur autem Ninus. *Et idem in principio regni assyriorum:* Primus omnium Asiae, exceptis indis, Ninus Beli filius regnauit annis LII. *quem locum ita legi deprehendi in vetusto ms. Eusebii codice:* Primus omnis Asiae, exceptis indis, Ninus, Beli filius, regnauit. *Eamque lectionem amplector, ex Augustino lib.* 17. *de ciuit. Dei. Et ex ipso Eusebio lib.* 10. *de praeparatione*. LOAIS.

Ib. Saturnum. *Cicero lib.* 1. *de na-*

Anni ab orbe condito. gnauit Belus: quem quidam Saturnum existimant: primusque in sicyoniis Aegialeus, a quo Aegialea nuncupata est, quae hactenus Peloponnesus vocatur.

IIIMCLXXXIIII. 12. *Thare* annorum LXX. genuit Abraham. Per idem tempus Ninus rex assyriorum regnauit: qui primus bella instituit, et armorum instrumenta inuenit. Hac aetate magica ars in Perside a Zoroaste bactrianorum rege reperta est. A Nino rege occiditur. Muri quoque Babyloniae a Semiramide regina assyriorum aedificantur. *A diluuio vsque ad natiuitatem Abrahae anni* DCCCCXLII. *Finitur secunda aetas per annos* IIIMCLXXXIV.

Tertia aetas.

IIIMCCLXXXIIII. 13. *Abraham* annorum C. genuit Isaac ex Sara libera. Nam primum ex ancilla Agar genuerat *Ismael*, a quo ismaelitarum gens, qui postea agareni, ad vltimum saraceni sunt dicti.

IIIMCCCXLIIII. 14. *Isaac* annorum LX. genuit geminos, quorum primus *Esau*, a quo idumaei, secundus *Iacob*, qui cognominatus est Israel; a quo

tura Deorum physicam rationem, non inelegantem, inclusam in fabula Saturni ait, dicique Saturnum, *quod annis saturetur*. LOAISA.

Ib. Aegialeus. *Eusebius*: Tharae anno quadragesimo nono sicyoniorum in Graecia regnauit Europs, defuncto Aegialeo: qni primus sicyoniorum regnauit, ex quo territorium Peloponnesiorum Aegialea vocabatur. *Pausanias Corinthiacis, et Clemens Alexandrinus Strom. lib.* I. LOAISA.

12. *Vide Eusebium, et Augustinum lib.* 21. *cap.* 14. *ciuitat., et Iustinum initio historiae. Post verba autem*, armorum instrumenta, *in vno ms. erant haec, quae sequuntur*: Cuius vxor Semiramis Babyloniae muros instaurauit. Ninus etiam bello vicit Cham, qui adhuc viuebat, et regnabat in Bactra; et dicebatur Zoroastes, id est, magicae artis inuentor, qui et septem liberales artes in quatuordecim columnis scripsit, septem aeneis, est septem lateritiis. LOAISA.

Ibid. Alii, *genuit Abraham, sub quo Zoroastes magicae artis inuentor a Nino rege occiditur, murique Babyloniae a Simiramide etc.* AREV.

13. *Populi Arabiae postea a Mahometo, Dei flagello, saraceni dicti; is enim se Dei prophetam ambitiose, et mendaciter iactans, multos Asiae, et Africae populos ad fidei christianae defectionem commouit; quos falsa religione imbuens, saracenos ex Dei praecepto vocari dicebat, a Sara legitima vxore Abrahae, tamquam legitimos diuinae promissionis heredes. Et inde saracenorum regnum sumit exordium sub Heraclio Imperatore.* LOAISA.

14. *Sic Genes.* 36. *Esau appellatur pater idumaeorum; et Eusebius in Chronico. Hos Strabo lib.* 6. *ait populos esse inter Indiam, et Arabiam sitos ad Occasum, Casio monti proximos, et a nathaeis ortos*. LOAISA.

Ib. Inachus. *Eusebius in Chronico*: Castor chronographus de argiuorum regno quod loquitur, consequenter persequemur: Reges argiui ab Inacho vsque in Sthelenum, filium Crotopi. *Quem locum ex veteri ms. ita corrige*: Castor

et israelitae sunt nuncupati. Hoc tempore regnum graecorum inchoat, vbi primus regnauit *Inachus*. Anni ab orbe condito.

15. *Iacob* annorum xci. genuit *Ioseph*. His temporibus *Serapis* Iouis filius, aegyptiorum rex, moriens, in Deos transfertur, et Memphis ciuitas in Aegypto conditur. Tunc apud lacum Tritonidem Minerua in specie virginali apparuit, quae plurimis claruisse ingeniis praedicatur. Haec enim inuentrix fabricae fuisse dicitur: clypeum, et arcum haec reperit: ordiri telam, et colorare lanas haec docuit. Hac etiam aetate *Phoroneus* rex Inachi filius claruit, qui primum in Graecia leges, iudiciaque instituit. IIMCCCCXXXV. al. *annorum* XC.

16. *Ioseph* vixit annos cx. Ex hoc tempore Graecia, *Argo* regnante, habere segetes coepit, delatis aliunde seminibus. Hebraeorum seruitutis in Aegypto anni cxliv. post obitum Ioseph repeRiuntur. His temporibus *Prometheus* fuisse scribitur, quem fingunt fabulae de luto formasse homines. Tunc etiam frater eius *Atlas* astrologiam reperit, motumque caeli, et rationem primus considerauit. Tunc fuit et *Mercurius*, nepos Atlantis, multarum artium pe- IIMDXLV. IIMDCLXXXIX.

de argiuorum regno ita loquitur: persequemur consequenter reges argiuorum ab Inacho, vsque in Sthenelatum etc. *Pausanias etiam lib.* 2. *Corinthiac. Sthenelam filium Crotopi facit. De hoc August. lib.* 18. *cap.* 8. *ciuit.* Phorobas, *inquit*, rex argiuorum sextus fuit, et septimi regis Triopae filius Iasus, et rex nonus Sthelenas, siue Stheneleus, siue Sthenelus; varie quippe in diuersis auctoribus inuenitur. *Haec Aug.* LOAIS.

15. *In alio ms. erat* Iacob annorum LX. *verum mendose, vt ex sacris literis manifesta computatione colligitur. Nam Ioseph de carcere eductus, vt Pharaoni regi somnium interpretaretur, annorum erat triginta; Princeps totius Aegypti constitutus, Genes. cap.* 41. *Idem, dum per fratres patrem accersiri iubet, annorum triginta nouem. Nam septem ab exposito somnio abundantiae elapsi fuerant, et secundo sterilitatis iam fere exacto Iacob in Aegyptum venit, Genes.* 45. *et coram Pharaone respondit, se in centesimo trigesimo aetatis anno constitutum, Genes.* 47. *Si itaque subducamus* XXXIX. *annos a centum triginta, remanebunt vtique nonaginta, et vnus anni, quos agebat Iacob, dum Ioseph in senectute genuit.* LOAISA.

Ib. Serapis. *Clemens Alexandrinus lib.* 1. *Strom.* Apis, *inquit*, rex argiuorum aedificauit Memphim, vt dicit Aristippus in primo Arcadicorum. *Aristeas vero argiuus dicit, eum nominatum esse Sarapim, et eum esse, quem colunt aegyptii. Nymphiodorus autem amphipolitanus in tertio de legibus Asiae dicit, Apim tantum mortuum, et conditum loculo, qui* σορὸς *graece dicitur, fuisseque repositum in templo daemonis, qui colebatur: et hinc appellatum fuisse Sorapim, et postea quadam eorum, qui illic habitabant, consuetudine Sarapim: est autem Apis tertius ab Inacho; qui locus ad verbum est apud Eusebium lib.* 10. *praeparat. Vide Augustin. ex Varron. lib.* 18. *cap.* 5. *ciuitat. Tacitum lib.* 20., *et Iulium Firmicum in erudito libello de mysteriis, et erroribus profanarum religionum.* LOAIS.

Ib. In nota Loaisae erat *somnio sterilitatis ... secundo abundantiae.* AREV.

16. *Argus fuit quartus argiuorum rex, filius Apis. Euseb. Chron.* LOAISA.

Ibid. Seruitutis. *Aegyptiaca seruitus tribus modis supputari solet iuxta tria*

Anni ab orbe condito. ritus. Et ob hoc post mortem in Deos translatus. Hac etiam aetate primus *Proclytus* quadrigam iunxit, eodemque tempore *Cecrops* Athenas condidit, et ex nomine Mineruae atticos athenienses vocauit. Iste etiam, bouem immolans, primus in sacrificio gentili ritu Iouem adorari praecepit. Hoc tempore in Graecia Corinthus condita, ibique picturae ars a *Cleanthe* reperta est. Tunc primi Curetes, et Corybantes modulatam in armis saltationem, et consonam inuenerunt. Tunc etiam fuisse scribitur in Thessalia sub *Deucalione* factum diluuium, et *Phaethontis* fabulosum incendium.

IIMDCCXXIX. 17. *Moyses* annos XL. in eremo erexit populum de seruitute aegyptia liberatum. Hoc tempore iudaei per Moysem simul cum lege et literas habere coeperunt. Tunc templum Delphis constituitur (al. *construitur*.): vitis in Graecia inuenitur. 18. *Iosue*,

diuersa temporum initia. Primo ab illa memorabili promissione, facta Abrahae Genes. 12. Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, quam monstrauero tibi. *Ab hac igitur profectione Abrahae de Haran in terram Chanaam vsque ad exitum filiorum Israel de oppressione, et dura seruitute Pharaonis sunt anni* 430., *atque ita eos enumerat Paulus ad Galat.* 3. Abrahae dictae sunt promissiones, et semini eius, etc. *Et paulo post*: Hoc autem dico, testamentum confirmatum a Deo; quae post quadringentos, et triginta annos facta est lex. *Et Exod.* 12. Habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum, quibus expletis eodem die egressus est omnis exercitus. *Illud vero obseruandum, post illa verba*: qua manserunt in Aegypto, *in graecis codicibus amplius legi*, καὶ ἐν γῆ χαναάν, *et notauit Augustinus quaestionibus in Exodum, expendens hunc locum, ita vt tota illa peregrinatio in terra Chanaam, et in Aegypto fuerit* 430. *annorum. Sic Cyrillus, et Rupertus. Secunda supputatio est ab eo tempore, quo Iacob cum filiis suis descendit in Aegyptum, in qua numerantur ducenti, et quindecim anni. Tertia, et postrema a morte Ioseph, quo sublato, fuit vera illa, et operosa seruitus, qua gens hebraea exactionibus, iniuriis, persecutionibusque omnis generis attrita, tandem diuino beneficio, duce Moyse, in libertatem asserta est. Durauitque per annos* 144. *vt colligunt Eusebius in Chronico, Augustinus lib. de ciuit.* 16. *capit.* 43. *et quaestionibus in Exodum*. LOAISA.

Ib. Prometheus. *Clemens Alexandr. lib.* 1. *Stromat.* Tempore Piropae Prometheus, et Atlas, et Epimetheus. *Eusebius a Prometheo ob id homines factos fuisse creditum ait, quod quum esset sapiens, feritatem eorum, et nimiam imperitiam ad humanitatem, et scientiam transfiguraret. Idem August. lib.* 18. *cap.* 8. *ciuitat.* LOAISA.

Ibid. Proclytus, *al.* Procellus, Trochilus, *atque etiam* Arogilus. LOAISA.

Ib. His temporibus Prometheus etc. Vide Raderum ad Martialem p. 38. AR.

17. *Primus literarum inuentor fertur fuisse Taautus, teste Eusebio lib.* 1. *cap.* 7. *Praeparat. Verum idem lib.* 10. *probat, ab hebraeis repertam esse, et propagatam literarum inuentionem. Idem Isidorus lib. Etymol.* 1. *c.* 3. *Hieron. praefat. in libros Regum. Theodor. super Genes. c.* 5. *in illud*, Ambulauitque cum Deo, et non apparuit: *de Enoch inquit, quod primus literas didicit, et primus descripsit caelestia signa*. LOAISA.

18. *Iosue*, successor Moysi, regit populum annos XXVII. His temporibus primus *Erichthonius*, atheniensium princeps, in Graecia quadrigam iunxit. Anni ab orbe condito. IIIMDCCLVI.

19. *Othoniel* annos XL. *Cadmus* regnat Thebis, qui primus graecas literas inuenit. Per idem tempus *Linus*, et *Amphion* primi tunc apud graecos in musica arte claruerunt: Idaeique Dactyli ferrum metallum in Graecia eodem tempore inuenerunt. IIIMDCCXCVI.

20. *Aod* annos LXXX. His temporibus fabulae fictae sunt, de *Triptolemo*, quod, iubente Cerere, serpentium pinnis gestatus, indigentibus frumenta volando distribuerit: de *Hippocentauris*, quod equorum, hominumque fuerint natura permixti: de *Cerbero tricipite inferorum cane*: de *Phryxo*, et *Helle* eius sorore, quod ariete vecti per mare tranauerint: de *Gorgone* meretrice, quod crinita serpentibus fuerit, et aspicientes se conuertebat in lapides: de *Bellerophonte*, quod equo pennis volante sit vectus: de *Amphione*, quod citharae cantu lapides, et saxa commouerit. IIIMDCCCLXXVI.

Ib. Mellitus, et alii mss. *Delphis construitur, Lacedaemon creditur, vitis etc.* AREVALUS.

18. *Virgil. Georg.* 3. Primus Erichthonius currus, et quatuor ausus - Iungere equos. LOAISA.

19. Othoniel. *De eo Iudicum tertio. Iudae autem iudicium Isidorus praetermittit, vel quia parum rexit populum, vel quia non fuit iudex, sed dux belli tantum, vt est Iudicum* 1. *A Iosepho lib.* 5. *cap.* 7. *Othoniel, Cenes vocatur.* LOAISA.

Ib. Cadmus. *Clemens Alexandr.* 1. *Strom.* Cadmus, *inquit*, fuit Phoenix, qui graecis literarum inuentor extitit, vt ait Ephorus. Vnde etiam scribit Herodotus, literas appellatas fuisse phoenicias. Alii autem dicunt, phoenices, et syros, primos excogitasse literas. *Haec Clemens.* LOAISA.

Ib. Linus. *Euseb. ann.* 3780. Linus, et Thebis, *et in mss.* Linus Thebaeus. LOAISA.

Ib. *De Idaeis Dactylis Euseb. in Chronicis*: Idaei, *inquit*, Dactyli his temporibus erant, qui ferrum repererunt. *Clemens Alex.* 1. *Strom.* Idaeos Dactylos fuisse sapientes tradit, inuentores literarum, et numerorum musicorum: propter quam, *inquit*, causam sunt appellati, qui sunt apud musicos Dactyli, Phryges autem erant, et barbari Idaei Dactyli. *Et paulo post*, Celmis, et Damnaneus Idaeis Dactylis ferrum primi inuenerunt in Cypro. *Alius autem Idaeus ferri inuenit temperaturam. Fuerunt autem Idaei Dactyli Mineruae filii, et solis, vel, vt alii volunt, Saturni, et Alciopes: qui alio nomine Corybantes appellantur. Vide Stephanum de vrbibus, et Scholia in Apollonium, et Suidam in dict.* Ἰδαῖοι δάκτυλοι. LOAISA.

20. *Aliter Eusebius Chronico*: Triptolemus, longa naui Eleusim veniens, ibi frumenta distribuit. *Augustinus lib.* 18. *c.* 13. *cum Isidoro*: His temporibus fabulae fictae sunt de Triptolemo: qui, iubente Cerere, anguibus portatus alitibus, indigentibus terris frumenta volando contulerit. LOAISA.

Ib. Sorore. *In quodam ms. additur*, Quod ariete vecti per aera volauerint. LOAISA.

Anni ab orbe condito.

IIIMDCCCCXVI. 21. *Debbora* annos XL. Per idem tempus *Apollo* citharam condidit, et medicinae artem inuenit, Fabula quoque tunc ficta de fabro *Daedalo*, et de *Icaro* eius filio: quod aptatis sibi pennis volauerint. Hac aetate primus regnat latinis *Picus*, qui fertur fuisse Saturni filius.

IIIMDCCCCLVI. 22. *Gedeon* annos XL. Hac aetate vrbs Tyria construitur. Alter quoque *Mercurius* lyram reperit, et Orpheo tradidit. Hoc tempore *Philemon* primus apud Pythium chorum instituit. Tunc etiam dicitur fuisse magister Herculis Thrax *Linus*, in arte musica clarus. Argonautarum quoque nauigatio tunc scribitur.

IIIMDCCCCLIX. 23. *Abimelech* annos tres. Iste septuaginta fratres suos interfecit. *Hercules* Ilium vastauit, et in Libya Antheum palaestricae artis inuentorem interemit.

IIIMDCCCCLXXXII 24. *Thola* annos XXIII. Huius temporibus in Troia post Laomedonta regnauit *Priamus*. Tunc fabula ficta est de Minotauro bestia, labyrintho inclusa.

IIIIMIIII. 25. *Iair* annos XXII. Per idem tempus Hercules agonem olym-

21. *Sic Virgil.* 7. *Aeneid.* Fauno Picus pater, isque parentem, - Te, Saturne, refert, tu sanguinis vltimus auctor. *Aliter Eusebius, quam Isidorus, qui Picum facit tertium regem latinorum*: Ante Aeneam, *inquit*, Ianus, Saturnus, Picus, Faunus, Latinus in Italia regnauerunt circiter ann. 150. LOAISA.

Ib. Per idem tempus Apollo. Confer Raderum pag. 40. ad Martialem. Pro *aptatis* alii *coaptatis*. AREV.

22. *Post Debboram alienigenae hebraeum populum septem annis sibi subiecerunt, qui coniunguntur temporibus Gedeonis, ex iudaeorum traditionibus, vt refert Euseb. Chron.* LOAISA.

Ib. Tyria. *In oraculo Ezechielis de ea fit crebra mentio, et apud Melam l.*1. *cap.*12. LOAISA.

Ib. Mercurius. *Cicero lib.* 3. *de natura Deorum Mercurios quinque fuisse ostendit*. LOAISA.

Ib. Philemon; Phidamon, *Eusebius*. LOAISA.

Ib. Chorum. *Hieronymus epistola ad Dardanum tom.* 4. *de diuersis generibus musicorum instrumentorum*: Antiquis temporibus, *inquit*, fuit chorus quoque simplex pellis cum duabus cicutis aereis: et per primam inspiratur, per secundam vocem emittit. *Plura ibi habes de aliis instrumentis musicis, vt est, de organo, tuba, fistula, bombulo, cithara, sambuca, etc.* LOAISA.

24. *Iosephus lib.* 5. *Antiq. cap.* 12. post Abimelech Iair Galadinus suscepit principatum, *praetermittens regnum Tholae*. LOAISA.

Ib. Minotauro. *Eusebius anno orbis conditi* 3960., *vt nunc legitur*, Ea, *inquit*, quae de Minotauro dicuntur, quem Philochorus in secundo Attidis libro scribit magistratum Minois fuisse Taurum nomine, inhumanum, atque crudelem. *Quo in loco corrupte* magistratum Minois *pro* magistrum militum, *vt constat ex Plutarcho in Theseo, et Seruio apud Virgilium* 6. *Minos vero rex a graecis mire celebratus fuit, quod cum Ioue per nouem annos familiariter esset versatus, vt refert Clemens Alex. Strom.* 2. LOAISA.

25. Iair. *Clem. Alex. praetermittit* Iair. LOAISA.

picum instituit. *Carmentis* nympha latinas literas reperit. **Anni ab orbe condito.**
26. *Iephte* annos VI. Huius tempore Hercules quinquagesimum
secundum annum agens ob morbi dolorem sese flammis iniecit. IIIIMX.
Per idem tempus *Alexander* Helenam rapuit, troianumque bellum
decennale surrexit. *Abesan* annos VII. *Amazones* primum arma IIIIMXVII.
sumpserunt. *Abdon* annos VIII. Huius anno tertio Troia capta est, IIIIMXXV.
et *Aeneas* Italiam venit.

27. *Sampson* annos XX. *Ascanius*, Aeneae filius, Albam condi- IIIIMXLV.
dit. *Vlyssis* quoque fabulae, siue Sirenarum eodem tempore fictae sunt.

28. *Heli* sacerdos annos XL. Arca testamenti ab alienigenis ca- IIIIMLXXXV.
pitur. Regnum sicyoniorum finitur. *Samuel*, et *Saul* annos XL. La- IIIIMCXXV.
cedaemoniorum regnum exoritur. Atque in Graecia Homerus pri-

Ib. Carmentis; *Euandri mater, qui Romae templum Panis, quod* Lupercal *appellatur, condidit, vt testatur Clemens Alex. Strom.* 1. *inde* Carmentalis porta *apud Virgil. Aeneid.* 8. Et Carmentalem Romano nomine portam. *Vide Seruium, et Isidorum lib.* 1. *Etymol. cap.* 4. Carmentis, *inquit*, dicta, quia carminibus futura canebat. LOAISA.

26. Abesan. *Sic est c.* 12. *Iudic. Iosephus lib.* 5. *Antiq. c.* 12. Absanis (*habet*) de tribu Iuda, ciuitatis Bethlehem. *Clemens Alex.* 1. *Strom.* Abathan *appellat. In Eusebii Chronico est* Hesebon, *vt in quibusdam Isidori exemplaribus*. LOAISA.

Ib. Abdon. *Refert Iudicum historia cap.* 12. *post Abesan, qui septem annis iudicauit Israel, successisse Aialon, siue Elon, qui iudicauit Israel decem annis. Post quem iudicauit Abdon annis octo. Verum Eusebius in Chronico sequutus septuaginta, annos Aialonis reticuit, vt ipse testatur.* Post Hesebon, *inquit*, in libro hebraeorum fertur iudex Aialon rexisse populum annos 10., qui non habetur apud 70. interpretes. *Idem Iosephus lib.* 5. *c.* 12., *vocaturque ab eo* Elon, *de tribu Zabulon. Sic Clemens* 1. *Strom. a quo appellatur* Eglon. LOAISA.

27. *Liuius ab situ porrectae in dorsum vrbis* longam Albam *appellatam scribit lib.* 1. LOAISA.

28. *Eusebius Chron.* Heli Sacerdos annos 40. In hebraeorum libro anni inueniuntur 40. In septuaginta autem interpretatione 20. *Iosephus lib.* 5. *cap.* 6. *quadraginta annos affirmat tenuisse principatum, vixisse vero nonaginta: atque ita Clemens Alex. lib.* 1. *Strom.* LOAIS.

Ib. Sicyoniorum. *Finem accepit regnum Sicyoniorum post* 862. *annos, vt Eusebius testatur*: Ita nullum in terra imperium excellens, florens, perpetuumque est, quousque veniet seculum illud immortale, in illuminatione vultus Dei decoratum. LOAISA.

Ib. Samuel. *Iosephus lib.* 6. *Antiq. cap.* 13. *loquens de morte Samuelis*, qui praefuit, *inquit*, populo solus, post mortem quidem Heli sacerdotis, annis duodecim: cum Saul vero rege, annis decem, et octo. *Venerabilis Beda in libello de sex aetatibus*: Samuel, *inquit*, annis duodecim, vt docet Iosephus. Saul primus hebraeorum rex annis viginti. Et huius, quia in canonica scriptura non habetur mentio, de Antiquitatum Iosephi libris tempus regni notauimus. *Clemens Alex. lib.* 1. *Strom. Samuelem viginti septem annis cum Saul regnum obtinuisse scribit, et mortuum esse duobus annis ante Saul. Chronicon graecum ms. vtique annos viginti tribuit, ita vt Eusebius, et Isidorus non abs re tot etiam annos posuisse videantur.* LOAISA.

Anni ab orbe condito. mus poeta fuisse putatur. A promissione Abrahae vsque ad Dauid anni DCCCCXL. *Finitur tertia aetas per annos* IIIIMCXXV.

Quarta aetas seculi.

IIIIMCLXV. 29. *Dauid* regnat annos XL. *Codrus* atheniensium rex sponte se pro salute patriae hostibus offerens interimitur. Et Charthago a *Didone* aedificatur, prophetantibus in Iudaea *Gath*, *Nathan*, et *Asaphat*.

IIIIMCCV. 30. *Salomon* regnat annos XL. Iste quarto regni sui anno templum Ierosolymis aedificauit, consummauitque anno octauo.

IIIIMCCXXII. 31. *Roboam* regnat annos XVII. Regnum Israel a Iuda diuiditur: sub quo decem tribus a duabus separatae sunt, et reges in Samaria habere coeperunt. Hac aetate Samos conditur: et *Sibylla Erythraea* illustris habetur.

IIIIMCCXXV. 32. *Abia* regnat annos tres: sub quo hebraeorum pontifex maximus *Abimelech* insignis est habitus.
IIIIMCCLXVI. *Asa* regnat annos XLI. Pro-

Ib. Homerus. *Clemens Alex. lib.* 1. *Strom. scribit, Cratetem grammaticum dixisse, Homerum fuisse circa reditum heraclidarum, hoc est, octoginta annis post captam Troiam. Eratosthenes vero centesimo anno post captam Troiam fuisse refert. Theopompus autem quingentis annis post eos, qui in Ilio militarunt, vixisse asserit. Alias de aetate Homeri opiniones vide eodem loco.* LOAISA.

29. Dauid. *Lib.* 3. *Reg. capit.* 2. *dicitur in Hebron regnasse septem annos, et in Hierusalem* 33., *qui collecti fiunt quadraginta: idem est* 1. *Paralip. c.* 29. *Et Clemens Alex.* 1. *Strom.* LOAISA.

Ib. Carthago. *Eusebius anno mundi* 3980. *ex sententia Philostrati scribit, a Zaro, et Carthagine tyriis Carthaginem fuisse conditam. Idem tamen anno* 4154. Carthago, *inquit*, condita est, vt quidam volunt, a Carchedone tyrio, vt vero alii, a Didone filia post Troianum excidium annis 133. LOAISA.

Ib. Gath. *Sic Eusebius Chronico.* 2. *Paralip. dicitur, quod Asaphat constituitur princeps laudantium nomen Domini, et c.* 29. *quod hymnos composuit.* LOAIS.

Ib. Prophetantibus etc. De aetate, qua prophetae singuli prophetarunt, agit Isidorus in Proqemiis ad vetus testamentum, et Mariana in notis. AREV.

30. Salomon. *Sic* 3. *Regum cap.* 11. *et* 2. *Paralip. c.* 9. *Clemens Alex.* 1. *Strom. Iosephus autem lib.* 8. *cap.* 7. *Antiq. ait, eum regnasse annis octoginta, vixisse quatuor, et nonaginta.* LOAISA.

Ib. Octauo. *Regum* 3. *c.* 6. *aedificatam domum Domini dicitur annis septem. Idem Iosephus lib.* 8. *c.* 4. *Sed hic Isidorus Eusebium sequens, annum quartum regni, quo coepit aedificare templum, connumerat cum septem. Beda ait,* annis septem aedificatur, octauo dedicatur. LOAISA.

31. Samaria. *Ibi primo regnat Ieroboam, de quo* 3. *Regum c.* 12. *et* 2. *Paral.* 12. *et* 13. LOAISA.

Ib. De Erythraeae Sibyllae vaticinio vide August. lib. 18. *cap.* 23. *ciuit. et Lactant. Firmian. lib.* 1. *de diuinis institutionibus.* LOAISA.

32. Abia. 3. *Regum cap.* 15. *et Paralip.* 2. *capit.* 13. *Euseb. Ioseph. Bed. Verum Clem. Alex. huic annos* 23. *attribuit,*

phetabant in Iudaea *Achias*, *Amos*, *Iehu*, *Ioel*, et *Azarias*. *Iosaphat* regnat annos XXV. Prophetabant *Elias*, et *Elisaeus*, et *Abdias*, *Azarias*, et *Michaeas*. *Ioram* regnat annos VIII. Prophetabant *Elias*, et *Elisaeus*, et *Abdias*. *Ochozias* regnat annum I. *Elias* rapitur; cuius septem insignia miracula numerantur.

Anni ab orbe condito. IIIIMCCXCI. IIIIMCCXCIX. IIIIMCCC.

33. *Athalia* regnat annos VII. *Ionadab*, filius Rechab, sacerdos clarus habetur, et *Ioiada* pontifex, qui solus post Moysen vixisse annos centum triginta perhibetur. *Ioas* regnat annos XL. *Za-* IIIIMCCCVII. IIIIMCCCXLVII.

nitque, fuisse filium Sado. LOAISA.

Ib. Abimelech erat filius Sadoc, vt Clemens Alex. est auctor Strom. I. LOAIS.

Ib. In aliis mss. legitur, Prophetabant in Iudaea Aggaeus, et Iehu, Amos, et Ioel, et Zacharias, et Michaeas. *Verum aliorum codicum lectionem sequi malo: nam et Eusebius Chronico*: Prophetabant, *inquit*, Achias, Sameas, et is, qui fuerat apud altare Samariae, Iehu, Ioede, Azarias, qui et Anania. *Idem ait ipse Isidorus lib.* 5. *Etymol. capit.* 39. *Aggaeus autem temporibus Regis Darii prophetauit, vt constat ex ipsius prophetia cap.* I. *Similiter et Zacharias, vt ipse de se auctor est, prophetiae suae initio, et Eusebius in Chronico. Hieronymus etiam prologo eiusdem prophetiae*. LOAISA.

Ib. Iosaphat. *In Clemente Alex.* I. *Strom. scribitur, Iosaphat annos tantum regnasse quinque*. Quo tempore, *inquit*, prophetarunt Elias Thesbites, et Michaeas filius Ieble, et Abdias filius Ananiae. *De Prophetis Isidorus lib.* 7. *Etymol. cap.* 8. LOAISA.

Ib. Abdias. *Hieronymus in prologo eius prophetiae ex hebraeorum scriptis colligit, hunc tempore Achab regis Samariae floruisse, centumque prophetas a persequutione impiae Iezabelis conseruasse, eosque specubus inclusos pane, et aqua pauisse, vt etiam videre est* 3. *Reg. c.* 18. LOAIS.

Ib. Eliae Thesbitis, sacerdotis magni, insignia septem miracula haec sunt. I. *triennii siccitate caelum clausit*, 2. *orauit rursum, et caelum dedit imbrem*. 3. *mortuum mulieris filium ad vitam reuocauit*. 4. *eius virtute hydria farinae non defecit: vas olei perpetuo fonte manauit*. 5. *eius verbo ignis de caelo super sacrificium descendit*. 6. *duos quinquagenarios cum militibus caelesti igne combussit*. 7. *Iordanem transiens tactu melotis abrupit. Isidorus lib. de vita, et morte sanctorum*. LOAISA.

33. Athalia. *Clemens Alex. l.* I. *Strom.* Gotholia regnat octo annis: erat ex genere Achab. LOAISA.

Ib. Ionadab *fuit filius Semna, fratris Dauid, Regum* 2. *c.* 13. *Et alius* Ionadab, *filius Rechab, qui vixit sub Iehu, et aliis Regibus* 4. *Reg.* 10. *et Ieremiae cap.* 35. LOAISA.

Ib. Fuit Ioiada *sacerdos bonus, et pietate, vitaeque innocentia insignis. De eo dicitur* 2. *Paralipom. c.* 24. *quod* mortuus est, quum esset CXXX. annorum. LOAIS.

Ib. Elisaeus *Eliae discipulus his miraculis claruit; primo Iordanem transitu suo diuisum refrenans, vndam retro conuertit*. 2. *Aquas Iericho steriles, fecundas fecit*. 3. *Pueros insultantes sibi bestiis vorandos tradidit*. 4. *Sterilem mulierem fecundauit*. 5. *Et eius filium suscitauit*. 6. *Decem panibus plebem refecit*. 7. *Naaman a lepra liberauit*. 8. *Lepra aspersit discipulum*. 9. *Ferrum aquis supernatare fecit*. 10. *Hostes Syriae caecitate percussit*. 11. *Incredulo mortem praedixit*. 12. *Hostem quadrigarum fragore fugauit, obsidionemque dispersit*. 13. *Famen repulit*. 14. *Post mortem cadaueri vitam dedit. Sic fere Isidorus lib. de vita, et obitu Sanctorum Patrum*. LOAISA.

Ib. In vno ms. est, Lycurgusque legislator Apollonius. *Existimo legendum* legislator Apollinis: *vt ita dictum ac-*

Anni ab orbe condito.

charias propheta interficitur. *Eliseus* moritur: cuius virtutes quatuordecim praedicantur. *Lycurgusque* legislator apud Graeciam insignis habetur.

IIIIMCCCLXXVI. *Amasias* regnat annos XXIX. Carthaginem hoc tempore quidam asserunt conditam: alii vero superius.

IIIIMCCCCXXVIII. 34. *Azarias* annos LII. *Olympias* primum a graecis instituitur. Agnus in Graecia loquitur. *Sardanapalus* rex sponte incendio concrematur; assyriorumque regnum in medos transfertur. Tunc *Hesiodus* poeta claruit. Atque *Phidon* argiuus mensuras, et pondera reperit; *Osee*, *Amos*, *Isaia*, et *Iona* in Iudaea hac aetate prophetantibus.

IIIIMCCCCXLIIII. 35 *Ioathan* regnat annos XVI. *Remus*, *Romulusque* nascuntur,

IIIIMCCCCLX. prophetantibus in Iudaea *Osee*, *Ioel*, *Isaia*, et *Michaea*. *Achaz* regnat annos XVI. Cuius temporibus *Romulus* Romam condidit. Et

cipiamus, quod quascumque leges lacedaemoniis ferebat, id Apollinis instinctu facere se dictitaret. Vide Plutarch. in eius vita, Valerium Maximum, atque alios. LOAISA.

Ib. Apud Clement. Alexandr. 1. *Strom. corrupte legi existimo*: Amasias eius filius annis XXXIX. *pro* XXIX. *Nam ita Eusebius, Iosephus, Nicephorus, et alii*. LOAIS.

34. Azarias. *In alio ms. erat* Ozias, *quomodo et apud Nicephorum, et in Chronico graeco, quod apud me est: recte, sic enim etiam appellatur lib.* 2. *Paralip. c.* 26. *et a Clemente Alexandr.* 1. *Strom.* Ozias, *inquit*, sedecim annorum erat, quum regnare coepisset, et 52. annis regnauit super Ierusalem, fuitque leprosus. *Idem annotauit Procopius Gazaeus in commentariis super Isaiam ad titulum prophetiae. Huius autem tempore regnum assyriorum ad medos translatum fuisse, tradunt Eusebius, Beda, Ado, Tudensis, alii*. LOAISA.

Ib. De tempore, quo prima Olympias *fuerit constituta, a plerisque dubitatum est. Eusebius Chronico ex Africani sententia scribit, eam tempore Ioathan regis hebraeorum primum numerari coeptam. Idem lib.* 10. *Praeparat. eam ad Isaiae tempora trahit. Clemens Alex.* 1. *Strom. in* 34. *anno Nicandri primam Olympiadem cum aliis ponit. Chronicon nostrum graecum omnium clarissime* N A ἔτει Ὀζίου τοῦ καὶ Ἀζαρίου βασιλέως Ἰούδα πρώτη Ὀλυμπιὰς ἐτέθη ὑπ' Ἰφίτου: καθ' ἣν προεφήτευον Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμῶς, Ὀσηὲ ὁ τοῦ Βεηρεὶ, Ἰωὴλ τοῦ Βαθουὴλ, Ὠδὴδ, καὶ Μιχαίας ὁ Μορασθίτης. Quinquagesimo primo, *inquit*, anno Oziae regis Iuda, qui etiam Azarias appellatur, prima Olympias instituta est, sub Iphito: quo tempore prophetabat Isaias, filius Amos, Oseae filius Beeri, Ioel filius Bathuel, Oded, et Michaeas Morasthites. *Et mox*: ἡ πρώτη ὀλυμπιὰς ἤρχθη παρὰ τοῖς ἕλλησιν, ἥ τις ἐστὶν τετραέτηρις. Prima Olympias apud graecos incepit, quae quatuor est annorum. LOAISA.

Ib. Hieronymus in prologo super Ionam, affirmat, Ionam *prophetasse temporibus Ieroboam, filii Ioas. Augustinus lib.* 18. *de ciuit. cap.* 27. *regnante Osia, prophetasse auctor est. Idem et Clemens Alex.* 1. *Strom. sicut Isidorus*. LOAIS.

Ib. A graecis: ita mss. In editione Grialii *graecis*, omisso *a*. Pro *instituitur* alii *constituitur*. AREV.

35. Romam condidit. *Olympiad.* 7. *Dionys.* LOAISA.

Ib. Quod hic Sennacherib *tribuitur*, 4. *Reg. cap.* 17. *et* 18. *et Tobiae, c.* 1. *de* Salmanasar *dicitur, quem Eusebius vtroque nomine censeri ait: quum tamen Tobiae* 1. *pater Salmanasar, filius Sennacherib dicatur. Iosephus lib.* 10. *Antiq. cap.* 1. *patrem vocat Sennacherib, Clemens* 1. *Strom. Salmanasar*. LOAISA.

Sennacherib, assyriorum rex, decem tribus ex Samaria in medos transtulit, atque in Iudaeam samaritas accolas misit. Anni ab orbe condito.

36. *Ezechias* regnat annos XXIX. sub quo prophetabant *Isaias*, et *Osee*. Hoc tempore *Romulus* primus milites ex populo sumpsit, centumque a populo nobilissimos viros elegit; qui ob aetatem *Senatores*, ob curam, ac solicitudinem *Reipublicae Patres* vocati sunt. IIIIMCCCCLXXXIX

37. *Manasses* regnat annos LV. Per idem tempus romanis praefuit *Numa Pompilius*; qui primus apud romanos Pontifices, et Virgines Vestales instituit, falsorumque deorum numerositate ciuitatem impleuit. Duos menses in annum romanis ad decem menses adiecit: ianuarium diis superis: februarium diis inferis dedicauit. Tunc quoque *Sibylla Samia* claruit. IIIIMDXLIIII.

38. *Ammon* regnat annos XII. Huius temporibus *Tullus Hostilius*, romanorum rex, prior in Republica censum egit: quod adhuc per orbem terrarum incognitum erat, primusque purpura, et fascibus vsus est. IIIIMDLVI.

39. *Iosias* regnat annos XXXII. *Thales Milesius* philosophus physicus claruit, qui, defectibus solis acutissima perscrutatione comprehensis, astrologiae numerum primus inuestigauit, prophetantibus in Iudaea *Ieremia*, *Olda*, et *Sophonia*. IIIIMDLXXXVIII.

Ib. Duae voces ex Samaria *a plerisque m:s. deficiunt, non recte, vt constat ex Adone, et Clemente, primo Strom., vbi ait, Salmanasar, regem assyriorum, transmigrare fecisse eos, qui habitabant in Samaria, ad medos, et Babylonem*. LOAISA.

36. Romulus. *Liu. Euseb. Aurel. Dionys.* LOAISA.

Ib. Qui ob aetatem. *Liu. Vict. Dionys.* LOAISA.

37. *Sic Eusebius in Chronic.* Duos menses anno addidit, ianuarium, et februarium: quum ante hunc tantum decem menses apud romanos fuissent: adeo, vt vltimus december diceretur. Capitolium quoque a fundamentis aedificauit, et congiarium dedit axes (*lege asses*) ligneos, et scorteos. LOAISA.

38. *Reg.* 4. *capit.*21. Viginti duorum annorum erat, quum regnare coepisset, duobus quoque annis regnauit in Ierusalem, interfectus a seruis suis occubuit. *Idem Clemens Alex.* 1. *Strom. et Iosephus lib.* 10. *cap.*4. *Antiq. qui eum vixisse quatuor, et viginti annos, et in regno egisse duos ait. Nicephorus tamen, vt Isidorus, duodecim eius regni annos enumerat. Idem facit Eusebius* 70. *supputationem sequutus, quum ipse testetur, hebraeos tantum duos annos regni illius agnoscere. Verum hae discrepantes sententiae facile conciliari poterunt, si decem annos, quibus* Ammon *cum patre regnauit, duobus iungas, quibus solus*. LOAISA.

39. *Regum* 4. *cap.* 22. *de* Iosia *Rege iusto, et aequi obseruantissimo habes. De eodem cap.* 23. *dicitur*: Non fuit similis illi, neque post eum surrexit similis, *triginta vno anno regnauit in Ierusalem. Idem Clemens Alex.* 1. *Strom., et Iosephus lib.* 10. *c.* 6. *Eusebius annum vnum addit, vt Isidorus*. LOAISA.

Anni ab orbe condito. IIIIMDXCIX. 40. *Ioachim* regnat annos XI. Huius tertio anno Nabuchodonosor Iudaeam captam tributariam fecit. Tunc *Daniel*, *Ananias*, *Azarias*, et *Misael* in Babylone claruerunt. *Sedecias* regnat annos XI. Hunc rex Babylonis, secundo veniens ad Ierusalem, cum populo captiuum duxit, templo incenso, anno aedificationis suae CCCCLIV. Per idem tempus *Sappho* mulier in Graecia diuerso poemate claruit: *Solon* leges atheniensibus dedit.

IIIIMDCX. 41. A Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis anni CCCCLXXXV. *Finitur quarta aetas per annos quatermille sexcentos, et decem.*

Quinta aetas seculi.

IIIIMDCLXXX. 42. Hebraeorum captiuitas annorum LXX., in quibus ignis ab altari Dei sublatus, et absconditus in puteo, post septuagesimum regressionis suae annum assumitur inuentus viuus. Per idem captiuitatis tempus *Iudith* historia conscribitur. *Pythagoras* quoque philosophus, et arithmeticae artis inuentor; et *Pherecydes*, historiarum primus scriptor, atque *Xenophanes*, tragoediarum inuentor, insignes habentur.

IIIIMDCCXIIII. 43. *Darius* regnat annis XXXIV. Huius secundo anno iudaeorum

Ib. Thales. *Euseb. Chron. agnosci ait Olympiade* 36. *Laertius nasci eundem anno* 1. *Olympiadis* 35. *nescio quam bene vtrumque. Plinium de his consule lib.* 2. *natur. historiae cap.* 12. LOAISA.

40. *Ante hunc regnauit Ioachaz tribus mensibus, vt praeter sacras literas auctor est Eusebius, Iosephus, Nicephorus, Theodoretus, et chronicon nostrum graecum. Hunc Eliachim vocat Ieremias, teste Anastasio, post quem successit* Ioachim, *qui alio nomine Eliachim dicitur, teste Iosepho lib.* 10. *c.* 7. *Antiq.* LOAIS.

Ib. Anno etc. *Eusebius* 442. *annos hic ponit ex sententia Clementis Alex.* 1. *Strom. Iosephus vero lib.* 10. *cap.* 10. *Templum concrematum post quadringentos septuaginta annos, et menses sex, diesque decem. Niceph. in Chronologia post annos* 424. *Anastasius* 434. *Ita sunt variae, et discrepantes de temporibus sententiae.* LOAISA.

42. *Ita est apud Ieremiam cap.* 25. Seruient omnes gentes istae regi Babylonis septuaginta annis, *et c.* 29. Quum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos. *Paralipom. etiam* 2. *cap.* 36. *dicitur Cyrus dimisisse populum captiuum anno regni sui primo, ad explendum sermonem Domini, quem locutus fuerat per os Ieremiae. Idem Esdrae lib.* 1. *cap.* 1. *et* 2. *Idem Daniel cap.* 9. *Iosephus lib.* 11. *cap.* 1. *Nicephor. Chronolog. Clemens Strom.* 1. *fuisse ait hanc captiuitatem septuaginta annorum.* LOAIS.

Ib. Stobaeus in epistolis pag. 222. ad Ioannem Dackerium S. I. scribens, de aetate, qua Iudith floruit, fuse disserit, et scriptores cum Isidoro consentientes clarissimos recenset. AREV.

43. Annis XXXIV. *Eusebius annis* 36. *Sic Herodotus, Nicephorus, et alii. Clemens Alexandr.* 1. *Strom. quadraginta sex numerat: qui ita colligit regum persa-*

rum est resoluta captiuitas; a quo tempore in Ierusalem non reges, sed principes fuerunt, vsque ad Aristobulum. Tunc romani, pulsis regibus, consules habere coeperunt. Anni ab orbe condito.

44. *Xerxes* regnat annis XX. *Aeschylus*, *Pindarus*, *Sophocles*, et *Euripides*, tragoediarum scriptores celebrantur insignes. *Herodotus* quoque historiarum scriptor, et *Zeuxis* agnoscitur pictor. IIIIMDCCXXXIIII.

45. *Artaxerxes*, qui et *Longimanus*, regnat annis XL. Eo regnante *Esdras* sacerdos incensam a gentibus legem renouauit, et *Nehemias* Ierosolymorum muros restituit. *Aristarchus* etiam, et *Aristophanes*, atque *Sophocles* tragoediarum scriptores habiti sunt. *Hippocrates* quoque medicus, ac *Socrates* philosophus, et *Democritus* claruerunt. IIIIMDCCLXXIIII.

46. *Darius*, qui et *Nothus*, regnat annis XIX. Haec aetas habuit philosophum *Platonem*, et *Gorgiam* primum rhetorem. IIIIMDCCICIII.

47. *Artaxerxes* regnat annis XL. Huius tempore *Esther* historia docetur esse expleta. *Plato* quoque, et *Xenophon* socratici insignes habentur. IIIIMDCCCXXXIII.

48. *Artaxerxes*, qui et *Ochus*, regnat annis XXVI. *Demosthenes* IIIIMDCCCLXX.

rum tempora: Cyrus regnauit annis 30. Cambyses 19. Darius 46. Xerxes 26. Artaxerxes 41. Darius 8. Artaxerxes 42. Ochus, vel Arses 3. ita vt sint in vniuersum anni 235. Alexander Macedo, extincto Dario rege persarum. Et inde ortum habuit regnum macedonum. *Haec Clemens, vnde apud eundem mendum in numeris esse existimo, quum ad annos ducentos triginta quinque persarum extendat imperium, quae summa cum annis regum non conuenit. Obserua hoc insuper loco, alios praeterea reges ab Eusebio poni, sed reiici a Clemente, Isidoro, et aliis, quod menses dumtaxat aliquot regnarunt, vt Artabanus menses* 7. *Secundus Xerxes menses* 2. *Sogdianus menses* 8. *vt etiam eandem ob causam a plerisque omittuntur imperatores Otho, Galba, Vitellius, vt notauit Plutarchus in vita Galbae. De regibus persarum vide Herodotum, et Thucydidem, et Metasthenem. Hi non statuunt imperium Cambysis ante Darium, aduersus quos est Plato lib. de legibus, Clemens, Iosephus, Orosius, et Nicephorus in Chronolog. et consonum est sacris literis, ex Esdra* 1. *cap.* 2. *et in annorum supputatione etiam discrepantes, et variae reperiuntur sententiae, vt constat ex Tertulliano aduersus iudaeos*. LOAISA.

Ib. Secundo. *Ita Eusebius, et Clemens Alexandr.* 1. *Strom. Iosephus l.* 11. *cap.* 2. *et* 3. LOAISA.

44. *Vide Iosephum lib.* 11. *c.* 5. *Paulus Orosius lib.* 2. *c.*9. annis 20. LOAIS.

45. Aristophanes fuit comicus. AR.

46. *Ita Eusebius, Tertull. aduersus Iudaeos, Nicephorus, Beda, et alii: Ado tantum agnoscit annos* 18. LOAISA.

Ib. Mellitus, *qui et Nochus, ann.*18. AREVALVS.

47. *Eusebius, Nicephorus, Tertull. aduersus Iudaeos, Beda, alii. Hic ab hebraeis* Assuerus *dicitur, a* 70. *interpretibus* Artaxerxes *cognomento* Mnemon, *non* Memnon, *vt in Eusebio, et aliis*. LOAISA.

48. *Eusebius, Beda, et Chronicon graec. Niceph.* 22. *habet. Tertullianus aduersus Iudaeos* 24. *Clemens Alex.* 3. *qui hunc eundem cum* Arse *facit*. LOAIS.

Anni ab orbe condito. orator primus agnoscitur, et *Aristoteles* dialecticus primus praedicatur. *Plato* moritur.

IIIIMDCCCLXIII. 49. *Arses*, Ochi filius, regnat annis IIII. *Xenocrates* philosophus illustris habetur.

IIIIMDCCCLXIX. 50. *Darius* regnat annis VI. Alexander illyricos, et thraces superans, dehinc Ierosolymam capit. Atque templum ingressus, Deo hostias immolat. Huc vsque persarum regnum stetit. Dehinc reges graecorum incipiunt.

IIIIMDCCCLXXIIII 51. *Alexander Macedo* regnat annis V. Huius enim quinque anni postremi in ordine temporum numerantur, quibus monarchiam Asiae, destructo persarum regno, obtinuit. Nam septem eius priores in persarum regibus supputantur. Dehinc Alexandriae reges incipiunt.

IIIIMDCCCCXIIII. 52. *Ptolemaeus*, Lagi filius, regnat annis XL. Hic Iudaeam capiens, plurimos hebraeorum in Aegyptum transtulit. Hoc tempore *Zeno* stoicus, et *Menander* comicus, et *Theophrastus* philosophus claruerunt. Per idem tempus *Machabaeorum liber* inchoatur primus.

IIIIMDCCCCLII. 53. *Ptolemaeus Philadelphus* regnat annis XXXVIII. Hic iudaeos,

49. *Eusebius, Nicephor. Beda. Ado autem 3. dumtaxat ponit. Aliter Tertull. aduersus Iudaeos.* LOAISA.

50. *Iosephus lib. 11. c. 7. et 8. Diodorus Siculus lib. 17. Hic fuit Arsacis filius, Ochi nepos; cuius meminit Quintus Curtius, Plutarchus, Arianus; breuiter omnes, qui res Alexandri Magni memoriae tradiderunt. Tertulliano, et Curtio hic* Melas *cognomento dicitur;* Codmanus *primum appellatus Iustin. lib.*19.LOAIS.

51. *Sic Iosephus, et ipse in Etymologiar. lib. 5. Tertull. annos 10. Nicephorus in Chronico, sublato Dario, regnasse ait annos 6. rerumque potitum ante Darii mortem annis 12., mortuum in Babylone aetatis anno trigesimo quinto, vel, vt alii, trigesimo sexto. Octodecim igitur annis ex Anastasii sententia regnum obtinuit. Atque ita Clemens Alexandr. 1. Strom. qui ita macedonum reges enumerat:* Alexander annis regnauit 18. Ptolemaeus Lagi F. 40. Ptolemaeus Philadelphus 27. Euergetes 25. Philopater 17. Epiphanes 24. Philometor 35. Fuscon 29. Lathurus 36. Dionysius 29. Cleopatra 22. Postquam fuit regnum cappadocum octodecim dierum. Fiunt ergo simul coniuncta macedonum tempora anni trecenti duodecim, dies octodecim. *Haec Clemens: Tertull.lib.aduersus Iudaeos aliter.*LOAIS.

52. *Fuse de hac re habes apud Iosephum lib. 15. c. 19. et Zonaram t. 1. Apud Euseb. in Chronic. ita habes:* Theophrastus philosophus agnoscitur, qui a diuinitate loquendi, vt ait Cicero, nomen accepit. Theodorus Athenaeus agnoscitur. *Vbi nota, corrupte legi* Athenaeus *pro* atheus: *ἄθεος enim dictus fuit, vt constat ex Laertio in Aristippo.* LOAIS.

53. *De hac re, an 70. interpretes fuerint spiritu Dei afflati, necne, est quaestio inter Augustinum, et Hieronymum. Vide Augustin. lib. 18. c. 42. et 43. ciuit. et Hieronym. in prooemio Paralip. et in Epist. ad August. Consule etiam Iustin. in Apologetico Tertull. aduersus gentes, Ioseph.l.12.c.2. Philonem denique iudaeum in vita Moysis.* LOAIS.

qui in Aegypto erant, absoluit, et vasa sancta Eleazaro pontifici restituens, septuaginta interpretes petiit, ac diuinas scripturas in graecum eloquium transtulit. Per idem tempus *Aratus* astrologus agnoscitur, atque argentei nummi Romae primum cuduntur.

54. *Ptolemaeus Euergetes* regnat annis XXVI. Sub quo *Iesus*, filius Sirach, Sapientiae librum composuit. IV.DCCCCLXXIIX.

55. *Ptolemaeus Philopator* regnat annis XXVII. Ab isto iudaei proelio victi XL. milia armatorum corruerunt. Per idem tempus Siciliam *Marcellus* consul obtinuit. IIIIMDCCCCXCV.

56. *Ptolemaeus Epiphanes* regnat annis XXIV. Huius tempore gesta sunt, quae secundi libri Machabaeorum historia continet. Hac aetate romani victos graecos liberos esse iusserunt, dicentes: *Impium est, seruos esse, apud quos philosophia primum orta est, magistra morum, inuentrix liberalium disciplinarum*. Per idem tempus *Ennius* primus poeta latinus insignis Romae celebratur. VMXIX.

57. *Ptolemaeus Philometor* regnat annis XXXV. Hunc *Antiochus* proelio superauit, et iudaeos varia calamitate oppressit. Per idem tempus *Scipio* Africam vicit. *Terentius* comicus claruit. VMLIIII.

58. *Ptolemaeus Euergetes* regnat annis XXIX. Hoc tempore, consule Bruto, Hispania a romanis obtenta. VMLXXXIII.

Ib. Cuduntur. *Euseb. Chron.* Argenteus nummus primum in vrbe figuratus, *vbi lego*, signatus. LOAISA.

54. XXVI. *Ita quidem Euseb.*, XXV. *Niceph. Tertullian. Clem.*, XXIV. *Epiphan.* LOAISA.

Ib. *Anno* XXVI. Ita in nota editionis Grialii, quod retinendum ex aliis exemplaribus, quamuis in nonnullis sit XXVII. In textu Grialii erat XXXVI. AR.

55. XVII. *Sic Clem. Euseb. Nicephor. Tertullian. Ado*. XXI. *Epiphan.* LOAISA.

56. XXIV. *Ita Euseb.*, XXVII. *Niceph.*, XXII. *Epiphan.* LOAISA.

Ib. *Locum de Ennio, qui apud Eusebium corruptus est, obiter emendare libet. Sic enim nunc legitur*: Ennius poeta septuagenario maior articulari morbo periit, sepultusque est in Scipionis monumento via Appia, intra primum ab vrbe miliarium. Quidam ossa eius Rhodiam ex Ianiculo translata affirmant. *Vbi pro* Rhodiam *substituo* Rudia, *fide etiam scripti codicis adiutus; reique veritate id ita cogente; fuit enim Ennii patria* Rudiae, *vetus Apuliae oppidum, teste Mela lib.* 2. Post Barium, *inquit*, Egnatia, et Ennio ciue nobiles Rudiae; *quo eius ossa translata verisimile est*. LOAIS.

Ib. Sepulcrum Scipionum, in quo e marmore extabat Ennius, prope portam S. Sebastiani situm erat, de quo videri possunt Eschinardus in descriptione Romae, Vasius, et alii. AREV.

57. Iudaeos etc. *Leguntur haec Machabaeorum* 2., *vbi Antiochus radix peccati appellatur*. LOAISA.

58. Annis XXIX. *Ita Eusebius, Niceph. Epiphanius, et alii. Tertull.* 27. *Hic Clementi Fuscon est. Male in lib. Etymologiarum D. Isidori Parisiis anno* 1580. *impresso Euergetes annis* 24. *dumtaxat regnasse scribitur*. LOAISA.

Ib. Alii, *per Consulem Brutum*, quod Chronico Etymologiarum congruit, *Brutus Hispaniam subegit*. AREV.

Anni ab orbe condito.

VMC. 59. *Ptolemaeus Soter* regnat annis XVII. *Varro*, *Ciceroque* nascuntur, thraces romanis subiiciuntur.

VMCX. 60. *Ptolemaeus Alexander* regnat annis X. Syria per *Gabinium* ducem in romanorum dominium transiit. Poeta quoque *Lucretius* nascitur, qui postea se furore amatorio interfecit.

VMCXVIII. 61. *Ptolemaeus*, Cleopatrae filius, regnat annis VIII. Per idem tempus *Plotius Gallus* Romae latinam rethoricam docuit primus. Tunc quoque *Sallustius* historiographus nascitur.

VMCXLVIII. 62. *Ptolemaeus Dionysius* regnat annis XXX. *Pompeius*, Ierosolyma capta, iudaeos romanis tributarios fecit. Per idem tempus *Cato* philosophus claruit; *Virgilius* nascitur Mantuae; *Horatius* Venusii. Tunc etiam *Apollodorus*, praeceptor Augusti, clarus habetur, et *Cicero* laude oratoria celebratur.

VMCL. 63. *Cleopatra* regnat annis II. Haec Ptolemaei regis aegyptiorum fuit filia, et fratris Ptolemaei soror, et coniux effecta. Quem dum fraudare regno voluisset tempore belli ciuilis, in Alexandria occurrit Caesari, vrbem obsidenti, et per speciem, atque stuprum regnum sibi, et necem Ptolemaeo apud Iulium impetrauit. Atque Alexandriae regnum tertio anno regni Cleopatrae per Iulium Caesarem in ditionem romanorum transit.

59. XVII. *Ita Euseb.*, XVI. *et menses sex Niceph.*, XV. *Epiph.* LOAISA.

60. X. *Epiph.* XII. LOAISA.

61. Plotius. *De hoc Eusebius in Chron.* Plotius, *inquit*, Gallus primus Romae latinam rhetoricam docuit, de quo Cicero sic refert: Memoria teneo, primum latine docere coepisse Plotium quemdam. *In ms. est amplius* Memoria teneo pueris nobis primum, etc. LOAISA.

62. XXX. *Epiphan.* XXXI. LOAISA.

Ib. Apollodorus Pergamenus, *graecus orator, praeceptor Claudii, et Augusti, vt constat ex Suetonii Octauio*. LOAIS.

63. *Eusebius annos 22. habet, et Plutarchus in Antonio, et Nicephorus, et alii. Epiphanius amplius ponit 32. Isidorus duos tantum ponit. Nam Iulius Caesar tertio Cleopatrae regni anno solus post occisum a spadonibus alexandrini regis Pompeium obtinuit, quidquid romano parebat imperio. Indeque alexandrinum regnum in romanorum ditionem transiit, vt idem infra affirmat. Idem est apud Tudensem in cod. ms., et ideo hunc annorum numerum placuit retinere, quem etiam Etymologiarum mss. codd. habent. Idque exigit locus in Tiberio, vbi dicitur Christus passus annis peractis a principio mundi 5229., a qua supputatione Eusebius ipse tantum duos annos discrepat. De Cleopatra sic fere Xiphilinus ex Dione in Iulio Caesare*: Cleopatra, *inquit*, forma pulcherrima fuit, tum vero flore aetatis, et facundia omnibus praestans; eratque apud omnes, quibuscum versabatur, gratiosa. *Et paulo post de Caesare loquens*; Ipse Aegyptum in suam potestatem, ditionemque redegit, tradiditque Cleopatrae, cuius causa bellum gesserat. LOAISA.

Ib. Mellitus, *Cleopatra ann. 2. Huius tertio anno Iulius Caesar imperium sumit. Per idem tempus Siculus, graecae scriptor historiae, clarus habetur. Caius Iulius Caesar regnat etc.* AREV.

64. Caius Iulius Caesar regnat annis v. Hic antea consul creatus, Gallias obtinuit: de Britannia triumphauit: postremum ciuili bello aduersus Pompeium adhibito, monarchiam totius imperii obtinuit. Ex cuius nomine sequentes imperatores *Caesares* vocati sunt. Anni ab orbe condito. VMCLV.

65. A transmigratione Babylonis vsque ad Natiuitatem Domini nostri Iesu Christi anni DLXXXVII. *Finitur quinta aetas per annos quinquies mille centum quinquaginta quinque.*

Sexta aetas seculi.

66. Octauius Augustus regnat annis LVI. Iste in imperio post Siculum bellum triumphos tres egit: Dalmaticum, Asiaticum, po- VMCCXI.

64. *Hic antea ... vocati sunt*: alii, *Hic primus romanorum singularem obtinuit principatum, a quo etiam Caesares appellati sunt. Ab hinc sequuntur imperatores*. AREV.

66. *Augusti nomen inde sumptum ait Suetonius in Augusto, quod loca religiosa, et in quibus augurato quid consecratur*, augusta *dicantur, ab* auctu, *vel ab* auium gestu, gustuue. *Dio etiam in Monarchia*, Augustum dictum *ait*, quasi qui hominum naturam excederet, propterea quod ea, quae sacrosancta, et in maximo honore sunt, augusta esse dicuntur: quamobrem, *inquit*, eum graeci σεβαςὸν nominabant, scilicet cultu, et honore dignissimum. *Cuius nominis appellatio, quemadmodum imperatoris, ad ceteros, qui eum subsequuti sunt, pertinuit propter summum, et amplissimum eorum imperium*. LOAISA.

Ib. Annis LVI. *Sic Eusebius, Victor, et alii. Nicephorus, et Cassiodorus menses sex adiiciunt, Clemens* 1.*Strom. ann.* 46. *menses* 4. *diem* 1. *Dion*, mortuus est, *inquit*, 14. calend. septembris, quo die primum consul factus fuerat, vixitque annos septuaginta quinque menses decem, dies 26. Erat enim nono calendas octobris natus. Regnauit, postquam victoria potitus est apud Actium, quatuor, et quadraginta annos, diebus tredecim exceptis. *Verum Eusebius, et Isidorus eius imperium numerant a morte Iulii Caesaris*. LOAISA.

Ib. Septuaginta hebdomadae, *al.* Septuaginta nouem. *Vid. Dan. c.*9. LOAIS.

Ib. In Daniele. *Locus est insignis Danielis 9. quem Tertull. aduersus iudaeos multo aliter interpretatur, quam ceteri chronographi; sic enim inquit*: A primo anno Darii debemus computare, quando hanc visionem vidit Daniel. Videamus igitur, anni quomodo impleantur vsque ad aduentum Christi. Darius enim regnauit ann. 19. Artaxerxes regnauit ann. 40. Deinde rex Ochus, qui et Cyrus, regnauit ann. 24. Argus anno vno. Alius Darius, qui et Melas nominatus est, ann. 22. Alexander Macedo ann. 12. Deinde post Alexandrum, qui et medis, et persis regnarat, quos reuicerat, et in Alexandria regnum suum firmauerat, quando et nomine suo eam appellauit. Post eum regnauit illic in Alexandria Soter annis 35., cui succedens Philadelphus regnauit annis 38. Huic succedit Euergetes annis 25. Deinde Philopator annis 17. Post hunc Epiphanes ann. 24. Item alius Euergetes ann. 29. Soter ann. 38. Ptolemaeus ann. 38. Cleopatra annis 20. mensibus 6. Item adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto ann. 13. Post Cleopatram Augustus aliis ann. 43. Nam omnes anni imperii Augusti fuerunt anni 56. Videmus autem, quoniam quadragesimo, et primo anno imperii Augusti, quo post mortem Cleo-

Anni ab orbe condito.

stremo Alexandrinum aduersus Antonium, inde Hispanum: deinde, terra, marique pace toto orbe parta, Iani portas clausit. Sub cuius imperio septuaginta hebdomadae in Daniele scriptae complentur, et cessante regno, et sacerdotio iudeorum, DOMINVS IESVS CHRISTVS in Bethlehem Iudae ex Virgine nascitur anno regni eius XLII.

patrae imperauit, nascitur Christus. Et superuixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis 15. Et erunt reliqua tempora annorum in diem natiuitatis Christi, et in annum Augusti 41. post mortem Cleopatrae anni 437. menses 6. Vnde adimplentur 62. hebdomadae, et dimidia, quae efficiunt annos 437. menses 6. in diem natiuitatis Christi. Et manifestata est iustitia aeterna, et vnctus est sanctus sanctorum, id est, Christus, et signata est visio, et prophetes, et dimissa sunt peccata, quae per fidem nominis Christi omnibus in eum credentibus remittuntur. *Et infra*, Itaque ostendentes et numerum annorum, et tempus 60. duarum, et dimidiae hebdomadarum adimpletarum, tunc venisse Christum, id est, natum, videamus, quid aliae 7. et dimidiae hebdomades, quae sunt subdiuisae, in abscissione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletae. Post enim Augustum, qui superuixit post natiuitatem Christi, anni 15. efficiuntur, cui successit Tiberius Caesar, et imperium habuit annis 22. mensibus septem, diebus viginti: huius quinto decimo anno imperii passus est Christus, annos habens quasi 30, quum pateretur. Item Caius Caesar, qui et Caligula, annis 3. mensibus 8. diebus 13. Nero Caesar annis 9. mensibus 9. diebus 13. Galba mensibus 7. diebus 6. Otho mensibus 3. diebus 5. Vitellius mensibus 8. diebus 10. Vespasianus anno primo imperii sui debellauit iudaeos, et fiunt anni 42. menses 6. Nam imperauit annis 9., atque ita in diem expugnationis suae iudaei impleuerunt hebdomadas 70. praedictas a Daniele. Igitur expletis his quoque temporibus, et debellatis iudaeis, postea cessauerunt illic libamina, et sacrificia, quae exinde illic celebrari non potuerunt. Nam et vnctio illic exterminata est post passionem Christi. Erat enim praedictum, exterminari illic vnctionem, sicut est in Psalmis prophetatum: *Exterminauerunt manus meas, et pedes*. Quae passio huius exterminii intra tempora 70. hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Caesare, Coss. Rubellio Gemino, et Rufo Gemino, mense martio temporibus paschae, die 8. calendarum aprilium, die prima azymorum, quo agnum vt occiderent ad vesperam, a Moyse fuerat praeceptum. Itaque omnis synagoga filiorum Israel eum interfecit, dicentes ad Pilatum, quum vellet eum dimittere: *Sanguis huius super nos, et super filios nostros*, et, *si hunc dimiseris, non es amicus Caesaris*: vt adimpleri possent omnia, quae de eo fuerant scripta.

Haec Tertullianus, verum Clemens Alexandr. 1. Strom. existimat, natum Dominum nostrum 28. anno Augusti, quum primum iuberet, censum, descriptionemque fieri; hebdomadasque Danielis ita fere connumerat, vt Tertullianus, passumque Christum quinto decimo anno imperii Tiberii, dum ageret annum 30., quamuis in annorum computatione discrimen est inter eos. Eusebius vero ab vtroque dissentit, et 10. anno imperii Augusti existimat Danielis vaticinium in Hyrcano vltimo iudaeorum sacerdote completum, et hebdomadas facere annos 483. Ita in annorum ratione nihil est constans, neque certum. De hac re vide etiam Augustinum lib. de ciuitat. Dei 18. cap. 34. et Cedrenum in compend. et inter nostros neotericos Finum, atque Galatinum, et Burgensem hispanum in doctissimo Scrutinio Scripturarum. LOAISA.

Anni ab orbe condito.

67. Tiberius, filius Augusti, regnat annis XXII. Iste, dum per cupiditatem reges ad se venientes non remitteret, multae gentes a romano imperio recesserunt. Huius decimo octauo regni anno Dominus crucifixus est, annis peractis a principio mundi quinquies mille ducenti viginti nouem. VMCCXXXIIII.

68. Caius Caligula regnat annis IV. Hic auaritia, crudelitate, et luxuria saeuus fuit, atque in deos se transferens, in templo Ierosolymorum statuam Iouis Olympii sub nomine suo poni iussit. Per idem tempus *Matthaeus* apostolus euangelium primus in Iudaea scripsit. VMCCXXXVIII.

69. Claudius regnat annis XIV. Eo regnante, Petrus apostolus VMCCLII.

Ib. Fabricius pag. 262. Bibliograph. antiq. Sigebertum, et ex Ricciolii fide Philonem iudaeum cum Isidoro de anno, quo natus est Christus, consentire tradit, et innumeras alias sententias inter se discrepantes recenset. AREV.

67. Filius. *Adoptione intellige. Erat enim filius Liuiae vxoris ipsius, et Caii Drusi Neronis*. LOAISA.

Ib. Annis XXII. *Sic Eusebius, vel* 21. (inquit) *vt aiunt nonnulli. Nicephorus, Orosius, Victor, Cedrenus, Tertull. aduersus iudaeos ei tantum annos* 22. *tribuit, menses* 7. *dies* 20. *Dion Nicaeus ann.* 22. *mens.* 7. *dies* 5. *Sic Zonaras, nisi quod dies* 7. *habet*. LOAISA.

Ib. Reges etc. *De hoc ita Eusebius in Chron.* Tiberius multos reges ad se per blanditias euocatos, numquam remisit; in quibus Archelaum cappadocem, cuius in prouinciam versam Mazacam nobilissimam ciuitatem Caesaream appellari iussit: *Lege vero ex ms.* Cuius regno in prouinciam verso, etc. *Hac de re scribunt Tacitus, et Dion in Tiberio*. LOAISA.

Ib. Huius decimo. *De die, et anno mortis Christi variae Sanctorum sunt sententiae apud Tertull. aduersus iudaeos, Clementem, et Eusebium, ceterosque antiquos Patres, quae omnia Onufrius Panuinus augustinianus in vnum collegit, eleganti edito Scholio lib.* 2. *comment. in Fastos*. LOAISA.

Ib. Viginti nouem: alii, *viginti octo*. AR.

68. *Dion in Tiberio* Caligulae *cognomento propterea huic datum scribit, quod quum fuisset magna ex parte in exercitu educatus*, caligis *militaribus pro vrbanis vteretur. Augustum etiam Caesarem* Caligam *a militibus per illusionem ab vsu* caligarum *vocatum fuisse, testatur Dion in Augusto*. LOAISA.

Ib. Annis IV. *Eusebius Clemens, Nicephorus, et Cassiodorus ann.* 3. *mens.* 10. *Iosephus lib.* 2. *belli Iudaici c.* 10. *ponit ann.* 3. *mens.* 6. *Aliter lib.* 19. *Antiq. c.* 2. Extinctus est (*inquit*) Caius quarto imperii sui anno, minus mensibus quatuor. *Tertull. aduersus iudaeos ann.* 3. *mens.* 8. *dies* 13. *ponit*. LOAISA.

Ib. Graecene, an hebraice scripserit Matthaeus, quaeri solet. Hieronymus in catalogo Hebraicum, *inquit*, euangelium eius habetur vsque hodie in bibliotheca caesariensi. *Idem lib.* 3. *contra Pelagian. Similiter Eusebius lib.* 3. *histor. Ecclesiast. c.* 18. *et lib.* 4. *cap. vltimo. Nazianzen. etiam, Irenaeus, et Nicephorus cap.* 45. *lib.* 2. *testantur, eum patrio sermone euangelium suum scripsisse*. LOAIS.

69. Annis XIV. *Nicephorus agnoscit annos dumtaxat* 13. *mens.* 1. *Epiphanius annos totidem, menses* 2. *Iosephus l.* 20. *c.* 10. *Antiq. imperasse scribit ann.* 13. *mensibus* 8. *diebus* 20. *Sicut Dion, et Zonaras. Suetonius simpliciter ait, eum decimoquarto imperii anno excessisse*.

Anni ab orbe condito.

contra Simonem Magum Romam pergit. *Marcus* quoque *euangelista*, Alexandriae Christum praedicans, euangelium scripsit.

VMCCLXVI. 70. Nero regnat annis XIV. Hic iniuriae, crudelitati, et luxuriae deditus, retibus aureis piscabatur: matrem, et sororem prostituit, et interfecit: senatum multum extinxit: multas reipublicae prouincias, et vrbes amisit: vrbem quoque Romam incendit, vt troiani excidii imaginem spectaret. Huius temporibus *Simon Magus*, quum altercationem proposuisset cum Petro, et Paulo apostolis, dicens, se quamdam virtutem esse Dei magnam, medio die, dum ad patrem volare promittit in caelum, a daemonibus, a quibus in aere ferebatur, adiurante eos Petro per Deum, Paulo vero orante, dimissus crepuit. Ob cuius necem a Nerone *Petrus* crucifigitur, *Paulus* gladio caeditur. Hac tempestate *Persius* poeta moritur. *Lucanus* quoque, ac *Seneca* praecepto Neronis interficiuntur.

VMCCLXXVI. 71. Vespasianus regnat annis X. Iste in disciplina militari strenuus

Euseb., *et Cassiod. numerant ann.* 13. *menses* 9. *dies* 28. *Tertullian. annos* 13. *menses* 7. *dies* 20. LOAISA.

Ib. Marcus etc. *Eusebius lib.* 2. *histor. ecclesiast. c.* 5. *et* 16. *Niceph. l.*2. *cap.* 15. *et* 16. LOAISA.

70. Annis XIV. *Sic Eutropius*, *Sueton.*, *Chronicon graecum*, *Ado*, *alii*. *Euseb. ann.* 14. *mens.* 7. *dieb.* 28. *Epiph. ann.* 13. *mens.* 7. *dieb.* 27. *Niceph. ann.* 13. *mens.* 1. *Dion Nicaeus vixisse ait ann.* 30. *regnasse* 13. *mens.* 8. *biduo minus*. *Paulus Orosius lib.*7. Principatum, *inquit*, adeptus est, mansitque in eo annis non plenis 14. *Tertullian. contra omnium sententiam vndecim tantum annos*, *mens.*9. *dies* 13. *ponit*, *Cassiod. ann.* 13. *mens.* 7. *dies* 27. LOAISA.

Ib. Matrem. *Dion in eius vita existimat*, *eum non habuisse consuetudinem cum matre Agrippina*, *sed cum alia huic simili*, *ad quam alludens*, *dicebat*, *se cum matre consuetudinem habere*. *De matris morte Dion copiose*, *et Suetonius*. LOAISA.

Ib. Sororem . . . Simon Magus. *Ita Niceph. lib.*2. *cap.*36. *Chrysostomus lib.* 1. *aduersus vituperatores vitae monasticae*. *Res gestas Petri cum Simone Mago conscripsit Linus Thuscus*. LOAIS.

Ib. Seneca. *Mores*, *et mortem Senecae ita describit Dion in Nerone*, *nescio an vere*, *et vtraque maxime aliena fuisse a viro philosopho* (refert): Quum enim tyrannidem, *inquit*, improbaret, tyranni praeceptor erat: quumque insultaret iis, qui cum principibus versarentur, ipse a palatio non decedebat: assentatores detestabatur, quum ipse reginas coleret, et libertos: diuites reprehendebat is, cuius facultates erant aureorum tricies centena milia: quique luxum aliorum damnabat, quingentos tripodas habuit de ligno cedrino, pedibus eburneis, similes, et pares inter se, in quibus coenabat. Mortuus denique est, contra quam philosophum decebat, animo abiecto, atque imbecillo. LOAISA.

71. *Ante Vespasianum imperauerunt Galba*, *Otho*, *et Vitellius annum vnum*, *mens.* 9. *teste Eusebio*: *qui propterea forte etiam ab Isidoro omittuntur*, *et ab Orosio*, *quod Plutarchus in Galba hos non tam romani imperii*, *quam comoediae cuiuspiam fuisse imperatores scribat*. *Ex Dione Galba imperauit menses* 9. *dies* 13.

Anni ab orbe condito.

suus multas prouincias, quas Nero amiserat, bellando reipublicae restituit. Immemor offensarum fuit, conuicia in se dicta leuiter tulit. Huius secundo anno Titus Ierosolymam cepit, atque subuertit: vbi vndecies centena milia iudaeorum fame, et gladio perierunt. Sed et praeter hos quoque centum milia publice venumdata.

72. Titus regnat annis 11. Iste in vtraque lingua tanto facundissimus extitit, vt causas latine ageret, poemata, et tragoedias graece componeret: tanto autem bellicosissimus fuit, vt in oppugnatione Ierosolymorum, sub patre militans, duodecim propugnatores duodecim sagittarum confoderet ictibus. Porro in imperio tantae bonitatis fuit, vt nullum omnino puniret, sed conuictos aduersus se coniurationis dimitteret, atque in eadem familiaritate, qua antea habuerat, retineret. Huius etiam inter omnia fuit illud celebre dictum, *perdidisse diem, quo nihil boni fecerat.* VMCCLXXVIII. al. *septem*.

Otho dies 90. *Vitellius annum vnum, dieb. decem exceptis. Ex Clemente vero Galba menses* 7. *dies* 6. *Otho menses* 5. *diem vnum*, *Vitellius menses* 7. *diem vnum*. LOAISA.

Ib. Annis x. *Eusebius*, *Niceph. Chronicon graecum*, *et Cassiodorus annis* 9. *mens.* 11. *dieb.* 22. *Epiphanius annis* 9. *mens.* 7. *diebus* 12. *Dion annis* 10. *diebus sex minus*: *sic et Zonaras*, *Orosius nono principatus anno profluuio mortuum scribit*. *Tertullianus ait*, *annis* 11. *regnasse*, *Cedrenus annis* 10. *diebus* 8. LOAISA.

Ib. Vndecies etc. *Sic Eusebius*: Titus, Iudaea capta, et Ierosolymis subuersis, sexcenta milia virorum interfecit, Iosephus vero scribit, vndecies centena milia fame, et gladio periisse, et alia centum milia captiuorum publice venumdata: *haec Eusebius*. LOAISA.

Ib. Post Neronem, et ante Vespasianum in nonnullis mss. inseritur, „ Post Neronem Galba regnauit mensibus 4. Occisus est in foro, Romae Otto regnauit diebus 205. vixit annis 37. Ipse se interfecit in Italia apud Ebraicum (sic). Vitellius regnauit mensibus octo: vixit annis 57. occisus est a Vespasiani ducibus „. AREV.

72. *Annis* 11. *Suetonio*, *et Dioni regnauit annis* 2. *mensibus totidem*, *diebus* 20. *Eusebio annis* 2. *mens.* 8. *Eutrop. ann.* 2. *mens.* 8. *diebus* 20. *Nicephoro*. *Cassiodoro*, *Bedae*, *et aliis annis* 2. *mens.* 2. *Epiphan. ann.* 2. *mens.* 2. *diebus* 2. *Cum Isidoro Orosius facit lib.* 7. *Zonaras ponit annos duos sex diebus minus*. *Cedrenus ann.* 3. *Dion in huius vita*: Titus, *inquit*, non modo senatorem, quamdiu principatum tenuit, nullum interfici iussit, sed nec alius quisquam sub eius imperio morte affectus est. De crimine impietatis numquam cognouit, neque permisit aliis, vt cognoscerent: Nemo enim, *inquit*, iniuria me afficere, aut insequi contumelia potest, propterea quod nihil ago, quod reprehendi mereatur. Ea vero, quae falso de me dicuntur, prorsus negligo. *Suetonius*, Memorabilem, *inquit*, meritoque laudatam vocem dedit: Amici diem perdidi. LOAIS.

Ib. Ad verba *duodecim propugnatores* in textu Grialii indicium erat notae, quae fortassis intercidit. Mellitus exhibet, *perdidisse diem se, quo commodi cuiquam nihil fecerit*. Alii addunt, *Vixit annis* 40. *Cum ingenti omnium luctu in eadem villa, qua pater eius, morbo absumptus est*. Sic de singulis imperatoribus nonnulli interpolati codices annos vitae exprimunt, et locum, quo obierunt: quae tamen Isidori non esse, ex vetustis exemplaribus colligitur. AR.

Anni ab orbe condito. VMCCXCIIII. 73. Domitianus, frater Titi, regnat annis XVI. Hic post Neronem secundus superbia execrabilis, Deum se appellari iussit, christianos persequi paganis instituit. Sub quo *apostolus Ioannes* in Pathmos insulam relegatus, Apocalypsin scripsit. Iste multos senatorum in exilium misit, ac peremit; cunctos quoque, qui de genere Dauid erant, interfici iussit, vt nullus iudaeorum ex regali superesset origine.

VMCCXCV. 74. Nerua regnat anno I. Vir imperio moderatus, aequalem se, et communem omnibus praebuit. Huius tempore *Ioannes apostolus* ab exilio Ephesum rediit, atque efflagitatus ab Asiae episcopis, euangelium nouissimus edidit.

VMCCCXIIII. 75. Traianus regnat annis XIX. Iste mirabili virtute romanum imperium vsque in Orientem longe, lateque produxit. Babyloniam, et Arabiam cepit, et vsque ad Indiae fines post Alexandrum ac-

73. Annis XVI. *Eusebius annis* 15. *mens.* 5. *Sic Epiph.*, *Cassiodor.*, *et Niceph. Suetonius simpliciter decimo quinto imperii anno mortuum asserit*, *sicut Orosius. Dion Nicaeus*, *regnauit*, *inquit*, *ann.* 15. *dieb.* 5. *Zonaras ann.* 15. *mensib.* 11. LOAISA.

Ib. Deum. *Eusebius*: Primus Domitianus Dominum se, et Deum appellari iussit. *Idem Dion. Suetonius*: Pari, *inquit*, arrogantia, quum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic coepit: Dominus, et Deus noster sic iubet: vnde institutum posthac, vt ne scripto quidem, ac sermone cuiusquam appellaretur aliter. LOAISA.

Ib. Christianos etc. *Haec fuit secunda ecclesiae persecutio*: *prima enim fuit sub Nerone*, *de qua Eusebius lib.* 3. *historiae eccles. c.* 13. *et Aug. lib.* 18. *c.* 52. *de ciuit. Dei*, *et Paulus Orosius lib.* 7. *et Alex. Monachus libello* εἰς εὕρεσιν τοῦ σωστικοῦ σταυροῦ, *qui in bibliotheca mea est nondum editus*. LOAISA.

74. Anno I. *Eusebius anno vno*, *mens.* 4. *Sic Nicephorus*, *Cassiodorus*, *Epiphanius*, *Clemens*, *et Zonaras. Dion*, *Eutropius*, *Beda*, *Ado*, *et alii* 9. *dies adiiciunt*. LOAISA.

Ib. Alii, *anno* 1. *mensibus* 4. *Hic primo edicto suo cunctos exules reuocauit. Vnde Ioannes euangelista ab exilio etc.* AREV.

75. Traianus. *Mores huius eleganter Xiphilinus ex Dione depinxit*: Statuas, *inquit*, aureas, aut argenteas sibi fieri vetuit, bonaque quaecumque adhuc inuenta sunt in palatio, restituit iis, quibus ea Domitianus per iniuriam ademerat. Ciuibus romanis, qui in summa forent egestate, agrum dedit, ad aureorum sexcenta milia, eius agri emptione, diuisioneque quibusdam viris senatorii ordinis imperata. Quumque egeret pecunia, magnum numerum vestium, multaque vasa argentea, atque aurea, et reliquam supellectilem, non modo de priuatis suis, sed etiam de principalibus rebus, multa etiam praedia, multasque domos, atque in summa omnia, praeter ea, quae necessaria erant, vendidit. Neque vero in pretiis harum rerum sordidus, sed in hoc ipso benignus erga multos, et liberalis fuit. *Haec Dion*, *qui et alia adiungit*, *quae summam huius viri moderationem arguunt*. LOAISA.

Ib. Annis XIX. *Sic Epiphanius*, *Chronicon graecum*, *Orosius cum aliis*. *Euseb. ann.* 19. *mens.* 6. *vt Nicephorus*, *et Zonaras. Clemens ann.* 19. *mens.* 7. *diebus* 15. *A Dione*, *Eutropio*, *Beda*, *Cedreno*, *et Adone ponuntur anni* 19. *mens*

cessit, liberalis cunctis, atque tranquillus. Cuius inter alia dicta illud fertur egregium, vt dum interrogaretur, quod nimium circa omnes communis esset, respondit, *talem se imperatorem esse priuatis, qualem sibi imperatorem priuatus optasset*. *Simon Cleophas*, Ierosolymorum episcopus, huius tempore crucifigitur, et requiescit *Ioannes apostolus*.

Anni ab orbe condito. forte, *dum argueretur*.

76. Adrianus regnat annis XXI. Iste Traiani gloriae inuidens, prouincias Orientis persis reddidit, et Euphratem fluuium finem imperii romani posuit. Idem quoque iudaeos secundo effectos re- VMCCCXXXV.

6. *dies* 15. *vt et a Cassiodor*. LOAISA.

Ib. Babyloniam etc. *In alio ms. erat*: Asiam, Babyloniam, et Arabiam cepit: *Eusebius ita*: Traianus, victo rege Decebalo, Daciam fecit prouinciam. Heberos sauromatas asraenos (lege *adiabenos*) arabes bosphoranos, colchos in fidem accepit, Seleuciam, et Ctesiphontem, et Babylonem occupauit. *Quod autem pro* asraennos adiabenos *legam, facit Dion apud Xiphilinum, qui ait, hunc Adiabenem omnem, quae pars Assyriae ad Ninum pertinuit, in potestatem suam redegisse. Fuit autem Traianus, vt est apud Xiphilinum, a Nerua Caesar, et imperator factus; quum tamen ipsi propinqui non deessent. Neque enim ille coniunctionem sanguinis anteposuit publicae vtilitati: neque rursus eum deterruit, quod Traianus homo hispanus, nec italus erat, nec italicus, quodque ante eum nemo alterius nationis imperium romanorum obtinuisset. De Traiano praeter alios ex antiquis scripsere Dion, Sextus Aurelius, Eutropius, Sextus Rufus, Ammianus Marcell. lib.* 14. *Plinius in panegyrico, et lib.* 1. *epistolarum*. Postquam (*inquit Dion*) Romam venit, multa fecit ad emendandum, corrigendumque statum reipublicae, atque in gratiam bonorum, quorum in primis curam gessit: nam ciuitatibus Italiae multa largitus est ad educationem liberorum, in quos magna beneficia contulit. *Et mox*: Traianus, *inquit*, nulli inuidebat, perdebatque neminem: bonos omnes ornabat honoribus, et dignitatibus augebat; ex quo fiebat, vt neque timeret quemquam, nec haberet odio. Nullam fidem habebat calumniatoribus, nulla ira tenebatur, abstinebat ab aliena pecunia, non minus quam ab iniquis caedibus, magnos sumptus fecit, belli, pacisque temporibus multa, eaque apprime necessaria aedificauit. *Lege apud eumdem plura, quae huius viri mores, vitamque commendant*. LOAISA.

76. *De hoc ita Spartianus*: Origo imperatoris Adriani vetustior a picentibus, posterior ab hispaniensibus. Siquidem Adria ortos maiores suos apud Italicam Scipionum temporibus resedisse, in libris vitae suae Adrianus ipse commemorat. Adriano pater Aelius Adrianus, cognomento Afer, fuit, consobrinus Traiani imperatoris, mater Domitia Paulina, Gadibus orta. *Dion, quod erat municeps Traiani, dicit*. LOAISA.

Ib. Annis XXI. *Sic Eusebius, Orosius, Nicephorus, alii. Dion, et Zonaras ann.* 20. *mens.* 9. *Eutropius ann.* 21. *mens.* 10. *dieb.* 20. *et ita Cassiodorus, nisi quod diem aufert. Libellus de vitis imperatorum ann.* 21. *mens.* 11. *vt Spartianus, Cedrenus ann.* 24. LOAISA.

Ib. Dion, Aeliam, *inquit*, Capitolinam appellauit, et coloniam deduxit: et vbi templum Dei fuerat, alterum Ioui aedificari curauit, iudaeis grauiter ferentibus; quod externae gentes in sua vrbe habitarent, sacraque peregrina in ea fierent. LOAISA.

Ib. De Basilide haeretico Euseb. lib. 4. *hist. eccles. cap.* 7. *et Irenaeus lib.* 1. *cap.* 27. *August. de haeresib., Niceph. diuersis in locis*. LOAISA.

M 2

Anni ab orbe condito.

belles subiugat, vrbemque Ierosolymam restaurat, eamque ex suo nomine Aeliam vocat. Per idem tempus *Aquila Ponticus*, interpres secundus post Septuaginta, oritur: et *Basilides* haeresiarcha agnoscitur.

77. Antoninus Pius regnat annis XXII. Iste propter clementiam
VMCCCLVII. tale cognomentum accepit, quia in omni regno romano, cautionibus incensis, cunctorum debita relaxauit: vnde et pater patriae appellatus est. Iste primus imperium romani orbis cum Antonino Iuniore aequata potestate diuisit. Eo regnante, *Valentinus*, et *Marcion* haeresiarchae produntur, atque *Galenus* medicus, Pergamo genitus, Romae clarus habetur.

78. Antoninus minor regnat annis XVIII. Hic ad parthos pro-
VMCCCLXXV. fectus, Seleuciam Assyriae vrbem cum quadringentis milibus hominum cepit: de parthis, et persis triumphauit. Eo regnante *Montanus*, Cataphrygarum auctor, et *Tatianus*, a quo haeresis Encratitarum, exorti sunt.

79. Commodus regnat annis XIII. Iste luxuriae multae fuit.
VMCCCLXXXVIII. Sub hoc *Theodotion Ephesius* interpres tertius apparuit: atque *Irenaeus* episcopus lugdunensis doctrina habetur insignis.

80. Aelius Pertinax regnat anno I. Hic, supplicante senatu,

VMCCCLXXXIX.

77. Annis XXII. *Sic Epiphanius: Eusebius vero ann. 23. mens. 3. Orosius, et ex eo Ado Viennensis annis 20. et non plenis tribus imperasse tradunt. Eutropius 23. integros agnoscit, vt Chronicon graecum. Nicephorus 22. tantum, mens. 3. Libellus de vitis imperatorum nuper sub Aurelii Victoris nomine Antuerpiae editus 20. dumtaxat agnoscit: contra Xiphilinus ex Dione 24. et cum eo Cedrenus.* LOAISA.

Ib. Forte legendum ex Eusebio, et Paulo Orosio lib. 7. cap. 9. Valentinus, et Cerdo, magister Marcionis. *Quamuis constat ex eodem Euseb. lib. 4. hist. Eccles. cap. 10. Marcionem, et Cerdonem eodem tempore Romae peruersa sua dogmata disseminasse.* LOAISA.

78. Antoninus. *Hic cognomento* Philosophus *fuit vir bonus, vt ait Dion, quippe in quo nihil ficti, simulatique inesset. Hunc Orosius annis 14. tantum imperasse ponit. Euseb. Beda, et Ado ann. 19. mens. 1. Niceph. ann. 19. mens. 2. Zonaras ann. 19. dieb. 11. Cedrenus 19. dies omittit.* LOAISA.

Ib. Encratitarum. *De hac haeresi vide Eusebium lib. 4. cap. 27. histor. eccles., et Irenaeum lib. 1. aduersus haeres. cap. 9. dicunturque* Encratitae, *quasi continentes, postea* Seueriani *a Seuero, Tatiani successore, appellati. De quibus vide praeterea Nicephorum lib. 4. eccles. histor. cap. 4. et cap. 11.* LOAISA.

79. Annis XIII. *Sic Eusebius, Orosius, Herodianus, Beda, Nicephorus, alii. Eutropius vero ann. 12. mens. 8. Dion ann. 12. mens. 9. dieb. 14. vt Clemens, et Zonaras. Cedrenus 14. dies omittit.* LOAISA.

80. Anno I. *Eusebius, Epiphanius, Nicephorus, et alii 6. tantum menses ponunt, Eutropius 81. dies, Dion 57. vt etiam Zonaras, et Cedrenus.* LOAISA.

vt vxorem Augustam, et filium Caesarem faceret, renuens ait, sufficere sibi debere, quod ipse imperaret inuitus.

81. Seuerus Pertinax regnat annis XVIII. Iste multa bella feliciter gessit: parthos vicit, Arabiam obtinuit, Britanniam bellando recepit, literarum, et philosophiae scientiam habuit. Huius tempore *Symmachus* interpres quartus agnoscitur, *Narcissus* Ierosolymorum episcopus virtutibus plurimis celebratur: *Tertullianus* afer in ecclesia illustris habetur: *Origenes* Alexandriae studiis eruditur. VMCCCCVII.

82. Antoninus Caracalla, Seueri filius, regnat annis VII. Hic impatiens libidinis fuit: nouercam suam vxorem duxit. Nihil memorabile gessit. Huius tempore in Iericho quinta editio diuinarum scripturarum inuenta est, cuius auctor non apparet. VMCCCCXIIII.

83. Macrinus regnat anno I. Hic cum filio regnans, nihil memorabile temporis breuitate gesserunt. Nam post annum vnum seditione militari pariter interfecti sunt. VMCCCCXV.

Ib. Hic supplicante etc. *Ita Eusebius, sed aliter Capitolinus*: Pertinax, *inquit*, neque vxoris Augustae appellationem recepit, et de filio dixit: *quum meruerit*. LOAISA.

81. *Ante Seuerum Pertinacem ponendus erat Didius Saluius Iulianus, qui, vt tradit Dion, imperauit dies 66., seu, vt Eutropius, et Orosius, mens.7.*LOAIS.

Ib. Annis XVIII. *Sic Euseb. Epiphanius, Nicephorus, aliique pene omnes. Eutropius ann. 18. mens. 10. Dion annis 17. mens. 8. dieb. 3. Zonaras in Dione annos legit 16. in diebus, et mensibus ei alioqui par. Cedren. ann. 17. mens. 8.* LOAISA.

Ib. Britanniam. *Tempore Titi Cn. Iulius Agrippa primus romanorum Britanniam circumfusam vndique mari cognouit. Dion in Tito.* LOAISA.

Ib. De Symmacho Eusebius lib.6. eccles. histor. cap. 13., vbi de Narcisso, et Origene celebris fit mentio. LOAISA.

82. *Antoninus* Caracallus *dictus, vt scribit Dion, quod proprium genus indumenti excogitauit in modum penulae. Id barbarum, discissumque, et consutum erat ex multis partibus, eoque indutus erat semper, ex quo* Caracallus *cognominatus est: iussitque militibus, vt se eodem genere vestis induerent; vide Eutrop., et alios. Nouerca eius appellabatur Iulia ex Eusebio, et Dione, et aliis.* LOAISA.

Ib. Annis VII. *Sic Epiphanius, Nicephorus, et alii. Spartianus, et Cedrenus ann. 6., vt et Eusebius cum Eutropio. Orosius in imperio mansisse ait annis non plenis 7. Dion 6. mens. 2. diebus aliquot.* LOAIS.

83. Anno I. *Ita Eusebius, Niceph. Orosius, alii. Dion, et Zonaras anno 1. mens. 2. tribus diebus exceptis. Eutropius ann. 1. mens. 2., pessime Cedrenus ann.8.* LOAISA.

Ib. Eusebius Chronico: Macrinus occiditur in Archelaide: Herodianus in Chalcedone Bithyniae vrbe. *Verum Dion de eius morte sic habet*: Chalcedonem nauigauit, ibique remansit: eo venere milites, missi a Pseudantonino, a quibus comprehensus perductus est in Cappadociam: vbi postquam intellexit, filium suum captum esse, deiecit se ex vehiculo (nec enim vinctus erat), fregitque humerum: nec ita multo post occisus est. LOAISA.

Ib. Mellitus, *regnat anno 1. Romae amphitheatrum incensum. Abgarus vir sanctus regnauit Edessae.* Pseudoantoninus, de quo Dion, est Aurelius Antoninus Heliogabalus numeri seq. AREV.

Anni ab orbe condito.

VMCCCCXIX. 84. Aurelius Antoninus regnat annis IV. Hic dum obscoenissime viueret, et ipse tumultu militari interemptus est. Cuius temporibus sexta editio inuenta est Nicopoli: *Sabellius* haeresiarcha oritur.

VMCCCCXXXII. 85. Alexander regnat annis XIII. Hic persas gloriosissime vicit: ciuibus fauorabilis fuit. Huius temporibus *Origenes* Alexandriae claruit, et Romae *Vlpianus* insignis iurisperitus.

VMCCCCXXXV. 86. Maximinus regnat annis III. Iste primus ex militari corpore absque decreto senatus imperator efficitur, et christianos persequitur.

VMCCCCXLI. 87. Gordianus regnat annis VI. Hic rebellantes parthos, et persas afflixit. Rediens victor de persis, fraude suorum interiit. Huius temporibus *Zephyrinus* testimonio Spiritus sancti, in specie columbae super caput eius descendentis, Romae episcopus ordinatur.

VMCCCCXLVIII. 88. Philippus regnat annis VII. Iste primus inter imperatores

84. Annis IV. *Ita Eusebius, Nicephorus, Orosius, alii. Eutropius ann.* 2. *mens.* 8. *Dion ann.* 3. *mens.* 9. *dieb.* 4. *Herodian. ann.* 6. *Zonaras, et Cedren. ann.* 3. *mens.* 9. *dieb.* 4. LOAISA.

Ib. Eusebius Chronico: Antoninus Romae occiditur tumultu militari cum matre Semasyra. Semiamira *Lampridius*, Soenida *Herodianus*, Semea *Eutropius*. LOAISA.

85. Annis XIII. *Sic plerique omnes: vnus Herodianus annos* 14. *Eutropius ann.*13. *dies* 8. *Cedrenus ann.*13. *mens.*8. *Zonaras* 10. *tantum annos habet*. LOAIS.

Ib. Euseb. in Chron. Alexander Xerxem regem persarum gloriosissime vicit, *vbi ex Lampridio, et Herodiano* Artaxerxem *videtur legendum, sicut et in Orosio, et Cassiodoro*. LOAISA.

Ib. Grialius, *huius temporis*. AREV.

86. Annis III. *Sic Eusebius, Niceph. Chronicon graecum, et alii. Eutropius ann.* 3. *et diebus aliquot. Zonaras, et Cedrenus, nescio quomodo, ann.*6. LOAIS.

Ib. In alio erat: militari cohorte: *verum censui legendum*: ex militari corpore, *authoritate Eusebii: sic enim inquit*, primus ex corpore militari, *et aliorum codicum*. LOAISA.

Ib. Persequitur. *De hac persequutione praeter alios scribit Aymon lib.* 6. *cap.* 7. *et Alexander Monachus περὶ εὑρέσεως σταυροῦ*. LOAISA.

87. Annis VI. *Ita Eusebius, Niceph., Paulus, Eutropii interpolator, Orosius, atque alii omnes*. LOAISA.

Ibid. Zephyrinus. *In alio ms. est* Flauianus, *verum id lego Zephyrino accidisse apud Eusebium lib. eccl. hist. c.*21. *et apud Niceph. lib.* 5. *c.*26. *Idem etiam Fabiano euenisse refert Aymon lib.*6. *c.*10. *In ms. etiam, vbi* Flauianus *legitur, post dictionem* ordinatur, *adiicitur*: Licet quidam hoc verius de Zephyrino affirment. LOAISA.

Ib. Multi mss. sic referunt: *Huius temporibus Flauianus* (legendum *Fabianus*) *testimonio... ordinatur, licet quidam hoc verius de Zephyrino affirment*. Mellitus corrupte *Seuerino* pro *Zephyrino*. Loaisa de Zephyrino ab Eusebio id narrari asserit: alii contra Fabianum pro Zephyrino apud Eusebium lib. 6. Histor. eccles. cap. 22. al. 29. legunt. Vide Natal. Alexandr. seculo tertio hist. eccles. cap. 2., et Pagium in Vitis Pontificum. AREV.

88. Annis VII. *Sic Eusebius, Nicephorus, Orosius, Cedrenus, aliique pene omnes. Zonaras a quibusdam traditum*

Anni ab orbe condito.

credidit Christo. Huius etiam primo anno millesimus annus romanae vrbis fuisse docetur expletus.

89. Decius regnat anno I. Huius temporibus S. *Antonius* monachus in Aegypto docetur exortus: a quo primum monasteria condita sunt. VMCCCCXLIX.

90. Gallus, et Volusianus eius filius regnant annis II. *Nouatus*, Cypriani episcopi presbyter, Romam veniens, Nouatianam haeresin condidit. VMCCCCLI.

91. Valerianus cum Gallieno regnant annis XV. *Cyprianus* primum rhetor, deinde episcopus martyrio coronatur. Gothi quoque Graeciam, Macedoniam, Asiam, Pontumque depopulantur. Valerianus christianis persecutionem mouens, a rege persarum Sapore captus, ibi in dedecore vitae consenuit. VMCCCCLXVI.

92. Claudius regnat annis II. Iste gothos, Illyricum, Macedoniamque vastantes, superat. *Paulus Samosatenus* haeresiarcha agnoscitur. VMCCCCLXVIII.

93. Aurelianus regnat annis VI. Iste romanorum imperium bellando pene ad fines priores perduxit, qui persequutionem aduersus christianos efficiens, fulmine corripitur, et sine mora occiditur. VMCCCCLXXIIII.

ait annos 5. imperasse, a nonnullis 6. et totidem menses. LOAISA.

89. Anno I. *Sic Chronicon graecum ms. Eusebius vero, Nicephorus, Ado, et alii annum vnum ponunt, et 3. menses. Eutropius ipsum cum filio imperasse tradit biennio: Orosius triennio: Cassiodorus biennio, mensibus* 4. LOAISA.

Ib. Mellitus, *exortus. Romae amphitheatrum incensnm.* Alia omittit. AR.

90. Annis II. *Beda, ac ceteri fere omnes 4. menses adiiciunt. Nam quod in Nicephoro legitur imperasse vno dumtaxat anno, et mensibus 4., sine mendo non puto: vt liquet ex enumeratione consulum apud Cassiodorum.* LOAISA.

Ib. De Nouato haeretico scribit Eusebius lib. 6. eccles. histor. cap. 33. et Pacianus epistola tertia ad Symphor., et Socrates lib. 4. cap. 23. qui in concilio romano condemnatur: vt constat ex Eusebio lib. 6. cap. 39. Theodoret. lib. 3. Cyprian. lib. 2. epist. 1. et lib. 4. epist. 2. LOAISA.

92. Annis II. *Sic et in Eusebio scribendum, testis est Zonaras in Claudio: pro quo nunc legitur ann. 1. mens. 9. vt in Nicephoro. Eutropius intra biennium morbo periisse ait.* LOAISA.

Ib. De Paulo Samosateno vide Euseb. lib. 7. histor. eccles. c. 25. Epiphan. haeres. 69. Et in concilio antiocheno conuictus est. Aymon lib. 7. c. 7. et 10. Niceph. lib. 6. cap. 26. et 29. LOAISA.

93. Annis VI. *Ita Cedrenus: verum Eusebius, Nicephorus, Orosius, Eutropius, et Zonaras imperio sex annos potitum tradunt, paucis mensibus exceptis.* LOAIS.

Ib. Eusebius in Chronico sic habet: Aurelianus quum aduersus nos persequutionem mouisset, fulmen iuxta eum, comitesque eius ruit: ac non multo post inter Constantinopolin, et Heracleam in Caenophorio viae veteris occiditur. *Flauius Vopiscus ita:* Quum iter faceret apud Caenophorium mansionem, quae est inter Heracleam, et Byzantium, malitia notarii interemptus est. *Vide prae-*

Anni ab orbe condito.

VMCCCCLXXV. 94. Tacitus regnat anno I. Huius vitae breuitas gestorum nihil dignum historia praenotat.

VMCCCCLXXXI. 95. Probus regnat annis VI. Iste militia strenuus, et ciuilitate praeclarus, Gallias a barbaris occupatas bellando romanis restituit. Huius tempore Manichaeorum haeresis orta est.

VMCCCCLXXXIII. 96. Carus cum filiis Carino, et Numeriano regnat annis II. Carus, postquam de Persis triumphauit, victor circa Tigridem castra ponens, ictu fulminis concidit.

VMDIII. 97. Diocletianus, et Maximianus regnauerunt annis XX. Diocletianus, diuinis libris adustis, christianos toto orbe persequitur. Iste primus gemmas vestibus, calceamentisque inseri iussit, dum sola purpura retro principes vterentur. Hi autem imperatores varia bella gesserunt, persis victis, recepta Mesopotamia. Qui postea, pariter fastigio imperii relicto, priuati vixerunt.

VMDV. 98. Galerius regnat annis II. Huius imperii breuitas nihil dignum historia contulit.

VMDXXXV. 99. Constantinus regnat annis XXX. Hic persis bellum parauit; ad cuius aduentum adeo trepidauerunt, vt supplices occurrerent, promittentes imperata perficere. Christianus quoque effectus, licentiam dedit christianis libere congregari, et in honorem Christi basi-

terea de eius morte Euseb. lib.7. eccles. hist. cap.26. Aymon. lib.7. cap.2. Niceph. lib.6. cap.19. Ado, Beda, et reliqui omnes a suis interiisse scribunt. LOAISA.

94. *Ab aliis sex menses ei assignantur, a Cedreno anni 2.* LOAISA.

Ib. Alii, *Tacitus regnauit anno 1., quo occiso apud Pontum, obtinuit Florianus imperium diebus 89.* AREV.

95. *Menses 4. Eusebius, Niceph. Eutropius, Orosius, aliique adiiciunt. Zonaras non integris sex annis imperasse scribit.* LOAISA.

Ib. De haeresi manichaeorum a Mane persa exorta scribit Eusebius lib.7. eccles. histor. cap.25. Hilarius de Trinitate l.6. Cyrillus Cateches. 6. Epiphan. haeres.66. LOAISA.

96. *Eusebius Chronico ita habet:* Carinus proelio victus apud Murgum occiditur: Vopiscus apud Murtium. LOAIS.

97. Annis XX. *Sic Eusebius, Niceph., Orosius, alii. Cedrenus 22. Aurelius Victor. 25. non sine mendo, vt liquet ex supputatione consulum in Cassiodoro.* LOAISA.

98. *Eusebius Chronico*, Galerius, *inquit*, biennio Augustus imperium tenuit, mox cum alio annis sex. LOAISA.

99. Annis XXX. *Eusebius, Beda, et Ado 10. menses addunt. Nicephorus 31. annos habet, Chronicon graecum ms. 30. ann., et mensem 1. Ex Aurelio Victore colliguntur anni 32. Cedrenus trigesimo tertio imperii anno mortuum scribit. Aurelius etiam Victor ponit post Galerium alios duos Galerios, Armentarium, et Galerium Maximinum, et Alexandrum.* LOAISA.

Ib. Christianus etc. *De baptismo Constantini praeter Eusebium, et Zonaram initio tomi 3. scripsit copiose Cedrenus in eius vita. Quod fuerit a Siluestro*

basilicas construi. His temporibus haeresis ariana exoritur. Nicaeum quoque concilium a Constantino ad condemnationem Arii congregatur. Tunc et donatistarum schisma oboritur. Per idem tempus crux Christi ab Helena, Constantini matre, Ierosolymis reperta est. Constantinus autem in extremo vitae suae ab Eusebio nicomediensi episcopo baptizatus, in arianum dogma conuertitur: heu, pro dolor! bono vsus principio, et fine malo.

Anni ab orbe condito.. Pro *nicaeum* forte *nicaenum*.

100. Constantius, et Constans regnauerunt annis XXIV. Constantius crudelitate morum terribilis a persis multa perpessus est. Deinde arianus effectus catholicos toto orbe persequitur. Cuius etiam fauore Arius fretus, dum Constantinopolin ad ecclesiam pergeret, aduersus nostros de fide dimicaturus, diuertens per forum Constantini ad necessariam causam, viscera eius repente simul cum vita effusa sunt. Per idem tempus Athanasius, et Hilarius doctrina, et confessione fidei celebrantur. Haeresis anthropomorphitarum VMDLIX.

sanctissimo Romae Papa baptizatus septimo imperii sui anno, et a lepra liberatus, refert Nicephorus lib.7. cap.45. Ambrosius vero de obitu Theodosii, quod in vitae extremo baptismi gratiam obtinuerit, affirmat. Idem testatur Alexander monachus lib. de inuentione salutiferae crucis; quem Nicomediae obiisse, ait, hoc opportune adeptum, vt in Iordane, quod summopere desiderauerat, baptizaretur; quam sententiam etiam probat Hermes, Socrates, et Theodoretus, vt auctor est Nicephorus lib.8. cap.54. quibus consentiunt Ruffinus, Oros., Cassiodor. et alii. LOAISA.

Ib. Crux etc. *An crux, in qua salus nostra, vitaeque auctor pependit, habuerit quatuor brachia, et an corpus Domini nostri quatuor fuerit clauis transfixum, disputat pie, et eleganter Lucas episcopus tudensis hispanus aduersus albigenses, quem ms. in bibliotheca habeo. De eius inuentione Alexand. monachus nondum editus, qui apud me est graece ms.* LOAISA.

Ib. In arianum dogma. *Hanc sententiam docte refellit Cedrenus in compendio histor. in vita Constantini.* LOAIS.

Ib. De baptismo Constantini satis, superque ab aliis disputatum est. In codice florentino S. Marci pro *Constantinus autem in extremo . . . fine malo* haec subrogantur, *quumque bellum in persas moliretur, in villa publica iuxta Nicomediam dispositam bene rempublicam filiis tradens, diem obiit*. Cod. Alban. omittit ea omnia, *Constantinus autem . . . fine malo*. Omittit pariter codex Caesenas antiquissimus Etymologiarum, in quo insertum est hoc Chronicum pro alio breuiori, quod plerique alii Etymologiarum codices exhibent. Ac fortasse Isidoro ab aliquo adiecta sunt. In editione Grialii scribitur *Arrius*, *Arrianus*: sed communior scribendi ratio est *Arius*, *Arianus*: atque id ita obseruatur in Historia gothorum eiusdem editionis. AR.

100. Annis XXIV. *Sic Orosius, Niceph., Cedren., et Chron. graecum. Hieronymus in suo ad Eusebium chronico menses 5. diesque 12. addit. In Adone ponuntur anni 18. mens. 5. dies 14.* LOAISA.

Ib. Diuertens etc. *De morte Arii Ruffinus lib. 10. eccles. histor. cap. 13. et Cedren. cum Epiphan. lib. 2. contra haeres. sic inquit*: Noctu Arius ad sellam progressus necessarii oneris deponendi gratia, crepuit, quemadmodum et Iudas quondam. *Idem Theodoretus l. 1.*

Anni ab orbe condito. in Syria, et Macedonia, et Constantinopoli nascitur. Donatus artis grammaticae scriptor, ac praeceptor Hieronymi, Romae illustris habetur. Antonius monachus moritur. Ossa Andreae, et Lucae apostolorum Constantinopolim transferuntur.

VMDLXI. 101. Iulianus regnat annis II. Hic ex clerico imperator, ac paganus effectus, ad idolorum cultum conuertitur, ac christianis martyria intulit. Liberales literas christianos docere, vel discere vetuit. Qui etiam, dum in odium Christi templum Ierosolymis iudaeos reparare permisisset, atque ex omnibus prouinciis iudaei collecti, noua templi fundamenta iacerent, subito nocte oborto terraemotu, saxa ab imo fundamentorum excussa, longe, lateque sparsa sunt. Igneus quoque globus ab interiori aede templi egressus, plurimos eorum suo prostrauit incendio. Quo terrore reliqui pauefacti, Christum confitebantur inuiti. Et, ne hoc casu crederent factum, sequenti nocte in vestimentis cunctorum crucis apparuit signum. Iulianus autem contra persas procedens, facta congressione, iaculo suscepto, interiit.

VMDLXII. 102. Iouianus regnat anno I. Qui, dum se ab exercitu imperatorem legi conspiceret, seque christianum affirmans, paganis praeesse non posse assereret: *Et nos*, inquit omnis exercitus, *qui per Iulianum nomen Christi abiecimus, tecum christiani esse volumus*. Quibus ille auditis imperii sceptra suscepit, firmataque pace cum

eccles. histor. cap. 14. LOAISA.

Ib. Donatus. *Hieronymus Donatum vocat praeceptorem suum multis in locis; praesertim in commentariis in Eccles. cap.* I. *in illud*: quid est, quod fuit? *et in Apologia aduersus Ruffinum, et scripsisse commentarios in Virgilium ait*. LOAISA.

Ib. Ossa. *Postea Melphin* (corrige, *Amalphim*) *ossa Andreae apostoli translata sunt. Caput Pio Secundo, Romam allatum, et in basilica D. Petri collocatum*. LOAIS.

Ib. Alii, *Antonius monachus centum annorum agens in eremo moritur*. AR.

101. Annis II. *Consentit Nicephorus, et Chronicon graecum. Hieronymus a quibusdam anno* I. *mens.* 7. *ab aliis annis* 2. *mens.* 8. *regnasse traditum ait. Orosius* I. *ponit imperii annum, et mens.* 8. *Paulus Diaconus* 3. *imperii anno extinctum asserit*. LOAISA.

Ib. De morte Iuliani variae sunt opiniones, vt est apud Niceph. l. 10. *c.* 24. *Hieronym. in additionibus in Chronicon Eusebii, et Zonar. lib.* 3. *et Cedrenum, et Aimonem de christianarum rerum memoria lib.* 9. *Paulus Orosius sic lib.* 7. *cap.* 30. Itaque postquam a Ctesiphonte castra mouit, dolo cuiusdam transfugae in deserta perductus, quum vi sitis, et ardore solis, atque insuper labore arenarum confectus, periret exercitus, imperator tanto rerum periculo anxius, dum per vasta deserti incautius euagatur, ab obuio quodam hostium equite, conto ictus, interiit. LOAISA.

Ib. Alii, *aliqui* pro *reliqui*, et *eorum* pro *cunctorum*. AREV.

102. Anno I. *Menses* 8. *Hieronymus, et Orosius* 9. *Niceph., Cedrenus amplius* 15. *dies ponunt. Chronicon graecum mens.* 10. *dies* 15. LOAISA.

persis, rediit: qui lege protinus data, christianis priuilegia reddidit, ac templa idolorum claudi praecepit. Anni ab orbe condito.

103. Valentinianus, et Valens frater eius regnant annis XIV. Gothi apud Istrum bifarie in duobus Fridigerno, et Athalarico diuisi sunt regibus. Sed Fridigernus Athalaricum Valentis, ariani imperatoris, auxilio superans, suadente eodem, in huius beneficii gratiam ex catholico arianus cum omni gente gothorum effectus, errorem sequutus est ipsius. Tunc quoque Gilfulas, gothorum episcopus, ad instar graecarum literarum gothis tunc reperit literas, et vtrumque testamentum linguam in propriam transtulit. Photinus quoque, et Eunomius, atque Apollinaris haeresiarchae eodem tempore agnoscuntur. VMDLXXVI.

104. Gratianus cum fratre Valentiniano regnat annis VI. Ambrosius mediolanensis episcopus in catholicorum dogmate claruit. Priscillianus haeresin infandam nominis sui in Hispaniam inuexit. Martinus, episcopus Turinorum Galliae ciuitatis, multis miraculorum signis effulsit. VMDLXXXII. forte, *Turonum*.

Ib. Qui lege etc. *Cedrenus ait, edictum per totum romanum imperium emisisse: idem Niceph. lib. 10. cap. 39. Ammianus Marcellin. christianae legis studiosum fuisse asserit.* LOAISA.

103. Annis XIV. *Sic et Chronicon graecum, ἐβασίλευσε, inquit, ῥωμαιῶν λῆ ὁ αὐτὸς θειώτατος οὐαλεντινιανὸς ἔτη ιδ. Niceph. ann. 10. mens. 9. Orosius lib. 7. cap. 32. in imperio mansisse ait annis* 11. *Cedrenus Valentinianum* 11. *annis imperasse, Valentem postea triennio, scribit.* LOAISA.

Ib. *In alio ms. erat*, sed Fridigernum Alaricus superans: *verum corrupte, vt constat ex Eutropio in Valente, qui Athalaricum a Fridigerno auxilio Valentis victum affirmat.* LOAISA.

Ib. Gilfulas. *Eutropius lib. 12. in Valente*, Vlfias episcopus arianus, qui moratus sub Constantio fuerat, et cum Eudoxio, et Aetio arianis. *Niceph. l. 11. cap. 48. eum vocat* Vlphilam, *Rodericus toletanus in sua historia* Gudilam *lib. 2. cap. 1. Ado* Vlfilam. *Sunt qui* Gulfiam, *et* Gulfilam. LOAISA.

Ib. Photinus. *Concilium syrmiense aduersus eum congregatur. Niceph. l. 9. cap. 3. Socrat. lib. 1. cap. 29. Sozomenus lib. 4. cap. 5. et 6. A Damaso damnatur. Niceph. lib. 12. cap. 71. et 18.*

Ib. Eunomius. *Ruffinus lib. 10. c. 25. Augustin. lib. de haeres. cap. 54. Hieronym. in 4. Oseae. Aduersus eum scripsit Basilius, et primum concilium constantinopolitanum in eum est habitum Damaso P. M. De haeresi Apollinaris est apud Augustin. haeres. 55. et Theodor. lib. 5. cap.* 10. LOAISA.

Ib. *Gilfulas*: nomen genuinum videtur esse *Wulfilas*, et hinc apud alios Gulfilas. Nam septentrionalibus gentibus *Wu* valet in pronunciando *gu*, vt obseruaui in Prolegomenis ad Dracontium cap. 9. n. 93. Iterum de Wulfila in historia gothorum num. 8. Post verba *eodem tempore agnoscuntur* quidam mss. addunt, *Hucusque Eusebius, et Hieronymus*. AR.

104. Annis VI. *Concordant Orosius, Prosper, Paulus Diaconus, Zonaras, et alii. Ado* 7. LOAISA.

Ib. *De Priscilliano vide D. Augustinum lib. de haeresib. haeres. 7. et Hieronymum ad Ctesiphontem, et in Cata-*

Anni ab orbe condito.

VMDXC. 105. Valentinianus cum Theodosio regnat annis VIII. Synodus Constantinopoli CL. sanctorum patrum colligitur a Theodosio, in qua omnes haereses condemnantur. Hieronymus presbyter in Bethlehem toto mundo clarus habetur. Priscillianus, accusante Itacio, a Maximo tyranno gladio caeditur. Per idem tempus caput Ioannis Baptistae Constantinopolim est perductum, et in septimo miliario ciuitatis humatum. Gentium quoque templa per totum orbem, iubente Theodosio, eodem tempore subuertuntur. Nam adhuc intemerata manebant.

VMDXCIII. 106. Theodosius cum Arcadio, et Honorio regnat annis III. Per idem tempus Ioannes anachoreta virtutum miraculis habetur insignis, qui etiam, Theodosio consulente, de Eugenio tyranno victoriam illi praedixit.

VMDCVI. 107. Arcadius cum fratre Honorio regnat annis XIII. Huius temporibus Augustinus episcopus doctrinae scientia insignis habetur. Ioannes quoque constantinopolitanus, et Theophilus alexandrinus, illustres episcopi praedicantur. Per idem tempus Donatus Epiri episcopus virtutibus insignis est habitus. Qui draconem ingentem, expuens in ore eius, peremit, quem octo iuga boum ad locum incendii vix trahere potuerunt, ne aerem putredo eius corrumperet. Per idem tempus corpora sanctorum Habacuc, et Michaeae prophetarum diuina reuelatione produntur. Gothi Italiam depraedantur. Wandali, atque alani Gallias aggrediuntur.

logo: Leonem Papam epist. 93. *Seuerum Sulpitium lib.* 2. *eccles. historiae, Concilium toletan.* 1., *et bracarense: vbi eius errores, et impietas recensentur.* LOAIS.

105. Annis VIII. *In alio exemplari* 9. *sed* 8. *scribendum existimo ex supputatione Coss., qui apud Cassiodorum recensentur. Prosper* 7. *tantum ponit. In Etymologiarum mss. codd. nunc* 6. *nunc* 7. *aliquoties etiam* 8. *et* 9. *habentur.* LOAIS.

106. Annis III. *Conuenit Prosper et ipse in Etymologiis. Eutropius lib.*13. Mansitque in imperio annis vndecim, quum iam in Orientis partibus sex annis, Gratiano largiente, et simul imperante, regnasset. *Idem Paulus Orosius lib.* 7. *cap.* 35. *Idem Paulus Diaconus lib.* 13. *in princip.* LOAISA.

Ib. De isto Eugenio grammatico, et literarum doctore, postea milite, vide Paulum lib. 13. *in principio. De Ioanne autem anachorita est insignis mentio apud Ruffinum lib.* 11. *cap.*32. *et* 19. *et Prosperum cum Zonara, et Paulo Diacono lib.* 13. LOAISA.

107. Annis XIII. *Ita Prosper, Cassiodorus, Sigebertus, et Tudens. Nicephorus addit mens.* 3. *Cedrenus, et Chronicon graecum* 14. *annos ponunt. Epitome chronicorum Seueri cognomento Sulpitii, quae apud me est ms.* 12. *tantum agnoscit. Paulus Orosius lib.* 7. *cap.* 36. *post patris excessum* 12. *annis regnasse affirmat.* LOAISA.

Ib. Ex Sozomeno lib. 7. *cap.*25. *constat, Sanctum Donatum Eudreae in Epiro fuisse episc., et Niceph. l.*12. *c.*45. *vbi Eureae in Epiro dicitur episcopus.* LOAIS.

Anni ab orbe condito.

108. Honorius cum Theodosio minore, fratris filio, regnat annis XV. His imperantibus, gothi Romam capiunt, wandali quoque, et alani, et sueui Hispanias occupant. Hac tempestate Pelagius aduersus Christi gratiam erroris sui dogmata praedicat; ad cuius damnationem concilium apud Carthaginem CCXIV. episcoporum congregatur. Hoc tempore Cyrillus Alexandriae episcopus insignis est habitus. VMDCXXI.

109. Theodosius minor, Arcadii filius, regnat annis XXVII. Wandali ab Hispania ad Africam transeunt. Ibi catholicam fidem ariana impietate subuertunt. Per idem tempus Nestorius, constantinopolitanus episcopus, suae perfidiae molitur errorem: aduersus quem ephesina synodus congregata, eius impium dogma condemnat. Hoc etiam tempore diabolus in specie Moysi iudaeis in Creta apparens, dum eos per mare pede sicco ad terram repromissionis promittit perducere, plurimis necatis, reliqui, qui saluati sunt, confestim ad Christi gratiam conuertuntur. VMDCXLVIII.

110. Martianus regnat annis VI. Cuius initio chalcedonense concilium geritur: vbi Eutyches cum Dioscoro alexandrino episcopo condemnantur. Huius autem sexto imperii anno, Theodoricus rex gothorum cum ingenti exercitu Hispaniam ingreditur. VMDCLIIII.

111. Leo Maior cum Leone Minore regnat annis XVI. Alexandria, et Aegyptus synodum chalcedonensem detrectans, errore Dioscori haeretici languens, immundo repleta spiritu, canina rabie latrat. Per idem tempus apparuit haeresis acephalorum chalcedonense VMDCLXX.

Ib. *Expuens etc.* al. *expuens in os eius necauit, quem etc.* AREV.

108. Annis XV. *Ita Cassiodorus, Tudensis, Ado, et ipse in Etymologiis. Sigebertus annum vnum detrahit. Prosper vnum adiicit.* LOAISA.

109. Annis XXVII. *Ita Cassiodorus, Paulus Diaconus, Tudensis, et alii. Sigebertus tradit, eum vtrique regno solum 3. annis imperasse, posteaque sibi Valentinianum Placidae amitae suae ex Constantio filium adsciuisse, cum eodemque aliis 24. annis regnasse, qui simul collecti nostrum numerum explent; Prosper 30 annos ponit, Beda 26. Martinus Polon. 27. vt noster hic.* LOAISA.

Ib. *Regnat etc.* al. *regnat annis* XXVI. *Gens wandalorum ab Hispaniis ad Africam transit. Ibi etc.* AREV.

110. Annis VI. *Ita Paulus Diaconus, Sigebertus, Tudens. et alii. Cassiodorus cum Cedreno 7. Ado Viennensis*, Martianus, *inquit*, imperator obiit sexto imperii sui anno, sexto mense completo. LOAISA.

Ib. Theodoricus. *In alio ms.* Theudoricus, *August.*, *et Sigebertus*, Theodoricus; *similiter Ado Viennensis, Rodericus toletanus lib.* 2. *cap.* 8. Theudoricus. LOAISA.

111. Annis XVI. *Ita Nicephorus, Cassiodorus, Paul. Diacon. Sigebertus, Palmerius, et alii. Beda cum Cedreno* 17. *Zonaras* 18. LOAISA.

Ib. Acephali. *Nicephorus l.*18. *c.*45. *ducem huius haeresis facit Seuerum an-*

Anni ab orbe condito.

concilium impugnantium, qui ideo acephali, id est, sine capite nominantur, quia, quis primus eam haeresin introduxerit, non inuenitur: cuius haeresis peste plurimi hactenus orientalium languent.

VMDCLXXXVII. 112. Zenon regnat annis XVII. Ab isto acephalorum haeresis defenditur, et decreta chalcedonensis concilii abdicantur. Iste Zenon Leonem Augustum filium suum interficere quaerens, pro eo mater eius alium figura similem obtulit, ipsumque Leonem occulte clericum fecit, qui in clericatu vsque ad Iustiniani tempora vixit. Per idem tempus corpus Barnabae apostoli, et euangelium Matthaei eius stilo scriptum, ipso reuelante, repertum est.

VMDCCXIIII. 113. Anastasius regnat annis XXVII. Iste acephalorum errorem vindicans, episcopos chalcedonensis synodi defensores exilio damnat: euangelia quoque tamquam ab idiotis euangelistis composita, reprehendit, atque emendat. Eo tempore Fulgentius episcopus in confessione Dei, et scientia claruit. Trasemundus, wandalorum rex, in Africa catholicas ecclesias claudit, et CXX. episcopos in Sardiniam mittit, contra catholicos saeuit. Per idem tempus apud Carthaginem Olympus quidam arianus, in balneis sanctam Trinitatem blasphemans, tribus igneis iaculis, angelo immittente, visibiliter est combustus. Barbas quoque quidam arianus episcopus, dum contra regulam fidei quemdam baptizans, dixisset: *Baptizat*

tiochenum, et subdit, acephalos ob eam causam sic dictos, quod sub episcopis non essent. LOAISA.

112. Annis XVII. *Ita Niceph. Cassiod. Ado, et alii. In Sigeberti chronico scribitur* 19. *annis regnasse. Sunt, qui dicant ann.* 17. *mens.* 6. *Consule chronicon Mercatoris, et Onuphrii fastos. Cum Isidoro faciunt Graeci nostri annales* ἐβασίλευσε Ζένων αὔγουστος ἔτη ιζ. LOAIS.

Ib. Iste Zenon etc. *Gotfridus in Pantheo, historicus non indiligens, Conradi III. a sacris scriniis praefectus Chron. part.* 16. *versibus id extulit*: Zeno pater patriae regna paterna tenet. - Inclytus eius erat Leo filius, vnicus heres, - Militia validus, proelia saepe gerens. - Ille necem quaesisse patris falso reputatur. - Zeno pater, cui dicta patent, iubet, vt moriatur, - Mater ab oppositis obuiat arte satis, etc. LOAISA.

Ib. Barnabae. *Cedrenus*, Eo, *inquit*, tempore reliquiae B. apostoli Barnabae inuentae sunt. In Cypro iacebat cadauer id sub arbore ceraso, euangelium, quod S. Matthaeus composuerat, in pectore gerens manu Barnabae scriptum. LOAISA.

Ib. Iste Zenon ... quaerens etc. Nominatiuus absolutus pro ablatiuo, vt multis aliis in locis notatum est. AR.

113. Annis XXVII. *Sic ipse in Etymologiis, Tudensis, et Ado, cum Paulo Diacono. Nicephorus vero, et Cedrenus mens.* 4. *addunt: Zonaras* 3. *Euagrius lib. hist.* 3. *cap.* 44. *imperii anno vigesimo septimo, mensibus, et diebus* 3. *additis, excessisse tradit. Consule Onuphrium. Godofredus anno imperii* 28. *fulmine ictum interiisse scribit. Pomponius Laetus ponit ann.* 24. *mens.* 2. *dies* 29. LOAISA.

Ib. Legendum contra omnium exem-

Anni ab orbe condit.

te Barbas, in nomine Patris, per Filium, in Spiritu sancto, statim aqua fontis illius, quae fuerat ad baptizandum deportata, nusquam apparuit. Quod aspiciens, qui baptizandus erat, confestim ad catholicam ecclesiam abiit, et iuxta morem euangelicae fidei baptismum Christi suscepit.

114. Iustinus Maior regnat annis IX. Iste synodi chalcedonensis amator acephalorum haeresin abdicat. Huius tempore post Trasemundum Childericus, ex Valentiniani imperatoris captiua filia genitus, in wandalis regnum suscepit: qui sacramento a Trasemundo astrictus, ne catholicis in regno suo faueret, antequam regnum susciperet, episcopos ab exilio reuerti iussit, eisque proprias ecclesias reformare praecepit. VMDCCXXIII.

115. Iustinianus regnat annis XXXIX. Iste acephalorum haeresin suscipiens, omnes in regno suo episcopos tria chalcedonensis concilii capitula damnare compellit. In Alexandria theodosiana, et gaiana haereses oriuntur. In Hispaniam per Athanaildum tyrannum romanus miles ingreditur. Belisarius patritius mirabiliter de persis triumphauit. Qui deinde a Iustiniano in Africam missus, wandalorum gentem deleuit. In Italia quoque Tottila, ostrogothorum rex, a Narse romano patricio superatur. Per idem tempus corpus sancti Antonii monachi diuina reuelatione repertum Alexandriam perducitur, et in ecclesia S. Ioannis Baptistae humatur. VMDCCLXII.

plarium scripturam, historiae veritate cogente, Barbam quoque quidam arianus episcopus dum contra regulam fidei baptizans, dixisset: baptizo te, Barba, etc. *Ex Paulo Diacono lib.* 15. Ceterum, *inquit*, Deuterius episcopus arianorum Byzantii baptizans quendam virum Barbam nomine, quum contra regulam fidei, etc. *et Cedren.* LOAISA.

Ib. Mittit - Olympus quidam. al. *mittit. Fulgentius quoque in confessione fidei, et scientia floruit. Olympius quidam*. AR.

114. Annis IX. *Sic Beda, Cedrenus, Chronicon graecum, Palmerius, et alii. Nicephorus* 3. *menses adiungit, Zonaras* 20. *dies, Marcellinus, Theodorus Lector, et Euagrius lib.* 4. *histor. c.* 9. *ann.* 9. *dies* 23. *Sigebertus ann.* 10. *Paulus Diaconus* 11. LOAISA.

Ib. Ex captiua. *Ex Eudoxia Valentiniani principis filia, quae Trasemundo nupsit, ex quo Childericum suscepit*. LOAISA.

115. Annis XXXIX. *Conuenit Tudensis, Ado, et ipse in Etymologiis. Sigebertus* 30. *tantum habet annos: quibus Nicephorus dies* 7. *adiungit, Zonaras, et Cedrenus ann.* 38. *mens.* 7. *dies* 13. *Paulus Diaconus* 38. *ann. mens. et dies omittit lib.* 16. LOAIS.

Ib. Tria capitula. *Isidorus de viris illustribus in Iustiniano de synodo chalcedonensi*: Tria capitula damnare contendit, id est, Theodori mopsuesteni episcopi dicta, et rescripta Theodoreti, et epistolam, quae dicitur Ibae Edessae episcopi. LOAISA.

Ib. Narse etc. *Narses eunuchus, cubicularius Iustiniani, exarchus Italiae factus. Paulus lib.* 16. *et Ado*. LOAIS.

Anni ab orbe condito.

VMDCCLXXIII. 116. Iustinus Minor regnat annis XI. Hic ea, quae aduersus chalcedonensem synodum fuerant edita, destruxit, et symbolum CL. Patrum sacrificii tempore concinendum populo praecepit. Armenii tunc primum fidem Christi suscipiunt. Gepidae extinguuntur a longobardis. Per idem tempus Martinus, bracarensis episcopus, apud Gallaeciam prudentia, et doctrina catholicae fidei clarus habetur. Narses patritius, postquam sub Iustiniano Augusto, Tottilam gothorum regem in Italia superauit, Sophiae Augustae Iustini coniugis minis perterritus, longobardos a Pannoniis inuitauit, eosque in Italiam introduxit. Hac tempestate Leouigildus, rex gothorum, quasdam Hispaniae regiones sibi rebelles in potestatem sui regni superando redegit.

VMDCCLXXX. 117. Tiberius regnat annis VII. Longobardi, pulsis romanis, Italiam adeunt, gothi per Hermenegildum Leouigildi regis filium bifarie diuisi, mutua caede vastantur.

VMDCCCI. 118. Mauricius regnat annis XXI. Sueui a Leouigildo rege obtenti gothis subiiciuntur: iidem quoque gothi, Recaredo religiosissimo principe prouocante, ad fidem catholicam conuertuntur. Abares aduersus romanos dimicantes, auro magis, quam ferro pelluntur. Ab hunnis Thracia occupatur. Hoc tempore Leander episcopus in Hispaniis ad gentis gothorum conuersionem doctrina fidei, et scientiarum claruit.

119. Pho-

116. Annis XI. *Iustinus minor Sigeberto* 12. *annis imperauit, Nicephoro* 12. *ann. mens.* 2. *dieb.* 20. *Zonarae, et Cedreno ann.* 13. LOAISA.

Ib. Tempore Iustini sub Vigilio Papa congregatum est concilium constantinopolitanum: verum non intelligitur, nisi de prima synodo constantinopolitana 150. *Patrum sub Theodosio seniore celebrata, in qua symboli forma data est, quam tota graecorum, et latinorum praedicat confessio in ecclesiis. Vide de hac re Valafridum de rebus eccles. cap.* 22. *et Concil. toletan.* 4. LOAISA.

117. Annis VII. *Conuenit Beda, Ado, et ipse in Etymologiis, Cedrenus, et annales graeci ann.* 4. *Zonaras ann.* 4. *mens.* 10. *dies* 8. *Niceph. ann.* 5. *Sigebert. et Tudens. ann.* 6. *De varietate annorum Tiberii Contius in notis ad Nicephori chronologiam disserit.* LOAIS.

Ib. In codice Vrbino-Vaticano, de quo Schelstratius tom. I. pag. 593. post *caede vastantur* additur, *et ipse martyrio coronatur*. AREV.

118. Annis XXI. *Concordat Sigebertus, Ado, et Beda. Nicephor. ann.* 20. *mens.* 4. *Cedr. ann.* 20. *mens.* 3. *dieb.* 2. *Palmerius ann.* 20. *sic Zonaras, et ipse Niceph. eccles. hist. similiter Pomponius Laetus. Leandri vitam describit D. Isidorus libello de viris illustribus.* LOAIS.

Ib. Mellitus. *Gothi, Recaredo principe intendente, ad catholicam fidem reuertuntur. Eo tempore Gregorius Romae episcopus insignis celebratur: tuncque Abares etc.* Alii pro *ab hunnis* - *claruit* id exhibent, *hoc tempore S. Gregorius Romae episcopus insignis habetur*. AREV.

119. Phocas regnat annis VIII. Iste seditione militari imperator effectus, Mauricium Augustum, et multos nobilium interfecit. Huius tempore prasini, et veneti per Orientem, et Aegyptum ciuile bellum faciunt, ac sese mutua caede prosternunt. Proelia quoque persarum grauissima aduersus rempublicam excitantur: a quibus romani fortiter debellati, prouincias plurimas vsque ad Euphratem fluuium, et ipsam, vt dicunt, Ierosolymam amiserunt. VMDCCCIX.

120. Heraclius dehinc quintum agit imperii annum. Cuius initio sclaui Graeciam romanis tulerunt, persae Syriam, et Aegyptum, plurimasque prouincias. In Hispania quoque Sisebutus gothorum rex quasdam eiusdem romanae militiae vrbes cepit, et iudaeos sui regni subditos ad Christi fidem conuertit. VMDCCCXIIII.

121. Fiunt igitur ab exordio mundi vsque in praesentem eram DCLIV., hoc est, in anno quinto imperatoris Heraclii, et quarto glo-

119. Annis VIII. *Sic Niceph. Zonaras, Cedrenus, Ado, Tudens. et alii. Onuphrius ann. 8. menses 4. diebus 9.* LOAISA.

Ib. Antiquis quatuor aurigantium, teste Cassiodoro, factiones a colore nominatae fuere, Veneta, Prasina, Alba, Rosea, quibus, vt scribit Suetonius, duas alias addidit Domitianus alteram aurati, alteram purpurei panni. Igitur id genus hominum seditiosorum a coloribus nomina accepit. Xiphilinus in Caligula tradit, huic imperatori aurigam quemdam, a colore vestis viridis Prasinum appellatum, maxime in deliciis fuisse. LOAISA.

120. *Sisebutus rex optimus, et religiosissimus fidei catholicae propugnator, et cultor acerrimus, Gundimari regis successor, concilium quartum toletanum, quae magna synodus appellatur, congregauit: vbi c. 55. dicitur, temporibus religiosissimi principis Sisebuti iudaeos ad fidem christianam coactos fuisse. Ad hunc Isidorus librum de Natura rerum scripsit.* LOAIS.

Ib. In nonnullis mss. in Gallia, vt videtur, exaratis, aut inde descriptis haec ita concinnantur: *Heraclius annis* XXVI. *regnauit. Hic V. imperii sui anno dum fungitur, Sisebutus gothorum - conuertit, praeter eos, qui fuga lapsi latenter migrauerunt ad Francos. Huius imperatoris temporibus vsque ad* XIV. *imperii sui annum, et Lotharii gloriosissimi principis* XL. *regni sui anno multa reipublicae vbique pene a diuersis gentibus dispendia illata fuerunt. Huius tempore persae Chalcedonem vsque peruenerunt. Hi murum longum irrumpentes, et ad moenia Constantinopolis accedentes cum praedicto imperatore in muro stante mutuo colloquuntur: qui accepto pretio pacis ab eo recedunt. Residuum sextae aetatis tempus humanae inuestigationi incertum est etc.* AREV.

121. Et quarto. *In alio ms. erat* quinto: *verum male, quum ex Isidoro ipso in historia gothorum constet, Sisebutum Heraclii anno 2. ad publica gubernanda euectum. Obserua autem, esse quosdam, qui existimant, Isidorum bis chronicon suum edidisse, primo vsque ad annum quintum Heraclii, et quintum Sisebuti, nempe ad annum mundi 5814., deinde vero additis ann. 13. vsque ad 18. Heraclii, et 7. Suintilani, nempe ad annum ab orbe condito 5827. In multis exemplaribus primam inuenio conclusionem huius chronici: in exemplari autem Soriensi, quod omnium antiquiss. est, duplex eius conclusio legitur, prior quidem, quam nos posuimus, posterior vero hoc modo:* Heraclius dehinc 18. agit im-

Anni ab orbe condito. riosissimi principis Sisebuti, anni quinquies mille octingenti quatuordecim.

122. Residuum seculi tempus humanae inuestigationi incertum est: omnem enim de hac re quaestionem Dominus noster Iesus Christus abstulit, dicens: *Non est vestrum scire tempora, vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate*. Et alibi: *De die autem*, inquit, *illa, et hora nemo scit, neque angeli caelorum, nisi Pater solus*. Vnusquisque ergo de suo cogitet transitu: sicut sacra scriptura ait: *In omnibus operibus memorare nouissima*. Quando enim vnusquisque de seculo migrat, tunc illi consummatio seculi est.

Act. Apost. 1. 7.
Matth. 24. 36.
Eccli. 7. 40.

perii annum, cuius initio sclaui, etc. Fiunt igitur ab exordio mundi vsque in praesentem eram 665. hoc est in anno 18. imperii Heraclii, et 7. religiosi principis Suintilani 5826. Residuum seculi tempus, etc. *vt supr. Vasaeus lib. 1. annalium hispanicorum capit. 4. affirmat, se inuenisse chronicon Isidor. vsq. ad 5. annum Suintilani, qui fuit annus Domini 626. Est etiam apud me chronicon Isidori ms. diuersam ab omnibus aliis conclusionem habens. Verum de hac duarum editionum opinione dicam, quod sentio: existimo, chronicon hoc D. Isid. semel dumtaxat ab eo euulgatum fuisse, quum in praefatione dicat (vt in antiquiss. quibusque, et emendatissimis exemplaribus legitur) se scribere vsque ad Sisebuti tempora: aliquot vero annis post, librum Etymologiarum ab eodem fuisse conscriptum, in cuius lib. 5. cap. 37. vsque ad 5. (alias 7.) Suintilani annum, et Heraclii 18. progreditur. Nam illud certum est, Isidorum vltimo librum Etymologiarum ad Braulionis caesaraugustani petitionem scripsisse, vt testatur D. Illefonsus in additione virorum illustr.* Scripsit quoque, *inquit*, vltimo ad petitionem Braulionis caesaraugustani episcopi librum Etymologiarum; quem quum multis annis conaretur perficere, inexpleto opere diem extremum visus est clausisse. *Idem affirmat Braulio ipse in eius vita, aitque, opus hoc relictum fuisse titulis, non libris distinctum, quod postea ab ipso factum est. Puto itaque, conclusionem, quae est in Etymologiis, ab aliquo in chronicon translatam, et vicissim chronici in Etymologias: et in chronico legendum vsque ad 5. Sisebuti annum, in Etymologiis vsque ad 7. Suintilani. Haec mihi occurrunt: qui secus sentit, non reiicio eius coniecturam.* LOAISA.

S. ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI

HISTORIA DE REGIBVS GOTHORVM, WANDALORVM ET SVEVORVM.

ELOGIVM IN LAVDEM HISPANIAE.

1. *Omnium terrarum, quaeque sunt ab occiduo vsque ad Indos, pulcherrima es, o sacra, semperque felix principum, gentiumque mater Hispania. Iure tu nunc omnium regina prouinciarum: a qua non Occasus tantum, sed etiam Oriens lumina mutuat. Tu decus, atque ornamentum orbis, illustrior portio terrae: in qua gaudet multum, ac largiter floret geticae gentis gloriosa fecunditas.*

Praef. n. 1. Hoc elogium Hispaniae, siue praefatio in Historiam Gothorum desideratur in antiquis editionibus operum S. Isidori, vt obseruaui in Isidorianis cap. 79., cui hunc feci titulum: *Historia de regibus gothorum, wandalorum, et sueuorum Isidoro contra Pellizerium vindicatur. Codices mss., editiones inter se diuersae. Chronicon Wisigothorum Wulsae dictum an sit Isidori. Monitum de hoc Chronico ex editione Patrum Toletanorum. Exemplar interpolatum Historiae inter chronica Tudensis. Alia mutila, vt videtur, ab Isidori tempore, et cur? Verba Isidori de S. Hermenegildi aduersus Patrem bello exposita. Mirum Isidori, et aliorum Patrum ecclesiae gothicae silentium de glorioso S. Hermenegildi martyrio. Obsequium episcoporum ecclesiae gothicae in quibusdam arduis Regum factis.* Quo vberiorem sermonem in Isidorianis adhibui, vt difficiliora quaeque loca operum S. Isidori enuclearem, eo nunc minus mihi laborandum fuit in huius, aliorumque eiusdem Isidori operum notis adornandis. Ac potuissem sane multo breuior fuisse in Isidorianis, si in subiiciendis annotationibus abundare voluissem. Nunc variam praefationis scripturam indicabo. *Quaeque*: ita recte Labbeus pro *quaecumque*; nam *quisque* pro *quicumque accipitur*: alii *quae*. Ib. *ac largiter floret*: al. *ac multum foret*. AR.

2. *Merito te omnium vbertate gignentium indulgentior natura ditauit. Tu baccis opima, vuis proflua, messibus laeta, segete vestiris, oleis inumbraris, vite praetexeris. Tu florulenta campis, montibus frondua, piscosa litoribus. Tu sub mundi plaga gratissima sita, nec aestiuo solis ardore torreris, nec glaciali rigore tabescis, sed temperata caeli zona praecincta, zephyris felicibus enutriris. Quidquid enim arua fecundum, quidquid metalla pretiosum, quidquid animantia pulchrum, et vtile ferunt, parturis. Nec illis amnibus posthabenda, quos clara speciosorum gregum fama nobilitat.*

3. *Tibi cedet Alphaeus equis, Clitumnus armentis: quamquam volucres per spatia quadrigas olympicis sacer palmis Alpheus exerceat, et ingentes Clitumnus iuuencos capitolinis olim immolauerit victimis. Tu nec Hetruriae saltus vberior pabulorum requiris: nec lucos Molorchi palmarum plena miraris, nec equorum cursu tuorum eleis curribus inuidebis. Tu superfusis fecunda fluminibus, tu aurifluis fulua torrentibus. Tibi fons equi genitor. Tibi vellera indigenis fucata conchyliis ad rubores tyrios inardescunt. Tibi fulgurans inter obscura penitorum montium lapis iubare contiguo vicini solis accenditur.*

4. *Alumnis igitur, et gemmis diues, et purpuris, rectoribus pariter, et dotibus imperiorum fertilis: sic opulenta es principibus ornandis, vt beata pariendis. Iure itaque te iam pridem aurea Roma caput gentium concupiuit, et licet te sibimet eadem romulea virtus primum victrix sponderit, denuo tamen gothorum florentissima gens post multiplices in orbe victorias certatim rapuit, et amauit, fruiturque hactenus inter regias infulas, et opes largas, imperii felicitate secura.*

2. *Laeta*: al. *lata*. Ib. *Frondua*: codex legionensis *frondea*. Ib. *Gregum*: id retinendum cum Labbeo, neque erat, cur Florezius, et Editor matritensis recentis editionis S. Isidori praeferrent *graecorum* cum Grotio. AREV.

3. *Cedet*: malim *cedit*; et in mss. quidem saepe *e* occurrit pro *i*. Ib. *olympicis*: Grotius *olim Pisis*, quod corruptum est. Ib. *inuidebis*, al. *inuideris*. Apud Labbeum deest haec periodus, *Tu nec Hetruriae - inuidebis*. Quod dicitur *vberior pabulorum* intelligendum est *vberior pabulis*, fere vt paulo post *palmarum plena*. AREV.

4. *Romulea*: al. *Romula*. Ib. *victrix*: ita cod. legionensis: alii, *victus*, aut *victam*. Ib. *sponderit*, al. *desponderit*, aut *possederit*. Ib. *regias infulas*: al. *regna*, *insulas*. Iam Chronicon ipsum, quod sequitur, Io. Baptista Perez nonnullis notis illustrauit. AREV.

1. Gothorum antiquissimam esse gentem certum est : quorum originem quidam de Magog, filio Iaphet, suspicantur educi a similitudine vltimae syllabae, et magis de Ezechiele propheta id colligentes. Retro autem eruditio eos magis *Getas*, quam *Gog*, et *Magog* appellare consueuit. Gens fortissima etiam Iudaeam terram vastatura describitur. Cap. 38. et 39.

2. Interpretatio autem nominis eorum in linguam nostram tecti, quo significatur fortitudo: et re vera, nulla enim gens in orbe fuit, quae romanum imperium adeo fatigauerit, vt hi. Isti enim sunt, quos etiam Alexander vitandos pronunciauit, Pyrrhus pertimuit, Caesar exhorruit. Per multa quippe retro secula ducibus vsi sunt, postea regibus, quorum oportet tempora per ordinem cursim exponere, et quo nomine, actuque regnauerint, de historiis libata retexere.

3. Anno ante eram conditam XII. dum pro arripiendo reipublicae imperio Gn. Pompeius, et C. Iulius Caesar arma ciuilia commouissent, gothi ad praebendum Pompeio auxilium in Thessaliam aduersus Caesarem pugnaturi venerunt. Vbi dum in Pompeii exercitu aethiopes, indi, persae, medi, graeci, armeni, scythae, ac reliquae Orientis gentes euocatae aduersus Iulium dimicassent, isti prae ceteris Caesari fortius restiterunt. Quorum Caesar copia, et virtute turbatus, fertur fugam meditatus esse, nisi nox proelio finem dedisset. Tunc Caesar ait, nec Pompeium scire vincere, nec Caesarem posse vinci. Nam si Pompeius vincere nosset, hodie cum tam asperis viris Caesarem superasset.

4. Era CCXCIV. anno Imperii Valeriani, et Gallieni primo. Go- Anno erae vulgaris 256.

1. *Hieronym. in quaest. hebr. Gen.* 10. Et certe Gothos omnes retro eruditi magis *Getas*, quam *Gog*, et *Magog*, appellare consueuerat. PEREZ.

Ib. Gothorum etc. al. *gothorum antiquissimum esse regnum*. Ib. *retro autem eruditio - consueuit* : al. *romani autem editi - consueuerunt*. Ib. *Gens fortissima - describitur*. Omittitur id, vt multa alia, in codice labbeano. Fabricius in Bibliograph. pag. 48. laudat Fabianum Torner, qui de praestantia linguae veteris gothicae, et Stirnhilmum, qui de origine linguae gothicae scripserunt. AR.

2. Isti enim sunt. *Ex Orosio*. PEREZ.

Ib. In linguam nostram tecti, quo; al. *in lingua nostra dicti, quod*. Aluarus cordubensis quaedam ex hoc Isidori loco sumpsit. Vide infra not. ad num. 67. AREV.

3. Alii *illum* pro *Iulium*, et *ei* pro *Caesari*, et *meditasse* pro *meditatus esse*. AREVALVS.

4. *Erc* 294. al. mendose, *era* 214. Ib. *primo* : ita Labbeus, et cum eo Florezius; in editione Grialii minus bene *se-*

thi descensis montibus Alpibus, quibus inhabitabant, Graeciam, Macedoniam, Pontum, Asiam, atque Illyricum vastauerunt. Ex quibus Illyricum, et Macedoniam xv. ferme annis tenuerunt. Deinde a Claudio imperatore superati sedes proprias repetunt. Romani autem Claudium Augustum pro eo, quod tam fortissimam gentem a finibus reipublicae remouisset, insigni gloria honorantes, in foro illi aureum clypeum, in capitolio auream statuam collocauerunt.

Anno 331. 5. Era CCCLXIX. anno XXVI. imperii Constantini, gothi sarmatarum regionem aggressi, copiosissimis super romanos irruerunt agminibus, vehementi virtute cuncta gladio, et depraedatione vastantes. Aduersus quos idem Constantinus aciem instruxit, ingentique certamine vix superatos vltra Danubium expulit, de diuersis gentibus virtutis gloria clarus, sed de gothorum victoria amplius gloriosus. Quem romani acclamante senatu publica laude prosequuti sunt, quod tantam gentem vicerit, quod patriam rempublicam reformauerit.

Anno 369. 6. Era CDVII. anno V. imperii Valentis primus gothorum gentis administrationem suscepit Athanaricus, regnans annos XIII., qui persecutione crudelissima aduersus fidem commota, voluit se exercere contra gothos, qui in gente sua christiani habebantur, ex quibus plurimos, qui idolis immolare non acquieuerunt, martyres fecit: reliquos autem multis persecutionibus affectos, dum pro multitudine horreret interficere, dedit licentiam, immo magis coegit de regno suo exire, atque in romani soli migrare prouincias.

Anno 377. 7. Era CDXV. anno XIII. imperii Valentis, gothi in Istrum aduersus semetipsos in Athanarico, et Fridigerno diuisi sunt, alternis sese caedibus depopulantes. Sed Athanaricus Fridigernum Valentis imperatoris suffragio superat. Huius rei gratia legatos cum muneribus ad eundem imperatorem mittit, et doctores propter suscipiendam christianae fidei regulam poscit. Valens autem a veri-

cundo. Lindebrogius legendum ait *era* 293. *anno* 3. Montes Alpes vocabantur quilibet montes excelsi. Vide Etymolog. lib. 14. cap. 8. num. 18. AREV.

5. *Al.* CCCLXXII. *pro* CCCLXIX. PEREZ.

Ib. *Era* 369. Id retinendum: alii alios numeros indicant. Pro anno 26. mendose apud Grialium 16. AREV.

6. *Era* 407. Perezius edidit 408. cum nota, *al.* 407. sed hoc verum est, quod ex Fastis Idacianis, aliisque monumentis Florezius demonstrat. Pro *affectos dum pro* al. *afflictos dum prae*: et postea *in romanorum migrare prouinciam*. AREV.

7. Alii, *trans Istrum . . . populantes*, Grialii editio, *in Istrium*. AREV.

tate catholicae fidei deuius, et arianae haeresis peruersitate detentus, missis haereticis sacerdotibus, gothos persuasione nefanda sui erroris dogmati aggregauit, et in tam praeclaram gentem virus pestiferum semine pernicioso transfudit, sicque errorem, quem recens credulitas ebibit, tenuit, diuque seruauit.

8. Tunc Gulfilas eorum gothorum episcopus gothicas literas condidit, et scripturas noui, ac veteris testamenti in eandem linguam conuertit. Gothi autem, statim vt literas, et legem habere coeperunt, instruxerunt sibi dogmatis sui ecclesias, talia iuxta eundem Arium de ipsa diuinitate documenta tenentes, vt crederent, Filium Patri maiestate esse minorem, et aeternitate posteriorem, Spiritum autem sanctum nec Deum esse, neque substantiam Patris existere, sed per Filium creatum esse, vtriusque ministerio deditum, et amborum obsequio subditum. Aliam quoque Patris sicut personam, sic et naturam asserentes, aliam Filii, aliam denique Spiritus sancti, vt iam non (secundum sanctae scripturae traditionem) vnus Deus, et Dominus coleretur: sed iuxta idololatriae superstitionem tres dii venerarentur. Cuius blasphemiae malum per decessum temporum, regumque successum annis CCXIII. tenuerunt. Qui tandem reminiscentes salutis suae, renunciauerunt inolitae perfidiae, et per Christi gratiam ad vnitatem fidei catholicae peruenerunt.

9. Era CDXVI. anno XIV. imperii Valentis, gothi, qui primum christianos a terra sua expulerant, rursus ipsi ab hunnis cum rege suo Athanarico expulsi sunt, transitoque Danubio, quum vim ferre non possent Valentis imperatoris, sese non depositis armis tradunt, et Thraciam ad inhabitandum accipiunt. Sed vbi viderunt, se opprimi a romanis contra consuetudinem propriae libertatis, ad rebellandum coacti sunt. Thraciam ferro, incendiisque depopulantur, deletoque romanorum exercitu ipsum Valentem iaculo vulneratum, in quadam villa fugientem succenderunt, vt merito ipse ab Anno 378.

8. *Neque substantiam*. Labbeus *neque ex substantia*. De Gulfila, aut Wulfila dictum in not. ad Chronicon num. 103. Fabricius pag. 48. Bibliogr. recenset Georgii Friderici Heupelii dissertationem de Vlphila, seu versione quatuor euangelistarum gothica. AREV.

9. In editione Grialii mendose annus 45. Valentis pro anno 14. designatur. Pro *a terra sua* al. *a sedibus suis*. Perezius scribebat *vgnis*, et pro alia lectione *hunnis*, quod magis commune est. Pro *deletoque*, quod alii exhibent, in editione Grialii est *deiectoque*. Perezius fortasse volebat, *disiectoque*. Pro *succenderunt etc.* alii *succendunt, vt merito ipse ab eis viuens*. AREV.

eis viuus temporali cremaretur incendio, qui tam pulchras animas ignibus aeternis tradiderat.

10. Inuenerunt autem eo proelio gothi confessores priores gothos, quos dudum propter fidem a terra sua expulerant, et voluerunt eos sibi ad praedae societatem coniungere. Qui quum non acquieuissent, aliquanti interfecti sunt, alii montuosa loca tenentes, et refugia sibi qualiacumque construentes, non solum perseuerauerunt christiani catholici, sed etiam in concordia romanorum, a quibus dudum excepti fuerant, permanserunt.

Anno 381. 11. Era CDXIX. anno imperii Theodosii hispani III. Athanaricus cum Theodosio ius, amicitiamque disponens, mox Constantinopolim pergit, ibique quinto decimo die postquam fuerat a Theodosio honorabiliter susceptus, interiit. Gothi autem, proprio rege defuncto, aspicientes benignitatem Theodosii imperatoris, inito foedere, romano se imperio tradiderunt, et fuerunt cum romanis XXVIII. annis.

Anno 382. 12. Era CDXX. anno imperii Theodosii IV., gothi patrocinium romani foederis recusantes, Alaricum regem sibi constituunt, indignum iudicantes romanae esse subditos potestati, eosque sequi, quorum iam pridem leges, imperiumque respuerant, et de quorum se societate proelio triumphantes auerterant.

Anno 399. 13. Era CDXXXVII. anno imperii Honorii, et Arcadii quinto gothi in Alarico, et Radagaiso diuisi, dum semetipsos in duabus regni partibus variis caedibus lacerarent, ob excidium romanorum concordes effecti, consilium in commune constituunt, parique intentione ad praedandas quascumque regiones Italiae ab inuicem diuiduntur.

Anno 405. 14. Era CDXLIII. anno Honorii, et Arcadii XI. rex gothorum Radagaisus genere scytha, cultui idololatriae deditus, barbaricae immanitatis feritate saeuissimus, cum ducentis armatorum milibus Italiae partes vehementi vastatione aggreditur, spondens in con-

tem-

10. *Vide Eutropium*. PEREZ.

11. *Interiit*: al. *moritur*. AREV.

13. *Quinto*: ita correxit Florezius, quamuis alii habeant *quarto*, vti etiam num. seq. posuit XI. pro X., quia ita melius anni erae cum annis imperatorum consentiunt, et in tribus eris sequentibus eadem ratio numerandi seruatur. Pro *ad praedandas quascumque* alii *ad tentandas quasque*. AREV.

14. Pro anno XI. alii exhibent X., vti nuper dictum. Grotius *cum ducentis armatis sarmatarum milibus*: at Labbeus cum editione Grialii facit. AREV.

temptum Christi romanorum sanguinem diis suis libare, si vinceret. Cuius exercitus ab Stilicone duce romano in montuosis Thusciae locis circumclusus, fame est potius, quam ferro consumptus. Ipse postremum rex captus, et interfectus est.

15. Era CDXLVII. anno imperii Arcadii XV., extincto Radagaiso, Alaricus consors regni, nomine quidem christianus, sed professione haereticus, dolens tantam multitudinem gothorum a romanis extinctam, in vindictam sanguinis suorum aduersus Romam proelium gessit, obsessamque impetu, igne, gladiis irrumpit: sicque vrbs cunctarum gentium victrix, gothicis triumphis victa succubuit, eisque capta, subiugataque seruiuit. Tam autem gothi clementes ibi extiterunt, vt votum antea darent, quod si ingrederentur vrbem, quicumque romanorum in locis Christi inueniretur, in vastationem vrbis non mitteretur. Post hoc igitur votum, aggressi vrbem omnibus et mors, et captiuitas indulta est, qui ad Sanctorum limina confugerunt. Sed et qui extra loca martyrum erant, et nomen Christi, et Sanctorum nominauerunt, et ipsis simili misericordia pepercerunt. Anno 409.

16. In reliquis autem, etsi praeda hostium patuit, feriendi tamen immanitas refrenata est. Incursantibus autem in illa vastitate per vrbem gothis, dum quidam potens virginem consecratam aetate prouectam reperisset, eamque honeste admoneret, vt, siquid apud se auri, argentique esset, proferret: illa fideli conscientia, quod habuit, protulit: quumque ille vasorum formam, et pulchritudinem ex illa antiqua romanorum opulentia miraretur, virgo ait: *Haec vasa mihi de sacrario Petri apostoli deposita sunt: praesume, si audes. Ego sacram hostiam dare non audeo.* Gothus ille ad nomen apostoli magno pauore perterritus, regi hoc per nuncium refert, qui confestim rex reportari omnia ad sacrarium sancti

15. *Vide Procopium, Iornandem, Marcellinum, Paulum Diaconum.* PEREZ.

Ib. In editione Grialii, *anno imperii et Arcadii*. Fortasse editor voluit, *anno Honorii, et Arcadii*: vt alii habent. Verum Florezius legendum probat *anno imperii Honorii*, deleto Arcadii nomine tum in hac era, tum in duabus sequentibus 448., et 454., siquidem Arcadius iam obierat, et tredecim tantum annos cum Honorio regnauerat, vt ex Isidori chronico patet. Librarii, vt credere par est, ex praecedentibus eris Arcadii nomen cum Honorio coniunxerunt. Pro *impetu, igne, gladiis* Labbeus minus bene *impetu magnae cladis*: pro *romanorum* alii *christianorum*. AREV.

16. *Sacram hostiam*: Labbeus, *sacra hosti*, quod fortasse melius. AREV.

Petri per virginem illam summa cum reuerentia iussit, dicens: *Cum romanis gessi bellum, non cum apostolis Dei.*

17. Redit igitur virgo reuerentissimis officiis honorata, redeunt et cum illa omnes, qui ei se sociauerant, super capita sua vasa illa aurea, et argentea cum hymnis, et canticis reportantes, exertis vndique iussu regis ob defensionem armatorum custodiis. Concurrunt vndique ad voces canentium de latibulis agmina christianorum. Concurrunt etiam et pagani, atque admixti inter eos, dum seruos Christi se esse fingunt, etiam et ipsi calamitatis excidium euaserunt.

18. Hac tempestate gothi Placidiam Theodosii principis imperatoris filiam, Arcadii, et Honorii imperatorum sororem, cum ingenti auri, argentique thesauro Romae capiunt, adeptisque multis opibus romanorum, tertia die, incensa, euersaque in partibus Vrbe, discedunt, inde conscensis nauibus, quum ad Siciliam exiguo ab Italia freto diuisam transire disponerent, infesto mari periclitati, multum exercitum perdiderunt. Quibus tanta fuit gloria de romanae vrbis obtentu, vt in eius comparatione nihil se mali passos tempestate illa arbitrarentur, damna naufragii euentu victoriae compensantes. Mors Alarici confestim sequuta; vigesimo octauo regni anno defunctus est in Italia.

Anno 410. 19. Era CDXLVIII. anno imperii Honorii XVI., et primo Theodosii Minoris, Alarico post captam Vrbem defuncto, Athaulfus a gothis Italiae regno praeficitur annis VI. Iste quinto regni anno de Italia recedens, Gallias adiit, Placidiam Theodosii imperatoris filiam, quam Romae gothi ceperant, coniugem sibi assumpsit. In

Cap. XI. qua prophetia Danielis a quibusdam creditur fuisse completa, qui ait, filiam regis Austri coniungendam regi Aquilonis, nulla tamen de germine eius sobole subsistente. Sicut et idem in sequentibus

17. *Reportantes, exertis etc.* Editio Grialii, *reportantes. Exercitus vndique iussu regis ob defensionem armatorum custodiis concurrunt. Vndique ad voces etc.* Mox Labbeus *agmina paganorum, qui dum christianos se esse fingunt etc.* AREV.

18. *Al.* Placidam *pro* Placidiam. PEREZIVS.

19. Editio Grialii indicat eram 449. annum 17. Honorii, et annum 6. Theodosii Minoris. Florezius ex aliis editionibus, et ex ipso Isidoro alibi restituit eram 448. annum 16. Honorii, et annum primum Theodosii Minoris: sed annum huius Theodosii cum aliis editionibus omnino omittit, qui ab Isidoro alibi non exprimitur, quum annos Honorii nominat. In editione Lindenbrogii omittitur Honorii nomen, et annus primus Theodosii Minoris exprimitur. *Secundum Isidorum*, ait Linden-

propheta subiungit dicens: *Nec stabit semen eius*. Nullus enim de vtero illius extitit genitus, qui patris in regno succederet. Athaulfus autem, dum, relictis Galliis, Hispanias peteret, a quodam suorum apud Barcinonam inter familiares fabulas iugulatur.

20. Era CDLIV. anno imperii Honorii XXII. post obitum Athaulfi a gothis Sigericus Princeps electus est, qui dum ad pacem cum romanis esset promptissimus, mox a suis est interfectus. Anno 416.

21. Era, et anno, quo supra Walia Sigerico succedens, tribus annis regnum tenuit, belli causa Princeps a gothis effectus, sed ad pacem diuina prouidentia ordinatus; mox enim quum regnare coepit, foedus cum imperatore Honorio pepigit, Placidiam sororem eius, quae a gothis Romae capta fuerat, ei honorifice reddidit, promittens imperatori propter rempublicam omne certamen implendum. Itaque ad Hispanias per Constantium Patritium euocatus, romani nominis causa caedes magnas barbaris intulit.

22. Wandalos selinguos in Baetica omnes bello extinxit. Alanos, qui wandalis, et sueuis potentabantur, adeo cecidit, vt extincto Atace rege ipsorum, pauci, qui superfuerant, oblito regni nomine, Gunderici regis wandalorum, qui in Gallaecia resederat, se regimini subiugarent. Confecto igitur Walia bello Hispaniae, dum instructa nauali acie, in Africam transire disponeret, in freto gaditani maris vi grauissimae tempestatis effractus, memor etiam illius sub Alarico naufragii, omisso nauigationis periculo, relictis Hispaniis, Gallias repetit; dataque ei ab imperatore ob meritum victoriae secunda Aquitania cum quibusdam ciuitatibus confinium prouinciarum vsque ad oceanum.

23. Era CDLVII. anno imperii Honorii XXV. rege Walia defuncto, Theuderedus successit in regno annis XXXIII. Qui regno aqui- Anno 419.

brogius, *Arcadius obierit anno Christi* 410. *era* 448. Florezius praefert cum Labbeo *in quo* pro *in qua*. Editio Grialii *quibus ait* pro *qui ait*. AREV.

21. Ioannes Fridericus Muldener in Specim. rei numariae veteris exhibet numum Waliae cum obscura epigraphe. AREVALVS.

22. *Wandalos Selinguos*. Nonnulli inter wandalos, et selinguos ita distinguunt, vt veluti duae nationes intelligantur. Sed coniunctim legendum, et eosdem esse wandalos, et selinguos ostendi in Prolegom. ad Dracontium pag. 73. Pro *superfuerant* alii *superfuerunt*, editio Grialii mendose *superfuerat*. Labbeus *acie*, *Africam transire moliretur*. AREV.

23. *Anno imperii Honorii* XXV. Ita Florezius ex Labbeo. Editio Grialii *anno imperii nono Theodosii Minoris*, omisso nomine Honorii. Probat Florezius, omittendum potius Theodosii Minoris nomen, neque annum eius nonum, sed decimum incurrisse in oram

tanico non contentus, pacis romanae foedus recusat, pleraque municipia romanorum vicina sedibus suis occupat, Arelas nobilissimum Galliae oppidum multa vi obsessum oppugnat. A cuius obsidione, imminente virtute Aëtii romanae militiae ducis, non impunitus abscedit.

24. Remoto igitur Valentiniani imperatoris iussu a potestate militari Aëtio, dum Theuderedus Narbonensi vrbi diutina obsidione, ac fame esset infestus, rursus a Litorio romanae militiae duce, hunnis auxiliantibus, effugatur. Litorius autem dum primum res prosperas aduersus gothos gessisset, denuo daemonum signis, haruspicumque responsis deceptus, bellum cum gothis imprudenter iniit, amissoque romano exercitu, miserabiliter superatus interiit. Fecitque intelligi, quantum illa, quae cum eodem periit multitudo, prodesse potuerit, si fide potius, quam fallacibus daemoniorum ostentis vti maluisset.

25. Extincto igitur Litorio, pace deinde Theuderedus cum romanis inita, denuo aduersus hunnos, Galliarum prouincias saeua populatione vastantes, atque vrbes plurimas euertentes, in campis catalaunicis, auxiliante Aëtio duce romano, aperto Marte conflixit, ibique proeliando victor occubuit. Gothi autem, dimicante Thurismundo Theuderedi regis filio, adeo fortiter congressi sunt, vt inter primum proelium, et postremum trecenta fere milia hominum in eo certamine prostrarentur.

26. Multa eodem tempore caeli, et terrae signa praecesserunt, quorum prodigiis tam crudele bellum significaretur. Nam, assiduis terraemotibus factis, a parte Orientis luna fuscata est, a solis occasu stella cometes apparuit, atque ingenti magnitudine aliquandiu fulsit. Ab aquilonis plaga caelum rubens, sicut ignis, aut sanguis, effectum est, permixtis per igneum ruborem lineis clarioribus in speciem hastarum rutilantium deformatis. Nec mirum, vt tam ingenti caesorum strage diuinitus tam multa signorum demonstraretur ostensio.

27. Hunni autem vsque ad internecionem pene caesi cum re-

457. Pro *Theuderedus* alii scribunt *Theodoricus*. Londenbrogius posuit eram 467., et annum vicesimum Theodosii Minoris, ac consequenter 23. annos tantum Theuderedo assignauit. AREV.

25. *Populatione*: al. *depopulatione*. AR.

26. Grialius, *effectus est*. Ib. *tam ingenti*: Florezius cum Labbeo *in tam ingenti*. AR.

27. *Irruptis*: Labbeus, *interruptis*. AREVALUS.

ge suo Attila, relictis Galliis, Italiam perfugiunt, aliquantis ciuitatibus irruptis. Qui et ibi partim fame, partim caelestibus plagis percussi interierunt. Misso insuper a Marciano imperatore exercitu, forti plaga caeduntur, affectique nimium, ac diminuti, sedes proprias repetunt, ad quas rex eorum Attila, mox vt remeauit, occubuit.

28. Post eius obitum hunnorum gens proprio se insuper excidio deuastauit. Statimque inter filios eius de obtinendo regno magna sunt exorta certamina. Atque ita hunni, qui tot cladibus antea diminuti fuerant, rursum mutuis sese gladiis conciderunt. In quibus illud mirum est, vt, dum omne proelium detrimentum habeat populorum, isti vice versa cadendo proficiant. Sed proinde est, quia in disciplinam fidelium positi sunt, sicut populus est gentis persarum.

29. Virga enim furoris Dei sunt, et quoties indignatio eius aduersus fideles procedit, per eos flagellantur, vt eorum afflictionibus emendati, a seculi cupiditate, et peccato semetipsos coerceant, et caelestis regni hereditatem possideant. Adeo autem haec gens horrida est, vt quum famem in bello fuerit passa, venam tangat equi, et sic excludat hausto sanguine famem.

30. Era CDXC. anno primo imperii Marciani Turismundus, filius Theuderedi, prouehitur ad regnum anno vno. Qui dum in ipsis regni sui exordiis feralis, ac noxius hostilia inspiraret, et multa ageret insolentius, a Theuderico, et Frigdarico fratribus est occisus. Anno 452.

31. Era CDXCI. ann. II. imperii Marciani Theudericus post fraternam necem in regnum succedens imperauit annis XIII. qui pro eo quod imperatori Auito sumendi imperialis fastigii cum gallis auxilium praebuisset, ab Aquitania in Hispaniam cum ingenti multitudine exercitus, et cum licentia eiusdem Auiti imperatoris ingreditur anno regni quinto. Cui cum magna copia rex sueuorum Recchiarius occurrens duodecimo ab Asturicensis vrbis miliario, apud fluuium, qui Vrbicus appellatur, inito mox certamine, superatus est, caesis sue- Anno 453.

30. Omnia exemplaria consentiunt in era 490., et anno primo Marciani: et id videtur esse positum ex mente Isidori, vt patet ex eris sequentibus, et ex Idacii chronico interpolato, cui haec supputandi ratio congruit. Ceterum alii aliam chronologiam sequuntur; ex quorum sententia Marcianus regnare coepit anno 450., cui respondet era 488. Grialius, *filius Theuderedis*. AREV.

31. *Portucale*: al. *Portumcalem*, vel *Portucalem*, vel *Portalem*. AREV.

uorum agminibus, aliquantis captis, plurimisque fugatis. Ipse postremo rex telo saucius fugit, praesidioque suorum carens, ad locum Portucale capitur, regique Theuderico viuus offertur.

32. Quo perempto, multis, qui de priore certamine superfuerant, sese tradentibus, aliquantis nihilominus trucidatis, regnum pene destructum est, finitumque sueuorum regnum. Reliqui autem sueui, qui remanserant in extrema parte Gallaeciae, Massilae filium nomine Maldram sibi regem constituunt; regnum reparatur sueuorum. Occiso Recchiario, Theudericus de Gallaecia ad Lusitaniam victor succedens, dum Emeritensem vrbem depraedari molitur, sanctae martyris Eulaliae ostentis perterritus, cum omni protinus exercitu discedit, et Gallias repetit.

33. Mox deinde partem vnam exercitus duce Ceurila ad Baeticam prouinciam mittit, partem aliam sub Singerico, et Nepotiano ducibus ad Gallaeciam dirigit, qui sueuos apud Lucum saeua depraedatione vastauerunt. In Galliis autem Agrippinus Comes, et ciuis, Aegidio Comiti romano aemulus, vt gothorum mereretur auxilia, Narbonam tradidit Theuderico. Post aliquot legati a Remismundo Maldrae filio, rege sueuorum, missi ad Theudericum venerunt, pacem, amicitiamque poscentes. Similiter Theudericus ad Remismundum remittit cum armorum adiectione, vel munerum, directa etiam coniuge, quam haberet. Sallanem quoque legatum denuo Theudericus mittit ad Remismundum. Qui reuersus ad Gallias, Theudericum ab Eurico fratre suo reperit interfectum.

Anno 466. 34. Era DIV. ann. imperii Leonis VIII. Euricus pari scelere, quo frater, succedit in regnum ann. XVII. In quo honore prouectus, et crimine, statim legatos ad Leonem imperatorem dirigit. Nec mora, partes Lusitaniae magno impetu depraedatur. Exercitum inde alium mittit, qui captam inde Pampilonam, et Caesaraugustam, misso exercitu, capit, superiorem quoque Hispaniam in potestatem

32. *Eulaliae*. Florezius tom.6. Hisp. sacr. append.7. edidit Chronicon martyrum auctoris vetustissimi, in quo mentio fit S. Eulaliae Emeritensis, non Barcinonensis. Vide commentar. ad Prudent. pag. 941. Pro *Masdram*, et num. seq. *Masdrae* editio Grialii habet *Masdram*, et *Masdrae*, sed praeferendum videtur *Maldram etc.* cum Florezio, et ita scribitur hoc nomen in Historia Sueuorum num. 88. AREV.

34. *Partes*: al. *partem*. Ib. *nobilitatem*, *quae ei repugnauerat*: al. *ciuitates*, *quae ei repugnauerant*. Ib. *euertit*: al. *peremit*. Ib. *in potestatem submittit*: al. *in potestate sua mittit*: et vtram-

submittit. Tarraconensis etiam prouinciae nobilitatem, quae ei repugnauerat, exercitus irruptione euertit. In Gallias autem reuersus, Arelatum vrbem, et Massiliam bellando obtinuit, suoque regno vtrasque adiecit.

35. Iste quodam die congregatis in colloquio gothis, tela, quae omnes habebant in manibus, a parte ferri, vel acie, alia viridi, alia roseo, alia croceo, alia nigro colore naturalem ferri speciem vidit aliquandiu habuisse mutatam. Sub hoc rege gothi legum statuta in scriptis habere coeperunt. Nam antea tantum moribus, et consuetudine tenebantur. Obiit Arelati Euricus rex morte propria defunctus.

36. Era DXXI. ann. X. imperii Zenonis, Eurico mortuo, Alaricus filius eius, apud Tolosanam vrbem princeps gothorum constituitur, regnans ann. XXIII. aduersus quem Fluduius francorum princeps Galliae regnum affectans, Burgundionibus sibi auxiliantibus, bellum mouet, fusisque gothorum copiis, ipsum postremo regem apud Pictauium superatum interficit. Theudericus autem Italiae rex, dum interitum generi comperisset, confestim ab Italia proficiscitur, francos proterit, partem regni, quam manus hostium occupauerat, recepit, gothorum iuri restituit. Anno 483.

37. Era DXLV. ann. XVII. imperii Anastasii Gisaleicus, superioris regis filius ex concubina creatus, Narbonae princeps efficitur, regnans annos quatuor, sicut genere vilissimus, ita infelicitate, et ignauia summus. Denique dum eadem ciuitas a Gundebado burgundionum rege direpta fuisset, iste cum multo sui dedecore, et cum magna suorum clade apud Barcinonam se contulit, ibique moratus, quousque etiam regni fascibus a Theuderico fugae ignominia priuaretur. Anno 507.

que pro *vtrasque*. AREV.

35. *Sub hoc rege etc.* De origine iuris gothici sermonem habui in Isidorianis cap. 92. num. 8. et seqq., vbi aduerti, ante Euricum aliquas videri fuisse leges gothicas, quamuis primus Euricus eas cum aliis in vnum corpus redegerit. AREV.

36. *Al.* aera DXI. PEREZ.

Ib. Fluduius. *al.* Fluduildus. Clodoueum *ait Aimonus*. PEREZ.

Ib. *Era* 521. *anno* X. Ita plerique Isidoriani codices, quod Isidorianae chronologiae concinit. Nonnullae editiones eram assignant 522., et Pagius Eurici mortem ad eram 523. refert, quod magis etiam Florezio placet. Pro *Fluduius* Labbeus legit *Hluduuicus*. Pro *generi* Florezius cum Grotio *generis sui*, Labbeus *generi sui*. AREV.

37. Gundebado. *al.* Gundebaldo. PEREZIVS.

Ib. *Era* 545. Editio Grialii *era* 544., quod mendum videtur, vt ex annis im-

38. Inde profectus ad Africam, wandalorum suffragium poscit, quo in regnum posset restitui. Qui, dum non impetrasset auxilium, mox de Africa rediens, ob metum Theuderici Aquitaniam petiit, ibique anno vno delitescens, in Hispaniam reuertitur, atque a Theuderici regis duce, duodecimo a Barcinona vrbe miliario commisso proelio, superatus in fugam vertitur, captusque trans fluuium Druentium Galliarum interiit, sicque prius honorem, postea vitam amisit.

Anno 511. 39. Era DXLIX. anno XXI. imperii Anastasii Theudericus Iunior, quum iam dudum consul, et rex a Zenone imperatore Romae creatus fuisset, peremptoque Odouacro rege ostrogothorum, atque deuicto fratre eius Honoulfo, et trans confinia Danubii effugato, XLIX. annis in Italia regnasset, rursus extincto Gisaleico rege gothorum, Hispaniae regnum XV. annis obtinuit, quod superstes Amalarico nepoti suo reliquit. Inde Italiam repetens, aliquandiu omni cum prosperitate regnauit, per quem etiam vrbi Romae dignitas non parua est restituta. Muros namque eius iste redintegrauit, cuius rei gratia a Senatu inauratam statuam meruit.

Anno 526. 40. Era DLXIV. ann. imperii Iustiniani I. regresso in Italiam Theuderico, et ibidem defuncto, Amalaricus nepos eius V. annis regnauit. Qui, quum a Childeberto francorum rege apud Narbonam proelio superatus fuisset, ad Barcinonam trepidus fugit, effectusque omnium contemptibilis, ab exercitu iugulatus Narbonae in foro interiit.

41. Era

peratoris, et aliis locis Isidori Florezius colligit. AREV.

38. Alii, *atque ab Ebbane Theuderici regis duce*. Masdeus tom. 10. Historiae Hisp. pag. 311. affert chronicam regum Wisigothorum, et Gisalicum refert regnasse annos tres, et vnum in latebra. Alii dicunt, regnasse annos quindecim, fortasse quia eius regnum coniungunt cum sequenti Theodorici. AR.

39. *Odouacro*: al. *Odoacre*, vel *Odoacro*: mox *in Italia victor regnasset*. Pro *superstes*, quod cum Grotio, et antiquis editionibus Florezius retinuit, editio Grialii, et Labbeus *superstiti*. Pro *vrbi Romae* alii *Vrbis regia*, vel *regiae vrbi*. Theudericus annis XI. fuit in Hispania, inde Italiam repetens, per consortium regnauit cum Amalarico, qui post mortem Theuderici solus regnauit annis quinque, vt mox dicitur. AREV.

40. Eram 564. cum anno I. Iustiniani coniungit Isidorus, vt ex aliis quoque eiusdem locis arguitur. Alii annum Iustiniani primum ad eram 564. referunt. In nonnullis editionibus minus bene legitur *era 566. anno imperii Iustiniani primo*. Iudicium Grialii de hac era 564., et anno I. Iustiniani habes in Isidorianis cap. 36. num. 15. Baronius ad annum 531. num. 12., et Pagius ad eum locum agunt de concilio toletano

41. Era DLXIX. anno imperii Iustiniani VI. post Amalaricum Theudis in Hispania creatur in regnum annis XVII. mensibus V. qui, dum esset haereticus, pacem tamen concessit ecclesiae. Adeo vt licentiam catholicis episcopis daret, in vnum apud toletanam vrbem conuenire, et quaecumque ad ecclesiae disciplinam necessaria extitissent, libere, licenterque disponere. Eo regnante, dum francorum reges cum infinitis copiis in Hispaniam conuenissent, et Tarraconensem prouinciam bello depopularent, gothi, duce Theudisclo, obicibus Hispaniae interclusis, francorum exercitum multa cum admiratione victoriae prostrauerunt. Dux idem, prece, atque ingenti pecunia sibi oblata, viam fugae hostibus residuis vnius diei, noctisque spatio praebuit. Cetera infelicium turba, cui transitus collati temporis non occurrit, gothorum perempta gladio concidit. Anno 531.

42. Post tam felicis successum victoriae trans fretum inconsulte gothi se gesserunt. Denique dum aduersus milites, qui Septem oppidum, pulsis gothis, inuaserant, oceani freta transissent, idemque castrum magna vi certaminis expugnarent, adueniente die Dominico, deposuerunt arma, ne diem sacrum proelio funestarent. Hac igitur occasione reperta, milites repentino incursu aggressi, exercitum mari vndique, terraque conclusum, ignauum, atque inermen adeo prostrauerunt, vt ne vnus quidem superesset, qui tantae cladis excidium praeteriret.

43. Nec mora, praeuenit mors debita principem. Vulneratur enim a quodam in palatio, qui iam dudum dementis speciem, vt regem deciperet, simulauerat. Finxit enim arte insaniam, perfoditque principem, quo vulnere ille prostratus occubuit, et vi gladii indignantem animam exhalauit. Fertur autem inter effusionem sanguinis coniurasse, nequis interficeret percussorem dicens, se congruam meriti recepisse vicissitudinem, quod et ipse priuatus ducem suum solicitatus occiderat.

apud Montanum episcopum anno quinto Amalarici. Pro *Childeberto* alii *Ildeberto*. Pro *Narbonae* malim *Narbone*: hoc certe melius, et infra occurrit. AREVALVS.

41. *Extitissent*: sic Labbeus. Editio Grialii *extiterunt*. Mox *oblata, viam*: al. *obiecta, vicem*. Apud Bignaeum francorum reges quinque fuisse dicuntur: sed Conradus Samuel Schurzfleischius in Disput. histor. ciuil. Lipsiae 1609. tom. 1. disp. 3. num. 18. aduertit, interpolatum fuisse locum; nam tunc solum fuere quatuor francorum reges. Confer Baronium tom. 7. ad ann 542. AREV.

42. Septem; *al.* Septam. PEREZ.

43. *Mors debita*: al. *mors deinde*. Quod additur *indignantem animam*, vi-

Anno 548. 44. Era DLXXXVI. ann. imperii Iustiniani XXIII. interempto Theudi, Theudisclus superioris principis dux gothis praeficitur, regnans ann. I. menses III., qui dum plurimorum potentum connubia prostitutione publica macularet, et ob haec instrueret animum ad necem multorum, praeuentus coniuratorum manu, Hispali inter epulas iugulatur, confossusque gladio extinguitur.

Anno 549. 45. Era DLXXXVII. imperii Iustiniani XXIV. extincto Theudisclo, Agila rex constituitur regnans ann. V. Iste aduersus cordubensem vrbem proelium mouens, dum in contemptum catholicae religionis beatissimi martyris Acisci corpori iniuriam inferret, hostiumque, ac iumentorum cruore sacrum sepulcri eius locum, vt profanator, pollueret, inito aduersus cordubenses ciues certamine, poenas dignas, sanctis inferentibus, meruit. Nam belli praesentis vltione percussus, et filium ibi cum copia exercitus interfectum amisit, et thesaurum omnem cum insignibus opibus perdidit.

46. Ipse victus, ac miserabili metu fugatus, Emeritam se recepit. Aduersus quem interiecto aliquanti temporis spatio, Athanagildus tyrannidem regnandi cupiditate arripiens, dum exercitum eius contra se Hispalim missum virtute militari prostrasset, videntes gothi, proprio se euerti excidio, et magis metuentes, ne Hispaniam milites romani auxilii occasione inuaderent, Agilanem Emeritae interficiunt, et Athanagildi sese regimini tradiderunt.

Anno 554. 47. Era DXCII. ann. imperii Iustiniani XXIX. occiso Agilane, Athanagildus regnum, quod inuaserat, tenuit ann. XIV. Hic, quum iam dudum sumpta tyrannide, Agilanem regno priuare conaretur,

detur sumptum ex vltimo versu Aeneidos, *Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras*. AREV.

44. Annum Iustiniani 23. cum Labbeo, et Florezio ascripsi: in editione Grialii annus 22. per errorem, vt videtur, assignatur. Pro *menses tres* in chronico wisigothorum est *menses sex, dies tredecim*, apud Labbeum diuerso charactere *menses septem*. AREV.

45. XXIV. pro XXIII. PEREZ.

Ib. Hic etiam in editione Grialii per errorem, de quo supra in era praecedenti, apponitur annus 23. pro anno 24., qui in nota pro varia lectione indicatur. Erat etiam varia lectio pro era: sed idem numerus 587. in textu, et in nota exprimebatur: itaque ignorans, quidnam potius Perezius voluerit, eam notam sustuli, qua nihil aliud, quam numerus erae, qui in textu apparebat, continebatur. In editione Grialii desideratur *corpori* post *Asciscli*. Alii, *inferret, ossiumque, ac iumentorum horrore sacrum etc.* AREV.

46. *Hispalim*: ita Florezius cum Labbeo. Editio Grialii, et aliae *Hispali*. AREVALVS.

47. *Fracti, atque finiti*. Florezius cum aliis addit: *Fidem catholicam occulte tenuit, et christianis valde beneuolus fuit*. AREV.

militum sibi auxilia ab imperatore Iustiniano poposcerat, quos postea submouere a finibus regni molitus non potuit. Aduersus quos huc vsque conflictum est. Frequentibus antea proeliis caesi, nunc vero multis casibus fracti, atque finiti. Decessit autem Athanagildus Toleti propria morte, vacante regno mensibus v.

48. Era DCV. ann. II. imperii Iustini minoris post Athanagildum Liuua Narbone gothis praeficitur, regnans ann. III., qui secundo anno, postquam adeptus est principatum, Leouigildum fratrem non solum successorem, sed et participem regni sibi constituit, Hispaniaeque administrationi praefecit, ipse Galliae regno contentus. Sicque regnum duos cepit, dum nulla potestas patiens consortis sit. Huic autem vnus tantum annus in ordine temporum reputatur Liuuae regis, reliqui Leouigildo fratri annumerantur. Anno 567.

49. Era DCVI. ann. III. imperii Iustini minoris Leouigildus adeptus Hispaniae, et Galliae principatum, ampliare regnum bello, et augere opes statuit. Studio quippe eius, exercitus concordante fauore, victoriarum multa praeclare sortitus est. Cantabros namque iste obtinuit, Aregiam iste cepit, Sabaria ab eo omnis deuicta est, cesserunt etiam armis illius plurimae rebelles Hispaniae vrbes. Fudit quoque diuerso proelio milites, et quaedam castra ab eis occupata dimicando recepit. Hermenegildum deinde filium imperiis suis tyrannizantem, obsessum exuperauit. Postremum bellum sueuis intulit, regnumque eorum in iura gentis suae mira celeritate transmisit, Hispania magna ex parte potitus. Nam antea gens gothorum angustis finibus arctabatur, sed offuscauit in eo error impietatis gloriam tantae virtutis. Anno 568.

50. Denique arianae perfidiae furore repletus, in catholicos persecutione commota, plurimos episcoporum exilio relegauit. Ec-

48. *Era 605. anno secundo imperii etc.* Id retinendum cum editione Grialii ostendit Florezius, quamuis aliae editiones alios numeros ascribant. Liuuam tribus tantum annis regnasse, ex Isidoro colligitur; at Biclarensis quinque eius regni annos enumerat. Post *reputatur* verba *Liuuae regis* in aliis editionibus non extant, et abundare ait Florezius. Ego crediderim, legendum *hinc autem*, atque ita recte procedit sensus. AR.

49. *Era 606.* Labbeus, *era 607.*, quod rationi temporum non congruit. Grotius, et Labbeus *adepto Hispaniae principatu*, omisso *Galliae*. Pro *praeclare sortitus est* Labbeus *praeda resortitus est*. Pro *Sabaria* alii historici *Sabaudia*. Florezius cum Grotio, *Fudit quoque diuerso proelio Iustini milites, quos Athanagildus ad auxilium euocauerat, et quaedam castra etc.* De S. Hermenegildi bello, et martyrio recole, si placet, dicta in Isidorianis cap. 79. n. 25. et seqq. AREV.

clesiarum reditus, et priuilegia abstulit, multos quoque terroribus in arianam pestilentiam impulit, plerosque sine persecutione illectos auro, rebusque decepit. Ausus quoque inter cetera haeresis suae contagia etiam rebaptizare catholicos, et non solum ex plebe, sed etiam ex sacerdotalis ordinis dignitate, sicut Vincentium caesaraugustanum de episcopo apostatam factum, et tamquam a caelo in infernum proiectum.

51. Extitit autem et quibusdam suorum perniciosus: nam quoscumque nobilissimos, ac potentissimos vidit, aut capite truncauit, aut, opibus ablatis, proscripsit, et proscriptos in exilium misit. Fiscum quoque primus iste locupletauit, primusque aerarium de rapinis ciuium, hostiumque manubiis auxit. Primusque etiam inter suos regali veste opertus in solio resedit. Nam ante eum et habitus, et consessus communis, vt populo, ita et regibus erat. Condidit etiam ciuitatem in Celtiberia, quam ex nomine filii Recopolim nominauit. In legibus quoque ea, quae ab Eurico inconditae constituta videbantur, correxit, plurimas leges praetermissas adiiciens, plerasque superfluas auferens. Regnauit autem ann. XVIII. defunctus propria morte Toleti.

Anno 586. 52. Era DCXXIV. ann. IV. imperii Mauricii, Leouigildo defuncto, filius eius Recaredus regno est coronatus, cultu praeditus religionis, et paternis moribus longe dissimilis. Namque ille irreligiosus, et bello promptissimus, hic fide pius, et pace praeclarus; ille armorum artibus gentis imperium dilatans, hic gloriosus eandem gentem fidei trophaeo sublimans. In ipsis enim regni sui exordiis catholicam fidem adeptus, totius gothicae gentis populos, inoliti erroris labe detersa, ad cultum rectae fidei reuocat.

53. Synodum deinde episcoporum ad condemnationem arianae haeresis de diuersis Hispaniae, et Galliae prouinciis congre-

51. *Extitit etc.* Sermo est de Leouigildo, vt perspicuum est. Riscus tom. 30. Hisp. sacr. pag. 130. merito reprehendit Ambrosium Morales, et Franciscum de Padilla, qui id de Vincentio caesaraugustano acceperant. AREV.

52. *Anno quarto*. Ita correxit Florezius ex Biclarensi, et aliis locis huius chronici, quum in editione Griali legeretur *anno tertio*. Pro *gentis imperium* alii *gentem imperio*. Pro *detersa* Florezius cum editione Grialii *deserta*. Grotius, Labbeus, et auctor vitae S. Isidori apud Bollandianos *detersa*. Vide notam ad num. 13. huius vitae in Isidorianis Appendice 2. tom. 2. AREV.

53. Florezius cum Grotio *vnitatem in Deo*, *Filium*. Labbeus, *vnitatem*, *Deum Filium*. AREV.

gat. Cui concilio idem religiosissimus princeps interfuit, gestaque eius praesentia sua, et subscriptione firmauit, abdicans cum omnibus suis perfidiam, quam huc vsque gothorum populus, Ario docente, didicerat, et praedicans trium personarum vnitatem in Deum, Filium a Patre consubstantialiter genitum esse, Spiritum sanctum inseparabiliter a Patre, Filioque procedere, et esse amborum vnum Spiritum, vnde et vnum sunt.

54. Egit etiam gloriose bellum aduersus infestas gentes fidei suscepto auxilio. Francis enim sexaginta ferme milium armatorum copiis Gallias irruentibus, misso Claudio duce aduersus eos, glorioso triumphauit euentu. Nulla vnquam in Hispaniis gothorum victoria vel maior in bello, vel similis extitit. Prostrati sunt enim, et capti multa milia hostium, residua vero exercitus pars praeter spem in fugam versa, gothis post tergum insequentibus, vsque in regni sui finibus caesa est. Saepe etiam et lacertos contra romanorum insolentias, et irruptiones vasconum mouit. Vnde non magis bella tractasse, quam potius gentem quasi in palaestrae ludo pro vsu certaminis videtur exercuisse.

al. *in Galliam gothicam*.

55. Prouincias autem, quas pater bello conquisiuit, iste pace conseruauit, aequitate disposuit, moderamine rexit. Fuit autem placidus, mitis, egregiae bonitatis, tantamque in vultu gratiam habuit, et tantam in animo benignitatem gessit, vt omnium mentibus influens, etiam malos ad affectum amoris sui attraheret. Adeo liberalis, vt opes priuatorum, et ecclesiarum praedia, quae paterna labes fisco associauerat, iuri proprio restauraret. Adeo clemens, vt populi tributa saepe indulgentiae largitione laxaret.

56. Multos etiam ditauit rebus, plurimos sublimauit honoribus. Opes suas in miseris, thesauros suos in egenis recondens, sciens, ad haec illi fuisse collatum regnum, vt eo salubriter frueretur, bonis initiis bonum finem adeptus. Fidem enim rectae gloriae, quam initio regni percepit, nouissime publica confessione poenitentiae cumulauit. Toleti fine pacifico transiit, qui regnauit ann. xv.

54. Alii, *fidei susceptae auxilio*. Pro *mouit*. *Vnde* alii *mouit*. *Vbi*. Ex Floro videtur sumptum *mouere lacertos* in fine prooemii: *Imperium . . . sub Traiano principe mouet lacertos*. Pro *certaminis* Labbeus *vtilitatis*, AREV.

55. Florezius nonnulla addidit, quae Labbeus charactere diuerso edidit: *rexit*. *Multi quoque aduersus eum tyrannidem assumere cupientes, detecti sunt, suaeque machinationis consilium implere non potuerunt. Fuit autem etc.* AREV.

Anno 601. 57. Era DCXXXIX. ann. imperii Mauricii XIX. post Recaredum regem regnat Liuua filius eius ann. II. ignobili quidem matre progenitus, sed virtutis indole insignitus. Quem in primo flore adolescentiae Wictericus, sumpta tyrannide, innocuum regno deiecit, praecisaque dextra occidit, anno aetatis XX. regni vero II.

Anno 603. 58. Era DCXLI. ann. imperii Mauricii XXI. extincto Liuuane, Wictericus regnum, quod viuente illo inuaserat, vindicat ann. VII. vir quidem strenuus in armorum arte, sed tamen expers victoriae. Namque aduersus militem romanum proelium saepe molitus, nihil satis gloriose gessit praeter quod milites quosdam Segontiae per duces obtinuit. Hic in vita plurima illicita fecit, in morte autem, quia gladio operatus fuerat, gladio periit. Mors quippe innocentis inulta in illo non fuit: inter epulas enim prandii coniuratione quorumdam est interfectus; corpus eius viliter est exportatum, atque sepultum.

Anno 610. 59. Era DCXLIIX. ann. imperii Phocatis octauo Gundemarus post Wictericum regnat ann. II. Hic vascones vna expeditione vastauit, alia militem romanum obsedit: morte propria Toleti decessit.

Anno 612. 60. Era DCL. ann. imperii Heraclii II. Sisebutus christianissimus post Gundemarum ad regale fastigium euocatur: regnat ann. VIII. menses VI. qui initio regni iudaeos ad fidem christianam per-
Rom. 10. mouens, aemulationem quidem habuit, sed non secundum scientiam; potestate enim compulit, quos prouocare fidei ratione opor-
Philipp. 1. tuit. Sed, sicut est scriptum, siue per occasionem, siue per veritatem, donec Christus annunciatur. Fuit autem eloquio nitidus, sententia doctus, scientia literarum magna ex parte imbutus. In iudiciis iustitia, et pietate strenuus, ac praestantissimus, mente be.

57. Florezius cum editione Grialii, et Biclarensi annum 19. Mauricii designat: alii alios annos minus bene indicant. Vide not. ad num. 52. AREV.

58. In editione Grialii error est numerorum, scilicet DCLXI. pro DCXLI., quod Florezius notauit: sed non aduertit, vt videtur, mendum a Griallo in erratis corrigendis emendatum fuisse. Florezius cum Labbeo *Segontiae*, Grialii editio *Sagontia*, alii *Segontia*. AR.

59. Octauum Phocatis annum cum Labbeo, et Florezio restituimus, quum in editione Grialii, et aliis annus sextus indicetur per librariorum incuriam, aut editorum negligentiam. Ceterum quod Florezius notat, in editione Grialii mendose fuisse eram 548. post 648. designatam, non aduertit, etiam hoc loco errorem in erratis animaduersum, et correctum fuisse. Alii anno aetatis XVI. AREVALVS.

60. *Permouens*: al. *promouens*. Florezius cum Labbeo, *per veritatem Christus annunciatur, in hoc gaudeo, et gaudebo. Fuit autem etc.* AREV.

nignus, splendore regni praecipuus, in bellicis quoque documentis, ac victoriis clarus.

61. Astures enim rebellantes, misso exercitu, in ditionem suam reduxit. Ruccones montibus arduis vndique conseptos per duces euicit. De romanis quoque praesens bis feliciter triumphauit, et quasdam eorum vrbes expugnando sibi subiecit, residuas inter fretum omnes exinaniuit, quas gens gothorum post in ditionem suam facile redegit. Adeo post victoriam clemens, vt multos ab exercitu suo hostili praeda in seruitutem redactos, pretio dato, absolueret, eiusque thesaurus redemptio existeret captiuorum. Hunc alii proprio morbo, alii immoderato medicamenti haustu, alii veneno asserunt interfectum. Cuius exitus non modo religiosis, sed etiam optimis laicis extitit luctuosus. Relicto Recaredo filio paruulo, qui post patris obitum princeps paucorum dierum, morte interueniente, habetur.

62. Era DCLIX. ann. imperii Heraclii X. gloriosissimus Suintila gratia diuina regni suscepit sceptra. Iste sub rege Sisebuto ducis nactus officium, romana castra perdomauit, Ruccones superauit. Postquam vero apicem fastigii regalis conscendit, vrbes residuas, quas in Hispaniis romana manus agebat, proelio conserto obtinuit, auctamque triumphi gloriam prae ceteris regibus felicitate mirabili reportauit. Totius Hispaniae infra oceani fretum monarchia regni primus idem potitus, quod nulli retro principum est collatum. Auxit eo proelio virtutis eius titulum duorum patritiorum obtentus, quorum alterum prudentia suum fecit, alterum virtute proelii sibi subiecit. Anno 621.

63. Habuit quoque et initio regni expeditionem contra incursus vasconum, tarraconensem prouinciam infestantium, vbi adeo montiuagi populi terrore aduentus eius perculsi sunt, vt confestim, quasi debita iura noscentes, remissis telis, et expeditis ad precem manibus, supplices ei colla submitterent, obsides darent,

61. Post *reduxit* Labbeus charactere cursiuo addit *per ducem suum Rechilanem*, quod Florezius secutus est. Labbeus, et Grotius omittunt *alii veneno*. Pro *habetur* Florezius cum Labbeo *abiit*; sed apud Labbeum legendum puto *obiit*. AREV.

62. *In Hispaniis*: ita Labbeus, et mendum puto in editione Grialii, *in hispanis*, quod etiam Florezius expressit. Pro *patriciorum* alii *praefectorum*. AREVALVS.

63. *Al.* Theologitim *pro* Ologitin. PEREZIVS.

Ologitin ciuitatem gothorum stipendiis suis, et laboribus conderent, pollicentes eius regno, ditionique parere, et, quidquid imperaretur, efficere.

64. Praeter has militaris gloriae laudes plurimae in eo regiae maiestatis virtutes, fides, prudentia, industria, in iudiciis examinatio, strenua in regendo regno cura, praecipua circa omnes munificentia largus, erga indigentes, et inopes misericordia satis promptus; ita vt non solum princeps populorum, sed etiam pater pauperum vocari sit dignus.

65. Huius filius Racimirus in consortium regni assumptus, pari cum patre solio conlaetatur, in cuius infantia ita sacrae indolis splendor emicat, vt in eo et meritis, et vultu paternarum virtutum effigies praenotetur. Pro quo exorandus est caeli, atque humani generis rector, vt sicut extat concessu patrio socius, ita post longaeuum parentis imperium sit et regni successione dignissimus. Computatis igitur gothorum regum temporibus ab exordio Athanarici regis vsque ad quintum gloriosissimi Suintilae Principis annum, regnum gothorum per annos CCLVI. Deo fauente, reperitur esse porrectum.

Item recapitulatio eiusdem Isidori in gothorum laudem.

66. Gothorum antiquissima origo de Magog filio Iaphet fuit, vnde et scytharum genus extitit. Nam iidem gothi scythica probantur origine sati. Vnde nec longe a vocabulo discrepant. Demutata enim, ac detracta litera, getae, quasi scythae, sunt nuncupati. Hi igitur Septemtrionis glacialia iuga inhabitantes circa scythica regna, quaeque sunt ardua montium cum ceteris gentibus possi-

Ib. Ologitin: al. *Ologicus*, al. *Ologitum*. In his nominibus propriis multum variant codices, vt *Roccones* pro *Rucco-nes*, et *Riccimirus* pro *Racimirus*. AR.

64. *Haec viuo Suintila scripta. Atqui damnatur in concilio 4. toletano, in quo subscribit Isidorus*. PEREZ.

Ib. Difficultatem, quam Perezius attigit, cur Isidorus hoc loco Suintilam tantopere laudet, in concilio vero toletano quarto damnet, explicui in Isidorianis cap. 79. num. 20. et seqq. AR.

65. *Concessu patrio*: al. *consessu patrio*: et *ascensione* pro *successione*, et *comparatis*, vel *comportatis* pro *computatis*. AREV.

66. In titulo pro *recapitulatio* alii *capitulatio*. Et illico, *Gothi de Magog, Iaphet filio orti, et cum scythis vna probantur origine sati. Vnde etc.* Pro Se-

possidebant, quibus sedibus impetu gentis hunnorum pulsi, transgressoque Danubio, romanis se dederunt. Sed, dum iniurias eorum non sustinerent, indignati regem sibi ex sua turba legunt, Thraciam irruunt, Italiam vastant, obsessam Vrbem capiunt, Gallias aggrediuntur, patefactisque Pyrenaeis montibus, Hispanias vsque perueniunt, ibique sedem vitae, atque imperium locauerunt.

67. Populi natura pernices, ingenio alacres, conscientiae viribus freti, robore corporis validi, staturae proceritate ardui, gestu, habituque conspicui, manu prompti, duri vulneribus, iuxta quod ait Poeta de ipsis: *Mortem contemnunt laudato vulnere Getae*. Quibus tanta extitit magnitudo bellorum, et tam extollens gloriosae victoriae virtus, vt Roma ipsa, victrix omnium populorum, subacta captiuitatis iugo, geticis triumphis accederet, et domina cunctarum gentium illis, vt famula, deseruiret.

forte, *conscientia virium*.

68. Hos Europae omnes tremuere gentes, Alpium his cessere obices. Wandalica et ipsa crebro opinata barbaries, non tantum praesentia eorum exterrita, quam opinione fugata est. Gothorum vigore alani extincti sunt, sueui quoque hactenus intra inaccessos Hispaniarum angulos coarctati, etiam eorum armis periculum finis experti sunt, et regno, quod desidioso torpore tenuerunt, turpiori nunc dispendio caruerunt, quamquam tenuisse huc vsque valde sit mirum, quo sine experimento defensionis carere potuerunt.

69. Sed quis poterit tantam gothicae gentis edicere virium magnitudinem, quandoquidem dum multis gentibus vix precum causa, et munerum regnare licuerit, his tamen libertas magis de congressione, quam de petita contigit pace, atque vbi sese neces-

ptentrionis al. *Occidentis*, et *Danubium transeuntes* pro *transgressoque Danubio*, et *arma sumunt* pro *regem sibi ex sua turba legunt*. AREV.

67. *Tam extollens*: al. *tam excellens*. Ad hunc Isidori locum alludit Aluarus cordubensis epist. 20. ad Transgressorem: *Sed vt me, qui sim cognoscas, et amplius me tacendo deuites, Virgilium audi: Mortem contemnunt laudato vulnere getae. Necnon et illud, Getes, inquit, quo pergit equo. Vnde et illud extat poetae, Hinc dacus premat, inde getes occurrat. Ego sum, ego sum, quem Alexander vitandum putauit, Pyrrhus pertimuit, Caesar exhorruit. De nobis quoque et noster Hieronymus dicit, Cornu habet in fronte, longe fuge*. Florezius ex nota marginali biblioth. veter. hisp. tom. 1. pag. 349. primae editionis obseruat, falso illos versus Virgilio tribui. Isidorus quidem Virgilium non nominat. AREVALVS.

68. *Hos etc.* al. *Hi Europae omnes triuere gentes*: et *quantum opinione* pro *quam opinione*. AREV.

69. *Quo pergit*: al. *quod pergit*. AR.

sitas bellandi opposuit, vires eos potius, quam preces adhibuisse? Porro in armorum artibus spectabiles satis sunt, et non solum hastis, sed et iaculis equitando confligunt. Nec equestri tantum proelio, sed et pedestri incedunt: verumtamen magis equitum praepeti cursu confidunt, vnde et Poeta: *Getes*, inquit, *quo pergit equo*.

70. Exercere enim se telis, ac proeliis praeludere maxime diligunt. Ludorum certamina vsu quotidiano gerunt. Hac sola tantum armorum experientia huc vsque carebant, quod classica bella in mari gerere non studebant. Sed postquam Sisebutus Princeps caelesti gratia regni sumpsit sceptra, eius studiis ad tantam felicitatis virtutem profecti sunt, vt non solum terras, sed et ipsa maria suis armis adeant, subactusque seruiat illis romanus miles, quibus seruire tot gentes, et ipsam Hispaniam videt.

forte, *felicitatem virtutis*.

Wandalorum historia.

Anno 406. 71. Era CDXLIV. ante biennium irruptionis romanae vrbis excitatae per Stiliconem gentes alanorum, sueuorum, et wandalorum, traiecto Rheno fluuio, in Gallias irruunt, francos proterunt, directoque impetu ad Pyrenaeum vsque perueniunt, cuius obice per Didymum, et Veranianum romanos nobilissimos, ac potentissimos fratres occupato, ab Hispania tribus annis repulsi, per circumiacentes Galliae prouincias vagabantur. Sed postquam iidem fratres, qui priuato praesidio Pyrenaei claustra tuebantur, ob suspicionem tyrannidis insontes, et nulla culpa obnoxii, a Constantio Caesare interfecti sunt, era CDXLVI. memoratae gentes Hispaniarum prouincias irrumpunt.

Anno 408. 72. Era CDXLVI. wandali, alani, et sueui Hispanias occupantes, neces, vastationesque cruentis discursionibus faciunt, vrbes incendunt, substantiam direptam exhauriunt, ita vt humanae carnes vi

70. *Et ipsam Hispaniam videt*: ita Grialii editio, et intelligo, *quibus gothis seruire tot gentes, et ipsam Hispaniam romanus miles videt*. Florezius cum Labbeo, et Grotio *et ipsa Hispania vidit*: quod minus verum puto. AREV.

71. Era 444. recte exprimitur in editione Grialii: in aliis immane quantum aberrant numeri. Verba *ante biennium irruptionis romanae* sunt Orosii lib. 7. cap. 40. et fortasse Orosius intelligit primam irruptionem, viuente Radagaiso, de qua loquitur cap. 37. lib. 7. Perezius notauit, in v. c. inscribi *Chronicon wandalorum*, non *Historiam*. Pro *Veranianum* alii *Verimianum*, vel *Verunianum*. AREV.

72. In textu Grialii designatur era

famis deuorarentur a populis. Edebant filios suos matres, bestiae quoque morientium gladio, fame, ac peste cadaueribus assuetae, etiam in viuorum efferebantur interitum, atque ita quatuor plagis per omnem Hispaniam saeuientibus, diuinae iracundiae per prophetas scripta olim praenunciatio adimpletur.

73. Era CDXLIX. post plagarum diram perniciem, quibus Hispania caesa est, tandem barbari ad pacem ineundam, Deo miserante, conuersi, sorte in possessionem sibi eius prouincias diuidunt. Gallaeciam enim wandali, et sueui occupant: alani Lusitaniam, et carthaginiensem prouinciam: wandali autem, cognomine Selingui, relicta Gallaecia, et postquam tarraconensis prouinciae insulas deuastarunt, regressi, Baeticam sortiuntur. Hispani autem per ciuitates, et castella residua plagis afflicti, barbarorum dominantium sese seruituti subiiciunt. Primus autem in Hispania Gundericus rex wandalorum successit, regnans Gallaeciae partibus annis XIIX. Qui, dum rupto foedere pacis, sueuorum gentem in Erbasis montibus obsideret, relicta obsidione sueuorum, balearicas tarraconensis prouinciae insulas depraedatur. Deinde, Carthagine Spartaria euersa, cum omnibus wandalis ad Baeticam transit, Hispalim diruit, actaque caede, in direptionem mittit. Qui quum auctoritate regiae potestatis irreuerenter manus in basilicam Vincentii martyris ciuitatis ipsius extendisset, mox Dei iudicio in foribus templi daemonio correptus interiit. Anno 411.

74. Era CDLXVI. Gisericus frater Gunderici succedit in regnum annis XL. Qui ex catholico effectus apostata, in arianam primus Anno 428.

456., et in nota pro varia lectione era 446., quae omnino cum Labbeo praeferenda, quamuis Florezius rationibus non contemnendis probet substituendam eram 447. Pro *discursionibus* alii *discursibus*. AREVALVS.

73. In editione Grialii perperam exprimitur era 459. pro 449. Gundericus, Godiglisci patris successor, regnasse dicitur in Gallaecia annos 18., computato anno 411., quo wandalis sors in Gallaeciae regnum obuenit, et anno 428., quo obiit, quamuis iam ab anno 420. ad Baeticam secessisset. De hoc Gunderico plura commentatus sum in proleg. ad Dracontium num. 96. pag. 72., et rursus num. 115. pag. 89. Montes Erbasi, qui hic memorantur, videntur esse montes nunc dicti *de Arbàs* inter Ouetum, et Legionem. Alii appellant montes Erbasorum, alii Neruasios, aut Neruosos. Vide Florezium tom. 15. Hisp. sacr. pag. 61. Idem Florezius tom. 9. pag. 100. seq. obseruat ex Idacio, et aliis, basilicam S. Vincentii fuisse olim ecclesiam principem Hispalis, quae tamen distincta fuerit ab ecclesia nunc S. Vincentio dicata, et quae extiterit in loco, vbi nunc est ecclesia cathedralis. AR.

74. Eram 466. ex Florezio repono: editio Grialii indicat eram 468., Labbeus 467. Pro *Gisericus* alii *Gessericus*,

fertur transisse perfidiam. Hic de baeticae prouinciae litore cum wandalis omnibus, eorumque familiis ad Mauritaniam, et Africam, relictis Hispaniis, transfretauit. Cui Valentinianus Iunior Occidentis imperator non valens obsistere, pacem mittit, et partem Africae, quam wandali possiderent, tamquam pacifice dedit, conditionibus ab eo sacramenti acceptis, nequid vltra inuaderet.

75. Ille autem, de cuius amicitia nihil ambigebatur, violata sacramenti religione, Carthaginem dolo pacis inuadit, omnesque opes eius, excruciatis diuerso tormentorum genere ciuibus, in ius proprium vertit. Deinde Siciliam depraedatur, Panormum obsedit, arianam pestilentiam per totam Africam intromittit, sacerdotes ecclesiis pellit, martyres plurimos facit, et iuxta prophetiam Danielis, demutatis mysteriis, sanctorum ecclesias Christi hostibus tradidit. Nec iam diuini cultus loca, sed suorum esse habitacula iussit.

76. Aduersus quem Theodosius Minor Orientis imperator bellum parauit, quod ad effectum non venit. Hunnis enim Thraciam, Illyricumque vastantibus, exercitus ad wandalos missus, ad defendendos thraces, illyrianosque ex Sicilia reuocatur. Maiorianus autem imperator de Italia Hispanias veniens, quum in carthaginiensi prouincia aliquantas naues sibi ad transitum aduersus wandalos praeparasset, eas de litore carthaginiensi commoniti wandali per proditores arripiunt. Sicque Maiorianus a sua dispositione frustratus, Italiam reuertitur, atque a Ricchimiro patritio fraude circumuentus occiditur.

77. Quo comperto, Gisericus non contentus solis Africae vastationibus, nauibus aduectus, Romam ingreditur, direptisque per XIV. dies opibus romanorum, relictam Valentiniani, et filias eius, et multa milia captiuorum secum tulit. Mox Carthaginem redit: et per legatos ab imperatore postulata pace, Valentiniani relictam Constantinopolim remittit: quarum vnam ex filiabus suis filio suo Vgnerico iure matrimonii copulauit. Sicque post multarum pro-

aut *Gaisericus*, aut quod nunc vsitatius, *Gensericus*. Pro *possiderent* alii *possederant*. De Genserico quaedam notaui in proleg. ad Dracont. num. 112. pag. 87. et seq. AREV.

75. *Nihil*: al. *iam nihil*, quod Florezius tenuit. AREV.

76. *Illyrianosque*: ita mss., et editi. Florezius *illyricianosque*. In editione Grialii *in carthaginiensem prouinciam*. Praeferendum cum Labbeo, et aliis, *in carthaginiensi prouincia*. Pro *dispositione* alii *intentione*, alii *dispensatione*. AREVALVS.

77. Ginsericus *in v. c. pro* Gisericus. PEREZ.

Ib. Alii, *romanorum*, *relicta Vrbe*, *vxorem Valentiniani*. AREV.

uinciarum clades, christianorumque spolia, atque neces, moritur regni sui anno XL.

78. Era DVI. post Gisericum Vgnericus, Giserici filius, regnat annis VII. mensibus V. habens in coniugio Valentiniani filiam, quam pater eius ex Roma cum matre captiuam adduxerat, qui et ipse ariano suscitatus furore, catholicos per totam Africam atrocior patre persequitur, ecclesias tollit, sacerdotes, et cuncti ordinis clericos in exilium mittit. Monachos quoque, atque laicos quatuor circiter milia exiliis durioribus relegauit, martyres fecit, confessoribus linguas abscidit, qui linguis abscissis perfecte vsque ad finem loquuti sunt. Anno 468.

79. Tunc Laetus neptensis ciuitatis episcopus gloriose martyrio coronatur. Qui dum ariani contagii labe variis poenis maculari non potuit, victor repente caelos obtinuit. Vgnericus autem inter innumerabiles suarum impietatum strages, quas in catholicos exercuerat, octauo regni anno, vt Arius pater eius, interioribus cunctis effusis, miserabiliter vitam finiuit.

80. Era DXIV. Vgnerico succedit Guntamundus, regnans annis XII. qui statim ecclesiae pacem reformans, catholicos ab exilio reuocauit. Anno 476.

81. Era DXXVI. Guntamundo mortuo, Trasemundus regnat annis XXVII. menses IV. Iste ariana insania plenus, catholicos insectatur, ecclesias claudit, Sardiniam exilio ex omni africana ecclesia CXX. episcopos mittit, Carthagine moritur. Cuius tempore Fulgentius ruspensis episcopus in nostro dogmate claruit. Anno 488.

82. Era DLIII. post Trasemundum Ildericus, Vgnerici filius ex Valentiniani imperatoris filia natus, regnat ann. VII. menses III. Iste sacramento a decessore suo Trasemundo obstrictus, ne catholicis in regno suo aut ecclesias aperiret, aut priuilegia restauraret, priusquam regnaret, ne religionem sacramenti violaret, prae- Anno 515.

78. In editione Grialii era notatur 508., in aliis 501. Florezius astruit eram 506. ex Idacio, aliisque rationibus. Vide num. 74. cum nota. Pro *Giserici filius* alii *Gunderici filius*, et infra *et cunctos sacri ordinis clericos*. AREV.

79. Labbeus *episcopus quem contagii labes ariani venenis maculare non potuit. Vgnericus etc.* AR.

80. Florezius cum Labbeo adoptat eram 514. editio Grialii 515. AR.

81. Trasemundus ab aliis vocatur *Transimundus*, vel *Transemundus*, vel *Trasimundus*, vel *Trasamundus*. AR.

82. In editione Grialii erat notata era 554. cum varia lectione in nota era 553., quod praeferimus cum Florezio ex dictis ad num. 78. Grotius men-

cepit et sacerdotes catholicos ab exilio reduci, et ecclesias aperiri; quem Gilimer, assumpta tyrannide, regno priuat, et cum filiis carceris custodiae mancipat.

Anno 522. 83. Era DLX. Gilimer regnum cum tyrannide sumpsit, multos nobilium africae prouinciae crudeliter extinguens, multorumque substantias tollens, aduersus quem Iustinianus imperator visitatione Laeti episcopi, qui ab Vgnerico wandalorum rege martyr fuerat factus, exercitum cum Belisario magistro militum duce mittit. Initoque idem Belisarius proelio, Guntemirum, et Gebamundum regis fratres primo proelio superatos interficit, deinde ipsum Gilimirum in fugam versum. Africam capit nonagesimo septimo wandalorum ingressionis anno.

84. In ipso autem Belisarii occursu, priusquam congressio fieret, Gilimer tyrannus Ildericum regem cum quibusdam generis eius affinibus occidit. Belisarius autem Gilimirum tyrannum capit, eumque cum diuitiis ex rapinis prouinciarum, et Africae conquisitis, Constantinopolim Iustiniano imperatori adducit. Sicque regnum wandalorum cum populo, atque stirpe deletur era DLXIV. quod permansit CXIII. ann. a Gunderico rege vsque ad Gilimiri interitum.

Sueuorum historia.

Anno 409. 85. Era CDXLVII. sueui, Principe Hermerico, cum alanis, et wandalis simul Hispanias ingressi sunt, atque omnem Gallaeciam cum wandalis occupant. Wandalis autem Africam transeuntibus, Gallaeciam soli sueui sortiti sunt, quibus praefuit in Hispaniis Hermericus annis XXXII. Gallaeci autem in parte prouinciae regno suo vte-

dose *post Guntamundum* pro *post Trasemundum*. Pro *restauraret* alii *restitueret*. AREV.

83. Editio Grialii recenset eram 561. Florezius cum Labbeo eram 560. Pro *visitatione* alii *incitatione*, alii *visitatione nocturna*; malim *visione nocturna*. Pro *Guntemirum* alii *Gunthimerum*, pro *versum* Labbeus *vertit*, Florezius cum Grotio *vertens*. Notat Florezius, ac multis probat, aut S. Isidorum exemplar chronici tunnensis sequutum, in quo anni regum wandalorum male dispositi erant, aut aliquem excriptorem eras ad annos regum, in quibus numerorum error inciderat, accommodasse: nam erae annis regum, seruato aequali numero, respondent. Sed vera chronologia regum wandalorum haec est: Gundericus cepit Carthaginem anno 439., obiit 477. Hunnericus obiit 484. Guntamundus 496. Trasemundus 523. Hildericus 530. Gilimer 533. AREV.

84. Era DLXIII. *in v. c. pro* DLXIV. PEREZ.

85. *Al.* Singilim *pro* Singilium. PEREZ.

bantur. Quos Hermericus assidua vastatione depraedans, tandem morbo oppressus, pacem cum eis fecit, Recchilanem filium suum in regnum substituit, qui cum magna parte exercitus missus, Andeuotum romanae militiae ducem cum multis copiis ad Singilium baeticae prouinciae fluuium, inito bello, prostrauit, magnis eius auri, argentique copiis occupatis. Inde Emeritam obsessam ingreditur, atque obtentam proprio regno associat. Hermericus autem pater eius per annos VII. diuturno languore affectus interiit.

86. Era CDLXXIX. Hermerico defuncto, Recchila filius eius regnat ann. VIII. qui post obitum patris, Hispali obtenta, baeticam, et carthaginiensem prouincias in suam potestatem reducit, atque inde Emeritae sub cultu, vt ferunt, gentilitatis vitam finiuit. Anno 441.

87. Era CDXXCVI. Recchiarius, Recchilanis filius, catholicus factus succedit in regnum annis IX. accepta in coniugium Theuderedi regis gothorum filia. Initio regni auspicatus Vasconias depraedatur, mox ad Theuderedum socerum suum profectus, caesaraugustanam regionem remeans, gothis auxiliantibus, vastat. Tarraconensem prouinciam, quae romano imperio deseruiebat, inuadit. Carthaginienses regiones, quas Recchila pater eius romanis reddiderat, in praedam mittit. Ad vltimum, dum Theudericus rex gothorum in Hispaniam ingrederetur, inito proelio aduersus eum, primo fugatur, deinde captus occiditur. Anno 448.

88. Era CDXCV. extincto Recchiario, sueui, qui remanserant in extrema parte Gallaeciae, Maldram Massilae filium regem sibi constituunt. Mox bifariam diuisi, pars Frantanem, pars Maldram regem appellant. Nec mora, Frantane mortuo, sueui, qui cum eo erant, Recchimundum sequuntur, et cum Maldra pace inita, pari- Anno 457.

Ib. Florezius reposuit eram 447. ex Idacii chronico, et aliis monumentis. Grialii editio cum Labbeo statuit eram 446. AREV.

86. Grialii editio astruit eram 478., Florezius 479. et annos octo regni Rechilanis enumerat, sed ita vt primus includatur in hoc numero. In editione Grialii anni 7., et in nota 8. ex v. c. Pro *Emeritae*, quod alii referunt, Grialii editio *Emeritam*. AREV.

87. In era 486. consentiunt omnes optimae editiones. Pro *Theuderedi* alii scribunt *Theuderici*, alii *Theodorici*. Idem est rex, qui mox *Theudericus* vocatur. Pro *initio regni* alii *initia regni*. Florezius cum Labbeo, *inuadit, irruptaque per dolum ilerdensi vrbe, egit ibi magnam captiuitatem. Carthaginienses etc.* Quod ex Idacio sumptum videtur. AR.

88. *Nec mora*: id genuinum puto cum Labbeo, et aliis. Grialii editio *nec mox*. AREV.

ter partes Lusitaniae depraedantur. Maldra autem tertio regni anno a suis iugulatur.

Anno 460. 89. Era CDXCIIX. Maldra interfecto, inter Frumarium, et Remismundum oritur de regni potestate dissensio: sed Frumarius cum manu sueuorum, quam habebat, flauiensis vrbis conuentum graui euertit excidio. Remismundus autem vicina sibi pariter auregensium, et lucensis conuentus maritima populatur.

Anno 464. 90. Era DII. Frumario mortuo, Remismundus, omnibus sueuis in suam ditionem regali iure reuocatis, pacem cum gallaecis reformat, legatos foederis ad Theudericum regem gothorum mittit, a quo etiam per legatos et arma, et coniugem, quam haberet, accepit. Inde ad Lusitaniam transit. Conimbriam pace deceptam diripit. Olyssipona quoque ab eo occupatur, ciue suo, qui illi praeerat, tradente Lusidio. Huius tempore Aiax natione galata effectus apostata arianus, inter sueuos regis sui auxilio hostis catholicae fidei, et diuinae Trinitatis emergit, de gallicana gothorum regione hoc pestiferum virus afferens, et totam gentem sueuorum lethalis perfidiae tabe inficiens. Multis deinde sueuorum regibus in ariana haeresi permanentibus, tandem regni potestatem Theudemirus suscepit.

91. Qui confestim, arianae impietatis errore destructo, sueuos catholicae fidei reddidit, innitente Martino monasterii dumiensis episcopo, fide, et scientia claro, cuius studio et pax ecclesiae ampliata est, et multa in ecclesiasticis disciplinis Gallaeciae regionibus instituta. Post Theudemirum Miro sueuorum princeps efficitur, regnans ann. XIII. Hic bellum secundo regni anno contra ruccones intulit. Deinde in auxilium Leouigildo gothorum regi aduersus rebellem filium expugnandum Hispalim pergit, ibique terminum vitae clausit.

92. Huic

89. *Remismundum*, al. *Reccimundum*, al. *Recchimundum*, vel *Rechimundum*. Pro *auregensium*, quod Florezius praeferendum ait, alii *auriensium*, alii *arigensium*. AREV.

90. Inde ad Lusitaniam. *Citatur in epistola Innocentii III. ad Petrum compostell.* Isidorus in Chronicis de gothis, titulo de sueuis. PEREZ.

Ib. *Reuocatis*: Florezius cum Labbeo, *vocatis*. AREV.

91. *Miro coepit aera* DCIX. *ex Concil.* 2. *brachar.* PEREZ.

Ib. Labbeus, *contra romanos roccones*. In nota Perezii *ruccones in v. c.*, quod ipsum extat in textu, atque adeo fortasse in nota legendum esset *roccones*. Vide Biclarensem ad annum 572.

92. Huic Heboricus filius in regnum succedit, quem adolescentem Andeca, sumpta tyrannide, regno priuat, et monachum factum in monasterio damnat, pro quo non diu est dilata sententia. Nam Leouigildus gothorum rex sueuis mox bellum inferens, obtento eodem regno, Andecanem deiecit, atque detonsum post regni honorem presbyterii officio mancipauit. Sic enim oportuit, vt quod ipse regi suo fecerat, rursus idem congrua vicissitudine pateretur. Regnum autem sueuorum deletum in gothos transfertur, quod mansisse CLXXVII. annis scribitur.

infra Labbeus, *aduersus rebellem filium ad expugnandam Hispalim venit, et vitae terminum clausit*. AREV.

92. Audeca *in v.c. pro* Andeca. PEREZ.
Ib. Presbyterii: al. *presbyteri*; et *congruenti* pro *congrua*. AREV.

S. ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI DE VIRIS ILLVSTRIBVS LIBER.

PRAEFATIO.

1. *Quamuis superius plurimi veterum tractatorum inter graecos, et latinos scriptores doctissimi annotentur, tamen reor ipse etiam paucorum memoriam facere, quorum lectionem recolo me attigisse.*

n. 1. Superius, *id est, in Hieronymo, et Gennadio*. PEREZ.

Ibid. In Isidorianis caput 80. sic inscripsi: *Liber Isidori de viris illustribus. Editiones huius libri, mss. exemplaria. Praefatio Zaccariae. Harduini deliria contra pleraque veterum scripta perstringuntur.* Notas Ioannis Baptistae Perez, expresso eius nomine, proferam. Aliarum notarum summam colligam, laudatis nominibus auctorum, Miraei, Schotti, Fabricii, Aguirrii, Florezii, Editoris operum Patrum Toletanorum, et Zaccariae: qui postremus, vt in Isidorianis obseruaui, hunc solum librum ex omnibus Isidori operibus notationibus illustrauerat, quia bibliothecam ecclesiasticam Fabricii, in qua liber hic Isidori continetur, excudere festinabat: quamuis ne id quidem perfecerit. In indice virorum illustrium, quem Perezius praemisit, num. 17. notabatur, *Paulinus presbyter mediolanensis, postea episcopus nolanus*. Hoc postremum praetermisi. Confer notam ad cap. 17. num. 21. Quod Isidorus ait *quamuis superius*, recte Perezius explicuit de libris eiusdem argumenti a Hieronymo, et Gennadio conscriptis. Nihilominus Miraeus, qui hanc praefatiunculam appendici de duodecim scriptoribus ecclesiasticis praefixam videbat, haec duodecim capita non esse Isidori ex ea colligebat. Zaccariae etiam nonnullus scrupulus restabat, quia scilicet Honorius Augustodunensis exemplar Isidorianum nactus fuerat, cuius initium esset ab Osio. Verum de hac diuersitate exemplarium dixi iam in Isidorianis loc. cit. Etsi autem Isidorus ait, se eorum scriptorum memoriam facere, quorum lectionem recolebat se attigisse, tamen id non ita intelligendum est, vt omnes, quos nominat, scriptores legerit: sed satis est, quod plerosque, aut aliqua singulorum opera euoluerit. AR.

2. XYSTVS episcopus romanae vrbis, et martyr, composuit CAP. I.
ad instar Salomonis librum Prouerbiorum, tam breui eloquio, vt

2. Xystus. *Vel primus anno Christi 117., vel secundus ann. 257. Hic, et qui sequuntur tredecim vsque ad Marcellinum, ex vnico exemplari Fontis sancti apud Galistaeum Cauriensis dioecesis descripti sunt. In reliquis libris desiderabantur, qui ab Osio incipiebant, et ex ipso, et Marcellino vnum fecerant caput.* PEREZIVS.

Ib. Composuit etc. *Sententias esse*

in singulis versiculis singulae explicentur sententiae. Cui quidem opusculo haeretici quaedam contra ecclesiasticam fidem inseruerunt, quo facilius sub nomine tanti martyris peruersorum dogmatum reciperetur assertio. Sed is, qui catholicum sese meminit, probando legat, et ea, quae veritati contraria non sunt, recipiat. Quidam autem putant, eundem librum ab haereticis, non a Xysto, fuisse dictatum. Refellit autem hanc opinionem beatissimus Augustinus, qui in quodam opere suo ab eodem martyre hoc opus compositum esse fatetur.

CAP. II. 3. MACROBIVS diaconus studium sancti Cypriani, ingeniumque sequutus, complexus est congrua ex vtroque testamento aduersus versutias haereticorum capitula, de scilicet Dei Patris maiestate, et Filii Dei aduentu, eius incarnatione, siue passione, resurrectione, et ascensione in caelos, parique modo et de electione gentium, et reprobatione iudaeorum. Deinde subiecit etiam cetera ad vtilitatem vitae, et disciplinae religionis pertinentia, omnia haec in centum distincta capitulis.

CAP. III. 4. PHILASTRIVS brixiensis episcopus, hic longe ante beatissimum Augustinum edidit librum de haeresibus, singulas quasque demonstrans, siue quae in populo iudaeorum ante incarnationem Christi fuerunt, quas viginti octo enumerat, siue quae post Domini aduentum Saluatoris aduersus catholicam fidem exortae sunt, quas idem centum viginti octo esse describit, sicut de eo idem vir magnae gloriae Augustinus, et doctor clarissimus meminit.

Xysti Philosophi, non martyris, ait Hieronym. ad Ctesiphontem, et 18. Ezech. et 1. lib. in Iouinian. in quo deceptus Ruffinus, et retractat Augustinus. PEREZ.

Ib. Ab haereticis: *ait Gelasius* 15. *distinct.* PEREZ.

Ib. Quid sentiendum sit de Prouerbiis Xysti nomine vulgatis, docet Miraeus ad cap. 17. Gennadii. AREV.

3. Macrobius. *Apud Gennadium dicitur presbyter afer, haereticus, donatianus, siue montensis.* PEREZ.

Ib. Miraeus hoc loco, ac saepe alibi notas Perezii per errorem Loaisae ascribit. An autem idem sit Macrobius, de quo Gennadius cap. 5., non ita exploratum videtur. AREV.

4. Hic longe etc. *Anno Chisti* 380. PEREZIVS.

Ib. Augustinus: *ad Quoduult Deum, de haeresibus*. PEREZ.

Ib. De Philastrio multa Miraeus ex S. Augustino, Gaudentio, Bellarmino, Baronio, et aliis: plura Fabricius in Bibl. med., qui librum Philastrii de haeresibus in lucem emiserat. Prodiit etiam in Bibliotheca Patrum Gallandiana liber idem Philastrii recognitus, praemissa docta praefatione in prolegomenis. Quod idem in accuratissima hac Bibliotheca fieri solet, quum aliorum opera inseruntur. AREV.

5. THEODORVS mopsuestenae vrbis episcopus ita clare, copioseque scientiae doctrina refulsisse refertur, vt praedicaretur (si referre fas est) mille voluminum summam in graeco conscripsisse aduersus omnium haereticorum errores. Hunc acephalorum episcopi in praeiudicio chalcedonensis concilii, Iustiniano CAP. IV.

5. Theodorus. *Etiam laudatur a Theodoreto, Sozomeno, et Euagrio, sed damnatur a synodo constantinop. 5., et a Gregorio lib. 6. epist. 195. Isidorus aliquot locis huius libri, nempe agens de Theodoro, Iustiniano imperatore, Facundo, et Victore tunnensi, quin et lib. 8. Etymolog. cap. 5. in Chronico loquens de Iustiniano, aliquibus videri potest non satis fuisse aequus concilio quinto oecumenico constantinopolitano. Res tota sic gesta est: Theodoretus cyrensis episcopus, cuius multa habemus doctissima opera, et Ibas episcopus edessenus ann. Christi 448. in concilio haeretico ephesino secundo (factione Dioscori episcopi alexandrini, qui fuit haereticus eutychianista) absentes damnati sunt, suisque ecclesiis pulsi. Vide Euagrium lib. 1. hist. eccles. cap. 10. Causa est addita, quod Theodoretus aduersus duodecim anathemata Cyrilli scripsisset: Ibas vero ad Marin Persam epistolam haud catholicam misisset. Deinde anno 451. in chalcedonensi synodo generali sub Leone Papa romano illa secunda ephesina synodus abrogata, et Theodoretus, atque Ibas episcopi ecclesiis suis restituti sunt: Euagr. lib. 1. capit. 4. et lib. 2. cap. vlt. Inde magnae tragoediae ortae, prouinciis, et imperatoribus ipsis diuersa sentientibus de recipienda synodo chalcedonensi, quae in hoc ipso Euagrio, et Liberato carthaginiensi, atque Paulo Diacono leges. Donec tandem in quinta synodo generali Constantinopoli habita sub Vigilio Papa, et Iustiniano imperatore 553. damnata sunt scripta Theodoreti aduersus Cyrillum et Ibae edesseni epistola ad Marin, Theodorique mopsuesteni episcopi opera, quae in ea epistola valde laudabantur. Haec quidem grauiter a multis accepta sunt, quasi in eo chalcedonensis synodi auctoritas improbaretur: Euagr. lib. 4. cap. 37. Legentes enim in chalcedonensi synodo, illos ecclesiis suis restitutos, simul illorum opera approbata fuisse existimarunt. At distinguere auctores ab operibus valde oportuerat, vt docet Iustinianus imperator in fidei suae professione, et Proclus constantinopolitanus in epistola, quae in ista synodo constantinopolitana recitatur. Inde postea diutinae contentiones in ecclesia viguerunt de recipienda hac synodo constantinopolitana. Cuius defensores ab aduersa parte per calumniam vocabantur haeretici acephali, et impugnatores trium capitulorum synodi chalcedonensis. Itaque Aegyptus, et Africa, vt Liberatus, et Victor tunnensis, nondum editus, testantur: Illyricum quoque, vt est apud Paulum diaconum aquileiensem lib. 18. Romanis Pontificibus hoc concilium constantinopolitanum probantibus aliquandiu restiterunt. Ausi etiam sunt hi duo auctores africani, Liberatus carthaginiensis, et Victor tunnensis Vigilio Papae imponere, illum opera Theodorae Augustae eorum trium capitulorum defensorem extitisse. Quae calumnia ex tribus Vigilii epistolis, quae in quinta synodo recitantur, facile conuincitur, et ex iis, quae Patres in sexta synodo falso de Vigilio conficta queruntur. Hispaniam porro in africanorum aliquando fuisse sententia suspicor ex tam multis verbis Isidori ad defensionem trium capitulorum inclinantibus. Nisi fortasse Isidorus haec verba ex sui Victoris tunnensis chronico hausit, quo auctore libens vtitur, vel certe sero ad Isidorum, et hispanos peruenire potuit constantinopolitanae synodi approbatio a romanis Pontificibus Vigilio, Pelagio, et Gregorio in primis facta. Praesertim quum ignorasse aliquanto tempore Hispania eius synodi auctoritatem potuerit, in qua noluisse adesse Vigilium Papam romanum audiuisset. Hinc factum*

principe compellente, damnare post mortem cum Iba, et Theodoreto episcopis censuerunt. Dum constet, eum laudabilium virorum testimoniis clarissime ecclesiae doctorem fuisse: vixit vsque ad imperium senioris Leonis.

CAP. V. *6.* OSIVS cordubensis ecclesiae ciuitatis Hispaniarum episcopus, eloquentiae viribus exercitatus. Scripsit ad sororem suam de laude virginitatis epistolam pulchro, ac diserto comptam eloquio: composuitque et aliud opus de interpretatione vestium sacerdotalium, quae sunt in veteri testamento, egregio quidem sensu, et ingenio elaboratum. In sardicensi etiam concilio quamplurimas edidit ipse sententias.

7. Hic autem post longum senium vetustatis, id est, post

puto, vt Isidorus sexto lib. Etymolog. cap. 16. post quatuor synodos generales huius quintae constantinopolitanae iam pridem habitae non meminerit, quam tamen Papa Gregorius eius aequalis caeteris quatuor prioribus parem esse auctoritate definiuit. Plura leges in ipso Gregorio de huiusmodi defensoribus trium capitulorum, nempe 2. lib. Registri, Epistol. 36. et Indictione 11. Epist. 10. et lib. 3. epist. 4. Nam vitiatum fuisse exemplar synodi chalcedonensis a constantinopolitanis ait Gregorius 5. l. Regist. epist. 14. et lib. 7. epist. 52. Indictione 2. PEREZ.

Ib. Senioris Leonis. *Ann. Christi* 457. *At Theodoretus ait*, sub Theodosio iuniore. PEREZ.

Ib. Iudicium Grialii de controuersia trium capitulorum ab Isidoro narrata habes in Isidorianis cap. 36. n. 26. De eadem agit Miraeus in not. ad S. Isidori cap. 33. Extat egregia Ioannis Gisbert dissertatio theologica, siue defensio ecclesiae in negotio trium capitulorum, praemissis verbis S. Gregorii Magni, *De personis tantummodo, non de fide aliquid gestum est*. Sirmondus quoque in sua praefatione ad Facundi, de quo cap. 32. n. 42., opera in eodem argumento versatur. *Nec vero fraudi esse potest*, inquit, *trium capitulorum causa, quam Facundus defendit: in qua, si verum loqui placet, honestius fuerat cum Vigilio cadere, quam vincere cum Iustiniano*. Ac concludit: *cuius ipsius pacis studio Vigilii successores, quum paucos iam contra niti viderent, vt vna omnium in ecclesia mens, et vox esset, assenserunt et ipsi tandem, et synodo* (constantinopolitanae) *incertae ad id tempus auctoritatis, concilii generalis vim, nomenque sua confirmatione praebuerunt*. Ad Isidori certe notitiam non venerat, quod iam romani pontifices certam auctoritatem synodo constantinopolitanae asseruissent, dum scriptores laudabat, qui tria capitula cum concilio chalcedonensi defendebant. AREV.

6. In Sardicensi etc. *Anno Christi* 347. PEREZ.

Ib. Florezius tom. 10. Hisp. sacr. tract. 33. cap. 5. probat, Osium non Cordubae, sed in Oriente decessisse anno 357. De Osio accuratissime scripsit Michael Iosephus Maceda in opere sic inscripto, *Osius vere Osius, hoc est, Osius vere innocens, vere sanctus. Dissertationes duae. I. De commentitio Osii lapsu. II. De sanctitate, et cultu legitimo eiusdem*. Bononiae 1790. in 4. In codice Theodosii, itemque Iustiniani extat ad Osium lex Constantini de iis, qui in ecclesia manumittuntur. Epistola Osii ad Constantium Augustum inserta est in Biblioth. Patrum Galland. t. 5. p. 81. Epistola de laude virginitatis non extat. AR.

7. Cuius quidem vitam. *Vide infra in Marcellino*. PEREZ.

centesimum primum annum in ipso iam limine vitae a fidei limitibus subruens, serpentis iaculo concidit. Nam accersitus a Constantio principe, minisque perterritus, metuens, ne senex, et diues damna rerum, vel exilium pateretur, illico arianae impietati consensit, et vocabulum *homousion*, quod simul cum Patribus sanctis ceteris ecclesiis sequendum tradiderat, arreptus impietatis furore, damnauit: cuius quidem vitam, vt meruit, confestim exitus crudelis finiuit.

8. TORANIVS Ruffinus scripsit ad quemdam Paulinum pres- CAP. VI. byterum de benedictionibus patriarcharum triplici intelligentia librum satis succinctum, et clara breuitate compositum. Hic autem iuxta mysticum sensum ea, quae de Dan, filio Iacob, scripta sunt, non recte de Domino nostro interpretatur, dum proculdubio ad Antichristum eadem pertinere sanctorum Patrum probet assertio.

9. VERECVNDVS africanus episcopus, studiis liberalium li- CAP. VII. terarum disertus, edidit carmine dactylico duos modicos, breuesque libellos, quorum primum de resurrectione, et iudicio scripsit, alterum vero de poenitentia, in quo lamentabili carmine propria delicta deplorat.

10. VICTORINVS episcopus composuit et ipse versibus duo CAP. VIII.

Ib. Miraeus in fauorem Osii praeter Baronium allegat Alderetum lib. 1. cap. 3. de antiquit. Hisp. AREV.

8. *Meminit Gennadius, vide Gelas. dist.* 15. PEREZ.

Ib. Toranius: al. *Tyrannius*, vel *Torannius*. cap. 17. num. 21. dicitur Paulinus presbyter composuisse librum de benedictionibus patriarcharum triplici intelligentiae genere, diuersum tamen a libro Ruffini, vt ad eum locum dicam. Ruffini pro se apologia ad Anastasium Papam legitur in Biblioth. Galland. t. 8. AREVALVS.

9. *Anno Christi* 552. *Verecundus quidam iuncensis episcopus in prouincia Africae bizacena defensor trium capitulorum, anno ante habitam synodum constantinopolit. quintam generalem iussu Iustiniani imperatoris exul Chalcedone moritur. Haec Victor tunnensis narrat. Puto autem, omnino hunc fuisse, de quo loquitur Isidorus. Vidi porro huius Verecundi ipsum libellum de poenitentia hexametris scriptum, cuius hoc est initium*, Quis mihi moesta dabit lacrymosis imbribus ora? *Is liber gothicis literis descriptus fuit olim ecclesiae ouetensis, postea apud Michaelem Ruyzium Azagrium amicum meum, Rodolphi imperatoris secretarium*. PEREZ.

Ib. Codex, de quo Perezius, hodiedum asseruatur in bibliotheca S. Ecclesiae toletanae; et eius fit mentio in editione operum S. Eugenii. AREV.

10. *Victorini duo referuntur a Hieronymo, vnus episcopus pitabionensis martyr: alter rhetor afer. Alii quoque duo a Gennadio, vnus rethor, et poeta massiliensis, qui commentaria in Genesin versibus scripserit, quae ad nos vsque peruenerunt, et postremus aquitanus. Ego opus Victorini aduersus manichaeos, et marcionistas, quod ab Isidoro refertur,*

opuscula admodum breuia: vnum aduersus manichaeos reprobantes veteris testamenti Deum, veramque incarnationem Christi contradicentes; alium autem aduersus marcionistas, qui duo principia, id est, duos deos fingunt: vnum malum, iustum creaturarum conditorem, et retributorem factorum: alterum bonum, animarum susceptorem, et indultorem criminum.

CAP. IX. 11. ITACIVS prouinciae Gallaeciae episcopus, sequutus chronicam Eusebii caesariensis episcopi, siue Hieronymi presbyteri, quae

non vidi, neque vsquam scio extare, sed puto fuisse illius massiliensis poetae, nam episcopum fuisse non meminit Gennadius. PEREZ.

Ib. Aduersus marcionistas. *Vide Augustin. de Haeres. lib.* 1. *cap.*21. *et Irenaeum lib.* 1. *cap.* 28. PEREZ.

Ib. Libelli duo recensiti Victorini editi fuerunt a Sirmondo Lutetiae 1630. Alia eius opera extant in bibliotheca Patrum; quae omnia Miraeus putat esse Victorini rhetoris afri. Neque hunc Hieronymus episcopum dicit. Victorinus aquitanus fuit calculator. Miraeus putat, libellos, qui hic recensentur, esse Victorini afri rhetoris. Eos edidit Sirmondus: post alii. De Victorinis consulendus Gallandius in Prolegomenis tom.4. Bibliothecae Patrum, vbi exhibet pag.49. et seqq. Victorini episcopi petauionensis, et martyris tractatum de fabrica mundi, et scholia in Apocalypsin; item t.8., vbi pag. 133. et seqq. recenset Fab. Mar. Victorini afri opera, quae extant, omnia, notisque illustrat: inter quae est liber vnus contra manichaeos, sed prosa, non versibus conscriptus. AREV.

11. *Anno Christi* 481. *Idacios, siue Itacios duos ponit Isidorus, quos quia falso in vnum multi etiam nostrates confundunt, facturus rem gratam videbor, si Idacios omnes distinguam. Reperio enim quinque hoc nomine Hispanos, qui ad tres redigi posse videntur. Primus est Itacius (sic enim hic scribitur in vetustis omnibus codicibus) cognomento Clarus, episcopus ossobonensis, relegatus ob caedem Priscilliani cum Vrsacio, anno fere Christi* 390. *de quo Sulpicius Seuerus in historia ecclesiastica, Hieronymus, et Isidorus. Is scripsit contra Priscillianum, vt ait Isidorus, sed non extat. Secundus Idacius episcopus emeritensis iisdem temporibus cum superiore, persequutor quoque Priscilliani, ex eodem Sulpicio Seuero. Vterque vero subscribit in synodo caesaraugustana. Tertius Idacius, siue Itacius (nam vtroque modo scriptum reperio) episcopus lamecensis in Gallaecia, auctor Chronici nondum editi, quod manu scriptum habeo. Is se conuersum ait anno Christi* 417. *scripsisse vero vsque ad octauum annum Leonis, ait Isidorus, nempe annum* 481. *Sigebertus ait vsque ad annum* 490. *Trithemius primum cum tertio confundit. Poterat et videri quartus Idacius Clarus, cuius opus extat aduersus Varidamum arianum. Sed is, vt puto, idem est cum primo ossonobensi exule. Potuit enim, dum peregrinatur, opus Varidami videre Neapoli vrbe Campaniae, quod de se ipse narrat. Quartum (quintum) etiam adderet aliquis illum Idacium episcopum, qui cum Turibio asturicensi concilium celebrauit aduersus priscillianistas iussu Leonis Papae anno* 447. *vt est in Epistola Leonis ad Turibium, et in altera epistola ipsius Turibii ad Idacium, et Ceponium, quam habeo manuscriptam. Sed hic Idacius ex comparatione temporis, et Gallaeciae prouinciae potuit esse idem cum tertio illo lamecensi chronographo.* PEREZ.

Ib. Idacii Chronicon emendatissimum edidit Florezius tom.4. Hisp. sacr., qui

quae vsque hodie in Valentis Augusti imperium edita declaratur, dehinc ab anno primo Theodosii Augusti vsque in annum imperii Leonis octauum subiunctam sequitur historiam, in qua magis barbararum gentium bella crudelia narrat, quae premebant Hispaniam. Decessit sub Leone principe vltima iam pene senectute, sicut etiam praefationis suae demonstratur indicio.

12. EVSEBIVS dorolitanae vrbis episcopus, hic in coetu chalcedonensis concilii contra Dioscorum haereticum, alexandrinae vrbis episcopum, librum obtulit, ac praesenti synodo omnes Dioscori errores, et blasphemias recitauit. Hunc enim, ac sanctum Flauianum constantinopolitanum episcopum idem Dioscorus in ephesina secunda synodo excommunicationis sententia deiecerat, eo quod pro orthodoxa fide contra haeresim repugnarent. Vnde postea idem Eusebius in chalcedonensi synodo innumerabilium malorum eius crimina, vel blasphemias detegens, damnationis eius sententiam super eum a sancto concilio imprecatur, scilicet, vt quod iuste ille aliis intulerat, in eo iuste retorqueretur. CAP. X.

13. CEREALIS castellanensis ecclesiae episcopus. Hic, dum apud carthaginiensem Africae prouinciae vrbem venisset, de fide sanctae Trinitatis cum Maximiano ammonitarum episcopo concertatus est, respondens propositionibus eius, non eloquiorum argumentis, sed de testimoniis sanctarum scripturarum. Extat hoc ipsum eiusdem opusculum, nouem, et decem responsionum capitulis praesignatum. CAP. XI.

14. FERRANDVS carthaginiensis ecclesiae diaconus, multum CAP. XII.

de Idaciis plura disputat, et contra communem opinionem probat, auctorem Chronici non esse Idacium episcopum lamecensem, ac videri potius eum fuisse episcopum aquiflauiensem, in Gallaecia. Quod Idacius, accusator Priscilliani, fuerit episcopus lamecensis, asseruit quidem Quesnellius, sed hoc etiam incertum esse, idem Florezius ostendit. Idacii Chronicon, et Fastos habes in cit. Bibl. Galland. tom. 10. p. 323. AREV.

12. In coetu etc. *Actione* 3. *concil. chalced.* Ib. in ephesina. *Anno Christi* 448. Ib. in chalcedonensi. *Anno* 451. PEREZ.

Ib. De Eusebio Dorilaei episcopo, et de S. Flauiano Baronius fuse agit in Annalibus, et in not. ad Martyrologium rom. die 18. februarii. In editione Grialii mendose *borolitanae vrbis*. AREV.

13. Extat etc. *cum aliis in Haereseologia*. PEREZ.

Ib. Gennadius Cerealem castulensem, seu catalanensem episcopum recenset cap. 96., quo loco videndus Miraeus. Pro *concertatus est* melius esset *concertauit*: sed illud genuinum videtur. Pro *ammonitarum* alicubi legitur *arianorum*, seu *africanorum*, sed legendum videtur, *ariomanitarum*. Notat Florezius, in exemplari Marianae deesse *de* ante *testimoniis*. AR.

14. Rescriptum. *Editus est Romae ab Achille Statio*. Ib. Quid prodest.

in sacris scripturis floruisse asseritur, multasque cum beato Fulgentio propositiones alternis epistolis habuisse narratur. Iste ad Pelagium, et Anatolium romanos diaconos, consulentes eum, vtrum liceat quemquam damnare post mortem, edidit rescriptum, vbi inter alia sic loquutus est, dicens: *Quid prodest dormientibus ecclesiam perturbare? Siquis adhuc in corpore mortis huius accusatus, et damnatus, antequam mereretur absolui, de ecclesia raptus est, absolui non potest humano iudicio. Siquis accusatus, et absolutus in pace catholicae ecclesiae transiuit ad Deum, condemnari non potest vlterius humano iudicio. Siquis accusatus ante diem sacri examinis, repentina vocatione praeuentus est, intra sinum matris ecclesiae constitutus, diuino intelligendus est iudicio reseruari, et de hoc nullus homo potest manifestam proferre sententiam, cui si Deus indulgentiam dedit, nihil nocet nostra seueritas, sed si supplicium praeparauit, nihil prodest nostra benignitas.*

CAP. XIII. 15. PETRVS, ilerdensis Hispaniarum ecclesiae episcopus, edidit diuersis solemnitatibus congruentes orationes, et missas eleganti sensu, et aperto sermone.

CAP. XIV. 16. MARCELLINVS Italiae presbyter, scripsit Theodosio minori, Arcadioque imperatoribus, opusculum vnum: in quo retexit gesta episcoporum, qui ad destructionem homousion Arimini conuenerunt: quique ita totum mundum perfidia impii dogmatis turbauerunt, vt vix pauci antistites existerent, qui in inuiolabili fidei cultu perseuerarent. Exponit quoque de Ario, dum ad Synodum pergeret cum Alexandro disputaturus, qualiter conuersus in via ad necessariam causam, viscera eius fuissent diffusa. De fine quoque Osii cordubensis vrbis episcopi, qui metu imperatoris fidem praeuaricatus, perfidiae assertor, et impietatis effectus fuerat

Idem scripsit Pontianus episcopus afer ad Iustinianum imperatorem. Contra definit concil. 5. constantinopol. act. 5. de Theodoro Mopsuesteno, vide 24. quaest. 2. PEREZ.

Ib. Ferrandus diaconus floruit anno 507. Eius opera edita extant, Paraeneticus ad Reginum Comitem, epistolae, breuiatio canonum etc. Eidem a nonnullis ascribitur vita S. Fulgentii Ruspensis episcopi. AREV.

15. *Missa* in officio gothico est quaedam oratio, de qua vide not. lib. 1. offic. eccles. cap. 15. num. 1. AREV.

16. Marcellinus. *Huius meminit Gennadius in Faustino presbytero.* Ib. conuenerunt. *Anno* 559. PEREZ.

Ib. Marcellini historia de Osii cordubensis morte iisdem verbis, sed paulo fusior extat in Codice gothico bibliothecae complutensis ad finem Isidori de Viris illustribus, sine nomine auctoris Marcellini. Porro Osius nobilissimus olim confessor, et doctissimus, ab Augustino, et

assequutor, sic talia profert: *Nam post impiam*, inquit, *Osii praeuaricationem, dum sanctus Gregorius eliberitanus episcopus in cordubensi vrbe iuxta imperiale decretum fuisset adductus, ac minime vellet illi communicare, commotus Osius dicit Clementino Constantii praefecto Vicario, vt mitteret eum in exilium. At ille inquit: Non audeo episcopum in exilium mittere, nisi prius eum ab episcopatu deieceris.*

17. *Vt autem vidit sanctus Gregorius, quod Osius vellet ferre sententiam, appellat Christum totis fidei suae visceribus, exclamans ita*: Christe Deus, *qui venturus es iudicare viuos, et mortuos, ne patiaris, hodie humanam proferri sententiam aduersus me minimum seruum tuum, qui pro fide nominis tui, vt reus assistens spectaculum factus sum: sed tu ipse, quaeso, in causa tua hodie iudica, ipse sententiam proferre dignare per vltionem. Non ego, quasi metuens exilium, fugere cupio, quum mihi pro tuo nomine nullum supplicium graue sit: sed vt multi praeuaricationis errore liberentur, quum praesentem viderint vltionem. His dictis, ecce repente Osius residens fastu quasi regalis imperii, quum sententiam conaretur exprimere, os vertit, distorquens pariter et ceruicem, ac de sessu in terram eliditur, atque illico expirauit.*

18. *Tunc admirantibus cunctis, etiam Clementinus ille gentilis expauit, et licet esset iudex, tamen timens, ne in se simili supplicio iudicaretur, prostrauit se ad pedes sancti viri obsecrans, vt sibi parceret, qui in eum diuinae legis ignorantia peccasset, et non tam proprio arbitrio, quam mandantis imperio. Inde est, quod solus Gregorius ex numero vindicantium integram fidem, nec in fugam versus est, nec passus est exilium; vnusquisque enim timuit de illo vlterius iudicare.*

Athanasio laudatus, Constantino imperatori etiam per literas familiaris (vt est in Cod. theodos. titul. de sacrosanctis ecclesiis) quique in conciliis eliberitano, nicaeno, et sardicensi, cum magna sui laude fuerat catholicorum propugnator, tandem senio delirans, in syrmiensi synodo ad arianos defecit. De quo vide etiam Hilarium lib. de Synodis, Athanasium lib. de vnitate Trinitatis, Sulpicii Seueri historiam, et Honorium Augustodunen. lib. de scriptoribus eccles. PEREZ.

Ibid. Homousion: al. *homousii*. De S. Gregorio Eliberitano Martyrologium rom. die 24. aprilis. In editione Patrum toletan. ad hunc locum erudita nota subiicitur, qua ostenditur, commentitia esse, quae Marcellinus narrat de fine Osii: quo in argumento Natalis Alexander, Florezius, aliique versati sunt. AREVALVS.

18. Vindicantium. *Vindicat Martyres apud Optatum lib.* 1. PEREZ.

CAP. XV. 19. ITACIVS Hispaniarum episcopus, cognomento, et eloquio Clarus, scripsit quemdam librum sub apologetici specie, in quo detestanda Priscilliani dogmata, et maleficiorum eius artes, libidinumque eius probra demonstrat: ostendens, Marcum quemdam memphiticum, magicae artis scientissimum, discipulum fuisse Manis, et Priscilliani magistrum. Hic autem cum Vrsatio episcopo ob necem eiusdem Priscilliani, cuius accusatores extiterant, ecclesiae communione priuatus, exilio condemnatur, ibique die vltimo fungitur, Theodosio maiore, et Valentiniano regnantibus.

CAP. XVI. 20. SIRICIVS clarissimus pontifex, et romanae sedis antistes, scripsit decretale opusculum directum ad Eumerium tarraconensem episcopum. In quo inter alias ecclesiasticas disciplinas constituit, haereticorum baptisma nequaquam ab ecclesia rescindendum. Reperimus et aliam eius epistolam ad diuersos episcopos missam, in qua condemnat Iouinianum haereticum, atque Auxentium, ceterosque eorumdem sequaces. Praefuit Romae annos quatuordecim. Obiit Theodosio, et Valentiniano regnantibus.

CAP. XVII. 21. PAVLINVS presbyter explicuit in benedictionibus patriarcharum triplici intelligentiae genere librum satis succincta breuita-

19. Priscilliani. *Vide Epiphan. lib.* 1. *capit.* 34., *et Iren. lib.* 1. *cap.* 8. *et* 9. Ib. *De Mane Cyrillus cateches.* 60., *et Epiphan. lib.* 2. *capit.* 661. PEREZ.

Ib. Marcum istum e Gallia in Hispaniam concessisse, vbi feminam nobilem Agapen, et Helpidium rhetorem seduxit, ostendit Florezius tom. 14. Hisp. sacr. pag. 13. ex Sulpicio, et S. Hieronymo. Inde nata est Priscilliani haeresis. Idem Florezius de Itacio agit tom. 13. pag. 150. et tom. 14. pag. 215. AR.

20. Siricius. *Anno* 385. - Decretale etc. *Extant epistolae*. - Eumerium. *Eumerius semper vocatur in v. c.*, *non Himerius*. - Et aliam. *De qua vide Ambros. epist.* 8. *et* 81. PEREZ.

Ib. Schottus monet, legendum, *Siricius*, non *Siricus*. Zaccaria miram dissensionem inter chronologos notarat esse, quod attinet ad epocham pontificatus a Siricio suscepti, de qua videri possunt Papebrochius, vterque Pagius, Blanchinius, et alii. Epistolae Siricii, vti aliae genuinae aliorum pontificum, accurate typis commissae sunt a Constantio: post quem Siricii epistolas, et decreta Gallandius recudit tom. 7. bibliothecae Patrum pag. 533. Pro *Eumerius* alii malunt *Himerium*, quin obstet auctoritas codicis a Perezio allegati. Epigraphae basilicae S. Pauli Romae, a Marangonio diuulgatae, annos pontificatus tribuunt Siricio quindecim, menses vndecim, dies viginti quinque. AREV.

21. *Anno* 410. *fuit episcopus nolanus Paulinus hic, de quo multa mentio apud Hieronymum, Augustinum, Ambrosium, Gregorium, et Gennadium. Frustra enim multi nostra aetate Honorium Augustodunensem sequuti, Paulinos duos faciunt, vnum nolanum episcopum, alterum presbyterum mediolanensem auctorem vitae sancti Ambrosii, quum ipse Paulinus in epistola ad Alypium scribat, se, licet in Hispania ordinatus fuerit presbyter a Lampio episcopo barcinonensi, tamen beneficio sancti Ambrosii assequutum esse, vt, vbicumque terrarum degeret, Ambrosii presbyter diceretur. Porro hu-*

te compositum. Idem etiam, petente Augustino, conscripsit Ambrosii vitam, signis florentem, atque doctrinis, et meritis apostolorum non imparem. Siquidem et Constantius episcopus Germani vitam contexuit: obitumque Paulini Oranius edidit. XIX

22. PROBA vxor Adelphii proconsulis, femina ieccirco inter viros ecclesiasticos posita sola, pro eo quod in laude Christi versata est, componens centonem de Christo virgilianis coaptatum versiculis. Cuius quidem non miramur studium, sed laudamus ingenium. Quod tamen opusculum inter apocryphas scripturas inseritur. CAP. XVIII.

iusmodi vitae, quae ab Isidoro commemorantur, nempe Ambrosii mediolanensis, Germani antisiodorensis, et Paulini nolani episcoporum editae a Paulino, Constantio, et Oranio extant in vetustissimo exemplari ecclesiae toletanae, et feruntur impressae apud Laurentium Surium. PEREZIVS.

Ib. Fallitur Perezius cum multis aliis, quod Paulinum ab Isidoro laudatum crediderit fuisse episcopum nolanum, vt iam notarunt Miraeus, et editor operum Patrum Toletanorum, qui obseruat, dubitari posse, an Paulinus, S. Ambrosii diaconus, vnquam ad presbyteratus ordinem ascenderit, quum solum id apud Isidorum legatur. Zaccaria addit, Paulinum presbyterum mediolanensem, scriptorem vitae S. Ambrosii, distinguendum etiam esse a Paulino biterrensi, etsi duos hos Paulinos Dupinius confuderit. Putarant Caueus, et Oudinus, Isidorum per oscitantiam Rufini opus de eodem argumento, de quo supra num. 8., Paulino affinxisse: sed opus Paulini diuersum est, cuius fragmentum Martianaeus edidit inter Hieronymiana, et integrum libellum Mingarellius in Anecdotis veterum Patrum latinorum Bononiae 1751. Putat Mingarellius, Isidorum scripsisse *duplici intelligentiae genere*; quia id magis operi congruit. Constantium, quem episcopum Isidorus nominat, Zaccaria vult esse presbyterum a Sidonio celebratum, de quo Oudinus: et ita opportunior est comparatio inter Constantium, et Oranium presbyteros, et Paulinum etiam presbyterum. Schottus putabat, Oranium esse cognomen Fortunati poëtae, qui post Seuerum Sulpicium de Pontio Paulino, fortasse eo, qui fuit nolanus episcopus, conscripsit versibus. Gallandius tom. 8. Biblioth. p. 211. edidit Paulini nolani episcopi carmina quaedam auctiora, et emendatiora ex Mingarellii recensione; et tom. 9. pag. 23. Paulini mediolanensis tria opuscula, scilicet vitam S. Ambrosii, Libellum aduersus Caelestium, et alium De benedictionibus patriarcharum, et in prologomenis ad hunc tomum 9. contra Tillemontium, et Fontaninum cum Fabricio, et laudato Mingarellio caput hoc Isidori tuetur. Inter opera Paulini nolani extat eius vita ab Vranio, siue Oranio conscripta. AREVALVS.

22. *Anno Christi* 410. *extat cognomine Falconia Valeria*. Centonem. *Meminit Hieron. ad Paulinum. Apocryphum vocat Gelasius dist.* 15. PEREZ.

Ib. In ms. Aguirriano, *Proba, quae cognomento Falconia dicitur, vxor etc.* Miraeus putat, Isidorum deceptum, quod Probam vxorem Adelphii dixerit: sed potius ipse decipitur, quod poetriam Probam crediderit fuisse Aniciam Faltoniam Probam, consulum matrem, filiam, et vxorem, vt obseruat Fontaninius de antiquit. Hortae lib. 2. De nobilissima familia Aniciorum vide commentar. ad Prudentium lib. 1. contra Symmachum v. 553., et seqq. Ex eadem familia fuit Proba vxor Adelphii, quamuis hic in catalogis proconsulum, qui aliunde nobis

CAP. XIX. 23. IOANNES sanctissimus constantinopolitanae sedis episcopus, cognomento Chrysostomus: cuius oratio et plurimam cordis compunctionem, et magnam suauiloquentiam tribuit, condidit graeco eloquio multa, et praeclara opuscula. E quibus vtitur latinitas duobus eius de lapsis libellis, scriptis ad quemdam Theodorum lamentis, et exhortationibus plenis, vtpote illum a bona conuersatione deiectum. Et quia monachi vitam cum eo in vno, eodemque monasterio exercuerat, ideo conuersationis ibi factae eum in libris ipsis admonuit, prouocans eum ad propositum, atque ostendens, nulli peccatori, vel impio, si ad poenitentiam redeat, desperandum.

24. Legimus eiusdem et librum alium, cuius praenotatio est, *Neminem posse laedi ab alio, nisi a semetipso*. Ad personam quoque cuiusdam nobilissimae matronae Gregoriae reperitur opus eius insigne de conuersatione vitae, et institutione morum, siue de compugnantia virtutum, et vitiorum. Est etiam et alius liber eiusdem apud latinos de compunctione cordis. Alter quoque scriptus ad quemdam Eutropium, quum palatio pulsus ad altarium confugisset.

25. Multos praeterea composuit, diuersosque tractatus, quos enumerare perlongum est. Cuius quidem studii, etsi non omnia, tamen quamplurima eloquentiae eius fluenta de graeco in latinum

noti sunt, non reperiatur. Pro *in laude* alii *in laudem*. De hoc centone vide notas ad Decretum Gelasii post Sedulium num. 52. pag. 425. et seq. Confer etiam Didacum Couarruuiam lib. 4. variar. resolut. cap. 14. in distinct. 15. AREVALVS.

23. Ioannes etc. *anno* 398. PEREZ.

Ib. De S. Ioanne Chrysostomo videri possunt Montfauconius in editione operum S. Doctoris, Fabricius in Bibl. graeca tom. 7. pag. 560. et seqq., et Bollandiani tom. 4. septembris. Zaccaria notat contra Io. Georgium Walchium in Hist. ecclesiast. noui testamenti pag. 1374., Chrysostomi cognomentum iam sexto seculo, et ante sextam synodum, anno 680. habitam, obtinuisse. In versibus etiam, qui ab Isidoro editi pro sua bibliotheca dicuntur, Ioannes Chrysostomus vocatur, et ratio nominis redditur. Quisnam interpres latinus fuerit duorum libellorum, quibus Isidori aeuo vtebatur latinitas, non constat: Anianum, vel Mutianum scholasticum nonnulli indicant. AREVALVS.

24. *De compugnantia*: al. *de compugnatione*. Vide Isidoriana cap. 84. n. 20., vbi de Conflictu virtutum, et vitiorum, qui Isidoro ascribitur, disserui. Opuscula quaedam S. Ioannis Chrysostomi recens edita leguntur in Biblioth. Galland. tom. 8. pag. 239., et tom. 14. in append. pag. 136. AREV.

25. Decimo tertio anno. *Forte anno 7. nam annos 6. sedisse constat ex Marcellino, et Niceph. Constantin. Deiectus anno Christi* 404. *ex Marcellino*; *mortuus exul anno* 407. *ex Paulo Diac.* - Corpus etc. *Haec adduntur in vno exemplari*. PEREZIVS.

Ib. Ex historia pro certo ponendum,

sermonem translata sunt. Hic autem decimo tertio anno episcopatus sui discordia Theophili alexandrini episcopi oppressus. Fauentes episcopi nostri Arcadio imperatori, damnauerunt eum innocentem, atque ab episcopatu deiectum, Pontum in exilium retruserunt. Corpus trigesimo quinto anno a die functionis ab exilio Constantinopolim reuocatur, etiam in apostolorum ecclesia sepelitur.

26. SEDVLIVS presbyter edidit tres libros, dactylico heroico metro compositos, quorum primus signa, et virtutes veteris testamenti potentissime resonat, reliqui vero gestorum Christi sacramenta, vel miracula intonant. CAP. XX.

27. POSSIDIVS africanae prouinciae episcopus. Hic stilo persequutus est vitam sancti Augustini, cui etiam operi subiecit indiculum scriptorum eius, enumerans, quanta idem beatissimus doctor scripsit, vbi plusquam quadringentorum librorum volumina supputantur. Homiliarum vero, et epistolarum, quaestionumque infinitus modus est, vt pene vix possit quisquam articulo suo aliena tanta scribere, quanta ille proprio labore composuit. CAP. XXI.

28. PRIMASIVS, africanus episcopus, composuit sermone scholastico de haeresibus tres libros directos ad Fortunatum episcopum, explicans in eis, quod olim beatissimus Augustinus in libro haereseon imperfectum, morte interueniente, reliquerat. In primo CAP. XXII.

Chrysostomum anno 7. fuisse oppressum. Aduertit Schottus, in vno ms. tolet. pro *episcopi nostri* legi *episcopi nouem*. Alii omittunt *nostri*, et *nouem*, quod meliorem, et veriorem sensum reddit. Quod Pontum Chrysostomus in exilium retrusus dicitur, ita est intelligendum, vt Comanis ad Pontum Euxinum obierit, dum ex variis aliis locis ad Pityuntem deportaretur. Ex aliis editionibus reposui *anno a die functionis*: nam in editione Grialii *a* omittitur. AR.

26. Sedulius. *Anno* 430. - Tres libros. *Laudat Gelasius dist.* 15. PEREZ.

Ib. In prolegomenis ad Sedulium vitam eius exposui, et de operibus disserui. Videri etiam potest Zaccariae Historia literaria Italiae tom. 4. pag. 200. Annotationes in epistolas Pauli, quae alterius Sedulii sunt, Sedulio poetae Miraeus affingit, in quibus verba quaedam Pelagii, seu alicuius pelagiani notantur, siue ab aliis intrusa, siue ab auctore adoptata. AREV.

27. Possidius. *Ita v. c.*, *non* Possidonius; *fuit episcopus calamensis in Numidia*; *in* 7. *Concil. Carthag. anno* 418. - Vitam etc. *Extat*. PEREZ.

Ib. Notae in editione Grialii confusae erant. Ioannes Salinas Possidii indiculum, et vitam anno 1731. Romae typis edidit, eiusque fidem tuetur contra Ioannem Clericum, siue Phereponum in animaduersionibus ad S. Augustini opera. Vitam Possidii, ab oculato teste conscriptam, habes etiam apud Bollandistas ad diem 17. maii. AR.

28. Primasius. *Anno* 553. - Fortunatum. *Prouinciae byzacenae dicitur in* 5. *concil. constantinop. collat.* 2. - De-

namque ostendens, quid haereticum faciat, in secundo, et tertio digerens, quid haereticum demonstret.

CAP. XXIII. 29. PROTERIVS, alexandrinae ecclesiae antistes, scripsit epistolas ad Leonem romanae sedis episcopum de festiuitate paschali. Hunc autem Leonis Augusti temporibus Dioscori haeretici successores, auctore Timotheo, seditione facta crudelissime peremerunt, ipsumque Timotheum sibi pro alexandrino episcopo statuerunt.

CAP. XXIV. 30. PASCHASINVS, siciliensis episcopus, edidit vnam epistolam paschalem ad Leonem supradictum Papam directam, in qua refert paschalis mysterii miraculum his verbis: *Est*, inquit, *possessio, quae appellatur Meltinas, in montibus arduis, ac siluis densissimis constituta, illic perparua, atque vili opere constructa ecclesia est, in cuius baptisterio nocte sacrosancta paschali, baptizandi hora, quum nullus canalis sit, vel fistula, nec aqua omnino vicina, fons ex sese repletur: paucisque, qui fuerint, consecratis, quum deductorium*

monstret. *Extant eius comment. in Apocalyps.* PEREZ.

Ib. Post *demostret* in nonnullis editionibus additur, *Claruit Iustiniano regnante*: pro *Iustiniano* mendose *Iuliano*. Miraeus ait, Primasium obiisse non anno 440., vt Xystus Senensis refert, sed 503. Perezius indicat annum 553. AR.

29. *Anno* 457. *Nicephorus lib.* 15. *Liberatus cap.* 16. PEREZ.

Ib. Epistola Proterii de paschate edita fuit ab Aegidio Bucherio cap. 2. commentarii ad Victorii Aquitani canonem. Pro *successores* Zaccaria coniiciebat *suffragatores*. Mors Proterii contigit anno 457. quarto, vel, vt alii malunt, quinto kal. aprilis. AREV.

30. *Anno* 445. *scripta est epistola. Exstat cum epistolis Leonis tom.* 1. *concil. Paschasinus hic lilybetanus* (in Sicilia) *episcopus fuit, legatus Leonis Papae in concil. chalcedonen. ann.* 451. – Baptizandi hora. *Contigit anno* 417. *Simile miraculum in Hispania anno* 583. *ex Greg. Turonen. lib.* 10. *cap.* 22. *et Sigeberto.* PEREZIVS.

Ibid. Notas editionis Grialii hoc quoque loco confusas in ordinem redegi. *Paschasinus*: al. *Paschasius*. Pro *Meltinas* al. *Miltinas*, al. *Mentina*: et pro *discedit* al. minus bene *descendit*. Quod refert S. Gregorius Turonensis, simile miraculum in Hispania accidisse, mirum, inquit Schottus, id ab Isidoro non recenseri neque hoc loco, neque in libris Etymologiarum, vbi de cereo paschali agit. Alia miracula huic affinia narrat Ioannes Moschus in Prato spirituali cap. 214. et 215., alia alii, vt videri potest in not. ad librum S. Ildefonsi De cognitione baptismi tom. 2. Patrum Toletanorum cap. 105. pag. 210. vbi eruditissimus auctor ostendere conatur, simile miraculum, quod Ildefonsus commemorat, esse illud ipsum, quod Gregorius Turonensis Hispaniae ascripsit, quamuis Ildefonsus locum miraculi non expresserit. Semper tamen mirum videri debet, quod neque Isidorus, neque Ildefonsus in Hispania huiusmodi miraculum contigisse indicauerint. Epistola Paschasini a Miraeo scripta dicitur anno 443. Quod Perezius ait: *Contigit anno* 417., ad miraculum referri videtur. AREV.

lum nullum sit, vt venerat aqua, ex sese discedit. Claruit sub Theodosio iuniore, Arcadii imperatoris filio.

31. IVLIANVS quidam gallus, cognomento Pomerius, hic octo libros de animae natura in dialogi morem conscripsit. Horum primus continet, quid sit anima, vel qualiter credatur ad Dei imaginem facta. In secundo loquitur, vtrum anima corporea, an incorporea sit. In tertio disserit, primo homini vnde anima sit facta. In quarto, vtrum noua anima sine peccato fiat: an peccatum primi hominis ex illo propagata originaliter trahat. CAP. XXV.

32. In quinto describit, quae sit facultas animae. In sexto eloquitur, vnde sit illa discordia, qua carni spiritus, vel caro spiritui aduersatur. In septimo autem scribit de differentia vitarum, et mortium, vel resurrectione carnis, et animae, siue de morte carnis, ac de eius resurrectione. In octauo loquitur de his, quae in fine mundi futura sunt, vel de quaestionibus, quae solent de resurrectione proponi, siue de finibus bonorum, atque malorum.

33. Hic tamen in secundo eiusdem operis libro, Tertulliani erroribus consentiens, animam corpoream esse dixit, quibusdam hoc fallacibus argumentis astruere contendens. Edidit etiam vnum libellum de virginibus instituendis, alios quoque tres de futurae vitae contemplatione, vel actuali conuersatione, necnon de vitiis, atque virtutibus.

34. EVGIPIVS abbas lucullanensis oppidi Neapoli Campaniae. CAP. XXVI.
Hic ad quemdam Paschasium diaconum libellum de vita sancti

31. Iulianus. *Anno* 450. - Gallus. *Maurum ait fuisse Gennadius. Falso ergo confundunt quidam Pomerium cum Iuliano episcopo toletano, qui obiit anno* 690. PEREZ.

Ib. Antiquissimus est hic error, quo Iulianus toletanus cum Iuliano Pomerio confunditur, vt ex veteribus codicibus liquet. Alioquin Iulianus toletanus saepe Pomerium laudat, sequiturque. Vide Hispaniam sacram tom. 5. pag. 300., et vitam S. Iuliani toletani episcopi tom. 2. Patrum toletanorum. Obseruandum, quod Gennadius, etsi maurum natione dicit Pomerium, in Gallia tamen ordinatum presbyterum asserit: quo forte alludit Isidorus, dum gallum vocat; vel omittendum est *gallus* cum nonnullis editionibus. AREV.

32. Suspicatur Schottus, octauum librum de his, quae in fine mundi futura sunt, esse Prognosticon illud, quod Duaci Boetius Epo edidit. At hoc Prognosticon certo est opus Iuliani toletani, in quo identidem verba Pomerii referuntur. AREV.

34. *Extat vita apud Surium. De Seuerino Greg. lib. 7. epist. 84. Paul. Diac. lib. 1. cap. 12. Importunus consul anno Christi 509. Ad Eugipium exstat epist. Fulgentii Ruspensis. Eugipium se vidisse, ait Cassiodor. lib. 1. diuin. inst.* PEREZ.

Ib. Eugipium, quem Cassiodorus se

monachi Seuerini transmissum breui stilo composuit. Scripsit et regulam monachis consistentibus in monasterio sancti Seuerini; quam eisdem moriens quasi testamentario iure reliquit. Claruit post consulatum Importuni iunioris, Anastasio imperatore regnante.

CAP. XXVII. 35. FVLGENTIVS afer, ecclesiae ruspensis episcopus, in confessione fidei clarus, in scripturis diuinis copiosissime eruditus, in loquendo quoque dulcis, in docendo, ac disserendo subtilis, scripsit multa. E quibus legimus de gratia Dei, et libero arbitrio libros responsionum septem, in quibus Fausto Galliae regiensis vrbis episcopo, pelagianae prauitati consentienti, respondens, obnititur eius profundam destruere calliditatem.

36. Legimus et eiusdem librum de sancta Trinitate ad Felicem directum notarium. Librum quoque regulae verae fidei, et alium de sacramento incarnationis Domini nostri Iesu Christi. Extant et duo eiusdem libri de veritate praedestinationis ad episcopos missi, in quibus demonstratur, quod gratia Dei in bonis voluntatem humanam praeuenit, et quod Deus quosdam praedestinationis suae munere iustificans praeeligit, quosdam vero in suis reprobis moribus occulto quodam iudicio derelinquit.

37. Est et liber altercationis eius, quo de fide cum Trasamundo rege idem beatus Fulgentius disputauit. Ad Ferrandum quoque ecclesiae carthaginiensis diaconum vnum de interrogatis quaestionibus scripsit libellum. Inter haec composuit multos tra-

vidisse ait, alium iuniorem Eugipium esse, Fabricius cum aliis obseruat. Coniectura Loaisae, et Schotti, legendum *post consulatum Importunii, et Decii iunioris* non placet Zaccariae, nam Importunus consul solus fuit: et potuit Importunus iunior dici ratione alicuius fratris sui, aut alterius ex familia viri ea aetate celebris, nec tamen consulis: aut *Iunior* agnomen fortasse erat. Quod si mutare quidquam placeat, censet Zaccaria, *Iunioris* ab imperito librario positum pro *iterum*, aut pro *illustris*. AR.

35. Fulgentius. *Anno* 500. PEREZ.

Ib. Ioannes Molanus eruditam praefationem adiecit editioni operum Fulgentii, a Ioanne Olimmerio typis Plantinianis procuratae. In biblioth. Galland. tom. XI. pag. 230. et seqq. legere licet librum Petri diaconi, et aliorum ad Fulgentium, et alios episcopos Africae de incarnatione, et gratia Iesu Christi, et librum Fulgentii, et aliorum episcoporum de eodem argumento ad eundem Petrum diaconum; inter opera vero Fulgentii Ferrandi diaconi eodem tomo pag. 329. et seqq. recensita, vitam S. Fulgentii ruspensis episcopi a Ferrando, vt videtur, conscriptam. Codex Regio-vatic. 125. pag. 69. exhibet sermonem Fulgentii episcopi De natali Domini, *Cupientes aliquid etc.*, et pag. 82. Sermonem Fulgentii carthaginensis episcopi de S. Stephano. AREV.

37. Trasamundus scribi etiam solet *Thrasamundus*, *Transamundus*, et *Trasimundus*: ac similis varietas occurrit in Historia gothorum n. 81. AREV.

ctatus, quibus sacerdotes in ecclesiis vterentur. Plurima quoque feruntur ingenii eius monumenta. Haec tantum ex pretiosis doctrinae eius floribus carpsimus. Sors melior, cui delicias omnium librorum eius praestiterit Dominus. Claruit sub Trasamundo rege wandalorum, Anastasio imperatore regnante.

38. EVCHERIVS Franciae episcopus, elegans sententiis, ornatus in verbis, edidit ad Hilarium arelatensem antistitem, eremi deserta petentem, vnum opusculum de laude eiusdem eremi luculentissimum, et dulci sermone dictatum, in quo opere laudamus doctorem, etsi pauca, tamen pulchra dicentem. *Breuitas*, vt ait quidam, *laus est interdum in aliqua parte dicendi, in vniuersa eloquentia laudem non habet*. CAP. XXVIII.

39. HILARIVS arelatensis episcopus scripsit vitam parentis, et praedecessoris sui sanctissimi, ac venerabilis Honorati episcopi, suaui, ac praeclaro praedictatam eloquio. CAP. XXIX.

40. APRINGIVS ecclesiae pacensis Hispaniarum episcopus, disertus lingua, et scientia eruditus, interpretatus est Apocalypsin Ioannis apostoli subtili sensu, atque illustri sermone melius pene, CAP. XXX.

38. Eucherius. *Anno* 450. *Lugdunensis episcopus fuit apud Gennadium, et Marcellinum*. - Breuitas etc. *Ciceronis sunt verba*, (in Oratore ad Brutum). PEREZ.

Ib. Franciae episcopus : al. *Franciae presbyter*; fortasse quia nonnunquam etiam episcopi presbyteri dicebantur, atque ita aliquando S. Ioannes Chrysostomus loquitur. De Eucherio videri potest P. De Colonia in historia literaria vrbis lugdunensis. Fabricius tom. 2. biblioth. med. aeui de Eucheriis agens obseruat, quod Dionysius Faucherius quaedam veluti Isidori verba ex hoc opere affert, quae in nullo codice veteri, in nulla editione leguntur, scilicet : *Scripsit alia in multos sacros libros commentaria non minus necessaria, quam vtilia, praecipuae vero in Genesin, et libros Regum, ad Salonium, et Veranium fratres episcopos, opus prolixum, et doctissimum*. AREVALVS.

39. *Anno* 432. *De hoc Gennadius*. PEREZ.

40. Apringius. *Anno Christi* 540. *Apringii nomine multorum manibus circumfertur opus ingens manuscriptum in Apocalypsin. Sed ego, quum viderem codicem ipsum gothicum legionensem scriptum era milesima octaua, animaduerti inde auctoris nomen non constare, sed editum opus in gratiam cuiusdam Etherii. Quin et in praefatione ille auctor ait, se collegisse sua ex libris Victorini, Isidori, et Apringii. Vt manifesto constet, non esse illum Apringium, cuius Isidorus meminit*. PEREZ.

Ib. Florezius tom. 14. Hisp. sacr., vbi agit de episcopis pacensibus, ait Apringium floruisse ab anno 531. Suspicatur, opus ms., de quo Perezius loquitur, esse Beati, qui cum Etherio errores Elipandi confutauit: quod ex nonnullis mss. confirmat Bayerius in not. ad biblioth. veter. hispan. Nic. Antonii. Prodiit hoc commentarium Beati, vt creditur, Matriti 1770. Antiquioris commentarii Apringii meminit Braulio, epist. 25. tom. 30. Hisp. sacr. AR.

quam veteres ecclesiastici viri exposuisse videntur. Scripsit et nonnulla, quae tamen ad notitiam nostrae lectionis minime peruenerunt. Claruit temporibus Theudis principis gothorum.

CAP. XXXI. 41. IVSTINIANVS imperator quosdam libros de incarnatione Domini edidit, quos etiam per diuersas prouincias misit. Condidit quoque et rescriptum contra illyricianam synodum, et aduersus africanos episcopos chalcedonensis synodi defensores peruerso studio: in quo tria capitula damnare contendit, id est, Theodori mopsuesteni episcopi dicta, siue rescripta Theodoreti, et epistolam, quae dicitur Ibae edesseni episcopi.

CAP. XXXII. 42. FACVNDVS afer, hermianensis ecclesiae episcopus, duodecim libros pro defensione trium capitulorum scripsit, quorum stilo elicuit, praefata tria capitula in praescriptione apostolicae fidei, et chalcedonensis synodi impugnatione fuisse damnata, id est, epistolam Ibae edesseni episcopi ad Marim persam directam, et Theodorum mopsuestenum episcopum, et Theodoreti Cyri episcopi dicta. Claruit post consulatum Basilii anno decimo, regnante Iustiniano imperatore.

CAP. XXXIII. 43. IVSTINIANVS de Hispania, ecclesiae valentinae episcopus, ex quatuor fratribus episcopis eadem matre progenitis vnus, scripsit librum responsionum ad quemdam Rusticum de interrogatis quaestionibus, quarum prima responsio est de Spiritu sancto: secunda est contra bonosianos, qui Christum adoptiuum filium, et non proprium dicunt: tertia responsio est de baptismo Christi, quod iterare non licet: quarta responsio est de distinctione baptismi Ioannis, et Christi: quinta responsio est, quia Filius, sicut Pa-

41. *Anno* 553. *Sumpta haec ex Liberato, et Victore tunnensi. Synodus illyriciana ann* 549. *Damnat etiam Iustinianus* (tria capitula) *in fidei suae professione, quae extat* 1. *tom. Concil. Vide scholion de Theodoro mopsuesteno supra ad caput quartum*. PEREZ.

Ib. Negotium trium capitulorum, quantum satis est, supra num. 5. explicui. AREV.

42. *Sumpta ex Victore tunnensi*. - Claruit etc. *Anno Christi* 551. PEREZ.

Ib. *In praescriptione apostolicae fidei*: al. *in proscriptione apostolicae fidei*, hoc est, in his, quae proscribebat, et condemnabat apostolica fides, vt explicat Schottus: sicut apud Liuium lib. 10. dec. 4. *Persei crimina* sunt crimina, quae Perseus obiiciebat. Gallandius tom. XI. suae bibliothecae pag. 665. et seqq. libros duodecim Facundi pro defensione trium capitulorum notis Sirmondi illustratos, et a Iosepho Blanchino emendatos, ac suppletos inseruit. AR.

43. *Anno* 531. PEREZ.

Ib. Iustinianus hic videtur ille ipse, qui valentino concilio temporibus Theudis subscripsit secundo loco, et a nonnullis dictus est Iustinus: sed ex mss. Florezius tom. 8. Hisp. sacr. pag. 160.

ter, inuisibilis sit. Floruit in Hispaniis temporibus Theudis principis gothorum.

44. IVSTVS vrgellitanae ecclesiae Hispaniarum episcopus, et frater praedicti Iustiniani, edidit libellum expositionis in Cantica canticorum, totum valde breuiter, atque aperte per allegoriam sensum discutiens. Huius quoque fratres Nebridius, et Elpidius quaedam scripsisse feruntur, quibus quia incogniti sumus, magis reticenda fatemur. CAP. XXXIV.

45. MARTINVS dumiensis monasterii sanctissimus pontifex, ex Orientis partibus nauigans, in Gallaeciam venit, ibique conuersis ab ariana impietate ad fidem catholicam sueuorum populis regulam fidei, et sanctae religionis constituit; ecclesias confirmauit, monasteria condidit, copiosaque praecepta piae institutionis composuit. CAP. XXXV.

46. Cuius quidem ego ipse legi librum de differentiis quatuor virtutum, et aliud volumen epistolarum, in quibus hortatur vitae

restituit nomen Iustiniani, quem ab anno 531. episcopum ordinatum fuisse colligit, et saltem vsque ad annum 546. vixisse. AREV.

44. Libellum etc. *Extat. Nebridius episcopus egarensis subscribit in 2. concil. tolet. anno Christi 527. et in concil. tarrac. anno 516.* PEREZ.

Ib. Pro *vrgellitanae* alii *orgilitanae*, vel *orgellitanae*. Postea pro *quibus etc.* alii *de quibus, quia nobis incogniti sunt, magis reticendum fatemur* Vera lectio est, quam apposui, quamuis vitiosa fortasse videatur. Ea extat etiam apud Loaisam, et Grialium, nisi quòd apud hos legitur *e quibus* pro *quibus*. Atque ita fere explicat Nic. Antonius lib. 5. biblioth. vet. hisp. cap. 5. n. 235. Sensus est, *quae quia non cognoscimus*. Vide not. ad epistolam 3. Isidori num. 1. In Spicilegio Dacherii tom. 3. inter epistolas miscellaneas pag. 119. epistola secunda est *Iusti episcopi orgelitani ad Sirgam papam: Sciens te etc.* Desinit, *in Domino foue*. Offert *tractatum libri in Cantica canticorum*. AREV.

45. *Martinus episcopus dumiensis, natione pannonius fuit, vt ex Gregorii turonensis historia constat, et ex ipsius Martini epitaphio ab se composito, quod ex vetusto libro descriptum habemus. Eius hoc est initium*: Pannoniis genitus transcendens aequora vasta - Galleciae in gremium diuinis nutibus actus etc. *Fundauit monasterium dumiense in Gallecia, vt dicitur in decimo concil. tolet. itaque subscribit Martinus episcopus in concil. primo bracar. anno Christi 561. inde factus archiepiscopus bracaren. subscribit in secundo concil. bracar. anno 562. praefuit vero his ecclesiis annos triginta ex Gregorio turonens. in Chron. et lib. primo de miraculis Martini turonensis cap. 11. et Aimoino lib. 3. c. 39. Eius aliqua opuscula feruntur impressa: plura nos habemus nondum edita.* PEREZ.

Ib. S. Martinus episcopus fuit ab anno 572. ad annum 580. Eius vitam, ac res gestas describit Florezius tom. 15. Hisp. sacr., et inter appendices eiusdem opera collocat, quorum nonnulla tunc primum lucem viderunt. Gallandius t. 12. suae bibliothecae pag. 273. et seqq. opuscula septem S. Martini Dumiensis collegit, et recensuit; ignarus tamen editionis a Florezio adornatae. Pro *in Gallaeciam* mendose nonnulli editi *in Gallias*. Scribitur etiam *Gallecia*. AREV.

emendationem, et conuersationem fidei, orationis instantiam, et eleemosynarum distributionem, et super omnia cultum virtutum omnium, et pietatem. Floruit regnante Theodemiro rege sueuorum, temporibus illis, quibus Iustinianus in republica, et Athanagildus in Hispaniis imperium tenuerunt.

CAP. XXXVI. 47. AVITVS viennensis episcopus, scientia secularium literarum doctissimus, edidit quinque libellos heroico metro compositos, quorum primus est de origine mundi, secundus de originali peccato, tertius de essentia Dei, quartus de diluuio mundi, quintus de transitu Maris rubri. Scripsit et ad Fuscinam sororem de laude virginitatis librum vnum, pulcherrimo compositum carmine, et eleganti epigrammate coaptatum.

CAP. XXXVII. 48. DRACONTIVS composuit heroicis versibus Hexameron creationis mundi, et luculenter quidem composuit, et scripsit.

CAP. XXXVIII. 49. VICTOR tunnensis ecclesiae africanus episcopus. Hic a principio mundi vsque ad primum Iustini iunioris imperii annum breuem per consules annuos bellicarum, ecclesiasticarumque rerum nobilissimam promulgauit historiam, laude, et notatione illustrem,

47. *Anno Christi* 490. *vide Gregor. turonens. Sigebertum, et Adonem.* - Libellos etc. *Extant impressa.* PEREZ.

Ib. Auiti epistolae extabant apud Sirmondum, qui nonnullas publicauit t. 1. conciliorum Galliae. Gallandius tom. 10. suae biblioth. pag. 697. et seqq. praeter poemata, quae Isidorus laudat, collegit epistolas, homilias, et aliorum opusculorum fragmenta. AREV.

48. *Extat impress. vide infra in Eugenio tertio.* PEREZ.

Ib. Dracontii Carmina duplo auctiora, quam antea prodierant, ex mss. vaticanis edidi Romae 1791., notisque recensui. In prolegomenis fuse de auctore disserui, quem hispanum fuisse, coniiciebam. An presbyter fuerit, non constat. AREV.

49. *Victoris tunnensis episcopi habeo Chronicon manuscriptum, in quo post Eusebium, Hieronymum, et Prosperum tempora prosequitur a consulatu* XVIII. *Theodosii Iunioris, id est, anno Christi* 444. *vsque ad annum primum Iustini Iunioris, id est, Christi* 567. *Ibi suum deplorat exilium, quo mihi valde dignus fuisse videtur. Restitit enim Vigilii Papae, Iustiniani imp. et synodi constantinopol. decretis, dum tria capitula, de quibus supra diximus, mordicus defendit. Hic apud Isidorum lib.* 5. *Etymolog. c.* 38. *falso* Turonensis *scribitur, ab aliis* Tununensis, *Trithemio* Cummenensis, *sed ipse se in vetusto codice* Tunnensem *vocat. Puto esse oppidum Africae Proconsularis, quod* Tunis *Polybio, et Straboni vocatur,* Tunisense *Plinio, Liuio autem* Tunes Tunetis *inflectitur. Nobile his temporibus ob expeditionem Caroli Quinti Caesaris. Huius Victoris meminerunt etiam Ado Viennensis, et Otho Frisingen. lib.* 5. *cap.* 4. PEREZ.

Ib. Victor a Grialio *Tununensis* vocatur lib. 5. Etymolog cap. 38. num. 7. Schottus ex ms. ingolstadiensi malebat *Tunnuensis*. Nonnulli comminiscuntur *Tmuensis*, quae Aegypti est vrbs. Eiusdem Victoris meminit Isidorus in praefatione ad Chronicon. Obseruandum, quod Victor post Prosperum, vt ait Perezius, tempora prosecutus est, atque

ac memoria dignissimam. Hic pro defensione trium capitulorum a Iustiniano Augusto ecclesia sua pulsus, exilio in Aegyptum transportatur.

50. Inde rursum Constantinopolin vocatus, dum Iustiniano imperatori, et Eutychio constantinopolitanae vrbis episcopo obtrectatoribus eorumdem trium capitulorum resisteret, rursus in monasterio eiusdem ciuitatis custodiendus mittitur, atque in eadem damnatione (vt dicunt) permanens, moritur.

51. IOANNES sanctae memoriae constantinopolitanus episcopus, natione cappadox, ad quem beatus Gregorius librum regulae pastoralis scripsit, vir inaestimabilis abstinentiae, et eleemosynis tantum largissimus, vt zelo auaritiae aduersus eum imperator Mauricius permotus, vrbe pauperes pellendos ediceret. CAP. XXXIX.

52. Hic graeco eloquio edidit de sacramento baptismatis rescriptum ad bonae recordationis dominum nostrum, et praedecessorem Leandrum episcopum, in quo nihil proprium ponit, sed tantummodo antiquorum Patrum replicat de trina mersione sententias. Claruit temporibus Mauricii principis, defunctusque est, Augusto eodem regnante.

53. GREGORIVS Papa romanae sedis apostolicae praesul, compunctione timoris Dei plenus, et humanitate summus, tantoque per gratiam Spiritus sancti scientiae lumine praeditus, vt non modo illi in praesentibus temporibus quisquam doctorum, sed nec in praeteritis quidem par fuerit vnquam. Hic in exordio episcopatus edidit librum regulae pastoralis, directum ad Ioannem constantinopolitanae sedis episcopum. In quo docet, qualis quisque CAP. XL.

adeo continuauit historiam, quam ab origine mundi Eusebius auspicatus fuit. Eius Chronicon pluribus in locis restitutum, notisque illustratum tom. 12. suae biblioth. Gallandius edidit. AR.

51. *Ieiunator vocatur a Niceph. constantinop.* PEREZ.

Ib. Ioannes Ieiunator diuersus est ab alio Ioanne cappadoce constantinopolitano episcopo, qui obiit anno 535., de quo Fabricius tom. XI. biblioth. graecae pag. 1571. In Isidori textu fortasse ab alio adiectum est, *natione cappadox*. Memoria Ioannis Ieiunatoris a graecis celebratur quarto nonas septembris. Obiit anno 595. Vide Patrem Le-Quien tom. I. Orient. christ. col. 226. AREVALVS.

53. Constantinopolitanae. *Ita* 1. *lib. Registr. epist.* 4. *non ergo ad Ioannem rauennatem, vt in impress.* PEREZ.

Ib. Non solum in impressis, vt ait Perezius, sed etiam in multis mss. antiquis, liber regulae pastoralis directus apparet ad Ioannem rauennatem. Sed praeferenda videtur auctoritas Isidori, et Registri, quae capite 1. libri Ildefonsi De vir. illustr. comprobatur, nisi dicamus, ad vtrumque fuisse eum librum directum. AREV.

ad officium regiminis veniat, vel qualiter, dum venerit, viuere, vel docere subiectos studeat.

54. Idem etiam, efflagitante Leandro episcopo, librum beati Iob mystico, ac morali sensu disseruit, totamque eius propheticam historiam triginta quinque voluminibus largo eloquentiae fonte explicuit. In quibus quidem quanta mysteria sacramentorum aperiantur, quantaque sint in amorem vitae aeternae praecepta, vel quanta clareant ornamenta verborum, nemo sapiens explicare valebit, etiam si omnes artus eius vertantur in linguas.

55. Scripsit etiam et quasdam epistolas ad praedictum Leandrum, e quibus vna in eisdem libris Iob titulo praefationis adnectitur: altera eloquitur de mersione baptismatis, in qua inter cetera ita scriptum est: *Reprehensibile*, inquit, *esse nullatenus potest infantem in baptismate mergere, vel semel, vel ter, quando in tribus mersionibus personarum Trinitas, et in vna potest Diuinitatis singularitas designari*.

56. Fertur tamen idem sanctissimus vir et alios libros morales scripsisse, totumque textum quatuor euangeliorum sermocinando in populis exposuisse, incognitum scilicet nobis opus. Felix tamen, et nimium felix, qui omnia studiorum eius potuit cognoscere. Floruit autem Mauricio Augusto imperatore: obiit in ipso exordio Phocatis romani principis.

CAP. XLI. 57. LEANDER genitus patre Seueriano carthaginiensis prouinciae, professione monachus, et ex monacho hispalensis ecclesiae prouinciae Baeticae constitutus episcopus, vir suauis eloquio, inge-

55. Epistolas ad Leandrum etc. *Et aliae lib.* 4. *Registr. epist.* 46. *c.* 90. *et lib.* 7. *epist.* 125. - Altera *Primo lib. Registr. epist.* 41. PEREZ.

Ib. Post *designari* nonnulli editi sic pergunt: *Praeterea edidit* *, *quod totum mysticum eius intellectum in* XXII. *homiliis disseruit. Homilias autem euangeliorum: item dialogi more cum Petro habitos de virtutibus Patrum libros quatuor, in quorum dissertatione et verborum flores, et sensuum depromit venustates. Fertur etc.* Post *edidit* aliquid deesse Loaisa, et Fabricius animaduertunt. Miraeus obseruat, Dialogos S. Gregorii a Melchioris Cani calumniis Baronium egregie vindicare in notis ad Martyrol. rom. die 23. decembris. AR.

56. Euangeliorum etc. *Extant homil.* 40. *in euangelia.* - Obiit. *Anno Christi* 604. PEREZ.

Ib. *Euangeliorum etc.* Hoc arguit, intrusa esse, quae de homiliis num. praec. in nonnullis editionibus adiunguntur. AREVALVS.

57. Prouinciae. *Falso Lucas tudensis, et alii addunt*, Duce. - Ab Ariana etc. *In concil.* 3. *tolet. ann.* 589. *Greg.* 3. *dialog. cap.* 31. *et Gregor. turon.* PEREZ.

Ingenio praestantissimus, vita quoque etiam, atque doctrina clarissimus, vt et fide eius, atque industria populi gentis gothorum ab ariana insania ad fidem catholicam reuerterentur. Hic namque in exilii sui peregrinatione composuit duos aduersus haereticorum dogmata libros, eruditione sacrarum scripturarum ditissimos, in quibus vehementi stilo arianae impietatis confodit, atque detegit prauitatem: ostendens scilicet, quid contra eosdem habeat catholica ecclesia, vel quantum distat ab eis religione, vel fidei sacramentis.

58. Extat et aliud laudabile eius opusculum aduersus instituta arianorum, in quo, propositis eorum dictis, suas responsiones opponit. Praeterea edidit vnum ad Florentinam sororem de institutione virginum, et contemptu mundi libellum, titulorum distinctionibus praenotatum. Siquidem et in ecclesiasticis officiis idem non paruo laborauit studio: in toto enim Psalterio duplici editione orationes conscripsit: in sacrificio quoque, laudibus, atque psalmis multa dulci sono composuit.

59. Scripsit et epistolas multas: ad Papam Gregorium de baptismo vnam, alteram ad fratrem, in qua praemonet, cuique mortem non esse timendam. Ad ceteros quoque episcopos plurimas promulgauit familiares epistolas, etsi non satis splendidas verbis,

58. Ad Florentinam. *Lib. de Virgin. extat Oueti* (iam impressus). PEREZ.

Ib. In toto psalterio etc. Innuuntur orationes pro officiis ecclesiasticis excerptae ex psalmis iuxta primam, et secundam editionem S. Hieronymi, vt fusius explicui in Isidorianis cap. 87. n. 20. et seqq. AREV.

59. Floruit. *Anno Christi* 600. - Vitae terminum. *Leander hispalensis quo anno fuerit mortuus, ambigunt nostri historici. Itaque libet in gratiam nostri Isidori, qui et illius germanus, et successor in ecclesia hispalensi fuit, annum mortis Leandri certo constituere. Ego Leandrum anno Christi 600. mortuum colligo ex his coniecturis. Primum quod illum, ait Isidorus frater, vita functum tempore Recaredi regis, quem regem constat obiisse anno Christi 600. Nam successisse Recaredo Liuuam regem era 639., id est, Christi 601. tradit Isidorus libro de gothis. Non vero mortuum Leandrum ante istum annum 600. ex eo liquet, quod Gregorius Papa ad Leandrum hispalensem scribit 7. lib. Regist. epist. 125. Indictione 2. anno nono sui pontificatus, nempe anno Christi 599. Ita constabit summa annorum episcopatus Isidori, qui fratri Leandro successit, vt diximus. Praefuit enim Isidorus suae ecclesiae hispalensi prope quadraginta annos, auctore sancto Ildefonso. Quum vero certissimum sit, Isidorum mortuum anno Christi 636., id quod paulo post in Isidoro confirmabimus, siquis retrocedat, facile et mortem Leandri, et initium Isidori reperiat, vereque illud de quadraginta prope annis ab Ildefonso dictum cognoscet.* PEREZ.

Ib. Vitae: al. *vitae actualis*, vel *vitae mortalis*. AREV.

acutas tamen sententiis. Floruit sub Reccaredo viro religioso, ac principe glorioso, cuius etiam temporibus mirabili obitu vitae terminum clausit.

CAP. XLII. 60. LVCINIANVS Carthaginis Spartariae episcopus, in Scripturis doctus: cuius quidem multas epistolas legimus, de sacramento denique baptismatis vnam, et ad Eutropium abbatem, qui postea Valentiae episcopus fuit, plurimas. Reliqua vero industriae, et laboris eius ad nostram notitiam minime venerunt. Claruit temporibus Mauricii Augusti: occubuit Constantinopoli, veneno (vt ferunt) extinctus ab aemulis, sed, vt scriptum est, *Iustus quacumque morte praeoccupatus fuerit, anima eius in refrigerio erit.*

CAP. XLIII. 61. SEVERVS malacitanae sedis antistes, collega, et socius Luciniani episcopi, edidit libellum vnum aduersus Vincentium caesaraugustanae vrbis episcopum, qui ex catholico ad arianam prauitatem fuerat deuolutus. Est et alius eiusdem de virginitate ad sororem libellus, qui dicitur annulus: cuius quidem fatemur cognouisse titulum, ignorare eloquium. Claruit temporibus praedicti imperatoris, quo etiam regnante vitam finiuit.

CAP. XLIV. 62. IOANNES gerundensis ecclesiae episcopus, natiuitate go-

60. *Lucinianum, siue Licinianum (vtroque enim modo scriptum reperio) quidam ex nostris nuper tradiderunt Carthagine translatum fuisse ad episcopatum valentinum, non satis intellectis verbis Isidori, qui non Lucinianum, sed Eutropium ait fuisse episcopum valentinum, ad quem scripserit Lucinianus multas epistolas. Huius Luciniani epistola ad Papam Gregorium edita est cum ipsis Moralibus. Ego vero praeterea habeo et huius Luciniani, atque Seueri eius collegae doctissimam epistolam manuscriptam ad Epiphanium diaconum, vbi angelos probat esse incorporeos, et alteram ad Vincentium, non caesaraugustanum, sed ebusitanae insulae episcopum, credentem, epistolas quasdam de caelo cecidisse.* PEREZ.

Ib. Claruit. *Circa ann.* 590. PEREZ.

Ib. In Vulgata legitur, *Iustus autem si morte praeoccupatus fuerit, in refrigerio erit*. S. Eulogius cordubensis in Apologetico, paragrapho *Quid enim*, legit eodem modo, ac S. Isidorus. S. Ambrosius De obitu Valent. exhibet pariter *quacumque morte*. Quod attinet ad epistolas, quas de caelo cecidisse Vincentius ebusitanus episcopus credebat, de quibus Perezius in nota, obseruandum, etiam Lucam tudensem contra Albigens. lib. 3. cap. 18. mentionem facere de quibusdam epistolis, quas Albigenses spargebant, fingentes, a filio Dei fuisse scriptas, et per angelorum manus hominibus transmissas. AREV.

61. *De Vincentio Isidorus lib. de gotis in Leouigildo*. PEREZ.

Ib. Claruit. *Anno* 590. PEREZ.

Ib. *Collega, et socius*: scilicet in aliquo monasterio. Vide Florezium t. 12. pag. 303. Seuerus fuit episcopus malacitanus ab anno 578. ad 601. circiter. Pro *ex catholico*: al. *ex catholica*: al. *ex catholica fide*. Pro *annulus* Schottus ex vestigiis veteris scripturae colligebat legi posse *aureolus*. AREV.

62. Pro *Scalabi natus* alii *Scalabita-*

thus, prouinciae Lusitaniae Scalabi natus. Hic, quum esset adolescens, Constantinopolim perrexit, ibique graeca, et latina eruditione munitus, post decem, et septem annos in Hispanias reuersus est, eodem tempore, quo, incitante Leouigildo rege, ariana ferueбat insania. Hunc supradictus rex, quum ad nefandae haeresis crudelitatem compelleret, et hic omnino resisteret, exilio trusus, et Barcinonem relegatus, per decem annos multas insidias, et persequutiones ab arianis perpessus est.

63. Qui postea condidit monasterium, quod nomine *Biclaro* dicitur, vbi, congregata monachorum societate, scripsit regulam ipsi monasterio profuturam, sed et cunctis Deum timentibus satis necessariam. Addidit in libro Chronicorum ab anno primo Iustini Iunioris principatus vsque ad annum octauum Mauricii principis romanorum, et quartum Recaredi regis annum, historico, compositoque sermone valde vtilem historiam: et multa alia scribere dicitur, quae ad nostram notitiam non peruenerunt.

64. EVTROPIVS ecclesiae valentinae episcopus, dum adhuc in monasterio seruitano degeret, et pater esset monachorum, scripsit ad Papam Lucinianum, cuius supra fecimus mentionem, valde vtilem epistolam, in qua petit ab eodem, quare baptizatis infantibus chrisma, post haec vnctio tribuatur. Scripsit et ad Petrum CAP. XLV.

nus: et *credulitatem*, quod fortasse melius pro *crudelitatem*. De Ioanne Gerundensi, seu Biclarensi Florezius t. 6. Append. 9. vbi Chronicon eius illustratum producit. Idem Chronicon pluribus in locis restitutum prodiit in biblioth. Gallandii, qui quamuis Florezii editionem ignorauerit, tamen plura addit lectu digna etiam in Prolegomenis tomi 12. AREVALVS.

63. *Ioannis Biclarensis Abbatis Chronicon, cuius Isidorus meminit, habeo descriptum ex vetustissimo libro gothico. Hic auctor, vt de se ipse ait, Victoris Tunnensis Chronicon vlterius perduxit ab anno Christi 566. vsque ad 590. vbi nostrorum regum Leouigildi, et Recaredi historiam per singulos imperatorum annos doctissime persequitur*. PEREZ.

Ib. Scribere: alii *scripsisse*, quod notandum: nam ex verbo *scribere* colligunt multi, Ioannem Biclarensem adhuc in viuis fuisse, quum Isidorus haec scriberet. Ioannem hunc ex orientali ecclesia nonnullos ritus in liturgiam gothicam inuexisse Pinius in dissert. de liturg. goth. cap. 2. §. 3. colligit, et cum Nic. Antonio apud Isidorum n. 62. legit *post decem, et septem annos* pro *septimo demum anno*, quod Bignaeus edidit. Sed apud hunc corrigi potest *septimo decimo anno*. AREV.

64. *Penes Eutropium abbatem seruitanum, et Leandrum episcopum fuit summa concilii tertii tolet., ait Ioann. Biclar. ann. 589. De monasterio seruitano Ildefonsus in Donato*. - Ircauicensem. *Forte* ercauicensem. PEREZ.

Ib. Lucinianum: de quo num. 60. Alii *Licinianum*, vel *Licinium*. Pro *ircauicensem* alii *irtabicensem*. Schottus coniiciebat *ercauiensem*. Pro *districtione* alii *institutione*, alii *distinctione*. Florezius tom. 7. pag. 70. asserit, gothos di-

episcopum ircauicensem de districtione monachorum salubri sermone compositam epistolam, et valde monachis necessariam.

CAP. XLVI. 65. MAXIMVS caesaraugustanae ciuitatis episcopus multa versu, prosaque componere dicitur. Scripsit et breui stilo historiolam de iis, quae temporibus gothorum in Hispaniis acta sunt, historico, et composito sermone, sed et multa alia scribere dicitur, quae necdum legi.

xisse *arcauicensem*, romanos *ircauicensem*: Petrum autem episcopum ircauicensem fuisse ait ab anno circiter 589. ad annum circiter 600. Haec postrema epistola extat in append. Collectionis regularum Holstenii; eadem cum alia de octo vitiis in bibliotheca Patrum Lugdunensi tom. 27. Florezius tom. 8. Hisp. sacr. inter episcopos valentinos ex Isidoro Eutropium recenset. AREV.

65. *Subscribit in tribus Concil. mss. barcinon. tolet. et egarensi anno 599. 610. 614. Isidorus scribit hunc librum vsque ad annum 610.* PEREZ.

Ib. Maximo huic affingitur supposititium Chronicon, de quo plura Nic. Antonius. Pro *scribere* alii *scripsisse*. Post hoc cap. 46. in libro Isidori sequitur, *Praenotatio librorum S. Isidori a Braulione edita*, quae in Isidorianis cap. 3. num. 1. et seqq. descripta, et illustrata fuit. Continuatio S. Ildefonsi, quae ab aliis etiam adiungi solet, inter Appendices exhibetur. AREV.

APPENDICES
AD
S. ISIDORI
OPERA.

APPENDIX I.
S. ILDEFONSI TOLET. EPISC.
DE VIRORVM ILLVSTRIVM SCRIPTIS.

PRAEFATIO.

1. *Virorum annotationem illorum, quorum edictis, atque doctrinis sancta ecclesia toto terrarum orbe diffusa illustratur in bonis, atque defenditur ex aduersis, mox post ascensionem Christi ab apostolorum exordio, vir beatus, atque doctissimus Hieronymus presbyter plene dicitur annotasse, qui singulatim nomina eorum, seriem temporum, monumenta librorum, diuersitates opusculorum, in laudabilem, necessariamque memoriam vsque ad seipsum stilo euidenti conscribens, et innotescendo monstrauit, et retexendo posteris commendauit. Hunc sequutus Gennadius, renotationis ordinem textu simili percucurrit.*

2. *Deinceps vir prudentissimus hispalensis sedis Isidorus episcopus eodem ductu quosque viros optimos reperit, in annotationem subiunxit. Siquidem non omnia perscrutatus abscessit. Post hunc in nostris partibus incuria cunctos inuasit, ita vt quaedam vetusta antiquitas operiret, et quamplurima noua neglectus obliuionis absconderet. Ast ego procul valde im-*

Praef. n. 1. *Sancti Ildefonsi librum de Viris illustribus addidimus, quoniam propter argumenti similitudinem in omnibus nostris libris Isidoro adiunctus reperitur. Quin et Ildefonsus ipse eum se Isidoro addidisse praefatur.* PEREZ.

Ib. In editionibus S. Isidori haec S. Ildefonsi continuatio libro S. Isidori de vir. illustr. coniungi solet. *Innotescendo*: active, nota faciendo. AREV.

par et his, quos annotatio retinet, et illis, quos renotatio delectauit, indignusque satis, et absque substantia totius boni operis, successorque sanctae memoriae alterius Eugenii factus in sede illa gloriosa toletanae vrbis (quam non ex hominum immenso conuentu gloriosam dico, quum hanc et gloriosorum illustret praesentia Principum, sed ex hoc, quod coram timentibus Dominum iniquis, atque iustis habetur locus terribilis, omnique veneratione sublimis) conatus sum, etsi non elegans studium, vel ob sequelam voluntatis bonae illorum miscere memoriae gloriosae sedis, ne incurrerem ex silentio damnum, si tam gloriosae sedis, tamque gloriosorum virorum clarescentem memoriae lucem tenebrosa nube silentii contexissem.

3. *Fertur namque ex antiquitate veteri, quod potuisse fieri cernitur exemplo temporis noui. Nam Montanus sedis eiusdem beatissimus praesul, vt a se coniugalis conuersationis infamiam propulsaret, tamdiu assumptos veste candentes narratur tenuisse carbones, donec Domino consecrans oblationem, totius per semetipsum compleret missae celebritatem. Quo sacrificio expleto, prunarum ignis cum decore vestis adeo in concordiam venit, vt nec vestis vim extingueret ignis, nec vis ignis statum laederet vestis. Rursum quum Helladio episcopo sedis eius Iustus diaconus fastu superbiae insultaret, post mortem quidem sui pontificis vixit episcopus, et ipse tabefactus, sed in reprobum versus sensum, ob intemperantiam morum a ministris altaris sui dormiens, strangulatus laqueo expirauit.*

4. *Item quum successori eius Iusto episcopo Gerontius presbyter, Principis oblectamine fotus, contemptum, aduersitatemque deferret, tam repentino motu vim perdidit intellectus, vt multis medicorum curationibus acto quidquid in medelam fieret, totum in pestis augmentum cresceret. Sicque perinualuit commotio mentis, vt vsque ad obitum suum horror esset homini eius vel participatio visionis, vel colloquium oris. Adhuc etiam successori in locum eius Eugenio priori Lucidius diaconus suus, quum innexus amicitiae seculari, violenter honorem presbyterii, et quaedam praedia extorsisset, tam in reprobum sensum, tamque in languoris supereminentem peruenit statum, vt quum viuere recusaret, tam mori esset, quod viueret, quam viuere, quod mori vellet.*

5. *Horum ergo bonorum studiis prouocatus, quaeque vetera antiquorum relatu reperi, quaeque noua exhibitione temporis didici, orsu linguae, quo potui, subnotaui, vt illorum bonae memoriae iungar, a quibus praua operatione disiungor. Et qui cum illis in templo Dei non infero doctrinae copiam, offerentium commendem fideli obsequela memoriam, obsecrans omnes, vt me diuinae ingerant pietati. Quare illos humanae memoriae, ex qua labi poterant, tenaciter commendaui. Sane beatissimum Gregorium sanctae memoriae Isidorus annotauerat: sed quia non tantum de operibus eius dixit, quantum nos sumus experti, ideo renotationem illius submouentes, quaeque de illo nouimus, stilo pleniore notamus.*

4. Florezius edidit *curatoribus* pro *curationibus*. Pro *homini eius* videtur legendum *hominis eius*. Pro *Lucidius* alii *Eufridius*, vel *Eufidius*. AREV.

1. GREGORIVS Papa romanae sedis, et apostolicae praesul, compunctione timoris Dei plenus, et humilitate summus, tantoque per gratiam Spiritus sancti scientiae lumine praeditus, vt non modo illi praesentium temporum quisquam, sed nec in praeteritis quidem par fuerit vnquam. Ita enim cunctorum meritorum claruit perfectione sublimis, vt exclusis omnibus illustrium virorum comparationibus, nihil illi simile demonstret antiquitas. CAP. I.

2. Vicit enim sanctitate Antonium, eloquentia Cyprianum, sapientia Augustinum. Hic namque in exordio episcopatus sui edidit librum regulae pastoralis, directum ad Ioannem constantinopolitanae sedis episcopum, in quo docet, qualis quisque ad officium regiminis veniat, vel qualiter dum venerit, viuere, vel docere subiectos studeat. Scripsit praeterea, exceptis opusculis, de quibus Isidorus beatae memoriae mentionem facit, idem excellentissimus doctor et alios libros Morales, videlicet super Ezechielem prophetam homilias viginti duas in libris duobus compactas, in quibus multa de diuinis scripturis mystico, ac morali sensu luculente, necnon et facundo sermone disseruit.

3. Super librum Salomonis, cui titulus est Canticum canticorum, quammire scribens, morali sensu opus omne exponendo percurrit. De vitis Patrum per Italiam commorantium edidit etiam libros quatuor, quos volumine vno compegit, quem quidem codicem dialogorum maluit appellari. In quibus libris, quanta diuinitatis lateant sacramenta, et in amore caelestis patriae mira documenta, studiosus potest facile cognoscere lector.

4. Extant et ipsius ad diuersos epistolae plurimae, limato quidem, et claro stilo digestae, quas qui perlegerit, liquido aduertet, et in eo ad Deum rectam fuisse intentionem, et ad animarum zelum omni vigilantia, et cura extitisse solertem. Has itaque vno volumine arctans, in libris duodecim distinxit, *Registrum* nominandum esse decreuit. Fertur et alia

n. 1. *Gregorii Papae vita, quam se scripsisse Ildefonsus ait, in omnibus desiderabatur exemplaribus Ildefonsi, praeter vnum illud monasterii Fontis sancti, vnde nos bonam partem libelli Isidori de viris illustribus sumpsimus*. PEREZ.

2. Constantinopolitanae. *Ita Isidorus, licet in impressis*, rauennatis. PEREZ.

Ib. Constantinopolitanae: etiam hoc loco alii reponere vellent *rauennatis*. Vide not. ad num. 53. libri Isidori. Pro *luculente* nonnulli impressi *luculenter*. AREVALVS.

opuscula edidisse egregia, sed ad manus nostras nondum peruenerunt. Felicissimus tamen, et nimium felix, cui dedit Deus studiorum eius omnia perpendere dicta. Floruit namque vir iste sublimis, ac beatissimus doctor, et praesul, Mauricio Augusto regnante.

CAP. II. 5. ASTVRIVS post Audentium in toletana vrbe sedis metropolis prouinciae Carthaginis pontifex successor obuenit, vir egregius adsignans opera virtutum plus exemplo viuendi, quam calamo scribentis. Hic et sacerdotio beatus, et miraculo dignus, quia quibus iungeretur in caelo, eorum terreno reperire membra meruit in sepulcro. Nam quum sedis suae sacerdotio fungeretur, diuina dicitur reuelatione commonitus complutensi sepultos municipio, quod ab vrbe eius ferme sexagesimo miliario situm est, Dei martyres perscrutari. Qui concitus accurrens, quos et tellus ageris, et obliuio temporis presserat, in lucem, et gloriam terrenae cognitionis prouehendos inuenit. Quibus repertis, redire in sedem renuens, seruitute simul, et assiduitate sanctis innexus, diem clausit extremum. Cuius tamen sedem, donec vixit, nemo adiit. Inde, vt antiquitas fert, in Toleto sacerdos nonus, et in Compluto agnoscitur primus.

CAP. III. 6. MONTANVS post Celsum primae sedis prouinciae Carthaginis toletanae vrbis cathedram tenuit: homo et virtute spiritus nitens, et eloquii opportunitate decorus, regimen honoris retentauit, ac disposuit, condigno, caelestique iure simul, et ordine. Scripsit epistolas duas ecclesiasticae vtilitatis disciplina consertas, e quibus vnam Palentiae habitatoribus, in qua presbyteros chrisma conficere, episcoposque alienae dioecesis alterius territorii ecclesias consecrare, magna perhibetur prohibere auctoritate, sacrarum literarum testimoniis affirmans, id ipsum fieri penitus non licere.

7. Amatores quoque Priscillianae sectae, licet non operarentur eadem, quia tamen memoriam eius amore retinerent, abdicat, et exprobrat, commemorans, quod in libris beatissimi Turibii episcopi ad Leonem Papam missis, eadem Priscillianorum haeresis detecta, conuicta, atque decenter maneat

5. *Asturius, forte qui in conc. tolet.* - Audentium. *Audatii episcopi hispani meminit Gennadius.* - Martyres. *Sanctos Iustum, et Pastorem passos sub Datiano, de quibus Prudentius.* PEREZ.

Ib. De inuentione corporum SS. Iusti, et Pastoris, ac de Asturio agit Florezius tom. 7. Hisp. sacr. pag. 177. et seqq. Asturius a S. Ildefonso dicitur sacerdos, seu episcopus in Toleto nonus, quia gothorum tempore primi Eugenii martyris memoria in Hispania non videtur conseruata. Vide notam Perezii infra num. 18. AREV.

6. *Montani archiepiscopi toletani duas epistolas, quarum Ildefonsus meminit, nos habemus nondum editas. Is vero Turibius, ad quem Montanus scribit, monachus fuit palentinus, valde diuersus a sancto Turibio asturicensi episcopo, cuius corpus Lebanae apud astures colitur. Est et tertius Turibius notarius romanae sedis, cuius mentio fit in primo concilio bracarensi.* PEREZ.

Ib. In editione Grialii *vnam Palentinae*, per errorem, vt videtur. De Montano, eiusque operibus vide tom. 1. Patrum toletanorum, vbi etiam de Turibiorum numero ex Aguirrio. Epistolae Montani primum ab Aguirrio, deinde a Florezio, postremo cit. tom. 1. Patrum toletanorum editae fuerunt. AR.

maneat abdicata. Aliam vero epistolam ad Turibium religiosum, in qua collaudans eum, quod culturam destruxerit idolorum, committit ei sacerdotalis auctoritatem vigoris, per quam presbyteros chrisma conficere, et episcopos alienae sortis alterius dioecesis ecclesias consecrare magna compescat inuectione.

8. Hic vir antiquissima, fidelique relatione narratur ad exprobrationem infamiae tamdiu prunas tenuisse in vestimento ardentes, donec coram sedis suae sacro altari totius missae celebritatem per semetipsum expleret. Peractis autem solemnibus, nec prunae ignem, nec vestis inuenta est amisisse decorem. Tunc Deo relatis gratiarum actionibus, per simplicem naturam ignis conuicta est et fallacia detestabilis accusantis, et innocentia beatissimi sacerdotis. Gloriosus habitus fuit temporibus Amalarici regis: annis nouem pontificatus tenuit dignitatem.

9. DONATVS et professione, et opere monachus; cuiusdam eremitae fertur in Africa extitisse discipulus. Hic violentias barbararum gentium imminere conspiciens, atque ouilis dissipationem, et gregis monachorum pericula pertimescens, ferme cum septuaginta monachis, copiosisque librorum codicibus nauali vehiculo in Hispaniam commeauit. Cui ab illustri, religiosaque femina Minicea subsidiis, ac rerum opibus ministratis, Seruitanum monasterium visus est construxisse. Iste prior in Hispaniam monasticae obseruantiae vsum, et regulam dicitur adduxisse: tam viuens virtutum exemplis nobilis, quam defunctus memoriae claritate sublimis. Hic et in praesenti luce subsistens, et in crypta sepulcri quiescens, signis quibusdam proditur effulgere salutis, vnde et monumentum eius honorabiliter colere perhibentur incolae regionis. CAP. IV.

10. AVRASIVS toletanae ecclesiae pontifex, metropolis vrbis, post Adelphium in loco asciscitur sacerdotis, vir bonus, regiminis auctoritate praeclarus, domesticis rebus bene dispositus, aduersitatibus infixis constanter erectus: qui quanto extitit temperatior mansuetis, tanto fortior semper fuit inuentus aduersis. Plus illi intentio in defensione veritatis, quam in scribendi exercitio mansit: vnde perfectissimis viris compar habetur, CAP. V.

8. Amalarici. *Et ita subscribit Montanus in 2. concil. tolet. anno 5. Amalarici*. PEREZ.

Ib. Ad exprobrationem: al. *ad exprobationem*. Illud Schottus praeferre videtur, hoc est, ad depellendam infamiam, quae illi probro dabatur: nam *exprobatio* pro *improbatione* non dicitur. Aduertit Mariana, Honorium III. id genus compurgationis vulgaris, quod multis in locis inualuerat, antiquasse. Pro *beatissimi* in textu Grialii *beatissima*. AR.

9. *Donatum mirabilium operatorem vocat Ioann. Biclar. an. 572. De monasterio Seruitano Isidorus in Eutropio.* PEREZ.

Ib. Seruitanum: ita legitur apud S. Isidorum num. 64., siue a Setabi, siue a Seruis Dei id nomen fluxerit. In editionibus S. Ildefonsi scribitur *Siruitanum*. Vide Florezium tom. 8. pag. 60. et seqq. Mabillonius tom. I. Annal. Benedict. pag. 157. obseruat, Donatum hunc afrum laudari a S. Ildefonso ex pietate, non quia aliquid scripserit, ac perperam Miraeum huic tribuere regulam Donati episcopi Vesontiensis ad virgines iussanenses. Ex Marianae exemplari posui *hic et in praesenti*: alii omittunt *et*. AR.

10. Pro *praeclarus* cod. tolet. *praeclarens*. Miraeus ait, Aurasium successorem Adelphii in sede toletana dici, omisso Conantio, fortasse quia hic non

quia, quae de verbo illorum praedicatio seminault, defensionis huius custodia praemuniuit. Vixit in sacerdotio temporibus Witterici, Gundemari, et exordiis Sisebuti regum, annis ferme duodecim.

CAP. VI. 11. IOANNES in pontificatu Maximum sequutus, ecclesiae caesaraugustanae sedem ascendit. Primo pater monachorum, et ex hoc praesul factus in regimine populorum: vir in sacris literis eruditus, plus verbis intendens docere, quam scriptis; tam largus, et hilaris dato, quam hilaris et vultu. Vnctionem namque spiritus Dei, qua fouebatur interius, tam largitate muneris, quam habitudine vultus adeo praeferebat, vt et datum gratia commendaret, et non datum gratia excusaret. In ecclesiasticis officiis quaedam eleganter et sono, et oratione composuit. Annotauit inter haec inquirendae paschalis solemnitatis tam subtile, atque vtile argumentum, vt lectori et breuitas contracta, et veritas placeat patefacta. Duodecim annis tenuit sedem honoris, adeptus vitam gaudio, ad quam anhelauit desiderabili voto. Substitit in sacerdotio temporibus Sisebuti, et Suinthilani regum.

CAP. VII. 12. HELLADIVS post Aurasium sedis eius adeptus est locum. Hic, quum regiae aulae illustrissimus, publicarumque rector existeret rerum, sub seculari habitu monachi votum pariter explebat, et opus. Nam ad monasterium nostrum (illud agaliense dico, cuius me susceptio monachum tenuit, quod munere Dei, perennique, ac patentis sanctitatis decore et opinabile cunctis, et palam est totis) quum saepe discursantium negotiorum ductus itinere perueniret, remota clientum, seculique pompa decoris, adeo monachorum peculiaritatibus inhaerebat, vt turmis iunctus eorum, stipularum fasciculos ad clibanum deportaret.

13. Quumque inter decorem, insolentiamque seculi, solitudinis et amaret, et sectaretur arcana, celeri fuga, relictis omnibus, quae esse nouerat mundi, adiit sanctum monasterium, quod frequentauerat voto, venit permansurus optabili vsu. Ibi factus monachis pater, meritis, studiisque sanctis, et vitam monachorum debite rexit, et statum monasterii totius, communis rei diuitias cumulauit. Ex hoc fessis pene senio artubus ad pontificatus apicem euocatur, et quia vocaretur vi coactus, pariter et ignotus, illic maiora virtutum exempla, quam monachus dedit.

diu praefuit. Sed verius videtur, quod Adelphius successerit Conantio, Adelphio Aurasius. Quod autem addit Miraeus, sermonem infra recurrere de Conantio, confundit, opinor, Conantium palentinum, de quo num. 17., cum diuerso alio Conantio toletano. Epistola quaedam ms. Aurasii ad Froganem iudaeorum partes fouentem asseruatur adhuc Toleti, vt ex notis ad hunc locum t. I. Patrum toletanorum pag. 286. liquet. AREV.

11. *Ioannes frater Braulionis infra c. 12. De Maximo Isidorus de viris illustribus c.* 46. PEREZ.

Ib. Alibi melius, *Suinthilanis*. AR.

12. *Publicarumque*: al. *publicanusque*. Pro *palam est totis* alii *palam est totum*. Schottus reponendum arbitratur *Toleto*, vel *Toleti* pro *totis*. In editione Grialii erat *quam saepe* pro *quum saepe*, quod alii habent, et videtur sensus exigere. AREV.

13. *Adiit*. Florezius cum aliis editionibus praetulit *ad id*. Pro *diuitias* alii *diuitiis*. Fortasse *communisque rei diuitias cumulauit*. Pro *coactus* alii *coarctatus*. AREV.

14. Quia statum mundi, quem contempsit virtute, magna perhibetur rexisse discretione, miserationes, eleemosynarumque copias tam largiter egenis intulisse probatur, acsi de illius stomacho putasset inopum et artus descendere, et viscera confoueri. Scribere renuit, quia quod scribendum fuit, quotidianae operationis pagina demonstrauit. Me ad monasterium rediens memoratum vltimo vitae suae tempore leuitam fecit. Senex obiit, decem et octo annis sacrum regimen tenuit. Temporibus Sisebuti, Suinthilani, et exordiis Sisenandi regum beatus habitus fuit: qui post beatior gloriam caelestis regni bona plenus senectute promeruit.

15. IVSTVS Helladii discipulus, illique successor innexus est: vir habitudine corporis, ingenioque mentis decorus, atque subtilis ab infantia monachus, ab Helladio ad virtutem monasticae institutionis affatim educatus, pariter et instructus, in agaliensi monasterio tertius post illum rector est factus. In pontificatu autem mox illi successor inductus, vir ingenio acer, et eloquio sufficiens, magna spe profuturus, nisi hunc ante longaeuam vitam dies abstulisset extrema. Scripsit ad Richilanem agaliensis monasterii Patrem epistolam debita, et sufficienti prosequutione constructam, in qua patenter astruit, susceptum gregem relinquere penitus non debere. Extitit rector annis tribus; tempore Sisenandi obiit, qui rex post hunc die nona decima defunctus abscessit. CAP. VIII.

16. NONNITVS post Ioannem in gerundensi sede pontifex accessit, vir professione monachus, simplicitate perspicuus, actibus sanctus; non hominum diutina deliberatione, sed Dei per homines celeri definitione in pontificatum adscitus: adhaerens instanter obsequiis sepulcri sancti Felicis martyris. Rexit ecclesiam Dei meritorum exemplis amplius, quam verborum edictis. Hic et in corpore degens, et in sepulcro quiescens, fertur saluationis operari virtutes. Substitit temporibus Suinthilanis, et Sisenandi regum. CAP. IX.

17. CONANTIVS post Murilanem ecclesiae palentinae sedem adeptus est, vir tam pondere mentis, quam habitudine speciei grauis, communi eloquio facundus, et grauis, ecclesiasticorum officiorum ordinibus intentus, et prouidus: nam melodias soni multas nouiter edidit. Orationum quoque libellum de omnium decenter conscripsit proprietate psalmorum. Vi- CAP. X.

14. *Descendere*. Fabricius *pendere*: forte *dependere*. Helladius in martyrologio romano ad diem 18. februarii celebratur. AREV.

15. *Subscribit in 4. concil. tolet. ann. 3. Sisenandi*. PEREZ.

Ib. Post hoc caput 8. de Iusto Ildefonsus intexit elogium Isidori cap. 9., quod in Isidorianis cap. 5. legi potest notis illustratum. AREV.

16. Ioannem. *Ioannem biclarensem abbatem, de quo Isidorus c. 44. - Felix gerundensis martyr, de quo Prudentius in 18. martyr., et Eulogius*. PEREZ.

Ib. Nonnitus: al. *Nonnicus*. AR.

17. *Conant. in concil. tolet. 456. Murila subscribit in 3. concil. tolet. episcopus palentinus, non amalensis, vt in impress.* - Vixit etc. *Itaque moritur circa annum 638*. PEREZ.

Ib. Murilanem: ita legendum, vel *Maurilanem*, non *Maulanem*, vt in editione Loaisae. Pro *grauis* alii *gratus*. De Murilane, et Conantio Florezius tom. 8. pag. 21., et seqq. vbi ostendit, vtrumque fuisse episcopum palentinae

xit in pontificatu amplius triginta annos, dignus habitus fuit ab vltimo tempore Witterici per tempora Gundemari, Sisebuti, Suinthilanis, Sisenandi, et Chintilae regum.

CAP. XI. 18. BRAVLIO frater Ioannis in Caesaraugusta decedentis adeptus est locum, vir sicut germanitate coniunctus, ita non minimum ingenio minoratus. Clarus et iste habitus canoribus, et quibusdam opusculis. Scripsit vitam Aemiliani cuiusdam monachi, qui et memoriam huius, et virtutem illius sancti viri suo tenore commendat pariter, et illustrat. Habuit sacerdotium ferme viginti annis: quibus expletis, clausit diem vitae praesentis. Durauit in regimine temporibus Sisenandi, Chintilae, Tulganis, et Chindasuinthi regum.

CAP. XII. 19. EVGENIVS discipulus Helladii conlector, et consors Iusti, pontifex post Iustum accedit, ab infantia monachus, ab Helladio cum Iusto pariter sacris in monasterio institutionibus eruditus. Hunc secum Helladius a monasterio tulit ad pontificatum tractus, qui rursus ab eo clericalibus institutus ordinibus, sedis eius post illum tertius rector accessit. Et bonum meritum senis, qui duobus discipulis, sanctisque filiis ecclesiae Dei hereditatem meruit relinquere gubernandam. Idem Eugenius moribus, incessuque grauis, ingenio callens. Nam numeros, statum, incrementa, decrementaque cursus, recursusque lunarum tanta peritia nouit, vt considerationes disputationis eius auditorem et in stuporem verterent, et in desi-

ecclesiae, non valentinae, vti de Maurilane exprimitur in collectione conciliorum Loaisae. Libellus orationum, qui a Conantio compositus dicitur, spectat ad eas orationes e psalmorum verbis compactas, de quibus supra in Isidori libro num. 58., et in nota. AR.

18. Braulio. *Ad quem scribit Isidorus*. - Minimum *al.*nimium. - Vitam etc. *Extat manuscripta*. - Durauit etc. *Itaque moritur circa annum* 646. PEREZ.

Ib. *Canoribus*: ita editio Grialii, quod ad cantus ecclesiasticos referendum. Alii excusi, *canonibus*. S. Braulionis memoria extat in Martyrologio romano ad diem 12. nouembris; S. Aemiliani, cuius vitam Braulio scripsit, ad diem 26. martii, vt notat Fabricius. Verum de hoc Aemiliano relegenda Isidoriana c. 72. num. 3. et seqq. et Mabillonius append. ad tom. I. annal. Benedict. pag. 630. num. XI., vbi S. Aemilianus abbas vergegiensis in Hispania fuisse dicitur, et obiisse anno 574. Riscus continuator Hispaniae sacrae tom. 30. de Braulione agit, et epistolas, et alia, quae extant, Braulionis opera nonnullis notis illustrata publici iuris fecit. AREVALVS.

19. *Eugenios archiepiscopos toletanos videntur gothi cognouisse duos tantum. Itaque secundum, siue alterum vocant Ildefonsus, Iulianus, et Felix illum, quem nos tertium. Temporis enim vetustas obliuione obruerat Eugenium primum martyrem a Dionysio Areopagita toletanis missum, de quo meminit Ilduinus abbas, et S. Gerardi vita, et concors denique ecclesia parisiorum, atque toletanorum. Anno tandem Christi* 1148. *Raymundus archiepiscopus toletanus ad concilium remense profectus in Eugenii monumentum Lutetiae incidit, et rei gestae historiam, sepulcrique locum nostris primus nunciauit. Nuper autem Philippus secundus, rex Hispaniarum religiosissimus, huius S. Eugenii martyris corpus ex Gallia ad se allatum anno* 1565. *celeberrima pompa excepit, et ecclesiae donauit toletanae*. PEREZ.

Ib. In editione Grialii notae addebatur, *Dracontius porro poeta - mentionem feci*. Quod pertinet ad cap. seq. num. 22. quo loco ea verba a nobis inseruntur. AREV.

derabilem doctrinam inducerent. Vixit in sacerdotio fere vndecim annis, regnantibus Chintila, Tulgane, et Chindasuintho regibus.

20. Item EVGENIVS alter post Eugenium pontifex subrogatur. Hic quum ecclesiae regiae clericus esset egregius, vita monachi delectatus est. Qui sagaci fuga vrbem caesaraugustanam petens, illic martyrum sepulcris inhaesit, ibique studia sapientiae, et propositum monachi decenter incoluit: vnde principali violentia reductus, atque in pontificatum adscitus, vitam plus virtutum meritis, quam viribus egit. Fuit namque corpore tenuis, paruus robore, sed valide feruescens spiritus virtute, studiorum bonorum vim persequens, cantus, pessimis vsibus vitiatos, melodiae cognitione correxit, officiorum omissos ordines, curamque discreuit. CAP. XIII.

21. Scripsit de sancta Trinitate libellum, et eloquio nitidum, et rei veritate perspicuum, qui Libyae, et Orientis partibus mitti quantocius poterat, nisi procellis resultantia freta incertum pauidis iter viatoribus distulissent. Scripsit et duos libellos, vnum diuersi carminis metro, alium diuersi operis prosa concretos, qui ad multorum industriam eius ex hoc tenaciter sanctam valuerunt commendare memoriam.

22. Libellos quoque Dracontii de creatione mundi conscriptos, quos antiquitas protulerat vitiatos, ea, quae inconuenientia reperit, subtrahendo, immutando, vel meliora coniiciendo, ita in pulchritudinis formam coegit, vt pulchriores de artificio corrigentis, quam de manu processisse videantur auctoris. Et quia de die septimo idem Dracontius omnino reticendo, semiplenum opus visus est reliquisse, iste et sex dierum recapitulationem singulis versiculis renotauit, et de die septimo, quae illi visa sunt, eleganter dicta subiunxit.

23. Clarus habitus fuit temporibus Chindasuinthi, et Reccesuinthi regum, fere duodecim annis tenens dignitatem simul, et gloriam sacerdotis, sicque post lucis mundialis occasum, in Basilica S. Leocadiae tenet habitatione sepulcrum. Hactenus Ildefonsus.

24. ILDEFONSVS memoria sui temporis clarus, et irriguis eloquen- Hinc Iulianus.

20. *Principali violentia*: hoc est, iussu regis, seu principis. Pro *pessimis vsibus* Fabricius *passiuis vsibus*. De melodia cantus Eugeniani, adhuc Toleti vigenti, vide praefationem ad Breuiarium Muzarabicum cura, et impensis Emi Cardinalis de Lorenzana editum. Quod officiorum omissos ordines, curamque Eugenius discreuerit, Florezius tom. 3. Hisp. sacrae pag. 252. id non de officio diuino intelligit, sed de ministrorum officiis. Eodem spectat Felix in elogio Iuliani infra num. 32. AREV.

21. Opera Eugenii extant tom. 1. Patrum toletanorum ex mss. toletanis multo auctiora, et emendatiora, quam antea. Gallandius tom. 12. suae bibliothecae veterem Sirmondi editionem repraesentauit, paucis aliquot ex Barthio emendationibus auctam. Sed fallitur, quod in Prolegomenis aliud Eugenii nouum carmen se detexisse credidit: nam versus, quos in Prolegomenis adducit, sunt pars carminis in laudem S. Aemiliani, quod Sirmondus, et ipsemet Gallandius iam ediderant. AREV.

22. *De Dracontio Isidor. cap. 37. Dracontius porro poeta, cuius hic fit mentio, iam diu fertur impressus, non tamen vt fuerat ab Eugenio emendatus, sed hanc Eugenii emendationem vidi in illo vetusto codice Ruyzii Azagrii, cuius supra mentionem feci*. PEREZ.

24. *Iulianus archiepiscopus toletanus*,

tiae fluminibus exornans secula aetatis nostrae, nouissime toletanae sedis adscitus in cathedram, praesul post secundum Eugenium in sacerdotium consecratur, vir tanta laude dignissimus, quanta et virtutum gratia numerosus. Fuit denique timoris Dei instantia praeditus, religione compunctus, compunctione profusus, incessu grauis, honestate laudabilis, patientia singularis, secreti tacitus, sapientia summus, disserendi ingenio clarus, eloquendi facultate praecipuus, linguae flumine copiosus, tantoque eloquentiae cothurno celeber habitus, vt disputationum eius profusa oratio dum porrecte dirigitur, merito non homo, sed Deus per hominem affatim eloqui crederetur.

25. Hic igitur sub rudimentis adhuc infantiae degens, diuino tactus spiritu, vita delectatus est monachorum, contemptisque parentum, rerumque mundanarum affectibus, agaliense monasterium petiit, cuius fugam rabido furore insequens pater, vno tantum maceriae impeditus est obice, quo et furentis est delusa quaesitio, et fugientis saluata deuotio. Nempe parentis furor dum percitus in interiora praetenderet, latibulum, quo hic vir occulebatur, reliquit. Sicque praeterita incurata pertransiit, et in anterioribus, quae praeterierat, inquisiuit. Armata deinde manu agaliensem cellam impetens gladio, dum quaesitum non inuenit, rediens in propriam, vt perditum deplorauit.

26. Percognita igitur praefatus vir absentia parentali, agaliense illico monasterium adiit, monachumque se in eo multis fere annis decenter exhibuit. Coenobium quoque virginum in Deibiensi villula construxit, ac propriis opibus decorauit. Rector deinde effectus agaliensis coenobii, monachorum mores exercuit, rem discreuit, vitamque seruauit. Principali post haec violentia Toletum reducitur, atque inibi post decessoris sui obitum pontifex subrogatur.

27. Scripsit sane quamplurimos libros luculentiori sermone potissimos, quos idem in tot partibus censuit diuidendos, id est, librum Prosopopoeiae imbecillitatis propriae, libellum de virginitate S. Mariae contra tres infideles, opusculum de proprietate personarum Patris, et Filii, et Spiritus sancti, opusculum annotationum actionis diurnae, opusculum annotationum in sacris, librum de cognitione baptismi vnum, et de progressu spiritualis deserti alium. Quod totum primae partis voluit volumini connectendum. Partis quoque secundae liber epistolarum est, in quo diuersis scribens, aenigmaticis formulis egit, personasque interdum induxit. In quo etiam a quibusdam luculentiora scriptorum responsa promeruit.

28. Partem sane tertiam missarum esse voluit, hymnorum, atque sermonum. Vlterioris denique partis liber est quartus versibus, prosaque concretus, in quo epitaphia, et quaedam sunt epigrammata annotata. Scripsit autem et alia multa, quae variis rerum, ac molestiarum occupa-

de quo infra. Felici haec etiam tribuuntur in aliquibus codicibus. PEREZ.

Ib. Ildefonsi vita, et opera tomo 2. Patrum toletanorum illustrantur. AR.

25. Pro *tactus* alii *coactus*, et *in propria*, quod fortasse melius fuerit pro *in propriam*. AREV.

26. *Percognita* : al. *praecognita*. AR.

28. In ecclesia etc. *Nunc corpus est Zamorae*. PEREZ.

tionibus impeditus, aliqua coepta, aliqua semiplena reliquit. Adscitus autem in pontificatum nono gloriosi Reccesuinthi principis anno, nouem annis, et duobus fere mensibus, clarus habitus fuit vitae meritis, et retentatione regiminis, expletoque octauo decimo praedicti principis anno, sequenti die decimo kalendas februarii domicilio carnis exuitur, atque in ecclesia beatae Leocadiae tumulatur ad pedes sui conditus decessoris, cum quo creditur aeterno frui receptaculo claritatis. Hactenus Iulianus.

29. IVLIANVS discipulus Eugenii secundi, Carthaginis prouinciae metropolitanus, post beatae memoriae Quiricum quarto in loco praeceptorem suum sequens, vrbis regiae pontificale culmen adeptus est: cuius videlicet ciuitatis proprius ciuis extitit, atque in eiusdem vrbis principali ecclesia sacrosancti baptismatis fluentis est lotus, et illic ab ipsis rudimentis infantiae enutritus. Denique dum ad puerilis formae deuenisset aetatem, sanctae memoriae collegae sui Gudilanis leuitae ita sociali vinculo est innexus, et indiuiduae charitatis vnione coniunctus, vt et ambos inuiolabilis charitas vnum esse ostenderet, et vnitas in ambobus praefixa non duas animas, sed vnam his inesse monstraret. Hinc Felix.

30. Tanta itaque erat inter eos adeptae vnanimitatis communio, vt secundum Actuum apostolorum historiam in duobus corporibus vnum cor tantum putaretur, et anima vna: sistebant quippe in consilio prouidi, in definitione vni, in laudabili operatione concordes. Quique diuino afflante Spiritu theoreticae, id est, contemplatiuae quietis delectati sunt perfrui bono, et monasticae institutionis constringi repagulo. Sed quia aliter in superni numinis fuit iudicio, eorum est nihilominus frustrata deuotio. Quamquam tamen minime peregissent desiderati itineris cursum, non tamen desierunt a piae deuotionis studio. Et dum sibi mallent tantum prodesse per fugam, coeperunt postmodum proximorum salute votis gliscentibus niti.

31. Erant enim in subditis docendis operosae virtutis, in profectu eorum desiderabiles, in seruitute Dei feruentes, in desiderio decoris domus Domini strenui, in seniorum obedientia praesto, atque si fieri posset, vt omnium emolumentum obtinerent virtutum, animis feruentioribus studebant. Igitur diuinorum iudiciorum dispensatione sanctae recordationis Gudila diaconus sexto idus septembris funestae mortis euentu, anno octauo Wambanis principis sub digna confessione Dei clausit supremum curriculum, cuius corpusculum in monasterio S. Felicis, quod est Cabensi in villula dedicatum, dilectissimi socii sui exhibitione honorifice requiescit humatum.

32. Post eius itaque discessum aliquantula intercapedine temporum post sanctae memoriae Quiricum idem egregius Iulianus praefatae vrbis est vnctus primatu, tanto laudis titulo praedicandus, quanto diuersarum

29. *Felix archiepiscopus toletanus. Gudila in concil. tolet.* 11. PEREZ.

Ib. S. Iuliani opera extant tom. 2. Patrum toletanorum, praemissa eiusdem vita, et notationibus illustrata. AREV.

31. *Cabensi*: al. *Canensi*. AREV.

32. Decimo septimo. *Decimo octauo dicitur in Ildefonso*. PEREZ.

virtutum ope suffultus, suis temporibus mirifice composuit ecclesiam Dei. Quinimmo, vt ex quo tempore clarescere coeperit, per hunc textrinum, et telam stamine piae relationis pandam, post decessoris sui obitum diuinae memoriae Ildefonsi, a decimo septimo ferme anno Reccesuinthi principis, necnon et per omne Wambanis imperii tempus vsque ad tertium regni gloriosissimi Egicanis regis annum in leuitici presbyterii, ac Pontificatus honore consistens, celebre nomen obtinuit.

33. Fuit enim vir timore Domini plenus, prudentia summus, consilio cautus, discretionis bono praecipuus, eleemosynis nimium deditus, in releuatione miserorum promptissimus, in suffectu oppressorum deuotus, in interueniendo discretus, in negotiis dirimendis strenuus, in prouidendis iudiciis aequus, in sententia parcus, in vindicatione iustitiae singularis, in disceptatione laudabilis, in oratione iugis, in diuinarum laudum exolutione mirabilis.

al. *in suffultu oppressorum*.

34. Quod si forsan in officiis diuinis, quidquam, vt solet, difficultatis occurreret, ad corrigendum facillimus, pro sacris luminibus vehementer admonitus in defensione omnium ecclesiarum eximius, in regendis subditis peruigil, in comprimendis superbis erectus, in sustentatione humilium apparatus, debita auctoritate munificus, amplectendae humilitatis bono optimus, ac generaliter vniuersa morum probitate conspicuus, in pietate affluens, vt non esset, cui in angustiis constituto non subuenire vellet: ita vnius charitatis exuberans, vt non a se boni quidpiam cuique postulanti ex charitate praestare desisteret.

35. Sic denique se Deo charum maluit exhibere in omnibus, et praestabilem hominibus cunctis ostendere, vt et illi vsquequaque placeret, et hominibus propter Deum, si fieri potest, deuota satisfaceret mente. Tanto nobilium praecedentium virorum dignis meritis coaequans, quanto ab eis in nullo virtutum corpore extitit infimus. Ecclesiasticos itaque bene habitos ordines in sui regiminis sede solicitiori cura seruauit: vitiatos vtiliter subcorrexit: minus habitos prudenti dispositione instituit, ac de officiis quamplurima dulcifluo sono composuit.

36. At nunc quoniam sancti Spiritus vbertate repletus, et irrigui fontis affluentia praeditus fulsit, summam librorum eius, quos per eum Deus ad

Ib. *Composuit*: al. *compsit*. In editione Grialii minus bene distinguebatur, *pandam*. *Post decessoris etc.* Florezius ad Perezii notam reponit, annum 17. intelligendum esse de tempore, a quo S. Iulianus florere coepit. AREV.

33. Grialius, *in reuelatione miserorum*. Pro *prouidendis* alii *in promendis*. AR.

34. Alii, *pro sacris luminariis vehementer attonitus*. Pro *optimus* Grialii editio *opimus*. AREV.

35. *Maluit*: al. *valuit*: et *coaequandus* pro *coaequans*. AREV.

36. Conscripsit etenim. *Iuliani archiepiscopi toletani feruntur iam aliquot opera typis excusa: nempe Prognosticon ad Idalium barcinonensem episcopum: et de sextae aetatis comprobatione ad Eruigium regem gothorum: quamquam hoc falso inscribitur contra iudaeos. Sed illud multo minus ferendum, quod aliqui hunc nostrum vocent Pomerium, quum ille Pomerius, cuius Gennadius, et Isidorus meminere, longe sit nostro antiquior, et saepe ab ipso citetur. Reddamus quoque nostro Iuliano toletano, vt vero auctori,*

ad vtilitatem ecclesiae suae depromsit, isthinc, lector, addisce. Conscripsit etenim librum Prognosticorum futuri seculi ad beatae memoriae Idalium episcopum directum, habentem in capite epistolam, quae ipsi est directa, et orationem. Cuius codicis opus discretum in tribus libris habetur. Ex quibus primus de origine mortis humanae est editus: secundus de animabus defunctorum, quomodo sese habeant ante suorum corporum resurrectionem: tertius de suprema corporum resurrectione.

37. Item librum responsionum ad quem supra directum, in defensionem canonum, et legum, quibus prohibentur christiana mancipia dominis infidelibus deseruire. Item Apologeticum fidei, quod Benedicto romanae vrbis Papae directum est. Item aliud Apologeticum de tribus capitulis, de quibus romanae vrbis praesul frustra visus est dubitasse. Item libellum de remediis blasphemiae cum epistola ad Adrianum abbatem.

38. Item librum de sextae aetatis comprobatione, qui habet in capite orationem, et epistolam ad dominum Eruigium regem. Et tamen idem codex tribus libris distinctus. Nam primus eorum habet veteris testamenti quamplurima documenta, quibus absque aliqua supputatione annorum Christus Dei filius non nasciturus, sed iam natus patule declaratur. Secundi vero series libri decurrit per ostensam apostolorum doctrinam, quae dilucide monstrat, Christum in plenitudine temporis de Maria virgine natum, non in annis a principio mundi collectis. Tertii quoque libri excursus sextam aetatem, in qua Christus natus est, haud dubie adesse veris documentis ostendit. In quo quinque praeteritae aetates seculi non in annis, sed praefixo generationum limite, distinguuntur.

39. Item librum carminum diuersorum, in quo sunt hymni, epitaphia, atque de diuersis causis epigrammata numerosa. Item librum plurimarum epistolarum. Item librum sermonum, in quo est opusculum modicum de vindicatione domus Dei, et eorum, qui ad eam confugiunt. Item librum de contrariis, quod graece ἀντικειμένων voluit titulo annotari, qui in duobus diuisus est libris, ex quibus primus dissertiones continet veteris testamenti, secundus noui. Item librum historiae de eo quod Wambae principis tempore Galliis extitit gestum.

40. Item librum sententiarum ex decade psalmorum B. Augustini breuiter, summatimque collectum. Item excerpta de libris S. Augustini con-

librum ἀντικειμένων, siue contrariorum, qui hactenus sine nomine auctoris fertur cum Iunilio africano. Eum nos Iuliani esse deprehendimus, admoniti verbis Felicis, et multis locis, quos ex libro ἀντικειμένων Iuliani citat Samson abbas libro aduersus Hostigesium episcopum malacitanum, quod opus scriptum anno Christi 864. legi in bibliotheca ecclesiae toletanae. Habeo et historiam a Iuliano editam de rebellione Pauli ducis narbonensis in Wambam regem gothorum. Eum librum cum aliis veteribus cogito, volente Deo, in lucem dare. PEREZ.

38. *Et tamen*, forte, *Est tamen*. AR.

39. *Librum de contrariis etc.* In hoc eodem argumento multi alii postea versati sunt Seraphinus Cumiranus, Tirinus etc. Historia Wambae, quam ms. habebat Perezius, cum aliis Iuliani operibus iam in publicam lucem prodiit. AR.

40. *Ex decade*: forte *ex decadibus*. Vide notata ad epist. 3. num. 1. inter Isidorianas. AREV.

tra Iulianum haereticum collecta. Item librum de diuinis iudiciis, ex sacris voluminibus collectum, in cuius principio est epistola ad dominum Eruigium comitatus sui tempore pro eodem libello directa. Item librum responsionum contra eos, qui confugientes ad ecclesiam persequuntur.

41. Item librum missarum de toto circulo anni in quatuor partes diuisum: in quibus aliquas vetustatis incuria vitiatas, ac semiplenas emendauit, atque compleuit, aliquas vero ex toto composuit. Item librum orationum de festiuitatibus, quas toletana ecclesia per totum circulum anni est solita celebrare, partim stilo sui ingenii depromptum, partim etiam inolita antiquitate vitiatum, studiose correctum, in vnum congessit, atque ecclesiae Dei vsibus ob amorem reliquit sanctae religionis.

42. Praesulatus autem honorem, et sacerdotii dignitatem annis decem obtinuit, mense vno, diebus septem. Quique etiam ineuitabilis mortis praeuentus occasu, anno tertio Egicanis principis pridie nonas martii, era septingentesima vigesima octaua diem vitae clausit extremum, ac sic in basilica gloriosissimae S. Leocadiae virginis sorte sepulcrali est tumulatus.

APPENDIX II.

Archiepiscopi Toletani veteres. Ex editione Grialii, et tom. III. Patrum Toletanorum.

Anno Christi

circa 112 1. S. Eugenius missus a S. Dionysio, et martyr Parisiis.

312 et antea 2. Melantius in concilio eliberitano.

circa 325 3. Pelagius. Hinc numerare incipit S. Ildefonsus, et catalogus S. Aemiliani, forte a pace Constantini.

4. Patrunus. 5. Turibius. 6. Quintus. 7. Vincentius. 8. Paulatus.

9. Natalis.

10. Audentius: de quo Gennadius. Vide Ildefonsum cap. 2.

400 al. 405 11. Asturius: de quo Ildefonsus cap. 2.

12. Isicius. 13. Martinus. 14. Castinus. 15. Campeius. 16. Sinticio, vel Sinticius. 17. Praumatus.

18. Petrus I. Hic aliqui Hectorem inserunt ex concilii tarraconensis vetusto codice.

19. Celsus.

522 ad 531 20. Montanus: de quo Ildefonsus cap. 3.

21. Iulianus. 22. Bacauda. 23. Petrus II.

24. Euphemius, seu Euphimius. Subscripsit tertio concilio toletano
579 anno 589., apud exteros etiam mirandus, vt patet ex tom. I. Antiquit.
et seqq. eccles. Schelstratii.

25. Exuperius. 26. Conantius. Alii praeferunt Adelphium.

42. Post Iuliani vitam in multis exemplaribus editis, et mss. additur vita Salui abbatis longe posterioris, quae in editione Grialii praetermissa fuit. Extant in eam vitam notae Mabillonii in Actis seculi v. benedictini ad annum 900., ac de eo agit in Bibliotheca vet. Hisp. Nic. Antonius. AREV.

27. Adelphius. Subscripsit cuidam concilio toletano anno duodecimo Recaredi.	597
28. Aurasius: de quo Ildefonsus cap. 5.	603 ad 615
29. S. Helladius: de quo S. Ildefonsus cap. 7.	615 ad 623
30. Iustus: de quo S. Ildefonsus cap. 8.	633
31. Eugenius II. de quo Ildefonsus cap. 12.	636
32. Eugenius III. de quo Ildefonsus cap. 13.	646
33. S. Ildefonsus. De eo Iulianus	657
34. Quiricus. Subscribit concilio toletano XI.	667
35. S. Iulianus. De eo Felix.	680
36. Sisebertus. Depositus in concilio toletano XVI.	690
37. Felix. Subscribit concilio toletano XVI.	693
38. Guntericus, seu Gundericus.	700
39. Sinderedus. Romam saracenorum tempore fugiens, subscribit concilio romano sub Gregorio II. Eodem tempore Oppa, seu Oppas intrusus. Item Vrbanus functus munere absentis episcopi Sinderedi.	circa 710
Hinc sequentes episcopi sub iugo saracenorum.	
40. Vrbanus primum Vicarius, deinde, vt credi potest, post obitum Sinderedi episcopus.	post 721
41. Sunieredus	circa 740
42. Concordius	circa 760
43. Cixila. Scribit vitam S. Ildefonsi, et ad illum scribit Adrianus Papa.	circa 774
44. Elipandus. Eius opinio damnata in concilio Francfordiensi ann. 794.	circa 783
45. Gumesindus	circa 820
46. Wistremirus: de quo et meminit S. Eulogius Cordubensis hoc tempore.	circa 850
47. S. Eulogius Cordubensis electus anno 859., quo martyr obiit. .	859
48. Bonitus	
49. Ioannes. Obiisse era 994. dicitur in codice S. Aemiliani . . .	circa 950
50. Paschalis. Ordinatus fuit Legione anno 1058. Episcopus adhuc toletanus erat anno 1067. Vide Hisp. sacr. tom. 35. pag. 83. Aliorum episcoporum notitia desideratur, vsque ad annum 1086., quo post ereptam e saracenorum iugo Toletum Bernardus renunciatus fuit archiepiscopus.	1058

APPENDIX III.

Versus, qui in Bibliotheca S. Isidori episcopi hispalensis legebantur, et alii S. Isidoro ascripti.

TITVLVS BIBLIOTHECAE.

I. Sunt hic plura sacra, sunt hic mundalia plura:

I. Quid in his versibus peculiari animaduersione dignum sit, accurate expositum fuit in Isidorianis cap. 81. Nunc tantum repetendum, eos ad exactas metri, ac latinitatis leges non esse compositos. In titulo I. v. I. alii *mundialia* pro *mundalia*: v. 3. *floris* pro *florum*: v. 5. *gemmae* editi mendose pro *geminae*: v. 6. posset legi *hic noua cum vetera*, vt in similibus versibus Aluari cordubensis obseruatum fuit in Isidorianis cap. cit. num. 9.

Ex his siqua placent carmina, tolle, lege.
Prata vides plena spinis, et copia florum.
Si non vis spinas sumere, sume rosas.
Hic geminae radiant veneranda volumina legis,
Condita sunt pariter hic noua cum veteri.

ORIGENES. II. Ille Origenes ego doctor verissimus olim,
Praereptus subito lingua nocente fui.
Condere, si credis, studui tot milia libros,
Quot legio missos ducit in arma viros.
Nulla meos vnquam tetigit blasphemia sensus.
Sed vigil, et prudens tutus ab hoste fui.
Sola mihi casum Periarchon dicta dederunt,
His me coniectum impia tela premunt.

HILARIVS. III. Gallia me genitum, me Pictauis ore tonanti
Doctorem Hilarium misit alumna suum.

AMBROSIVS. IV. Ambrosius doctor, signis insignis, et hymnis,
Enitet hic titulis, enitet eloquiis.

AVGVSTINVS. V. Mentitur, qui te totum legisse fatetur.
An quis cuncta tua lector habere potest?
Namque voluminibus mille, Augustine, refulges.
Testantur libri, quod loquor ipse, tui.
Quamuis multorum placeat prudentia libris,
Si Augustinus adest, sufficit ipse tibi.

HIERONYMVS. VI. Hieronyme interpres, variis doctissime linguis.
Te Bethlehem celebrat, totus te personat orbis.
Te quoque nostra tuis promit bibliotheca libris.

IOANNES CHRYSOSTOMVS. VII. Nomine Ioannes Chrysostomus inde vocatus,
Aurea quod nostrum lingua coruscat opus.

II. Alii, *Ille ego Origenes*: alii, *Ille Origenis ego*, vel *Ille ergo Origenes*. In codice Matritensi, et in Vaticano-Palatino post 1. versum sequitur, *Quem primum fidei Graecia clara dedit*. - *Celsus eram meritis, et clarus copia fandi*, - *Praereptus subito etc.* Pro *Graecia* Vat. *gratia*, et pro *clarus* Matr. mendose *clarius*.

III. Fortasse, *Gallia me genuit, me Pictauis ora tonantem etc.* Pro *alumna* alii *alitque*.

IV. *Enitet*: al. *eminet*.

V. Corrupte apud Florezium, *Augustine, mentitur qui te totum legisse fatetur*. Pro *an quis* alii *aut quis*. De re ipsa vide Etymolog. lib. 6. cap. 7. n. 3. Versu 4. alii, *quae loquor*. Pro *ipse* alii *ipsi*, quod metro non congruit. Pro *prudentia* alii *volumina*, quod fortasse praeferendum, quamuis metro repugnet.

VI. Alii perperam, *te totus concelebrat orbis*. Nonnulli editi indicant, post hunc versum alium pentametrum desiderari: sed videntur potius esse tres hexametri sine vllo pentametro. De tertio versu dictum in Isidorianis loc. cit.

VII. *Vocatus*: al. *vocaris*, vel *vocatur*. Codex Vat. Pal. habet *vocatus*; vel hoc, vel *vocabar* tenendum. Versus 2. sic in ms. matr. mendose, *Aurea quod nostris promere lingua tuis*. Pro *nostrum* alii *nostra*. Mox v. 5. mendose cod. matrit. *Composui mores hominum, virtutum praemia dixi*. Vide librum Isidori de vir. illustr., vbi de S. Ioanne Chrysostomo agit, eiusque opus de compugnantia virtutum, et vitiorum laudat.

Constantinopolis me praeceptore refulget,
Et celebror libris doctor vbique meis.
Composui mores, virtutum proelia dixi,
Et docui miseros crimina flere reos.

VIII. Clarior eloquio cunctis, Cypriane, refulges. CYPRIANVS.
Tu modo doctor eras, tu modo martyr ades.

IX. Si Maro, si Flaccus, si Naso, et Persius horret, PRVDENTIVS.
Lucanus si te, Papiniusque tedet:
Par erat eximio dulcis Prudentius ore,
Carminibus variis nobilis ille satis.

X. Perlege facundi studiosum carmen Auiti, AVITVS IVVENCVS. SEDVLIVS.
Ecce Iuuencus adest, Seduliusque tibi.
Ambo lingua pares, florentes versibus ambo,
Fonte euangelico pocula larga ferunt.
Desine gentilibus ergo inseruire poetis,
Dum bona tanta potes, quid tibi Calliroen?

XI. Historias rerum, et transacti tempora secli, EVSEBIVS OROSIVS.GREGORIVS
Condita membranis haec simul arca gerit.

XII. Quantum Augustino clares tu, Hippone, magistro,
Tantum Roma suo praesule Gregorio.

XIII. Non satis antiquis doctoribus impar haberis, LEANDER.
Leander vates. Hoc tua dicta docent.

XIV. Conditur hic iuris series amplissima legum, THEODOSIVS. PAVLVS. GAIVS.
Veridico latium quae regit ore forum.
Non fucos, libros gestant haec scrinia nostra.
Qui cupis, ecce lege, si tua vota libent.
Tolle hic segnitiem, pone fastidia mentis.
Crede mihi, frater, doctior inde redis.
An dicis forte, Quid iam mihi ista necesse est?
Quod mediter studii non superesse mihi.
Explicui historias, percurrique omnia legis,

VIII. *Refulges*: al. *refulgens*.

IX. *Tedet*: ita scribendum pro *taedet*, vt prima corripi possit. Pro *par erat* alii *par eat*.

X. *Gentilibus*: al. minus bene *gentibus*. De hoc titulo vide Prolegomena ad Iuuencum num. 92. et ad Sedulium num. 167. Ex mendo ms. 1. archiuii vat. *quam in Galiope* coniici posset *quid tibi Calliope*? pro *quid tibi Calliroen*? Alii *Callirrhoem*, alii alia.

XIII. *Leander vates*: al. *Isidoro antistes*, vt dixi in Isidorianis loc. cit.

XIV. Alii, *Non paruos libros gestant etc.* vel *Permultos libros gestant etc.* Hoc, et tria sequentia disticha constituunt primum titulum *bibliothecae a domno Isidoro editum* in ms. matritensi, quem subsequitur alius titulus, *sunt hic plura etc.* vsque ad *sume rosas*, vt supra in primo titulo. Pro *pone* male alii *depone*. Pro *frater* alii *lector*. Subinde *quid iam mihi tanta necesse est - Quo mediter studio, nil superesse mei*? Alii, *Quod meditem studii, nil superesse mihi*, vel *Quod meditem studiis, nil superesse meis*. Fortasse, *nil super ecce* pro *nil superesse*. Mox *Explicui historias, et percurri omnia legis - Verba, haec si dicis etc.* Alii *Explicui historias, percurri crimina legis*.

Vere hoc si dicis, iam nihil ipse sapis.

COSMAS. DAMIANVS. HYPOCRATES. GALENVS.

XV. Quos claros orbe celebrat medicina magistros,
Hos praesens pictos signat imago viros.
Sunt medico dona, quamdiu quisque laborat.
Aeger iam surgit, nulla lagena venit.
Quod debes medico, redde aeger, ne mala rursus
Occurrant, curret denuo nemo tibi.
Pauperis attendat medicus censum, atque potentis.
Dispar conditio dispari habenda modo est.
Si fuerit diues, sit iusta occasio lucri:
Si pauper, merces sufficit vna tibi.

TITVLVS PIGMENTARII.

XVI. Quidquid arabs aris, quiquid fert indus odoris,
Quidquid et ionii peruehit vnda maris.
Cinnamomum, myrrham, folium, casiamque nitentem,
Balsama, tus, calamum, coryciumque crocum,
Haec possunt magnorum pigmentaria regum,
Et domus immensis proflua diuitiis.
Nos viles fruimur pratorum germinis herbas,
Quas humiles valles, et iuga celsa ferunt.
Ergo sacri Hesperidum montes, et rura valete.
Nam multis curis munera nostra valent.
Hic odorata iacent, hic spirant cinnama, tura,
Quaeque opulentus arabs, quaeque Sabaea feret.
Vnguenti genera dum sint gratissima plura,
Nil rosa, nil viola gratius esse potest.
Cedet Elinus, cedet Amaracinus illis,
Cedet et hic Cypro quae regione venit.
Vnguenta hic cernis varia, quae Graecia misit,
Plurima et hesperia de regione sumus.
Vascula concreta fragilis de puluere terrae
Pigmenta gerimus, pocula nulla damus.

TITVLVS SCRIPTORII.

XVII. Qui calamo certare nouit cum mortua pelle,

XV. *Sunt medico*: corrupte editi *Sunt medio*. In nonnullis mss. ante versum *Quod debes* legitur *Item*, et ita etiam ante versum, *Pauperis attende*: quod indicat, duos diuersos esse hos titulos, quamuis pro medico omnes compositi sint. Pro *curret denuo* alii *occurret denuo*.

XVI. Versu 2. alii *Quidquid idumaei peruehit vnda maris*. Pro *peruehit* fortasse *prouenit*. Versu 6. al. *Et domus immensa proflua deliciis*. Versu 7. al. *Nos vilibus fruimur pratorum germinis herbis*. Versu 9. al. *Ergo Pieridum sacri montes, et rura valete*. Sic abundat *sacri*. Versu XI. al. *Hic odorata iacent spirantia cinnama tura*, - *Quaeque serent seres, quaeque Sabaea feret*. - *Vnguenti genera dum constent florida plura* - *Nil rosa, vel violis gratius esse potest*. Melius esset *ceder et his* pro *Cedet et hic*. Pro *Cypro* alii *Cyprium*, et *qui* pro *quae*.

XVII. *Nouit*: al. *cupit*. Haec omnia vsque ad finem, *perge foras*, desunt in Muratorio. Versu 3. scripsi *quisque*, quod accipi solet pro *quisquis*. In editis, et mss. *quisquis vagus*, aut *qui va-*

Si placet, hic veniat: hic sua bella gerat.
Quisque vagus fuerit media librarius hora,
Suspensus binis feriatur terga flagellis.

AD INTERVENTOREM.

XVIII. Si plus, bis, terque, quaterque fieri quod vult
Scriba magis nosset, eo oportet, amice.
Si sapis, et sentis, hoc tibi dico, tace.
Non patitur quemquam coram se scriba loquentem,
Non est hic, quod agas, garrule, perge foras.

CANTICVM CANTICORVM.

XIX. Hunc cecinit Salomon mira dulcedine librum
Qui tenet egregias Sponsi, Sponsaeque camoenas,
Ecclesiae, et Christi laudes hinc inde canentes.
Et thalami memorat socios, sociasque fideles.
Has, rogo, mente tua, iuuenis, mandare memento.
Cantica sunt nimium falsi haec meliora Maronis.
Haec tibi vera canunt vitae praecepta perennis.
Auribus ille tuis male friuola falsa sonabit.

Carmen de eclipsi lunae.

Tu forte in luco lentus vaga carmina gignis,
Argutosque inter latices, et musica flabra
Pierio liquidam perfundis nectare mentem.
At nos congeries obnubit turbida rerum,
Ferrataeque premunt milleno milite curae.
Legicrepi tundunt, latrant fora, classica turbant.
Et trans oceanum ferimur porro vsque, niuosus
Quum teneat vasco, nec parcat cantaber horrens.
En quibus indicas, vt crinem frondea Phoebi
Succingant, hederaeue comas augustius vmbrent.
En quos flammantem iubeas volitare per aethram.
Quin mage pernices aquilas vis pigra elephantûm
Praecurret, volucremque pigens testudo molossum

gus hic. Fortasse hi duo versus hexametri alium titulum de eadem re constituebant.

XVIII. *Ad interuentorem*: Florezius mendose, vt arbitror, *ad interuentiorem*. In duobus primis versibus obscurus est sensus. Pro *bis* alii *dis*. Vltimum distichon ad alium titulum de eodem interuentore videtur pertinere.

XIX. De his versibus dixi in Isidorianis cap. 65. num. 46. et cap. 81. n. 12. Eos aliis bibliothecae versibus annecto, quia ad idem genus pertinent. Editio matritensis Vlloae in 2. v. exhibet *egregius* pro *egregias*, et in v. 7. omittit *praecepta*, pro quo in nota coniicitur *simulacra*. Nos sequimur codicem vaticanum 650.

v. 1. Quid de hoc carmine sentiendum, habes in Isidorianis cap. 76. n. 12. et seqq. Ad mss. codices, et editiones correctius, quam hactenus, illud nunc producimus. Pro *in luco* alii *in lucis*.

8. *Quum teneat*: forte *quum tentet*.

12. *Pernices*: ita recte cod. regio-vatic. 255. Editio Pisauri *praeueniens*, Vlloae *permisces*: ex quo confirmatur legendum *pernices*.

Quam nos rorifluam sectemur carmine lunam.
Sed tamen incuruus per pondera terrea nitens,
Dicam, cur fesso liuescat circulus orbe,
Purpureumque iubar niuei cur tabeat oris.
Non illam, vt populi credunt, nigrantibus antris
Infernas ululans mulier praedira sub vmbras
Detrahit altiuago e speculo: nec carmine victa
Vel rore stygias * *
Vincibilemque petit clamorem: quippe per aethram,
Qua citimus limes dispescit turbida puris,
Inuiolata meat: sed vasto corpore tellus,
Quae medium tenet ima polum, dum lumina fratris
Detinet vmbriferis metis: tum sidere crasso
Pallescit teres vmbra rotae, dum transeat axem
Aggerei velox tumuli, speculoque rosanti
Fraternas reparet per caelum libera flammas.
Sed quia mira putas, cur, quum vis maxima solis
Bis nouies maior clueat, quam terreus orbis,
Nunc circumcingat terrestres lumine metas:
Sume ratum rationis opus; namque aspice Phoebum,
Quam sublimis eat conuexa per aurea mundi,
Quamque humilem terram collustret curribus altis:
Hic ingens vtcumque libet vel desuper ignes
Sparserit, obliquo vel quum radiauerit axe,
In terram radii franguntur: cetera solis
Lumina, qua maior iaculis radiantibus exit,
Nil obstante globo, tendunt per inania vasta:
Donec pyramidis peragat victa vmbra cacumen.
Per quam quum Phoebe validos agit vda iugales,
Infima vicinis nonnumquam decolor vmbris
Fratre caret, vacuoque exanguis deficit ore.
Cur autem sola spolietur lumine luna,
Nil vero mirum est: quippe illam lucis egentem
Lux aliena fouet: quam quum pars proxima metae
Inuidet, expectat radios male caerula fratris.
At chorus astrorum reliquus non tangitur vmbris.
Et proprium cunctis iubar est, nec sole rubescunt.
Sed sudum * * *

Porro

21. Editio Vlloae ita corrupte, *Vel rore stygis authere terra matri crepantem*. Ex quo veram scripturam expiscari aliquis possit.

23. *Dispescit*: al. *dispexit*, vel *despexit*.

25. *Lumina*: al. *culmina*.

26. *Detinet*: al. *deserit*, al. *desinet*.

28. Pro *aggerei* alii *aggere*, alii mendose *ageret*.

31. *Clueat*: al. *luceat*.

35. *Curribus altis*: al. *cursibus altis*.

36. *Vel desuper*: al. *vt desuper*, al. *quum desuper*.

51. *Sed sudum*. Editio Vlloae *Sed sudum adiens atralibus impete celso*.

Porro vltra solem rapitur cum vertice caeli.
Iam cur semestri non semper palleat orbe,
Inflexi praestant obliquo tramite cursus.
Namque vagans errore rato quum deuia tortos
Colligit anfractus, metam sol eminus exit,
Intorquetque peplum noctis, radiatque sororem.
Haec eadem ratio est, subitis cur frangitur vmbris
Augusti solis rutilum iubar: indiga lucis
Quando inter terram, et solem rota corporis almi
Luna meat, fratrem rectis obiectibus arcens.

APPENDIX IV.

Chronica regum wisigothorum.

Era quadringentesima in gothis primus rex Athanaricus efficitur. Post hunc Alaricus: quo in Italia mortuo, Athaulfus eligitur. Isto regnante, gothi, relicta Italia, Gallias, ac postea Hispanias occupant. Anni vero regum hac summa notantur.

		Era Hisp.	Anno Christi
1.	Athanaricus regnauit annos XIII.	407	369
2.	Alaricus regnauit annos XXVIII. in Italia.	420	382
3.	Athaulfus regnauit annos VI.	449	411
4.	Segericus regnauit annos VII. Alibi semis tantum.	454	416
5.	Walia regnauit annos III.	454	416
6.	Theuderedus regnauit annos XXXIII.	457	419
7.	Turismundus regnauit annos III. Alibi I.	490	452
8.	Theudericus regnauit annos VII. Alibi XIII.	491	453
9.	Euricus regnauit annos XV. Alias XVII.	504	466

Quid inde erui possit, alii videant.

55. *Deuia tortos*. Sic editio Pisaurensis ex correctione, vt videtur, Petri Pithoei. Editio Vlloae, *deuiat ortos*.

56. *Colligit amfractus*. Editio Vlloae, et ms. vatic. *Dum legit amfractus*.

58: *Cur*: al. *vbi*, al. *ibi*.

59. Editio Vlloae huic versui praeponit, *Quando inter terram etc.*

60. *Almi*: sic editio Vlloae: alii *almae*, forte pro *alma*.

61. Vide Isidoriana loc. cit.

Ap.IV. n.1. Apud S.Isidorum era designatur 407. Pro an. 13. Athanarici in editione PP.Toletanorum coniectura est *ann.* 12. Numeri erae hispanicae, et anni Christi ad marginem notati sunt ex editione Grialii, in qua post chronicon gothorum attexitur catalogus regum gothorum in Hispania ex Isidoro, ex conciliis vetustis Hispaniae, et ex hac chronica collectus. Vide Isidoriana cap. 79. n. 9. et 10.

3. In eadem editione pro annos VI. *fors.* ann. V.

4. *Segericus*: al. *Sigericus*. In ead. ed. *Malim pro* annos VII. *legi* dies VII. Lindenbrogius exhibet *annos* VII. *alibi semis tantum D.* Quod obscurum est.

5. Forte, *annos* IV.

6. Al. *Theudericus* ... *annos* XXIII. Ex coniectura *ann.* 32.

7. *Turismundus*: al. *Thurismodus*. Ei annus I. non tres assignandi.

8. *Theudericus*: al. *Theudoricus*. Retinendi anni 13., non 7.

9. *Annos* XV. al. *annos* XX., et ex

521	483	10. Alaricus regnauit annos XXIII.
544	506	11. Gisaleicus regnauit annos III., et in latebra annum I. Alibi XV.
549	511	12. Theudericus de Italia regnat in Hispania, tutelam agens Amalarico nepoti suo per consules annos XLI. Alias XV.
561	523	AMALARICVS regnauit annos V.
569	531	13. Theudis regnauit annos VI. menses VI. Alias a. XVII. m. V.
586	548	14. Theudisclus regnauit annum I. menses VI. dies XIII.
587	549	15. Agila regnauit annos V. menses VI. dies XIII.
592	554	16. Athanagildus regnauit annos XV. menses VI. Alias annos XIV. VACAT regnum menses V. Et alibi XIII.
605	567	17. Liuua regnauit annum I.
606	568	18. Leouigildus regnauit annos XVIII.
624	586	19. Recaredus regnauit annos XV. menses VI. dies X.
639	601	20. Item Liuua regnauit annum I. alias II. menses VI.
641	603	21. Witericus regnauit annos VI. menses X.
648	610	22. Gundemarus regnauit annum I. menses X. dies XIV.
650	612	23. Sisebutus regnauit annos VIII. menses XI. dies XVI. Alias menses VI.
659	621	24. Item Recaredus regnauit menses III. Alias paucos dies.
659	621	25. Suintila regnauit annos X.
669	631	26. Sisenandus regnauit annos IV. menses XI. dies XIV.
674	636	27. Chintila regnauit annos III. menses IX. dies IX.
678	640	28. Tulga regnauit annos II. menses IV.

coniectura XVIII. Ceterum auctor sequutus videtur S. Isidorum in Historia gothorum.

11. *Gisaleicus*: al. *Geselicus*, vel *Gesaleicus*, vel *Gesaericus*. Lindenbrogius post *annum* I. addit *alibi* XV. Cuius rei ratio non intelligitur, nisi fortasse vniatur huius regnum cum regno Theuderici, qui annis 11. fuit in Hispania. Vide S. Isidorum.

12. *Theudericus*: al. *Item Theudoricus*. Alium eiusdem nominis praecessisse *item* indicat, vt infra in Liuua, et in Recaredo n. 20. et 24. Falsi sunt numeri annorum 41. Regnauit annos 15. per consortium. Alii exhibent annos XI., quia totidem in Hispania commoratus est. Masdeus tom. 10. Hist. Hisp. p. 311. chronicam regum Wisigothorum describit, et obseruat, Amalarico tribui annos quinque, quia quatuor primi anni numerantur in Theuderico. Pro anno Christi 523. alii 526. Pro *Amalaricus* alii *Amalericus*.

13. Anni 17. numerandi ex Isidoro, potius quam 16.

14. Alii *menses* V. pro *menses* VI.

15. *Menses* VI. al. *menses* III.

16. Alii *annos* XIII. Qui annos 15. numerant, ab anno, quo primum rebellauit, exordiuntur.

17. Masdeus intelligit *annum* I. *solus*. Postea *duos cum filio*.

18. *Leouigildus*: al. *Leubegildus*: al. *Liuigildus*.

19. *Menses* VI. al. *mensem* I. Anni 15. recensentur ab anno, quo titulum accepit.

20. Retinendus annus I., potius quam duo.

22. *Dies* XIV. al. XIII. al. IX.

23. *Dies* XVI. male alii *dies* VI.

24. *Menses* III. al. *menses* IV. male *annos* III. apud alios.

26. *Annos* IV. al. *annos* III. Masdeus asserit, annos IV. esse contra concilia toletana. Pro *dies* XIV. Lindenbrogius *dies* XVI.

27. *Menses* IX. al. *menses* VIII., quod vnice placet Masdeo.

29. Chindasuinthus solus regnauit annos VI. menses VIII. dies XI. Item | 680 | 642
cum filio suo Domino Reccesuintho rege regnauit annos IV. menses VIII.
dies XI. Obiit pridie kal. octobris era DCXCI.

30. Reccesuinthus regnauit annos XXIII. menses VII. dies XI. obiit kal. | 687 | 649
septembribus die IV. feria, hora III. era DCCX. anno incarnationis domini
nostri Iesu Christi DCLXXII. anni cycli decennouennalis VIII. luna III. Idem
cum patre suo regnauit annos IV. menses VIII. dies XI.

31. Suscepit autem domnus Wamba regni gubernacula eodem die, quo | 710 | 672
ille obiit, in supradictis kalendis septembribus, dilata vnctionis solemnitate vsque in diem XIII. kal. octobr. luna XXI. era, qua supra. Idem quoque gloriosus Wamba rex regnauit annos VIII. mensem I. dies XIV. Accepit quoque poenitentiam praedictus princeps die dominico exeunte, hora noctis prima, quod fuit pridie idus octobris luna XV. era DCCXVIII.

32. Suscepit autem succedente die, secunda feria, gloriosus domnus | 718 | 680
noster Eruigius regni sceptra, quod fuit id. octobris, luna XVI. era DCCXVIII., dilata vnctionis solemnitate vsque in superuenientem diem dominicum, quod fuit XII. kalendas nouembris, luna XXII. era, qua supra. Item quoque gloriosus Eruigius rex regnauit ann. VII. diebus XXV., in quo die in vltima aegritudine positus elegit sui successorem in regno gloriosum nostrum dominum Egicanem, et altera die, quod fuit XVII. kal. decembris, sexta feria, sic idem dominus Eruigius accepit poenitentiam, et cunctos seniores absoluit, qualiter cum iam dicto principe glorioso domino Egicane ad sedem regni sui in Toleto accederent.

33. Vnctus est autem dominus noster Egica in regno in ecclesia san- | 725 | 687
ctorum Petri, et Pauli praetoriensis sub die VIII. kal. decembris die dominico, luna XIV. era DCCXXV.

34. Vnctus est autem Witiza in regno die, quo fuit XVII. kal. decem- | 739 | 701
bris, era DCCXXXVIII.

29. *Chindasuinthus*: al. *Cindasuindus*, vel *Chindisuindus*. Alii minus bene annos regni cum filio dicunt esse tres, et dies duodecim. Lindenbrogius perperam assignat eram 661.

30. *Reccesuinthus*. al. *Reccesuindus*. Pro *regnauit* alii *solus regnauit*, sed delendum est *solus*. Pro *menses* VII. alii *menses* III. alii VI. pro *dies* XI. Aguirrius *dies* XII. alii *dies* II. Lindenbrogius corrupte *annos* XIII. Omnino retinendi numeri textus, etiam in anno Incarnationis 672., pro quo Lindenbrogius posuit 662.

31. *Domnus*: al. *gloriosus dominus*. Pro *diem* XIII. alii male *diem* XIV.

32. *Autem*: al. *statim*. ib. *noster*: al. omittunt. Pro XII. *kal.* male Aguirrius XIV. *kal.* Post *diebus* XXV. Masdeus supplet *vsque ad* V. *idus nouembris*: et *altera die* explicat *alia die*, quin necesse sit esse diem proximum. Pro *decembris* male Aguirrius *septembris*. Lindenbrogius, et Aguirrius desinunt in *luna* XXII. *era quae supra*. Reliqua Maiansius, et Florezius addiderunt.

34. *Die*, *quo*. Fortasse, *die*, *quae*. vel, vt num. 32., *die*, *quod*. In editione Patrum toletanorum notatur, recte Florezium legere XVIII. *kal.* Masdeus contendit, legendum XII. *kal. decemb. era* DCCXXXIX., hoc est, anno 701. Alii assignant annum 702. In catalogo regum wisigothorum editionis Grialii additur, Witizam regnasse ann. 10., Rodericum ann. 1., et iuxta alios 3. Haec omnia cum chronologia sequenti conferri possunt, vt mutuam sibi opem ferant.

APPENDIX V.

Chronologia, et series gothicorum regum ex codice Regio-Vaticano 667.

Vide Isidoriana c.79. n.XI.

1. Primum in gothis regnauit Athanaricus annis XIII. Iste primus per Valentem imperatorem haeresim arianam cum omni gothorum gente intrauit. Sub isto legem gothi, ac literas habere coeperunt: et cum eodem rege ab hunnis de terra propria expulsi sunt. Rex quoque Constantinopoli vitam finiuit sub imperatore Theodosio.

2. Alaricus regnauit annis XIIII. Iste ob vindictam gothorum *, quos romani interfecerunt, exercitum mouit, et Romam cepit, ibique Placidiam Theodosii imperatoris filiam cum opibus multis depraedauit. Postea in Italia obiit sub imperatoribus Honorio, et Arcadio.

3. Ataulfus regnauit annis VI. Iste supradictam Placidiam coniugem accepit, et V. regni anno de Italia Gallias adiit. Et dum Hispanias petere voluisset, a suis interfectus est in Barcilona sub imperatoribus Honorio, et Arcadio.

4. Sigericus regnauit ann. I. Iste, dum pacem cum romanis habere voluisset, mox a suis est interfectus sub imperio praedicto.

Alii, *Wandalos selinguos*.

5. Wallia regnauit ann. III. Belligerator fuit: cum imperatore Honorio pacem habuit, et sororem eius Placidiam ei reddidit. Iste Hispanias ingressus, wandalos, et silingos in Baetica bello extinxit, et alanos ad nihilum redegit. Ad Africam classe transire disposuit: sed Gaditanum mare eum non dimisit. In Gallias rediit, ibique vitam finiuit sub imperio Honorii.

6. Teuderedus regnauit ann. XXXIII. Iste Litorium ducem romanum, et cum eo multa milia romanorum extinxit: ex hunnis ducenta milia interfecit, ibique proeliando occiditur sub imperio Theodosii Minoris.

7. Turismundus filius eius regnauit ann. I., qui dum feralis, et noxius esset, a Theuderico, et Frigdario, et fratribus interfectus sub imperatore Marciano.

forte, *Bracharam*.

8. Theudericus regnauit ann. XIII. Iste dum gothis Auito imperatori sumere auxilium dedit: et ob hoc inde cum licentia idem Auiti imperatoris cum ingenti exercitu Hispanias intrauit, et XII. miliario ab Asturica apud Vrbicum fluuium Recchiarum sueuorum regem proelio superauit, eumque persequens, in Portucale cepit, atque occidit. Bractam cepit: sicque inde per Lusitaniam in Gallias rediit: ibique ab Eurico eius fratre occisus sub imperatore Leone.

9. Euricus regnauit ann. XXVI. Iste Lusitaniam depraedauit, Pampilonam, et Caesaraugustam cepit, et gothis legem dedit. Arelate obiit sub imperatore Zenone.

10. Alaricus, filius eius, regnauit ann. XXIII., quem Clodouaeus rex francorum apud Pictauium bello interfecit. Ob cuius vindictam Theode-

ricus socer eius Italiae rex francos perterruit, et regnum gothis integrum restituit sub imperatore Anastasio.

11. Gesaleicus, Alarici filius, regnauit ann. IIII. Iste a Gundebaldo burgundionum rege in Narbona superatus, ad Barcilonam fugit. Inde ad Africam ad wandalos pro auxilio perrexit, et non impetrauit. Inde reuersus, apud Barcilonam a duce Theuderici Italiae regis interfectus sub imperatore Anastasio.

12. Theudericus supradictus, occiso Gisaleico, regnum gothorum tenuit ann. xv., et superstiti nepoti suo Amalarico reliquit. Ipse Italiam rediit, et ibi vitam finiuit sub imperatore Iustiniano.

13. Amalaricus regnauit ann. v. Iste a Childeberto francorum rege superatus Narbone interiit sub imperatore Iustiniano.

14. Theudis regnauit an.xvii. Iste quamuis haereticus pacem concessit ecclesiae, et episcopis licentiam dedit in toletana vrbe concilia peragere. Francorum reges infra Hispanias vsque Minium superauit: eumque in palatio quidam insaniam simulando interfecit sub imperatore Iustiniano.

15. Theudisclus regnauit ann. I., qui dum toros multorum macularet, et obiter multis necem excogitaret, mox inter epulas gladio Hispali iugulatur sub eodem Iustiniano.

16. Agila regnauit an.v. Iste dum ad Cordubam vrbem pugnaret, et in contemptu Christi sepulcrum sancti martyris Aciscli quodam horrore pollueret, filium ibi cum multa copia interfectum, et omnem thesaurum regum amisit, et Emeritam fugit: ibique sui eum interfecerunt sub imperatore Iustiniano.

17. Athanagildus regnauit ann. xiv. Iste contra milites Iustiniani imperatoris, quos ipse contra Agilanem petierat, diu conflixit, atque eos extinxit. Toleto morte propria decessit sub imperatore Iustiniano.

18. Liuua regnauit ann. IIII. in Narbona: iste fratri Leouigildo Hispaniae administrationem dedit: ipse Galliis praefuit.

19. Leouigildus, adepta Gallia, et Hispania, regnauit ann. xiv. Iste valde haeresi arianae deditus, persecutionem catholicis intulit, et ecclesiarum priuilegia tulit. Massonam emeritensium episcopum exilio relegauit. Suis perniciosus fuit: potentes per cupiditatem damnauit. Sueuos superauit, et Gallaeciae regnum gothis admiscuit. Primus regali veste opertus solio resedit. Vrbem in Celtiberia fecit, et Recopolim nominauit. Gothorum leges ante correxit, et Toleto propria morte decessit sub Mauritio imperatore.

20. Recaredus, filius eius, regnauit ann. xv. Iste in exordio regni sui catholicam fidem adeptus, omnem gothorum gentem ad cultum Dei, rectaeque fidei reuocauit, et per synodum episcoporum Galliae, et Hispaniae fidem catholicam confirmauit, francorum hoste LX. milia in Hispania bello prostrauit, et tempora regni sui omni bonitate honorauit. Fine pacifico Toleto decessit, imperatore Mauritio

21. Liuua, filius eius, regnauit ann. II. Istum praecisa dextra innocuum Wictericus occidit, et regnum sibi suscepit sub imperatore Mauritio.

22. Wictericus regnauit ann. VII., vir quidem strenuus in armorum arte, sed expers victoriae: quod fecit, recepit. Inter epulas enim prandii a suis interfectus est sub imperatore Phoca.

23. Gundemarus regnauit annis II. Vascones vna expeditione vastauit, et morte propria Toleto decessit sub imperio Heraclii.

24. Sisebutus regnauit ann. VIII. Iste potestate iudaeos ad fidem Christi perduxit, et ecclesiam S. Leocadiae Toleto opere miro fundauit. Astures, et vascones in montibus rebellantes humiliauit, et suis per omnia beneuolus fuit. Hunc quidam proprio morbo, alii potionis haustu immoderato asserunt occisum sub imperio Heraclii. Tunc nefandus Mahomat in Africa nequitiam legis stultis populis praedicauit.

25. Suintila regnauit ann. x. Victoria, et consilio magnus fuit. Vascones deuicit, duos patricios romanos cepit: omnes Hispanim, et Galliam strenue rexit, et ob meritum pater pauperum vocatus est: et fine proprio Toleto decessit sub imperio Heraclii.

26. Sisenandus regnauit ann. IV. Iste synodos episcoporum egit: patiens fuit, et regulis catholicis orthodoxus extitit. Toleto vitam finiuit sub imperio Heraclii.

27. Chintila regnauit ann. III. Synodos plurimas Toleto cum episcopis egit, et subditum regnum fide firmauit. Toleto decessit sub imperio Heraclii.

28. Tulga regnauit ann. III. Blandus in omnia fuit.

29. Chindasuinthus regnauit solus ann. VI., et cum filio suo Reccesuintho ann. IV. Huius tempore quieuit Hispania, et per synodos erudiuit ecclesiam. Toleto obiit sub imperio Constantini noui.

30. Wamba regnauit ann. IX. Primo regni sui anno rebellante sibi Paulo duce cum quadam parte Hispaniae, prius feroces vascones in finibus Cantabriae perdomuit: deinde cunctis ciuitatibus Gothiae, et Galliae captis, ipsum postremo Paulum in Nemausense vrbe victum celebri triumpho sibi subiecit. Postea ab Eruigio regno priuatur sub imperio Constantini noui.

31. Eruigius regnauit ann. VI. Iste synodos multas Toleto cum episcopis egit: filiam suam coniugem dedit Egicani. Toleto obiit sub imperio Iustiniani.

32. Egica regnauit ann. XV. Iste dum regnum accepit, filiam Eruigii cum iuratione Wambae subiecit. Filium suum Witizanem principem secum regno praefecit. Toleto decessit sub imperio Leonis.

33. Witiza regnauit ann. X. Toleto vitam finiuit sub imperio Tiberii.

34. Rudericus regnauit ann. III. Istius tempore era DCCLII. Farmalio terrae saraceni euocati Hispanias occupauerunt, regnumque gothorum ceperunt: quod adhuc vsque ex parte pertinaciter possident: et cum christianis die, noctuque bella ineunt, et quotidie confligunt: dum praedestinatio vsque diuina dehinc eos expelli crudeliter iubeat. Reges gothorum defecerunt. Sunt sub vno ann. CCCXIV., Alarico regnante ab era CCCI. ingressi sunt gothi in Italiam. Post huius annos reges gothi Galliam in-

gressi sunt. Post septem annos gothi Hispaniam migrauerunt. In era D. IX. LXV. (forte, 835.) regnauit Carolus francorum rex, et patricius Romae.

APPENDIX VI.

Expositio in Canticum canticorum Salomonis.

1. *Osculetur me osculo oris sui*. Tangat me dulcedine praesentiae suae, quem saepius a prophetis promissum audiui. *Quia meliora sunt vbera tua vino*. Dulcedo euangelicae doctrinae austeritate legali melior est. *Fragrantia vnguentis optimis*. Donis Spiritus sancti; a *chrisma* Christus, id est, ab vnctione vnctus, quod nomen cum gratia sancti Spiritus in batismo effunditur in omnes fideles. *Ideo adolescentulae dilexerunt te*. Electorum animae gratia baptismatis renouatae. CAP. I.

2. *Trahe me post te*. Vt ascendentem in caelos sequar. *Introduxit me rex in cellaria sua*. Fide in gaudia caelestis patriae interna. *Exultabimus, et laetabimur in te memores vberum tuorum super vinum*. In te, non in nobis: memores per omnia, fidei gratiam super legis esse doctrinam. *Recti diligunt te*. Nullus te diligit, nisi rectus: et nullus est rectus, nisi qui te diligit. *Nigra sum, sed formosa, filiae Ierusalem*. Vox ecclesiae de suis pressuris. Nigra in pressuris persecutionum, sed formosa in decore virtutum. Vox ecclesiae.

3. *Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis*. In tentatione obscurata daemonum, formosa in mortificando desideria carnalia. *Nolite me considerare, quod fusca sim, quia decolorauit me sol*. Nolite mirari, si hominibus despecta sim foris ob tentationum aestus. *Filii matris meae pugnauerunt contra me: posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodiui*. Acerbitas filiorum synagogae me fecit vineam Ierosolymis non custodire, sed multarum esse vinearum, id est, ecclesiarum per orbem custodem. *Indica mihi, quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie: ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum*. Indica mihi pastorem meum, quem tota mente diligo, et in quibus pascua, et requiem habeat: ne aestu tentationum turbata, per sodalium, id est, haereticorum conuenticula eum quaerere incipiam.

4. *Si ignoras te, o pulchra inter mulieres, egredere, et abi post vestigia gregum tuorum*. Si ignoras, te sub huiusmodi tentationum conditione mihi esse sponsatam, egredere a meo conspectu, et varios errantium actus sequere. *Et pasce hoedos tuos iuxta tabernacula pastorum*. Id est, perditos nutri auditores, secuta insipientium doctrinas magistrorum. *Equi-* Vox sponsi.

Cap. I. n. 1. Quid de hac Expositione sentiendum sit, in Isidorianis dixi c. 65. n. 45. seq. In Cantico canticorum mystice interpretando hebraei, sanctique ecclesiae Patres consentiunt. Inter cetera opus Ludouici a Ponte in Cantica canticorum dignum maxime est, quod legatur. Pro *a chrisma* fortasse legendum *a chrismate*.

2. Quod Sponsa in Canticis ecclesiam exhibeat, censent plerique Patres, et interpretes recentiores.

tatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te, amica mea. Sicut priorem populum de aegyptio liberaui timore, sic te, sponsa mea, si in me confideris, liberabo inanibus minis.

5. *Pulchrae sunt genae tuae, sicut turturis*. Tanta te verecundiae salutaris virtute decoraui, vt castitatem promissae mihi fidei nulla doctorum prauorum seductione corrumpas. *Collum tuum, sicut monilia: murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento*. In collo doctores designantur. In monilibus opera exprimuntur: quia ea, quae verbo docent, operibus ostendunt. In murenulis scriptura sacra ostenditur, quae auro spiritualium sensuum fulget interius, et argento caelestis eloquii nitet exterius.

Vox ecclesiae. 6. *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum*. Rege Christo in beatitudine caelestis secreti quiescente, sanctorum virtus magnae nobis gratiam suauitatis administrat. *Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur*. Mors dilecti mei, quam pro mea salute subiit, semper in mea memoria commorabitur. *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi*. Qui fuit fasciculus myrrhae in amaritudine passionis, ipse est botrus Cypri in dulcedine resurrectionis. Myrrha tristificat, vinum laetificat. In vineis Engaddi propter charismata diuina, quae post resurrectionem largitus est in baptismo suis participibus. *Engaddi*, fons hoedi, baptismum significat.

Vox Christi. 7. *Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra es*. Pulchra in simplicitate cordis, et munditia operum. *Oculi tui columbarum*. Quia sensus tui spirituali sunt intelligentia praediti.

Vox ecclesiae. 8. *Ecce tu pulcher es, dilecte mi, ecce tu pulcher es*. Tu solus naturaliter pulcher, ego ex te pulchra. *Lectulus noster floridus*. Pax sanctae ecclesiae et virtutibus sanctis florescit, et spirituali prole multiplicatur. *Tigna domorum nostrarum cedrina; laquearia nostra cypressina*. Tigna, et laquearia doctores snnt in sancta ecclesia propter munimen, et decorem. Cedrina, et cypressina propter eximias virtutes eorum, et odorem bonae vitae.

CAP. II. 1. *Ego flos campi, et lilium conuallium*. Ego decus mundi, et gloria humilium. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*. Tu requiem quaeris, er laudas lectuli; recordare, quod candidior tribulationum aculeis efficeris, et maior est fructus praedicationis, quam quietis.

Vox ecclesiae. 2. *Sicut malus inter ligna siluarum, sic dilectus meus inter filios*: Sicut malus visu, odore, gustu antecellit ligna siluestria, sic Christus antecellit omnes sanctos, qui filii Dei dicuntur, sed gratia, ille solus natura. *Sub vmbra illius, quem desideraueram, sedi*. Eodem protegente, quem semper adesse quaesiui, quiesco, et secura permaneo. *Et fructus eius dulcis gutturi meo*. Quia gratiae suae caelestis dulcedine me refecit.

3. *Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem*. Cella

5. *Murenula* est a *muraena*: nihilominus multi scribunt *murenula* sine diphthongo.

Cap. II. n. 3. Cellae vinariae typo ecclesiam significari, docent etiam Cassiodorus, Anselmus, Beda, et alii sacrae scripturae interpretes.

la vinaria ecclesia debet intelligi, in cuius vnitate solummodo Spiritus sanctus dari solet, et accipi. Cuius gratia hoc loco vini nomine designatur. In qua cella ordinata charitas est, vt quisquam Deum toto corde, plusquam seipsum, diligat. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Consolamini me exemplis, seu incipientium, seu terminantium viam salutis, dum adhuc in huius peregrinationis taedio amore supernae visionis languesco. *Laeua eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.* In laeua Christi temporalia eius bona, in dextera perpetuae vitae beatitudo designatur. Quia hic per spem mentem roborat, et illic per remunerationem glorificat.

4. *Adiuro vos, filiae Ierusalem, per capreas, ceruosque camporum, ne suscitetis, nec euigilare faciatis dilectam, quoadusque ipsa velit.* Contestor pacificas fidelium animas, per suas quamque virtutes, quae per munda, et ruminantia animalia signatae sunt, ne pia fratrum studia aliqua importunitate impediant: sed sic quisque de proximi profectu, sicut de suo gaudeat. Vox sponsi.

5. *Vox dilecti mei.* Subauditur, haec est; quem audiui adiurantem filias Ierusalem, ne me in eius amplexu quiescentem suscitarent. *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.* Tales enim saltus fecit dilectus meus. De caelo venit in vterum, de vtero in praesepium, de praesepio in crucem, de cruce in sepulcrum, de sepulcro rediit in caelum. Iste, qui eleuatus est super omnes montes, et colles, id est, sanctorum altitudines. Vox sponsae.

6. *Similis est dilectus meus capreae, hinnuloque ceruorum.* In assumptione carnis, et humilitate capreae: in varietate virtutum, et innocentia hinnulo ceruorum Christus comparatur, id est, patriarcharum. *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* Indutus pariete nostrae mortalitatis latuit, sed prospiciens ad nos per cancellos, et fenestras miracula fecit, vt ex miraculis appareret Deus, qui ex passionibus latuit. *En dilectus meus loquitur mihi.* Ad praedicandum me hortatur, dicens.

7. *Surge, propera, amica mea, formosa mea, et veni.* Surge de stratu quietis, in quo tuimet solius curam agere quaeris: propera tu, et veni ad impendendam etiam proximis curam salutis per studium sedulae praedicationis. *Iam enim hiems transiit, imber abiit, et recessit.* Iam frigus infidelitatis, et imber iniquitatis recesserunt: quae totum orbem vsque ad tempus Dominicae incarnationis tegebant. *Flores apparuerunt in terra nostra.* Id est, initia fidei, et iustitiae floruerunt in mundo, crescente ecclesia. Vox Christi.

8. *Tempus putationis aduenit.* Id est, vt, amputatis inutilibus vanae religionis sarmentis, futuro fidei fructui praeparentur corda hominum. *Vox turturis audita est in terra nostra.* Id est, Christi Saluatoris nostri dicentis: Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorum. *Ficus protulit grossos suos.* Veteris legis praecepta ceciderunt. *Vineae flo-*

rentes dederunt odorem. Id est, euangelicus populus, seu vites florentes sanctae conuersationis odorem longe, lateque dederunt.

Vox sponsi. 9. *Surge, propera, amica mea, speciosa mea, et veni: columba mea in foraminibus petrae, in cauerna maceriae*. O sponsa, et amica, cui tanta obtuli bona, surge, et veni: accingere ad certamen, vnde aeternam quietem accipies. Columba mea, per infusionem sancti Spiritus. In foraminibus petrae, id est, vulneribus, quae pro salute sponsae sponsus accepit. In cauerna maceriae, id est, custodia virtutum caelestium. *Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis*. Vox videlicet laudis, vel praedicationis. *Vox enim tua dulcis, et facies tua decora*. Illius namque vox Domino dulcis est, cui dulce vel verbum Domini annunciare, vel ipsi Domino laudes resonare. Et illa fides decora est, quae ex operibus ornata, aduersa pati non metuit.

Vox aduersus haereticos. 10. *Capite nobis vulpes paruulas, quae demoliuntur vineas*. Id est, vincite haereticos, et schismaticos, prauos fide, et dolosos verbo, qui dente prauae doctrinae rudes fidelium mentes lacerare solent. *Nam vinea nostra floruit*. Id est, late electorum plebes germinant.

Vox ecclesiae. 11. *Dilectus meus mihi, et ego illi*. Id est, solus mihi dilectus, et solus adiutor mihi est. Et ego illi sola sum dilecta, quia nullus alius recte diligit Christum, nisi vnica ecclesia, et nulla alia ab eo diligitur. *Qui pascitur inter lilia*. Id est, munditia fidei, et candore virtutum. *Donec aspiret dies, et inclinentur vmbrae*. Donec venturi seculi lux oriatur aeterna, et vmbrae, id est, errores praesentis vitae transeant. *Reuertere, similis esto capreae, hinnuloque ceruorum super montes Bether*. Obsecro, dilecte mi, vt saepius dulcedine visitationis tuae reuertaris ad me, qui carne, quam de patriarcharum origine sumpsisti, super omnes altitudines caelestium montium ascendisti, vt laborem peregrinationis meae speculatione aeternae patriae releues.

CAP. III. Vox ecclesiae de gentibus. 1. *In lectulo meo per noctes quaesiui, quem diligit anima mea: quaesiui, et non inueni*. Iam dudum, inquit, multo studio quaesiui Dominum: sed quia adhuc illecebris carnis meae subdita fui, et tenebris ignorantiae obcaecata, non inueni lumen veritatis, id est, Dominum. *Surgam, et circuibo ciuitatem, per vicos, et plateas quaeram, quem diligit anima mea, quaesiui illum, et non inueni*. Proposui animo meo surgere de lectulo carnalium voluptatum, terras, ac maria circuire, et philosophorum audire magisteria: sed nec sic inueni illum.

2. *Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem. Num quem diligit anima mea, vidistis?* Vigiles sunt, qui custodiunt ecclesiam apostoli, et doctores, qui gentilitatem veritatis indagine solicita inuenerunt. *Paululum, quum pertransissem eos, inueni, quem diligit anima mea*. Dum me illorum magisterio tradidi, mox lumen veritatis, quod quaesiui, inueni. *Tenui illum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae*. Teneo illum firma fide, donec in fine seculi per officium praedicationis introducam illum in domum, et in ca-

bile synagogae, quae me genuit in Domino, et sit vnum ouile, et vnus pastor.

3. *Adiuro vos, filiae Ierusalem, etc.* Ideo hunc versum repetit sponsus, ne minorem ecclesiae de gentibus congregatae, quam de iudaeis habere solicitudinem putaretur, sed vt sit de vtrisque vna sponsa, et illa dilectissima. Vox Christi.

4. *Quae est ista, quae ascendit per desertum?* Miratur synagoga, quomodo gentium populus nullo circumcisionis mysterio emendatus, nulla prophetarum admonitione eruditus, subito ab infimis voluptatibus per desertum idololatriae, et gentilitatis ad alta virtutum culmina, et sponsi amplexus ascendisset. *Sicut virgula fumi ex aromatibus.* Igne amoris accensa omni nisu virtutum ad caelestia tendit. Synagoga de ecclesia dicit.

5. *Myrrhae, et turis, et vniuersi pulueris pigmentarii.* Ex mortificatione carnalium voluptatum, et puritate orationum, et omnium virtutum odore. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel.* Lectulus Salomonis est conuersatio sanctorum: sexaginta fortes, praedicatores sunt sancti, et fortissimi bellatores, qui mundo corde digni sunt Dominum videre.

6. *Omnes tenentes gladios, et ad bella doctissimi.* Tenent enim gladium spiritus, quod est verbum Dei, qui, quod ore docent, opere complent. *Vniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.* Nocturni timores sunt in die tentationis occultae. Ensis praedicatoris est custodia vigilans, carnis concupiscentias premens, ne verbum praedicationis immunditia vitae maculet.

7. *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani.* Ferculum Salomonis est sancta ecclesia, quae credentes ad aeternae beatitudinis epulas leuat, quae de fortibus animo, quasi de lignis imputribilibus, constructa est. *Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum.* Columnae argenteae sunt doctores eloquii luce fulgentes. Reclinatorium aureum est spes perpetuae quietis fidelibus promissa.

8. *Ascensum purpureum.* Quid est ascensus purpureus, nisi martyrum sanguis, et passio Redemptoris nostri? quia non ascenditur ad epulas vitae, nisi per mysterium passionis Christi. *Media charitate constrauit propter filias Ierusalem.* Omnis enim, qui charitatem habet Dei, et proximi, ad hanc requiem, et ad has epulas laetus perueniet. Haec omnia ornamenta ecclesiae praestitit Christus ob nimiam charitatem, qua dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis.

9. *Egredimini, et videte, filiae Sion, regem Salomonem.* Egredimini mente, et actu de turbulenti mundi conuersatione, vt regem pacis valeatis videre. *In diademate, quo coronauit eum mater sua.* Videte Dominum Christum in humanitate, quam de Virgine matre susceptam, in maiestatis Paternae dextera collocauit. *In die desponsationis illius.* Id est, in tempore incarnationis illius, quo ad copulandam sibi ecclesiam sponsam ex virginali vtero processit. *In die laetitiae cordis eius.* Id est, redemptionis humani generis, quae fuit dies laetitiae Christi. Vox ecclesiae de Christo.

CAP. IV. Vox sponsi.

1. *Quam pulchra es, amica mea? quam pulchra es?* Pulchram dicit ecclesiam, et pulchram repetit: quia hanc et actione, et praedicatione vidit esse laudabilem. *Oculi tui columbarum.* Sensus tui spiritualium sunt rerum contemplatione excellentes, ac venerandi. *Absque eo, quod intrinsecus latet.* Magna est gloria quippe aperti operis, sed longe incomparabilior aeternae retributionis, quae necdum videri potest.

2. *Capilli tui, sicut greges caprarum.* Possunt in capillis populi fideles accipi, qui maximum decus sua numerositate praebent ecclesiae. *Quae ascenderunt de monte Galaad.* Galaad aceruus testimonii interpretatur, qui bene conuenit adunatae multitudini sanctorum. *Dentes tui, sicut greges tonsarum.* In capillis fragiliores, in dentibus vero perfectiores quique ad regendam ecclesiam apti designantur.

3. *Quae ascenderunt de lauacro.* Id est, fonte sacri baptismatis, qui et tonsi, et loti sunt, hoc est, nudati renunciando seculo, et vitae lauacro mundati. *Omnes gemellis foetibus, et sterilis non est in eis.* Non est, qui foetus boni operis in eis non agat. *Sicut vitta coccinea, labia tua, et eloquium tuum dulce.* Vitta coccinea doctrina veritatis intelligitur. Labia sponsae cocco assimilantur, quia Dominici sanguinis, quo redempta est, pretium praedicare non cessat ecclesia: vel quia praedicatio sancta ardore charitatis flammescit.

4. *Sicut cortex mali punici, genae tuae.* In genis verecundia, in malo punico passio Christi exprimitur. Habet ergo ruborem in genis sponsa mali punici, quum sacramentum Dominicae crucis verbis fatetur, et factis probat. *Sicut turris Dauid, collum tuum.* Turris ecclesia est, collum praedicatores, quorum fides, et constantia in eadem ciuitate firma est, et vndique inexpugnabilis. *Quae aedificata est cum propugnaculis.* Propugnacula autem eius ciuitatis scripturarum sanctarum munimina sunt, vel Patrum praecedentium.

5. *Mille clypei pendent ex ea.* Quia, quot in diuinis libris praecepta sunt, tot sunt pectoris nostri munimina, quibus contra insidias omnes defendimur. *Omnis armatura fortium.* Omnis instructio est vel operationis, vel doctrinae caelestis, per quam non solum euadimus, sed etiam superamus. *Duo vbera tua, sicut duo hinnuli capreae gemelli: qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, et inclinentur vmbrae.* Duo vbera, duo sunt populi ex circumcisione venientes, et gentilitate: qui per humilitatem quidem paruos se intelligunt, et peccatores, sed charitate currentes, omnia obstacula mundi transeunt: qui pascuntur in liliis, hoc est, candidissimis sanctorum patrum exemplis: donec praesentis mortalitatis vmbras aeterno die aspirante transeamus.

6. *Vadam ad montem myrrhae, et ad collem turis.* In myrrha mortificatio carnis, in ture deuotio orationis exprimitur: quasi diceret sponsus: Frequentabo eos, et pia propitius illustratione glorificabo, quos in passionis, siue orationis virtute sublimes esse perspicio.

7. *Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano.* Libanus candor interpretatur, id est, anima bonis actibus candidata, quam tertio hortatur

sponsus, vt veniat. Primo viuens in carne per bona opera: secundo absoluta carne ad percipiendam vitam beatam: tertio recepto corpore ad fruenda post resurrectionem gaudia perfecta.

8. *Coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir, et Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum*. Leones propter superbiam, pardi propter crudelitatem maligni sunt spiritus: montes vero *Amana* superba infidelium corda, vbi immundi spiritus sedem habent, designant. Dum sancti praedicatores tales ad viam salutis conuertunt, coronantur de capite, et vertice montium, id est, principibus superborum, quia de labore certaminis crescit corona gloriae.

9. *Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum*. In vulneratione cordis magnitudo amoris Christi in ecclesia intelligitur. *In vno oculorum tuorum, et in vno crine colli tui*. In vnitate sancta doctorum, id est, oculorum, et vnitate sancta plebis, id est, capillorum. *Quam pulchrae sunt mammae tuae, soror mea sponsa*. Item in mammarum nomine sancti doctores designantur propter consolationem infirmorum, et paruulorum sustentationem, quae lacte exprimitur. *Pulchriora sunt vbera tua vino*. Suauitas gratiae pulchrior est austeritate legis. *Et odor vnguentorum tuorum super omnia aromata*. Fama suauissima diffusae per totum orbem fidei latior est, quam veteris legis, et patrum in ea, quae in sola Iudaea coangustabatur.

10. *Fauus distillans labia tua, sponsa*. Fauus mel in cera est. Mel autem in cera spiritualis est diuinorum sensus, in litera mel stillans: quia multiplices sensus pene singulae sententiae habent: labia spiritus sunt doctorum, qui multifarios sensus sacris literis inesse pandunt. *Mel, et lac sub lingua tua*. In lacte eruditio paruulorum, in melle perfectior doctrina fortiorum signatur: sub lingua, id est, in meditatione cordis.

11. *Et odor vestimentorum tuorum, sicut odor turis*. Vestimenta ecclesiae opera sunt eius, quae odori turis comparantur, quia cuncta, quae sancta pro Domino agit ecclesia, orationum pro ea vicem reddunt. *Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus*. Hortus conclusus ecclesia est, quia multifaria spiritualium operum germina gignit: fons est, quia doctrina salutari redundat: conclusus, quia Domini protectione munita persistit: signatus, sermone fidei.

12. *Emissiones tuae paradisus malorum punicorum, cum pomorum fructibus*. Per irrigationem sacri baptismatis sancta ecclesia paradisum ex se emisit malorum punicorum, id est, sanctorum martyrum: cum pomorum fructibus, id est, cum sanctarum virtutum fructu. *Cypri cum nardo, nardus, et crocus*. Cyprus arbor aromatica est, significatque caelestis gratiae benedictionem. Nardus Dominicae passionis typum: crocus charitatis feruorem exprimit; coniungitur cyprus nardo, quum diuina gratia con-

Cap. IV. n. 12. Calmetus ad cap. 1. v. 13. ita cyprum describit: *arbuscula mali punici altitudine, foliis oleae similibus, albo, et odorato flore, fructu instar racemi pendente, odore suauissimo*. De aliis arboribus odoriferis conferri potest Isidorus in Etymolog. lib. 17. cap. 7. et 8.

fortat nos pro Christo pati. Item nardus croco coniungitur, quum charitate Christi mortem libenter suscipimus.

13. *Fistula, et cinnamonum cum vniuersis lignis Libani*. Fistula, quae et casia, arbor aromatica est, sed modica, et ideo spiritu humiles designat. Item cinnamonum, qui seipsos despiciunt, signat. Quae et ipsa est breuis arbos, sed odorifera, et dulcis. Sed humilitas magnam habet laudem, et dulcedinem apud Dominum. *Cum vniuersis lignis Libani*. Sicut fistula, et cinnamonum humiles sanctorum cogitationes signant, ligna Libani sublimes eorum actiones demonstrant. Myrrha, et aloe arbores sunt aromaticae, quae continentiam carnis exprimunt.

14. *Cum omnibus primis vnguentis*. Id est, charismatibus virtutum excellentioribus, et pulchra est coniunctio harum arborum, quia dum carnem a lasciuia refrenamus, consequens est, vt maiora spiritus dona percipiamus. *Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quae fluunt impetu de Libano*. Vtrumque ecclesia: et fons est hortorum, quia spirituales gignit fructus, et puteus aquarum viuentium, quae impetu fluunt de Libano, propter occulta mysteria, quae sanctis propter reuelationem sancti Spiritus solis panduntur: *aquarum viuentium*, propter eloquia diuina, quae de inuisibilibus diuinae gratiae procedunt thesauris: *de Libano*, de ipsa ecclesia dicit, quae et candida est per munditiam fidei, et alta per virtutem gloriae.

Vox sponsi. 15. *Surge, aquilo, et veni, auster, perfla hortum meum*. In aquilone enim aduersa mundi, in austro blandimenta designantur, qua gemina impugnatione probatur ecclesia. *Consurge* permittentis vox, non imperantis. *Et fluant aromata illius*. Id est, virtutum constantiam miro odore dispergat.

CAP. V. 1. *Veniat dilectus meus in hortum suum*. Veniat Dominus in ecclesiam suam, vt eam ipse conseruet immaculatam vbique, et fidei fruge fecundet. *Et comedat fructum pomorum suorum*. Et libenter accipiat, gratanterque inspiciat opera seruorum suorum.

Vox Christi. 2. *Veni in hortum meum, soror mea sponsa*. Veni (inquit) saepissime in ecclesiam meam, et venio, vt corrigam, adiuuem, et confirmem. *Messui myrrham meam cum aromatibus meis*. Per myrrham passio, vel mortificatio, per aromata omnes virtutes exprimuntur. Metit myrrham cum aromatibus, quando martyres cum ceteris electis ad maturitatem praemiorum perducit.

3. *Comedi fauum cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo*. In fauo, et vino praedicatores, in melle, et lacte auditores intelliguntur, et vtrosque internus iudex approbat, et remunerat. *Comedite, amici, et bibite, et inebriamini, charissimi*. Amici, faciendo, quae praecipio, obsecro, ita factis sanctorum, quasi epulis praecipuis, praecordia vestra replete.

4. *Ego dormio*. Donante gratia Dei, in pace praesentis vitae eum colo. *Et cor meum vigilat*. Quo tranquillius sub incursibus externis quiesco, eo altius intus video, quam bonus est Deus. *Vox dilecti mei pulsantis*. Pulsat ostium cordis, quum Dominus nos ad profectum virtutum exci-

tat. Aperi mihi, id est, cor pande mihi, soror mea. Amica mea, quia arcanorum meorum conscia. Columba mea, quia spiritus mei dono illustrata. Immaculata mea, quia sola aspectu meo digna.

5. *Quia caput meum plenum est rore, et cincinni mei guttis noctium.* Caput Christi Deus. Cincinni sunt fidelium collectiones. In rore, et guttis noctium frigens charitas in multis ostenditur, quam in Domino, et proximis habere debuerunt. Ideo necessario excitat Dominus fideles quosque ad praedicationis studium, quo prouocata ad laborem docendi respondet ecclesia.

6. *Expoliaui me tunica mea, quomodo induar illa?* Ac si aperte dicat, deserui negotia secularia tui causa, quomodo repetam illa? *Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Iam secretae compunctionis fletibus ablui cogitationes terrenas: quomodo mundi sordibus iterum polluar? quia praedicationis officium sine occupatione seculari vix esse potest. **Vox ecclesiae.**

7. *Dilectus meus misit manum suam per foramen.* Manum quippe suam dilectus per foramen misit, quum nos Dominus occulta inuisibiliter compunctione ad opus virtutum accendit; nobisque in memoriam reuocat, quomodo, et quanta de sinu Patris descendens pro nobis est passus. *Et venter meus intremuit ad tactum eius.* Haec recolens intima conscientia sponsa, tota expauescit: et pigritiam quietis accusans, ad laborem praedicationis festinat: vnde sequitur.

8. *Surrexi, vt aperirem dilecto meo.* Id est, verbum Domini praedicarem. *Manus meae stillauerunt myrrham, et digiti mei pleni myrrha probatissima.* In manibus enim opera, in digitis discretio signatur. In myrrha continentia, et passiones: quae tunc probatissima est, quum solummodo pro charitate Dei, et proximi vel continentia fit, vel passiones fiunt.

9. *Pessulum ostii mei aperui dilecto meo.* Pessulum dilecto aperit, qui templum sui pectoris diuina visitatione, et inhabitatione dignum fecerit. *Ille declinauerat, atque transierat.* Quia nulli in hac vita plena visio Dei, sicut in futuro, conceditur: ideo transire dicitur dilectus, id est, in futurum se videndum, et perfruendum plenius ostendit.

10. *Anima mea liquefacta est, vt dilectus locutus est.* Quanto suauius, inquit, vocem, atque viciniam dilecti mei accepi, tanto sublimius, quidquid in me frigidum erat, charitate incaluit: et quidquid rigidum erat, liquefactum est. *Quaesiui, et non inueni illum.* Quia donum compunctionis, et dulcedinis intimae non in arbitrio est volentis, sed in miseratione donantis, ideo non semper habent illum aequaliter: quia non ita se offert Deus in exilio laborantibus, quomodo in patria regnantibus.

11. *Inuenerunt me vigiles, qui circumeunt ciuitatem, percusserunt me, vulnerauerunt me, tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.* Custodes ciuitatis, id est, ecclesiae, sancti sunt doctores, qui sedula praedicatione circumeunt corda singulorum, et spiculis caelestis amoris vul-

5. *Frigens charitas etc.* Ita fere S. Augustinus tract. 57. in Ioann., et alii Patres, et sacrae scripturae interpretes ad hunc locum.

nerant, et, vt magis ardeant, inflammescunt, et vetustae conuersationis tutamen eis subtrahunt.

12. *Adiuro vos, filiae Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nuncietis ei, quia amore langueo.* Merito languet sponsa, quum gladio verbi Dei percussa, terrenum exuit amictum: et filias Ierusalem, id est, Deo dignas animas adiurat, vt sui amoris magnitudinem ad Dominum referant: et pro eius videnda gloria supernum sibi poscant auxilium.

13. *Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?* Obsecro te, quia sic adiurasti me, vt amore, quo te languescere dicis, me quoque per verbum praedicationis facias ardescere: et mihi ostendas, qualis sit dilectus tuus ex ea parte, qua possit diligi, non timeri: quia perfecta charitas foras mittit timorem.

Vox ecclesiae de Christo.

14. *Dilectus meus candidus, et rubicundus, electus ex milibus.* Candidus, quia sine peccato; rubicundus sanguine passionis Christus: qui solus mediator Dei, et hominum. *Caput eius aurum optimum.* Caput Christi Deus, qui solus bonus, et optimus. *Comae eius, sicut elatae palmarum, nigrae quasi coruus.* Comae cateruae sunt sanctorum, quae Deo fideli famulatu adhaerent. Elatae, vel electae palmae propter caput Christi, nigrae ob pressuras.

15. *Oculi eius, quasi columbae super riuulos aquarum.* Oculi eius doctores sunt, per quos ecclesia videt, quae recta sunt: qui bene columbae propter simplicitatem, et riuulis aquarum propter charismata diuina comparantur. *Quae lacte sunt lotae, et resident iuxta fluenta plenissima.* Lacte lotas dicit, id est, gratia diuina, et dulcissima mundatas: et resident iuxta fluenta plenissima, id est, omnium donorum spiritualium abundantia. Potest in riuulis veteris legis eruditio, et per fluenta plenissima perfectio euangelicae doctrinae signari: quia sancti praedicatores de thesauris suis proferunt noua, et vetera.

16. *Genae illius, sicut areolae aromatum consitae a pigmentariis: labia eius lilia distillantia myrrham primam.* In genis Saluatoris nostri et modesta pietas simul, et seueritas exprimitur. Areolis aromatum virtutes, et dulcedo, et fama designantur. Consitae a pigmentariis prophetis, et apostolis: his futurae incarnationis eius arcana, illis facta narrantibus. Labia eius verba sunt doctrinae eius. Lilia, quia claritatem caelestis regni promittunt. Distillantia myrrham primam, quia per contemptum voluptatum praesentium ad hanc perueniendum esse praedicant.

17. *Manus illius tornatiles, aureae, plenae hyacinthis.* Manus, id est, opera, quia quae verbis docuit, factis impleuit. Tornatiles, quia in se omnem regulam iustitiae tenent. Vnde dicit: *Oportet, me omnem iustitiam adimplere.* Sunt et manus aureae, quia omnia, quae in homine gessit, diuitias gloriae perfecit. Plenae hyacinthis: quia ad spem nos caelestium, atque amorem excitant: quia hyacinthus aurei coloris gemma est.

18. *Venter eius eburneus, distinctus sapphiris.* Venter dilecti fragilitatem humanitatis eius designat, eburneus decorem castitatis. Sapphirus subli-

sublimitas est caelestium virtutum. Distinctus sapphiris: quia partim humana fragilitas esurie, tentatione, fatigatione, morte, partim diuina celsitudo miraculis, resurrectione, et ascensione gloriae intelligitur.

19. *Crura illius culumnae marmoreae, quae fundatae sunt super bases aureas*. Crurum vocabulo itinera incarnationis Christi insinuantur, quae columnis marmoreis propter firmitatem, et rectitudinem comparantur. Fundatae super bases aureas: quia quidquid de eo, vel per eum gestum est, omnia diuinae prouisionis consilio ante tempora secularia disposita sunt.

20. *Species eius, vt Libani, electus, vt cedri*. Vt Libanus celsitudine, et gratia arborum alios montes, sic Dominus Christus omnes sanctos meritorum celsitudine, et gratia virtutum antecellit. *Electus, vt cedri*. Sicut alias arbores, quae in Libano nascuntur, cedri superant dignitate sua: ita Christus omnes, qui in ecclesia ad vitam nascuntur, sua transcendit gloria.

21. *Guttur illius suauissimum*. In gutture interna dulcedo verborum illius memoratur, quam qui sapit, non esurit. *Et totus desiderabilis*. Quid amplius quaeris? Totus desiderabilis est: quia totus Deus, et totus homo, in quem desiderant et angeli prospicere. Deus in maiestate Patris: homo in virginitate matris. In illo creator, in hac saluator.

22. *Talis est dilectus meus: et ipse est amicus meus*. Quanto deuotius quisque diligit Dominum, tanto familiarius habet amicum Dominum. Et talem, necesse est, vt intelligas eum, si vis eum amicum habere. *Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum?* Vox synagogae; pro decore enim carminis variantur personae colloquentium. Sed tantum Christi ecclesia, quia sponsae vocabulo exprimitur, designatur pulcherrima mulierum. Pulchrae sunt singulae ecclesiae sanctorum: sed pulcherrima vniuersitas totius sanctae ecclesiae per totum orbem. *Quo declinauit dilectus tuus, et quaeremus eum tecum?* Qui aliquando in terra corporali specie versatus est, dic, quo declinauit ille, vt sequamur illum tecum?

1. *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum*. CAP. VI. Quasi dixisset, illuc descendit in hortum, id est, ecclesiam suam, vt eam Vox ecclesiae. fonte gloriae suae, quasi aream aromatum, irrigaret: vt virtutum floribus germinaret. *Vt pascatur in hortis, et lilia colligat*. Ego dilecto meo locum habitationis praeparo in me, et ipse mihi apud se: qui semper inter sancta desideria mentium castarum pascitur. Hactenus sanctae ecclesiae vox est quaerentis, ac laudantis: nunc, quid quaesitus respondeat, subinfertur.

2. *Pulchra es, amica mea: suauis, et decora, sicut Ierusalem*. Sanctam ecclesiam suam amicam dicit, quia eius vitae desiderium visioni iam pacis intimae assimilatur. *Terribilis, vt castrorum acies ordinata*. Id est, charitate vnita, et compacta, vt nullus locus hosti per malum discordiae aperiatur: quia solummodo in vnitate pacis terribiles sumus hosti.

3. *Auerte oculos tuos a me, quia ipsi me auolare fecerunt*. Id est, oculis mentis tuae noli quaerere in tuae peregrinationis itinere perfecte me cognoscere, quia fieri non potest: quia quo intentius agnoscere quae-

ris, eo certius incomprehensibilem intelliges: et non quaeras in via praemium, quod in patria reseruatur. *Capilli tui, sicut greges caprarum, etc.* Qui versiculi prius positi sunt, sed repetitio firmitatis est indicium. In capillis populi, in dentibus doctores, in gemellis foetibus praecepta charitatis intelliguntur.

4. *Sicut cortex mali punici, sic genae tuae absque occultis tuis.* Genae sanctae ecclesiae spirituales sunt Patres, qui virtutibus sunt mirabiles, et moribus venerabiles, et in Christi cruce gloriari non erubescentes. Et haec magna sunt valde, quae videntur in ea: sed multo maiora, quae non videntur, et in futuro reseruantur.

5. *Sexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae, et adolescentularum non est numerus.* Reginae sunt, quae amore sponsi, et caelestis praemii intuitu per praedicationem veritatis, et sacri baptismatis fontem sobolem aeterno regi spiritualem generant. Concubinae sunt, quae carnali solummodo commodo Christum praedicando, vel baptizando docent: et ideo illae perfectione senarii numeri, per denarium, propter decalogum designantur. Adolescentulae sunt animae nuper Christo renatae, quarum summa propter multitudinem ciuium caelestium numerum transcendit.

6. *Vna est columba mea, perfecta mea.* Sancta videlicet, et vniuersalis per totum orbem ecclesia. *Vna est matri suae, electa genitrici suae.* Matri suae, id est, caelesti Ierusalem: quae est mater omnium nostrum. Vnde ad nos gratia Spiritus sancti descendit, per quam nascimur Deo. *Viderunt illam filiae, et beatissimam praedicauerunt.* Quas prius dixit adolescentulas, nunc filias nominat: antiqui omnes catholicam laudant ecclesiam.

Vox synagogae mirantis ecclesiae decorem subinfertur.

7. *Quae est ista, quae progreditur, quasi aurora consurgens?* Progreditur ecclesia, quasi aurora, quia iam ortus veri luminis mundo post tenebras longae ignorantiae monstratur. *Pulchra, vt luna.* Quia sole iustitiae illustrata noctem mundi illuminat. *Electa, vt sol.* Quia imaginem sui conditoris in omni iustitia, sanctitate, et veritate portat. *Terribilis, vt castrorum acies ordinata.* Terribilis aeris potestatibus in vnitate charitatis, fidei, et spei.

forte, *aeris*.

8. *Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium.* Hortus etenim nucum est ecclesia praesens, vbi nostras conscientias alterutrum minime videmus: sed fracta testa corporis, apparebit internae dulcedinis fructus. Poma conuallium fructus est humilitatis. Descendit sancta ecclesia per doctores sanctos ad eos, qui proficiunt ad fructus bonos: quiue adhuc indigent doctrinae irrigatione. *Et inspicerem, si floruisset vinea: germinassent mala punica.* Inspicerem, si virtutum studia floruissent: et siqui ad exemplum Dominicae passionis praeparati essent suum fundere sanguinem.

Vox synagogae.

9. *Nesciui, anima mea conturbauit me, propter quadrigas Aminadab.*

Cap. VI. n. 9. Quamuis veteres mss. codices, antiquae editiones pleraeque, atque ecclesia in officio legant *Sunamitis*, magis tamen probandum esse *Sulamitis* cum Vulgata nostra, ex hebraeo ostendit Calmetus.

Nesciui dona gratiae spiritualis in te, sponsa: sed anima mea conturbauit me propter introductionem euangelicae quadrigae, qua Aminadab (qui interpretatur populi mei spontaneus) id est, Christus per totum vehitur mundum. Cui ecclesia consolando mox respondet. *Reuertere, reuertere, Sulamitis: reuertere, reuertere, vt intueamur te.* Noli turbata esse: sed reuertere ad agnitionem tui Redemptoris, qui tibi toties in prophetis, et lege promissus est. Reuertere puritate fidei: reuertere operum perfectione, o Sulamitis, id est, captiua, iam a vinculis infidelitatis reuertere ad tuum Redemptorem, vt salueris.

1. *Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum?* Tu doles synagogam obduratam: prope est tempus, quod choros bellantium aduersus malignos spiritus, et laudantium Dominum videbis in ea. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis?* Nunc laudes ecclesiae ab ipso sponso proferuntur: et primo operum constantia, et mortificatio voluptatum laudatur in ea, quia filia principis, id est, Christi ob gratiam baptismi. CAP. VII.

2. *Iuncturae femorum tuorum, sicut monilia, quae fabricata sunt manu artificis.* Duorum concordia populorum spirituali prope fecundorum in iunctura femorum designatur, quia sicut monile fabricatur manu artificis, sic est ineffabili largitate conditoris nostri firmata. In monili bona opera exprimuntur.

3. *Vmbilicus tuus, crater tornatilis, numquam indigens poculis.* Vmbilicus, id est, fragilitas infirmitatis nostrae, crater: quum conscientia mortalitatis, atque infirmitatis nostrae admoniti, calicem verbi salutaris prompta mente proximis propinare satagimus. *Venter tuus, sicut aceruus tritici vallatus liliis, etc.* Aceruus tritici vallatus liliis est, quum abundantia boni operis sola spe perpetuae lucis colligitur. In ventre memoria: in tritico multiplicatio boni operis: in liliis castitas exprimitur. Item in tritico panis, et in cratere potus, quae pauperibus dantur, exprimuntur.

4. *Duo vbera tua, sicut duo hinnuli gemelli capreae.* De duobus vberibus superius dictum est. Duo vbera, doctores sunt vtriusque populi. In gemellis duo testamenta sunt. Gemelli, propter vnam concordiam. *Collum tuum, sicut turris eburnea.* Item in collo doctores designati sunt, qui turri eburneae propter firmitatem, et pulchritudinem comparantur. Qui ciuitati Dei et robur praestant, et decus.

5. *Oculi tui, sicut piscinae in Hesebon, quae sunt in porta filiae multitudinis.* Item oculi ecclesiae doctores propter nutrimentum. Et recte piscinae comparantur, quia fluenta doctrinae suis auditoribus praebere non cessant. Hesebon cingulum moeroris interpretatur: quia sancti pro vana laetitia carnis cingulo abstinentiae constringuntur: et bene in porta multitudinis, ob abundantiam populorum concurrentium per portam fidei in ecclesiam.

6. *Nasus tuus, sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum.* Item in naso verbi Dei dispensatores causa discretionis designantur. Turris, quia eminentissimum locum tenet in ecclesia, quae respicit contra

Damascum : id est ; sanguinarium , et impium (quia Damascus *sanguinem bibens* interpretatur) significat carnales, et crudeles , contra quos sancti doctores , in turri Libani , id est , firmitate ecclesiae semper vigilant .

7. *Caput tuum , vt Carmelus , et comae capitis tui , sicut purpura regis iuncta canalibus* . In capite mens designatur : in comis cogitationes . Et sicut capite membra , ita cogitationes mente reguntur . In Carmelo , id est , sublimibus , et passione Christi , quae nomine purpurae exprimitur , versantur . Canales , praecordia sanctorum , in quibus alligantur tales cogitationes .

8. *Quam pulchra es , et quam decora charissima , in deliciis* . Pulchra fide , et opere decora , charissima in deliciis , id est , spiritualibus virtutibus . *Statura tua assimilata est palmae* . Id est , rectitudo operationis bonae semper ad victoriam tendit . *Et vbera tua botris* . Vberibus doctores ecclesiae propter lac primae eruditionis comparantur : et botris aequantur propter mysteria dulcissima aeternitatis .

9. *Dixi , Ascendam in palmam , et apprehendam fructus eius : et erunt vbera tua , sicut botri vineae* . Apte enim victoriosissima crux palmae comparatur , in quam Christus ascendens apprehendit fructus eius , id est , dona , quae largitus est sanctae ecclesiae , quae ex illo tempore botros vineae germinauit , id est , sanctos doctores : qui maiori scientia , et gratia propter crucem , et resurrectionem Saluatoris abundant .

10. *Odor oris tui , sicut malorum : guttur tuum , sicut vinum optimum* . In gutture vox praesentis doctrinae , in odore fama absentis demonstratur . Et ideo vino illa propter fragrantiam virtutum , haec malis ob suauitatem absentis famae comparatur .

11. *Dignum dilecto meo ad potandum , labiisque , et dentibus illius ad ruminandum* . Rapuit enim sponsa verbum ex ore sponsi : quia ille vino optimo eam comparauit , et subiecit : *Dignum dilecto meo* , id est , tanta sublimitas est euangelicae praedicationis , quod ipse dilectus primus per hanc in carne apparens , mundo iter caeleste aperuit . Labiisque , et dentibus , id est , apostolis , praedicatoribusque maximis dedit ad meditandum .

12. *Ego dilecto meo* . Et non alteri , cui totam curam seruitutis , et dilectionis impendo . *Et ad me conuersio eius* . Me solam diligit , et adiuuat , ne deficiam in via . *Egrediamur in agrum , commoremur in villis : mane surgamus ad vineas : videamus , si floruit vinea : si flores fructus parturiunt : si floruerunt mala punica* . Quia nullatenus ecclesia vel ad bene operandum egrediendo procedere , vel in exercitio bonae operationis persistendo commorari , vel saltem ad propositum bene agendi assurgere , vel animos auditorum suorum , quantum profecerint , discernere sufficit , nisi gratia Dei adiuta , qui dixit : *Ecce ego vobiscum sum , etc.* Item in agro christiani , in vineis ecclesiae , in floribus fides , in fructibus virtutes , in

Cap. VII. n. 7. In Vulgata est *vincta canalibus* . In mss. saepe *vincta* , et *iuncta* confunduntur . Existimant nonnulli, *Carmelum* pro purpura sumi ex hebraeo *carmel* , seu *carmil* : ex quo fortasse est hispanicum *carmin* , et *carmesi* .

malis punicis martyrium designatur. In his enim singulis sponsa dilecti sui praesentiam quaerit.

13. *Ibi dabo tibi vbera mea*. Id est, paruulorum meorum paedagogos: quia in his omnibus proficiunt doctores sancti. *Mandragorae dederunt odorem in hortis nostris*. Mandragora propter multimoda medicaminum genera sanctorum virtutibus comparatur: portae ecclesiae doctores sunt sancti. In huiusmodi portis mandragorae dederunt odorem, quum spiritualis quisque ex se virtutum famam longe, lateque spargunt. *Omnia poma noua, et vetera, dilecte mi, seruaui tibi*. Poma noua, et vetera praecepta sunt, siue promissa noui testamenti, et veteris: quia omnia ad eius gratiam refert ecclesia.

1. *Quis mihi det te fratrem meum sugentem vbera matris meae, vt inueniam te foris*. Vox ista est antiqua iustorum optantium aduentum Christi in carne. Sugentem vbera matris meae, id est, in synagoga nasci, ac nutriri iuxta humanae conditionis naturam. *Et inueniam te foris*. Intus erat dilectus, dum in principio erat Verbum: *foris*, dum Verbum caro factum est. CAP. VIII.

2. *Ibi deosculer te*. Id est, facie ad faciem videbo, et os ad os loquar. *Et iam me nemo despiciat*. Ante aduentum Christi intra angustias Iudaeae tantum fuit ecclesia: post Ascensionem in toto mundo dilatata fuit, et venerabilis. *Apprehendam te*. Id est, prompta, ac fideli deuotione excipiam venientem.

3. *Et ducam in domum matris meae, et in cubiculum genitricis meae, ibi me docebis*. Peracta carnis dispensatione, redeuntem laetis ducam in domum matris meae luminibus. In domum matris meae, vbi caelestis Ierusalem mater nostra. Ibi me docebis potiora sperare dona, quam in lege habuissem. *Et dabo tibi poculum ex vino condito*. Id est, feruentem amorem, variis virtutum pigmentis ornatum. *Et mustum malorum granatorum meorum*. Id est, gloriosum sanctorum martyrum triumphum: qui feruentissima charitate perferunt flammas, per quas ad te transire non dubitant.

4. *Laeua eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me*. Laeua carnis Christi dona designat: et dextera futura sanctorum cum Christo gaudia exprimit. *Quae est ista, quae ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum*. Vox synagogae mirantis, quomodo de deserto gentilitas in amplexus subito sponsi ascendisset. *Deliciis affluens*, id est, omnium bonorum pulchritudine. *Innixa super dilectum*, omnia, quae habet ad gratiam dilecti referens. *Suum*, quem mihi soli mittendum putabam.

5. *Sub arbore malo suscitaui te*. Sub arbore crucis a perpetua morte reuocaui te, vt apostolos, et ceteros electos ex Iudaea. *Ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua*. Id est, maior plebs, Christum negando, et Barabbam eligendo, reprobata est. *Pone me, vt signaculum, super cor tuum: vt signaculum super brachium tuum*. Vt digito ob me-

Cap. VIII. n. 1. Pro *Et inueniam te* legendum videtur *Vt inueniam te*.

moriam cuiuslibet rei signum aliquod ligamus. Per cor cogitatio, et per brachium designatur operatio. Si me velis habere sponsum, intus charitas fide non ficta sit, et foris operatio deuota.

6. *Quia fortis est, vt mors, dilectio, dura, sicut infernus, aemulatio.* Fortis est vsque ad mortem mea dilectio in te, o synagoga: sed tua aemulatio dura in me fuit, sicut infernus. Sed verte aemulationem in dilectionem, et eris mihi sponso sponsa. *Lampades eius, lampades ignis, atque flammarum.* Dilectionis lampades corda sunt fidelium: ignis, propter feruorem cordis: flammarum, propter operationis efficaciam.

7. *Aquae multae non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam.* Aquas multas, et flumina, tentationum dicit incursus, quae visibiliter, seu inuisibiliter animas fidelium impugnare non desinunt, quibus charitas non cedit. *Si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.* Sancti vere totius domus suae substantiam pro dilectionis magnitudine quasi nihil despiciebant.

8. *Soror nostra parua est, et vbera non habet.* Prima nascentis ecclesiae de gentibus tempora designat: quando adhuc et parua fuit numero, et minus idonea praedicare verbum Dei, quasi sponsus synagogae dixisset de ea. *Quid faciemus sorori nostrae in die, quando alloquenda est?* Acsi aperte dicat, parua quidem numero est ecclesia gentium, et necdum verbi ministerium subire sufficit. Quid ergo tibi videtur, o synagoga, de sorore faciendum nostra, quando alloquenda est, id est, per verbi ministerium ducenda in fidem? Synagoga tacente, ipse sponsus, quid fieri debeat, respondet.

9. *Si murus est, aedificemus super eum propugnacula argentea.* Acsi diceret, si aliquos habet in se fortes fide, ingenio claros, vel philosophia instructos, addamus illis propugnacula argentea, id est, scientiam diuinarum scripturarum, vt eo facilius possint tutari infirmos, atque indoctos. *Si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.* Si sunt simplices, tamen docendi studio inhiantes, proponamus illis priorum exempla iustorum: quo certius, et efficacius docendi opus implere possint. Cedri virtutes sanctorum: et tabulae latitudinem charitatis designant. Ad haec ipsa respondet ecclesia.

10. *Ego murus, et vbera mea, quasi turris.* Ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens, ego de viuis compacta sum lapidibus, et glutino charitatis adunata, et super fundamentum immobile aedificata. Vbera, id est, doctores fortissimi, ceu turris: qui et paruulos nutrire sciunt: et omnia maligni expellere: et hoc mihi accidit ex eo tempore, quo Christus me reconciliauit, et per eum pacem reperi.

11. *Vinea fuit pacifico meo in ea, quae habet populos.* Vinea, id est, catholica ecclesia fructu abundans fidei fuit pacifico, id est, Christo, quia omnia pacificauit in caelis, et in terris, in ea congregatione, quae multos populos possidet ex toto orbe, non Iudaea solum. Traditur ea custodibus prophetis, vel apostolis, vel angelicis potestatibus, et dignitatibus.

7. In Vulgata *aquae multae non potuerunt.*

12. *Vir autem pro fructu*. Id est, retributione aeterna huius vineae. *Affert mille argenteos*. Id est, pro acquisitione regni caelestis, qui est fructus vineae, cuncta, quae mundi sunt, reliquit. Millenarius numerus pro perfectione ponitur. Id est, qui omnia reliquit. Argentei pro omni pecunia accipiuntur. *Vinea mea coram me*. Vox sponsi. Verumtamen, etsi te aliis commendem custodibus, tamen te semper in mea habeo praesentia, videns, et remunerans laboris tui deuotionem in omnibus. *Mille tui pacifici*. Mille tui, subauditur, argentei. Quasi dixisset, qui amore meo cuncta sua dimittit, in pace erit, quia omnem substantiam suam, quae millenario designatur, pro charitate Dei amittit.

13. *Et ducenti* (id est) *his, qui custodiunt fructus eius*. Qui sunt doctores sancti, qui omnia mundi dimittunt, et in verbo praedicationis laborare non cessant: hi duplici remuneratione, quae ducentenario designatur, donantur apud me. *Quae habitas in hortis, amici auscultant*. Quia locutio nostra finienda est, hoc vltimum vale a me audito. Semper habita in hortis virtutum: et scito, quia amici, id est, angelici spiritus, et animae sanctorum semper te considerant, et tuo gaudent aspectu. *Fac, me audire vocem tuam*. Id est, vox praedicationis tuae, dum vales, semper audiatur a me.

14. *Fuge, dilecte mi*. Acsi aperte dicat: quoniam in carne apparens, praecepta mihi, ac dona vitae caelestis conferre dignatus es, nunc his peractis, reuertere in sinum Patris, o mi dilecte. *Assimilare capreae, hinnuloque ceruorum super montes aromatum*. Et hoc mihi sit solatium, quia continua visione te nequeo cernere, saltem crebra visitatione me consolari memento. Sponsa respondet.

APPENDIX VII.

De conflictu vitiorum, et virtutum.

1. Apostolica vox clamat per orbem, atque in procinctu fidei positis, ne securitate torpeant, dicit: *Omnes, qui pie volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur*. Et ecce, quia christianitas etiam in suis principibus iam religiosa, iamque fidelis est, desunt pie viuentibus in Christo Iesu vincula, verbera, flagella, carceres, equulei, cruces, et siqua sunt diuersorum genera tormentorum; quomodo ergo verum erit, quod per Apostolum sonuit, vt omnes pie viuentes persequutionem patiantur? an forte nemo pacis tempore vult pie viuere in Christo Iesu, et ideo desunt ista? Quis hoc vel desipiens dixerit? 2. Tim. 3. 12. Persecutionem pios pati necesse est.

Num. 1. In Isidorianis cap. 84. n. 20. et seqq. de hoc libro disserui, quem alii S. Ioanni Chrysostomo, alii S. Augustino, alii S. Ambrosio, alii S. Isidoro, alii S. Leoni Magno, alii Ambrosio Autperto ascribunt. Caietani Monitum ad hunc librum descripsi, editiones, et codices mss. recensui. Pro editione Grialii Cyprianus Suarez opus emendauit, sed nullas notas, aut varias lectiones apposuit. Maurini inter Appendices operum S. Augustini libellum hunc repo-

2. In hac ergo Apostoli sententia non specialis quorumdam, sed generalis omnium persequutio debet intelligi. Et quidem sunt multi intra sinum matris ecclesiae constituti, qui pie viuentes in Christo, contumeliis afficiuntur, opprobriis, iniuriis, derisionibusque lacessuntur. Ista vere est illa generalis persequutio, quam Apostolus omnes pie viuentes in Christo pati descripsit? Non facile dixerim: quum sint quidam religiosi, quibus nemo prauorum audeat in faciem derogare. Alia ergo intelligenda est, quae immanior, et magis noxia est, quam non mortalis intorquet seueritas, sed vitiorum gignit aduersitas.

3. Dum enim contra humilitatem superbia, contra veram religionem simulatio, contra subiectionem pugnat contemptus, contra Domini timorem inanis gloria, contra fraternam congratulationem inuidia, contra dilectionem odium, contra libertatem iustae correptionis detractio, contra patientiam ira militat, contra mansuetudinem proteruia, contra satisfactionem tumor, contra spirituale gaudium seculi tristitia, contra virtutis exercitium torpor, vel ignauia, contra firmam stabilitatem dissoluta vagatio, contra spei fiduciam desperatio, contra mundi contemptum cupiditas, contra misericordiam obduratio, contra innocentiam fraus, vel furtum, contra veritatem fallacia, atque mendacium, contra ciborum parsimoniam ventris ingluuies, contra moderatum moerorem inepta laetitia, contra discretam taciturnitatem multiloquium, contra carnis integritatem immunditia, atque luxuria, contra cordis munditiam spiritualis fornicatio, contra amorem patriae caelestis appetitus seculi praesentis opponens semet immergit: quid aliud, quam crudelis pie viuentium persequutio aduersus conglobatas virtutum acies desaeuit?

4. O quam dirus, o quam amarus est superbiae congressus, quae angelos de caelo proiecit, homines de paradiso eliminauit; cuius exercitus, atque armorum conflictus, vitia sunt, quae breuiter comprehensa tetigimus? Sed videamus, qualiter castra caeli, et inferni dimicent: arma Christi, et diaboli collisa decertent.

Dicit superbia

5. Certe multis, immo etiam pene omnibus melior es verbo, scientia, diuitiis, honoribus, et cunctis, quae vel carnalibus, vel spiritualibus suppetunt, charismatibus: cunctos ergo despice, cunctis temetipsum superiorem ostende.

Humilitas vera respondet. Genes. 3. 19. Eccli. 3. 20.

6. Memento, quia puluis es, quia cinis es, quia putredo, et vermis es, quia etsi aliquid es, nisi tanto te humilies, quanto magnus es, perdes omnino, quod es. Numquid tu altior, quam primus angelus? numquid tu splendidior in terra, quam Lucifer in caelo? Quod si ille de tanta

enerunt, discrepantia lectionis alicubi notata, De titulo libri videri possunt commentarii nostri ad Psychomachiam Prudentii, eiusdem argumenti, et tituli carmen egregium.

2. *Mortalis*: alii, *materialis*.

3. *Opponens*: al. *oppugnans*.

4. *Eliminauit*: al. *exterminauit*: al. *minauit*. Pro *collisa* al. *consilia*.

6. *Per quemdam sapientem*: ita etiam infra. Quam locutionem Ambrosii Autperti propriam Maurini existimant.

tanta sublimitate per superbiam cecidit, quomodo tu ad caelestem celsitudinem superbiens de imis conscendes, qui illa, quamdiu hic viuis, conditione teneris, de qua per quemdam sapientem dicitur, *Corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem?* Sap. 9. 15.

7. Quam densissimis putamus in terra superbiae tenebris lutum nostrum inuolui, si potuit in caelo stella, quae mane oriebatur, lucis suae globos amittere? Audi ergo potius lucem veritatis dicentem: Isai. 14. 12. *Qui sequitur me* (inquit) *non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae*. In quo autem ipsa esset sequenda, alibi praemonuit, dicens: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et inuenietis requiem animabus vestris*. Io. 8. 12. Matth. 11. 29.

8. Audi, tumor superbiae, audi dicentem ad haec humilitatis magistrum: *Omnis, qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur*: et illud, *Super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem, et quietum, et trementem sermones meos?* Audi, quid etiam de illo Apostolus dicat, qui te ad sectandam humilitatem inuitat. Ait enim: *Qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inuentus, vt homo: humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis*. Si ergo tanta humilitate se deprimit diuina maiestas, quomodo superbire in aliquo debet humana infirmitas? Matth. 23. 12. Isai. 66. 2. Philipp. 2. 6. 7.

9. Age bonum, quod vales: ostende cunctis bonum, quod agis: vt bonus dicaris, vt sanctus, et venerabilis ab omnibus praediceris: vt tamquam Dei electus noscaris: vt nemo te contemnat, nemo te despiciat, sed vniuersi debitum tibi honorem persoluant. Inanis gloria dicit.

10. Siquid boni aliquando agis, non pro transitoriis, sed pro aeternis id honoribus age: absconde, quod facis, in quantum potes: quod si ex toto non vales, sit in corde tuo occultandi voluntas, et non erit de ostentatione vlla temeritas, nec criminis erit aliquando manifestare, quod semper vis celatum habere. Sic denique duas Redemptoris sententias, sibi quasi contrarias, videberis adimplesse, quibus dicitur, *Faciente te eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua, sed eleemosyna tua sit in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*. Et, *videant vestra opera bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est*. Timor Domini respondet. Intentio recta. Matth. 6. 3. Matth. 5. 16.

11. Caue prorsus, ne illa sententia tibi conueniat, qua de hypocritis dicitur: *Omnia opera sua faciunt, vt beatificentur ab hominibus: amen dico vobis, receperunt mercedem suam*. Attende tibi in cunctis, quae agis, ne cenodoxiae elatione pulsatus cum his, qui etiam de miraculorum signis gloriabantur, audias: *Videbam Satanam, sicut fulgur, descendentem de caelo*: sed time: nam scriptum est: *Timor Domini gloria, et gloriatio, et lae-* Matth. 6. Luc. 10. 18. Eccli. 1. 11. et 17.

11. *Tibi conueniat*: al. *te conueniat*. Et mox, *mercedem suam ab hominibus laudes, quas amauerunt. Attende etc.* Infra post *Corona exultationis* alii alia addunt ex eodem loco Ecclesiastici, quae plures omittunt.

titia, *et corona exultationis*. Timor Domini delectabit cor, et dabit laetitiam, et gaudium, et longitudinem dierum. Timenti Dominum bene erit in extremis, et in die defunctionis suae benedicetur. Et infra: *Radix sapientiae timere Dominum*, *et rami illius longitudo dierum*.

Simulatio suggerit.

12. Quia nihil boni in abscondito facis, ne a cunctis cognitus detesteris, finge te foris, quod intus esse non appetis.

Vera religio respondet.

Matth. 23.25. 26. et 27.

13. Nequaquam omnino id agas, sed magis satage bonus fieri, quod non es: nam ostendere hominibus, quod non es, quid aliud, quam damnatio est? Memor esto itaque, quod dicitur: *Vae vobis*, *scribae*, *et pharisaei hypocritae*, *qui mundatis*, *quod deforis est calicis*, *et paropsidis*, *intus autem pleni estis rapina*, *et immunditia*. Pharisaee caece, munda prius, quod intus est calicis, et paropsidis: vt fiat mundum, quod deforis est.

14. Itemque illud, quod in euangelio inculcando repetitur: *Vae vobis*, *scribae*, *et pharisaei hypocritae*, *qui similes estis sepulcris dealbatis*, *quae foris apparent hominibus speciosa*, *intus plena sunt ossibus mortuorum*, *et omni spurcitia*: *sic et vos deforis quidem apparetis hominibus iusti*, *intus autem pleni estis hypocrisi*, *et iniquitate*; necnon et illud, quod de talibus scriptum est; *Venient ad vos in vestimentis ouium*, *intrinsecus autem sunt lupi rapaces*.

Matth. 7. 15.

Elatio obiicit.

15. Qualis es tu, vt peioribus obtemperes? deterioribus famulatum exhibeas? te magis, quam illos decuerat imperare, qui tibi non possunt ingenio, vel industria, aut viribus coaequari. Obtempera igitur imperio Dei, et non sit tibi vlterius cura de aliquo.

Beata autem submissio respondet.

Lucae 10. 16.

16. Si Dei obtemperandum est imperio, humano subdi necesse est magisterio: ipse enim dicit; *Qui vos audit*, *me audit*: *et qui vos spernit*, *me spernit*. Ita (inquit) oportet, sed si talis, qui imperat, esset: non est talis, per quem Deus imperet. Sed Apostolus contra, *Non est potestas*, *nisi a Deo*: *quae autem sunt*, *a Deo ordinata sunt*: *itaque qui resistit potestati*, *Dei ordinationi resistit*. Quales enim esse debeant hi, qui imperant, non est subditis discutiendum.

Matth. 20.25. etc. et 23.2. ec.

17. Et quidem primis ecclesiae pastoribus Dominus dicit, *Scitis*, *quia reges gentium dominantur eorum*, *et qui potestatem exercent inter eos*, *benefici vocantur*: *vos autem non sic*, *sed qui vult in vobis esse maior*, *erit omnium seruus*: *sicut filius hominis non venit ministrari*, *sed ministrare*, *et dare animam suam pro multis*. Sed tamen quia non omnes tales futuros praeuidit, subiectorum omnium personas in discipulis assumens, praemonuit dicens: *Super cathedram Moysi sederunt scribae*, *et pharisaei*, *quaecumque dixerint vobis*, *facite*: *quae autem faciunt*, *facere nolite*.

Inuidia dicit.

18. In quo illo, vel illis minor es? cur ergo eis vel aequalis, vel superior non es? quanta vales, quae ipsi non valent? non ergo tibi aut superiores, aut etiam aequales esse debent.

Fraterna congratulatio respondet.

19. Si ceteros virtutibus antecellis, tutius in loco infimo, quam in summo temetipsum conseruas; saepe enim de alto peior fit ruina: quod si ti-

15. Ad marginem: *Elatio obiicit*: al. *inobedientia dicit*.

16. *A Deo ordinata*: al. cum Vulgata ad Rom. 13. 1. *a Deo ordinatae*.

bi, vt asseris, quidam superiores, vel aequales sunt, quid te laedit? quid tibi nocet? caue prorsus, ne dum aliis locum inuides celsitudinis, illum imiteris, de quo scriptum retines: *Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum; imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius.* Sapient. 2.24.

20. Absit, vt illum ames, quem in omnibus contrarium habes, qui tibi derogat, qui tibi insultat, qui te conuiciis exasperat, qui tibi peccata tua improperat, qui te dictis, operibus, atque honoribus semper praeire festinat? nisi enim tibi inuideret, nequaquam se ita praeferret. Odium dicit.

21. Numquid, quia haec, quae narras, odio habenda sunt in homine, propterea non est amanda Dei imago in homine? sicut Christus, qui in cruce positus inimicos suos dilexit, et ante crucis tormentum admonuit dicens: *Diligite inimicos vestros, et benefacite his, qui oderunt vos, et orate pro persequentibus, et calumniantibus vos, vt sitis filii patris vestri, qui in caelis est.* Et sicut per Salomonem, et apostolos dicitur: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius.* Dilectio respondet. Homo amandus, etsi habens non amanda. Matth. 5. 44. Prouerb.25.21

22. Cui sententiae Apostolus ex proprio subiunxit dicens, *Noli vinci a malo, sed vince in bono malum*: quod contra de his, qui fratres odisse noscuntur, per Ioannem dicitur: *Qui odit fratrem suum, homicida est: et scitis, quia omnis homicida non habet vitam aeternam in se manentem.* Et rursum, *Qui odit fratrem suum, in tenebris ambulat, et in tenebris est vsque adhuc, et nescit, quo eat, quoniam tenebrae obcaecauerunt oculos eius.* Rom. 12. 20. et 21. 1. Io. 3. 15. 1. Io. 2. 11.

23. At (inquis) sufficit mihi, quod amantes me diligo. Sed Dominus e contrario: *Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne et publicani hoc faciunt?* Quid tu ad haec obiicere vales? Certe, *Qui odit fratrem suum, manet in morte: et qui diligit, in Deo manet, et Deus in eo.* Omnem ergo amaritudinem fellis euome, et quoquo pacto valueris, charitatis dulcedinem sume: nihil enim suauius, nihil illa beatius est. *Deus* (inquit Ioannes) *charitas est*: et egregius praedicator: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Vnde neque immerito delictorum facinora tegere dicitur: sicut scriptum est, *Vniuersa delicta operit charitas.* Matth. 5. 46. 1. Io. 4. 16. Rom. 5. 5. Prouerb.10.12

24. Quis poterit sustinere? quis silentio tegere, quanta ille, vel ille praua committit, nisi forte qui consentit? Detractio dicit.

25. Nec tacenda sunt mala proximi, nec consentienda, sed charitate fraterna in faciem proximus est redarguendus, non autem occulte detrahendus. Quod si obiicitur, iccirco fratrem coram oculis increpare nolle, ne exasperatus non correptione proficiat, sed magis ex correptione scandalum sumat: occurrit scriptura diuina, et versa vice hoc magis scandalum esse denunciat, dicens: *Sedens aduersus fratrem tuum detrahebas, et aduersus filium matris tuae ponebas scandalum.* Libertas iustae correptionis respondet. Mala proximi corripienda. Psalm. 49.20. et 21.

21. *Per Salomonem, et apostolos*: al. *per Salomonem apostolum*.

23. *Egregius praedicator*: hoc quoque Ambrosii Autperti proprium Maurini agnoscunt. Nonnulli contra mss. addunt *Paulus*.

26. Maius enim scandalum sumit, qui sibi detrahentem intelligit, quam qui corripientem sustinet, et quia nonnumquam errata delinquentium ad tempus silentio tegenda sunt, vt aptiori tempore corrigantur, subiungitur: *Haec fecisti, et tacui*. Ne autem ex hoc discreto silentio detractores sibi plauderent, qui, dum semper occulte derogare malunt, numquam in apertam increpationem prosiliunt: adhuc subinfertur; *Existimasti inique, quod ero tibi similis*; acsi diceretur: iniquum est cogitare, vt inde detractori similis appaream: vnde ad tempus reticens, nec derogans, locum apertae correptionis expecto, vnde et protinus subditur; *Arguam te, et statuam contra faciem tuam*: veluti diceretur, non in occulto, vt est tua consuetudo, sed in aperto, vt est mea solicitudo, aptum corripiendi tempus expectans, peccatorem arguam, et eius delicta contra faciem illius statuam.

Discreta correptio.

27. At (inquis) non odi, sed amo, quem ita in absconditis diiudicans reprehendo. Immo magis hunc odis, et non diligis: vnde detrahis, et non corrigis. Quam sit autem detestanda obtrectatio proximi, plerisque in locis scriptura diuina testatur: vnde est illud: *Detrahentem aduersus proximum suum occulte, hunc persequebar*; et illud: *Qui detrahit fratri, detrahit legi*: illudque: *Qui detrahit fratri, eradicabitur*: necnon et illud Apostoli Pauli: *Videte, ne dum inuicem mordetis, abinuicem consumamini*.

Psalm. 100.5. Iacobi 4. xI. Gal. 5. 15.

28. Quae contra te aguntur, aequanimiter ferri non possunt, immo patienter tolerare peccatum est: quia si non eis cum magna exasperatione resistitur, contra te deinceps sine mensura cumulabuntur.

Ira dicit:

29. Si passio Redemptoris ad mentem reducitur, nihil tam durum est, quod non aequo animo toleretur. *Christus enim* (vt ait Petrus) *passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius*. Ipse autem dicit: *Si patrem familias Belzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius: si me persequuti sunt, et vos persequentur*. Sed quanta sunt in comparatione passionum illius, quae patimur? ille enim opprobria, irrisiones, contumelias, alapas, sputa, flagella, spineam coronam, crucemque sustinuit: et nos miseri ad nostram confusionem vno sermone fatigamur, vno verbo deiicimur.

Patientia respondet. 1. Petr. 2. 21. Matth. 10. 25. Io. 15. 20. et 23

30. Et quid agimus de eo, quod dicitur: *Si non compatimur, nec conregnabimus*? Quapropter retundendi sunt irae stimuli, et eius metuenda damnatio: vnde scriptum legimus: *Qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit concilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehennae ignis*. Ibi tamen remedium inuenitur ex eo, quod subditur: *Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum*.

2. Tim. 2. 12. Matt. 5. 22. 23.

31. Acsi aperte diceretur, nec in corde tacitam precem effundas, nisi

Oratio ne fiat, laeso proximo non pacato.

29. *Ille enim etc.* Sic Autpertus l. 1. in Apoc. cap. 7., vt notarunt Maurini.

30. *Inuenitur*: al. *innuitur*.

31. *De cordibus vestris*: al. omittunt.

prius offensum proximum satisfaciendo ad lenitatis mansuetudinem perducas: munus enim nostrum est oratio nostra, altare vero nostrum est cor. Ille autem, qui hoc facere, quoties inter duos sine causa ira fuerit excitata, studuerit, promissam damnationem nequaquam incurret. Sed sunt multi, qui petenti sibi veniam delicta non remittunt, contra quos illa Domini sententia venit, qua dicitur: *Si non dimiseritis hominibus peccata eorum de cordibus vestris, nec pater vester caelestis dimittet vobis peccata vestra.* Matth. 6. 14.

32. Plura sunt (inquis), quae commisit, et me saepius offendit. Ad haec non ego, sed Dominus respondet. Nam quum Petrus ad eum diceret: *Quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? vsque septies?* Matth. 18. 22. et ille ad eum inquit: *Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.* Quam multi autem sunt, qui suas iniurias tarde relaxant, Dei vero citius indulgent? fitque nonnumquam, vt occasione Domini iniurias vindicandi, suas vindicent irati.

33. Quid quoque de illis dicendum est, qui furore caecitatis vsque ad verba prodeunt maledictionis; nisi hoc quod Apostolus ait: *Neque maledici regnum Dei possidebunt?* 1. Cor. 6. 10. quod Iacobus exaggerando detestans ait: Iacob. 3. 8. etc. *Linguam nullus hominum domare potest, inquietum malum, plena veneno mortifero, in ipsa benedicimus Deum, et Patrem, et in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt, ex ipso ore procedit benedictio, et maledictio.* Non oportet, fratres mei, haec ita fieri; numquid fons de eodem foramine emanat dulcem, et amaram aquam? hac de causa alibi etiam dicitur; *Mors, et vita in manibus linguae.* Prouerb. 18. 21

34. Numquid stultis, numquid insensatis, ac brutis animalibus lenia verba, et non magis asperrima (vt tales decet), dum delinquunt, obiicienda sunt? Proteruia dicit.

35. Non tua in his persuasio, sed Apostoli sequenda est praeceptio, qui de hac sententia dilectum discipulum admonet dicens: *Seniorem ne increpaueris, sed obsecra, vt patrem; iuuenes, vt fratres: anus, vt matres; adolescentulas, vt sorores in omni castitate.* Et rursum; *Seruum* (inquit) *Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati.* Mansuetudo respondet. 1. Tim. 5. 1. et 2. 2. Tim. 2. 24. et 25.

36. Rursumque: *Argue, obsecra, increpa in omni patientia, et doctrina*; quod videlicet malum proteruiae deterius adhuc subditis, quam praelatis nocet: saepius enim contingit, vt leniter, ac cum charitatis dulcedine prolatam correptionem spernant, et contra humilitatis verba despectionis emittant iacula; vnde scriptum est: *Qui arguit derisorem, ipse sibi facit iniuriam.* E contra de illo, qui per increpationem proficit, dicitur; *Argue sapientem, et amabit te.* 2. Tim. 4. 2. Prouerb. 9. 7. et 8.

37. Testem habes Deum in caelis: non tibi sit cura, quid de te suspicentur homines in terris. Tumor dicit.

38. Non est danda detrahendi occasio, nec susurrandi suspicio: sed Humilis satisfactio respondet.

36. *Et amabit te.* Apud S. Ambrosium nonnulla hic adduntur.

38. *Qui christiano nomine censiti*: apud S. Augustinum, *qui christiana fide*

1. Tim. 5. 14. si sunt, quae corrigantur, manifestanda: aut certe si desunt, humili pro-
1. Cor. 8. 4. testatione neganda: quia et Apostolus admonet, nullam occasionem dare diabolo maledicti gratia: quod et in illis detestatus est, qui christiano nomine censiti, in idolio ad comedendum recumbebant: et quamquam idolum pro nihilo ducentes, immolata, quasi innoxios cibos, sumerent, infirmas tamen fratrum conscientias per hoc factum ad nefandos idolorum ritus trahebant.

Tristitia dicit. 39. Quid habes, vnde gaudeas, quum tanta mala de proximis portas? perpende, cum quo moerore omnes intuendi sunt, qui in tanto contra te amaritudinis felle versantur?

Spirituale gaudium respondet. Tristitia duplex. 40. Geminam esse tristitiam noui, immo duas esse tristitias noui: vnam scilicet, quae salutem, alteram, quae perniciem operatur; vnam, quae ad poenitentiam trahit, alteram, quae ad perditionem perducit. Tu quidem vna ex illis esse cognosceris, sed omnino quae mortem operaris: non est igitur in his contristandum, quae suades, sed contra magis gaudendum in his, quae necdum intelligis: quia et dator gaudii perennis
Matth. 15. XI. dixit: *Quum persequuti vos fuerint homines, et dixerint omne malum aduersum vos, mentientes propter nomen meum, gaudete in illa die, et exultate: ecce enim merces vestra copiosa est in caelis*. Memento, quia nostrae
Act. 5. 41. religionis culmina, *Apostoli ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati*: nullus ergo moeroris locus esse debet, vbi tanta laetitia succedit.

Torpor, et ignauia dicunt. 41. Si lectioni continuato studio semper insistis, oculorum caliginem incurris: si indesinenter lacrymas fundis, ipsos etiam oculos amittis: si pro te latis vigiliis psalmorum censum persoluis, insaniam capitis acquiris: si quotidiano te conficis labore, ad opus spirituale quando consurges?

Exercitium virtutum. 42. Quid tibi adhuc proferenda tam longa temporum promittis spatia? numquid scis, si crastina viues die? Immo etiam si vel vnam horam in hac vita facias? an forte mente excidit, quod Saluator in euange-
Matth. 25. 13. lio dicit: *Vigilate, quia nescitis diem, neque horam*? Quapropter discute torporis inertiam, semperque memento, quia regnum caelorum non tepidi, non molles, non desides, sed violenti, atque feruentes diripiunt.

Dissoluta vagatio dicit. 43. Si Deum esse vbique credis, cur vnum singulariter locum, quo tanta mala perpetrantur, custodis, et ad alia potius non transis?

Firma stabilitas dicit. 44. Si ita est, vt asseris, quia vbique Deum esse fateris, ergo nec iste locus deserendus est, quem fugere appetis, quia et in ipso Deus est. At, inquis, meliorem inquiro, meliorem inuenio: sed respondeo: numquid meliorem, aut etiam talem inuenies, qualem diabolum, et hominem perdi-
Gen. 3. 23. disse cognoscis? memor esto itaque, quia primus angelus de caelo ruit, et primus homo de paradiso expulsus, ad aerumnam huius seculi
Gen. 19. peruenit. Attende, quia Lot exercitio malorum probatus inter sodomitas

censentes, et supplent Maurini, *idolum nihil esse*. Quod non placet. Alii, *qui christianae fidei consentientes*: apud Sanctum Leonem, *qui christianam fidem censentes*.

40. Forte, *moerori locus*.

42. Apud S. Augustinum, *discute corporis inertiam ... violenti, vimque facientes*. Maurini coniiciunt, *excute* pro *discute*.

sanctus fuit, in monte vero securitate torpens inebriatus cum filiabus peccauit: quod videlicet vagationis taedium adhuc alteram speciem reddit, dum quosdam etiam in vno loco perseuerantes a spiritualibus retrahens, vel terrenis negotiis implicare, vel rebus vilissimis satagit occupare, contra dicta Apostoli perpetrans, qui ait: *Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus, vt ei placeat, cui se probauit*. Et rursum: *sine intermissione orate, in omnibus gratias agite*. 2. Tim. 2. 4. 1. Thess. 5. 16.

45. Quae, et quanta commisisti? quam grauia crimina? quam innumera delicta? et tamen in melius necdum vitam mutasti, necdum conuersationem vtiliter correxisti: ecce enim (vt cernis) mala semper consuetudine obligatus teneris, conaris exurgere, sed peccatorum oneribus praegrauatus relaberis. Quid ergo agendum est, quando de praeteritis certa damnatio imminet? de praesentibus emendatio nulla succurrit? nisi vt admittantur rerum temporalium voluptates, dum consequi nequeunt futuri seculi oblectationes. Desperatio dicit.

46. Si de criminibus agitur, et delictis, ecce Dauid adulterio reus simul, et homicidio de inferni faucibus Domini misericordia describitur liberatus. Ecce Manasses omnium peccatorum nefandissimus, impurissimus, ac sordidissimus, illecebrosissimus quoque, per poenitentiam tamen de morte ad vitam rediit. Ecce Maria Magdalene innumeris peccatorum sordibus inquinata, ad fontem pietatis anxia currens, Dominique vestigia lacrymis rigans, capillis detergens, deosculans quoque, et lambens, vnguentoque vngens ablui promeruit. Spei fiducia respondet. 2. Reg. xi. 2. Paral. 33. 12. Lucae 7. 37.

47. Ecce Petrus negationis suae vinculis astrictus, amarissimis lacrymis infidelitatis nodos resoluit. Ecce simul seditione, et effusione fraterni sanguinis latro obnoxius, vnius horae momento, vnaque confessionis voce de cruce ad paradisum transiit. Ecce Saulus ecclesiam Dei persequens multos pro nomine Christi perimens, et, vt ita dixerim, martyrum cruore totum se inficiens, apostolus factus, in vas electionis est commutatus. Luc. 22. 62. et 23. 42. Act. 9. 1.

48. Vbi ergo tot, tantaque praecedunt exempla, dent locum desperationis mala colloquia: quum etiam scriptum sit: *In quocumque die conuersus peccator ingemuerit, saluus erit*. Et rursum: *Nolo mortem impii, dicit Dominus*. De conuersatione in melius necdum mutata quid aliud respondeam, nisi vt quod heri quisque non egit, hodie agat, dum adhuc viuere licet, nec differat de die in diem, dum nescit, si vel vnam correctionis habeat diem, semperque pro viribus desuper acceptis prauae consuetudini resistens dicat mane, et vespere: *Nunc coepi, haec est mutatio dexterae excelsi?* Ezec. 18. 21. 33. 11. Eccli. 5. 8. Ps. 76. xi.

49. Valde sine culpa es, quod quaedam habenda concupiscis, quia Cupiditas dicit.

45. *Consequi*: ita etiam alii passiue.

46. *Peccatorum sordibus*: al. *fornicationum sordibus*.

48. *Dent locum*: apud Ambrosium *non dent locum*, Maurini obseruant, *dent* esse pro *cedant*. Pro verbis *In quocumque die etc.* laudatur Ezech. 18. 21., et 33. xi. Vide notam ad cap. 14. libri de ordine Creaturarum num. 12.

non multiplicari appetis, sed egere pertimescis: et quod male alius retinet, ipse melius expendis.

Mundi contemptus respondet. 50. Ista nec apud homines seculares sine periculo, vel offensione procurantur: quia quanto quisque amplius habere coeperit, tanto amplius habere concupiscit: fitque, vt modum in concupiscendo non habeat, dum innumeris huius seculi curis deseruire festinat. Vt enim ait Scriptura:

Auaritiae mala.

Eccle. 5. 9. *Auarus pecuniis non implebitur*. Quae nimirum quam sit detestanda,
Coloss. 3. 5. Paulus indicat, dicens: *Et auaritia, quae est idolorum seruitus*: quam sit
1. Tim. 6. 9. noxia, idem exponens ait: *Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa, et nociua, quae immergunt homines in interitum, et perditionem*: quam sit detestanda, quidam
Eccli. 10. 9. sapiens denunciat, quum dicit: *Auaro nihil est scelestius*: quam sit noxia,
Iacob 5. v. 1. Iacobus aperit, dicens: *Agite, nunc diuites, plorate vlulantes in miseriis, quae aduenient vobis; diuitiae vestrae putrefactae sunt: vestimenta vestra a tineis comesta sunt: aurum, et argentum vestrum aeruginauit, et aerugo eorum in testimonium vobis erit, et manducabit carnes vestras, sicut ignis*.

51. Sed nec Redemptor noster praeterire voluit cupiditatis malum,
Matth. 19. 23. quam noxium esset, ait enim: *Difficile, qui pecunias habent, in regnum*
Marci 10. 25. *Dei introibunt*. Et rursum: *Facilius est, camelum per foramen acus transire, quam diuites in regnum caelorum intrare*. Si igitur secularibus viris

Paupertatis votum. ita est periculosa cupiditatis industria, quanto magis illis periculosior est, qui iam habitu, et conuersatione seculares esse desierunt, qui totum, quod viuunt, Deo deuouerunt? ad quos specialiter Redemptoris transeunt ver-
Matth. 6. 31. ba, quibus destrui possit morbus auaritiae: *Nolite* (inquit) *soliciti esse, quid manducetis, aut quid bibatis, aut quo operiamini: haec omnia gentes inquirunt; quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis*.

52. O quam beata, o quam secura, o quam amplectenda sententia! nullus in hac vita securus est, vt ille, qui nihil praeter Christum appetit possidere, cuncta, quae sunt necessaria, sub hac sponsione probatur
2. Cor. 6. 10. habere, sicut Paulus ditissimus pauper dicebat: *Tamquam nihil habentes, et omnia possidentes*. Omnia itaque non superflua, sed tantum necessaria,
1. Tim. 6. 8. ipso confirmante, ac dicente: *habentes victum, et vestitum, his contenti simus*.

53. Dicis forte, ideo a sanctis, religiosisque viris plura habenda sunt, vt melius ab ipsis, quam a popularibus, erogentur Christi pauperibus. Et ego consentio, sed praelatis, non autem subditis, quos maxime illud
Genes. 19. 26. mulieris Lot exemplum deterret, quae dum post tergum a Sodomis exiens respexit, in statuam salis conuersa spiritum efflauit. Vnde et Christus
Lucae 9. 62. tale quid praecauendum denunciat, dicens: *Nemo mittens manum suam ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno caelorum*. Hinc Petrus ait:
2. Petri 2. 21. et 22. *Melius illis esset non cognoscere viam iustitiae, quam post cognitionem retrorsum conuerti ab eo, quod est illis traditum, sancto mandato*. Continget enim eis illud veri prouerbii: canis reuersus ad vomitum, et sus lota in volutabro luti.

54. Qui

54. Qui nimirum auaritiae morbus numquam melius compescitur, nisi quum dies mortis sine obliuione meditatur, et quum qualis post modicum in sepulcro futurus sit homo, consideratur. Hoc certe fixum manebat in illius memoria, qui dicebat: *Homo putredo, et filius hominis vermis*. Haec ab illius non recesserant corde, qui dicebat: *In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, et in aeternum non peccabis*. Quid tunc rogo, quid tunc diuitiae conseruatae proderunt? audi, quid dicit Iob: *Nudus egressus sum de vtero matris meae, nudus reuertar illuc*: et Apostolus: *Nihil intulimus in hunc mundum, sed nec auferre quid possumus?* — Auaritiae medicina. — Iob. 25. 6. — Eccli. 7. 40. — cap. 1. v. 21. — 1. Tim. 6. 7.

55. Si ea, quae possides, egentibus tribuis, vnde subiectos absque pecunia nutris? — Obduratio dicit.

56. Si Apostoli modum in hac parte tenueris, vtrumque perficere valebis: hinc enim idem ipse ad Corinthios ait: *Si voluntas prompta est, ex hoc, quod habet, accepta est, non secundum id, quod non habet; non enim vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex aequalitate. In praesenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt et illorum abundantia vestrae inopiae sit supplementum, vt fiat aequalitas, sicut scriptum est: Qui multum, non abundauit, et qui modicum, non minorauit*. — Misericordia respondet. — 2. Cor. 8. 12. — Exod. 16. 18.

57. Hinc quidam iustus prolem dilectam admonet, dicens: *Si multum tibi fuerit, abundanter tribue, si autem exiguum, et hoc ipsum libenter impertire*. Hinc quoque incarnata Veritas dicit: *Verumtamen, quod superest, date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis*. Audite, obdurata praecordia: *Iudicium sine misericordia ei, qui non facit misericordiam*. Quo contra per prophetam Dominus admonet, dicens: *Frange esurienti panem tuum, et egenos, vagosque induc in domum tuam, quum videris nudum, operi eum, et carnem tuam ne despexeris*. — Tob. 4. 9. — Luc. 11. 41. — Iacobi 2. 13. — Isai. 58. 7.

58. Memento, quid purpurato diuiti contigerit, qui non ideo damnatus est, quod aliena abstulerit, sed quod egenti pauperi sua non tribuerit; vnde et in inferno positus ad petenda minima peruenit, quia hic parua negauit. Memento etiam, quid ad sinistram positis iudex caeli dicturus sit; *Ite, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, et angelis eius*. Et rursum: *Esuriui, et non dedistis mihi manducare*; et cetera, quae ibi terribiliter enumerantur. — Lucae 16. 20. — Matth. 25. 41.

59. *Furtum*, et *fraus* quamquam gradus diuersos habeant loquutionis, vnum est tamen, quod dicunt.

60. Si aliena non tollis, ex proprio diues, vel sufficiens esse non vales. — Furtum dicit.

61. Si cuncta, quae tibi praelatus seruanda commisit, illibata consignas, et nec modicum quid seruandum existimas, vnde vel propriis vtilitatibus consulas, vel amicis, et commilitonibus placeas, non habebis. — Fraus dicit.

62. Melius est, esse pauperem, et insufficientem, nullique ex dato placere, quam aliquem laedere furto, vel fraude: qui enim aliena quolibet — Sed innocentia ad vtraque respondet.

54. Apud Augustinum, *audi quid*: *Nudus . . . illuc*: *audi quid*, subintellecto vtrobique *proderunt*.

55. *Absque pecunia*: al. *absque penuria*: sed illud retinendum.

57. *Quo contra*: modum hunc loquendi Ambrosio Autperto familiarem esse Maurini animaduertunt.

modo iniuste praeripit, ipse sibi regni caelestis aditum claudit; vnde et praedicator egregius quosdam redarguit, dicens: *Omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos: quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? sed vos iniuriam facitis, et fraudatis, et hoc fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt?* Atque inter cetera subiungit: *neque fures, neque rapaces regnum Dei possidebunt*.

1. Cor. 6. 7. etc.

63. *Fallacia*, atque *mendacium* et ipsa vnum dicunt: fallacia autem fit ingenio, mendacium vero simplici verbo, quum in non dando aliquem laedere quaerit.

Fallacia dicit.

64. Quid in petendo moras innectis? non habeo, quod tibi tribuere possim. Celans vtique in corde, quod habet, vel quod sibi conseruet, vel quod aliis (si voluntas inest) tribuat.

Mendacium dicit.

65. Omnino quod postulas, non habeo; licet non artificioso ingenio, sicut fallacia, sed simplici negationis verbo frustratur petentem.

Sed veritas ad vtraque respondet. Sap. 1. 11. Apoc. 21. 8.

66. Nec artificioso ingenio, nec simplici verbo oportet decipere quemquam, quia quolibet modo mentiatur quis, *os, quod mentitur, occidit animam*, et omnibus mendacibus *pars illorum erit in stagno ignis ardentis sulphure*.

Dicit ventris ingluuies.

67. Ad esum Deus omnia munda condidit, et qui saturari cibo respuit, quid aliud, quam muneri concesso contradicit?

Sed ciborum parsimonia respondet.

68. Vnum horum, quod dicis, verum est; ne enim homo fame moreretur, omnia ad esum Deus munda creauit: sed ne comedendi mensuram excederet, abstinentiam imperauit: nam inter cetera sua mala saturitate, maxime panis, Sodoma periit, Domino attestante, qui ad Ierusalem per prophetam loquitur, dicens: *Haec est iniquitas sororis tuae Sodomae, saturitas panis*. Quapropter sicut aeger ad medicinam, sic ad sumendas dapes debet quisque accedere, nequaquam scilicet in illis voluptatem appetens, sed necessitati succurrens.

Ezech. 16. 49. Cibus, vt medicina, sumendus.

Luc. 21. 34.

69. Hinc incarnata Veritas per euangelium ait: *Attendite, ne grauentur corda vestra crapula, et ebrietate*. Contra de insatiabili iudaeorum voracitate Apostolus dicit: *Multi ambulant, quos saepe dicebam vobis, nunc autem et flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusione eorum, qui terrena sapiunt*. Et rursum: *Esca ventri, et venter escis, Deus autem et hunc, et has destruet*: ille autem plene hoc vitium superat, qui in sumendis dapibus non solum parsimoniam tenet, vt scilicet refectionem semper esuries imperet: verum etiam accuratiores simul, et lautiores epulas, excepta corporis infirmitate, et hospitum susceptione, contemnit.

Philipp. 3. 18. 19.

1. Cor. 6. 13.

Dicit inepta laetitia.

70. Vt quid animi gaudium intus abscondis? egredere in publicum laetus, dic aliquid foris, vnde vel tu, vel proximi rideant, fac eos laetos tua laetitia.

63. *Laedere*; al. *illudere*.
64. *Quod habet*: al. *qui habet*, vel *quid habet*.
69. *Accuratiores*: al. *lautiores*.

71. Vnde tibi est tanta laetitia? numquid iam diabolum vicisti? numquid iam inferni poenas vicisti? numquid iam dè exilio ad patriam venisti? numquid iam de tua electione securitatem accepisti? An forte in obliuionem venit, quod Dominus dicit, *Mundus gaudebit, vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium?*

Moderatus moeror respondet. Io. 16. 20.

72. An forte memoria excessit, quod idem alibi dicit, *Vae vobis, qui nunc ridetis, quia plorabitis, et flebitis*, quodque per Salomonem dicitur: *Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat*: et econtra per euangelium: *Beati, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*: rursumque per Salomonem: *Nescit homo, vtrum amore, an odio dignus sit, sed omnia reseruantur in futurum incerta?* Comprime ergo inanem laetitiam, qui necdum euasisti poenalem aerumnam. Nonne apud omnes insanus iudicatur is, qui in carceris tenebris reclusus gaudere conatur?

Lucae 6. 25. Prouer. 14 13. Matth. 5. 5. Eccl. 9. 1.

73. Non reus ille tenebitur, qui plura quidem, sed bona loqui, sed ille, qui saltem rara, sed mala dicere probatur.

Multiloquium dicit.

74. Verum est, quod dicis: sed dum multi bona proferre videntur, saepe contingit, vt a bonis loquutio inchoata, ad aliquid prauum deriuetur, hoc ipsum sacra scriptura pronunciante, *quia in multiloquio peccatum non deerit*. Et si forte inter innumera verba declinantur criminosa; sed numquid declinari poterunt inutilia, atque otiosa, de quibus vtique ratio erit in futuro reddenda? Tenendus ergo est modus in loquendo, et ab ipsis nonnumquam vtilibus verbis parcendum, sicut beatus Psalmista legitur fecisse, dicit enim: *humiliatus sum, et silui a bonis*.

Cui discreta taciturnitas respondet. Prou. 10. 19. Ps. 38. 3.

75. Non est grande facinus sine concubitu maris, et feminae vel propriis, vel alterius inquinari manibus.

Immunditia dicit.

76. Non sic ait Apostolus. Quid ergo ait? *Neque immundi* (inquit) *regnum Dei possidebunt*.

Carnis integritas respondet. 1. Cor. 6. 9.

77. Cur te in voluptate tua modo non dilatas, quum, quid te sequatur, ignoras? acceptum tempus in desideriis perdere non debes, quia, quam citius pertranseat, nescis; si enim Deus misceri hominem in voluptate coitus noluisset, in ipso humani generis exordio masculum, et feminam non fecisset.

Luxuria dicit.

78. Nolo, ignorare te fingas, quid post hanc vitam recipias: si enim pie, et caste vixeris, sine fine gaudebis; si vero impie, et luxuriose, aeternis incendiis subiacebis. Inde autem eo castius viuere debes, quo quam citius tempus acceptum pertranseat, ignorare te dicis. Quod vero in exordio generis humani ad hoc masculum, et feminam Deum creasse profiteris, vt mutuis amplexibus se miscere deberent, omnino verissime dicis: sed quia nubendi licentia quibusdam tribuitur, hoc est, qui virginitatem, vel castimoniam vidualem nequaquam professi sunt, quibusdam autem non tribuitur, id est, qui virgines, vel continentes esse decreuerunt: fornicatio vero quia nulli impune conceditur, non attendis.

Castitas illibata respondet. Castitatis professio.

73. Alii, *ille potius, qui rara, et mala dicere probatur*.

74. *Inchoata*: al. *inchoans*, Maurini obseruant, congruere regulae S. Benedicti cap. 6., quod hic dicitur, *ab ipsis nonnumquam vtilibus verbis parcendum*.

79. An contemnendum putas, quod Apostolus lubricis dicit: *Fugite fornicationem; omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat?* Quod si hoc paruipendendum existimas, audi, quod postmodum in sempiternum deplores, et gemas: *Neque adulteri* (inquit), *neque fornicarii, neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt*. O quam parua est concubitus hora, qua perditur vita aeterna! quod ergo emolumentum affert corpori? quodue tribuit lucrum, quod tacito animam ducit ad tartarum?

Item spiritualis fornicatio dicit.

80. Numquid damnandum aliquid agit is, qui in corde libidini consentit, et ad opus libidinis non pertransit?

Sed munditia cordis respondet. Matth. 5. 28. Iob. 31. 1. 2.

81. Omnino delinquit, qui animae castimoniam non custodit: vnde et auctor munditiae in euangelio dicit, *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo*. Vnde et per beatum Iob dicitur, *Pepigi foedus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine; quam enim partem haberet Deus in me desuper, et hereditatem Omnipotens de excelsis?*

cap. 1. v. 16. Matth. 9. 4. Rom. 2. 15.

82. Nisi enim auctori nostro cogitatio praui consensus displiceret, nequaquam per Isaiam diceret: *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis*: et in euangelio pharisaeis: *Vt quid cogitatis mala in cordibus vestris?* sed nec Apostolus diceret: *Cogitationum inter se inuicem accusantium, aut etiam defendentium in die, qua iudicabit Dominus occulta hominum, secundum euangelium meum, per Iesum Christum*.

Appetitus seculi praesentis dicit.

83. Quid pulchrius? quid honestius? quid venustius? quidue potest esse delectabilius, quam quod in praesenti vita quotidie cernimus? o quam mirabilis caeli camera in aere iucundo, in lumine solis, in augmento lunae, atque defectu, in varietate stellarum, et cursu! quam oblectabilis terra in nemorum floribus, in fructuum suauitatibus, in pratorum, riuorumque amoenitatibus, iu segetum culmis luxuriantibus, in vinearum foliis, et botris plenis palmitibus, in vmbris siluarum, et planis exitibus, in equorum, et canum cursibus, in ceruorum, et caprearum saltibus, in accipitrum volatibus, in pauonum, columbarum, turturumque, et omnigenarum auium vocibus, pennis, et collis, et in domorum pictis muris, et laquearibus, in organorum, omniumque musicorum instrumentorum tinnulis cantibus, in mulierum venustis aspectibus, earumque superciliis, et crinibus, oculis, et genis, gutture, et labiis, naso, manibus, atque extrinsecus adhibitis auro, et gemmis distinctis monilibus, postremo innumeris caeli, et terrae, atque maris varietatibus, necnon et vtilitatibus, et siqua sunt alia, quae modo non recolit sensus.

Amor patriae caelestis respondet.

84. Si te ista delectant, quae sub caelo sunt, cur non magis delectant ea, quae super caelo sunt? si carcer ita pulcher est, patria, ciuitas, domus qualis est? Si talia sunt ea, quae colunt peregrini, qualia sunt, quae possident filii? si mortales, et miseri in hac vita taliter sunt re-

79. *Vita aeterna*: al. *vita futura*. 81. *Vnde et per beatum Iob*: al. *Quo contra per beatum Iob*, vt supra n. 57.

83. *Et botris*: al. *et botrionibus*: al. *et in bonis*.

muncrati, immortales, et beati qualiter sunt in illa vita ditandi? Quapropter recedat amor praesentis seculi, in quo nullus ita nascitur, vt non moriatur: et succedat amor seculi futuri, in quo sic omnes viuificantur, vt deinceps non moriantur, vbi nulla aduersitas turbat, nulla necessitas angustat, nulla molestia inquietat; sed perennis laetitia regnat.

85. Si quaeris, quid ibi sit, vbi tanta, et talis beatitudo persistit, aliter dici non potest, nisi quidquid boni est, ibi est: et quidquid mali est, ibi nusquam est. Quod (inquis) bonum est illud? quid me interrogas? A Propheta, et Apostolo definitum est: *Quod oculus* (inquiunt) *non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparauit Deus diligentibus se*. — Beatae vitae felicitas. Isai. 64. 4. 1. Cor. 2. 9.

86. Ad hanc felicitatem multis seculi diuitiis constipatus Dauid anhelabat, quum diceret: *Quid enim mihi est in caelo? et a te quid volui super terram?* Multis regalibus dapibus abundans, dicebat: *Satiabor, dum manifestabitur gloria tua: sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum; quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?* rursumque: *Heu me! quia incolatus meus prolongatus est*. Hinc Paulus: *Cupio dissolui, et esse cum Christo; multo enim melius*. — Ps. 72. 25., et 41. 3., et 119. 5. Philipp. 1. 23.

87. His ita decursis, quamquam multa praetermiserim, tamen, vt mihi videtur, hostis nostri fortia castra monstraui: quae pie viuentes in Christo Iesu non desinunt impugnare. Sed necdum his contentus diabolus ad alia conuertitur argumenta: dum quibusdam insomniis saepius vera pronunciat: vt eos quandoque ad falsitatem pertrahat: quum dormientes ante horam, vel tempus suscitat, vt eos vigiliarum tempore somno grauissimo deprimat: quum psallentes, atque orantes, sibilis stridentibus, latratibus diuersis, et inconditis vocibus, iactis etiam lapidibus, vel stercoribus perturbat, vt eos quolibet pacto ab spiritualibus operibus retrahens inanes efficiat. Tu autem, homo Dei, vigilanti studio attende, quae dico, ipso adiuuante, qui viuit, et regnat in secula seculorum, Amen.

APPENDIX VIII.

Expositio in Missa.

1. *Dominus vobiscum*. Salutat populum, et orat, vt sit Dominus cum illo. *Et cum spiritu tuo*. Responsio populi, atque oratio: vt sicut sacerdos orauit, vt Dominus esset cum populo, ita et populus orat, vt Do- — Vide Isidoriana cap. 84.

86. *Quid enim mihi est in caelo*: al. *quid mihi restat in caelo*. Vulgata, *Deum fortem viuum*.

87. *Hostis nostri etc.* al. *hostis nostri fornicantis castra monstraui*: al. *hosti nostro formidatio magna facta est; castra enim etc.* Apud alios non ita finitur opusculum, vt apud Isidorum in editione Grialii, quam sequimur. In nonnullis mss. *attende, quae dico, et veritati, quae te vocat, et blande admonet, fidem praebeto*. Plura alia adduntur apud S. Augustinum, et S. Leonem, et in nonnullis mss. S. Isidori, quae in Isidorianis cap. 84. num. 23. et seqq. ex Constantino Caietano excripta sunt. De quo epilogo quid ego sentiam, videri potest eod. cap. num. 34. et seq.

minus sit cum spiritu sacerdotis. Dum dicit sacerdos *Oremus*: rogat omnes orare, vt oratio eius a Domino exaudiatur. Et quando dicit: *Per Dominum nostrum Iesum Christum filium tuum*: ad Dominum patrem orat sacerdos, vt per suum filium, qui noster Dominus est aequaliter, sicut pater, oratio perficiatur: quum dicit: *Qui tecum viuit, et regnat Deus in vnitate Spiritus sancti*, vult, populum credere, et intelligere, quod filius cum patre sine initio, ac sine fine viuit, et regnat, et Deus est, sicut pater Deus est; et vna potestas est Spiritus sancti cum Patre, et Filio, atque vna substantia, atque in omnibus vnitas deitatis.

2. *Per omnia secula seculorum*. Idem Filius cum Patre in vnitate Spiritus sancti sicut ante omnia secula in deitate fuit, et vixit, ita et in praesenti seculo, et in futuro, vbi iusti cum angelis sanctis permanebunt, et iniusti cum diabolo cruciabuntur, credatur aequaliter viuere cum Patre, et Spiritu sancto, et nullo fine concludi. *Amen* confirmatio orationis est a populo, et in nostra lingua intelligi potest, quasi omnes dicant; *vt ita fiat, sicut sacerdos orauit*: sed propria eius interpretatio est: *Vere*, siue *fideliter*.

3. *Sursum corda*: admonet sacerdos populum, vt *sursum*, id est, supra semetipsum ad Dominum omnipotentem corda leuent, et fideliter orent, quod desursum eis veniat auxilium a Domino caelesti, a quo (omnia) creata sunt. *Habemus ad Dominum*: responsio populi, quod sicut sacerdos iussit eos sursum corda tenere, sic retinere profitentur. *Gratias agamus Domino Deo nostro*: sacerdos gratias agit Deo iuxta professionem populi, quia confessus est, ad Dominum se esse intentum. *Dignum, et iustum est*: populus cum sacerdote simul gratias agit Deo, quem iusta, et digna oratione Deo gratias referre, quia ab ipso omnia bona suscepimus in nomine Domini. Amen.

4. *Vere dignum, et iustum est, aequum, et salutare*. Confirmat sacerdos professionem populi, et dicit, quod vere dignum, et iustum est Deo gratias pro omnibus referre: et quod aequum est, hoc est *rectum*, siue *aequale*; ac *salutare*, hoc est, salute plenum, vt ei gratias referamus, qui nobis salutem dedit aeternam. *Nos tibi semper, et vbique gratias agere*. Conuersus sacerdos ad Dominum post professionem populi, quasi ad praesentem loquitur, quia in praesentia Domini semper sumus, et ipse videt cogitationes nostras, et dicit sacerdos, tam de se, quam de populo gratias agere. *Domine*, quia dominator est omnium, et sub eius dominatione omnia sunt. *Sancte*, quia sanctus est, et per quem omnia sancta sunt, quia omnia sancta, et bona creasti. *Pater* graece dicitur pater, latine *genitor*, quia ipse genuit filium sine vlla coinquinatione, seu corruptione.

5. Pater latine a patrando dicitur, hoc est, a perpetrando, quod est a perficiendo, vel adiuuando, quia ipse fecit omnia, quae facta sunt. Et adiuuat omnia, quae adiuuata sunt, et voluit nos filios suos fieri adoptiuos per sanctificationem, qua ille sanctificauit nos. *Omnipotens*; quoniam omnia potest, ideo omnipotens dicitur, et non est impossibile apud Deum omne verbum. *Aeterne Deus*; hoc est inter aeternum, et perpe-

tuum, et temporale. Aeternum est, quod initium non habet, nec finem habebit, sed semper fuit, et est, et erit. Perpetuum est, quod esse coepit, et finem non habebit. Temporale est, quod initium habuit, et finem habebit.

6. Et ideo hic dicitur: *Aeterne Deus*, quia nec coepit esse, nec desinit esse, sed semper est. Deus a diligendo dicitur, quia omnia diligit, et gubernat, et creauit. Et aliter Deus a diuinitate dictus est, quia diuinus est, et omnia scit, et omnia diuidit, prout vult.

7. *Per Christum dominum nostrum*. *Christus* graece, latine *vnctus* dicitur. Hic Christus ante omnia initia a Patre innenarrabiliter genitus est, quod placuit ei: Spiritus sanctus venit in Mariam Virginem, et vnxit vnctione diuina eius vterum, et conceptus est de Spiritu sancto, et natus ex Maria Virgine.

8. Nam et in veteri testamento sacerdotes, et reges vngebantur, et ideo *Christi* dicebantur, quia vncti erant vnctione temporali. Iste Christus, per quem Patri gratias agimus, *aeternaliter Christus est*, et cum Patre aeternus dictus est: et per ipsum redempti sumus, per quem Patri gratias agimus; et ipse dominus Deus noster est, quia dominatur nobis. *Per quem maiestatem tuam laudant angeli*. Per ipsum Christum, per quem gratias agimus patri, maiestatem patris laudant angeli, quia ipse aequalis est patri in diuinitate. *Maiestas*, quia maior est potestas Dei, quam hominum. Dei maiestatem per Christum laudant angeli, quia *Christus simul cum patre creauit angelos*.

9. Angelus enim graece, latine *nuncius* interpretatur. Angelus nomen est officii, non naturae, quae annunciat, sed naturaliter spiritus sunt. *Adorant Dominationes*. Maiestatem Dei patris per filium laudant, et adorant Dominationes. Dominationes ordo est angelorum. Decem fuerunt ordines angelorum. Decimus ordo cecidit, et versus est per superbiam in diabolum. Nouem autem permanserunt in sanctitate sua. Haec sunt nomina eorum, Angeli, Archangeli, Virtutes, Principatus, Potestates, Throni, Dominationes, Cherubim, Seraphim. Istorum duorum nomina non sunt latina. Cherubim plenitudo scientiae interpretatur. Seraphim incendium dicitur. Cetera nomina supradictorum ordinum sunt latina, nisi Angelorum, et Archangelorum. Angeli nuncii, Archangeli excelsi nuncii denominantur.

10. Gregorius autem papa romanus in homilia sua super euangelicam lectionem: *Erant appropinquantes ad Iesum publicani, et peccatores, vt audirent illum*, plenissime de his ordinibus exposuit. Nos vero ad propositum redeamus. *Tremunt Potestates*. De supradictis ordinibus dicitur: non ideo dicit, quod supradicti ordines corporales sint, sed nostro more dicit; quia nos tremere, ac timere ante dominos nostros solemus. Sed ideo dicit, tremere, vt nos intelligamus, omnia caelestia, et terrestria, et infernalia ante conspectum diuinae maiestatis tremere, ac timere.

11. *Caeli, caelorumque virtutes*. Ipsi caeli visioni diuinae obediunt, quia se ostendere serenos, vel nebulosos non habent potestatem. Cae-

lorum virtutes sunt supradicti ordines angelorum, sicut Gregorius testatur in homilia sua super euangelicam lectionem, *Erunt signa in sole, luna, et stellis*. *Ac beata Seraphim*. De Seraphim namque supradictum est. *Socia exultatione concelebrant*. Omnes praedicatores maiestatem Dei patris per Christum vnita exultatione aequaliter concelebrant. *Cum quibus*, haec est supplicatio nostra, vt ipse caelestis Pater per Christum filium suum, per quem nos de omnibus ei gratias agimus, dignetur admittere voces nostras, et iungere vocibus praedictorum ordinum angelorum.

12. *Supplici confessione dicentes*: hoc est, humili confessione. Quid humilius confiteri, quam nosmetipsos aeterno Patri per Filium aeternum commendare, et de nostra conscientia, vel bonitate nihil praesumere, et iuxta voces angelicas eum semper sanctum essentialiter credere, et praedicare? *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Ioannes euangelista in Apocalypsis libro scripsit, se videre ante thronum Dei, et agni XXIV. animalia adstantia, et incessanter dicentia: *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth, etc.* Ideo enim tribus vicibus dicitur *Sanctus*, vt significetur Pater Sanctus, Filius Sanctus, Spiritus Patris, et Filii Sanctus. Sed quamuis tripliciter dicatur Sanctus, non tamen dicitur plurali numero *Sancti*, sed singulari *Sanctus*, vt vna sanctitas in his tribus personis, et vna aeternitas intelligatur.

13. *Dominus Deus Sabaoth*. Sabaoth a multis interpretari solet *omnipotens*, a multis vero *exercituum*. Vt ipse sit dominus Deus, et ipse omnes exercitus angelorum, atque hominum disponat. *Pleni sunt caeli, et terra gloria tua*. Idem vt eius gloria caeli, ac terrae gubernentur, et qui in caelis sunt, et qui in terrā glorificent, et honorent nomen eius. *Osanna in excelsis*. Quomodo nunc dicitur corrupte *Osanna*, antea dicebatur *Osiana*. *Osi* interiectio est laudantis, siue causa magnificantis. *Anna* saluifica. Sed corrupte dicitur *Osanna*, et intelligi potest saluifica, vel saluum fac. In *Excelsis*, id est, in altis. *Benedictus, qui venit in nomine Domini*. *Osanna in excelsis*. Quando Christus venit ad Ierusalem, et descendit de monte Olиueti, tunc filii Israel clamauerunt, dicentes: *Benedictus, qui venit in nomine Domini*; sed quid significauit ille Christi aduentus ad Ierusalem, nisi futuram resurrectionem, quando venturus erit iudicare viuos, et mortuos, et apparuerit nobis in eadem carne, qua pro nobis passus est; et tunc in nomine Iesu omne genu flectetur caelestium, terrestrium, et infernorum, etc., quae Apostolus dixit.

14. *Te igitur, clementissime pater*: te igitur; hoc est, te certe, clementissime pater. *Clemens* dicitur, quasi clara mens, siue abundans, et *clementissime*, quasi clarissima mente, siue abundantissime, quia ipse clarissimus est mente, et misericordissime pater. Non ideo eum dicimus clementem, et misericordem, quod membris corporeis, vel corde, aut mente sit compositus, sicut homo, sed ideo clementem, et misericordem clamamus, vt illam clementiam, et misericordiam super nos ab ipso sentiamus, et intelligamus, vnde saluari debeamus.

15. *Te*r

15. *Per Iesum Christum*. *Iesus* graece, latine *Saluator*, siue *salutaris* dicitur. Saluator eo, quod saluat populum suum a peccatis eorum. Ideo saluat a peccatis, quia potestatem habet dimittendi peccata, sicut ipse dixit: *Vt autem sciatis, quia filius hominis habet in terra potestatem dimittendi peccata*. Salutaris ideo dicitur, quia salutem nobis dedit, vt, si praecepta eius seruemus, vitam aeternam capere valeamus. *Filium tuum*: scilicet filium tuum vnigenitum, quia ipse est vnigenitus ex substantia Patris, nos autem filii adoptiui sumus per ipsum, qui vnigenitus est, a Patre procedens, Patri coaeternus; et ideo per eum Patrem postulamus humiliter dicentes. Matth. 9. 6.

16. *Supplices te rogamus, et petimus*. Supplices, id est, humiles. *Vti accepta habeas, et benedicas*. Vti, id est, accipias, et benedicas. *Haec dona, haec munera, haec sancta sacrificia illibata*. Dona sunt, quae voluntarie donantur. Munera sunt, quae pro aliquo munere, et mercede offeruntur, sicut nos offerimus Deo, vt peccata nostra dimittantur. Sacrificia sunt, quae iam cum orationibus consecrantur. Illibata idem est ac immaculata, et ab omni liuore malitiae aliena. Tunc sunt dona, et sacrificia illibata, quando absque scandalorum maculis sunt oblata, et iusto sunt labore acquisita. Non, vt multi errant, qui dicunt, illibata esse non dedicata. Lege septem collationes Patrum, et in secunda collatione Theonae in nono capite inuenies, quae sint illibata.

17. *In primis quae tibi offerimus*. Hoc est, quae tibi offerimus, pro quibus offeruntur, indicant: in primis offerri debent *pro ecclesia tua sancta catholica*. Ecclesia graece, latine congregatio dicitur. *Catholica* vniuersalis dicitur, quia vniuersi, qui in Dominum credunt, in vna debent esse congregatione. *Quam pacificare, custodire, adunare, et regere digneris toto orbe terrarum*. Per totum orbem terrarum pacificatam, et adunatam custodire digneris. *Vna cum famulo tuo illo*. Hoc est simul cum illo, qui sedem apostoli Petri tenet, quia ecclesia, in qua Petrus apostolorum princeps sedit, caput est omnium ecclesiarum catholicarum. Ideo, quia Petro dicit Christus: *Tu es Petrus, et super hanc petram, et reliqua*. Matth. 16. 18.
Et propter hanc sententiam debemus omnes pro eo orare, qui in eadem est Ecclesia.

18. *Et antistite nostro illo*, id est, pro episcopo; ipse est pastor, et praedicator noster. *Memento, Domine, famulorum, famularumque tuarum, et omnium circumstantium*. Sacerdos antea orauit pro Apostolico, et episcopo suo. Si episcopus missam celebrat, *pro antistite nostro* dicere non debet, quia ipse antistes est. Si presbyter celebrat missam, ille debet dicere *pro antistite nostro*. Iam oratum est pro senioribus; postea orandum est pro populo. Quando sacerdos dicit, *memento, Domine, famulorum, famularumque tuarum*, deprecatur dominum Patrem, vt memorare dignetur omnium ad officium missae, siue masculorum, siue feminarum aduenientium. Et quod dicit *circumadstantium*, ipsi masculi, et feminae (intelliguntur), quicumque astant.

19. Iam sacerdos orauit pro omnibus, qui ad audiendam missam ve-

Forte, *offerunt* nerunt, tunc demum orat pro his, qui oblationes suas afferunt. *Qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis*. Laudis dicitur, quod pro laude Dei in primis offerunt, et postea *pro se, suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis, et incolumitatis suae; tibique reddunt vota sua, aeterno Deo, viuo, et vero*. Ideo offerunt, quia viuo, et vero Deo omnium fides circumadstantium, offerentium, et non offerentium cognita est, et nota deuotio. Omnes reddunt vota sua. *Vota* dicuntur, quia volenter promittuntur, quia volenter, et libenter deuouere debemus. *Communicantes, et memoriam venerantes, in primis gloriosae semper Virginis Mariae genitricis Dei, et domini nostri Iesu Christi, sed et beatorum apostolorum, ac martyrum tuorum*.

20. *Communicare*, hoc est, participare memoriam; *venerari*, hoc est, in memoria honorabiliter tenere, quod Sancta Maria Virgo per aduentum Spiritus sancti genitrix facta est Filii Dei Iesu Christi, qui Deus, et homo est, per quem Patrem supplicamus, et fidem communicare debemus, et credere, quod Spiritu sancto veniente, filius Dei natus est ex ea, et virginitas eius non est violata. *Sed et beatorum apostolorum, ac martyrum tuorum*. Apostolus dicitur in nostra lingua *missus*. Martyr dicitur *testis*. Apostoli ideo dicuntur, quia a Christo missi sunt. Martyres dicuntur, quia testes sunt, quod Christus passus est pro nobis, et ipsi pro Christo.

21. *Hanc igitur oblationem seruitutis nostrae, sed et cunctae familiae tuae, quaesumus, Domine, placatus accipias*. Sacerdos oblationem suam, atque cunctorum, qui Deo famulantur; idem, qui Domino seruiunt, commendat, vt Domino placeat, et ipse nobis propitius sit. *Diesque nostros in tua pace disponas, atque ab aeterna damnatione nos eripi, et in electorum tuorum iubeas greges numerari per Christum dominum nostrum*. Pro eo, quo (sic) sacerdos offert, debet orare, vt sacerdos exaudiatur, et omnium dies in pace disponantur, et ab aeterna damnatione eripiamur. De qua dominus noster Iesus Christus dicturus est impiis in fine mundi: *Ite, maledicti, in ignem aeternum, etc.* Et ad illum gregem electorum suorum per angelos sanctos numerari mereamur, cui dicturus erit: *Venite, benedicti patris mei*, et reliqua.

Forte, *placeant*.

Matth. 25. 34. seqq.

22. *Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, quaesumus, benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris*. Supplicat Sacerdos, vt illam oblationem, quam ille pro se offert, et pro populo, omnipotens Pater dignetur accipere benedictam, et habere ascriptam, hoc est, assignatam, vt sibi placeat. *Ratam*, hoc est, iudicatam, vt dignam illam iudicet in conspectu suo offerri. *Rationabilem*, iusta ratione plenam facere dignetur: quia tunc illi est acceptabilis, si recta credentes pro iusta ratione offerimus; iustum est postulare, vt illa oblatione, quam nos rationabiliter offerimus, vt Pater omnipotens sanctificando faciat. *Vt nobis corpus, et sanguis fiat dilectissimi filii tui domini nostri Iesu Christi*. Patri dilectus est filius, sicut ipse Pater testatus est de caelo, dicens: *Hic est filius meus dilectus, etc.* Et nos eum diligere debemus, quia ipse prior dilexit nos, et passus est pro nobis.

Matth. 3. 17.

23. *Qui pridie, quam pateretur, accepit panem in sanctas, ac venerabiles manus suas: eleuatis oculis in caelum ad te Deum Patrem suum omnipotentem, tibi gratias agens benedixit, fregit, dedit discipulis suis, dicens: accipite, et manducate ex hoc omnes: Hoc est enim Corpus meum. Simili modo posteaquam coenatum est, accepit et hunc praeclarum Calicem in sanctas, ac venerabiles manus suas, item tibi gratias agens benedixit, dedit discipulis suis; dicens: accipite, et bibite ex eo omnes: Hic est enim Calix Sanguinis mei noui, et aeterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis, et pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Haec quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis.*

24. Quod intermisimus, *qui pridie, quam pateretur*, hoc est pridie, quam ipse passus esset pro nobis, voluit tradere discipulis suis corpus, et sanguinem sui, mysterium, vt illi traderent nobis. Quis vnquam crederet, quod panis in carnem potuisset conuerti, in sanguinem vinum, nisi ipse Saluator diceret, qui panem, et vinum creauit, et omnia ex nihilo fecit? Facilius est aliquid ex aliquo facere, quam omnia ex nihilo creare. Ipse Saluator voluit corpus humanum suscipere, et hominem Deo coniungere, vt vnus fieret mediator Dei, et hominnm homo Christus Iesus: ipse voluit per nos panem, et vinum offerri sibi, et ab ipso diuinitus consecrari, et fidelem populum credere, verum esse mysterium, quod et ipse tradidit discipulis suis, dicens: *accipite, et manducate ex hoc omnes*. Et quando oculos ad caelum leuauit, et Patri gratias egit, nos docuit, quod nos Patri semper supplicare debemus, vt ille tam magnum sacramentum per manus nostras perficere dignetur.

25. Et quum diceret, *haec quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis*, iussit, nos illius passionis memores esse; quantaque pro nobis sustinuit, omni tempore memores esse debemus, quando hoc sacramentum celebramus, et eius misericordiae, non nostri bonitate fiduciam dare. *Vnde et memores sumus, Domine, nos tui serui, sed et plebs tua sancta Christi filii tui Domini nostri*. Memores nos esse sacerdotes profitemur, atque plebem memores esse testamur Christi filii tui Domini nostri. Ideo sacerdotes fideliter memores esse debent, quia ipsi missam celebrant, quia stulta postulatio est, si postulans nescit, quod postulat. Plebs sancta ideo meminisci debet, quia Christus non solum pro sacerdotibus passus est, sed et pro plebe sancta; ideo dicitur, quia fide, ac baptismo Christi percepto sanctificata est.

forte, *meminisse*.

26. Modo indicant, vnde meminisci debent, id est, *tam beatae passionis, necnon et ab inferis resurrectionis, necnon et in caelos gloriosae ascensionis*. Christi filii tui passionis memores esse debemus, quia pati dignatus est pro nobis. *Resurrectionis ab inferis*, per resurrectionem eius liberatae sunt. *Gloriosae ascensionis* eius memorare debemus, quia corpus humanum, quod assumpserat, iunctum diuinitati sine vllius adiutorio propria maiestate portauit in caelum. Ideo diximus, *sine vllius adiutorio*, vt intelligatur, quod non hominum, nec angelorum, nec vllius creaturae vehiculo eum ascendisse in caelum, sed a Patre maiestatis eleuatus est,

forte, *liberatae animae sunt*.

de quo ipse dixit in euangelio: *Ego, et Pater vnum sumus*.

27. *Offerimus praeclarae maiestati tuae de tuis donis, ac datis hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam; panem sanctum vitae aeternae, et calicem salutis perpetuae*. Domine, omnium memores supradictarum bonitatum tuarum, offerimus tuae maiestati *hostiam puram*, hoc est, de corpore puro, quia purum est corpus tuum, quod de hoc pane fieri credimus. *Hostiam sanctam*, quia tu sanctificasti corpus tuum, quando hominem in Deum assumpsisti, et nunc sanctifica hunc panem, vt corpus tuum fiat. *Hostiam immaculatam*, quia tu sine macula peccati passus es pro nobis.

28. *Panem sanctum vitae aeternae*, quia tu panis viuus es, qui de caelo descendisti, et corpus tuum in hoc pane a te sanctificato nos accipere voluisti, et per calicem passionis tuae nos sanguinem tuum sumere voluisti, tu sanctifica hanc hostiam, vt nobis corpus tuum, et sanguis tuus fiat. *Supra quae propitio, ac sereno vultu respicere digneris*. Hoc deprecamur, vt Pater sanctus supra bona a nobis oblata pio, et blando vultu, et claro dignetur respicere, id est, videre, et accepta habere. *Sicut accepta habere dignatus es munera pueri tui Abel, et sacrificium patriarchae nostri Abrahae, et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam hostiam*. Accepta habuit Dominus munera Abel, quia quidquid optimum inuenit, obtulit Domino; et nos iusta munera, et munda Deo mundo corde offerre debemus. Abraham proprio filio suo Isaac non pepercit, sed obediens iussioni Domini offerre eum voluit.

29. Melchisedech primus sacerdos Domino panem, et vinum obtulit, et ideo scriptum est in Psalmo: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech*. Quia sicut Melchisedech panem, et vinum, ita et Christus in passione sua corpus, et sanguinem suum obtulit Deo patri pro nobis, et in pane, et vino passionis suae mysterium nos imitari voluit, quando discipulis suis dans panem, ac calicem, dixit: *hoc est corpus meum; et hic est calix sanguinis mei*. Et nos supplicare debemus, vt sicut supradictorum Patrum accepta Deo fuerunt munera, ita fiant et nostra.

Psalm. 109.4.

30. *Supplices te rogamus, omnipotens Deus, iube, haec perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum in conspectu diuinae maiestatis tuae*. Humiliter postulamus, vt munera nostra super hoc altare, quod videri potest, oblata, Pater caelestis iubeat, per manus sancti angeli sui perferri in illud altum altare ante diuinam maiestatem suam, quod oculis nostris videre non possumus, quia corporale non est, sed spirituale. Et sicut nos diuinam maiestatem Patris inuestigare non possumus, ita nec ea, quae in conspectu eius sunt, debemus inuestigare, sed potius credere; *vt quotquot ex hac altaris participatione sacrosanctum filii tui corpus, et sanguinem sumpserimus, omni benedictione caelesti, et gratia repleamur per Christum dominum nostrum*. Orare debemus Patrem caelestem, vt omnis, qui ex ipsius altaris, supra quod nos offerimus Deo Patri in commemorationem filii sui Domini nostri Iesu Christi, (corpus)

forte, *omnes qui ex ipso altari*.

et sanguinem praedicti filii sumpserimus, omnem benedictionem caelestem accipere mereamur per Christum Dominum nostrum.

31. *Nobis quoque peccatoribus, famulis tuis, de multitudine miserationum tuarum sperantibus, partem aliquam, et societatem donare digneris cum sanctis apostolis, et martyribus, et omnibus sanctis*. Haec omnia sacrificia ideo sunt oblata, tam a sacerdote, quam a populo, vt omnipotens Deus peccata nostra non reputet, sed cum sanctis suis nobis portionem tribuat. *Intra quorum nos consortium non aestimator meriti, sed veniae, quaesumus, largitor admitte*. Hoc rogamus, vt ipse, qui dixit: *In quacumque die peccator conuersus fuerit, et poenitentiam egerit, omnia peccata eius in obliuione erunt coram me*. Non retributionem peccatorum aestimet, sed ipse (sit) veniae largitor, vt intra sanctorum societatem nos mittat per Christum dominum nostrum.

32. Per quem omnia haec dona ille creauit, ipse sanctificet, et benedicat, et prosit nobis, vt per Christum, per quem facta sunt, et in Christo, in quo facta sunt omnia, et cum quo facta sunt omnia, qui coaeternus est Patri, semper gratias referamus Patri per omnia secula seculorum. Amen. *Praeceptis salutaribus moniti, et diuina etc.* Christi praeceptis, quae salute sunt plena, quia ipse est salus aeterna, sumus admoniti, et iussi, et diuina institutione formati; idem formam, et exemplum a Christo Domino nostro accepimus, et ausi sumus orare, sicut ille docuit discipulos suos: et Patrem nostrum credimus, qui nos creauit, et dicimus.

33. *Pater noster, qui es in caelis*: Christus dixit post resurrectionem suam: *Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum*. Aliter dixit Patrem suum, aliter Patrem nostrum. Patrem suum, quia proprius filius est Patris ex substantia Patris ante omnia secula genitus, Patri coaeternus. Pater noster ideo est, quia nos creauit in tempore, et nos filii sumus adoptiui, et hereditatem caelestem Patris nostri caelestis possidere debemus, si operibus implemus, quia perceptionem fidei spopondimus. Caelum a celando dicitur, eo quod celat diuina secreta. Aliter caelum a celsitudine dicitur, eo quod altius est rebus terrenis. Nos autem ideo dicimus, *Pater noster, qui es in caelis*, vt credere ostendamus in Patrem caelestem; et sicut filii praecepta Patris sui implere cupiunt; ita et nos ipsius praecepta implere, et ad caelum semper tendere desideremus.

34. *Sanctificetur nomen tuum*, hoc est, vt nos digni simus nomen sanctum eius tenere in cordibus nostris, vt sicut sancti angeli, qui in caelo sunt, sciunt, et intelligunt sanctitatem nominis sui, ita et nos, qui in terra sumus, ipso adiuuante, mereamur sanctitatem eius cognoscere: vt sicut in caelo, ita et in terra sit nomen eius sanctificatum. *Adueniat regnum tuum*, hoc est, vt nos regnum, et potentiam eius mereamur cognoscere, et vt iam propter nostra peccata diabolus non regnet super nos, sed ipsius regnum adueniat, sicut in euangelio scriptum est: *Regnum Dei intra vos est*.

35. *Fiat voluntas tua, sicut in caelo, et in terra*: hoc est, vt eius voluntatem sicut illi, qui in caelo sunt, faciunt, ita nos, qui in terra su-

mus, faciamus. Terra a terendo dicitur, eo quod pedibus teritur. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Panis apud graecos in nostra lingua *omnis* interpretatur. Et nos oramus, vt omnipotens Pater omnes victus, spiritualem, ac corporalem, nobis largiri dignetur omni tempore. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Nihil enim iniustum facit, qui sibi debenti debitum requirit, sed si omnipotens Deus a nobis omnia debita nostra requirit, nullus sine dubio inuenitur liber; et ideo nos debemus debitoribus nostris debita dimittere, vt nobis Omnipotens nostra dimittat, quia ipse dixit: *Si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris, nec pater vester caelestis remittet vobis peccata vestra*, et alibi: *Auferuntur de regno eius omnia scandala*; et item sacrificium non recipitur, si illud scandalo offertur: sed ante Altare dimitti iubetur, vsque dum reconcilietur fratri suo, et tunc offerri mundo corde.

Matth. 18. 35. et 13. 41.

36. *Et ne nos inducas in tentationem*. Hoc est, ne intremus in illam tentationem, in qua diabolus nos tentat, et ei consentiamus; sed Dominus ipse nos defendat, ne inducamur in tentationem diabolicam, quia si Dominus nos dimittit, statim introducimur in laqueum diaboli, et ideo postulamus, vt ipse nos liberet a malo, hoc est, ab omni impugnatione diabolica. *Libera nos, quaesumus, Domine, ab omnibus malis praeteritis, praesentibus, et futuris*, hoc postulamus, vt ipse nos ab omnibus malis liberet, qui nos mundos, et bonos creauit, in quo nullum est malum. Praeterita sunt, quae iam ante peccantes commisimus, et ideo flagella sustinemus. Futura sunt, quae adhuc, diabolo suggerente, venire possunt; et ideo oramus, vt ab omnibus liberemur, quia ante conspectum Dei nulla sunt praeterita, nec futura, sed omnia sunt praesentia.

37. *Intercedente pro nobis beata, et gloriosa semper Virgine Dei Genitrice Maria, et beatis apostolis Petro, et Paulo, atque Andrea*. Inuocamus nobis in adiutorium Genitricem Dei, quae virgo fuit ante partum, virgo in partu, virgo post partum. Et beatos apostolos, qui nobis mysteria celebranda tradiderunt, vt intercedant pro nobis, quia nos ipsi digni non sumus de praeteritis, ac praesentibus veniam promereri, nec de futuris cautelam, nisi nobis eorum oratione donetur. Iam orauimus, vt liberemur a malis, nunc oremus, vt praedictis sanctis interuenientibus, ipse donet pacem propitius in diebus nostris, qui potens est a malo liberare.

38. Pacem a tentatione diaboli, ne induceremur in eam; pacem a malis hominibus, ne patiamur flagella eorum. *Vt ope misericordiae tuae adiuti*. Hoc est, vt Dei adiutorio adiuti: *A peccato simus semper liberi, et ab omni perturbatione securi*. Hoc est, a peccatis nostris dimissis in praesenti seculo non perturbemur iterum peccantes, nec in die iudicii aeternam perturbationem patiamur. *Pax Domini sit semper vobiscum*. Christus est pax aeterna, qui nos reconciliauit Patri per passionem suam, ne propter peccatum primi hominis in inferno detineremur: hoc orat sacerdos, vt illa pax cum populo permaneat, et omnes concordes faciat, vt pacifice cum Christo mereamur in caelo regnare.

39. Et ideo tunc facimus pacem, antequam corpus, et sanguinem Domini nostri Iesu Christi in corpora nostra suscipiamus, quia sine concordia digni non sumus sanctam communionem accipere. Quia munera, si discordiam habemus cum proximis nostris, antequam reconciliemur, a Domino non recipiuntur. Tunc orat clerus, cantando: *Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis*. Agnus dicitur propter innocentiam, quia nulli hominum, vel bestiarum nocet: et dum ad victimam ducitur, occidentem se non laedit, sed occisorem suum post occisionem suam reficit. Ita et Christus nullum laesit, sicut Apostolus dicit; *Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius*. Sed post passionem suam conuersos persecutores suos multos per sanctam communionem corporis, et sanguinis sui reficit, et credentes facit. Ipse tulit peccatum mundi, quando veniam peccatorum nobis dedit. 1. Petri 2. 22.

40. Quia ante passionem eius iusti, et peccatores in infernum descenderunt, et in veteri testamento remissionem peccatorum nusquam legimus. Christus vero per poenitentiam non solum remissionem peccatorum, sed etiam gaudium nobis promisit angelicum, dicens: *Gaudium erit coram angelis Dei super vno peccatore poenitentiam agente*. Ipsum Christum, qui est Agnus Dei innocens, qui passus est pro salute mundi, petimus, vt misereatur nostri, dicentes: *Miserere nobis*. Nam et agnus in veteri testamento pro peccatis populi offerebatur; et in nouo testamento Christus semetipsum obtulit Deo Patri, vt genus humanum per passionem suam liberaret a peccato; et ideo *Agnus Dei* tunc cantatur, quando corpus, et sanguis Christi percipitur: vt omnes credamus, quia ipsius agni corpus, et sanguis tunc sumitur, qui peccata mundi tulit moriendo, et vitam aeternam nobis donauit resurgendo Iesus Christus dominus noster, qui cum Patre in vnitate Spiritus sancti viuit, et regnat per omnia secula seculorum. Amen. Luc. 15. 7.

41. Et post missam finitam dicit diaconus: *Ite, missa est*. Diaconus *graece*, minister *latine* dicitur. Ille nunciat populo, quod finitae sunt preces, quia nullus antea exire debet de ecclesia, quam nunciatum sit de ministro, et omnes respondeant: *Deo gratias*.

APPENDIX IX.

Sententiarum Liber IV.

1. Rector semper cogitatione sit mundus, quatenus nulla hunc immunditia polluat, qui hoc suscepit officium, vt in alienis quoque cordibus pollutionis maculas tergat. Necesse est, vt esse munda studeat manus, quae diluere sordes aliorum curat: ne tacta quaequae deterius inquinet, si sordida insequens lutum tenet. Hinc namque per prophetam dicitur: *Mundamini, qui fertis vasa Domini*. Domini etenim vasa ferunt, qui proximorum animas ad aeterna sacraria perducendas in suae conuersationis fide suscipiunt. Apud semetipsos, quantum debeant mundari, conspiciant, qui

Caput I. De rectoribus, qualiter conuersationem habeant.
Greg. Reg. Past. p. 2. c. 2.
Taio lib. 2. Sent. c. 33.
Isai. 52. XI.

ad aeternitatis templum vasa viuentia in sinu propriae sponsionis portant. Hinc diuina voce praecipitur, vt in Aaron pectore rationale iudicii vittis ligantibus imprimatur; quatenus sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxae possideant, sed ratio sola constringat.

Exod. 28. 15. etc.

2. Nec indiscretum quid, vel inutile cogitet, qui ad exemplum aliis constitutus, ex grauitate vitae semper debet ostendere, quantam in pectore rationem portet. In iudicii rationale, quod in Aaron pectore ponitur, praecipitur, vt duodecim patriarcharum nomina describantur. Ascriptos etenim patres semper in pectore ferre est antiquorum vitam sine intermissione cogitare. Tunc sacerdos irreprehensibiliter graditur, quum exempla patrum praecedentium indesinenter intuetur: quum sanctorum vestigia sine cessatione considerat, et cogitationes illicitas deprimit, ne extra ordinis limitem operis pedem tendat. Debet rector subtili semper examine bona, malaque discernere; et quae, vel quibus, quando, vel qualiter congruant, studiose cogitare: nihilque proprium quaerere, sed sua commoda propinquorum deputare.

Gr. Reg. Past. p. 2. c. 3.

Exod. 29. 22.

3. Sit rector operatione praecipuus: vt vitae viam subditis bene viuendo denunciet, et grex, qui pastoris vocem, moresque sequitur, per exempla melius, quam per verba gradiatur. Per diuinam legem praecipitur: Sacerdos in sacrificium armum dextrum accipiat, et separatum, vt non solum sit eius operatio vtilis, sed etiam singularis: nec inter malos tantummodo, quae recta sunt, faciat, sed bene quoque operantes subditos, sicut honore ordinis superat, ita etiam morum virtute transcendat. Sacerdoti in esu pectusculum cum armo tribuitur; vt quod de sacrificio praecipitur sumere, hoc de semetipso auctori discat immolare. Et non solum peccatori quae recta sunt, cogitet, sed spectatores suos ad sublimia armo operis inuitet.

Gr.Reg. Past. p. 2. c. 5.

al. *infirma despiciat*.

4. Nulla praesentis vitae rector appetat, nulla pertimescat, blandimenta mundi respecto intimo terroris despiciat. Terrores autem considerato internae dulcedinis blandimento contemnat. Sit rector singulis compassione proximus, prae cunctis contemplatione suspensus, vt et per pietatis viscera in se infirmitatem ceterorum transferat, et per speculationis altitudinem semetipsum quoque inuisibilia appetendo transcendat, ne aut alta petens proximorum infima despiciat, aut infimis proximorum congruens appetere alta relinquat. Pastores non solum sursum sanctum caput ecclesiae videlicet Dominum contemplando appetunt, sed deorsum quoque ad membra illius miserando descendunt.

Lucae 6. 12.

5. Hinc Moyses crebro tabernaculum intrat, et exit, et qui intus in contemplationem rapitur, foris infirmantium negotiis vrgetur. Intus Dei arcana considerat, foris onera carnalium portat. Ipsa scilicet Veritas per susceptionem nobis nostrae humanitatis ostensa, in monte orationi inhaeret, miracula in vrbibus exercet, imitationis videlicet viam bonis rectoribus sternens, vt si etiam summa contemplando appetunt, necessitatibus tamen infirmantium compatiendo misceantur. Qui regimine pastorali sunt aliis praelati, tales se exhibeant, quibus subiecti occulta sua prodere

dere non erubescant; vt quum tentationum fluctus paruuli tolerant, ad pastoris mentem quasi ad matris sinum recurrant. Et hoc quod se inquinari pulsantis culpae sordibus praeuident, exhortationis eius solatio, ac lacrymis orationis lauent.

6. Sit rector internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, exteriorum prouidentiam in internorum solicitudine non relinquens, ne aut exterioribus deditus ab intimis corruat, aut solis interioribus occupatus, quae foris debet, proximis non impendat. Sacerdotibus per legem praecipitur, vt tondentes, tondant capita sua, vt videlicet curae temporalis solicitudines, et quantum necesse est, prouideant, et tamen recidantur citius, ne immoderatius excrescant: dum igitur et per administratam exteriorem prouidentiam corporum vita protegitur, et rursus per moderatam cordis intentionem non impeditur, capilli in capite sacerdotis et seruantur, vt aurem cooperiant, et resecantur, ne oculos claudant.

Gr. Reg. Past. p. 2. c. 7.

Ezechiel. 44. 20.

Gr. Reg. Past. p. 2. c. 8.

7. Necesse est, vt rector solerter inuigilet, ne hunc cupido placendi hominibus pulset; ne quum studiose interiora penetrat, quum prouide exteriora subministrat, se magis a subditis diligi, quam veritatem quaerat, ne quum bonis actibus fultus, a mundo videtur alienus, hunc Auctoris reddat extraneum amor suus: hostis Redemptoris est, qui per recta opera, quae facit, eius vice ab ecclesia amari concupiscit, quia adulterinae cogitationis reus est, si placere puer sponsae oculis appetit, per quem sponsus dona transmisit. Necessarium valde rectoribus est, vt cura regiminis tanta moderaminis arte temperetur, quatenus subditorum mens, quum quaedam recta sentire potuerit, sic in vocis libertatem prodeat, vt tamen libertas in superbiam non erumpat; ne dum fortasse immoderatius linguae eis libertas conceditur, vitae ab his humilitas amittatur.

8. Oportet igitur, vt rectores boni sic placere hominibus appetant, vt suae aestimationis dulcedine proximos in affectum veritatis trahant: non vt se amari desiderent, sed vt dilectionem suam, quasi quandam viam faciant, per quam corda audientium ad amorem Conditoris introducant. Difficile quippe est, vt quamlibet recta denuncians praedicator, qui non diligitur, libenter audiatur. Omne hoc, quod praemisimus, rite a rectore agitur, si supernae formidinis, et dilectionis spiritu afflatus studiose quotidie sacri eloquii praecepta meditetur, vt in eo vim solicitudinis, et erga caelestem vitam prouidae circumspectionis, quam humanae conuersationis vsu indesinenter destruit, diuinae admonitionis verba restaurent: et qui ad vetustatem per societatem secularium ducitur, ad amorem semper spiritualis patriae compunctionis aspiratione renouetur.

Gr. Reg. Past. p. 2. c. xi.

9. Quia igitur, qualis esse debeat pastor, superius ostendimus, nunc qualiter doceat, demonstremus. Non vna, eademque cunctis exhortatio congruit, quia nec cunctos par morum qualitas astringit. Saepe namque aliis officiunt, quae aliis prosunt: quia et plerumque herbae, quae haec animalia nutriunt, alia occidunt, et lenis sibilus equos mitigat, catulos instigat; et medicamentum, quod hunc morbum imminuit, alteri vires iun-

Gr. prol. 2. part. Reg. Past. Taio l. 2. c. 35.

git; et panis, qui vitam fortium roborat, paruulorum necat. Apte tintinnabula vestimentis pontificis describuntur inserta. Vestimenta etenim sacerdotis quid aliud, quam recta opera debemus accipere, propheta attestante, qui ait: *Sacerdotes tui induantur iustitia?* Vestimentis itaque illius tintinnabula inhaerent, vt vitae viam cum linguae sonitu ipsa quoque opera sacerdotis clament.

Ps. 131. 9.

Gr. Moral. l. 23 c. 13. n. 25. Taio l. 2. c. 36.

10. Nos quia infirmi homines sumus, quum de Deo hominibus loquimur, debemus primum meminisse, quid sumus, vt ex propria infirmitate pensemus, quo docendi ordine infirmis fratribus consulamus. Consideremus igitur, quia aut tales sumus, quales nonnullos corrigimus, aut tales aliquando fuimus; et si iam diuina gratia operante non sumus, vt tanto eos temperantius corde humili corrigamus, quanto nosmetipsos verius in his, quos emendamus, agnoscimus. Scriptum est: *Filiae tibi sunt? Serua corpus illarum, et non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.* Infirmae quippe animae, atque ad appetitum mundi deditae, aliquando melius ex seueritate seruantur, vt obfirmata facies, id est, per seueritatis custodiam ab omni spe friuolae remissionis obducta inconstantem animum terreat, atque a delectatione vitiorum districtionis suae rigore constringat.

Eccli. 7. 26. Gr. 1. Ezech. hom. 12. n. 31.

11. Quod quum a doctore agitur, semper necesse est, vt dulcedo, et humilitas in corde teneatur, quatenus et multum amet, et numquam contra eum per elationem superbiat; cui tamen amorem suum, et humilitatem pro vtilitate eius prodere recusat. Quum per zelum animus mouetur rectoris, curandum summopere est, ne haec eadem, quae instrumento virtutis assumitur, menti ira dominetur: ne quasi domina praecedat, sed velut ancilla ad obsequium parata a rationis tergo numquam recedat. Tunc enim contra vitia erigitur, quum subdita rationi famulatur. Qui zelo rectitudinis mouetur, sic culpas delinquentium corrigat, vt ante ipse, qui corrigit, per patientiam crescat; vt feruorem transcendendo diiudicet; ne intemperantius excitatus ipso zelo rectitudinis longe a rectitudine oberret.

Gr. Mor. 5. 45. n. 82.

12. Sunt plerique pastorum, qui dum metiri se nesciunt, quae non didicerunt, docere concupiscunt; qui pondus magisterii tanto leuius aestimant, quanto vim magnitudinis illius ignorant, vt quia indocti, ac praecipites, doctrinae artem tenere appetunt, a praecipitationis suae ausibus in ipsa locutionis ianua repelluntur. Nulla ars doceri praesumitur, nisi intenta prius meditatione discatur. Ab imperitis ergo pastorale magisterium qua temeritate suscipitur, quando ars est artium regimen animarum? Sunt nonnulli, qui intra sanctam ecclesiam per speciem regiminis gloriam affectant honoris; videri doctores appetunt, transcendere alios concupiscunt, atque attestante Veritate primos in coenis recubitus, primas in conuentibus cathedras quaerunt; qui suspectum curae pastoralis officium ministrare digne tanto magis nequeunt, quanto ad humilitatis magisterium ex sola elatione peruenerunt. Ipsa quippe in magisterio lingua confunditur, quando aliud discitur, et aliud docetur.

Gr. Reg. Past. part. 1. in exor. Taio l. 2. c. 37.

Ib. c. 1.

Matth. 23. 6. et 7.

13. Sub magno moderamine pastores ecclesiae vel soluere studeant,

Taio 2. 38. prope finem.

vel ligare. Sed vtrum iuste, an iniuste obliget pastor, pastoris tamen sententia gregi timenda est; ne is, qui subest, et quum iniuste forsitan ligatur, obligationis suae sententiam ex alia culpa mereatur. Praedicatores sancti, qui districtum Dei iudicium metuunt, animarum iudices fiunt, et alios damnant, vel liberant, qui semetipsos damnari metuebant. Horum profecto nunc in ecclesia episcopi locum tenent; soluendi, ac ligandi auctoritatem suscipiunt, qui gradum regiminis sortiuntur. Grandis honor pontificalis, sed grande pondus istius est honoris. Durum quippe est, vt qui nescit tenere moderamina vitae suae, judex vitae fiat alienae. Plerumque contingit, vt ipse iudicii locum teneat, cui ad locum vita minime concordat. Et saepe agit, vt vel damnet immeritos, vel alios ipse ligatus soluat.

Gr. in Euang. hom. 26. n. 4. 5.

14. Saepe in soluendis, ac ligandis subditis suae voluntatis motus, non autem causarum merita sequitur; vnde fit, vt ipse et ligandi, et soluendi potestate se priuet, qui hanc pro suis voluptatibus, et non pro subiectorum meritis exercet. Saepe fit, vt erga quemlibet proximum odio, vel gratia moueatur pastor. Iudicare autem digne de subditis nequeunt, qui in subditorum causis sua vel odia, vel gratiam sequuntur: vnde recte per Prophetam: *Mortificabant animas, quae non moriuntur, et viuificabant animas, quae non viuunt.* Viuentem quippe mortificat, qui iustum damnat; et non victurum viuificare nititur, qui reum supplicio absoluere conatur.

Al. *voluptatis.*

Ezech. 13. 19.

15. Nonnulli episcoporum donum accepti Spiritus in vsum solent negotiationis exercere, et miraculorum signa ad auaritiae obsequium declinare. Hinc est enim, quod Simon per impositionem manus edita miracula concupiscens, percipere donum Spiritus pecunia voluit, scilicet vt deterius venderet, quod male comparasset. Redemptor noster flagello de resticulis facto, de templo turbas eiecit, cathedras vendentium columbas euertit. Columbas quippe vendere est impositionem manus, qua sanctus Spiritus accipitur, non ad vitae meritum, sed ad praemium dare. Sunt nonnulli, qui nummorum quidem praemia ex ordinatione non accipiunt, et tamen sacros ordines pro humana gratia largiuntur, atque de largitate eadem laudis solummodo retributionem quaerunt. Hi nimirum, quod gratis acceperunt, gratis non retribuunt, quia de impenso officio sanctitatis nummum fauoris expetunt.

Gr. 1. in Eu. hom. 4. n. 4. Taio 2. 40. Act. 8. 18. Ioann. 2. 15.

Cap. II. De clericis, quales eos esse oporteat.

1. Clericus admonendus est, quatenus sic viuat, vt bonum exemplum vitae suae secularibus praebeat. In clerico siquid iuste reprehenditur, ex eius vitio ipsa religionis nostrae aestimatio grauatur. Clerici discant, vt quae a senioribus suis iubentur, impleant, vt humiliter eorum imperiis subiaceant; vt nec subiectio eos conterat, nec locus superior extollat. Clerici discant, quomodo ante occulti Arbitri oculos per humilitatem, et obedientiam sua interiora componant, quatenus non cum reprobis puniantur, sed cum electis etiam praemia sortiantur. Admonendi sunt clerici, vt tanto circa se solicitius viuant, quanto eos aliena cura non implicat. Dicendum est clericis, ne praepositorum suorum vitam temere

Taio 2. 44. Gr. 1. in Eu. hom. 17. n. 18. Id. Reg. Past. p. 3. c. 4.

iudicent, siquid eos fortasse agere reprehensibiliter vident; ne vnde recte mala redarguunt, inde per elationis impulsum in profundiora mergantur. Admonendi sunt clerici, ne quum culpas suorum praepositorum considerant, contra eos audaciores fiant; sed sic eorum praua apud semetipsos diiudicent, vt tamen diuino timore constricti ferre sub eis iugum reuerentiae non recusent, quia facta praepositorum oris gladio ferienda non sunt, etiam quum recte reprehendenda iudicantur.

Gr. ib. c. 7. seq.

2. Plerosque clericos ab impudentiae vitio nonnisi increpatio dura compescit, quia dum se delinquere nesciunt, necesse est, vt a pluribus increpentur. Verecundos clericos plerumque ad melius exhortatio modesta componit; quia eis ad conuersionem sufficit, quod doctor eis mala sua saltem leniter ad memoriam reducit. Maior profectus modestis clericis adducitur, si hoc, quod in eis reprehenditur, quasi manu linguae blandientis ex latere tangatur. Pusillanimes clericos aptius ad iter bonum agendi reducimus, si quaedam illorum bona ex latere requiramus; vt dum in eis alia reprehendendo corripimus, alia amplectendo laudemus, quatenus eorum teneritudinem laus audita nutriat, quam culpa increpata castigat. Plerumque vtilius apud clericos proficimus, si et eorum bene gesta memoramus, et siqua ab eis inordinata gesta sunt, non iam tamquam perpetrata corripimus, sed quasi adhuc ne perpetrari debeant, prohibemus. Plerique clericorum dum in culpa sua deprehendi metuunt, semper improbas defensiones quaerunt, sed pauidis suspicionibus agitantur. Nihil quippe est ad deferendum puritate tutius, nihil ad dicendum veritate facilius: nam dum fallaciam suam tueri cogitur, duro labore cor fatigatur. Plerumque in culpa clerici deprehensi, dum quales sunt, cognosci refugiunt, sese sub fallaciae velamen abscondunt, et hoc, quod peccant, quodque iam aperte cernitur, excusare moliuntur. Plerumque contingit, vt is, qui prauorum clericorum culpas corripere studet, aspersae falsitatis nebulis seductus, pene amisisse se videat, quod de eis iam certum tenebat.

Gr. Reg. Past. p. 3. c. xi.

Gr. ed. *velamine*.

Cap. III. De inuidis, et proteruis subditis.

Gr. Reg. Past. p. 3. c. 8. Taio 2. 43.

1. Plerumque subditi sub pastorali regimine constituti, dum valde se elati praesumunt, exprobrando ceteros dedignantur, dum singulariter summa aestimant cuncta, quae agunt. Subtiliter itaque ab arguente discutienda sunt opera proteruorum, vt in quo sibi placent, ostendatur, quia Domino displicent. Tunc proteruos melius corrigimus, quum ea, quae bene egisse se credunt, male acta monstramus: et vnde adepta gloria creditur, inde vtilis confusio subsequatur. Homines, inquam, subditi quum se vitium proteruiae minime perpetrare cognoscunt, compendiosius ad correctionem veniunt, si altius culpae manifestioris, et ex latere requisitae improperio confunduntur, vt ex eo, quod defendere nequeunt, cognoscant, se tenere improbe, quod defendunt. Quum proterue Paulus corinthios aduersum se inuicem videret inflatos, vt alius Apollo, alius Pauli, alius Cephae, alius Christi esse se dicerent, incestus culpam in medium deduxit, quae apud eos et perpetrata fuerat, et incorrecta remanebat, dicens: *Auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec*

1. Cor. 1. 12. et 3. 4.

1. Cor. 5. 1. seq.

inter gentes, ita vt vxorem patris quis habeat. Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit? Ac si aperte dicat: Quid vos per proteruiam huius, vel illius dicitis, qui per dissolutionem negligentiae nullius vos esse monstratis? Admonendi sunt inuidi subditi, vt perpendant, quantae caecitatis sunt, qui alieno profectu deficiunt, aliena exaltatione contabescunt; quantae infelicitatis sunt, qui melioratione proximi deteriores fiunt.

Gr. Reg. Past. p. 3. c. 10.

2. Dumque augmenta alienae prosperitatis aspiciunt, apud semetipsos anxie aflicti cordis sui peste moriuntur. Dum se inuidi a linore minime custodiunt, in antiqui versuti hostis nequitiam demerguntur. De illo namque scriptum est: *Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum.* Quia enim ipse caelum perdidit, condito homini inuidit, et damnationem suam perditus adhuc alios perdendo cumulauit. Dicendum est inuidis, quia dum se ista intrinsecus peste consumunt, etiam quidquid in se aliud boni habere videntur, interimunt. Vnde scriptum est: *Vita carnium sanitas cordis. Putredo ossium inuidia.* Per liuoris vitium ante Domini oculos pereunt, etiam quae humanis oculis fortia videntur. Ossa quippe per inuidiam putrescere est quaedam etiam robusta deperire. Ille est vere humilis subiectus in bonis, qui non est defensor in malis: nam tunc de malis suis subiectus arguitur, et contra verba arguentis accenditur, quando et de bonis suis quasi humiliter titubat, per humilitatis voces ornari appetit, non doceri.

Sap. 2. 24.

Prouerb. 14. 30.

Cap. IV. De vita, vel conuersatione monachorum.

Gr. Mor. l. 5. c. 3. n. 3.

Taio 2. 45.

Prou. 14. 10.

1. Omnes monachi seculum relinquentes punire flendo non desinunt, quae deliquerunt. Graui se maerore afficiunt, quia longe huc a facie Conditoris proiecti, adhuc in aeternae patriae gaudiis non intersunt. De quorum corde bene per Salomonem dicitur: *Cor, quod nouit amaritudinem animae suae, in gaudio illius non miscebitur extraneus.* Corda bonorum monachorum amaritudinem suam nouerunt, quia aerumnam exilii, qua proiecti lacerantur, intelligunt, et quam sunt tranquilla, quae perdiderunt, quam confusa, in quibus deciderunt, sentiunt. Monachi, qui in amaritudine animae sunt, mori mundo funditus concupiscunt, vt sicut in seculo ipsi nihil appetunt, ita iam a seculo nulla obligatione teneantur.

2. Plerumque contingit, vt iam monachus mundum non teneat mente, sed tamen mundus monachum quibusdam occupationibus astringat, et ipse quidem iam mundo mortuus est, sed ipsi mundus adhuc viuit. Adhuc namque mundus eum concupiscit, dum alio intentum in suis actionibus rapere contendit. Si vno in loco sint mortuus, et viuens, etsi mortuus viuum non videt, viuens tamen mortuum videt. Si vero vtrique sint mortui, alter alterum nequaquam videt. Itaque iam mundum non amat, sed tamen ab illo vel non volens amatur; etsi ipse velut mortuus mundum non videt, hunc tamen mundus adhuc non mortuus videt. Si vero nec ipse in amore mundum retinet, nec rursus a mundi amore retinetur, vicissim sibi vtrique extincti sunt; quia dum alter alterum non appetit, quasi mortuus mortuum non attendit. Quum huius mundi gloria tristibus, gementibusque tribuitur, poena se validissimi ti-

moris afficiunt; quia etsi ipsi mundum non tenent, adhuc tamen tales esse se metuunt, qui a mundo teneantur; quia nisi ei quantulumcumque viuerent, hos ad vsum suum proculdubio non amaret.

Gr. ib. c. 4. n. 6. 3. Mare enim viua corpora in semetipso retinet, nam mortua extra se protinus expellit. Nonnumquam monachi iccirco ad concepta desideria minime perueniunt, vt ipsa interueniente tarditate, ad eadem desideria laxato mentis sinu dilatentur. Quare quae extenuari fortasse impleta portant, magna dispositione agitur, vt repulsa multiplicius crescant. Plerique monachorum sic in praesens seculum mortificari appetunt, vt iam perfecte, si liceat, Conditoris sui faciem contemplentur; sed eorum desiderium differtur, vt proficiat, et tarditatis suae sinu nutritur, vt crescat. In Canticis canticorum sponsa sponsi sui faciem anhelans clamat: *In lectulo meo per noctes quaesiui, quem diligit anima mea: quaesiui illum, et non inueni.* Abscondit se sponsus, quum quaeritur, vt non inuentus, ardentius quaeratur. Quare differtur, quaerens sponsa ne inueniat, vt tarditate sua capacior reddita, multiplicius quandoque inueniat, quod quaerebat. Quum spirituales monachi plene mortificationem suam appetunt, quanto fiunt viciniores ad finem, tanto se exhibent ardentiores in opere.

Cant. 3. 1.

4. Laborando ergo non deficiunt, sed magis ad vsum laboris crescunt; qui quoniam praemia propinquiora considerant, eo in opere delectabilius exsudant. Plerique monachorum, qui ab operibus mundi non corpore, sed virtute sopiuntur, laboriosius dormiunt, quam vigilare potuerunt; quia in eo, quod actiones huius seculi deserentes superant, robusto conflictu quotidie contra semetipsos pugnant, ne mens per negligentiam torpeat, ne subacta otio, ac desiderio, ad desideria immunda frigescat: ne ipsis bonis desideriis plus iusto inferueat: ne sub discretionis specie sibimet parcendo, a perfectione languescat. Bonus monachus ab huius mundi inquieta concupiscentia se penitus subtrahit, ac terrenarum actionum strepitum deserit, et per quietis studium eius mens virtutibus intenta, quasi vigilans dormit.

Al. *non torpore.*

Cap. V. De humilitate, vel opere monachorum. Taio 2. 46. Gr. Mor. 5. c. XI. n. 20.

1. Admonendus est monachus, vt reuerentiam habitus sui in actu, in locutione, in cogitatione sua semper circuminspiciat, ac ea, quae mundi sunt, perfecte deserat, et quod ostendit humanis oculis habitu, haec ante Domini oculos moribus praetendat. Omnes monachi, qui in curis exterioribus spargi refugiunt, simplices in cogitatione, atque in conscientiae suae habitatione consistunt.

Gen. 25. 27. 2. Hinc de Iacob scriptum est: *Vir autem Iacob habitat simplex in tabernaculis.* In tabernaculis enim habitare sese perhibentur electi monachi, quum eis transitoria prosperitas arridet, fauorem mundi quasi nescientes dissimulant, et forti gressu interius hoc, vnde exterius subleuantur, calcant. Saepe bona agentes monachi paterna adhuc flagella sentiunt, vt tanto perfectiores ad hereditatem veniant, quanto eos pie feriens disciplina quotidie minimis purgat.

al. *etiam de minimis purgat.*

Cap. VI. De tepiditate, vel otio monachorum.

1. Nonnulli monachorum mundi quidem actiones fugiunt, sed nullis virtutibus exercentur. Hi nimirum tepore, non studio dormiunt, et iccirco in terra conspiciunt, quia caput non in Lapide, sed in terra po-

fuerunt. Plerumque monachis contingit, vt quanto securius ab externis actionibus cessant, tanto latius immundae in se cogitationis strepitum per otium congerant. Vnde sub Iudaeae specie per Prophetam torpens otio anima defletur, quum dicitur: *Viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata eius*.

Taio 2. 49. Gr. Mor. 5. c. 31. n. 55. Thren. 1. 7.

2. Plerumque praecepto legis ab exteriori opere in sabbato cessatur. Hostes ergo sabbata videntes irrident, quum maligni spiritus ipsa vacationis otia ad cogitationes illicitas pertrahunt, vt vnaquaeque anima, quo remota ab externis actionibus Deo creditur seruire, eo magis tyrannidi illicitae famuletur. Per sapientissimum Salomonem dicitur: *Qui mollis, et dissolutus est in opere suo, frater est dissipantis sua opera*.

Gr. Reg. Past. p. 3. c. 34. Prou. 18. 9.

3. Inchoata bona fortis operantis manus ad perfectionem non subleuat, si operandi ipsa remissio contra hoc, quod operatum est, pugnat. Si, quod mortis in nobis est, ad vitam non accenditur, hoc etiam extinguitur, quod quasi adhuc viuum tenetur. In hoc mundo humana anima quasi more nauis est contra ictum fluminis conscendentis. Vno in loco stare nequaquam permittitur, quia ad ima relabitur, nisi ad summa conetur.

Gr.ed. *Si enim quod mortuum.*

Cap. VII. De adhibendis pro corporis necessitate subsidiis.

1. Quum naturae nostrae necessitatibus plerumque, plusquam expedit, deseruimus, mentisque curam negligimus, ex miseria negligentiae, infirmitatisque nostrae addimus squalorem culpae. Necessitates praesentis seculi hoc habere valde periculosum solent, quod saepe in eis minime discernitur, quid circa illas per vtilitatis studium, et quid per voluptatis vitium agatur. Infirmitati naturae nostrae negligentiam relaxare nihil est aliud, quam calamitatis miseriam addere, atque actionum squalorem ex eadem miseria multiplicare.

Gr.Mor.20.14. n. 28. Taio 3. 12. al. *infirmitatem ... per negligentiam ... atque vitiorum*.

2. Sancti viri in omne, quod agunt, studiosissima intentione discernunt, nequid plus ab eis naturae suae infirmitas, quam sibi debetur, exigat; ne sub necessitatis tegmine in eis vitium voluptatis excrescat. Electi viri aliud ex infirmitate, aliud ex tentationis suggestione sustinent, et quasi quidam rectissimi arbitri inter necessitatem, voluptatemque constituti, hanc consolando, et subleuando, illam premendo frenant. Vnde fit, vt etsi infirmitatis suae calamitatem tolerant, tamen ad squalorem miseriae per negligentiam non descendunt.

al. *arbitres*.

3. Hoc ipsum enim esse in calamitate est necessitates naturae ex carnis corruptibilis infirmitate sustinere. Praesentis vitae necessitates cupiebat euadere, qui dicebat: *De necessitatibus meis eripe me*. Sciebat enim, plerumque voluptatum culpas (*ex necessitatum*) occasione prorumpere, et nequid sponte illicitum admitteret, hoc ipsum satagebat euelli, quod nolens ex radice tolerabat.

Ps. 24. 17.

4. Plerique quum tegendis membris vestimenta quaerunt, non solum quae tegant, sed etiam quae extollant, expetunt: et contra torporem frigoris non solum quae per pinguedinem muniant, sed etiam quae per mollitiem delectent: non solum quae per mollitiem tantum mulceant, sed etiam quae per colorem oculos seducant. De his ergo necessitatibus liberari Psalmista desiderans, ait: *De necessitatibus meis eripe me*. Nec-

essitatis enim causam in vsum voluptatis vertere, quid est aliud, quam calamitati suae squalorem miseriae sociare?

5. Plerumque replemus refectionibus corpus, ne extenuatum deficiat: extenuamus abstinentia, ne nos repletum premat; vegetamus motibus, ne situ immobilitatis intereat; sed citius, hoc collocando sistimus, ne ipsa sua vegetatione succumbat: adiumento hoc vestis tegimus, ne frigus interimat. Et quae sunt adiuncta, proiicimus, ne calor exurat. Tot ergo diuersitatibus occurrentes, quid agimus, nisi corruptibilitati seruimus, vt saltem multiplicitas impensi obsequii corpus sustineat, quod anxietas infirmae mutabilitatis grauat?

Gr. Mor. 4. 34. n. 68. al. *et quaesita adiumenta p.*

Cap. VIII. De electis inter tumultus reproborum bene viuentibus. Taio 3. 15. Gr. 1. in Ezech. homil. 9. n. 22. Iob 30. 29. Philipp. 2. 15 2. Petr. 2. 7.

1. Querimur plerique, cur non omnes boni sunt, qui nobiscum viuunt? Mala proximorum ferre nolumus. Omnes sanctos iam debere esse, decernimus, dum esse nolumus, quod ex proximis portemus. Sed hac in re luce clarius patet, dum malos portare renuimus, quam multum adhuc ipsi de bono minus habeamus. Neque enim perfecte bonus est, nisi qui fuerit et cum malis bonus. Beatus Iob de semetipso asserit dicens: *Frater fui draconum, et socius struthionum*. Hinc Paulus apostolus discipulis dicit: *In medio nationis prauae, et peruersae, inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo*.

2. Hinc Petrus pastor gregis Dominici ait: *Iustum Lot oppressum a nefandorum impudica conuersatione eripuit; aspectu enim, et auditu iustus erat, habitans apud eos, qui de die in diem animam iusti iniquis operibus cruciabant*. Dum de vita proximorum saepe querimur, mutare locum cupimus, conamur secretum vitae remotioris eligere habitaculum, videlicet ignorantes, quia si desit sanctus Spiritus, non adiuuat locus. Lot denique in Sodomis sanctus extitit, sed in monte peccauit. Quia autem loca mentem non muniunt, ipsi humani generis primus parens testatur, qui et in paradiso grauiter cecidit.

3. Sed minus sunt omnia, quae loquimur ex terra, nam si locus saluare potuisset, satan de caelo non caderet. Psalmista Dauid vbique in hoc mundo tentationes esse conspiciens, quaesiuit locum, quo fugeret, sed sine Deo non potuit munitum inuenire. Ex qua re et ipsum sibi locum fieri petiit, propter quem locum quaesiuit, dicens: *Esto mihi in Deum protectorem, et in locum munitum, vt saluum me facias*. Sicut grauioris culpae est inter bonos bonum non esse, ita immensi est praeconii, bonum etiam inter malos extitisse.

Ps. 30. 3.

Cap. IX. De passione electorum, et compassione proximorum. Taio 3. 35. Gr. Moral. 3. 21. n. 39.

1. Sancti viri tribulationum bello deprehensi, vno, eodemque tempore alios ferientes, atque alios suadentes ferunt. Illis opponunt scutum patientiae, istis iacula intorquent doctrinae. Ad vtrumque pugnandi modum mira virtutis arte electi viri se erigunt, quatenus et interius sapienter doceant, et foras fortiter aduersa contemnant. Hos docentes corrigant, illos tolerantes premant. Electi viri insurgentes hostes patiendo despiciunt, infirmantes vero ciues compatiuntur ad salutem. Illis resistunt, ne et alios subtrahant, de istis metuunt, ne vitam rectitudinis funditus perdant.

2. Pen-

2. Pensetur, cuius laboris sit, Paulum apostolum vno, eodemque tempore et foris aduersa tolerare, et intus infirma protegere. Foris pugnas patitur, quia verberibus scinditur, catenis ligatur; intus metum tolerat, quia passionem suam non sibi, sed discipulis obesse formidat. Aliorum casus Apostolus in propria passione metuebat, ne, dum et ipsum discipuli afflictum pro fide verberibus agnoscerent, fideles se profiteri recusarent. Vnde et eisdem scribit, dicens: *Nemo moueatur in tribulationibus istis. Ipsi enim scitis, quod in hoc positi sumus.* 1. Thess. 3. 3.

3. O immensa charitatis viscera Pauli apostoli! Despicit passiones, quas ipse patitur, et curat, nequid prauae persuasionis discipuli in corde patiantur. In se contemnit vulnera corporis, et in aliis vulnera medetur cordis. Dum viri fortes in acie assistunt, illic iaculis aduersantia pectora feriunt: hinc scuto postpositos debiles tuentur, atque ita vtrobique velocitate circumspectionis inuigilant, quatenus et ante se audaces confodiant, et post se trepidos a vulnere defendant. ed. Gr. *immensae*.

Cap. X. De discretione. Gr. 2. in Ezech hom. 9. n. 20. Taio 3. 42.

1. Magnum est disciplinae magisterium subtilitas discretionis, quatenus quisque rector culpas delinquentium discrete nouerit parcere, et pie resecare. Qui autem sic dimittunt peccata, vt non corrigant, aut sic quasi corrigendo feriunt, vt non dimittant, discretionis spiritum non habent. Scriptum in libro Genesis est: *Si recte offeras, et recte non diuidas, peccasti.* Recte offertur, quum recta intentione quid agitur; sed recte non diuiditur, si non hoc, quod pie agitur, etiam subtiliter discernatur. Oblata recte diuidere, est quaelibet bona nostra studia discernendo pensare. Quare nimirum qui agere dissimulat, etiam recte offerens, peccat. Gen. 4. 7. sec. LXX. Gr. Mor. 3. c. 13. n. 23.

2. Saepe quod bono studio gerimus, dum discernere caute negligimus, quo iudicetur fine, nescimus. Quare nonnumquam hoc fit reatu criminis, quod putatur causa virtutis. Recte ergo offerimus, quum bono studio bonum opus agimus; sed recte non diuidimus, si habere discretionem in bono opere postponamus. Ille enim angustam viam ingreditur, qui in cunctis, quae agit, discretionis subtilitate solicite coarctatur. Nam qui pro voluntate propria secura mente se dilatat, angustae sibi portae aditum damnat. Sancta ecclesia, quae ex causis singulis tentamenta prodeant, per discretionem conspicit, et ventura vitiorum bella ex alto deprehendit. Gr. hom. XI. l. 1. in Ezech. n. 12. al. *reatus criminis*. Gr. Mor. 28. XI. n. 26.

Cap. XI. De poenitentia. Taio 3. 47. Gr. Mor. 32. 3. n. 4.

1. Omnis peccator in poenitentia duplum habere gemitum debet; nimirum, quia et bonum, quod oportuit, non fecit, et malum, quod non oportuit, fecit. Quum ad bona opera non assurgimus, necesse est, vt nosmetipsos dupliciter defleamus: quia et recta non fecimus, et praua operati sumus. Per beatum Moysem vnus turtur pro peccato, alter vero offerri in holocaustum iubetur. *Holocaustum* namque totum incensum dicitur. Vnum ergo turturem pro peccato offerimus, quum pro culpa gemitum damus; de altero holocaustum facimus, quum pro eo, quod bona neglximus, nosmetipsos funditus succendentes igne doloris ardemus. Leuit. 5. 7. al. *negligimus*.

2. Beatus Iob per flagella proficiens, et a semetipso in magna sui redargutione dissentiens, dicit: *Iccirco ipse me reprehendo, et ago poeni-* Iob. 12. 6.

tentiam in fauilla, et cinere. In fauilla enim, et cinere poenitentiam agere est, contemplata summa essentia, nihil aliud, quam fauillam se, cineremque cognoscere. In cilicio asperitas, et punctio peccatorum, in cinere autem puluis ostenditur mortuorum. Quare iccirco vtrumque hoc adhiberi ad poenitentiam solet, vt in punctione cilicii cognoscamus, quid per culpam fecimus, et in fauilla cineris perpendamus, quid per iudicium facti sumus. Considerentur ergo in cilicio pungentia vitia. Consideretur in cinere per mortis sententiam subsequens iusta poena vitiorum; quia propter peccatum carnis contumeliae surrexerunt.

al. *confricatur* pro *confringitur*. Gr.Mor.4.14. n. 26. Iob. 3. 4. al. *taciti* pro *tacti*.

3. Videat homo in asperitate cilicii, superbiendo quid fecit: videat in cinere, vsquequo peccando peruenit. Quasi quodam cilicio peccator pungitur, dum in mente sua asperis redargutionum stimulis confringitur. In cinere autem agit poenitentiam, qui ex primo peccato, quid per iustum iudicium factus sit, solerter attendit. In tenebras diem vertimus, quum nosmetipsos districte punientes ipsa delectationis prauae blandimenta per districtae poenitentiae lamenta cruciamus. Quare flendo insequimur, quidquid in corde tacti ex delectatione peccamus. Omnipotens Dominus subtiliter acta nostra considerat, et tamen haec poenitentibus misericorditer relaxat; qui et duritiam in peccantibus conspici., sed tamen hanc praeueniente gratia (*ad poenitentiam*) emollit.

1.Cor. XI. 31. Gr. Mor. 12. 17. n. 21. al. *de sacculo*.

4. Culpas nostras Dominus enumerat, quum nos ipsos ad singula, quae fecimus deflenda, conuertit; quas misericorditer relaxat, quia eas dum nos punimus, ipse nequaquam in extremo examine iudicat, Paulo attestante, qui ait: *Si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur*. Quod exterius agimus, nisi poenitentia interueniente diluamus, in secreto iudiciorum Dei sub quadam occultatione seruatur, vt quandoque etiam de sigillo secreti exeat ad iudicii publicum. Quum vero pro malis, quae fecimus, disciplinae flagello atterimur, et haec per poenitentiam deflemus, iniquitatem nostram signat, et curat; quia nec inulta hic deserit, nec in iudicio punienda reseruat.

Iob. 14. 17.

5. Beatus Iob, humani generis assumens personam, dicit: *Signasti quasi in sacculo delicta mea*. Peccata nostra signantur in sacculo, quum mala, quae fecimus, solicito semper corde pensamus. Quid namque est cor hominis, nisi sacculus Domini, vbi dum studiose conspicimus, per quanta deliquimus, peccata nostra quasi in Domini sacculo signata portamus; quia culpas, quas nos intuendo, et poenitendo cognoscimus, pius nobis conditor relaxat. Recte post signata in sacculo delicta, dicitur: *sed curasti iniquitatem meam*. Acsi aperte dicat: quae modo signas, vt poenitendo videam, agis proculdubio, ne in retributione videantur.

Cap.XII. De confessione peccatorum. Taio 3. 48. Gr. Mor. 22. 15. n. 30. Gr.ed.*latendo* pro *labendo*.

1. Humilitatis testimonia sunt, et iniquitatem suam quemquam cognoscere, et cognitam voce confessionis aperire. Vsitatum humani generis vitium est, et labendo peccatum committere, et commissum non confitendo prodere, sed negando defendere, atque conuictum defendendo multiplicare. Ex illo quippe lapsu primi hominis haec augmenta nequitiae ducimus, ex quo ipsam radicem traximus culpae. Ad hoc primus

homo requisitus fuerat, vt peccatum, quod transgrediendo commiserat, Gen. 3. 10.
confitendo deleret, et interrogatur, vbi esset, vt perpetratam culpam respiceret, et confitendo cognosceret, quam longe a conditoris sui facie abesset.

2. Indicia verae confessionis sunt, si quum quisque se peccatorem dicit, id de se dicenti etiam alteri non contradicit. Scriptum est: *Iustus in principio accusator est sui*. Non magis peccator, sed iustus videri appetit, quum peccatorem se quisque nullo arguente confitetur. Prou. 18. 17.
Confessionis veritatem probat, quum alter malum, quod fecimus, increpat. Quod si superbe defendimus, liquet, quia peccatores nos ex nobis ficte dicebamus. Curandum summopere est, vt mala, quae fecimus, et sponte fateamur, et haec aliis arguentibus non negemus. Superbiae quippe vitium est, vt quod se fateri quisque quasi sua sponte dignatur, hoc sibi dici ab aliis dedignatur. Pignus debitoris est confessio peccatoris. A debitore enim pignus accipitur, quum a peccatore iam peccati confessio tenetur.

Cap. XIII. Quot sint genera somniorum. Gr. Mor. 8. 4. n. 42. Taio 4. 7

1. Sciendum magnopere est, quod sex modis tangunt animum imagines somniorum. Aliquando namque somnia ventris plenitudine, vel inanitate, aliquando vero illusione, aliquando cogitatione, simul et illusione, aliquando reuelatione, aliquando autem cogitatione simul, et reuelatione generantur. Sed duo, quae prima diximus, omnes experimento cognoscimus. Subiuncta autem quatuor in sacrae scripturae paginis inuenimus. Somnia etenim si plerumque ab occulto hoste prae illusione fierent, forte, non *fierent*.
nequaquam hoc vir Sapiens indicaret, dicens: *Multos errare fecerunt somnia, et illusiones vanae*, vel certe: *Non augurabimini, nec obseruabitis* Eccli. 34. 7.
somnia. Quibus profecto verbis, cuius sint detestationis, ostenditur, quae Leuit. 19. 26.
auguriis coniunguntur.

2. Rursum nisi aliquando ex cogitatione simul, et illusione procederent, Salomon minime dixisset, *Multas curas sequuntur somnia*. Nisi aliquando somnia ex mysterio reuelationis orirentur, Ioseph praeferendum Eccle. 5. 2.
se fratribus per somnium non videret: nec Mariae sponsum, vt ablato Gen. 37. 7.
puero, in Aegyptum fugeret, per somnium Veritas admoneret. Rursum, Matth. 2. 13. 14
nisi aliquando somnia cogitatione simul, et reuelatione procederent, nequaquam Daniel propheta Nabuchodonosor visionem disserens, a radice cogitationis inchoasset dicens: *Tu rex cogitare coepisti in stratu tuo, quid esset futurum post haec*. Quare qui reuelat mysteria, ostendit tibi, quae Dan. 2. 29.
ventura sunt.

3. Quare paulo post: *Videbas, et ecce quasi statua vna grandis: statua illa magna, et statura sublimis stabat contra te*, et cetera. Daniel itaque dum somnium et implendum reuerenter insinuat, et ex qua ortum sit cogitatione, manifestat, patenter ostendit, quia hoc plerumque ex cogitatione simul, et reuelatione generetur. Quum somnia tot rerum qualitatibus alternent, tanto eis credi difficilius debet, quanto et ex quo Gr. Dialog. 4.
impulsu veniant, facilius non elucet. Sancti viri inter illusiones, atque c. 48.
reuelationes ipsas visionum voces, aut imagines quodam intimo sapore discernunt, vt sciant, vel quid a bono spiritu percipiant, vel quid ab illusione patiantur. al. *illusore*.

4. Si erga somnia mens cauta non fuerit, per deceptorem spiritum multis se vanitatibus immergit; qui nonnumquam solet multa vera praedicere, vt ad extremum valeat animam ex vna aliqua falsitate laqueare. Gr.Mor.8.24. n. 43. Saepe malignus spiritus his, quos amore vitae praesentis vigilantes inspicit, prospera etiam dormientibus promittit, et quos formidare aduersa considerat, eis haec durius somnii imaginibus intentat, quatenus indiscretam mentem diuersa qualitate afficiat, eamque aut spe subleuans, aut deprimens timore, confundat.

al. *intercipit* pro *inspicit*.

5. Saepe antiquus hostis etiam sanctorum corda afficere somniis nititur, vt ab intentione cogitationis solidae ad tempus saltem, momentumque deuientur, quamquam ipsi protinus animum ab illusionibus imaginationis discutiant: sed hostis insidians, quod eos vigilantes minime superat, eos dormientes grauius impugnat. Humani generis hostem maligne agere etiam per somnia, superna dispensatio benigne permittit, ne in electorum cordibus ipse saltem a passionis praemio somnus vacet.

Cap. XIV. De nocturnis illusionibus. Taio 4. 8. Gr. Mor. 9. c. 55. n. 84. Deut. 23. 10.

1. Nocturnum est somnium tentatio occulta, per quam tenebrosa cogitatione turpe aliquid corde concipitur, quod tamen corpore non expletur. Somnio nocturno pollutus egredi extra castra per Legem praecipitur; quia videlicet dignum est, vt qui immunda cogitatione polluitur, indignum se cunctorum fidelium societatibus arbitretur, culpae suae meritum ante oculos ponat, et ex bonorum se aestimatione despiciat.

2. Nocturno pollutus somnio post occasum solis aqua lotus ad castra per Legem redire praecipitur, quia necesse est, vt deferuescente tentationis ardore, vnusquisque fiduciam iterum erga societatem bonorum sumat. Post lauationem aquae, occumbente sole, ad castra reuertitur, qui post lamenta poenitentiae, frigescente flamma cogitationis illicitae, ad fidelium merita persumenda reparatur: vt iam se a ceteris longe esse non aestimet, qui mundum se per obitum intimi ardoris gaudet.

al. *praesumenda*.

Cap. XV. De multimodis argumentationibus satanae. Taio 4. 9. Gr. Mor. 32. 20. n. 35. Iob. 40. 12.

1. Per argumenta pestifera antiquus hostis calliditatis suae vires erigit, et fluxa mortalium corda corrumpit; vnde voce Dominica dicitur ad beatum Iob: *Nerui testiculorum eius perplexi sunt*. Testes eius sunt suggestiones prauae, quibus in (*mentis*) corruptione feruescit, atque in construpata anima iniqui operis prolem gignit. Testiculorum Vehemoth nerui perplexi sunt, quia suggestionum illius argumenta vehementius alligantur, vt plerosque ita peccare faciant, quatenus si fortasse peccantem fugere appetant, hoc sine alio peccati laqueo non euadant, et culpam faciant, dum vitant; ac nequaquam se ab vna valeant soluere, nisi in alia consentiant ligari.

2. Aliquando quisque cuncta, quae mundi sunt, deserens, ac per omnia frangere proprias voluntates quaerens, alieno se subdere regimini appetit. Sed eum, qui sibi ad Dominum praeesse debeat, minus cauta inquisitione discernit, cui fortasse is, qui sine iudicio eligitur, quum praeesse iam coepit, agere, quae Dei sunt, prohibet, quae mundi sunt, iubet. Pensans itaque subditus, vel quae sit culpa inobedientiae, vel quod contagium secularis vitae, et obedire trepidat, et non obedire formidat; ne

aut obediens, Deum in suis praeceptis deserat, aut rursum non obediens, Deum in electo Priore contemnat.

3. Aperte ergo iste per indiscretionis suae vitium perplexis testiculorum Vehemoth neruis astringitur, quia aut obtemperans, aut certe non obtemperans, ligatur in culpa transgressionis. Studebat proprias voluntates frangere, et curat eas, etiam contempto Priore, solidare. Decreuit mundum funditus relinquere, et ad curas mundi ex aliena voluntate compellitur redire. Est quoddam argumentum, quod ad destruendum satanae versutias vtiliter fiat, vt quum mens inter minora, et maxima peccata constringitur, si omnino nullus sine peccato euadendi locus, vel aditus patet, minora semper eligantur, quia et qui murorum vndique ambitu, ne fugiat, clauditur, ibi se in fugam praecipitat, vbi breuior murus inuenitur.

Cap. XVI. De multimodis vitiis. Taio 4. 10. Gr. Mor. 13. 16. n. 19. Gr.Mor.4. 30. n. 57.

1. Antiquus hostis tentationis suae vulnere ab omni parte impetit. Saepe enim dum gula restringitur, vt libido subigatur, inanis gloriae aculeus mentem pulsat. Si autem corpus abstinentiae afflictione non atteritur, contra mentem libidinis flamma se excitat. Saepe dum seruare parsimoniam nitimur, ad tenaciam labimur. Et saepe dum possessa effuse tribuimus, ad auaritiam ducimur, quia rursum colligere quaerimus, quod tribuamus. Omne peccatum hostis quidem callidus suadet, sed nos eius suasionibus consentiendo, assidue peccata perpetrando cumulamus. Plerique dum vitiorum turbas, vel desideriorum carnalium intra se excitant, prostratam mentem pede miserae frequentationis calcant.

2. Alius iuri se luxuriae subdit, atque ante mentis oculos schemata turpium pertractationum fingit; et quum effectus non tribuitur operis, hoc crebrius agitur intentione cogitationis. Voluptatis perfectio quaeritur, et concussus enormiter animus hinc inde, et solicitus, et caecatus occasionem nequissimae expletionis rimatur. Mens itaque haec quasi quemdam populum patitur, quae insolenti vitiorum tumultu vastatur. *al. perpetrationum.*

3. Alius irae se dominio strauit, et quid in corde nisi iurgia, quae desunt, peragit? Hic saepe praesentes non videt, absentibus contradicit. Intra semetipsum contumelias profert, et recipit; receptis autem durius respondet; et quum qui obuiet, nullus adsit, magnis clamoribus rixas in corde componit. Turbam itaque hic intus sustinet, quem pondus vehemens inflammatae cogitationis premit. *al. iurgia etiam q.*

4. Alius iuri se auaritiae tradit, et fastidiens propria, aliena concupiscit. Hic plerumque concupita adipisci non valens, dies quidem in otio, noctes vero in cogitatione versat. Torpet ab vtili opere, quia fatigatur illicita cogitatione. Consilia multiplicat, et sinum mentis cogitationum inuentionibus latius expandit. Nonnumquam cupiditate alienae rei humanus animus victus iam quasi quae concupierat, possidet, et quasi ad meliorem speciem impulsu cogitationis adducit. Sed mox insidias inuidentium considerat, et quid contra se iurgii moueatur, pensat. Exquirit, quid respondeat, et quum rem nullam teneat, iam in defensione rei pugnat. Quamuis ergo nihil de concupita re ceperit, habet tamen in cor-

de iam fructum concupiscentiae, laborem rixae. Grauiter itaque quasi populo premitur, qui instigantis auaritiae tumultu vastatur.

5. Alius tyrannidi superbiae subiicitur, et cor miserum dum contra homines erigit, vitio substernit. Honorum sublimium infulas appetit: exaltari successibus exquirit; totumque, quod esse desiderat, sibi apud semetipsum cogitationibus depingit. Iam quasi tribunali praesidet. Iam sibi parari obsequia subiectorum videt. Iam quasi ceteris eminet. Iam aliis mala irrogat; aliis, quia irrogauerunt, recompensat. Iam apud semetipsum stipatus cuneis ad publicum procedit, et quibus obsequiis fulciatur, conspicit.

6. Homo vitiis subditur, dum in multis phantasmatibus inani cogitatione huc, illucque versatur. Alia conculcat, alia subleuat. Iam de conculcatis satisfacit odiis, et de subleuatis recipit fauorem. Qui igitur tot phantasmata cordi imprimit, quid iste aliud, quam quasi somnium vigilans videt? Dumque tot rerum causas, quas fingit, tolerat, nimirum intrinsecus natas ex desideriis turbas portat. Plerumque homo dum familiariter vitiis iungitur, eorum proculdubio causis implicatur, quibus saepe consentit in illicitis, et mala, quae propter semetipsum non appetit, committit propter altera, quae non dereliquit.

Cap. XVII. De nonnullis vitiis, quae virtutes se esse simulant. Taio 4. XI. Gr. Reg. Past. p. 2. c. 9.

1. Plerumque vitia virtutes se esse mentiuntur. Nam saepe sub parsimoniae nomine se tenacia palliat, contraque se effusio sub appellatione largitatis occultat. Saepe inordinata remissio pietas creditur, et effrenata ira spiritualis zeli virtus existimatur. Et saepe praecipitata actio velocitatis efficacia, atque agendi tarditas grauitatis consilium putatur. Necesse est, vt electus quisque virtutes, ac vitia vigilanti cura discernat, ne aut cor tenacia occupet, et parcum se videri in dispensationibus exultet, aut quum effuse quid fuerit perditum, largum se, quasi miserando, glorietur, aut remittendo, quod ferire debuit, ad aeterna supplicia subditos pertrahat, aut immaniter feriendo, quod delinquitur, ipse grauius delinquat, aut hoc, quod agi recte, ac grauiter potuit, immature perueniens leuiget, aut bonae actionis meritum differendo ad deteriora permutet. Aliquando discretionis imaginem oculis hominum immundus spiritus obiicit, et ad indiscretionis laqueos perducit. Sicut est, quum impulsu eius pro infirmitate nobis plus alimentorum, quam discreta concedimus, sed indiscrete contra nos bella carnis excitamus.

Gr. Mor. 3. 36. n. 68.

2. Aliquando humani generis aduersarius imaginem humilitatis ostentat, vt effectum vtilitatis subtrahat. Sicut est, quum quosdam plus quam sunt infirmos, atque inutiles sibimetipsis asserit, vt dum se nimis indignos considerant, res, in quibus prodesse proximis poterant, ministrare pertimescant. Diuersa vitia, quae sub specie virtutum antiquus hostis occultat, valde subtiliter manus compunctionis examinat. Qui enim veraciter intus dolet, quae agenda foras, quae non agenda sint, fortiter praeuidet. Si forti studio nos contra vitiorum incentiua stringimus, ipsa etiam vitia ad vsum virtutis immutamus. Nonnullos ira possidet; sed hanc dum rationi subiiciunt, in sancti zeli mysterium vertunt. Nonnullos superbia

al. *affectum humilitatis subtrahat.*

al. *vniuersa vitia.*

erigit, sed dum diuinae fortitudini animum inclinant, hanc ad defensionem iustitiae in vocem liberae auctoritatis commutant. Saepe dum castitatis munditia quisque extollitur, sorde auaritiae foedatur, et dum virtute largitatis speciosus ostenditur, luxuriae maculis inquinatur; dumque castitatis, atque largitatis decore vestitur, velut ex zelo iustitiae, crudelitatis atrocitate fuscatur.

Cap. XVIII. Quod ex virtutibus virtutes, et ex vitiis vitia oriantur.

1. Omnes virtutes in conspectu Conditoris vicaria ope se subleuant: vt quia vna virtus sine alia vel nulla est omnino, vel minima, vicissim sua coniunctione fulciantur. Nulla bona sunt cetera, si occulti iudicis oculis castigatis testimonio non approbantur, si vel castitatem humilitas deserat, vel humilitatem castitas relinquat, apud auctorem humilitatis et munditia prodesse nihil praeualet, vel superba castitas, vel humilitas coinquinata. Quum dominio vitiorum contradicimus, iniquitati, quae nos a Domino separat, reluctamur; quum consuetudini violenter resistimus, et desideria peruersa calcantes, contra hanc ius nobis libertatis ingenitae vindicamus, acerrimo conflictui resistimus; quum culpas poenitendo percutimus, et maculas sordium fletibus lauamus, et fortiter contra vitia reluctamur.

Taio 4. 12. Gr. Mor. 21. 3. n. 6.

Cap. XIX. De cogitationibus noxiis, et innoxiis.

1. Plerumque ex bonis operibus discimus, quantam vitae munditiam in cogitatione construamus; pene cuncta bona opera ex cogitatione prodeunt, sed sunt nonnulla cogitationis acumina, quae ex operatione nascuntur; nam sicut ab anima opus sumitur, ita rursus ab opere animus eruditur. Valde necesse est, vt quum cogitatio extra vsum ducitur, protinus mentis oculus ad opera transacta reuocetur. Ac penset quisquis, quid subiectus egerit, et repente cognoscet. Saepe misericors Dominus eo citius peccata cordis abluit, quo haec exire ad opera non permittit; et cogitata nequitia tanto citius soluitur, quanto effectu operis districtius non ligatur. Per egregium psalmistam dicitur: *Dixi: pronunciabo aduersum me iniustitias meas Domino, et tu remisisti impietates cordis mei.* Psalm. 31. 5.

Taio 4. 13. Gr. Mor. 10. 15. n. 26. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 29.

2. Qui enim impietatem cordis subdidit, quia cogitationum iniustitias pronunciare velit, indicauit, dum ait: *dixi, pronunciabo*, atque illico adiungit: *et tu remisisti*. Quam sit de cogitationibus facilis venia, ostendit, qui dum se aliquid adhuc promittit petere, hoc, quod se petere promittebat, obtinuit. In sola nonnumquam cogitatione delinquitur, et quia vsque ad opus non venit culpa, vsque ad cruciatum non peruenit poenitentia: sed cogitata afflictio mentem citius tergit, quam nimirum tantummodo cogitata iniquitas polluit. Idem psalmista ait: *Computruerunt, et deteriorauerunt cicatrices meae a facie insipientiae meae.* Ps. 37. 6.

Gr. Mor. 9. 55. n. 83.

3. Saepe namque hoc, quod a conspectu iudicis iam fletu interueniente deletum est, ad animum per cogitationem redit, et deuicta culpa ad delectationem rursus inserpere nititur, atque in antiquo certamine rediuiua pulsatione reparatur, ita vt quod prius egit in corpore, hoc importuna cogitatione postmodum verset in mente. Sancti viri, qui exterioribus ministeriis deseruire officii necessitate coguntur, studiose semper ad cordis secreta refugiunt, ibique cogitationis intimae cacumen ascen-

Gr. Mor. 23. 20. n. 38.

dunt, et legem quasi in monte percipiunt, dum postpositis tumultibus temporalium actionum in contemplationis suae vertice supernae voluntatis sententiam perscrutantur. Saepe corda iustorum subortae cogitationes polluunt, et temporalium rerum delectationem tangunt. Sed dum citius manu sacrae discretionis abiguntur, festine agitur, ne cordis faciem caligo tentationis operiat, quae hanc iam illicita delectatione tangebat.

Ib. 16. 42. n. 53.

4. Nonnumquam in ipso orationis nostrae sacrificio importunae se cogitationes ingerunt, quae hoc rapere, vel maculare valeant, quod in nobis Domino flentes immolamus. Abraham patriarcha quum ad occasum solis sacrificium offerret, insistentes aues pertulit, quas studiose, ne oblatum sacrificium raperent, abegit. Sic nos dum in ara cordis holocaustum Domino offerimus, ab immundis hoc volucribus custodiamus, ne maligni spiritus, et peruersae cogitationes rapiant, quod mens nostra offerre se Domino sperat. Quum intentionem nostram nequaquam potestas diuini adiutorii deserit, quasi sacrificium super petram positum angelus virga contingit.

5. De petra enim ignis exit, et ius, pellem, carnesque consumit, quia efflatus a Redemptore spiritus tanta cor nostrum flamma compunctionis concremat, vt omne, quod in eo est illicitum et operis, et cogitationis, exurat. Plerumque mentem hominis tumultus inanium cogitationum deprimunt: ira perturbat, et quum recedit ira, succedit inepta laetitia: luxuriae stimulis vrgetur; aestu auaritiae longe, lateque ad ambienda, quae terrena sunt, tenditur; et aliquando hanc superbia eleuat, aliquando vero inordinatus timor infirmis deponit.

Gr. Mor. xi. 44. 60.

Cap. XX. De superbia, et vanagloria.

Taio 4. 14. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 17. Id. Mor. 26. 17. n. 28.

1. Occasio perditionis nostrae facta est superbia diaboli, et argumentum redemptionis nostrae inuenta est humilitas Dei. Multis saepe superbia luxuriae seminarium fuit, quia dum eos spiritus quasi in altum erexit, eos caro in infimis mersit. Qui per superbiam in secreto cordis prius eleuantur, postmodum publice corruunt: quia dum occultis intumescunt motibus cordis, apertis cadunt lapsibus corporis. Sic elati iusta fuerant retributione feriendi, vt quia superbiendo se hominibus praeferunt, luxuriando vsque ad iumentorum similitudinem deuoluantur. Cauendum nobis est, et omni custodia mens a superbiae tumore seruanda; non enim ante oculos Dei vacuae transuolant cogitationes nostrae, et nulla momenta temporis per animum transeunt sine statu retributionis.

2. Si auctorem suum homo superbiendo contemnit, iure et a subiecta carne proelium suscipit: vnde et ille primus inobediens, mox, vt superbiendo peccauit, pudenda contexit. Quia enim contumeliam spiritus Deo intulit, mox contumeliam carnis inuenit, et qui auctori suo esse subditus noluit, ius carnis subditae, quam regebat, amisit: vt in se ipso videlicet inobedientiae suae confusio redundaret, et superatus disceret, quod elatus amisisset. Quum res bona agitur, necesse est, vt prius eius elatio in corde vincatur: ne si a radice miserae intentionis prodeat, amaros nequitiae fructus producat. Cordis superbia quum exterius vsque ad corpus extenditur, prius per oculos indicatur. Ipsi quippe per

Gr. Mor. 23. xi. n. 20.

per fastum tumorem inflati quasi ex sublimi respiciunt, et quo se deprimunt, altius extollunt.

3. Plerumque elatos comitari solet liberae vocis assertio. Loquuntur quidem per superbiam elationis, et insipientiam locutionis, et tamen loqui se credunt per libertatem rectitudinis. Considerandum est, quod plerumque elatos vtilius corripimus, si eorum correptionibus quaedam laudum fomenta misceamus. Inferenda namque illis sunt aut alia bona, quae in ipsis sunt, aut dicendum certe, quae poterant esse, si non sunt: et tunc resecanda sunt mala, quae nobis displicent, quum prius ad audiendum placabilem eorum mentem fecerint praemissa bona, quae placent. Nam et equos indomitos blanda prius manu tangimus, vt eos nobis plenius postmodum per flagella subigamus; et amaro pigmentorum poculo mellis dulcedo adiungitur, ne ea, quae saluti profutura est, in ipso gustu aspera amaritudo sentiatur; dum vero gustus per dulcedinem fallitur, humor mortiferus per amaritudinem vacuatur. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 17.

4. In quibusdam elatis inuectionis exordia permixta sunt laude temperanda, vt dum admittunt fauores, quos diligunt, etiam correctiones recipiant, quas oderunt. Superbi quippe eo ipso, quo videri altius appetunt, a vera Dei essentia longe per elationem fiunt; subsistere etenim nequeunt, quia ab aeternae essentiae soliditate diuiduntur: atque hanc primam ruinam tolerant, quia per priuatam gloriam in semetipsis cadunt. Sicut per Psalmistam dicitur: *Deiecisti eos, dum alleuarentur*, quia eo intrinsecus corruunt, quo male extrinsecus surgunt. Sic aurarum flatu stipula in altum rapitur, sed casu concito ad ima reuocatur. Mens hypocritae numquam vacat a malitiae cogitatione; nam siue terrena quaeque, seu laudem appetat, et aliis inuidet, quae sibi tribui anhelat, et tanto ceteros peruersos ostendere molitur, quanto videri sanctior omnibus appetit, vt ex eo quod alii despicabiles fiunt, ipse reuerentior semper appareat: vnde fit, vt de opinione proximi humana iudicia linguae suae laqueos protendat, vt eorum, quibus placere appetit, solus aestimationem capiat. Contemnit quisque superbus reditum suum, desperat veniam, superbit in culpa; sed tamen testem suae nequitiae intus habet timorem; et quamuis parua videatur foras audaciter agere, de his tamen apud semetipsum cogitur trepidare. Gr. Mor. 17. 8. n. 10. Ps. 72. 18.

Cap. XXI. De auaritia.

1. Auaritia est idolorum seruitus, velut amphora os cordis in ambitu apertum tenens. Multi sensu torpent, sed in his, quae appetunt, auaritiae stimulis excitantur. Et qui ad bona videnda caeci sunt, excitantibus praemiis ad peragendum mala vigilantes fiunt. Per plumbi metallum, cuius natura grauis est ponderis, peccatum auaritiae specialiter designatur, quod mentem, quam infecerit, ita grauem reddit, vt ad petenda sublimia attolli nequaquam possit. Sciendum est, quod Sennaar latissima vallis est, quae linguarum facta diuersitate destructa est, quae scilicet turris Babylon dicta est pro ipsa videlicet confusione mentium, atque linguarum. Nec immerito ibi auaritia amphora ponitur, vbi Babylon, Taio 4. 15. Gr. Mor. 14. 53. n. 63. Ephes. 5. 5. Zachar. cap. 5.

id est, confusio aedificatur. Quia dum per auaritiam, et impietatem certum est omnia mala exurgere, recte et ipsa auaritia, et impietas in confusione perhibentur habitare.

2. Aestu auaritiae homines accensi eo maiora de se opera humanis oculis ostendunt, quo ampliora sibi ab hominibus offerri munera appetunt. Qui augere opes ambit, vitare peccatum negligit, et more auium captus, quum escam terrenarum rerum auide concupiscit, quod strangu-

forte, *hereditare*. letur peccati laqueo, non agnoscit. Qui in principio hereditari festinant, sortem sibi in nouissima benedictionis amputant, quia dum per auaritiae nequitiam hic multiplicari appetunt, illic ab aeterno patrimonio exheredes fiunt. Cupiditas plerumque latenter oritur in mente, sed punctiones peccatorum omnium patenter producit in opere, quas videlicet punctiones ab hac radice surgentes statim praedicator egregius insinuat, dicens: *Quam quidam appetentes, errauerunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis*.

Cap.XXII. De iracundia. Taio 4. 16. Gr.Mor.5.45. n. 78. Eccle. 7. 10.

1. Dum tranquillitatem mentis plerumque ira diuerberat, dilaniatam quodam modo, scissamque perturbat, vt sibimetipsi non congruat, ac vim intimae similitudinis amittat. Per iram sapientia perditur, vt quid, quoque ordine agendum sit, omnino nesciatur. Sicut scriptum est: *Ira in sinu stulti requiescit*, quia nimirum intelligentiae lumen subtrahit, quum mentem permouendo confundit. Per iram vita amittitur, etsi sapienter

Prouerb.15.1. teneri videatur, sicut scriptum est: *Ira perdet etiam prudentes*. Quia scilicet confusus animus nequaquam explet, etiam siquid intelligere pru-

Iacob. 1. 20. denter valet. Per iram iustitia relinquitur, sicut scriptum est: *Ira viri iustitiam Dei non operatur*. Quia dum perturbata mens iudicium suae rationis exasperat, omne, quod furor suggerit, rectum putat. Per iram

Prou. 22. 24. seq. gratia vitae socialis amittitur, sicut scriptum est: *Noli esse assiduus cum homine iracundo, ne discas semitas eius, et sumas scandalum animae tuae*. Quia qui se ex humana ratione non temperat, necesse est, bestialiter solus viuat.

Prou. 15. 18. 2. Per iram concordia rumpitur, sicut scriptum est: *Vir animosus parit rixas, et vir iracundus effundit peccata*. Iracundus quippe peccata effundit, quia etiam malos, quos incaute ad discordiam prouocat, peio-

Ephes.4.26. res facit. Per iram lux veritatis amittitur, sicut scriptum est: *Sol non occidat super iracundiam vestram*. Quia quum menti iracundia confusionis tenebras incutit, huic Deus radium suae cognitionis abscondit. Per iram sancti Spiritus splendor excluditur, vt iuxta vetustam transla-

Isai. 66. 2. tionem scriptum est: *Super quem requiescit spiritus meus, nisi super humilem, et quietum, et trementem sermones meos?* Quum enim *humilem* diceret, *quietum* protinus adiunxit. Si enim quietem mentis subtrahat suam, sancti Spiritus habitationem claudit. Spiritus sancti recessione animus per iracundiam vacuus ad apertam mox insaniam ducitur, et vsque ad superficiem ab intimo cogitationum fundamento dissipatur: nam irae suae stimulis accensum cor palpitat, corpus tremit, lingua se praepedit, facies ignescit, exasperantur oculi, et nequaquam recognoscuntur noti:

ore quidem clamorem format, sed sensus, quid loquitur, ignorat.

3. In nullis itaque iste abreptitiis longe est, qui actionis suae conscius non est. Aliquando homo per iracundiam manus non exerit, sed in maledictionis iaculum linguam vertit. Fratris namque interitum precibus exposcit, et hoc Deum perpetrare expetit, quod ipse peruersus homo facere vel metuit, vel erubescit; fitque, vt voto, et voce homicidium peragat etiam quum a laesione proximi manibus cessat. Aliquando ira, perturbato animo, quasi ex iudicio silentium indicit, et quod foras per linguam non exprimit, intus deterius ignescit; vt iratus quisque collocutionem suam proximo subtrahat, et nihil dicendo, quam sit auersus, dicat. Et nonnumquam silentii seueritas per disciplinae dispensationem geritur, si tamen solicite in intimis discretionis forma seruetur. Sciendum est, quod nonnullos ira citius accendit, facilius deserit. Nonnullos quidem tarde commouet, sed diutius tenet. Plerumque iracundia accensi ignes grauioribus, durioribusque non dispares, accensionem tarde suscipiunt, sed tamen accensi semel difficilius extinguuntur: et quia se tardius in asperitatem concitant, furoris sui diutius ignem seruant. Plerique hominum (quod est nequius) et citius iracundiae flammas accipiunt, et tardius deponunt. Nonnulli vero a se tarde suscipiunt, et citius amittunt. In quibus nimirum quatuor modis liquido lector agnoscet, quia et ad tranquillitatis bonum vltimus plusquam primus appropinquat, et in malo secundum tertius superat.

Cap. XXIII. Qualiter ira reprimi debeat.
Taio 4. 17.
Gr. Mor. 5. 45. n. 81.

1. Duobus modis fracta possidere animum ira desuescit. Primus quippe est, vt mens solicita, antequam agere quodlibet incipiat, omnes sibi, quas pati potest, contumelias proponat, quatenus Redemptoris sui probra cogitans, ad aduersa se praeparet, quae nimirum venientia tanto fortior excipit, quanto se cautius ex praescientia armauit. Qui improuidus ab aduersitate deprehenditur, quasi ab hoste dormiens inuenitur, eumque citius inimicus necat, quia non repugnantem accipit. Nam qui mala imminentia per solicitudinem praeuenit, sicque pernoctat, hostiles incursus quasi in insidiis vigilans expectat: et inde ad victoriam valenter accingitur, vnde valde nesciens deprehendi putabatur. Solerter animus ante actionis suae primordia cuncta debet aduersa meditari, vt semper hoc cogitans, semper contra haec thorace patientiae munitus et quidquid accesserit, prouidus superet, et quidquid non accesserit, lucrum putet. Secundus seruandae mansuetudinis modus est, vt quum alienos excessus aspicimus, nostra, quibus in aliis excessimus, delicta cogitemus.

al. *perforat* pro *accipit*.

2. Considerata infirmitas propria mala nobis excusat aliena. Patienter namque illatam iniuriam tolerat, qui pie meminit, quod fortasse adhuc habeat, in quo debeat ipse tolerari. Quasi aqua ignis extinguitur, quum surgente furore animi cuique sua ad mentem culpa reuocatur: quia erubescit peccata non parcere, qui vel Deo, vel proximo saepe se recolit parcenda peccasse. Solerter sciendum est, quod alia est ira, quam impatientia excitat, alia, quam zelus format. Illa ex vitio, haec ex virtute generatur. Si nulla ira ex virtute surgeret, diuinae animaduersio-

nis impetum Phinees per gladium non placasset. Hanc iram, quia Heli non habuit, motum contra se implacabiliter supernae vltionis excitauit. Nam quo contra subditorum vitia tepuit, eo contra illum ira districti
Ps. 4. 5. aeterni rectoris exarsit. *Irascimini*, inquit Psalmista, *et nolite peccare*.

3. Quod nimirum non recte intelligunt, qui irasci nos nobis tantummodo, non etiam proximis delinquentibus volunt. Sic enim proximos amare praecipimur, vt iis errantibus, sicut nostris vitiis, irascamur. Vnde
Eccle. 7. 4. de per Salomonem dicitur: *Melior est ira, quam risus*, quia per tristi-
Ps. 6. 8. tiam vultus corrigitur animus delinquentis. Idem Psalmista ait: *Turbatus est prae ira oculus meus*. Ira quippe per vitium mentis oculum excaecat. Ira autem per zelum turbat, quia qui saltem rectitudinis aemulatione concutitur, ea, quae nisi tranquillo corde percipi non potest, contemplatio dissipatur. Ipsa zeli per mansuetudinem recta aemulatio aeterna post paululum in tranquillitate mentis oculum largius aperit, quae haec interim per commotionem claudit; et vnde mens turbatur, ne videat, inde proficit, vt ad videndum verius clarescat.

Cap. XXIV. De inuidia. Taio 4. 18. Gr. Mor. 5. 46. n. 84.

1. Inuidere non possumus nisi eis, quos in aliquo meliores putamus. Paruulus ergo est, qui liuore occiditur; quia ipse testimonium perhibet, quod eo minor sit, cuius inuidia torquetur. Paruulus est, qui inuidia occiditur, quia nisi inferior existeret, de bono alterius non doleret. Sciendum summopere est, quia quamuis per omne vitium, quod perpetratur, humano cordi virus infunditur, in hac tamen nequitia tota sua viscera serpens concutit, et imprimendae malitiae pestem euomit. De
Sap. 2. 24. quo nimirum scriptum est: *Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum*. Nam quum deuictum cor liuoris putredo corrupit, ipsa quoque exteriora indicant, quam grauiter animum vesania instigat. Per inuidiam color pallore afficitur, et oculi deprimuntur. Mens accenditur, et membra frigescunt. Fit in cogitatione rabies, in dentibus stridor. Quumque in latebris cordis crescens absconditur, odium dolore caeco tene-
al. *terebrat* pro *tenebrat*. brat conscientiam, et vulnus inclusum: nil laetum de propriis libet. Quia tabescentem mentem sua poena satiat, quam felicitas torquet aliena; quanto extranei operis in altum vera fabrica ducitur, tanto fundamentum mentis liuidae profundius suffoditur: vt quo alii ad meliora praeparant, eo ipsa deterius ruat. Qua ruina videlicet etiam illud destruitur, quod in aliis actibus perfecto opere surrexisse putabatur. Nam quum inuidia mentem tabefecerit, cuncta, quae inuenerit, bene gesta consumit.

Prou. 14. 30. 2. Per sapientissimum Salomonem dicitur: *Vita carnium sanitas cordis. Putredo ossium inuidia*. Quid enim per carnes, nisi infirma quaedam, ac tenera, et quid per ossa, nisi fortia acta signantur? Et plerumque contingit, vt quidam cum vera cordis innocentia in nonnullis suis actibus infirmi videantur. Quidam vero iam quaedam ante humanos oculos robusta exercent, sed tamen erga aliorum bona intus inuidiae pestilentia tabescunt. Bene ergo dicitur, *Vita carnium sanitas cordis*, quia si mentis innocentia custoditur, etiam siqua foris infirma sunt,

quandoque roborantur; et recte subditur, *Putredo ossium inuidia*, quia per liuoris vitium ante Dei oculos pereunt etiam fortia acta virtutum. Ossa quippe putrescere est etiam quaedam robusta per inuidiam deperire.

1. Difficile est, vt hoc quisque alteri non inuideat, quod adipisci alter exoptat, quia quidquid temporale percipitur, tanto fit minus singulis, quanto diuiditur in multis; et iccirco desiderantis mentem liuor excruciat, quia hoc, quod appetit, aut funditus alteri accipiens adimit, aut a quantitate restringit. Qui liuoris peste plene carere desiderat, illam hereditatem diligat, quam coheredum numerus non angustat. Quae tanto largior ostenditur, quanto ad hanc percipientium multitudo dilatatur. Imminutio liuoris est effectus surgens internae dulcedinis, et plena mors eius est perfectus amor aeternitatis: quum perfecte in amorem aeternitatis homo rapitur, plene etiam in proximi dilectione sine omni inuidia solidatur. Quia quum nulla terrena desiderat, nihil est, quod eius erga proximum charitati contradicat. Cap. XXV. De supprimenda inuidia. Taio 4. 19. Gr. Mor. 5. 46. n. 86.

1. In euangelio Veritas ait: *Quae vultis, vt faciant vobis homines, et vos facite illis*. Quibus duobus vtriusque testamenti mandatis per vnum malitia compescitur, per alium benignitas prorogatur, vt quod non vult malum pati quisque, hoc non faciens cesset a nocendi opere. Curandum magnopere est, vt erga procaces quisque mansuetudinem longanimitatis exhibeat, vt malitiae languentibus gratiam benignitatis ostendat, vt discordes pace muniat, et concordes ad concupiscentiam verae pacis accingat. Cor pessimum ex sua, et non aliena malitia tabescit. Sicut scriptum est: *Zelus apprehendit populum ineruditum, et nunc ignis aduersarios consumit*. Sicut autem ignis amoris mentem erigit, ita ignis malitiae inuoluit. Quia et Spiritus sanctus cor, quod replebat, ad amorem erexit, et ardor malitiae ad inferiora semper incuruat. Malos non solum ignis per vindictam post cruciat, sed nunc etiam per liuorem cremat, quia qui post puniendi sunt retributionis supplicio, nunc semetipsos afficiunt malitiae tormento. Cap. XXVI. De malitia. Taio 4. 20. Gr. Mor. 10. 6. n. 46. Matth. 7. 12. al. *impendat*, pro *ostendat*. Gr. I. in Ezech. hom. 2. n. 12. Isai. 26. XI.

1. Admonendi sunt discordes, quia quantislibet virtutibus polleant, spirituales fieri nullatenus possunt, si vniri per concordiam proximis negligant. Ad vnam ergo vocationis spem nequaquam pertingitur, si non ad ea vnita cum proximis mente curratur. Saepe nonnulli, quo quaedam specialiter dona percipiunt, eo superbiendo donum concordiae, quod maius est, amittunt, vt si fortasse carnem prae ceteris gulae refrenatione quis edomet, concordare eis, quos superat abstinendo, contemnat. Qui abstinentiam a concordia separat, quid admoneat Psalmista perpendat, ait enim: *Laudate eum in tympano, et choro*. In tympano namque sicca, et percussa pellis resonat, in choro autem voces societate concordant. Quisquis itaque corpus affligit, si concordiam deserit, Deum quidem laudat in tympano, et non laudat in choro. Saepe quosdam maior scientia erigit, a ceterorum societate disiungit, et quo plus sapiunt, eo a concordiae virtute desipiscunt. Quo quisque melius sapit, eo concordiam deserens, deterius delinquit. Et iccirco inexcusabiliter merebitur Cap. XXVII. De discordia. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 22. Taio 4. 21. Psalm. 149. 3.

supplicium, quia prudenter, si voluisset, potuit vitare peccatum. Admonendi sunt dissidentes, vt nouerint, quod tamdiu nullum boni operis Deo sacrificium immolant, quamdiu a proximorum charitate discordant.

Cap. XXVIII. De odio. Taio 4. 22. Gr. Mor. 20. 21. n. 47.

1. Si increpatione hominum icciro reticemus, quia contra nos insurgere odia formidamus, non iam lucra Dei, sed nostra proculdubio quaerimus. Necesse nobis est, vt aliquando toleremus tacendo odiosos, quod sunt, quatenus in nobis discant viuendo, quod non sunt. Cauendum summopere est, ne immoderate linguam loquacitas pertrahat, et eam vsque ad lasciuiam obtrectationis extendat: ne odium malitia excitet, et os vsque ad iaculum maledictionis inclinet. In euangelio Veritas ait: *Quae vultis, vt faciant vobis homines, et vos facite illis.* Acsi aperte diceret: *Quod ab alio tibi odis fieri, vide, ne tu alteri per odium facias.* Sciendum magnopere est, quod nonnumquam quum redarguuntur praui, deteriores existunt, nosque magnis odiis insequuntur. Ipsis ergo, et non nobis parcimus, si ab eorum redargutione pro eorum amore cessamus.

Matth. 7. 12. Tob. 4. 16.

Cap. XXIX. De concupiscentia oculorum. Taio 4. 23. Gr. Mor. 21. 2. n. 4.

1. Quisquis per corporis fenestras incaute exterius respicit, plerumque in delectationem peccati etiam nolens cadit, atque obligatus desiderio incipit velle, quod noluit. Praeceps anima dum ante non praeuidet, ne incaute videat, quod concupiscat, caeca postmodum incipit desiderare, quod vidit. Vnde et Prophetae mens, quae subleuata saepe internis mysteriis intererat, quia alienam mulierem incaute vidit, obtenebrata postmodum sibimet illicite coniunxit. Sanctus vir, quia acceptis corporis sensibus, velut subiectis ministris quidam aequissimus iudex praeest, culpas conspicit, antequam veniant, et velut insidianti morti fenestras corporis claudit dicens: *Pepigi foedus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.* Scilicet, ne prius incaute aspiceret, quod postmodum inuitus amaret. Semel species formae si cordi per oculos fuerit alligata, vix magni luctaminis manu soluitur.

2. Reg. xi. 2. al. *hosti* pro *morti*. Iob. 31. 1.

2. Ne ergo quaedam lubrica in cogitatione versemus, prouidendum nobis est, quia intueri non debet, quod non licet concupisci, vt munda mens in cogitatione seruetur, a lasciuia voluptatis suae deprimendi sunt oculi, quasi quidam raptores ad culpam. Neque enim Eua lignum vetitum contigisset, nisi hoc prius incaute respiceret. Scriptum quippe est: *Vidit mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulchrum oculis, aspectuque delectabile; tulit de fructu illius, et comedit.* Pensandum summopere est, quanto debemus moderamine erga illicita visum restringere nos, qui mortaliter viuimus, si et Eua mater viuentium per oculos ad mortem venit. Sub Iudaeae voce, quae exteriora videndo concupiscens, bona interiora perdiderat, Propheta dicit: *Oculus meus depraedatus est animam meam.* Concupiscendo enim visibilia, inuisibiles virtutes amisit. Quia ergo interiorem fructum per exteriorem visum perdidit, per oculum corporis pertulit praedam cordis.

Gen. 3. 6. Thren. 3. 51.

Cap. XXX. De gulae concupiscentia. Taio 4. 24.

1. Sciendum est, quia nos quinque modis gulae vitium tentat. Aliquando namque indigentiae tempora praeuenit. Aliquando vero tempus non praeuenit, sed cibos lautiores quaerit. Aliquando quaelibet, quae

sumenda sint, praeparari accuratius expetit. Aliquando autem et qualitati ciborum, et tempori congruit, sed in ipsa quantitate sumendi mensuram refectionis excedit. Nonnumquam vero et abiectius est, quod desiderat, et tamen ipso aestu immensi desiderii deterius peccat. Vitiorum tempora melius ostendimus, si haec exemplis euidentibus approbamus. Mortis quippe sententiam patris ore Ionathas meruit, quia in gustu mellis constitutum edendi tempus antecessit. Ex Aegypto populus eductus, in eremo occubuit, quia despecto manna, cibos carnium petiuit, quos lautiores putauit. Prima filiorum Heli culpa suborta est, quod ex eorum voto sacerdotis puer non antiquo more coctas vellet carnes de sacrificio suscipere, sed crudas quaereret, quas accuratius exhiberet.

Gr. Mor. 30. 18. n. 60.
1. Reg. 14. 27.
Num. 21. 5.
1. Reg. 2. 12.

2. Quum ad Ierusalem dicitur: *Haec fuit iniquitas Sodomae sororis tuae, superbia, saturitas panis, et abundantia*, aperte ostenditur, quod iccirco salutem perdidit, quia cum superbiae vitio mensuram moderatae refectionis excessit. Primogenitorum gloriam ideo Esau amisit, quia magno aestu desiderii vilem cibum, id est, lenticulam concupiuit, quam dum venditis primogenitis praetulit, quo in illam appetitu anhelaret, indicauit. Neque enim cibus, sed appetitus in vitio est; vnde et lautiores cibos plerumque sine culpa sumimus, et abiectiores non sine reatu conscientiae degustamus. Esau primatum per esum lenticulae perdidit, et Elias in eremo virtutem corporis carnes edendo seruauit. Plerumque primi parentis culpa committitur, etiam quum abiecta, et vilia sumuntur. Neque enim Adam solus vt a vetito se pomo suspenderet, praeceptum prohibitionis accepit. Nam quum alimenta quaedam Deus saluti nostrae contraria indicat, ab his nos quasi per sententiam reuocat; et quum concupiscentes noxia attingimus, profecto quid aliud, quam vetita, degustamus?

Ezech. 16. 49.
3. Reg. 17. 6. al. *virtutem spiritus*.
Gen. 3. 6.
Matth. 4. 3.

3. Ea in cibo sumenda sunt, quae naturae necessitas quaerit, non quae edendi libido suggerit; ne si haec immoderata discretio minus caute prospiciat, in illicitae se concupiscentiae quis voraginem mergat. Nisi gulae deditos immoderata loquacitas raperet, diues ille, qui epulatus quotidie splendide dicitur, in lingua grauius non arderet. Ait enim: *Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aquam, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*. Quibus verbis ostenditur, quia epulando quotidie crebrius in lingua peccauerat, qui totus ardens desiderabat praecipue in lingua refrigerari. Plerumque edacitas vsque ad luxuriam pertrahit, quia dum satietate venter extenditur, aculei libidinis excitantur. Quia gulae deditos luxuria sequitur, Propheta testatur, qui, dum aperta narrat, occulta denunciat, dicens: *Princeps coquorum destruxit Ierusalem*. Princeps nam que coquorum venter est, cui magna cura a coquis obsequium impenditur, vt ipse delectabiliter cibis impleatur. Muri autem Ierusalem virtutes sunt animae ad desiderium supernae pacis eleuatae. Coquorum igitur princeps muros Ierusalem deiicit, quia dum venter ingluuie extenditur, virtutes animae per luxuriam destruuntur.

Gr. Reg. Past. P. 3. c. 19.
Luc. 16. 24.
Ier. 39. 13. sec. text. hebr., et LXX.

Cap. XXXI. De multiloquio.

1. Admonendi sunt multiloquio vacantes, vt vigilanter aspiciant, a

Gr. Reg. Past. p. 3. c. 14. Taio 4. 26. Forte, *multiloqua verba*. quanto rectitudinis statu depereunt, dum per multiloquia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquae more circumclusa ad superiora colligitur, quia illuc repetit, vnde descendit. Quare relaxata deperit, quia se per infima inutiliter spargit. Qui superuacuis verbis a silentii sui censura dissipatur, quasi tot riuis extra se ducitur. Vnde et redire interius mens ad sui cognitionem non sufficit, quia per multiloquium sparsa, a secreto se intimae considerationis excludit. Totam se vero insidiantis hostis vulneribus detegit, quia nulla munitione custodiae circumcludit.

Prou. 25. 28. In Prouerbiis scriptum est: *Sicut vrbs patens, et absque murorum ambitu, ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum*. Qui enim murum silentii non habet, patet inimici iaculis ciuitas mentis, et quum se per verba extra semetipsam eiicit, apertam se aduersario ostendit; quam tanto ille sine labore superat, quanto et illa, quae vincitur, contra semetipsam per multiloquium pugnat.

Gr. ib. et 7. Mor. 37. n. 57. Plerumque per quosdam gradus desidiosa mens in foueam lapsus impellitur, et dum otiosa verba cauere negligimus, ad noxia peruenimus, vt prius loqui aliena libeat, et postmodum detractionibus vitam eorum, de quibus loquitur, mordeat: ad extremum vero vsque ad apertas lingua contumelias erumpat: quia multiloquio quisquis seruiens, rectitudinem iustitiae tenere nequaquam possit, testatur Propheta, quia ait: *Vir linguosus non dirigetur super terram*.

Gr. Mor. 7. 37. n. 58. Ps. 139. 12. Prou. 10. 19. Gr. Mor. 5. 13. n. 30. Hinc Salomon ait: *In multiloquio peccatum non deerit*. Praui homines, sicut in sensu leues sunt, ita in locutione praecipites, et reticere pertractando negligunt, quae loquantur, sed quod leuis conscientia concipit, leuior protinus lingua loquitur.

Cap. XXXII. De taciturnitate. Taio 3. 43. Greg. Mor. 7. 37. n. 61. Eccli. 20. 7. Eccle. 3. 7.

1. Lingua discrete frenanda est, non insolubiliter obliganda; scriptum namque est: *Sapiens tacebit vsque ad tempus*, vt nimirum quum opportunum considerat, postposita censura silentii, loquendo, quae congruunt, in vsum se vtilitatis impendat. De tacendi, atque loquendi censura per Salomonem dicitur: *Tempus tacendi, et tempus loquendi*. Discrete quippe vicissitudinum pensanda sunt tempora, ne aut quum restringi lingua debet, per verba inutiliter defluat, aut quum loqui vtiliter potest, semetipsam pigre restringat. Quantae sit vtilitatis taciturnitas, silentium Propheta considerans, ait:

Ps. 140. 3. *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiae labiis meis*. Non enim poni labiis suis parietem, sed ostium petiit, quod videlicet aperitur, et clauditur; vnde et nobis caute discernendum est, quatenus os discretum et congruo tempore vox aperiat, et rursus congruo taciturnitas claudat.

Gr. Reg. Past. p. 3. c. 14. Solicite studeant nimis taciti, non solum quales foras ostendere, sed etiam quales se debeant intus exhibere: vt plus ex cogitationibus occultum iudicium, quam ex sermonibus reprehensionem metuant proximorum.

2. Insinuari nimis tacitis debet, quia, dum quaedam vitia incaute fugiunt, occulte deterioribus implicantur. Nam saepe linguam quia immoderatius frenant, in corde grauius multiloquium tolerant; vt eo plus cogitationes in mente ferueant, quo illas violenta custodia indiscreti silentii angustat. Plerumque contingit, vt mens nimium taciti linguam premat,

mat, mentem eleuet, et quum suam nequitiam minime considerat, tanto apud se cunctos liberius, quanto et secretius accuset. Saepe nimis taciti, quum nonnulla iniusta patiuntur, eo in acriorem dolorem prodeunt, quo ea, quae sustinent, non loquuntur. Nam si illatas molestias tranquille lingua diceret, a conscientia dolor emanaret. Vulnera enim clausa plus cruciant; nam quum putredo, quae interius feruet, eiicitur, ad salutem dolor aperitur. Scire debent, qui, plusquam expedit, tacent, ne inter molesta, quae tolerant, dum linguam tenent, vim doloris exaggerent. Admonendi sunt enim, vt si proximos, sicut se, diligunt, minime illis taceant, vnde et eos iuste reprehendunt. Vocis medicamine vtrorumque saluti concurritur, dum ab illo, qui infert, actio praua compescitur, et ab hoc, qui sustinet, doloris feruor vulnere aperto temperatur. Qui proximorum mala respiciunt, et tamen in silentio linguam premunt, quasi, conspectis vulneribus, vsum medicaminis subtrahunt: et eo mortis auctores fiunt, quo virus, quod portant, curare noluerunt.

1. Sicut perfecti viri peruersos proximos non debent fugere, quia et eos saepe ad rectitudinem trahunt, et ipsi ad peruersitatem numquam trahuntur, ita infirmi quique societatem debent declinare malorum, ne mala, quae frequenter aspiciunt, et corrigere non valent, delectentur imitari. Sicut malus aer assiduo flatu tractus inficit corpus, ita peruersa locutio assidue aucta infirmantium inficit animum, vt tabescat delectatione praui operis, et assidui iniquitate sermonis. Vnde Paulus ait: *Corrumpunt mores bonos colloquia mala*. 1.Cor. 15. 33.

Cap. XXXIII. De peruersa locutione. Taio 4. 27. Gr. I. Ezech. hom. 9. n.23.

1. Malum luxuriae aut cogitatione perpetratur, aut opere. Callidus namque aduersarius noster quum ab effectu operis expellitur, secretas polluere cogitationes molitur. Quisquis mundi huius successibus eleuatus, lenocinante cordis laetitia, tentari se luxuriae stimulis sentit, Ioseph factum ad memoriam reuocet, et in arce se castitatis seruet. Quum voluptas lubrica tentat in prosperis, haec ipsa sunt prospera aculeo tentationis opponenda, vt eo erubescamus praua committere, quo nos a Deo meminimus gratuita dona, bonaque percepisse. Propheta Dauid subito casu per luxuriam defluxit, dum in solario deambulans, alienam coniugem concupiuit, et abstulit, eiusque virum cum damno sui exercitus interemit; et repentino casu cecidit, quum mens illa mysteriis caelestibus assueta, inopinata tentatione deuicta est, atque immanissimae turpitudini subacta. Quasi saxum de loco suo translatum est, quum Prophetae animus a prophetiae mysteriis exclusus, ad cogitandas turpitudines venit. Salomon ille quondam sapientissimus nimietate luxuriae 3. Reg. xi. 7. superatus, immoderato vsu, atque assiduitate mulierum ad hoc vsque perductus est, vt templum idolis fabricaret; et qui prius templum Deo construxerat, assiduitate libidinis etiam perfidiae substratus, idolis construere templa non timeret. Sicque factum est, vt ab assidua carnis petulantia vsque ad mentis perfidiam perueniret, quia subripiente paulisper infusione peccati, terra cordis illius ad consumptionem defluxit. Voluptatum carnis amatoribus dicitur: *Mortificate membra vestra, quae sunt su-*

Cap. XXXIV. De luxuria. Taio 4. 30. Gr.Mor.21. 2. n. 30. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 27. et Mor. 30. 10. n. 38. Gr.Mor.12. 18 n. 23. 2. Reg. xi. 4. Gr. Mor. 26. 17. 2. 27. Colos. 3. 5.

per terram. Id est, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam.

2. Plerumque virus libidinis de radice nascitur elationis; tunc ergo caro vincit, quum spiritus latenter intumescit; quia tunc anima per originem culpae in iumentorum petulantia cecidit, quum efferendo se more volucrum, vltra quam debuit, euolauit. Interdum per elationis vitium longa continentia repente dissoluitur; et plerumque vsque ad senium virginitas seruata vitiatur; quia negligitur humilitas cordis, rectus iudex despicit integritatem corporis. Et quandoque per apertum malum reprobos annunciat, quos dudum reprobos in occulto tolerabat. Quisquis diu seruatum bonum subito perdidit, apud semetipsum intus aliud malum tenuit, ex quo ad aliud subito erupit. Per quod ab omnipotente Deo etiam tunc alienus extitit, quando se ei per munditiam corporis inhae-
Gr.Mor. 21.3. rere monstrauit. Humano generi de peccato tentari, peccatum est. Quo, quia quamdiu viuimus, perfecte omnino non caremus, scientia praedicatorum quum hoc expellere plene non potuit, ei de nostro cordis habitaculo regnum tulit, vt appetitus illicitus, etsi plerumque bonis nostris cogitationibus occulte se quasi fur inserit, saltem si ingreditur, non dominetur.

Cap. XXXV. De torpore animi. Taio 4. 3. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 31.

1. Plerumque mens hominis a cura suae solicitudinis dormiens verberatur, et non dolet, quia sicut imminenti malo non prospicit, sic neque si perpetrauerit, agnoscit. Trahitur, et nequaquam sentit, quia per illecebras vitiorum ducitur, nec tamen ad sui custodiam suscitatur. Quamuis somno torporis a sui custodia quisque prematur, vigilare tamen ad curas seculi nititur, vt semper voluptatibus debrietur. Et quum ad illud dormiat, in quo solerter vigilare debuerat, ad illud vigilare appetit, ad quod laudabiliter dormire potuisset. Per Salomonem in Prouerbiis dicitur:
Prou. 23. 34. *Et eris quasi dormiens in medio maris, et quasi sopitus gubernator amisso clauo*. In medio enim maris dormit, qui in huiusmodi tentationibus positus, prouidere motus irruentium vitiorum, quasi imminenti vnda, aquarum cumulos negligit, et quasi gubernator clauum amittit, quando mens ad regendam nauem corporis, studium solicitudinis perdidit. Scri-
Prou. 30. 28. ptum est: *Stellio manibus nititur, et moratur in aedibus regis*. Plerumque aues, quas ad volandum penna subleuat, in vepribus resident; et stellio, qui ad volatum pennas non habet, nitens manibus regni aedificium tenet. Quia nimirum saepe ingeniosi quique dum per negligentiam torpent, in prauis actibus remanent, et simplices, quos ingenii penna non adiuuat, ad obtinenda aeterni regni moenia virtus operationis leuat.

2. Stellio manibus nititur, in regiis aedibus moratur, quia illo simplex per intentionem recti operis peruenit, quo ingeniosus minime ascendit. Quaestio suboritur: Cur vel negligenti intelligentiae donum tribuitur, vel studiosus quisque sensus sui tarditate praepeditur? Ad quam ci-
Iob. 5. 6. tius respondetur, dum protinus per Salomonem subditur: *Nihil in ter-*
Mor. 6. xi. n. 13. *ra sine causa*. Idcirco enim saepe et desidiosus ingenium accipit, vnde negligens etiam iustius puniatur, quia quod sine labore assequi potuit,

scire contemnit. Et iccirco nonnumquam studiosus tarditate intelligentiae premitur, vt eo maiora praemia retributionis inueniat, quo maiora in studio inuentionis elaborat: nihil ergo est in terra sine causa: quando et studioso tarditas ad praemium proficit, et desidioso velocitas ad supplicium crescit. Mentis desidia, dum congruo feruore non accenditur, a bonorum desiderio funditus conualescente, furtim torpore mactatur. Reg. Past. p. 3. c. 15.

1. Suadendi sunt pigri, ne agenda bona, dum differunt, amittant, et dum opportune agere, quae possunt, nolunt, paulo post quum volunt, non valeant. Plerumque piger dum necessaria agere negligit, quaedam sibi difficilia opponit; quaedam vero incaute formidat, et dum quasi inuenit, quod velut iuste metuat, ostendit, quod in otio quasi non iniuste torpescat. Pigro etenim per Salomonem dicitur: *Propter frigus piger arare noluit, mendicabit ergo aestate, et non dabitur ei*. Propter frigus quippe piger non arat, dum desidioso torpore constrictus, agere, quae debet bona, dissimulat, et dum parua ex aduerso mala metuit, operari maxima praetermittit. Bene quidem subditur: *Mendicabit aestate, et non dabitur ei*. Qui enim nunc in bonis operibus non exudat, quum sol iudicii feruentior apparuerit, quia frustra regni aditum postulat, nihil accipiens aestate mendicat. Idem Salomon ait: *Per agrum hominis pigri transiui, et vineam viri stulti, et ecce totum repleuerant vrticae, operuerant super faciem eius spinae, et maceria lapidum destructa erat*. Per agrum hominis pigri, atque per vineam viri stulti transire, est cuiuslibet vitam negligentis inspicere, eiusque opera considerare, quam vrticae, vel spinae replent, quia in corde negligentium prurientia terrena desideria, et punctiones pullulant vitiorum. Quum disciplinae vigor in corde reproborum, pigritia dominante, dissoluitur, ante eorum oculos cuncta bonorum operta despectui habentur, nihilque esse aestimant, quidquid de virtutibus electorum vident.

Cap. XXXVI. De pigritia. Taio 4. 32. Reg. Past. p. 3. c. 15. Prou. 20. 4. Prou. 24. 30. Mor. 20. 25. n. 54.

1. Peruersa mens, quando per increpationem corripitur, aut praedicationis dulcedine ad bona suadetur, de correctione fit deterior; et inde in murmurationis iniquitate succenditur, vnde debuit ab iniquitate compesci. Quisquis pro peccato percutitur, nisi murmurando renitatur, eo ipso iam esse iustus inchoat, quo ferientis iustitiam non accusat.

Cap. XXXVII. De murmuratione. Gr. 1. Ezech. hom. 9. n. 32. Taio 4. 33.

1. Plana omnino est veritatis via, et graue iter est mendacii; sicut scriptum est: *Docuerunt linguam suam loqui mendacium: vt iniqua agerent, laborauerunt*. Quisquis, relicta veritate, mentiri deliberat, vt audientium animum fallat, quantus ei labor est solicite custodire, ne ipsa eius fallacia deprehendi queat? Ponit quippe ante oculos, quid sibi a veritatem scientibus responderi possit, et quum magno cogitatu pertractat, quomodo per argumenta falsitatis documenta veritatis exuperet. Omne mendacium iniquitas est: et omnis iniquitas mendacium: quia profecto ab aequitate discrepat, quidquid a veritate discordat. Nonnumquam mendacium peius est meditari, quam loqui. Nam loqui plerumque praecipitationis est, meditari vero studiosae prauitatis. Et quis ignoret, in quanta distantia

Cap. XXXVIII. De mendacio. Taio 4. 34. Gr. Mor. 12. 42. n. 47. Ier. 9. 5.

culpa distinguitur, vtrum praecipitatione aliquis, studioue mentiatur? Summopere est cauendum omne mendacium, quamuis nonnumquam sit aliquod mendacii genus culpae leuioris, si quisquam praestando mentiatur. Scriptum est: *Os, quod mentitur, occidit animam. Perdes eos, qui loquuntur mendacium.*

Sap. 1. XI. Ps. 5. 7.

2. Hoc quoque mendacii genus perfecti viri summopere fugiunt, vt nec vita cuiuslibet per eorum fallaciam offendatur, nec suae animae noceat, dum praestare carni nituntur alienae, quamquam hoc ipsum in peccati genus facillime credimus relaxari. Nam si quaelibet culpa sequenti solet pia operatione purgari, quanto magis haec facile abstergitur, quam mater boni operis pietas ipsa comitatur? In obstetricium aegyptiarum recompensatione cognoscitur, quid mendacii culpa mereatur. Nam benignitatis earum merces, quae potuit eis in aeterna vita retribui, pro admixta culpa mendacii in terrena est compensatione declinata, vt in vita sua, quam mendacio tueri valuerunt, ea, quae fecerunt bona, reciperent, et vlterius quod expectarent mercedis suae praemium, non haberent. Beatus Iob amicis suis non recte sentientibus dicit: *Numquid Deus indiget vestro mendacio, vt pro illo loquamini dolos?* Deus mendacio non eget, quia Veritas fulciri non quaerit auxilio falsitatis.

Gr. Mor. XI. 26. n. 37. Iob. 13. 7.

Cap. XXXIX. Quibus modis peccatum perpetratur. Taio 4. 35. Gr. Mor. 4. 27. n. 49.

1. Quatuor modis peccatum perpetratur in corde: quatuor consumatur in opere. In corde namque suggestione, delectatione, consensu, et defensionis audacia perpetratur. Fit enim suggestio per aduersarium, delectatio per carnem, consensus per spiritum, defensionis audacia per elationem. Plerumque culpa, quae terrere mentem debuit, extollit, et deiiciendo eleuat, sed grauius eleuando supplantat. Vnde et illam primi hominis rectitudinem antiquus hostis his quatuor ictibus fregit: nam serpens suasit; Eua delectata est; et Adam consensit: qui etiam requisitus confiteri culpam, per audaciam noluit. Hoc in humano genere quotidie agitur, quod actum in primo parente nostri generis non ignoratur. Serpens suasit, quia occultus hostis mala cordibus hominum latenter suggerit. Eua delectata est, quia carnalis sensus ad verba serpentis mox se delectationi substernit. Assensum vero mulieri ipse praepositus praebuit, quia dum caro in delectationem rapitur, etiam a sua rectitudine spiritus infirmatus inclinatur.

2. Sicut quatuor modis peccatum perpetratur in corde; videlicet suggestione, delectatione, consensu, et defensionis audacia, ita etiam quatuor modis peccatum consummatur in opere. Prius namque latens culpa agitur, postmodum vero etiam ante oculos hominum sine confusione reatus aperitur; dehinc et in consuetudinem ducitur; ad extremum quoque vel falsae spei seductionibus, vel obstinatione miserae desperationis enutritur. In primo parente didicimus, quia tribus modis omnis culpae nequitia perpetratur: suggestione scilicet, delectatione, et consensu. Primum itaque per hostem, secundum vero per carnem, tertium per spiritum perpetratur. Insidiator enim praua suggerit, caro se delectationi subiicit, ad extremum spiritus victus delectatione consentit. Suggestione dia-

Reg. Past. p. 3. c. 29.

boli nonnumquam peccatum agnoscimus; delectatione vincimur; consensu etiam ligamur. Vnde exclamandum nobis cum Apostolo est: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Vt audiamus consequentem consolationem: *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*. Plerumque vnum, idemque peccatum et poena est, et causa peccati; quod melius ostendimus, si res ipsas ad medium deducimus. Effrenata enim ventris ingluuies in feruorem luxuriae plenitudinem carnis instigat. Perpetrata autem luxuria saepe aut periurio, aut homicidio tegitur, ne humanarum legum vltione puniatur. Beatus Iob typum peccantium intra ecclesiam designans ait: *Concidit me vulnere super vulnus*. Infirmis suis sancta ecclesia vulnere super vulnus conciditur, quando peccatum peccato additur, vt culpa vehementius exaggeretur. Quem enim auaritia pertrahit ad rapinam, rapina ducit ad fallaciam, vt perpetrata culpa ex falsitate etiam defendatur. Quid iste, nisi super vulnus concisus est vulnere?

Ad Rom. 7. 24. seq.

Iob. 16. 14. Mor. 13. 17. n. 20.

Cap. XL. De octo principalibus vitiis, qualiter possessas mentes exhortent.

1. Octo sunt principalia vitia, quae humanum infestant animum, quorum suggestiones bene contuens egregius doctor Gregorius insinuat, sententiam illam beato Iob a Domino dictam exponens, vbi ait: *Exhortationes ducum, et vlulatum exercitus*. Tentantia quippe vitia, quae inuisibilia contra nos proeliant, regnanti super se superbiae militant. Alia more exercitus subsequuntur. Neque enim culpae omnes pari accesu corrumpuntur, sed dum maiores, et paucae neglectam mentem praeueniunt, minores, et innumerae ad illam se cateruatim fundunt. Ipsa namque regina vitiorum superbia quum deuictum pene cor cepit, mox illud septem principalibus vitiis quasi quibusdam suis ducibus deuastandum tradit. Quos videlicet duces exercitus sequitur, quia ex eis proculdubio importunae vitiorum multitudines oriuntur. Quare melius ostendemus, si ipsos duces, atque excercitum ipsum specialiter, vt possumus, enumerando, proferamus.

2. Radix quippe cuncti mali superbia est, de qua, Scriptura attestante, dicitur: *Initium omnis peccati superbia*. Primae autem eius soboles, septem nimirum vitia principalia, de hac virulenta radice proferuntur. Scilicet inanis gloria, inuidia, ira, tristitia, auaritia, ventris ingluuies, et luxuria. Nam quia his septem superbiae vitiis nos captos doluit, iccirco Redemptor noster ad spirituale liberationis proelium spiritus septiformis gratia plenus venit. Sed habent contra nos haec singula exercitum suum: nam de inani gloria inobedientia, iactantia, hypocrisis, contentiones, pertinaciae, discordiae, et nouitatum praesumptiones oriuntur. De inuidia odium, susurratio, detractio, et exultatio in aduersis proximi, afflictio autem in prosperis nascitur. De ira rixae, homicidia, tumor mentis, contumeliae, clamor, indignatio, blasphemiae proferuntur. De tristitia malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa praecepta, vagatio mentis erga illicita nascitur. De auaritia proditio, fraus, fallacia, periuria, inquietudo, violentiae, et contra misericordiam obdurationes cordis oriuntur. De ventris ingluuie inepta laetitia,

scurrilitas, immunditia, multiloquium, hebetudo sensus circa intelligenda propagatur. De luxuria caecitas mentis, inconsideratio, inconstantia, praecipitatio, amor sui, odium Dei, affectus praesentis seculi, horror autem, vel desperatio futuri generatur.

3. Quia ergo septem principalia vitia tantam de se vitiorum multitudinem proferunt, quum ad cor veniunt, quasi subsequentis exercitus catervam trahunt. Ex quibus videlicet septem quinque spiritualia, duoque carnalia sunt. Et vnumquodque eorum tanta sibi cognatione iunguntur, vt non nisi vnum de altero proferatur. Prima namque superbiae soboles inanis est gloria, quae dum oppressam mentem corrumpit, mox inuidiam gignit: quia nimirum, dum vani nominis potentiam appetit, nequis hanc alius adipisci valeat, tabescit. Inuidia quoque iram generat, quia quanto interno laboris vulnere animus sauciatur, tanto etiam mansuetudo tranquillitatis amittitur, et quia quasi dolens membrum tangitur, iccirco positae actionis mens velut grauius pressa sentitur. Ex ira quippe tristitia oritur, quia turbata mens, quod inordinate se concutit, eo addicendo confundit, et quum dulcedinem tranquillitatis amiserit, nihil ei nisi ex turbatione subsequens moeror parcit. Tristitia quoque ad auaritiam deriuatur, quia dum confusum cor bonum laetitiae in semetipso intus amiserit, vnde consolari debeat, foris quaerit: et tanto magis exteriora bona adipisci desiderat, quanto gaudium non habet, ad quod intrinsecus recurrat.

4. Haec vero duo carnalia vitia, id est, ventris ingluuies, et luxuria supersunt, sed cunctis liquet, quod de ventris ingluuie luxuria nascitur, dum in ipsa distributione membrorum ventri genitalia subnixa videantur. Vnde dum vnum inordinate reficitur, aliud proculdubio ad contumelias excitatur. Bene autem duces exhortari dicti sunt, exercitus vlulare: quia prima vitia deceptae menti quasi sub cauda se inserunt, sed innumera, quae sequuntur, dum hanc ad omnem insaniam pertrahunt, quasi bestiali clamore confundunt. Inanis namque gloria deuictum cor quasi ex ratione solet exhortati, quum dicit: *Debes maiora appetere, vt qua potestate valueris multos excedere, eo etiam valeas et pluribus prodesse*. Inuidia quoque deuictum cor, quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *In quo illo, vel illo minor es? Cur ergo eis vel aequalis, vel superior non es? Quanta valent, quae ipse non vales? Non ergo tibi aut superiores esse, aut etiam aequales debent*. Ira etiam deuictum cor, quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *Quae erga te aguntur, aequanimiter ferri non possunt: haec immo patienter tolerare peccatum est, quia si non eis cum magna exasperatione resistitur, contra te deinceps sine mensura cumulantur*. Tristitia namque deuictum cor quasi ex ratione solet excitari, quum dicit: *Quare habes, vnde gaudeas, quum tanta mala de proximis portas? Perpende, cum quo moerore intuendi sunt, qui in tanto contra te amaritudinis felle vertuntur*.

Confer Appendicem VII. supra pag. 208

5. Auaritia quoque deuictum cor quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *Valde sine culpa est, quod quaedam habenda concupiscis, quia*

non multiplicari appetis, sed egere pertimescis. Quare quod male alius retinet, ipse melius expendis. Ventris quoque ingluuies deuictum cor quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *Ad esum omnia munda Deus creauit, et qui satiari cibo respuit, quid aliud, quam muneri concesso contradicit?* Luxuria quoque deuictum cor quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *Cur te in voluptate tua modo non dilatas, quum, quid te sequatur, ignoras? Acceptum tempus in desideriis perdere non debes; quia, quam citius pertranseat, nescis. Si enim misceri Deus hominem in voluptate coitus nollet, in ipso humani generis exordio masculum, et feminam non fecisset.*

1. Quanto culmine virtus patientiae polleat, Salomon indicat, dicens: *Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium*. Minor est victoria vrbes expugnare, quia extra sunt, quae vincuntur. Maius est autem, quod per patientiam vincitur, quia ipse animus superatur, et semetipsum sibimet subiicit, quando per patientiam in humilitate tolerantiae sternit. Terra bona fructum per patientiam reddit, quia scilicet nulla sunt bona, quae agimus, si non aequanimiter etiam proximorum mala toleramus. Scriptum est: *Charitas patiens est*. Igitur quum minime est patiens, charitas non est. Per hoc quoque impatientiae vitio ipsam virtutum nutrix doctrina dissipatur *Melior est*, inquit, *patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium*. Recte expugnatori vrbium patiens praefertur, quia illa actione victoriae homo victor est hominum; in hac autem mansuetudine patientiae animus victor est sui. Salomon ait: *Doctrina viri per patientiam noscitur*. Tanto ergo quisque minus ostenditur doctus, quanto minus ostenditur patiens. Neque enim potest veraciter bona docendo impendere, si viuendo nescit aequanimiter aliena mala tolerare. Custodem conditionis nostrae patientiam Dominus esse monstrauit, quia ipsam non possidere, nosmetipsos docuit, dicens: *In patientia vestra possidebitis animas vestras*.

Cap. XLI. De patientia. Taio 3. 26. Greg. hom. 35. l. 2. in Euang. n. 5. et Reg. Past. p. 3. c. 9. Prou. 16. 32. Gr. ed. *animus a se sup.* Reg. Past. p. 3. c. 9. 1. Cor. 13. 4. Hom. 6. l. 2. Ezech. n. 7. Prou. 19. xi. Luc. 21. 19.

2. Admonendi sunt patientes, ne in eo, quod exterius per patientiam portant, interius doleant, ne tantae virtutis sacrificium, quod integrum foras immolant, intus malitiae peste corrumpant. Dicendum est patientibus, vt studeant diligere, quod sibi necesse est tolerare. Ne si patientiam dilectio non sequitur, in deteriorem culpam odii virtus ostensa vertatur. Plerumque euenire patientibus solet, vt eo quidem tempore, quo aduersa patiuntur, vel contumelias audiunt, nullo dolore pulsentur, et sic patientiam exhibeant, vt custodire etiam cordis innocentiam non omittant. Sed quum potius paululum haec ipsa, quae pertulerunt, ad memoriam reuocant, igne se doloris inflammant, argumenta vltionis requirunt, et mansuetudinem, quam tolerantes habuerunt, retractantes in malitiam vertunt.

3. Admonendi sunt patientes, vt cor post victoriam muniant, vt hostem publico bello superatum insidiari maenibus mentis intendant, vt languorem plus repentem timeant, ne hostis callidus eo in deceptione postmodum maiori exultatione gaudeat, quo illa dudum contra se rigida colla

2. in Ezech. hom. 9. n. 2. victorum calcat. Est in dilectione proximi nobis patientia, et benignitas conseruanda, quia de eadem dilectione nunc dicitur: *Charitas patiens*
1. Cor. 13. 4. *est, benigna est*; patiens, scilicet, vt illata a proximis mala aequanimiter portet; benigna autem, vt sua bona proximis desiderabiliter impendat. Patientia vera est aliena mala aequanimiter perpeti; contra eum quoque, qui mala irrogat, nullo dolore morderi. Nam qui sic mala proximi portat, vt tamen tacitus doleat, et tempus dignae retributionis quaerat, patientiam non exhibet, sed ostendit. Scriptum est: *Numquid in*
Ps. 9. 19. *finem obliuio erit pauperum? Patientia pauperum non peribit in finem.* Quantumlibet vel in aduersis patientes, vel in prosperis humiles simus, in hac vita retribui nobis bona praesentia nullo modo requiramus; nam per laborem patientiae bona speranda sunt sequentis vitae, vt tunc praemium nostri laboris incipiat, quando omnis iam labor funditus cessat.

Cap. XLII. De humilitate. Taio 3. 28. al. *infirmitatis nostrae virtus.* 1. Ad hoc vnigenitus Dei filius formam humilitatis nostrae suscepit, ad hoc inuisibilis non solum visibilis, sed etiam despectus apparuit, ad hoc contumeliarum ludibria, irrisionum probra, passionum tormenta tolerauit, vt superbum non esse hominem doceret humilis Deus. Quanta humilitatis virtus est, quantaque sublimis celsitudo, propter quam solam veraciter docendam is, qui sine aestimatione magnus est, vsque ad passionem factus est paruus?

2. Humilitas magistra est hominum, materque virtutum. Sicut Veritas ait: *Discite a me, quia mittis sum, et humilis corde, et inuenietis re-*
Matth. xi. 29. *quiem animabus vestris*, quia dum se humiles deiiciunt, ad Dei similitudinem ascendunt. Verae humilitatis testimonia sunt, et iniquitatem suam quemque cognoscere, et cognitam voce confessionis aperire. Insinuandum est humilibus, quam sit vera excellentia, quam sperando tenent: quam sint aeterna, quae appetunt; vel quam transitoria, quae contemnunt.

Taio 3. 28. 3. Admonendi sunt simplices, vt studeant numquam falsa dicere, sed vt nouerint nonnumquam vera reticere. Sicut enim dicentem falsitas laesit semper, ita nonnumquam quibusdam audita vera nocuerunt. Admonendi sunt simplices, vt sicut fallaciam semper vtiliter vitant, ita veritatem semper vtiliter proferant. Nihil simplici corde felicius, qui quo innocentiam erga alios exhibet, nihil est, quod pati ab aliis formidet. Habet enim quasi arcem quamdam fortitudinis simplicitatem suam, nec suspectus est pati, quod se fecisse non meminit.

Cap. XLIII. De mansuetudine. Taio 3. 30. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 16. 1. Plerumque mansueti vicinum, et quasi iuxta positum torpore desidiae patiuntur, ac per nimiam resolutionem lenitatis, vltra quam necesse est, vigorem districtionis emolliunt. Et saepe mansueti dissolutionis torpescunt taedio, quia eorum virtuti vitium latenter adiungitur. Sed admonendi sunt, vt fugiant, quod iuxta ipsos est, et amplectantur solicitudinem, quae acuat multae benignitatis incuriam. Nequaquam sancto Spiritu plenus est, qui aut in tranquillitate mansuetudinis feruorem aemulationis deserit, aut rursus in aemulationis ardore virtutem mansuetudinis amittit.

1. Scien-

1. Sciendum summopere est, quod obedientia aliquando si de suo aliquid habeat, nulla est: aliquando autem, si de suo aliquid non habeat, minima. Quum huius mundi suscensus praecipitur, quum locus superior imperatur, is, qui ad percipienda haec obedit, obedientiae sibi virtutem euacuat, si ad haec etiam ex proprio desiderio anhelat. Neque enim se sub obedientia dirigit, qui ad percipienda huius vitae commoda, et prospera libidini propriae ambitionis seruit. Quum seculi huius despectus praecipitur, quum probra adipisci, et contumeliae iubentur, nisi haec ex semetipso animus appetat, obedientiae sibi meritum minuit, qui ad ea, quae in hac vita despecta sunt, inuitus, nolensque descendit. Cap.XLIV.De obedientia. Taio 3. 31. Gr. Mor. 35. 14. n. 30.

2. Aliquando ad detrimentum obedientia ducitur, quum mentem ad suscipienda probra huius seculi nequaquam ex parte sua etiam vota sua comitantur. Debet obedientia et in aduersis ex suo aliquid habere, vt rursus in prosperis tanto sit verior, quanto a praesenti ipsa, quam diuinitus percipit, gloria funditus ex mente separatur. Scriptum est in libro Salomonis: *Melior est obedientia, quam victimae*. Obedientia quippe iure victimis praeponitur, quia per victimam aliena caro, per obedientiam vero voluntas propria mactatur. Tanto igitur Deum quisque placat citius, quanto ante eius oculos repressa arbitrii sui superbia gladio praecepti se immolat. Ariolandi peccatum inobedientia dicitur, vt quanta sit obedientiae virtus, demonstretur. Eccle. 4. 17.

3. Ex aduerso ergo melius ostenditur, quid de eius laude sentiatur: si enim quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriae nolle acquiescere, sola obedientia est, quae fidei meritum possidet, sine qua quisque infidelis conuincitur etiam, si fidelis esse videatur. Quis nesciat, quod voluntas Filii a Patris voluntate non discrepet? Sed quam primus homo, quia suam voluntatem tenens, facere noluit, a paradisi gaudio exiuit. Sed secundus ad redemptionem hominum veniens, dum voluntatem se Patris, et non suam facere ostendit, permanere nos intus per obedientiae meritum docuit.

1. Verecundas mentes aliquando ad meliorem vitam exhortatio lenis, et modesta componit, quia plerumque ad eorum conuersionem sufficit, quod eis doctor mala sua saltem leniter ad memoriam reducit. Paulus apostolus, egregius scilicet praedicator, culpas verecundantium, quasi compatiens, reprehendit dicens: *Gauisus sum in Domino vehementer; quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut et sentiebatis; occupati enim eratis*. Egit itaque doctor egregius, vt verecundantium culpas medicinali benignitate sanaret, dum eorum negligentias sermo mollior temperando velaret. Sicut verecundia laudabilis est in malo, ita reprehensibilis est in bono. Erubescere enim malum est sapientiae, bonum vero erubescere fatuitatis. Vnde scriptum est: *Qui me erubuerit, et meos sermones, hunc filius hominis erubescet, quum venerit in maiestate sua*. Quidam sapiens ait: *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam*. Qui enim verecundans erubescit poenitendo mala, quae fecit, ad vitae libertatem non peruenit: qui vero non erubescit bona fa- Cap.XLV. De verecundia. Taio 3. 32. Gr. Reg. Past. p.3. c. 7. Philipp. 4. 10. I. in Ezech. hom. 10. n. 17. Luc. 9. 26. Eccli. 4. 25.

cere, ab statu rectitudinis non cadit, neque in damnationem tendit.

Cap. XLVI. De detractione. Gr. Mor. 14. 37. n. 61. Taio 3. 44. Prou. 23. 20.

1. Qui alienae vitae detractione pascuntur, alienis proculdubio satiantur, sicut scriptum est: *Non comedas cum eis, qui carnes ad vescendum conferunt*. Carnes quippe ad vescendum conferre est in collocutione derogationis vicissim proximorum vitia dicere. De obtrectatoribus recte per Salomonem dicitur: *Quia vacantes potibus, et dantes symbola consumentur, et vestientur pannis dormitionis*. *Potibus vacant*, qui opprobrio alienae vitae se debriant. *Symbola* vero *dare* est, sicut vnusquisque solet de parte sua cibos ad vescendum, ita in confabulatione detractionis verba conferre.

Cap. XLVII. De hospitalitate, et eleemosyna. Taio 3. 50. Gr. 2. in Eu. hom. 23. n. 2. Hebr. 13. 1.

1. Hospitalitatem fraternitatis amare, charitatis opera diligere nobis valde necessarium est: vnde egregius praedicator nobis vtrumque commendans, ait: *Charitas fraternitatis maneat in vobis, et hospitalitatem nolite obliuisci*. Pensandum nobis est, quantum hospitalitas fraternae compassionis valeat: quantum nos omnipotenti Domino misericordiae viscera coniungant: inde enim ei, qui est super omnia, appropinquamus, vnde nos per compassionem proximi etiam sub nosmetipsos deponimus.

Matth. 25. 42.

2. Redemptori generis humani ad aedificationem nostram minime sufficit, quod in extremo iudicio dicturum se esse perhibuit: *Quamdiu fecistis vni ex his fratribus meis, mihi fecistis*. Nisi et ante iudicium hoc esse ostenderet, quod dixisset; vt videlicet demonstraret, quia bona quisquis nunc opera indigentibus exhibet, ei specialiter impendit, cuius haec amore exhibuerit. Quare tanto in se plus quisque maiorem mercedem recipit, quanto nec eum despicit, qui amplius despiciendus videtur.

Cap. XLVIII. De multimoda erogandi largitione. Taio 3. 34. Gr. Mor. 19. 25. n. 38. Ib. 12. 51. Ps. 48. 8. seq.

1. Qui indigenti proximo exteriorem substantiam praebet, sed vitam suam a nequitia non custodit, rem suam Deo tribuit, et se peccato. Hoc, quod minus est, obtulit Auctori, et hoc, quod maius est, seruauit iniquitati. Quoties post culpam eleemosynas facimus, quasi pro prauis actibus pretium damus. Vnde per Prophetam de eo, qui haec non agit, dicitur: *Non dabit propitiationem suam, nec pretium redemptionis animae suae*. Tunc eleemosynae pretium nos a culpis liberat, quum perpetrata plangimus, et abdicamus. Nam qui et semper peccare vult, et quasi semper eleemosynam largiri, frustra tribuit, quia non redimit animam, quam a vitiis non compescit.

Iob. 15. 31.

2. Eleemosynae impensio superbum diuitem redimere non valet, quam perpetrata simul rapina pauperis ante Dei oculos ascendere non permittit. Vnde per Eliphaz dicitur: *Non credat frustra errore deceptus, quod aliquo pretio redimendus sit*. Saepe superbi diuites, quum eleemosynam tribuunt, non hanc pro aeternae vitae desiderio, sed pro extendenda vita temporali largiuntur. Mortem se posse differre dationibus credunt; sed nequaquam obtinere ex impenso munere valent, vt finem debitum euadant. In euangelio Veritas ait: *Nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua*. Id est, piae dispensationi nequaquam se gloria praesentis vitae admisceat, sed opus rectitudinis appetitio ignoret fauoris.

al. *donationibus*. Reg. Past. p. 3. c. 20. Matth. 6. 3.

3. Plerumque multa homines pauperibus largiuntur, non quia eosdem

pauperes diligunt, sed quia si minime tribuant, iram superni iudicii formidant: qui si Deum non metuerent, quae habent, dare noluissent. Admonendi sunt, qui sua misericorditer tribuunt, ne cogitatione tumida super eos, quibus terrena largiuntur, se extollant: et ne iccirco se meliores aestiment, quia contineri per se ceteros vident. Qui possessa misericorditer tribuunt, a caelesti Domino dispensatores se positos subsidiorum temporalium agnoscant, et tanto humiliter praebeant, quanto et aliena esse intelligant, quae dispensant. Ne in benefactis largitoris immoderatius gaudeant, audiant, quod scriptum est: *Quum feceritis omnia, quae* Luc. 17. 10.
praecepta sunt vobis, dicite, serui inutiles sumus: quae debuimus facere, non (sic) *fecimus*.

4. Ac ne largitatem tristitia corrumpat, audiant iterum, quod scriptum est: *Hilarem datorem diligit Deus*. Ne largitores eleemosynarum im- 2.Cor. 9.7.
pensae gratiae vicissitudinem requirant, audiant, quod scriptum est: *Quum* Luc. 14. 12.
facis prandium, aut coenam, noli vocare amicos tuos, atque cognatos, nec seqq.
vicinos diuites, ne forte et ipsi te inuitent, et faciant tibi retributionem: sed quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, caecos, et beatus eris, quia non habent, vnde retribuant. Ne sub obtentu largitatis ea, quae possident, inutiliter spargant distributores, audiant, quod scriptum est: *Sudet in manu tua eleemosyna*. Et ne, quum multa necesse sint, pauca largiantur, audiant, quod scriptum est: *Qui parce seminat, parce et metet*.

5. Ne, quum pauca oportet, plurima praebeant largitores, et ipsi postmodum minime inopiam tolerantes, ad impatientiam erumpant, audiant, quod scriptum est: *Non quod aliis sit remissio, vobis autem tri-* 2. Cor. 8. 13.
bulatio, sed ex aequalitate vestra abundantia illorum inopiam suppleat, seq.
vt et illorum abundantia vestrae inopiae sit supplementum. Quum igitur al. *si multa sibi*
dantis mens inopiam ferre nescit, si illicita sibi subtrahit, hoc occasionem contra se in patientiam exquirit.

6. Ne omnino distributores nihil eis praebeant, quibus conferre aliquid parum debent, audiant, quod scriptum est: *Omni petenti a te tribue*. al. *paruum*.
Quare ne saltem aliquid praebeant, quibus conferre nihil debent, audiant, Luc. 6. 30.
quod scriptum est: *Da bono, et non receperis peccatorem: benefac humi-* Eccli. 12. 4.
li, et non dederis impio. Nonnulli huius mundi diuites, quum fame crucientur Christi pauperes, effusis largitatibus nutriunt histriones. Qui vero indigenti peccatori panem suum, non quia peccator, sed quia homo est, tribuit, nimirum non peccatorem, sed iustum nutrit, quia in illo non culpam, sed naturam diligit.

7. Qui sua misericorditer largiuntur, solicite custodire studeant, ne quum commissa peccata eleemosynis redimunt, adhuc redimenda committant, ne venalem Dei iustitiam aestiment, si quum curant pro peccatis nummos tribuere, arbitrantur, se posse inulte peccare. Solicite studeamus Gr. Mor. 21.
perpendere, quia et eos, quos nunc inopes cernimus, abundantes quan- 19.n.30.
doque videbimus; et qui abundantes aspicimur, si largiri negligimus, quandoque inopes erimus. Qui nunc temporale subsidium pauperi tribuit, ab eo postmodum perpetua recepturus, vt ita dicam, quasi ad frugem

2. in Euang. hom. 40. n. 12. al. *participate... comparticipare*. terram excolit, quae, quod acceperit, vberius reddit. Honorate, quos pauperes cernitis, et quos foris conspicitis despectos seculi, intus arbitramini amicos Dei. Cum eis participamini, quod habetis, vt quandoque dignentur vobiscum comparticipari, quod habent.

Cap. XLIX. De spe, et formidine electorum.

Gr. Mor. 4. 36. n. 61. Taio 3. 46.

1. Plerumque mens iusti iam quidem, quod peruerse se egisse meminit, deplorat. Iam praua acta non solum deserit, sed amarissimis lamentis punit. Sed tamen dum eorum, quae egit, reminiscitur, graui de iudicio pauore terretur. Electus quisque iam se perfecte conuertit, sed adhuc se perfecte in securitate non erigit, quia dum, quanta sit districtio extremi examinis, pensat, intus hac formidine solicitus trepidat; quoniam, iustus iudex veniens quid de perpetratis reputet, quid relaxet, ignorat. Saepe mens poenitentis, quam praua commiserit, meminit, sed haec commissa, si digne fleuerit, nescit. Ac ne culpae immanitas modum poenitentiae transeat, metuit. Sanctus quisque vir etiam hic misericordiam suscepisse se nescit, quia peccatum suum homo iam corrigendo, iam poenitendo deserit, sed adhuc tamen districtum iudicem de eius retributione pertimescit.

al. *iustus q.* 2. Illic tutus quilibet sine vlla formidine misericordias Domini libere in aeternitate cantat, vbi iam de peccati venia dubietas non erit: al. *non addicit.* vbi iam securam mentem culpae suae memoria non adiecit: vbi non sub Reg. Past. p. 3. c. 29. reatu animus trepidat, sed de eius indulgentia libere exultat. Dauid propheta quum peteret, dicens: *Auerte oculos tuos a peccatis meis*, paulo Ps. 50. xi. superius intulit: *Delictum meum coram me est semper*: acsi diceret, peccatum meum ne respicias, postulo, quia ego respicere ipsum non cesso. Isai. 43. 25. Vnde et per alium prophetam Dominus dicit: *Et peccatorum tuorum memor non ero, tu autem memor esto*. Prouidendum est his, qui peccata sua deflent, vt singula quaeque admissa considerent, et dum per vnumquodque erroris sui iniquitatem, et inquinationem deflent, simul se, ac Thren. 3. 48. totos lacrymis mundent. Per Ieremiam dicitur: *Quum Iudaeae singula delicta pensarentur, diuisiones aquae deduxerunt oculi mei*. Diuisas quippe ex oculis aquas deducimus, quando peccatis singulis dispertitas lacrymas damus.

3. Neque enim vno, eodemque tempore aeque mens de omnibus dolet, sed dum nunc huius, nunc illius culpae memoria acrius tangitur, simul de omnibus in singulis commota purgatur. Admonendi sunt timore formidinis oppressi, vt de misericordia, quam postulant, praesumant, ne vi immoderatae afflictionis intereant. Neque enim pius Dominus ante delinquentium oculos flenda peccata apponeret, si per semetipsum ea districte ferire voluisset. Constat enim, quod a suo iudicio abscondere voluit, quos miserando praeueniens sibimetipsis iudices fecit: hinc enim Ps. 94. 2. scriptum est: *Praeueniamus faciem eius in confessione*. Hinc per Paulum I. Cor. xi. 31. dicitur: *Si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur*. Scriptum Ps. 31. 1. est: *Beati, quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*. Gr. I. in Ezech. hom. 4. Peccata enim tegimus, quum bona facta malis actibus superponimus. Omne enim, quod operitur, inferius ponitur, et hoc, vnde operitur, desuper ducitur,

4. Quando ergo abdicamus mala, quae fecimus, et eligimus bona, quae faciamus, quasi tegimen superducimus, quoniam videri erubescimus. Sancti viri, dum in hac adhuc vita sunt, habent tamen, quod ante Dei oculos operire debeant, quia omnino est impossibile, quod aut in opere, aut cogitatione, aut in locutione numquam delinquant. Vnde beatus Iob, qui perfecta quidem omnibus dixerat, Dei tunc vocem audiens, seque ipsum de ipsa sua perfecta locutione reprehendens, dicebat: *Manum meam ponam super os meum*. In manu quippe operatio, in ore locutio est. Iob.39. 34.

5. Manum ergo super os ponere est peccata locutionis per virtutem boni operis tegere. Mola superior, et inferior ita sibi necessario iungitur, vt vna sine altera inutiliter habeatur. In peccatoris itaque pectore incessanter debet spes, et formido coniungi, quia incassum misericordiam sperat, si non etiam iustitiam timeat. Quare frustra quisque iustitiam metuit, si non etiam de misericordia confidit. Loco pignoris mola superior tolli prohibetur, quia peccatori praedicans, tanta dispositione componere praedicationem debet, vt nec derelicta spe timorem subtrahat, nec subtracta spe eum in solo timore derelinquat. Mor. 33. 12. n. 24.

Cap.L. De regni caelestis desiderio. Gr. Mor. 2. 7. n. XI. Taio 3. 37.

1. Magnus clamor sanctorum magnum est desiderium; tanto enim quisque minus clamat, quanto minus desiderat, et tanto maiorem vocem in aures incircumscripti spiritus exprimit, quanto se in eius desiderium plenius fundit. Quum aliter moueri soleat mens, quae petit, aliter, quae petitur: et sanctorum animae ita interni secreti sinu Deo inhaereant, vt inhaerendo quiescant; quomodo dicuntur petere, quas ab interna voluntate constat non discrepare? Quomodo dicuntur petere, quas et voluntatem Dei certum est, et ea, quae futura sunt, non ignorare? sed in ipso positae ab illo aliquid petere dicuntur, non quo quidquam desiderent, quod ab eius, quem cernunt, voluntate discordat, sed quo mente ardentius inhaereant, eo etiam de ipso accipiunt, vt ab ipso petant, quod eum facere velle nouerunt.

2. Nemo, qui tardius auditur, credat, quod a superna cura negligitur. Saepe enim nostra desideria, quia celeriter non fiunt, tamen exaudiuntur, et quod impleri concīter petimus, ex ipsa melius tarditate prosperatur. Saepe vox nostra eo perficitur, quo differtur: et quum superficie tenus petitio negligitur, vota nostra altius in cogitationum radice complentur. Sicut et semina messium gelu pressa solidantur, et quod a superficie tardius exeunt, eo ad frugem multiplicatiora consurgunt. Desideria nostra dilatatione extenduntur, vt proficiant: proficiunt, vt ad hoc, quod perceptura sunt, conualescant. Exercitantur in certamine, vt maioribus cumulentur praemiis in retributione. Labor protrahitur pugnae, vt crescat corona victoriae. Forte, *dilatione*.

3. Suos ergo Dominus quum velociter non exaudit, quod repellere creditur, assidue trahit. Internus medicus peccatorum in nobis contagia, quae inesse medullitus reprobat, secat, et abscindit virus putredinis ferro tribulationis, eoque voces aegri audire dissimulat, quo aegritudinis finem curat. Dauid propheta ait; *Clamo per diem, et non exaudies, in* Ps.21.3.

nocte, et non ad insipientiam mihi. Acsi diceret: *Nequaquam mihi ad insipientiam proficit, quod die, ac nocte clamantem me quotidie non exaudis. Quia vnde me in temporali tribulatione quasi deseris, et non exaudis, inde ad aeternam sapientiam plus erudis*. Iterum psalmista dicit: *Adiutor in opportunitatibus, in tribulatione*. Tribulationem quippe dicturus, opportunitates praemisit; quia saepe tribulatione concutimur, et tamen opportunum nondum est, nisi ad desiderium ereptionis adiuuemur.

Ps. 9. 10.

Cap. LI. De bonorum concordia. Taio 3. 38. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 22. Galat. 5. 22. 1. Cor. 3. 3.

1. Tunc charitas a iugo culpae liberos reddit, quum vicissim nostro per amorem seruitio subiicit, quum et aliena nostra bona credimus, et nostra aliis quasi sua offerentes exhibemus. Certissime sciant homines, quia quamtislibet virtutibus polleant, spirituales fieri nullatenus possunt, si vniri per concordiam proximis negligunt. Scriptum est: *Fructus enim spiritus est pax, charitas, gaudium*. Qui ergo seruare pacem non curat, ferre fructum spiritus recusat. Vnde idem Paulus ait: *Quum sit inter vos zelus, et contentio, nonne carnales estis?* Hinc iterum dicit: *Pacem sequimini cum omnibus, et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum*.

Cap. LII. De diuinis iudiciis. Taio 4. 2. Gr. Mor. 5. 1. n. 1. Luc. 16. 25.

1. Quum valde occulta iudicia Dei sint, quibus in hac vita nonnumquam bonis male fit, malis bene, tunc occultiora sunt, quum et bonis hic bene est, et malis male. Nam quum bonis hic male est, malis bene, hoc fortasse deprehenditur, quia et boni siqua deliquerunt, hic recipiunt, vt ab aeterna damnatione plenius liberentur: et mali bona, quae pro hac vita faciunt, hic inueniunt, vt ad sola in posterum tormenta pertrahantur. Vnde et ardenti diuiti in inferno dicitur: *Memento, fili, quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala*.

2. Quum bonis in praesens seculum bene est, et malis male, incertum valde fit, vtrum boni bona accipiant, vt prouocati ad aliquid melius crescant, an tuto, latentique iudicio hic suorum operum remunerationem recipiant, vt a praemio vitae sequentis inanescant, et vtrum malos iccirco aduersa feriant, vt ab aeternis suppliciis corrigendo defendant. An hic eorum poena incipiat, vt quandoque complenda eos ad vltima gehennae tormenta perducat. Quia inter diuina iudicia graui incertitudinis suae caligine humana mens premitur, sancti viri, quum sibi suppetere prospera huius mundi conspiciunt, pauida suspicione turbantur. Timent enim, ne hic laborum suorum fructus recipiant: timent, nequod diuina iustitia latens in eis vulnus aspiciat. Et exterioribus eos muneribus cumulans, ab intimis repellat.

Ps. 10. 5. Gr. 2. in Ezech. hom. 5. n. 6.

3. Vnde per Psalmistam dicitur: *Palpebrae eius interrogant filios hominum*. Palpebrae quippe Dei iudicia sunt ipsius, quae aliquid nobis claudunt, aliquid aperiunt: aperiendo namque nos interrogant, si intelligendo non extollimur. Claudendo interrogant, si non despicimus, quae intelligere non valemus. Nemo iudicia diuina perscrutari appetat, *cur, quum alius repellitur, alius eligatur? Vel cur, quum alius eligitur, alius repellatur?* Quia, attestante Paulo, didicimus, quod *inscrutabilia sunt iudicia eius, et inuestigabiles viae eius*. Diuinorum facta iudiciorum semper indiscussa veneranda sunt, quia iniusta esse nequaquam possunt. Ra-

tionem quippe de occulto eius consilio quaerere nihil est aliud, quam contra eius consilium superbire.

4. Quum iudiciorum Dei causa non deprehenditur, restat, vt sub factis illius cum humilitate taceatur, quia nequaquam sufficit sensus carnis, vt secreta penetret Maiestatis. Ad semetipsam humana mens redeat, et quod de diuinis iudiciis apprehendere non valet, non requirat: ne si diuinae irae causa discutitur, amplius discussa prouocetur, et quam placare humilitas poterat, inextinguibiliter superbia accendat. Per apostolum Paulum dicitur: *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo?* Semetipsum homo considerans tacet, et diuina iudicia discutere metuit, quia esse se puluerem agnoscit; respondere non posse conuincitur, quia homo nominatur, quia per hoc, quod de humo sumptus, iudicia superna discutere dignus non est.

Rom. 9. 20. Gr. Mor. 9. 14. n. 21.

Cap. LIII. De his, qui iudicio Dei obdurantur. Taio 5. 5. Gr. Mor. XI. 9. n. 13., et 1. in Ezech. hom. XI. n. 25.

1. Sicut nemo obstitit largitati Dei vocantis, ita nullus obuiat iustitiae delinquentis. Non enim cor peccantis Deus obdurat, sed obdurare dicitur, quum ab obduratione non liberat. Obdurare se per iustitiam dicitur, quia cor reproborum per gratiam non emollit. Recludere Dei est clausis non aperire, sed in suorum operum tenebris peccatores relinquere. Misericors Deus tempus nobis relaxat ad poenitentiam, sed quum eius gratiae patientiam nos ad augmentum vertimus culpae. Hoc ipsum tempus, quod ad parcendum pie disposuit, districtius ad feriendum vertit. Quum reuerti quisque ab erroris sui tenebrosis itineribus, etiam spatio temporis accepto noluerit, per hoc mala sua ad reatum auget, per quod ea diluere potuit, si conuerti voluisset.

Cap. LIV. De reproborum prosperitate. Gr. lib. 1. in Ezech. hom. 12 n. 18., et Mor. 6. 16. n. 26. Taio 5. 7. Mor. 31. 24. n. 43. Eccle. 10. 7.

1. Qui a Deo auertitur, et prosperatur, tanto perditioni fit proximior, quanto a zelo disciplinae inuenitur alienus. Plerique reprobi dum peccatorum suorum vinculis alligantur, ad iustitiae tramitem nequaquam reuertuntur, phreneticorum videlicet sensibus similes, qui insaniam, qua praeualent, virtutem putant, qui ex morbo esse nesciunt hoc, quod amplius sanis possunt, et quasi creuisse viribus aestimant, dum ad vitae terminum per augmenta languoris appropinquant. Nonnumquam reprobi phreneticis similes, qui rationis vsum non habent, flent, et rident: et tanto in magna exultatione se dilatant, quanto et insensibiles malum, quod patiuntur, ignorant. In Ecclesiastae libris scriptum est: *Vidi seruos in equis, et principes ambulantes, quasi seruos super terram.* Omnis, qui peccat, seruus est. Serui namque in equis sunt, quum peccatores praesentis vitae dignitatibus efferuntur; principes vero, quasi serui ambulant, quum multos dignitate virtutum plenos nullus honor erigit, sed summa hic aduersitas velut indignos deorsum premit.

Cap. LV. Qualiter lapsi post ruinam surgere queant. Gr. Past. 3. part. adm. 29. Ier. 3. 3.

1. Peccata experti saltem post naufragium mare metuant, et perditionis suae discrimina vel cognita perhorrescant, ne qui pie post patrata mala sanati sunt, improbe repetendo moriantur. Peccanti animae, et numquam a peccato desinenti dicitur: *Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.* Admonendi sunt itaque lapsi, vt studeant, quatenus suscepta naturae bona integra seruare noluerunt, saltem scissa resarciant. Quid dicturi

sunt, peccata carnis experti, si aliis integritate stantibus, ipsi nec post damna resipiscant? Quid dicturi sunt, si quum multos, et alios secum deferunt, hic expectanti Domino nec semetipsos reducunt? Dicendum est lapsis, vt praeterita admissa considerent, atque imminentia deuitent, quatenus transactas culpas ad memoriam reuocent, et pollui in fortuitis erubescant. Per Ieremiam prophetam Dominus dicit: *Si dimiserit vir vxorem suam, et illa recedens duxerit virum alium, numquid reuertetur ad eam vltra? Numquid non polluta, et contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen reuertere ad me, dicit Dominus.*

Ier. 3. 1.

2. Ecce de fornicante, et relicta muliere argumentum iustitiae proponitur, et tamen nobis post lapsum redeuntibus non iustitia, sed pietas exhibetur. Hinc vtique colligamus, si nobis delinquentibus tanta pietate parcitur, a nobis sic post delictum redeuntibus quanta improbitate peccatur, aut quae ab illo erit improbis venia, qui non cessat vocare post culpam. Isaias propheta dicit: *Erunt oculi tui videntes praeceptorem tuum: et aures tuae audient verbum post tergum monentis.* Quasi enim coram positus Deo quisque verba monitionis eius praecepta cognoscit; adhuc enim ante eius faciem stare est necdum eum peccando contemnere. Quum vero derelicto bono innocentiae, iniquitatem eligens appetit, terga iam in eius faciem mittit.

Isai. 30. 20. seq.

3. Omnipotens Dominus quasi post tergum nos subsequens monet, qui etiam post culpam ad se redire persuadet. Auersum reuocat, commissa non respicit, reuertenti sinum pietatis expandit. Vocem ergo post tergum monentis audimus, si post peccata humili, et contrito corde reuertimur. Debemus igitur pietatem vocantis erubescere, si iustitiam volumus formidare, quia tanto grauiori improbitate contemnitur, quanto et contemptus adhuc vocare non dedignatur. Per Ieremiam prophetam Dominus dicit: *Et venies vsque ad Babylonem, ibi liberaberis.* Babylon quippe confusio interpretatur. Saepe enim quis postquam in confusionem vitiorum ceciderit, erubescens mala, quae perpetrauit, ad poenitentiam redit, seque a suis lapsibus bene viuendo erigit. Quid ergo iste nisi vsque ad Babylonem venit, et ibi liberatus est? Nonnumquam quisque erubescens mala, quae fecit, se contra se erigit, et bene operando ad statum rectitudinis redit. In Babylone itaque liberatus est, qui per diuinam gratiam ostenditur etiam de confusione saluatus.

Apud Michaeam. 4. 10.

Cap. LVI. De appetitu laudis humanae, vel fauoribus adulantium. Gr. Mor. 13. 24. n. 28. Taio 5. 13. Gr. Mor. 4. 28. n. 51. Prou. 1. 10.

1. Omnis homo, qui ex eo, quod agit, humanas laudes appetit, testem in terra quaerit. Qui autem de actibus suis omnipotenti Domino placere festinat, testem se habere in caelo considerat. Quum multi mala gesta laudibus exaltant, inde fit, vt incessanter crescat culpa fauoribus enutrita. Curari autem vulnus negligitur, quod dignum praemiis, laudeque videtur. Bene itaque per Salomonem dicitur: *Fili mi, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas.* Peccatores enim lactant, quum vel perpetranda mala blandimentis inferunt, vel perpetrata fauoribus extollunt. Quid enim aliud peccare, quam occumbere? Sed quia peccantem laudibus

bus prosequuntur, quasi extinctum sub verborum suorum aggere absconduntur. Arundinem mox vt aura tetigerit, in partem alteram fertur. Et quid per arundinem nisi carnalis animus designatur, qui mox fauore, vel detractione tangitur, in partem quamlibet inclinatur?

2. Si ab ore cuiusquam aura fauoris flauerit, appetitus laudis humanae hilarescit. Extollitur, totumque se quasi ad gratiam inflectit: sed si inde ventus detractionis erupit, vnde laudis aura veniebat, mox hunc quasi in partem alteram ad vim furor inclinat. Ne paulatim, atque inulte crescere debeat adulatio, statim, et sine mora est oris gladio ferienda, et per zeli iustitiam funditus extinguenda. In euangelio fatuis virginibus cum increpatione dicitur: *Ite potius ad vendentes, et emite vobis*; venditores quippe olei adulatores sunt: quoniam in accepta qualibet gratia vanis suis laudibus nitorem gloriae offerunt, quasi oleum vendant. Principale corporis nostri caput est. Appellationis enim capitis ea, quae principatur corpori, mens vocatur. Impinguat ergo caput oleum peccatoris, quum demulcet mentem fauor adulantis. Si fauores suos quisque audiens ad superni iudicii considerationem redit, ac ne de his apud occultum arbitrium grauetur, metuit, quasi expurgationis igne ad magnitudinem claritatis excreuit, et vnde incendium trepidationis sustinet, inde clarius fulget.

1. in Euang. hom. 12. n.3. Matth. 25. 9. Mor. 28. 8.

Cap. LVII. Qualiter sacra scriptura maledicti promat sententiam. Taio 3. 3.

1. Quum certe nouimus, quod maledictum scriptura sacra prohibet, cur recte aliquando fieri dicimus, quod vitare eodem sacro eloquio non ignoramus? Sed sciendum nobis est, quod scriptura sacra duobus modis maledictum memorat. Aliud videlicet, quod approbat, aliud, quod damnat. Aliter enim maledictum profertur iudicio iustitiae, aliter liuore vindictae. Maledictum iudicio iustitiae, ipso primo homine peccante, prolatum est, quum audiuit: *Maledicta terra in operibus tuis*. Maledictum iustitiae iudicio profertur, quum ad Abraham dicitur: *Maledicam maledicentibus tibi*. Rursus quia maledictum non iudicio iustitiae, sed liuore vindictae promitur, voce Pauli praedicantis admonemur, qua ait: *Benedicite, et nolite maledicere*: et rursum: *Neque maledici regnum Dei possidebunt*. Deus omnipotens maledicere dicitur, et tamen maledicere homini prohibet; quia quod homo agit malitia vindictae, Deus non facit nisi examine, et virtute iustitiae.

Gr.4. Mor. 6. Gen. 3. 17. Gen. 12. 3. Rom. 12. 14. 1. Cor. 6. 10.

2. Quum sancti viri maledictionis sententiam proferunt, non ad hanc ex voto vltionis, sed ex iustitia examinis erumpunt. Intus enim subtile Dei iudicium aspiciunt, et mala foras exurgentia, quin maledicto debeant ferire, cognoscunt; et eo in maledicto non peccant, quia ab interno iudicio non discordant. Petrus apostolus in offerentem sibi pecunias Simonem sententiam maledictionis intorsit, dicens: *Pecunia tua tecum sit in perditionem*. Qui enim non ait, *est*, sed *sit*, non indicatiuo, sed optatiuo modo se haec dixisse signauit. Elias denique duobus quinquagenariis ad se venientibus dixit: *Si homo Dei sum, descendat ignis de caelo, et consumat vos*. Quorum vtrorumque sententia quanta veritatis ratione conualuit, terminus causae monstrauit. Nam et Simon etiam perditione

Act. 8. 20. 4. Reg. 1. 12.

interiit, et duos quinquagenarios desuper veniens flamma consumpsit. Virtus subsequens testificatur, qua mente maledictionis sententia promitur. Quum et maledicentis innocentia permanet, et tamen eum, qui maledicitur, vsque ad interitum maledictio absorbet, ex vtriusque partis fine colligitur, (quod) ab vno, et intimo iudice in reum sententia sumpta iaculatur, si subtiliter beati vniuscuiusque, qualiter in scriptura sancta maledicti promat sententiam, verba pensamus. Non enim eius maledictio ex malitia delinquentis, sed ex rectitudine iudicis procedit; non enim ira commoti, sed doctrina tranquilli. Qui enim iam recta maledicens intulit, non perturbationis vitio succubuit, sed doctrinae magisterium impendit.

Cap. LVIII. Quid sit iubilum. Taio 3. 36. Gr. Mor. 24. 6. n. 10. Ps. 88. 16.

1. Iubilum dicitur, quando ineffabile gaudium mente concipitur, quod nec abscondi possit, nec sermonibus aperiri, et tamen quibusdam motibus proditur, quamuis nullis proprietatibus exprimatur. Dauid Propheta intuens, electorum animos tantum gaudium mente concipere, quantum sermone non valeat aperire, ait: *Beatus populus, qui scit iubilationem*. Non enim ait: *Qui loquitur*, sed qui *scit*, quia sciri quidem iubilatio intellectu potest, sed dictu exprimi non potest. Per iubilum sentitur, quod vltra sensum est, et quum vix ad contemplandum sufficiat conscientia sentientis, quomodo ad exprimendum sufficit lingua dicentis?

Cap LIX. De discretione spiritus septiformis. Gr. 2. in Ezech hom. 7. n. 7. Taio 3. 23. Isai. xi. 2. Prou. 9. 10. I. Ioann. 4. 18.

1. In mente fidelium primus ascensionis gradus est *timor Domini*. Secundus *pietas*. Tertius *scientia*. Quartus *fortitudo*. Quintus *consilium*. Sextus *intellectus*. Septimus *sapientia*. Isaias propheta in Christo enumerans gradus septiformis gratiae, ait: *Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae, et intellectus; spiritus consilii, et fortitudinis; spiritus scientiae, et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini*. Quot scilicet gradus de caelestibus loquens descendendo magis, quam ascendendo numerauit. Videlicet *sapientiam, et intellectum, consilium, et fortitudinem, scientiam, pietatem, et timorem*. Et quum scriptum sit: *Initium sapientiae timor Domini*, constat proculdubio, quia timore ad sapientiam ascenditur, non autem a sapientia ad timorem reditur. Perfectam proculdubio habet sapientia charitatem, sicut scriptum est: *Perfecta charitas foras mittit timorem*. Isaias ergo, quia de caelestibus ad ima loquebatur, coepit magis a sapientia, et descendit ad timorem. Sed nos, quia a terrenis ad caelestia tendimus, eosdem gradus ascendendo numeremus, vt a timore ad sapientiam peruenire valeamus. Est timor Domini in mente fidelium; sed qualis iste timor est, si cum eo pietas non est? Qui enim misereri proximo ignorat, qui compati eius tribulationibus dissimulat, huius timor ante omnipotentis Dei oculos nullus est, si non subleuatur ad pietatem. Sed saepe pietas per inordinatam misericordiam errare solet, si fortasse pepercit, quae parcenda non sunt. Peccata enim, quae feriri gehennae ignibus possunt, disciplinae sunt verbere corrigenda. Sed inordinata pietas quum temporaliter parcit, ad aeternum supplicium pertrahit.

2. Vt vera, et ordinata sit pietas, ad gradum est alium subleuanda. Id est, vt sciat, vel quid ex misericordia puniat, vel quid ex misericor-

illa dimittat. Sed quid si sciat, quid agere quisque debeat, virtutem vero agendi non habeat? Scientia ergo nostra crescat ad fortitudinem, vt quum videt, quid agendum sit, agere per mentis fortitudinem possit: ne timore trepidet, et pauore collapsa non valeat bona defendere, quae sentit. Saepe fortitudo, si improuida fuerit, et minus contra vitia circumspecta, ipsa sui praesumptione in casum ruit. Ascendat ergo ad consilium, vt praeuidendo praemuniat omne, quod agere fortiter potest. Esse consilium non potest, si intellectus deest. Quia qui non intelligit malum, quod agentem grauat, quomodo potest bonum solidare, quod adiuuat? Itaque a consilio ascendamus ad intellectum. Si intellectus magno quidem acumine viget, et moderari se nesciat per maturitatem, ab intellectu ergo ascendatur ad sapientiam; vt hoc, quod acute intellectus inuenit, sapientiae maturitate disponat. Quia igitur per timorem surgitur ad pietatem, per pietatem ad scientiam ducimur, per scientiam ad fortitudinem roboramur, per fortitudinem ad consilium tendimus, per consilium ad intellectum proficiscimur, per intellectum ad maturitatem sapientiae venimus. Septem gradibus ad portam ascendimus, per quam nobis aditus vitae spiritualis aperitur.

al. *sapientia mature.*

Cap. LX. De variis percussionibus mundi.

Taio 5. 24.
Gr. 1. in Eu. hom. 1. n. 3.

1. Qui Deum diligunt in mundi fine, vel percussione gaudere, atque hilarescere iubentur: quia videlicet eum, quem amant, mox inueniunt, dum transit is, quem non amauerunt. Absit, ne fidelis quisque Deum videre non desideret, et de mundi percussionibus lugeat, quem finiri iisdem ipsis percussionibus non ignorat. Ex mundi destructione lugere eorum est, qui radices cordis in eius amore plantauerunt, qui sequentem vitam non quaerunt, qui illam neque esse suspicantur. Nos, qui illa caelestis patriae gaudia aeterna cognouimus, festinare ad eam quantocius debemus. Optandum nobis est citius pergere, atque ad illam vitam felicitate perpetuam peruenire.

Cap. LXI. De iudaici populi circa mundi finem couersione.

Taio 5. 25.
Gr. in praef. l. 4. Mor. c. 4.
Isai. 10. 22.
Rom. XI. 25.
Isai. 10. 22.
Praef. in Iob. c. 10. n. 20.

1. Sancta ecclesia in primitiis suis multitudine gentium fecundata, vix in mundi fine iudaeos, quos inuenerit, suscipiet, et extrema colligens, eos, quasi reliquias frugum, ponet. De quibus iudaici populi reliquiis Isaias: *Si fuerit numerus filiorum Israel, quasi arenae maris, reliquiae eius saluae fient.* Elia veniente, promittitur, quod reducat corda filiorum ad patres eorum. Vt doctrina, quae nunc a iudaeorum corde ablata est, tunc miserante Domino redeat, quando hoc de Domino intelligere coeperunt filii, quod praedicauerunt patres. Iudaicus populus in fine mundi liberabitur a seruitute peccati, sicut scriptum est: *Donec plenitudo gentium introiret, et sic omnis Israel saluus fieret.* Et sicut Propheta ait: *Si fuerit numerus filiorum Israel, sicut arena maris, reliquiae saluae fient.* Sancta ecclesia adhuc in hac vita posita pro laboribus, quos sustinet, duplicia munera recipit, quum susceptis, vt diximus, plene gentibus, in fine mundi iudaeorum etiam ad se corda conuerterit, sicut scriptum est: *Donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel saluus fieret.*

Cap. LXII. De Antichristi temporibus.

1. Antiquus hostis extrema mundi atrocius tentaturus aggreditur, qui tanto fit feruentior ad saeuitiam, quanto se viciniorem sentit ad poe-

Taio 5. 26. Gr.Mor. 34.1. n. 1. nam. Considerat quippe, quid iuxta sit, vt licentiam nequissimae libertatis amittat. Et quantum breuitate temporis angustatur, tanto multiplicitate crudelitatis expanditur. Quidquid diabolus nequiter valuerit, in fine mundi callidius exquiret. Tunc ceruicem superbiae altius eriget, et per damnatum illum, quem gestat, hominem, omne, quod temporaliter praeualet, nequiter ostendet. Stellas de caelo in terra cadere est relicta a nonnullis spe caelestium, illo duce, ad ambitum gloriae secularis inhiare. Iste igitur draco misit caudam, et traxit tertiam partem stellarum. Draconis enim cauda stellarum pars trahitur, quando extrema persuasione Antichristi quidam, qui videntur lucere, rapientur.

Gr. Mor. 31. 24. n. 43. Gen. 49. 17. 2. Nonnulli de tribu Dan venire Antichristum ferunt, sicut per Iacob patriarcham dicitur: *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro*. Hoc in loco Dan et coluber asseritur, et mordens. Vnde non immerito dum israeliticus populus terras in castrorum partitione susciperet, primus Dan ad aquilonem castrametatus est; illum scilicet significans, qui in corde suo dixerat: *Sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium; similis ero altissimo*. De quo et per Prophetam dicitur: *A Dan auditus est fremitus equorum eius*. Antichristus non solum coluber, sed etiam cerastes vocatur. *Cerata* enim graece *cornua* dicuntur. Serpens, qui hic cornutus esse perhibetur, per quem digne eiusdem Antichristi aduentus asseritur, quia contra vitam fidelium cum morsu pestiferae praedicationis armatur etiam cornibus potestatis

Isai. 14. 13. — Ierem. 8. 16.

Cap.LXIII.De salute, vel languore corporis, vitaque praesentis corruptionis.

Gr. Mor. 12. 13. n. 17. Taio 3. 51. et 52. Ib.c.14 n.18. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 12.

1. Iustis in hac vita ipsa sarcina suae corruptionis onerosa est. Quod vigiliae defatigant, somnus quaeritur, vt vigiliarum labor, atque anxietas temperetur. Nonnumquam etiam somnus occidit, fames corpus atterit, atque vt eius necessitas repellatur, cibi requiruntur. Sed saepe et cibi grauant, qui ad repellendum debilitatis grauamen quaesiti fuerant. Quousque subditi corruptionis sumus, auctori nostro minime respondemus; quia dum corruptio ab incorruptione longe est, similitudo apta nostrae responsioni non est. Humana creatura eo ipso, quod creata est, in semetipsa habet sub se defluere: sed a conditore suo homo accepit, quod et super se contemplatione rapiatur, et in se ipso in incorruptione teneatur. Admonendi sunt incolumes, vt salute corporis exerceant salutem mentis; ne si acceptae incolumitatis gratiam ad vsum nequitiae inclinent, dono deteriores fiant; et eo postmodum supplicia grauiora mereantur, quo nunc largioribus bonis Dei male vti non metuunt.

2. Cor. 6. 2. 2. Item admonendi sunt incolumes, ne opportunitatem salutis in perpetuum promerendae despiciant. Scriptum namque est: *Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis*. Dicendum est eis, ne placere Deo, si quum possunt, noluerint, quum voluerint, sero non possint. Salus corporis, quando ad bene operandum accepta despicitur, quanti sit muneris, amissa sentitur. Et infructuose ad vltimum quaeritur, quae congruo concessa tempora vtiliter non habetur. Per sapientissimum Salomonem dicitur: *Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli, ne*

Prou. 5. 9. etc.

forte impleantur extranei iuribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, et gemas in nouissimis, quando consumpseris carnes, et corpus tuum. Qui namque a nobis alieni sunt, nisi maligni spiritus, qui a caelesti sunt patriae sorte separati? Qui vero honor noster est, nisi quod etiam in luteis positi, et conditi ad conditoris nostri sumus imaginem creati? Vel quis alius crudelis est, nisi ille apostata angelus, qui et semetipsum poena mortis superbiendo perculit, et inferre mortem humano generi etiam perditus non pepercit?

3. Honorem suum alienis dat, qui ad Dei imaginem, ac similitudinem conditus, vitae suae tempora malignorum spirituum voluntatibus administrat. Annos etiam suos crudeli tradit, qui ad voluntatem male dominantis aduersarii accepta viuendi spatia expendit. Quisquis per acceptam valetudinem corporis, per attributam sibi sapientiam mentis, non exercendis virtutibus, sed perpetrandis vitiis elaborat, nequaquam suis viribus suam domum, sed extraneorum habitacula, id est, immundorum spirituum facta multiplicat: nimirum, vel luxuriando, vel superbiendo agens, vt etiam se adiiciens perditorum numerus crescat. Plerumque accepta, salus carnis per vitia expenditur; sed quum repente subtrahitur; quum molestiis caro atteritur, quum iam egredi anima vrgetur, diu male habita, quasi ad bene viuendum, salus amissa requiritur. Tunc recte gemunt homines, quod Deo seruire noluerunt, quando damna suae negligentiae recuperare seruiendo nequaquam possunt. Vnde alias dicitur: *Quum occideret eos, tunc quaerebant eum.* Ps. 77. 34.

Cap. LXIV. De aegritudine corporis. Taio 3. 53. Gr. Reg. Past. p. 3. c. 12.

1. Admonendi sunt aegri, vt eo se Dei filios sentiant, quo illos disciplinae flagella castigant. Nisi enim correptis filiis hereditatem dare disponeret, erudire eos per molestias non curaret. Dicendum est aegris, vt si caelestem patriam suam credunt, necessarium est, vt in hac labores, velut in aliena patria, patiantur: lapides sanctuarii diuini extra tunsi sunt, vt in constructione templi absque mallei sonitu ponerentur; quia videlicet nunc foras per flagella tunduntur, vt intus in templum Dei postmodum sine disciplinae percussione disponantur, quatenus quidquid in nobis est superfluum, modo percussio resecet, et tunc sola nos in aedificio concordia charitatis liget. Admonendi sunt aegri, vt considerent pro percipiendis terrenis hereditatibus, quam dura carnales filios disciplinae flagella castigent. Cur ergo nobis diuinae correptionis poena grauis est, per quam et numquam amittenda hereditas percipitur, et semper mansura supplicia vitantur? Considerent aegri, quanta salus cordi sit molestia corporalis, quae ad cognitionem sui mentem reuocat.

2. Quare quam plerumque salus abiicit infirmitatis memoriam reformari, vt animus, qui extra se in elationem ducitur, cui sit conditioni subditus, ex percussa, quam sustinet, carne memoretur. Admonendi sunt aegri, vt considerent, quanti sit muneris molestia corporalis, quae et admissa peccata diluit, et ea, quae poterant admitti, compescit. Quae et sumpta ab exterioribus plagis concussae mentis poenitentiae vulnera infligit. In Prouerbiis Salomonis scriptum est: *Liuor vulneris abstergit* Prou. 20. 30.

al. *memoria.*

mala ; et plagae in secretioribus ventris. Mala enim liuor vulneris abstergit, quia flagellorum dolor vel cogitatas, vel perpetratas nequitias diluit. Quum exterius percutimur, ad peccatorum nostrorum memoriam taciti, afflictique reuocamur, atque ante oculos nostros cuncta, quae a nobis sunt male gesta, reducimus; et per hoc, quod foras patimur, magis intus quod fecimus, dolemus. Vnde fit, vt inter aperta vulnera corporis amplius nos abluat plaga secreta ventris; quia sanat nequitias praui operis occultum vulnus doloris. Admonendi sunt aegri, quatenus patientiae virtutem seruent, vt incessanter quanta Redemptor ab his, quos creauerat, pertulit mala, considerent. Cur itaque asperum creditur, vt a Deo homo toleret flagella pro malis, si Deus ab omnibus tanta pertulit mala pro bonis? Aut quis sana intelligentia de percussione sua ingratus extet, si ipse hinc sine flagello non exiit, qui sine peccato vixit?

Cap. LXV. De breuitate, vel miseria vitae praesentis. Gr. Mor. XI. 50. n. 67. Taio 3. 5. Ps. 102. 15. Iob. 14. 2. Mor. 13. 27. 31.

1. Quid sunt nationes in mundo, nisi flores in campo? Tendamus oculos cordis in hac latitudine mundi praesentis, et ecce quasi tot floribus, quot hominibus, plenus est. Vita itaque in carne flos in foeno est. Vnde bene per Psalmistam dicitur: *Homo, sicut foenum, dies eius, et sicut flos agri, ita florebit*. Carnis nos viriditas ostendit, sed ariditas pulueris ab aspectibus retrahit. Quasi flos apparuimus, qui non eramus: quasi flos arescimus, qui temporaliter apparebamus, et quia per momenta homo quotidie compellitur ad mortem, recte in libro beati Iob dicitur: *Effugit, velut vmbra, et numquam in eodem statu permanet*. Homo hic viuendi vires ad modicum accipit, vt in perpetuum transeat, vbi eius vitam terminus non concludat. Sed in hac breuitate, vbi roboratus est, colligit, vnde in perpetuitate inueniat, vel vt semper gaudeat, vel vt suscepta supplicia non euadat. Omne, quod transit, breue est, etiam si tardius terminari videatur. In mortis autem semita, per quam non reuertemur, ambulamus, non quod ad vitam carnis minime resurgendo reducimur, sed quod ad labores huius vitae mortalis, velut ad conquirenda laboribus praemia, iterum non venimus.

Eccli. 7. 40.

2. Qui considerat, qualis erit in morte, semper fit timidus in operatione; atque vnde in oculis suis iam quasi non viuit, inde veraciter in oculis sui conditoris viuit. Nihil, quod transeat, appetit. Cunctis praesentis vitae desideriis contradicit: et pene mortuum se considerat, quia se moriturum minime ignorat. Perfecta vita est mortis meditatio; quam dum iusti solicite peragunt, culparum laqueos euadunt. Vnde scriptum est: *In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, et in aeternum non peccabis*. Quantumlibet longum fuerit tempus praesentis vitae, eo ipso breue est, quod permanens non est. Neque enim dignum est, vt diutinum iudicetur, quidquid fine circumscribitur. Si enim subtiliter consideretur, omne, quod hic agitur, poena miseriae est. Ipsi etenim corruptioni carnis seruire ad necessaria, atque concessa, miseria est, vt contra frigus vestimenta, contra famem alimenta, contra aestum frigora requirantur.

3. Multa cautela custoditur salus corporis, sed plerumque etiam ca-

stodita amittitur, amissa cum graui labore comparatur, aut reparatur, et tamen reparata semper in dubio permanet. Quid hoc aliud, quam mortalis vitae miseria est? Amamus amicos, suspecti ne offendi valeant. Formidamus inimicos, atque securi de eis non sumus, vtique quos formidamus. Plerumque inimicis sic confidenter quasi amicis loquimur. Et nonnumquam pura verba proximorum, et multum nos fortasse diligentium, quasi verba suscipimus inimicorum. Et qui falli numquam, vel fallere volumus, ex cautela nostra grauius erramus. Iniquorum gloria, quum plerumque in annorum multitudine tenditur, ab infirmorum mentibus esse longa, et quasi stabilis aestimatur. Sed quum repentinus hanc finis intercipit, breuem proculdubio fuisse redarguit, quoniam finis determinans innotescit, quia quod praeterire potuit, modicum fuit.

al. *qui suspectione offendi*.

Cap. LXVI. De morte corporis.

1. Praefixi dies ab interna Dei praescientia nec augeri possunt, nec minui: nisi contingat, vt ita praesciantur, vt aut cum optimis operibus longiores sint, aut cum pessimis breuiores. Sicut Ezechias augmentum dierum meruit impensione lacrymarum, et sicut de peruersis scriptum est: *Indisciplinatis obuiat mors*. Omne, quod secundum praesens seculum laboramus, vix vsque ad mortem sufficit. Mors namque interueniens fructum nostri laboris abscidit. Quod vero pro aeterna vita agitur, etiam post mortem seruatur: et tunc apparere incipit, quum laborum carnalium fructus coeperit non videri. Ibi ergo illa retributio inchoat, vbi ista terminatur. Horam nobis vltimam Dominus noster iccirco voluit esse incognitam, vt semper mens possit esse suspecta, et dum illam praeuidere non possumus, ad illam sine intermissione praeparemur; quia venturae mortis tempus ignoramus, et post mortem operari non possumus; superest, vt ante mortem tempora indulta rapiamus. Sic enim, sic mors ista quum venerit, vincitur, si priusquam venerit, timeatur. Redemptor noster suscepit mortem, ne mori timeamus. Ostendit resurrectionem, vt nos resurgere posse confidamus.

Gr. Mor. 12. 52. n. 58

Taio 3. 54.

2. in Euang. hom. 27. n. 5.

1. in Euang. hom. 13. n. 16.

Gr. Mor. 15. 55. n. 68.

2. Vnde et eandem mortem non plusquam triduanam esse voluit: ne si in illo resurrectio differretur, in nobis omnino desperaretur. Exuta carne, animam nequaquam iam visus hominis aspicit, quia post mortem non liberat, quem ante mortem gratia ad veniam non reformat. Beatus Dauid ait: *Exiet spiritus eorum, et reuertetur ad terram suam*. Tunc spiritus per cognitionem reatus sui ad terram consternitur, quum caro, quam vitam suam credit, redire ad puluerem vrgetur. Paululum in praesenti vita roboratus est homo, quia hic viuendi vires ad modicum accepit, vt in perpetuum transeat, vbi eius vitam terminus non concludat, sed in hac breuitate, vbi roboratus est, colligit, vnde in perpetuitate inueniat, vel vt semper gaudeat, vel vt suscepta supplicia non euadat. Sicut hi, qui adhuc viuentes sunt, mortuorum animas, quo loco habeantur, ignorant, ita mortui vitam in carne viuentium post eos qualiter disponatur, nesciunt; quia et vita spiritus longe est a vita carnis. Et sicut corporea, et incorporea diuersa sunt genere, ita etiam distincta cognitione. Quod tamen de animabus sanctis sentiendum non est,

Gr. Mor. 8. 15. n. 30.

Ps. 145. 4.

Gr. Mor. 12. 19. n. 24.

Ib. c. 20. n. 25.

quia quae intus omnipotentis Dei claritatem vident, nullomodo credendum est, quod sit foris aliquid, quod ignorent.

3. Omnipotens Dominus ideo latere nos voluit finem nostrum, vt dum incerti sumus, quando moriamur, semper ad mortem parati inueniri debeamus. Cur igitur quasi de certo extollitur, cuius vita sub poena incertitudinis tenetur? Sicut enim vir fortis, quum vicino iam belli certamine armis accingitur, palpitat, et festinat, tremit, et saeuit, quasi pauere per pallorem cernitur, sed per iram vehementer vrgetur, ita vir sanctus, quum passioni mortis propinquare se conspicit, a naturae suae infirmitate concutitur, et spei suae soliditate roboratur. De vicina quidem morte trepidat, et tamen quod moriendo verius viuat, exultat. Vnusquisque vir sanctus ad regnum non potest, nisi interposita morte, transire: et iccirco confidendo quasi ambigit, et quasi ambigendo confidit; et gaudens metuit, et metuens gaudet, quia scit, quod ad brauium quietis non perueniat, nisi hoc, quod interiacet, cum labore transcendat. Quum morbos a corpore nostro repellere cupimus, tristes quidem amarum purgationis poculum sumimus, certi autem de subsequenti salute gaudemus. Quia enim peruenire corpus aliter ad salutem non valet, in potu etiam libet, quod taedet. Quumque amaritudini inesse vitam animus conspicit, moerore turbatus hilarescit.

Gr. Mor. 31. c. 33.

4. Quum tempus vitae a diuina nobis praescientia sit proculdubio praefixum, quaerendum valde est, qua ratione nunc dicit, quod iniqui ex praesenti seculo ante tempus proprium subtrahuntur? Omnipotens Deus, etsi plerumque mutat sententiam, consilium numquam. Eo ergo tempore ex hac vita quisque subtrahitur, quo ex diuina potentia ante tempus praescitur. Sed sciendum, quod creans, et ordinans nos omnipotens Deus, iuxta singulorum merita disponit et terminum: vt vel malus ille breuiter viuat, ne multis bene agentibus noceat, vel bonus iste diutius in hac vita subsistat, vt multis boni operis adiutor existat: vt rursum malus longius differatur in vita, vt praua adhuc opera augeat. Ex quorum tentatione purgati iusti verius viuant; vel bonus citius subtrahatur, ne si hic diu vixerit, eius innocentiam malitia corrumpat. Quamuis omnipotens Deus illud tempus vniuscuiusque ad mortem praesciat, quo eius vita terminatur, nec alio in tempore quisquam mori potest, nisi ipso, quo moritur. Nam si Ezechiae anni additi ad vitam quindecim memorantur, tempus quidem vitae creuit ab illo termino, quo mori ipse merebatur. Nam diuina dispositio eius tempus tunc praesciit, quo hunc postmodum ex praesenti vita subtraxit. Quum ergo ita sit, quid est, quod dicitur, quia iniqui sublati sunt ante tempus suum, nisi quod omnis, qui praesentem vitam diligit, longiora sibi eiusdem vitae spatia promittunt? Sed quum eos mors superueniens a praesenti vita subtraxit, eorum vitae spatia, quae sibi longiora quasi in cogitatione tendere consueuerant, intercidit.

Capitula alia sententiarum.

1. Quid est, quod sancta ecclesia hostibus suis, vt castrorum acies, est timenda? Non enim a magno intellectu vacat ista comparatio; et iccirco

circo est subtiliter intuenda. Scimus, et constat, quia castrorum acies tunc hostibus suis terribilis ostenditur, quando ita fuerit constipata, atque densata, vt in nullo loco interrupta videatur. Nam si ita disponitur, vt locus vacuus, per quem hostis possit ingredi, dimittatur, profecto iam suis hostibus terribilis non est. Et nos ergo, quum contra malignos spiritus in spiritualis certaminis aciem ponimur, summopere necesse est, vt per charitatem semper vniti, atque constricti, et numquam interrupti per discordiam inueniamur. Quia quaelibet bona in nobis opera fuerint, si charitas desit, per malum discordiae locus aperitur in acie, vnde ad feriendos nos valeat hostis intrare. Antiquus vero inimicus castitatem in nobis, si sine charitate fuerit, non timet, quia ipse nec carne premitur, vt in eius luxuria dissoluatur. Abstinentiam non timet, quia ipse cibo non vtitur, qui necessitate corporis non vrgetur. Distributionem terrenarum rerum non timet, si eidem operi charitas desit, quia diuitiarum subsidiis nec ipse eget. Greg. in Ezec. hom. 8. n. 6.

2. Valde autem in nobis charitatem veram, id est, amorem humilem, quem nobis vicissim impendimus, timet, et nimis concordiae nostrae inuidet, quia hanc nos tenemus in terra, quam ipse tenere nolens amisit in caelo. Bene ergo nunc dicitur: *Terribilis, vt castrorum acies ordinata.* Cantic. 6. 3. Quia electorum multitudines eo maligni spiritus pertimescunt, quo eos per charitatis concordiam munitos contra se, et conglobatos aspiciunt. Quanta autem sit concordiae virtus, ostenditur, quum sine illa reliquae virtutes non esse monstrantur. Magna enim est virtus abstinentiae; sed siquis ita ab alimentis abstinet, vt ceteros in cibo diiudicet, et alimenta eadem, quae Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione, fidelibus etiam, damnet, quid huic virtus abstinentiae facta est, nisi laqueus culpae? Vnde quoque Psalmista nullam esse abstinentiam sine concordia designans, ait: *Laudate eum in tympano, et choro.* Ps. 150. 4. In tympano enim corium siccum resonat; in choro autem voces concorditer cantant. Quid ergo per tympanum, nisi abstinentia, et quid per chorum, nisi charitatis concordia designatur? Qui itaque sic abstinentiam tenet, vt concordiam deserat, laudat quidem Deum in tympano, sed non laudat in choro. Sic enim abstinere, vel ieiunare oportet, vt non nos ieiunandi, vel abstinendi necessitati subdamus; ne non iam deuoti, sed inuiti rem voluntariam faciamus. Si enim quoslibet aduenientes, ieiunio intermisso, reficio, non soluo ieiunium, sed impleo charitatis officium. Ceterum si propter abstinentiam spirituales fructus, quos noui mea remissione delectari, contristo, abstinentia mea non est virtus dicenda, sed vitium: quia abstinentiae continuatio, nisi fuerit, quando res exigit praetermissa, et me inflat, et fratrem meum, cui charitas iuuet, contristat, vel certe nihil mihi inesse fraternae charitatis demonstrat. forte, *fratres* pro *fructus*.

3. Superbia est initium omnis peccati: concupiscentia vero poena peccati; et ideo non potest aliter vinci concupiscentia vitiosa, nisi prius caueatur per humilitatis virtutem superbia, quae eius est inimica. Superba voluntas facit Dei praecepta contemni, humilitas vero custodiri. Superbia Vide suprà c. 20. et Isidori l. 2. Sent. c. 38.

ex angelis daemones fecit, humilitas homines sanctis angelis similes reddit. Illa rebelles diabolo subditos facit, haec humiles Christo coniungit. Superbi cupiunt in se, quod non faciunt, praedicari, humiles refugiunt, quidquid boni operantur, agnosci. Illi vitia propria a se alienando peruersitate suae voluntatis excusant, et bona sua suis viribus deputando semetipsos turpiter iactant, isti siqua peccata commiserint, voluntarie confitendo semetipsos accusant, et omnia bona sua diuino muneri deputando, Deum iugiter laudant. Quapropter si virtus non habitat in animo vitioso, superbia humilitatis non cedit imperio: quia non poterit mens regnum habere virtutum, nisi iugum excusserit prius vitiorum. Tunc enim vitia fideliter ex pectore discedunt, si virtutibus cedant: alioquin vel subsidunt ad tempus eiecta, vel redeunt, nisi virtutes in locis vitiorum, quae fuerunt depulsa, successerint.

4. Quapropter pietas in nobis crudelitati resistat; iram patientia fundata coerceat; pudicitia libidinem vincat: animositatem tranquillitas tollat; verbositatem taciturnitas moderata compescat; desideria carnalia delectatio spiritualis imminuat; abstinentiae rigor aculeos carnis obtundat; curiositati studium spirituale succedat; sobrietati cedat ebrietas; mansuetudini succumbat immanitas; dominetur leuitati maturitas. Dei, et proximi charitate crescente consumatur mundi cupiditas; excludat parcitas gulae luxuriam; castiget industriae virtus ignauiam; reprimat humilitas vera profundam iactantiam; pellat simplicitas pura superbiam; non impediat varietas fucata constantiam; emmendatiores augeant disciplinam; frangat clementiam religiosa saeuitia; et funditus eradicet bonitas acquisita malitiam, vt expulsione vitiorum celebretur introductio gloriosa virtutum.

5. At vtcumque iam patuit, qualiter intelligatur, quod Scriptura dicit:
Eccli. 10. 15. *Initium omnis peccati superbia*; hic etiam videamus, quod sanctus Aposto-
1. Tim. 6. 10. lus dicit: *Radix omnium malorum est cupiditas*. Quum sanctus Spiritus, qui locutus est per Prophetam, per Apostolum quoque ipse locutus sit, ne sibi possit esse diuersus; solicite considerare debemus, quare ille *initium* omnis peccati *superbiam*, hic omnium malorum *cupiditatem* nominare voluerit. An forte sermonem propheticum Paulus apostolus, vt solet, exposuit? quandoquidem siue initium omnis peccati, siue radicem malorum omnium dicas, vnum, idemque significas. Porro cupiditas, atque superbia in tantum vnum est malum, vt nec superbia sine cupiditate, nec sine superbia possit cupidus inueniri. Siquidem et diabolus, in quo tenet superbia principatum, propriae potestatis, ac perditionis humanae cupidus fuit. Et ipse homo per appetitum arboris interdictae, ac diuinae similitudinis affectationem morbo se affectum cupiditatis ostendit. De superbia namque nascuntur haereses, schismata, detractiones, inuidia, verbositas, iactantia, contentiones, animositates, ambitio, elatio, praesumptio, vanitas, inquietudo, mendacium, periurium, et cetera huiusmodi.

6. Sed haec quis dubitet ex cupiditate quoque procedere, quum omnes, qui fuerint illis omnibus morbis, quos nominaui, corrupti, habeantur et cupidi? Iterum quum gulosos, intemperantes, ebriosos, auidos, rapaces,

fornicarios, adulteros, stupratores, incestos, flagitiosos cupiditas reddat; quando possunt sine superbia tales fieri, sine qua omnino non possunt Dei praecepta contemni, quibus prohibentur illa omnia mala, quae superius comprehendi? Ideoque si volumus consummare nostri certaminis cursum, caueamus imprimis cupiditatem, atque superbiam, non duo mala, sed vnum, a quo trahunt omnes mali actus initium. Nam sine superbia quae possunt saltem inchoari peccata, quum dicitur: *Initium omnis peccati superbia?* Aut sine cupiditate, quae est omnium malorum radix, quae possunt fieri mala, quum sine radice omnia aut nulla reputentur, aut mortua? Deinde, si quodlibet peccatum perpetrare non possum, nisi meae delectationi consentiam, quod cupiditatis est proprium, et Dei praecepta contemnam, quod est *; ex superbia, quae initium omnis peccati dicitur, procedit omne peccatum.

7. Inuidus, qui alienum bonum suum facit, inuidendo supplicium*, nulla videtur ad inuidendum concupiscentia prouocari, sed tantum superbiae morbo vexari. Sed si animi eius pestem, qua praecipitatur incensus, subtiliter, alteque rimemini, inuenietis eum et perditionis eius cupidum, cuius cupit interitum, et superbiae malo teneri, quo sibi iugiter ingemiscit, meliorem, cui inuideat, anteferri. Quis facile potest, quale sit hoc malum, verbis exprimere, quod inuidus odio hominis persequitur diuinum munus in homine, quum potius amari homo debeat etiam pro sui meriti sanctitate? Tantos inuidos habet iusta poena tortores, quantos inuidiosus habuerit laudatores. Siquidem inuidiosum facit excellentia meriti, inuidum poena peccati. Nec ei ab homine potest adhiberi remedium, cuius est vulnus occultum.

Vide supra c.24. et Isid. 3. Sent. cap. 25.

8. Iam nunc videamus, quibus indiciis possit superbia deprehendi, vt sicut in superioribus claruit, nullum peccatum posse sine illa committi, ita hic signa eius eluceant, quibus cauenda possit ostendi. Omitto illos, quos etiam ipse habitus, et incessus superbos ostendunt. Quorum erecta ceruix, facies torua, truces oculi, et sermo terribilis nudam superbiam damnant. Qui libidine dominandi possessi, quos possunt, violenter sibi subiiciunt, humana, diuinaque iura confundunt, honoribus intumescunt. Passim cuncta diripiunt, suis criminibus gaudent, et seipsos superbiae corrupti morbo non capiunt. Hos ergo praetereo, in quibus superbia tam aperte regnat, vt nec dignentur se occultare, nec valeant. Illos perdolendos ostendo, atque eorum exempla cauenda denuncio, quos iam conuersos, et aliquantulum proficientes superbia occulte captiuat, quos in profundum malorum fraudulenta damnatione praecipitat, et ne inde vnquam possint emergere, iugiter calcat. Ipsa in cordibus talium locum diabolo facit. Ipsa ei aduenienti munitum pectus familiariter pandit. Ipsa introeuntem suscipit. Ipsa captis ius perdite viuendi constituit. Ipsa omnibus bonis exarmat, quos semel inuaserit. Ipsa, quidquid in eis remanserit, quod vitiis possit obniti, ne contra se forte conualescat, interimit.

Vide lib. 3. Sentent. c.23.

9. Inde enim est, vt hi, quos superbae mentis tabes purulenta corrumpit, seniorum suorum non obseruant imperia, sed iudicant. De suis

negligentiis obiurgati aut rebellant insolenter, aut murmurant ; de loco superiori disceptant, praeferri se etiam melioribus impudenter affectant. Simplicitatem spiritualium fratrum imprudenter exaggerant. Suas sententias procaciter iactant. Obsequia delata fastidiunt; negata pertinaciter quaerunt, natales moribus anteponunt. Iuniores suos elati despiciunt. Conferri sibi aliquos posse, non credunt. Aequari se moribus dedignati, super eos se solo animi tumore constituunt. Non seruant in obsequio reuerentiam, in sermone modestiam, in moribus disciplinam. Habent in intentione pertinaciam, in corde duritiam, in sermocinatione iactantiam; in humilitate fallaces, in locutione mordaces, in odio pertinaces. Subiectioni impatientes, potentiae sectatores, omnibus bonis odibiles. Ad opus bonum pigri, ad communionem feri, ad obsequium duri, ad loquendum, quod nesciunt, prompti, ad supplantandum parati, ad omnia, quibus subsistit fraterna societas, inhumani. Temerarii in audiendo, praesumptuosi in docendo, clamosi in loquendo, fastidiosi in audiendo, effrenati deformiter in cachinno, onerosi amicis, infesti quietis, ingrati beneficiis, inflati obsequiis, et imperiosi subiectis.

forte, *se minoribus*.

10. Haec sunt superbiae grassantis indicia, quibus Deus offenditur, et recedit, ac superba corda destituit. His malis diabolus pastus exultat, et inuitatur, vt veniat. Superbas mentes intrat, vt teneat, erigit, vt elidat, fouet, vt perdat. Qui inexplicabiliter de ipsa perditorum captiuitate tripudiat, vt captiuos suos, quos superbiae iuribus sibi subiecit, iure possideat, et omnia illa mala, quae superius comprehendi, per illos exerceat. Merito igitur per iustum Dei iudicium deseruntur huiusmodi, occulto praedamnati supplicio, quoniam non violenter addicti, sed sponte cedunt superbiae decipientis imperio, cui vtique possint, si voluerint, repugnare liberae voluntatis arbitrio, liberato per donum sancti Spiritus, et munito. Verumtamen etiam tales si ad recipiendam salutem diuinitus animati, spem resipiscendi concipiant, nec se in peccatis suis desperando contemnant, poterunt fructuosae satisfactionis medicamento sanari, et superbiam, quae eos a Deo suo tumefactos excusserat, fundatae humilitatis assumptione dominantes, vinculis damnationis absolui. Quod qualiter fieri possit, supra iam diximus, quum de ipsa superbia, vnde processerit, quo peruenerit, quid egerit, tractaremus. Nam a diabolo processit, ad hominem primum peruenit, et in ipso totum genus humanum velut in radice fructum naturae sponte peccantis vitiatione corrupit.

11. Ordo ipse videtur exigere, vt de inuidia quoque pauca dicamus, quae in tantum de superbiae fonte manauit, vt diabolus, qui per superbiam periit, hominem primum statim succensus inuidiae felle perdiderit. Proinde, quia idem diabolus superbiendo inuidus superbus apparuit, non superbia fructus inuidiae fuit, sed inuidia ex superbiae radice processit, vnde quoniam quantum inuidos affligat inuidia, superior sermo iam prodidit, non hic de illius supplicio dicendum videtur, quo suos animos inuidi laniando conficiunt; sed hoc tantum, donante Domino, debemus ostendere, qualiter inuidi secure viuentium merita sua faciant inuidendo

peccata, et quantum in eis bonum corrumpat inuidia. Quidquid boni fieri, vel dici a sanctis audierint, aut omnino non credunt, aut res bene gestas in malum interpretando conuertunt. Omne malum, quod de illis mendax fama iactauerit, statim, quasi si ipsi viderint, credunt. Feraliter eis, qui illud verum non esse probare voluerint, contradicunt. Omnia suis aemulis fingunt, eorum profectu deficiunt. Odia intra se abscondunt, in suos cruciatus enutriunt, proficientibus inuident, peccantibus fauent, bonorum malis gaudent. De profectibus lugent, in inimicitiis gratuitis ardent, deprehendi peccatores per sui malitiam timent, semper amari, numquam certi, amici diaboli, inimici etiam sui. Omnibus odiosi, ad gaudenda anxii, ad plangenda laeti, vbique peruersi. Inter amicos discordiam seminant. Discordantes attentius, si possunt, in discordia confirmant.

12. Opinionem bonorum mendaciis decolorant. In spiritualibus carnalia laudant, vt spiritualia bona eis deesse persuadeant. Amicitias simulant, vt eos, qui se in charitate sibi commiserint, qua possunt, arte decipiant; odiorum sibi occasiones prauis suspicionibus coaceruant; daemones, quorum sectantur facta, laetificant, sanctos viros, quibus sunt noti, contristant. Velut amici in obsequio, hostes in animo: continentes in verbo, turpes in facto: prodigi secretorum malorum, tenaces suspicionum, inanes bonorum, pleni sordium, praediti fraudibus, aduersarii corde virtutibus, praui moribus, et insidiosi cunctis secum in simplicitate viuentibus. Haec, et talia sunt, quae omnes inuidos bonis voto, siue animo inimicos ostendunt. In haec mala deueniunt, qui insectando sectandos, et diligendo abominandos feraliter a communione bonorum omnium se ipsos excludunt, vt illud bonum iure non sit in eis, quod persequuntur in bonis. Considerate, obsecro, qualiter inuidos punitura sunt mala sua, quos etiam bona puniunt aliena.

13. Vbi isti poterunt fieri boni, qui sunt in bono mali, aut quando bene malis vsuri sunt, qui male bonis vti non desinunt? Bene malis vsi sunt martyres sancti, in testimonio Saluatoris nostri veraces, et in castris spiritualibus strenui bellatores, qui tribulationibus, et damnis, ac variis cruciatibus afflicti pariter, et probati, terrenis caelestia mutauerunt, et de bono vsu malorum profecti, ad gaudia bonorum perennium peruenerunt. Item bonis vtitur inuidus male, qui ab omnibus bonis, quae miser execratur, abscissus, animi sui supplicio relinquitur affligendus. Et quis eis poterit subuenire, qui se sibi exhibent inuidendo carnifices? Aut vnde sibi inuidus parabit salutem, qui de salutis materia contrahit, bonis male vtendo, perniciem? Verumtamen si inuidi quoque, sicut alii peccatores, diuinitus inspirati in spem recuperandae salutis assurgant, ac sibi qualiter sunt Deo placituri, displiceant, si non imitentur Cain, qui priusquam dominantis inuidiae furore caecatus, germano suo vitam per scelus extorsit, et animam suam fraterni corporis morte perculsam supplicio aeternae mortis addixit, consequendae veniae desperatione depressus ait ad Dominum: *Maior est iniquitas mea, quam vt veniam merear*; hoc Gen. 4. 13.

est dicere Deo : Indulgere mihi non peto, quum peccatorum meorum magnitudine indulgentiae vestrae vincitur magnitudo.

14. Denique nusquam legitur, aut poenituisse de suo scelere, aut veniam meruisse. Si ergo ab huius abhorrentes exemplo, se sibi auferant, et Deo suo restituant, nec se in profundum malorum, salutem desperando, proiiciant, quis dubitet, immo quis firmiter non credat, eis prioris malitiae veniam posse conferri, si modo inuidiae vulnere sanato correcti, amaritudinem pectoris sui dulcedine fraternae dilectionis expellant, eos simpliciter amando, quos oderant, vt ad bonum fraternae communionis, lac pacis bonorum omnium, quorum grauantur meritis, adiuuentur exemplis? His ita super inuidia disputatis, quam graui malo etiam vanitas vanos inuoluat, consequenter expediam.

forte, *ac pacis*.

15. Quae, vt facilius vitari possit, quid in se corruptionis habeat, breuiter declaremus. Est enim vanitas inflata quaedam circa delectationes varias animi languentis affectio, potiendi honoris auida, simul et nescia. Morbo excellentiae inanis inflata, caua, et morbida, turbulenta, animorum leuium domina. Male fundatis omnibus blanda, suimet capiendis repugnantibus seductoria, captis inuicta. Simulatio quaedam virtutum, anima vitiorum, fomes carnalium delectationum, labes morum, appetitio dignitatum, dulcis miseris, amara perfectis, periculosa dubiis, imperiosa subiectis. Faciles captiuat, captiuatos oblectat, ambititiosos vexat, angustos inflat, inflatos humiliat. Cui seruiunt tumidi, sub qua iacent elati, quam inueniunt perditi, ad quam currunt lapsuri, in qua sibi videntur stare lapsi. Haec est vanitas, quae non aliquas virtutes, vt putatur, exanhelat, sed licentiam vitiorum, quum fuerint de vitiosis recepta, corroborat. Ceterum mentes virtutum plenas omnino non penetrat; vacuos ergo, ac nullis fultos virtutibus tentat, et ipsos fastu ruinosae ambitionis inflatos in occulta dedecora quaedam publicae fruendae delectatione praecipitat, sicut vacuam nauem tempestas in diuersa tumidis fluctibus iactat, et in area, frumentis sua grauitate manentibus, leues ex ea ventus paleas raptat. Quod si ita est, non vitiosos facit vanitas, sed ostendit, quae illos sui afflatus vento circumfert, ac lubricis circumactos affectibus rotat; qui se ad omnes eius impulsus studio propriae voluntatis accommodant; qui se de operibus, quorum sibi conscii non sunt, turpiter iactant; qui se ab omnibus praedicari pro! nefas affectant, qui sanctos viros sui comparatione contemnunt; qui vitio aurae popularis elati, nihil sibi deesse perfectionis existimant. Salutationibus occurrentium gaudent; suis adulatoribus fauent; voluptatibus parent; omnibus turpibus placent. Gestiunt docere, quod nesciunt; credi de se sublimia volunt; delectabilia grauibus anteponunt; execrantur verbo, quod animo concupiscunt. Appellationes virtutum vitiis suis imponunt, se ipsos fallunt, fauentes sibi decipiunt, in promissione honesta veloces, in exhibitione mendaces, a bono mutabiles, mali tenaces, in verbo graues, in animo turpes, vbique fallaces, laeti ad prospera, fragiles ad aduersa, inflati ad obsequia, anxii ad opprobria, immoderati ad gaudia, faciles ad humana, difficiles semper ad honesta.

forte, *publicae famae*.

16. His, et his similibus delinitos vanitas premit, nec eos aut morbum suum sentire, aut ad medicum venire permittit. Et quid est ad medicum venire, nisi infirmum suas infirmitates agnoscere, nec placere sibi, sed de factis, quae illi videbantur esse gloriosa, confundi? Quod certe illi non faciunt, qui desiderio comparandae opinionis incensi, eis tantum operibus, quibus emitur fauor humanus, seruiunt, et morum bona contemnunt. Tantumque eos ardor humanae laudis inflammat, vt laboriosa opera, quae populus admiratur, et quibus fama diffunditur, sine labore suscipiant, et libenter exerceant. Inde est, quod ieiunare, abstinere, vigilare, ecclesiam frequentare, vel psallere, quum haec omnia sine labore non fiant, etiam cum delectatione illi faciant, qui se ex his placere omnibus concupiscunt. Non quod ista, et omnia Dei non faciunt, sed quod illi praebentur ea magis Deo, quam hominibus exhibere, qui feruentius student etiam moribus sanctis excellere. Ceterum si quisquam foris, vbi potest, magnus credi resplendeat, et intus, vbi solus Deus videt, squaleat, quis non intelligit, quod illi omnes abstinentiae, ac vigiliarum, ieiuniorumque continui labores, quos nobis tolerabiles vanitas facit, non sint ornamenta morum, sed velamina vitiorum? Quapropter vigiliae, ieiunia, abstinentia, eleemosynae, et cetera huiusmodi augere debent bonum nostrum, non valere peccatum, nec pro tristitia, sed cum iustitia Deo sunt exhibenda. Multo quidem attentius debent praecepta perficere, qui ea parati sunt perfectionis amore transcendere. Alioquin si inuidi, si elati, si superbi, si cupidi, et similia mala pectoris sui non reprimant, et tamen corpus suum ieiuniis, ac labore abstinentiae, quamuis continuatae, conficiant, nec illa eos opera impensa vanitati iustificant, et haec vitia, quae negligunt, emendare contemnunt.

forte, *illi probentur*.

APPENDIX X.

Exhortatio humilitatis. Ex editione Florezii.

1. Quisquis nutu Dei cuiuslibet officii dignitate praeluces, hic prouidae gubernationis vtilitate ceteris praecedis hominibus, hanc exhortatiunculam meam diligenter, quaeso, recipias, nec pomposas in ea spumas rhetorum quaeras; quia humilitatis virtus non verborum elatione, sed mentis puritate requiritur. Et si forte durius aliquod videor loqui, veritatis haec culpa, non mea est. Nam ideo quaedam dura sunt, quaedam mollia, sed et quamuis alterutrum sibi omnes homines debeant veritatem, libere tamen loquar, nemini verius debere aliquid dici, quam ei, qui praesidet multis. Cui etsi asperum aliquid ex veritate aliquando, vt assolet, offeratur, velut antidotum quoddam, quamuis forte sit, tamen quia salutiferum est, etiam si amaricet, bibendum est.

Vide Isidoriana c.84. n.19. al. *dignanter, quaeso*.

2. Hoc ergo hortor in primis, vt semper delectabilia illa nimis hominum blandimenta pertimeas. Non enim in hac re tanta vigilantiae industria adhibenda est, quantum in illis sermonibus repellendis, qui si

rigiditatem animi quadam simulationum delectatione subneruant; qui promerendae gratiae aditus, non laborum merito, sed assentationum rimatur acumine. Vtilia ergo potius, quam obsequentia verba recipies, recta magis, quam affabilia, et iucunda captabis. Adulanti siquidem adgaudere, regium vitium est: adulari vero, seruile est. Sed quamuis adulanti adgaudere regium sit, tamen vitium vsu vernaculum hoc, et quasi proprium munus est, egregie verba potentum subsequi, et ex illorum voluntatibus formare sermonem. Nam siquid forte laudauerint, et id non libenter audiri prospexerint, continuo accusant, siquid paulo ante laudauerunt. Siquid vero vituperauerint, id iterum, si ita patrono visum fuerit, laudant. Atque ita inter hos tales adulati animus fertur, tamquam nauis inter varios aurarum flatus, quia non habet, quo exeat, et fluctuatur. Inter hos ergo, quorum vberrimus quaestus hic maxime est, desideriis viuere alienis, animum tuum summa discretionis mensura constringe; vt quum multis adulantes hinc, atque inde nihil aliud nisi tantum, quod delectet, insinuant, offerentes quaedam gloriae verba, in quibus hoc tibi dicitur, quod et Deo, agnoscas, nihil aliud ex his proprium tuum esse, nisi hoc tantum, quod tecum, et quum de hac vita excesseris, permansurum est. In omnibus ergo, in quibus adulationum nimietas etiam terminos hominis competentes excessit, illud dauidicum recordaueris documentum, in quo ille venena adulationum deuitans, ait: *Corripiet me iustus in misericordia, et arguet me, oleum autem peccatoris non impinguat caput meum*. Oleum namque peccatoris adulatio est, quae leui quadam, et suaui vnctione caput interioris hominis, quod est cor, quasi vngendo dinitidat. Melius ergo sibi esse dixit propheta Dauid, ab homine iusto argui, vel moneri, quam a quouis adulatore laudari. Recte autem adulatorem peccatoris nomine denotauit, cuius id maximum ante oculos Dei, et detestabile est peccatum, aliud corde tenere, aliud ore proferre. De talibus enim et in alio psalmo dicit: *Molliti sunt sermones eius super oleum, et ipsi sunt iacula*. De iusto autem dicit: *Loquitur veritatem in corde suo, et non egit dolum in lingua sua*. Vt autem in his rebus quaeuis hominum subtilitas, nullo vnquam laudationis titulamento, credulitatem mentis tuae attrahat in consensu, ad ipsius D. N. IESV Christi euangelica illa gesta conuertere, et inuenies, illum dominantium dominum magnum nobis dedisse inter humanas laudes humilitatis exemplum. Hanc ergo excole, hanc magistram habeto, hanc tibi inter laudationum illecebras arbitram pone. Quanta portio ex his, quae homines adlaudando tribuunt, vel quanto tempore tua sit, haec non permittas placidis auribus audire, quia ficta.

al. *vitiorum vsu*.

al. *laudauerant*.

forte, *homini*.

3. Postremo haec sancta humilitas, subductis a te omnium simulationum illecebris, tunc tibi caelum aperiet, quum tibi in aure dixerit: *Quia terra es*. Tunc te in illa vera societate hereditatis Dei introducet, quum te in omnibus admonuerit: *Quia homo es, et peccator*. Et quum vniuersas rationes ex his, quae ad te pertinent, in huius humilitatis supputatione prospexeris, miram rem dicam, inuenies homines ad honoris tui cumulum

malum augmentando minuere, hanc vero solam minuendo plus addere. *Quantum ergo magnus es* (sicuti ait Salomon) *tantum te humilia*. Quia et quum multos gubernaueris, non est tamen perfectio, si hoc, quod maius est, tu solus restiteris, quem gubernare non possis. Tunc enim vere aliis praeibis, quum prius praeiueris tibi. Nec enim malis nunc ego, sed quam maxime bonis haec loquor. Nam si ad magisterium Dei respicias, non solum peccatori, sed sanctis data praecepta sunt. Dicitur et illis verbum Veritatis, non tamen vt fiant boni, quod sunt, sed ne fiant mali, quod non sunt. Credo autem, quia bonis plus hoc, quod purum, quod sincerum est, placeat. Nam Deus noster non tantum dulcibus adorantium se precibus, quantum innocentia, et simplicitate placatur, plus illis aurem inclinans, qui sinceram, puramque ei mentem offerunt, quam qui suauia orationum intulerint blandimenta. Non enim ad alium mihi de vana gloria, aut superbia visum est loqui, nisi ad te quicumque prior es aliis; qui etsi non recipias, tamen omnes haec ingerunt, omnes blandiuntur, omnes extollunt, nemo ex illis id offerens, quod ita dulce sit, vt tamen a periculo longe sit. Nec enim miror, omnibus esse in promptu, quia laudare potentem, sicut nec labor, ita nec timor est.

4. Tibi igitur me oportuit haec humilitatis instrumenta porrigere, tibi gubernaculi, quamuis et ipse habeas, etiam hoc superfluum addere moderamen. Quia ibi semper elationis fortior ventus est, vbi honoris fortior altitudo. Cupio ergo te ante oculos Dei, quibus nuda est abyssus humanae conscientiae, humili corde semper incedere, quia scriptum est: *Super quem* (inquit Dominus) *requiescet Spiritus meus, nisi super humilem, et trementem verba mea?* Cupio, te omnia mandata Christi seruare, et quum illa operibus bonis adimpleas, illud, quod ipsis apostolis dictum est, recordari. Ait enim illis: *Et quum haec omnia feceritis, quae mando vobis, dicite: quia serui inutiles fuimus, quae debuimus facere, fecimus*: id est, non ex dono tamquam liberi, sed ex debito tamquam serui. Nullus enim quamuis perfectus in omnibus vir, ita aliquando haec praeoccupauit, quae Deo sunt placita, vt prius aliquid illi foenerans, non debitor fuerit, sed exactor. Quis enim aliquid habet, quod ab illo non datum est? *Aut quis*, sicut Apostolus ait, *prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam omnia ex ipso, et per ipsum, et in ipso, ipsi gloria in secula. Amen.*

5. Ecce haec est vera illa, et christiana humilitas. In hac eos, quibus praesides, optime gubernabis. In hac victoriam ex omni vitio poteris promereri, Deo hoc, quod viceris, tribuendo, non tibi. Nam quod aliquoties patientia victa vitia iterum vires accipiunt, nihil aliud est, mihi crede, nisi quia non dicimus Deo, quod belligerator ille Dauid, bella Domini bellans: *In te* (inquit) *inimicos nostros ventilauimus, et in nomine tuo spernimus insurgentes in nos*. Et iterum: *Quia non virtute sua potens est vir; Dominus infirmum facit aduersarium eius*. Sed forte respondetur mihi: *Ergo et Deo non agimus gratias, non referimus laudes?* Credo, quia agimus gratias, potest fieri; sed verbo tenus; sed in

sinu : Deo priuatim gratias agimus, nobis publice : Deo in labiis laudem tribuimus, nobis et in labiis, et in corde. Ecce hoc est, quod incuruatum saepius erigit inimicum. Peccatum namque elationis nostrae robur illius. Sola ergo humilitas cordis est, quae se infirmam dicendo omnia potest, quae totum, quod boni est, obtinet; Deo hoc semper applicando, non sibi : in qua siquis ascenderit, non habet, vnde cadat. Omnes aliae virtutes ad perfectionem suam per excelsa quaedam nos, et ardua poterunt prouocare : haec sola in plano est : et quamuis humilior aliis videatur, caelo tamen est altior, quia in regno eius hominem non ascendendo, sed descendendo perducit. Per hanc obtinuerunt sancti futurae beatitudinis praemia, custodientes Dominicum illud eloquium : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*. Ille est scilicet humilis, qui spiritu diues est. Flatu quodam elationis abundans elatus vt vter est.

6. Sed iam quomodo ipsa virtus obtineatur, charitas tua paulisper intendat. In primis siquid volueris boni operis inchoare, non hoc proposito acquirendae laudis, sed studio inchoationis faciendae bonitatis incipies. Dehinc quum perfectum fuerit bonum illud, quodcumque est, opus, omni custodia seruabis cor tuum, ne forte humanis fauoribus acquiescens, inde te aestimans, tibi ipse complaceas, aut aliquam ex quouis actu gloriam quaeras : quia natura gloriae ita est, vt vmbra corporis : si illam sequeris, fugit; si fugeris, sequitur. Sed semper te minimum omnium aestima, et reminiscere. Quidquid tibi in omni vita tua boni successerit, totum hoc Deo, qui dedit, non tibi, qui accepisti, conscribas, conuincens te illo testimonio Pauli : *Quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Similiter et illud Apostolicum : *Quia omne datum bonum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum*. Quum ex his pretiosissimis sanctae humilitatis lapidibus in corde tuo Spiritui sancto templum ornaueris, tunc orans in eo, assumens canticum Dauid prophetae, non verbo tantum, sed et opere decantabis; *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. Nec ambulaui in magnis, nec in mirabilibus super me*. Quod canticum tunc in veritate offerre poteris Deo, quum te humiliando, illum solum laudas, cui veraciter cum omnibus fidelibus et tu quotidie dicis, *Te decet laus*, illum solum glorificans.

APPENDIX XI.

Testimonia diuinae Scripturae, et Patrum.

Cap. I. De Vno Deo.

1. *In Propheta*. Audi Israel. Dominus Deus tuus vnus est, et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua. *In Euangelio*. Nemo bonus, nisi solus Deus. *Paulus ad Timotheum*. Vnus enim Deus, et immediator (*sic*) Dei, et hominum. Homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro nobis.

1. *In Epistola Ioannis*. Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua, et Sanguis; et tres vnum sunt in Christo Iesu; et tres sunt, qui testimonium dicunt in caelo, Pater, Verbum, et Spiritus, et tres vnum sunt. *In Epistola II.* Quoniam multi fallaces prodierunt in hunc mundum, qui non confitentur, Dominum nostrum Iesum in carne venisse, hi sunt fallaces, et antichristi sunt. Cap. II. De distinctione personarum Patris, Filii, et Spiritus sancti

1. *In Salomone*. Non tardes conuerti ad Dominum, et ne differas de die in diem. Subito enim venit ira illius, et in tempore vindictae disperdet te. *In Euangelio*. Ideo dico vobis: Omne peccatum, et blasphemia remittitur hominibus. Quicumque in Spiritu blasphemauerit, non remittetur illi, neque in hoc seculo, neque in futuro. *In Prouerbiis*. Multo melior est panis cum suauitate in pace, quam domus plena multorum bonorum, et iniquis aemulationibus, cum rixa. *In illis*. Qui celat iniuriam, quaerit amicitiam. Qui odit celare, disiungit amicos, et domesticos. *In illis*. Quasi a facie colubri fuge peccata. Si accesseris ad illa, suscipient te, sicut dentes leonis in deuorando. *In Ieremia*. Corrigite vias vestras, et cogitationes vestras. Nolite confidere vos in falsis sermonibus, quia in toto proderunt vobis. *In Euangelio*. Intrate per angustam portam, quia lata, et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem, et multi sunt per eam. Quam angusta, et arcta via est, quae ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inueniunt eam. *In illis*. Sicut enim in diebus Noe, ita erit et aduentus Filii hominis, sicut erant in diebus illis ante diluuium; manducantes, et bibentes, et nubentes, et nuptui dantes, et non senserunt donec venit diluuium, et tulit omnes; sic erit aduentus Filii hominis. Cap. III. De conuersione, et contemptu seculi.

1. *In Prouerbiis*. Timor Domini adiiciet dies; anni autem impiorum peribunt. *In illis*. Munitio iusti timor Domini, contritio autem operantibus mala. *In illis*. Beatus, qui metuit omnia per timorem, nam qui duro est corde, incidit in mala. *In Ecclesiaste*. Timor Domini expellit peccatum, nam qui sine timore est, non poterit iustificari. *In illis*. Timor Domini, non dispicere iustum hominem pauperem, et non iustificare virum peccatorem diuitem. *In Prouerbiis*. Si non timorem Dei tenueris instanter, cito subuertetur domus tua. *In illis*. Timor Domini odit malitiam, et superbiam, et vias malorum. *Quod Deus nouerit occulta cordis*. In omni loco oculi Domini speculantur bonos, et malos. *In illis*. Mors, et infernus manifesta sunt apud Dominum; quomodo non etiam corda hominum? *In Actis Apostolorum*. Tu Domine, qui nosti corda omnium, ostende nobis, quem elegeris vnum ex his duobus. Cap. IV. De timore Domini.

1. *In Exodo*. Non peruerteris iudicium pauperis in iudicio, et iustum non occides. *Item illic*. Non accipietis personam, nec accipietis munera; munera enim excaecant oculos sapientium; et subtrahunt sermonem iustum. *In Prouerbiis*. Perdet semetipsum, qui munera accipit; nam qui odit munera acceptionis, viuet. *Item illic*. Qui dicit, iustum impium esse, maledictus erit populis, et odibilis gentibus, nam qui arguunt, meliora sperabunt. *Item illic*. Aperi os tuum verbo Domini, et iudica Cap. V. Iuste iudicandum.

omnibus integre. Aperi os tuum, et iudica iuste; discerne autem inter pauperem, et infirmum. *In Leuitico*. Maledictus, qui declinauerit iudicium aduenae, et orphano, et viduae, et dicit omnis populus; fiat fiat. *In Ecclesiastico*. Xenia, et dona excaecant oculos iudicum; et quasi mutus in oculis multorum auertit correctionem. *In Iob*. Testimonium enim impii mors; et ignis comburet domos eorum, qui munera accipiunt.

Cap.VI. Benefaciendum pauperi.

1. *In Prouerbiis*. Qui contumeliam facit pauperibus, peccat; qui autem miseretur pauperis, beatus est. Qui calumniam facit pauperi, irritat eum, qui fecit illum. Nam qui honorat eum, miseretur pauperi. Qui dat pauperibus, non egebit; qui autem auertit oculum suum, in magna erit inopia. *In Leuitico*. Non consummabis messem agri tui permetere, et quae cadent ex messe tua, non colliges, neque in vineam tuam ex racemis grana decidentia colliges, sed pauperibus, et peregrinis relinques ea. Quia ego Dominus Deus vester. *In Prouerbiis*. Qui obturat aures suas, vt non audiat infirmum, et ipse inuocabit Dominum, et non erit, qui exaudiat eum. *In Iob*. Non auertat voluptas animae tuae precibus infirmorum, quum in necessitate fuerint.

Cap.VII. Non ambulandum in dolo.

1. *In Ecclesiaste*. Vae duplici corde, et labiis scelestis, et peccatori ingredienti duas vias. *Item illic*. Cor ingrediens duas vias, non habebit successum, et prauicordius (*sic*) in illis scandalizabitur. Qui in alto mittit lapidem, in ipso cadit; et plaga dolosi diuidit vulnera; et qui fodit foueam, in illam cadit; et qui statuit laqueum proximo suo, periet in illo, facienti nequissimum super ipsum deuoluitur, et non agnoscet, vnde veniet illi. *In Iob*. Simulatores, et callidi prouocant iram Dei. *In Ieremia*. Ferrum vulnerans lingua eorum, dolosa verba oris eorum, proximo suo loquens pacifica; et in semetipso habens inimicitiam: in huius ergo non visitabo, dicit Dominus; aut in populo tali non vindicabit anima mea? *In Euangelio*. Cauete a pseudo-prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ouium, intus autem sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos. *In Prouerbiis*. Si ceciderit inimicus tuus, noli gratulari, et in supplantatione eius noli extolli, ne forte videat Dominus, et non placeat ei, vt auertat iram suam ab eo. *Paulus Apostolus*. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, da illi potum; hoc enim faciendo, carbones ignis aceruas super caput eius; Deus autem retribuet tibi. *In Euangelio*. Accessit ad Iesum Petrus, et ait illi: Domine, si peccauerit in me frater meus, quoties remittam illi? Septies? Respondit Dominus, non dico tibi, vsque septies, sed vsque septuagies septies. *In Exodo*. Obedite parentibus per omnia; hoc enim placet Deo.

Cap. VIII. De filio superbo.

1. *In Prouerbiis*. Filio doloso nihil erit boni, qui non honorificat patrem suum, et repellit matrem suam, filius confundetur, et opprobrium erit. *Item illic*. Filius, qui amittit disciplinam patris, meditabitur eloquia malitiae. *Item illic*. Maledicenti patri, et matri extinguetur lumen; pupillae autem oculorum eius videbunt tenebras. *Item illic*. Qui irascens patrem suum, aut matrem suam, existimat se non peccare, hic similis est viro impio. *Item illic*. Benedictio patris firmat domos filiorum; benedictio autem matris eradicat fundamenta.

1. *In Prouerbiis*. Melius est modica pars cum timore Domini, quam thesauri magni sine timore, melius est modica acquisitio cum iustitia, quam multi fructus cum iniquitate. *Item ibi*. Melius est nomen bonum, quam diuitiae multae, super aurum, et argentum gratia bona est. *In Ecclesiaste*. Nihil est iniquius, quam amare pecunias; talis enim etiam animam suam venumdat, quoniam in vita sua proiecit intima sua. Viro cupido tenaci non est bonum substantia, et homini libido; vt quid aurum? Sicut exit de vtero matris suae, nudus reuertitur, sicut venit, et nihil accipiet ex labore suo, vt vadat in manu sua. Dixi, melior est super hunc abortum requies huic, magis quam illis. *In Sophonia*. Disperierunt omnes, qui exaltantur in argento, et auro; effundam sanguinem eorum, sicut limum, et carnes eorum, sicut stercora boum; et argentum, et aurum non poterit liberare eos in die irae Domini. *In Habacuc*. O qui acquirit auaritiam malam domui suae: cogitasti confusionem domui tuae, peccauit anima tua. *In Ecclesiaste*. Via peccantium plena ab offensis: in fine illorum inferi, et tenebrae, et poenae. Cap. IX. De thesauro.

1. *In Prouerbiis*. Ne dicas pauperi, vade, et veni, cras dabo, quum possis statim benefacere, non enim scis, quid contingat sequenti die. *Item illic*. Qui miseretur pauperi, beatus est; eleemosyna, et fides mundat peccata; qui autem miseretur, misericordiam consequitur. Qui honorat Deum, miseretur pauperi. *In Euangelio*. Omnipotenti retribue; et ab eo, qui multum vult accipere, noli te auertere. *Item ibi*. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua, vt sit eleemosyna tua in abscondito; et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. *Item illic*. Verumtamen date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. *Item ibi*. Intendens autem Iesus, videns eos, qui mittebant munera sua in gazophylacio diuites, vidit autem et quamdam viduam pauperem mittentem aeramina duo, dixit: Vere dico vobis, quia vidua haec pauper plus omnibus misit, omnes enim hi ex abundantia miserunt in dona Dei; haec autem ex eo, quod deest illi, omnem victum, quem habuit, misit. *In Prouerbiis*. Sicut probatur argentum in camino, et aurum, ita electa corda apud Dominum. *Item ibi*. Vas figuli probat fornax, et homines iustos tentatio, et tribulationes. Cap. X. De eleemosinis.

1. *In Prouerbiis*. Argue sapientem, et amabit te; insipientem et adiiciet odisse te. *Item*. Da sapienti occasionem, et sapientior erit; notum fac iusto, et adiiciet te. Qui diligit disciplinam, diligit sensum, nam qui odit arguentem se, stultus est. *Item*. Non diligit indisciplinatus arguentem se, cum sapientibus autem non colloquitur. *Item*. Qui excipit disciplinam, in bonis erit, nam qui custodit increpationes, sapiens fiet. *Item illic*. Pestifero castigato, insipiens astutior fiet; si autem arguas virum prudentem, intellexit sensum; si flagellaueris stultum in medio concilio, contumeliam faciendo, non aufers stultitiam eius. *In Ecclesiaste*. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris; et qui timent Dominum, conuertent ad cor suum. *In Prouerbiis*. Sicut canis conuertitur ad vomitum suum, et odibilis efficitur, sic stultus in malitia sua conuersus in pecca- Cap. XI. De correptione, et de superbia.

tis suis. *In Ecclesiaste*. Initium superbiae homines apostare adeo (*sic*) quoniam initium peccati omnis superbia. *Item illic*. In duobus timuit cor meum, et in tertio iracundia mihi aduenit; vir bellator deficiens prae inopia, et vir sensatus contemptus, et qui transgreditur iustitiam in peccato, Deus parat eum ad romphaeam. *In Psalmis*. Non habitabit in medio domus meae, qui facit superbiam. *In Apostolo*. Humilibus Deus dat gratiam, superbis autem resistit. *In Prouerbiis*. Qui custodit os suum, et linguam, conseruat de angustiis animam suam; nam qui proteruus est labiis, terrebit semetipsum. *Item illic*. Domos superborum destruet Dominus; immundus apud Dominum omnis, qui exaltat cor suum. *Item illic*. Filius superbus malos oculos habet, palpebris suis extollitur temerarius, et superbus pestilentia vocatur. *Item illic*. Noli superbire ante conspectum regis, neque in locis potentium subsistens. Melius est tibi dicias (*sic*) antequam humiliare in conspectu potentis. *In Ecclesiaste*. Odibilis coram Deo, et hominibus superbia. *Item ibi*. Et quid superbis, terra, et cinis? *Item illic*. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea, qui communicat superbo, induit superbiam. *Item illic*. Qui superbi sunt, contumelia conterentur, et humiliabuntur, et cadent excelsi gladio. *Item illic*. Cessauit superbia, et diuitiae superborum, quia quod altum est in hominibus, abominatio est apud Deum.

Cap. XII. De mansuetudine, de patientia, et de humilitate.

1. *In Prouerbiis*. Mansuetus vir cordis medicus est (*sic*) in ea ossibus cor intelligens. *Item illic*. Melior est mansuetus cum humilitate, quam qui diuidit praedam cum contumeliosis. *In Ecclesiaste*. Esto mansuetus ad audiendum verbum, vt intelligas, et cum sapientia loquere responsum verum. *Item illic*. Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et ab homine diligeris. *Item*. In corde viri boni inuenietur patientia; nam in corde insipientium non agnoscitur. *In Prouerbiis*. Melior vir patiens, quam fortis, nam qui retinet iram, melior est, quam qui ciuitatem capit. *Item illic*. Qui parcit verbum proferre durum, prudens est; patiens autem vir copiosus in sapientia; pusillanimis autem vehementer insipiens. *Item*. Omnis opera humilis manifesta apud Deum, nam impii in die malorum peribunt. *Item illic*. Responsum humile auertit iram. *Et iterum in Isaia*. Ad quem respiciam, dicit Dominus, nisi super humilem, et quietum, et trementem verba mea? *In Euangelio*. Omnis, qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur. *In Epistola Iacobi*. Humiliate vos ante conspectum Domini, et exaltabit vos.

Cap. XIII. De sapientia.

1. *In Prouerbiis*. Gloriam sapientes possidebunt, et insipientes diuidunt contumeliam. *Item illic*. Ornamentum adolescentibus sapientia, gloria autem seniorum cani. *Item illic*. Cor sapientium possidebit sensum. *Item ibi*. Melior sapiens, quam fortis; et vir prudentiam habens, quam ager magnus. *Item ibi*. Felix sapiens, qui in sapientia sua veritatem, et iustitiam meditabitur; in sensu suo cogitauit circuminspectionem Dei. *Item illic*. Homo sapiens tacebit vsque in tempus; lasciuus autem, et imprudens non seruabunt tempus. *Item illic*. Sapiens in verbis se ipsum affabilem facit. *Item illic*. Homo pius in sapientia manet, sicut sol; nam

stultus sicut luna immutabitur. *Item illic*. Cor sapientium in domo luctus; et cor insipientium in domo luxuriae. *Item illic*. Vir peritus multos erudiuit, et anime suae suauis est. *In Iob*. Quoniam sapientia est timere Dominum, abstinere autem se a mala scientia.

Cap. XIV. De conuersatione iuuenum.

1. *In Ecclesiaste*. Fili, a iuuentute tua excipe doctrinam, et vsque ad annos inuenies sapientiam. *Item illic*. Fili, in iuuentute tua tenta animam tuam, et si fuerit nequam, non des ei potestatem. Non enim omni animae omne genus placet. *Item illic*. Adolescens, loquere in tua causa, vt interrogatus habeat caput (*sic*) responsum tuum. In multis esto inscius simul, et quaerens, in medio magnatorum ne praesumas verbum, et vbi sunt senes, ne multum loquaris; ante grandinem praecedit coruscatio, et ante hominem verecundum praecedit gratia.

Cap. XV. Non iurandum, et non dicendum falsum, et non mentiendum.

1. *In Leuitico*. Iurationi non suescas os tuum; multi enim casus in illa, et numinibus non admiscearis, quoniam eris immunis ab eis; sicuti enim seruus assidue a liuore minuitur, sic omnis iurans, et nominans in toto peccato non purgabitur. *Item*. Vir multum iurans implebitur iniquitate, et non discedit a domo illius plaga, et si vane iurauerit, non iustificabitur. *In Euangelio*. Audistis, quia dictum est antiquis, non periurabis, reddes autem Domino iuramenta tua: Ego autem dico vobis non iurare omnino, neque per caelum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum pedum eius est, neque per Ierosolymam, quia ciuitas est magni regis. Neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere, aut nigrum. Sit autem sermo vester: est, est; non, non. Quod autem abundantius est, a malo est. *In Prouerbiis*. Arcessit falsa testis iniustus, et immittet iudicia in fratres. *Item illic*. Testis autem velox linguam habebit iniquam. *Item illic*. Eripiet de malis animam testis fidelis; incendit autem falsa dolosus. *Item illic*. Vir mutabilis linguam incidit in malis, testis falsus non erit impunitus, qui quum accusat iniuste, non euadit. *Item illic*. Testis mendax peribit, vir autem obediens caute loquitur. *Item illic*. Claua, et gladius, et sagitta perniciosa sunt; sic et vir stultus, qui aduersus amicum suum falsum testimonium dicit. *Item illic*. Lingua mendax odit veritatem; os autem incontinens facit seditiones. *In Sapientia*. Os autem, quod mentitur, occidit animam. Non velle mentiri omne mendacium, assiduitas enim illius non est bona. *Item illic*. Melior est pauper ambulans in veritate, quam diues mendax. *In Ieremia*. Omne mendacium non est de veritate. *In Psalmo*. Perdes eos, qui loquuntur mendacium.

Cap. XVI. Non fornicandum.

1. *In Prouerbiis*. Mulier autem virorum pretiosas animas capit. Alligabit quis in sinum ignem, vestimenta autem non comburet? Aut ambulabit super carbones ignis, pedes vero non comburet? *Item illic*. Adulter autem propter inopiam sensum interitum (sic) animae suae acquirit dolores, et turpitudines; super opprobrium autem eius non delebitur. Abominatio est Domino cogitatio iniqua, sanctorum autem sermones pudici sunt. *Item illic*. Viri amantis sapientiam laetabitur pater; qui autem pascit meretrices, perdet diuitias. *In Ecclesiaste*. Non des fornicari animam

tuam in illo, ne perdas te, et hereditatem tuam. *Item*. Vinum, et mulieres apostatare faciunt sapientes, et arguent sensatos; et qui se iungit fornicariis, erit nequam putredo, et vermes hereditabunt illum. *In Euangelio*. Omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est in corde suo. *Item ibi*. Omnis, qui dimiserit vxorem suam, et aliam ducit, moechatur; et qui dimissam a viro duxerit, moechatur. *In Exodo*. Et facies illis braccas lineas, vt tegant verecundiam corporis a lumbis, vsque ad genicula.

Cap. XVII. Item de continentia oris.

1. *In Prouerbiis*. Odium suscitat contentio; omnes autem non contendentes protegit amicitia. *Paulus ad Timotheum*. Profanas autem vocum nouitates deuita, multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum, vt cancer, serpit. *In Psalmo* CXXXIV. Vir linguosus non dirigetur super terram. *In Prouerbiis*. Ex multiloquio non effugies peccatum; parcens autem labiis sapiens erit. *Item illic*. Qui multis vtitur verbis, laedit animam suam. *Item illic*. Multum te faciens, videris sapiens esse. *Item illic*. Qui respondit verbum prius, quam audiat, stultitia est illi, et opprobrium. *Item illic*. Mors, et vita in manibus linguae est, qui autem continens est, edet fructus eius. *Item illic*. Qui custodit os suum, et linguam, conseruat de angustiis animam suam. *Item illic*. Si videris virum velocem in verbis, scito, quia spem habet magis insipiens, quam ille. *Item illic*. Noli tacitus esse in lingua tua, et inutilis, et remissus in operibus tuis. *Item illic*. Qui susurro est in omnibus, et non necessario, odietur. *Item illic*. Tacitus, et sensatus honore, honorabitur. *Item illic*. In medio sensatorum serua verbum temporis. In medio autem tractantium assiduus esto. *Item illic*. Indisciplinose non suescas os tuum, est enim illic verbum peccati.

forte, *mutum* pro *multum*.

Cap. XVIII. Fugiendam ebrietatem.

1. *In Prouerbiis*. Proterua res est vinum, et iniuriosa ebrietas; omnis autem stultus his commiscetur. *Item illic*. Noli esse vinolentus, neque extendas te ad emendandam carnem; omnis enim ebriosus, et fornicarius mendicabit, et vestietur conscissos pannos, et omnis somniculosus. *Item illic*. Si enim inficias, et calices dederitis oculos vestros (sic) nouissimo ambulabitis nudiores pilo. *Item illic*. Potentes, qui iracundi sunt, vinum non bibant, ne, quum biberint, obliuiscantur sapientiam, et recte non possint iudicare infirmibus. *Item illic*. Spinae nascuntur in manibus ebriosi. *In Ecclesiaste*. Vinum, et mulieres apostatare faciunt sapientes, et arguunt sensatos, et qui se iungit fornicariis, erit nequam putredo, et vermes hereditabunt illum. *Item illic*. Mulier ebriata, et erronea, magna ira, et contumelia, et turpitudo illius non tegitur. *Item illic*. Homini disciplinato vinum exiguum, et in dormiendo non laborabit ab illo, et non sentiet dolorem vigiliae. *Item illic*. Diligentes vinum nolite prouocare, multos enim exterminauit vinum. Sicut ignis probat ferrum durum, sic vinum corda superborum arguet; aequa vita hominibus vinum, non ebrietate. Vinum in iucunditate creatum est, non in ebrietate; ab initio exultatio animae, et cordis vinum modice potatum. Vinum multum potatum, irritationem, et iram, et ruinas multas facit ebriositatis animosi.

forte, *infimis* pro *infirmibus*.

mositas. *In Ecclesiasticis*. Optimum est ire in domum luctus, quam in domum potationis. *Paulus ad Ephesios*. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto. *Item ad Corinthios*. Non ebriosi, non maledici, regnum Dei possidebunt. *In Prouerbiis*. Nolite intendere fallaciae mulieris meretricis, quae ad tempus impinguat tuas fauces: nouissime tamen amarius felle inuenies, et acutior erit magis, quam gladius ex vtraque parte acutus. *Item illic*. Noli nimius esse alienae, neque coniungaris amplexibus eius, (quae) non est tua. *Item illic*. Fili, non te vincat formae desiderio, neque aspiaris (sic) oculis tuis, neque rapiaris palpebris tuis; pretium meretricis quantum est vnius panis? *Item illic*. Sicut tinea vestimentum, et vermis lignum, ita virum perdet mulier maligna. *Item illic*. Ne respicias mulierem multiuolam; ne forte incidas in laqueos eius. Cum saltatrice ne assiduus sis, nec audias illam, ne forte pereas in efficatione illius. *Item illic*. Non des mulieri potestate animae tuae, ne gradiatur in virtute tua, et confundaris. Non des fornicariis animam tuam in nullo, ne perdas te, et hereditatem tuam. Ne vageris in vitiis ciuitatis, nec vageris in plateis eius, auerte faciem tuam a muliere composita, et non respicias speciem alienam. Omnis mulier quaestuaria, quasi stercus in via, conculcatur. Speciem alienae mulieris multi mirati reprobati sunt. Colloquium enim eius, quasi ignis exardet. Cum aliena muliere non accumbas supra cubitum, et non alterceris cum illa in vino, ne forte declinet cor tuum ad illam, et sanguine labaris in perditione.

Cap. XIX. Paruulos emendandos inscientes.

1. *In Prouerbiis*. Qui parcit baculo, odit filium suum; qui diligit, diligenter erudit. *Item illic*. Non latet turpatum in filio non erudito. *Item illic*. Noli cessare paruulum emendare, quoniam, si percusseris eum virga, non morietur; tu quidem percuties eum virga, animam autem eius liberabis a morte. *Item illic*. Erudi filium tuum, et exhilarabit te, et dabit decorem animae tuae. *Item illic*. Iuuenis, qui cum sancto est, directa est via eius, auris audit; oculus videt, et opera Domini vtraque. *In Ecclesiaste*. Filii tibi sunt? erudi illos a pueritia illorum; filiae tibi sunt? custodi corpus illarum, et non hilarem faciem tuam ostendas ad illas. *Item illic*. Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella, vt laetetur in nouissimo suo, et non palpet ostia proximorum; qui docet filium suum, laudabitur in illo, et in medio amicorum honorabitur in illo. *Item illic*. Qui docet filium suum in zelo, mittit inimicum; mortus est pater, quasi non mortuus; similem enim relinquet post se. *Item illic*. Equus indomitus vadit dumis; filius remissus vadit praeceps. Curua ceruicem eius in iuuentute, et tunde latera eius, dum infans est, ne forte crescat, et non duret, et non obaudiat te, et sit dolor animae tuae. *In Ecclesiaste*. Cum sancto assiduus esto, quemcumque cognoueris conseruantem timorem Dei, secundum virtutem tuam caue tibi a proximo tuo, et cum sapientibus, et sensatis tracta.

Cap. XX. Iustas mensuras, et pondera.

1. *In Deuteronomio*. Non erit in domo tua pondus grande, et pusillum; non erit in domo tua mensura grandis, et pusilla; pondus vero,

et mensura iustum sit tibi, vt multorum dierum sis super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi in sortem, quia abominandus est Domino omnis, qui facit iniusta. *In Prouerbiis*. Statera iniqua abominatio est coram Domino; pondus autem aequum acceptum est ei. *Item illic*. Abominatio est Domino duplex pondus, et statera dolosa non bonum ante eum.

Cap.XXI. De voto.

1. *Item illic*. Statim vt voueris votum Domino, non tardabis reddere illud; tu itaque, quod voueris, redde; melius est non vouere, quam vouisse, et non soluere. *In Ecclesiaste*. Stultus in risu exaltat vocem suam; vir autem sapiens vix tacite ridebit. *Item illic*. Melius est indignatio, quam risus, quia in vultu oblectabitur; cor sapientium in domo luctus, et cor insipientium in domo luxuriae. *In Deuteronomio*. Non erunt res viriles super mulierem, nec induetur vir vestem muliebrem; quia abominatio est Domino, qui fecerit haec. *Item illic*. Non morientur parentes pro filiis; et filii non morientur pro parentibus; sed vnusquisque in suo peccato morietur. *Paulus ad Ephesios*. Et vos, parentes, nolite prouocare ad iracundiam filios vestros, sed nutrite illos in disciplina, et correptione Domini. *In Osee Propheta*. Seminate vobis iustitiam, et vindemiate fructum vitae; exquirite vos lumen iustitiae, sustinete Domino, donec veniat vobis, fructus iustitiae eius vindemiate. *In Prouerbiis*. Quis gloriatur, mundum se habere cor, aut quis audebit dicere, purum se esse a peccatis? *Item illic*. Fili, in mortuo tuo produc lacrymas, et quasi dura passus incipies plorare, et secundum iudicium contege corpus eius, et non despicias sepulturam illius; propter delaturam amare fles luctum illius unius diei, et consolare propter tristitiam.

Cap.XXII. Non fraudandum, et (de) non gloriando.

1. *In Exodo*. Non facietis furtum, et non mentiemini. *In Prouerbiis*. Qui petitur cum fure, odit animam suam. *Paulus ad Corinthios*. Non fures, non auari, non ebriosi, non maledici, non rapaces regnum Dei possidebunt. *In Prouerbiis*. Esto confidens in toto corde tuo in Domino; in tua autem sapientia noli extolli. *Item illic*. Noli esse sapiens apud te; time Dominum, et declina a malo, tunc sanitas erit corpori tuo, et diligentia ossibus tuis. *Item ibi*. Vidi virum aestimantem, se sibi sapientem esse; spem autem habuit magis insipiens, quam ille. *In Esaia*. Vae his, qui sapientes sunt apud se; et in conspectu suo prudentes. *Paulus ad Romanos*. Dicentes enim, se esse sapientes, stulti fiunt. *Ad Corinthios*. Vbi sapiens, vbi scriba, vbi conquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? *Item illic*. Nemo se fallat. Si quis videtur sapiens esse in hoc mundo, stultus fiat, vt sit sapiens. Nam sapientia huius mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum; et iterum: Nouit Dominus cogitationes sapientium, quia vanae sunt. *In Ecclesiaste*. Melius est tibi dici, ascende ad me, quam humiliare in conspectu potentis. *In Exodo*. Non enim aduersus nos murmuratio vestra, sed aduersus Deum. *Paulus ad Thessalonicenses*. Qui spernit hominem, non hominem spernit, sed Deum. *Ad Romanos*. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis pec-

catores constituti sunt multi, ita et per vnius obedientiam iusti constituuntur multi.

Cap. XXIII. Altiora non scrutari, neque audire haereticos.

1. *In Prouerbiis*. Qui fidit in falso, hic ventos pascit; ipse autem sequitur aues volantes; derelinquet enim viam vineae suae, et orbitas culturae agri sui errabit; perambulat autem per arida, et deserta, et terram constitutam in siccitatibus; congregat autem manus suae sterilitatem. *Item illic*. Secede ergo ab aqua aliena, et a fonte alieno noli bibere, vt multo viuas tempore, et adiicientur tibi anni vitae. *Item illic*. Qui sectatur vana, eget sensibus. Noli adiicere ad mandata eius, ne arguaris, et mendax sis. *In Ecclesiaste*. Altiora te ne quaesieris, et fortiora ne perscrutaueris, sed quae praecipit tibi Dominus, illa cogita semper; et in pluribus eius non erit cor; multos enim reducit suspicio eorum, et in vanitate detinebit sensum illorum. *In libro Sapientiae*. Difficile aestimamus, quae in terra sunt; et quae in prospecto sunt, inuenimus cum labore; quae autem in caelis sunt, quis inuestigauit? Sensum autem tuum quis scit, nisi tu dederis sententiam?

Cap. XXIV. De ieiunio.

1. *In Ecclesiaste*. Qui baptizatur a mortuo, quid profecit lauatio eius? Sic et homo, qui ieiunat in peccatis suis, et iterum eadem facit. Quid profecit humiliando se? Orationem eius quis exaudiet? Sacrificium salutare attendere mandatis, et discedere ab omni iniquitate. *In Euangelio*. Quum autem ieiunatis, nolite fieri, sicut hypocritae, tristes. Exterminant enim facies suas, vt pareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam; tu autem quum ieiunas, vnge caput tuum, et faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo, qui videt in abscondito, et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

Cap. XXV. Homini exemplum formicae, vel apis sine pigritia laboris.

1. *In Prouerbiis*. Vade ad formicam, o piger, et aemulare videns vias eius, et esto illa sapientior. Illa enim quum agrum non possideat, neque compellentem se habeat, neque sub domino sit, quomodo parat aestate alimenta? Copiosam autem facit in messe repositionem. Vel vade ad apem, et disce, quam laboriosa est; operationem autem quam sanctam mercatur. Cuius labores reges, et mediocres ad sanitatem proferunt, gratiosa est autem in omnibus, et gloriosa, et quum sit viribus infirma, sapientiam praedicans producta est. Vsque quo piger iacebis? quando autem surges? Modicum quidem dormis, modicum autem sedes. Modicum vere dormitas, modicum autem manibus amplecteris pectus. Deinde adueniet tibi, sicut malus viator, paupertas, inopia autem, sicut bonus cursor, fugiet te. *Item illic*. Increpatus piger non erubescit. Similiter autem, qui mutant triticum in messe. *Item ibi*. Desideria pigrum occidunt, non enim destinat manus facere aliquid. *Item*. Occasiones quaerit piger, et dicit: Leo in plateis est, in plateis autem homicidae. *Item ibi*. Sicut ostium in cardine vertitur, ita piger in lecto suo. *Item ibi*. Sapientior sibi piger videtur, quam qui in multitudinem feret nuncium.

Cap. XXVI. De stulto.

1. Vir stultus mala sibi fabricat, in suis autem labiis thesaurizat ignem. Non conueniunt stulto labia fidelia, neque iusto labia mendacia. *Item*

illic. Vt quid abundant diuitiae stulto, possidere autem sapientia insensatis non poterit? *Item*. Ira est patri filius insipiens, et dolor matris eius. *Item ibi*. Non desiderat sapientia, cui deest sensus; magis enim dicitur imprudentia. *Item ibi*. Os hominis stulti contritio est ei; labia autem eius laqueus animae eius. *Item illic*. Grauis est lapis, et vix portabilis arena, ira autem stulto grauius est ambobus. *Item illic*. Sicut canis, qui conuertitur ad vomitum suum, et odibilis efficitur, sic stultus malitia sua reuersus in peccatis suis. *Item illic*. Qui minoratur cute, cogitat inania, et vir imprudens, et errans cogitat stulta. Cor fatui, quasi vas confractum; et omnium scientia non tenebit domos. Fatuo clausa sapientia, et scientia sensati enarrabilia verba. *Compedes*. Pedes stultorum doctrina, et quasi vincula manus dextrae; fatuus in risu exaltat vocem suam, et vir sapiens vix tacite ridebit. *Item illic*. In ore fatuorum cor illorum, et in corde sapientium os illorum. Qui docet fatuum sapientia, quasi inglutinat testa. *Item illic*. Arenam, et salem, et massam ferri facilius est portare, quam hominem imprudentem, et fatuum impium. *Item illic*. Cum fatuis nec consilium habeas; non enim poterunt continere. *Item in Isaia propheta*. Stultus stulta loquitur, et cor eius vana intelligit.

Cap. XXVII. Iracundiam deponendam.

1. *In Prouerbiis*. Anima benedicta omnis simplex; vir autem animosus, vel iracundus non honeste agit. *Item illic*. Stultus ipse eadem die pronunciat iram suam, occultat autem contumeliam suam astutus. *Item illic*. Sunt, qui dicendo vulnerant, vt gladii. Iracundus agit sine consilio; vir autem prudens multa sustinet. Ira perdet etiam sapientes, responsum autem humile auertit iram. *Item*. Vir iracundus parat lites; patiens autem etiam futuras mitigat. *Item*. Noli esse amicus viro animoso. Cum amico autem iracundo noli commorari, ne forte discas vias eius, et sumas laqueum animae tuae; totam iram suam profert stultus, sapiens autem dispensat eam per partes. *Item*. Vir animosus fodit contentionem; vir autem iracundus exsorbuit peccata. *In Ecclesiaste*. Homo iracundus exhorruit litem, et vir peccator turbauit amicos. In medio pacem habentium mittit delaturam. *Item illic*. Zelus, et iracundia minuit dies, et ante tempus senectam adducit cogitatus. *Item illic*. Noli festinare spiritu tuo irasci, quia ira in sinu stultorum requiescit. *Paulus ad Ephesios*. Nunc deponite vos omnem iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, multiloquium. *In Euangelio*. Omnis, qui irascit fratri suo sine causa, reus erit iudicio. *Item*. Quicumque autem dixerit fratri suo, racha, reus erit concilio; quicumque vero dixerit, fatue, reus erit gehennae ignis.

Cap. XXVIII. Hic mixti.

1. *In Ecclesiaste*. Esto mansuetus ad audiendum verbum, vt intelligas, et cum sapientia loquere responsum. *In Prouerbiis*. Seruus prudens obtinebit dominorum imprudentia, et inter fratres diuidet partem. *Item illic*. Filio doloso nihil erit boni, seruo autem sapienti prosper erit actus. *In Ecclesiaste*. Si est tibi seruus fidelis, sit tibi, quasi anima tua, et quasi fratrem, sic illum tracta; quia in sanguinem animae tuae compara-

sti illum. Si laeseris illum iniuste, et extollens se discesserit, quem quaeris, et qua via quaeris illum? *Item illic*. *In Prouerbiis*. Lucerna est mandatum legis, sicut vua acerba dentibus nociua est, et fumus oculis, sic iniquitas eis, qui vtuntur eam. *Item ibi*. Homo autem se occidit per malitiam suam. *Item illic*. Per quae peccat quis, per haec et torquetur. *Item illic*. Dominus constituit hominem, et reliquit illum in arbitrio suo, adiecit mandata, et praecepta, si volens mandata seruare, et fidem placidam facere, apposuit aquam, et ignem, ad quod vis, extende manum tuam; ante hominem vita, et mors, bonum, et malum, quod placuerit, dabitur illi. *Item illic*. Sicut tinea vestimentum, et vermis lignum, ita tristitia nocet cor. *Item*. Cor laetum bonam voluntatem facit; viro autem tristi arescunt ossa. *In Ieremia*. Maledictus homo, qui spem habet in homine, et confirmauerit carnem brachii sui, et a Domino recesserit cor eius. *Item illic*. Qui confidunt in homine, maledicti sunt, quoniam Deus nihil fecit illum. *In Ecclesiaste*. Non desis plorantibus in corrogatione, et cum lugentibus ambula; non pigriteris visitare infirmum, extus (sic) enim in dilectione firmaberis. *Paulus ad Romanos*. Liuidum facio corpus meum, et seruituti afficio, ne quum aliis praedicauerim, ipse reprobus efficiar. *In Prouerbiis*. Domos superborum destruet Dominus. *Item illic*. Qui altam facit domum suam, quaerit ruinam. *Item illic*. Cum sapientia aedificabitur domus, et cum intellectu erigitur; cum sensu implentur horrea plena omnibus bonis, et pretiosis. *Item illic*. Non enim omnem hominem inducas in domum tuam; multae enim insidiae sunt dolosi. *In Canticis*. Cauete vobis a vulpibus pusillis, exterminantibus vineas. Vae his, qui prophetant de corde suo, et omnino non vident, sicut vulpes in deserto. *In Euangelio*. Alii laborauerunt, et vos in labores eorum introistis. *Item illic*. Quicumque dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, et aliam duxerit, adulterat. *Item illic*. Si peccauerit frater tuus in te, corripe illum, et si poenitentiam egerit, dimitte illi; et si septies in die peccauerit in te, et septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, poenitet me, dimitte illic. *Item illic*. Qui seminat bonum semen, est Filius hominis, ager autem hic mundus; bonum vero semen hi sunt filii regni. Nam zizania filii sunt iniqui; inimicus, qui seminauit ea, diabolus est; messis autem consummatio seculi est; messores autem angeli sunt. Sicut et ergo colliguntur zizaniae, et igni conburuntur, sic erit in consumatione seculi. *In Salomone*. Sex sunt, quae odit Dominus, et septimum, quod detestatur anima eius; oculum sublimem; linguam mendacem; manus effundentes innoxium sanguinem; cor machinans cogitationes pessimas; pedes veloces ad currendum in malum; proferentem mendacium; testem fallacem; et eum, qui seminat inter fratres discordias.

Cap. XXIX. Testimonia Patrum.

1. Quatuor sunt perturbationes hominum animae, id est, cupiditas, laetitia, metus, tristitia. Ipsum animum esse memoriam, et vim, quae memoria vocatur. *Item illic*. Octo sunt principalia vitia, quae humanum infestant genus. Primum gastrimargia, quod est ventris ingluuies;

In libro Conlationum (scilicet Cassiani). secundum fornicatio, tertium philargyria, id est, auaritia, siue amor pecuniae, quartum ira, quintum tristitia, sextum acidia, id est, anxietas, seu taedium cordis, septimum cenodoxia, id est, iactantia, siue vana gloria, octauum superbia.

Cap. XXX. Testimonia de Sententiis Euagrii ad Fratres.

1. Quemadmodum enim flamma comburit siluam, sic visiones malas extinguit esuries. *Item illic*. Somniculosus monachus incidit in malis; qui autem vigilat, sicut passer erit. *Item illic*. Sicut ignis tabefacit ceram, ita vigilia bona cogitationes pessimas. *Illic*. Qui amat argentum, non videbit scientiam, et qui congregat illud, obscurabitur. *Illic*. Sicut aurum, et argentum probat ignis, sic cor monachi tentatio. *Item illic*. Melior paupertas cum scientia, quam diuitiae cum ignorantia. *Illic*. Quemadmodum euolat coruus de suo nido, ita immunda anima de suo corpore. *Illic*. Sicut africus ventus in pelago, ita furor e corde viri. *Item illic*. Melior est secularis in infirmitate seruiens fratri super monachum, non miserentem proximo suo. Piger monachus murmurat multa, et somniculosus incusat dolorem capitis sui. Monachus bilinguis conturbat fratres, fidelis autem requiem adducit. Melior est secularis mansuetus, quam iracundus monachus, aut animosus. Monachum mansuetum diligit Deus, turbulentum autem repellit a se. Charitatem praecedit humilitas, scientiam autem dilectio. Sicut enim lucifer in caelo, et sicut nix in paradiso, sic in anima miti mens pura. Inuestiganti conuiuia extinguitur lumen, anima autem eius videbit tenebras. Statue in pondere panem tuum, et bibe in mensura aquam tuam, et spiritus fornicationis fugiet a te. Da senioribus vinum, et infirmis infer escas, propter quod contriuerunt carnes in iuuentute sua. Vidi iracundum senem, et eleuatum in tempore suo, spem autem habuit magis iuuenis, quam ille. Qui diligit apem, manducat fauum eius, et congregans eam, replebitur melle.

Cap. XXXI. Testimonia de libro S. Martini, non illius Turonici Episcopi; sed iste pater fuit monachorum.

1. Quamuis inualidum mox laudaueris, plus valebit. Si parum ponderis portantem quasi admiratus fueris, succumbit. Si pigro dixeris, quia velox est, continuo euolabit. Quamuis generaliter multis haec superbiae labes infesta sit, non plus tamen aliis metuenda est, quam his, qui aut spiritualiter ad perfectionem virtutum, aut carnaliter ad vitiorum copiam. Ibi semper elationis fortior ventus est, vbi et honoris fortior altitudo. Facile credimus, et antequam iudicemur, irascimur; multi enim suspicionibus impelluntur, ex vultu, risuque alieno peiora interpretati in noctibus irascuntur. Curiosus, qui inquirit, quod de se dictum sit, et malignos sermones, etiamsi secreto sunt dicti, eruit, ipse se inquietat; dum enim interpretantur, ad hoc perducuntur, vt videantur. Multas iniurias transit, et plerasque non accipit, quia aut eas nescit, aut si scierit, in ludum eas, iocumque conuertit. Si bonus vir est, qui iniuriam fecit, noli reddere; si malus, noli imitari, prudentiori cede, stulto remitte. Regis quisque intra se animum habet, vt licentiam sibi in alios dari velit, in se nolit. Non oportet, peccantem peccata corrigere: quod si tantum irascatur sapiens, quantum scelerum indignitas exigit, non irascendum est illi, sed insaniendum. Nihil gloriosius, quam iram amicitia commutare.

Irascitur aliquis? tu contra beneficus prouoca, cadit statim simultas. Remedia medicorum non in accessibus infirmitatum, sed in remissionibus prosunt. Crebro siquidem faciem mendacii veritas retinet. Crebro mendacium specie veritatis occulitur. Nam sicut aliquoties frontem amicus, et blandam adulator ostendit; sic verisimili coloratur. Lauda parce, vitupera parcius; nam similiter reprehensibilis est nimia laudatio, quam immoderata culpatio. Prudens numquam otio pascit animum, aliquando habet, numquam tamen solutum. Humilitatis virtus non verborum elatione, sed mentis puritate requiritur. A verbis quoque turpibus abstine, quia licentia eorum impudentiam nutrit. Sermones subtiles magis (sic) quam facito. Omnes tibi pares facies. Si inferiores superbiendo non contemnas, superiores recte viuendo non timeas. Cunctis esto benignus, nemini blandus; paucis familiaris; omnibus tamen aequus. Sapientia cupido, et docili, quae nosti, sine arrogantia postulanti imperties, quae nescis, sine occultatione ignorantiae tibi postula impertiri. Iustus secreta non prodit, tacenda enim tacet, loquenda loquitur; atque ita alta illi pax est, et secura tranquillitas, dum alia malis vincuntur ab illo mala. Magnanimitas est nec timendum hominem, nec audacem.

Cap. XXXII. De libro sancti Ambrosii.

1. In vite religio, in oleo pax, in rosa pudor sacrae virginitatis inolescat. Frater meus candidus, et rubeus, candidus merito, quia patris splendor, rubeus, quia partus est virginis, color in eo fulget, et rutilat vtriusque naturae. Castitas etiam angelos facit, qui eam seruauit, angelus est, qui perdidit, diabolus. Virgo est, qui Deo nubit; meretrix, quae deos facit. Hinc inuersis vestigiis filii Noe pudenda texerunt. Quae procax vidit, modestus erubuit, pius texit offensuros, si et ipsi vidissent. Quanta vini est vis, vt quem diluuia non nudauerunt, vina nudarent? Debet enim is, qui docet, super eum, qui docetur, excellere. Tolerabilius est, mentem virginem, quam carnem habere. Vmbra iudaeis carnalibus, imago nobis, veritas resurrecturis. Tria enim haec secundum legem esse cognouimus, vmbram, imaginem, veritatem; vmbram in lege, imaginem in euangelio, in iudicio veritatem, et ideo per Moysen lex per vmbram, quasi per hominem, figura per legem, per Iesum veritas. Quid est gazophylacium? Consolatio fidelium, sumptus pauperum, requies egenorum. Peccata autem aut donantur, aut delentur, aut teguntur; donantur per gratiam, delentur per sanguinem, teguntur per charitatem. Quod Dauid dicit: *Libera me de sanguinibus*, id est, a peccatis mortalibus se postulat liberari. Non te subiuges potestatibus carnis, quem Deus liberum voluit. Nulla tibi excusatio de ambitu nuptiarum est, voluptatis sunt, non necessitatis. Si benignus sis erga indigentes, magnus eris apud Deum. Quod Deum patrem vocas, hoc in actibus tuis ostende. Bona mens chorus est Dei, mala mens chorus est daemonum. Quanta vitia habet anima, tot et dominos. Fundamentum pietatis est continentia, culmen autem pietatis est amicitia. Nulli suadenti te acquiescas facere, quod non est bonum. Pessimum est peccatoribus in vnum conuenire, quum peccant. Multi cibi impediunt charitatem, et incontinentia ciborum im-

mundum hominem faciunt. Non cibi, qui per os inferuntur, polluunt hominem, sed ea, quae ex malis moribus proferuntur. Ea excipe a Deo, quae accipere ab homine non potes. Melius est lapidem frustra iactare, quam verbum. Breuis erit in sermonibus sapiens in iudicio, imperitiae est longa narratio. Quum praees hominibus, memento, quia tibi est Deus, et iudicans homines, scito, quia et ipse iudicaberis a Deo. Cole sapientem virum, quasi imaginem Dei viuentis. Nullum propterea honores, qui habet multas pecunias; difficile est diuitem saluari. Numquam eris sapiens, si te putaueris sapientem. Orationem non exaudit Deus hominis, qui egenum non exaudit. Qui sapienti non obtemperat, nec Deo obtemperabit. Quod non posuisti, non tollas, sed sufficiant tibi, quae tua sunt. Temulentiam quasi infamem fuge, quia qui ventri beluae similis est, vincitur. Quantum laboras pro corpore, si tantum pro anima laboras, sapiens eris. Philosophum hominem, tamquam Dei ministrum, honora post Deum. Ministrare aliis melius, quam ministrari ab aliis. Melius est per famem mori, quam per incontinentiam ventris animam maculare. Verbum de Deo qui loquitur his, quibus non licet, proditor Dei putandus est. Non est verum, quod Deum colat, qui hominem laedit. Melius est nihil habere, quam multa habentem nemini impertire. Si non das egentibus, quum possis, non accipies a Deo, quum postulas.

Cap.XXXIII. Testimonia de libro Prosperi.

1. Si me mea rusticitas faciebat inualidum, vestra fieri credidi fide, qui iubebatis, idoneum. Necessariarum tractatio quaestionum etsi non instruet inuenientis, quod quaerit, animum, exercet salutem quaerentis ingenium. Scientia, sicut sine dono Dei, quod est charitas, inflat, ita, si ei charitas admisceatur, aedificat. Sic ab iniquis iusti separati sunt in aeternum, vt nec iam remunerati praemium finiant, nec damnati supplicium. Sicut enim corporalis saturitas omnes saturos aequaliter habet, quamuis singuli cibos, non aequaliter, sed pro possibilitate perceperint; ita omnes sancti, etsi fuerint aliqua graduum suorum diuersitate distincti, omnes vna beatitudine perfecti erunt, quia et vna perfectione beati futuri sunt. Nec a nobis in diem iudicii verba quaerenda sunt, sed opera. Qui non crediderit, non habendo fidem, nec iustitiam cordis habere poterit, nec salutem. Tam grauis sermo debet esse pontificis, vt ab intelligentia sui nullus, quamuis imperitus, excludat. Sana mens incorporabiliter amplius obedientiae fructum debet appetere, quam vitare iniustae obtrectationis opprobrium. Quum veritas vndecumque clamauerit, non sit ingenio humano deputanda, sed Deo. Obedientiae, ac patientiae virtute fundati, maiorum suorum non discutiunt constituta, sed faciunt. Ad faciem publicam patienter iam fugiunt, et in animo iracundiae virus abscondunt, ad nocendum parati, quum nocendi tempus inuenerint. Sic debet omnis homo, modo docendo, modo exhortando, modo sustinendo, modo increpando curari, vt sub ope Christi nullus de salute in hac vita debeat desperare. *Argue*, *obsecra*, *increpa in omni patientia*, *et doctrina*, quasi diceret, argue coaequales, obsecra seniores, increpa iuniores. Leniter castigatus exhibet reuerentiam castiganti, asperitatem autem nimiae

nimiae increpationis offensus, nec increpatio, (sic) nec salutem. Blanda pietate portandi sunt, qui increpari pro sua increpatione non possint. Sicut virtus onerosa est vitioso, ita virtutis amico vitiosa voluptas amara est. Tamdiu enim quis peccata sua, quae nosse, et deflere debet, ignorat, quamdiu curiosus aliena considerat; quod si mores suos ad se ipsum conuersus aspiciat, non requirit, quod in aliis specialiter reprehendat, quia in se ipso habet, quod lugeat; proinde fratrum nostrorum non facile debemus accusare, sed gemere. Illis enim, quorum peccata humana notitia latent, nec ab ipsis confessa, nec ab aliis publicata, si ea confiteri, vel emendare noluerint, Deum, quem habent testem, ipsum habituri sunt et vltorem. Contumeliosus est, qui mendaciter arguit, et mendaciter arguit, qui contumeliam facit. Securus quippe malitia, qui caelestia non habet, terrena strenue militantibus praestat. Illae nobis sunt ambiendae diuitiae, quae nos ornare possunt pariter, et munire, propter hoc igitur eis, qui militant Deo, fugiendae sunt; quas diuitias ex toto corde qui habere volunt, sine labore non quaerunt, sine difficultate non inueniunt, sine cura non seruant, sine anxia delectatione non possident, sine dolore non perdunt. Qui otiosa quiete perfruitur, nisi spiritualiter vixerit, more pecudum viuit. Nemo possidet Deum, nisi qui possidetur a Deo, sit ipse primitus Dei possessio, vt efficiatur ei Deus possessio, et portio. Omnium conditor, cui nihil potest eorum, quae fecit, aequari, non dignatur cum his, quae condidit, possideri. Qui vult Deum possidere, renunciet mundo, vt sit illi Deus beata possessio. Dei opus agit, qui res Deo consecratas non alicuius cupiditatis, sed fidelissimae dispensationis intentione non deserit. Quapropter possessiones, quas ablatas a populo suscipiunt sacerdotes, non sunt iam res mundi credendae, sed Dei. Non ideo erubescebant Adam, et Eua, quia veste erant extrinsecus protecti diuina, denique ante peccatum nudi erant, et non erubescebant, quia nihil contra voluntatem Dei, vnde confunderentur, admiserant. Non igitur a creatore suo in creaturam diuinitatis affectione collapsos moueret aperta concupiscentia, nisi eos ante corrupisset occulta superbia. Concupiscentia carnis ab eis impleta est, quod de ligno vetito gustauerunt, concupiscentia oculorum, quod sibi aperire occulos cupierunt, et ambitio seculi, quod se fieri posse, quod Deus est, crediderunt. Dulcior enim fit salus, quum dolor excruciat, et sanitatis amissae dulcedinem languoris amaritudo commendat. Adam nos obnoxiauit malis omnibus per propriam culpam, quibus nos liberauit aduentus Christi per gratiam. Deliciae quaelibet, si absque desiderio percipiantur, officiunt, et viles cibi plerumque abstinentiae profectui, si appetenter accipiantur, impediunt. Infirmum stomachum moderatus vsus vini confortat, ebrietas animum, corpusque debilitat. Nihil contra abstinentiam faciunt, qui vinum non pro ebrietate, sed tantum pro corporis salute percipiunt, nec hoc eis offert voluptas, sed permittit infirmitas. Si enim quoslibet aduenientes ieiunio intermisso reficio, non solum ieiuno, sed exemplum charitatis efficio. Ceterum si propter abstinentiam spirituales fratres, quos

noui, mea remissione delectare contristo, abstinentia mea non est dicenda, sed vitium. Sicut virtus animum sibi veraciter inhaerentem, si fuerit vera, iustificat, ita simulata condemnat. Non potest mens regnum habere virtutum, nisi iugum prius excusserit vitiorum. Tantos inuidus habet iusta poena tortores, quantos inuidiosus habuerit laudatores. Siquidem inuidiosum facit excellentia, erit inuidia poena peccati; nec ei ab homine potest adhiberi remedium, cuius est vulnus occultum. Hoc enim loquuntur quique, quod diligunt, delectabiliter audiunt, quod assiduis cogitationibus voluunt. Cogitatio quippe est, quae mentem sicut turpis inquinat, ita, si fuerit honesta, purificat. Non sordidae cogitationes mentem sordidam reddunt, sed ex mente sordida sordidae cogitationes existunt. Auribus enim castis obscoeni sermones cum sono deficiunt, nec secretum pudici cordis irrumpunt. Per os carnis non irrumpit delectatio gustus ad mentem; nec erumpit sermo turpis ex mente, nisi se voluntarie mens ante corrumpat. Eadem quisque nomina frequenter habet in ore, quorum desideria vulnerato gestat in corde, ac turpitudinem, quam exercere verecundatur in facto, tenet reus in animo, non humano iudicio, sed diuino. Considerate, obsecro, qualiter inuidi puniendi sint malis suis, quos etiam bona puniunt aliena. Quid prodest cuiquam, si foris, vbi potest magnus credi, splendeat, et intus, vbi Deus videt solus, squaleat?

Cap. XXXIV. De ieiunio.

1. Ieiunia, abstinentiae, vigiliae, eleemosynae, et cetera huiusmodi augere debent bonum. Nam non velare, peccatum (sic). Nulla res nos ab omni peccato sic seruat immunes, sicut timor supplicii, et amor Dei; elati per supercilium vanae loquacitatis dicta sua magis cupiunt laudari, quam fieri; nec sunt de sanctitate operis, sed de sermonis elucubrati venustate soliciti. Ex ea enim parte quis peccat, ex qua minus diligit Deum, quem si ex toto corde diligamus, nihil erit in nobis, vnde peccati desiderio seruiamus. Sicut nobis subueniri optamus, ita aliis pro viribus subueniamus; aut si facultas defuerit, voluntatem subueniendi teneamus. Si peccantem video, et non solum non arguo, sed etiam peccanti consentio, participem me damnationis eius efficio, et in omnibus peccantibus pecco, quando eos, quos scio peccasse, quadam crudelis animi malignitate non increpo. Qui amicum propter commodum quodlibet amat temporale, non amicum conuincitur amare, sed commodum.

Cap. XXXV. De libro Sententiarum.

1. Innocentia vera est, quae nec sibi, nec alteri nocet, et nemo prius in se, quam in alium peccat. Sic diligendi sunt homines, vt eorum non diligantur errores, quia aliud est amare, quod facti sunt, aliud odisse, quod faciunt. Vera est confessio benedicentis, quum idem sonus est et oris, et cordis; bene autem loqui, et male viuere, nihil est aliud, quam se sua voce damnare. Bonum intellectum habet, qui quod faciendum recte intelligit, qualis sine timore sapientiae (sic). Mala mors putanda non est, quam bona vita praecesserit. Iustis quidquid malorum ab iniquis Dominus irrogatur, non poena est criminis, sed virtutis examen; nam bonus, etiam si regnet, seruus est. Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem; Christus humilis hominem obedientem re-

duxit ad vitam. Quia, sicut ille elatus cecidit, et iecit ob et consentientem; sic iste humiliatus surrexit credentem (sic). Perfectum odium est, quod nec iustitia, nec scientia caret, id est, vt nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas. In magna egestate sunt, qui in iniquitate sunt, iustitiae opus, et sapientiae thesauros non habentes; qui autem seruiunt Domino, ea bona acquirunt, quae perire non possunt. Bona est peccati confessio, si et curatio consequatur. Nam quid prodest detegere plagam, et non adhibere medicinam. Prima mors animam dolentem tenet in corpore, ab vtraque parte communiter habetur, vt quod non vult anima, de suo corpore patiatur. Quum bonum operaris, hilaris operare; nam siquid boni tristis facis, fit deterior magis, quam facis. Melior est enim in malis factis humilis confessio, quam in bonis superba gloriatio. Nemo iniustus benefacit, etiam si bonum est, quod facit, quia nihil prodest spiritus timoris, vbi non est spiritus charitatis. Melior est animi aequitas, quam corporis sanitas. Finis enim legis Christus est, in quo lex iustitiae non sumitur, sed impletur. Sicut terra de caelo expectat pluuiam, et lucem, sic homo de Deo expectare debet misericordiam, et veritatem. Prima salus est declinare peccatum, secunda est non desperare de venia; nam ipse in aeternum perit, qui apud misericordem iudicem ad poenitentiae remedium non recurrit. Virgo fidei christianae tribus temporibus incitatur; vespere, mane, et meridie; vespere enim Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione. Vnum ad patientiam occisi; aliud ad vitam resuscitati; tertium ad gloriam pertinet maiestatis in Patris dextera considentis. Ad hoc exagitant homines tribulationes, vt vasa electionis euacuentur nequitia, et impleantur gratia. Melior est tristitia iniqua poenitentis, quam laetitia iniqua facientis. Bonum est a veritate vinci, ad correptionem superet veritas voluptatem. Nam et inuitum ipsa superat. Sic sunt, qui colunt idola, quomodo qui in somniis vident vana. Si autem vigilent animae ipsorum, intelligit, quando facta est, et non colit, quod ipse fecit. Qui Deo sitiunt, tota sua debent sitire substantia, id est, et anima, et carne, quia et animae Deus dat panem suum, id est, verbum veritatis, et carnis necessaria Deus praebet, quia vtraque ipse pascit, quia vtraque ipse fecit. Duas in toto mundo ciuitates faciunt duo amores; Ierusalem facit amorem Dei; Babylonia amorem seculi. Interroget se ergo vnusquisque, et inueniet, vnde sit ciuis. Non est in carendo difficultas, nisi quum est in habendo cupiditas, et ideo id solum recte diligitur, quod numquam bene admittitur. In primo homine patuit, quod hominis arbitrium valeret ad mortem, in secundo autem, quod Dei adiutorium valeret ad vitam. Primus enim homo non is homo, secundus vero Deus, et homo, peccatum vero factum est relicto Deo, iustitia non fit sine Deo. Dominus ait: *Ego sum via, et veritas, et vita*, hoc est, per me venitur ad me, in me peruenitur, permanetur in me. Odor bonus fama bona est, quam quisque bonae vitae operibus habuerit, dum Christi vestigia sequitur: pedes quodammodo eius pretiosi ingenti odore perfundit. Labor piorum

exercitatio est, non damnatio. Iusti ex Deo, non ex hominibus nascuntur, quoniam nascendo, non ascendendo fit iustus, vnde etiam regenerati filii Dei dicuntur. Aliud est migrare corpore, aliud migrare corde; migrare corpore, quomodo corpus mutat locum, migrare corde, quomodo tu cordis mutas affectum. Si aliud amas, aliud amabas, non es ibi, vbi eras.

APPENDIX XII.

SERMONES.

Sermo beatissimi Patris nostri Isidori episcopi ad carnes tollendas.

Sermo I. 1. Fratres charissimi, rogo vos, et admoneo vos, vt in isto legitimo, ac sacratissimo die, exceptis dominicis diebus, nullus prandere praesumat, nisi forte ille, quem ieiunare infirmitas non permittit, quia aliis diebus ieiunare aut remedium, aut praemium est: in quadragesima non ieiunare peccatum est; alio tempore qui ieiunat, accipit indulgentiam, in quadragesima qui potest, et non ieiunat, sentiet poenam.

2. Et ipse tamen qui (non) ieiunare praeualet, sed rectius sibi soli, aut siue alius infirmus cum ipso sibi in domo sua praeparet, quod accipiat. Et illos, qui ieiunare praeualent, ad prandium non inuitent: quia si hoc fecerint, non solum Deus, sed etiam homines possunt illos intelligere non pro infirmitate non posse, sed pro gula ieiunare non velle. Sufficiat ipsi, quod ieiunare non praeualet. Et magis cum gemitu, et suspirio, et animi dolore adlucet pro eo quod, aliis ieiunantibus, ille abstinere non potest.

3. Et quod opus est, vnicuique infirmo secrete, aut sibi soli, aut cum alio similiter infirmo faciat praeparari: quia non ei oportet, aliquem sanum vt roget ad prandium, ne sibi augeat etiam de alterius gula peccatum. Pro eo tamen, quod non potest ieiunare, amplius debet erogare pauperibus, vt peccata, quae non potest ieiunando curare, possit eleemosynas dando redimere. Bonum est (ieiunare, fratres, sed melius est) eleemosynas dare.

4. Si aliquis vtrumque potest, duo sunt bona: si vero non potest, melius est eleemosyna. Si possibilitas non est ieiunandi, eleemosyna sufficit sine ieiunando: ieiunium vero sine eleemosyna omnino non sufficit. Ergo si aliquis non potest ieiunare, eleemosynam faciat. Eleemosyna sine ieiunio bona est. Si ergo praeualet ieiunium cum eleemosyna, duplex bonum est: ieiunium vero sine eleemosyna nullum bonum est, nisi forte si

Sermo I. n. 1. De hoc sermone dixi in Isidorianis cap. 72. n. 8. et seqq. Quibusdam in locis librariorum incuria corruptus est. Pro *sacratissimo die* praestiterit legere *sacratissimo tempore*.

2. Excusus, *ieiunare praeualet*. Sed addendum *non*. Reliqua etsi correctione indigent, satis tamen intelliguntur. In impresso erat *non valere*, pro quo posui *non velle*. Quid sit *adlucet*, non intelligo.

4. Forte, *sufficit sine ieiunio*.

ita sit aliquis pauper, vt non habeat omnino, quod tribuat. His vero, qui non habuerint, vnde tribuant, sufficit voluntas bona secundum illud, quod scriptum est, *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis*.

5. Sed quis erit, qui se possit excusare, quum etiam pro calice aquae frigidae mercedem se Dominus esse dixerit? Et quare *frigidae* dixerit? Ne forte se possit aliquis pauper lignorum penuria excusare, aut certe dicere, se vasculum, vbi aquam calefaceret, non habere. Denique et per beatum prophetam, fratres charissimi, Dominus ita hortatur, et admonet, eleemosynam fieri, vt prope nullus pauper sit, qui se valeat excusare. Sic enim ait: *Hoc est ieiunium, quod elegi, dicit Dominus: Frange esurienti panem tuum*. Non dicit, vt integrum daret, ne forte pauper ille alium non haberet: sed *frange*, inquit, hoc est dicere, etiam si tanta sit tibi paupertas, vt non habeas, nisi vnum panem, ex ipso tamen frange, et pauperi tribue: et egenum, ac sine tecto induc in domum tuam. Si aliquis ita pauper est, vt non habeat cibum, vel in vno angulo domus suae praeparet peregrino lectulum.

6. Quid nos dicturi sumus, fratres? qualem excusationem habere poterimus, qui amplas, et spatiosas domos habentes, vix aliquando dignamur excipere peregrinum? ignorantibus, imo non credentibus, quod in omni peregrino Christus excipitur, sicut et ipse dixit, *Hospes fui, et non suscepistis me*, et *Quamdiu non fecistis vni de minimis iis, nec mihi fecistis*.

7. Laboriosum, et fastidiosum nobis est in pauperibus excipere Christum in patriam nostram? Timeo, ne nobis ille dicat, *Ite*, et non nos recipiat in beatitudine sua. Contemnimus illum in mundo? Timeo, ne nos contemnat in caelo, secundum quod ipse dixit, *Esuriui, et non dedistis mihi manducare*, et *Quamdiu non fecistis vni de minimis iis, nec mihi fecistis*; et quod post sequitur.

8. Fratres, auertat hoc Deus a nobis: hoc enim postea addit, dicens; *Discedite a me, maledicti: ite in ignem aeternum*. Ego in hanc sententiam neminem iudico. Vnusquisque attendat sententiam suam: nec tamen arguo, et reprehendo, quia forte aliquoties venit per negligentiam, vt vestimenta, quae debuerunt accipere pauperes, deformentur a tineis; et timeo, ne ipsis panni ad testimonium proferantur in die iudicii, secundum quod Iacobus dicit: *Agite nunc, diuites, plorate, vlulantes in miseriis, quae aduenient vobis. Diuitiae vestrae putrefactae sunt*.

9. Et omnia, sicut dixit, fratres charissimi, qui per Apostolum suum comminatur Christus, licet nos nimium terreant, non tamen de Dei misericordia desperandum est. Aut ego, et mei si negligenter cum Dei adiutorio, quum possumus, nos emendare volumus, eleemosynas, quas hucusque parcius fecimus, largius erogemus, et quae pro peccatis praeteritis cum

6. Videretur legendum, *ignorantes... non credentes*, aut certe, *ignorantibus nobis... non credentibus*: quae locutio apud Isidorum, et alios occurrit. Vide not. ad Sedulium lib. 4. v. 8.

9. *Aut ego etc.* Corrupta haec sunt, nec sine mss. ope facile sanari possunt.

dolore, et gemitu, et spe repausationis Dominica misericordia docemur.

10. Ergo, sicut supra suggessimus, fratres charissimi, ieiunia nostra eleemosynarum pinguedo commendet: quia tale est ieiunium sine eleemosyna, qualis sine oleo est lucerna. Nam sicut lucerna, quae sine oleo accenditur, fumare potest, lucere non potest, ita ieiunium sine eleemosyna carnem quidem cruciat, sed charitas lumine animam non illustrat. Interim vel quod ad praesens agitur, fratres, sic ieiunemus, vt prandia nostra pauperibus erogemus, vt quod pransuri eramus, non in nostris sacculis, sed in visceribus pauperum reponamus: quia manus pauperum gazophylacium Christi est: quidquid accipit, ne in terra pereat, in caelo reponit; quia quamuis quod pauper accipit, consumatur, merces tamen boni operis in caelo reconditur.

11. Nam si prandia nostra exquisitis saporibus, et multiplicatis ferculis expendere studemus ad coenam, sicut corpori nostro deliciae non solum non subtrahuntur, sed etiam duplicantur, ac sic corpori vestro nihil minuitur, sic animae nihil augetur. Hoc, fratres, timens magis, quam de vobis aliquid sinistrum credens, admoneo. Scio enim, ex vobis plures, Deo propitio, et peregrinos assidue accipere, et pauperibus frequenter dare. Et ideo quod suggero, ad hoc proficiat. Qui vero non facit, aut forte tardius faciebat, tam sanctam sibi, et omnino placitam operationem in consuetudinem trahat.

12. Et licet credam, quod, Deo inspirante, semper superuenientibus festiuitatibus, castitatem, et charitatem ante plures dies etiam cum propriis vxoribus custodiat charitas vestra, tamen, licet et superfluo etiam, quod vos facere credo, charitatem contemplationis admoneo, vt per totam quadragesimam, et vsque ad finem paschae castitatem, et charitatem, Deo auxiliante, seruetis, vt in illa sacrosancta solemnitate paschali charitatis lucerna vestiri, eleemosynis dealbari, orationibus, vigiliis, et ieiuniis, vel aliquibus caelestibus, et spiritualibus margaritis ornari possitis, non solum cum amicis, sed etiam cum inimicis, vt pacifici libera, et secura conscientia ad altare Domini accedentes, corpus, ac sanguinem eius, non ad iudicium, sed ad remedium possitis accipere.

13. Sed quum de eleemosynis loquimur, non conturbetur angusta pau-

10. Forte, *interim vero quod ad praesens etc.* Paulo post reposui *ne in terra pereat*, pro quo in breuiario est, *ne inter pereat*.

11. Fortasse, *ac sicut corpori vestro nihil etc.*

13. *Secum fieri cupiebat*: sic legendum, vel *sibi fieri cupiebat*. In breuiario est *se fieri cupiebat*. Ex aliis sermonibus, de quibus dixi in Isidorianis cap. cit. 72. tres tantum subiiciam: nam alii aut Isidori non sunt, vt tunc dixi, aut excerpti sunt ex aliis Isidori operibus, etiam homilia, quae incipit, *Breuis est huius mundi felicitas*; scilicet ex Synonymis lib. 2. num. 91. Quod autem Editor Matritensis ad sermonem 4. num XI. notauerat, verba, *nisi manducaueritis etc.* incongrue baptismo aptari, vt ipsi videbatur, id omittendum censui: nam auctor eius sermonis non ea baptismo aptat, sed ex eis colligit, baptismum conferri paruulis non solum propter gloriam, sed etiam vt vitam spiritualem in se habeant.

pertas. Omnia enim complere quisquam poterit, quum fecit, quod po tuit: quia voluntas perfecta faciendi reputatur pro opere facti. Sed hoc ille implet, qui hominem pauperem, quasi seipsum considerare voluerit, et sic pauperi tribuat, quomodo si ipse in tali necessitate esset, secum fieri cupiebat: et qui fecerit sic, et noui, et veteris testamenti praecepta compleuit, implens illud euangelium: *Omnia quaecumque vultis, vt faciant vobis homines, et vos facite illis similiter*. Etenim lex, et propheta sic impletur ad gloriam, ad quam verae, et perfectae charitatis legem pius vobis Dominus sua protectione perducat. Amen: praestante domino nostro Iesu Christo, cui est honor, et imperium sine fine in secula seculorum. Amen.

Sermo S. Isidori contra Arianos.

1. Veni, domine Iesu Christe redemptor noster, qui aequalem potestatem cum patre habes. Veni, et contere caput draconis magni; et dic nobis, quid es: quomodo Arius iste aliud docet, quam es. Dic, dic, audiamus, vnde haereticos conuincamus. Audite, fratres charissimi, quid Dominus dicat. *Ego sum*, inquit, *via*, *veritas*, *et vita*. *Nemo venit ad Patrem*, *nisi per me*. Secundum diuinitatem veritas, et vita, secundum humanitatem via. Tu autem, haeretice ariane, qui minorem vis esse diuinitate vitam, et veritatem, sequitur, vt non peruenias ad Patrem. Sed adhuc, domine Iesu, contere caput draconis, et dic, quid cum Patre sis. Te audiamus dicentem, non haereticum blasphemantem: dic, quid sis cum Patre. *Ego*, *et Pater vnum sumus*. Dic adhuc. *Ego in Patre*, *et Pater in me est*. Adhuc dic. *Qui videt me*, *videt et patrem*. Sermo II.

2. Credis iam, haeretice, tantae auctoritati? an ipsius testimonium de se ipso non admittis, sed alios testes inquiris? Ecce introducuntur aduersum te, qui te conuincant. Dic, testis Dei Paule, sanctae matris ecclesiae organum, qui vsque ad sanguinem pro isto testimonio accessisti, et ne falsae doctrinae succumberes, animam posuisti; dic. Audiat, qui conuinci formidat. Singulis quibusque dicis: *Hoc sentite in vobis*, *quod et in Christo Iesu*: *qui quum in forma Dei esset*, *non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo*. Audis, haeretice, aequalem Deo: audis formam Dei? et tu minorem Patre filium dicere audes? Veniat et alius testis, vt in duobus, vel tribus testibus confirmetur aequitas veritatis. Dic et tu, sancte Petre, quid tibi reuelauerit, non caro, et sanguis, sed pater caelestis: *Tu es filius Dei viui*. Et in epistola ad gentes secunda. *Notam facimus vobis domini nostri Iesu Christi virtutem*, *et praescientiam*, *et magnitudinem*. Audis, praestigiator, virtutem, audis praescientiam, audis et magnitudinem: in quo ergo, haeretice, Christum dicis esse minorem? Sed ingrediatur et tertius testis, vt tres vnum verum testimonium dicant vni trinitati, et trinae diuinitati. Dic et tu, sancte Ioannes, qui super pectus Saluatoris discumbebas, et videbas super caelestia mirabilia verbum Dei. Dic, inquam, quid veritatis de Dei filio sentis. *In principio*

erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Et in epistola: *Scimus, quoniam filius Dei venit, et dedit nobis intellectum, vt sciamus, quod verum est, et simus in vero filio eius: hic est enim verus Deus, et vita aeterna*.

3. Tu autem, virulente serpens, minorem dicendo Filium, qui est verus Deus, non habebis vitam aeternam. Sed ad confutandam contumaciam tuam ipse Pater testimonium Filio dicat, vt nihil amplius quaeras, nihilque amplius credas. Dicit enim per prophetam: *Tecum principium in die virtutis tuae*. Principium Pater, principium Filius: ergo Pater, et Filius principium sine vllo principio. *Tecum*, inquit, *principium in die virtutis tuae in splendoribus sanctorum: ex vtero ante luciferum genui te*. Tamquam diceret, vt sancti illuminarentur, processisti ex me. Nec scilicet fuit dilectissimi alia causa, cui vel ipsa nomina Patris scilicet, et Filii, et Spiritus sancti seiuncta viderentur, nisi vt sancti homines instruerentur. Ceterum quid Moysi ab ipsa Trinitatis substantia dictum est? *Ego sum, qui sum: et sic dices, qui est, misit me*. Ergo ex vtero in splendore sanctorum generatus est Filius. Sed ne hanc generationem carnaliter, vel temporaliter acceperis factam, audi, quomodo eum genuerit. *Eructauit cor meum*, inquit, *verbum bonum*, Ioannes testis dicit: *In principio erat verbum*. Deus pater dicit: *Eructauit cor meum*, inquit, *verbum bonum*. Propheta Habacuc dicit: *Ambulabat verbum*. Audis verbum, et hoc in principio esse apud Deum, et Deum esse verbum. Testimonium Trinitatis per totum mundum contra te clamat. Et tu, pessime ariane, contra totum mundum veluti rabidus canis delatras?

4. Sed audi adhuc, vnde plenius conuincaris, quod perfecta Trinitas vnus sit verus Deus. Patris namque vox est ad Filium per prophetam: *In splendore*, inquit, *sanctorum ex vtero genui te*. Eiusdem quoque Patris vox est per prophetam de Spiritu sancto: *Spiritus*, inquit, *a me prodiit*. Filii autem vox est in euangelio, ostendens, Patrem in se esse, seque in ipso, vbi ait, *Pater in me manens facit ipse opera*. Eiusdem etiam filii vox est de Spiritu sancto, ostendens, quia quomodo procedit ex Patre, ita quoque ex se ipso, vbi ait ad discipulos suos: *Accipite Spiritum sanctum. Sicui remiseritis peccata, remittentur illi*. Vnde et apostoli Pauli: *Siquis spiritum Christi non habet, hic non est eius*. Si ergo Filius in Patre, et ex Patre, et Spiritus sanctus simul est et in Filio, et in Patre, non est diuisa Trinitas, vbi perfecta Vnitas est. Discedat ergo arianus pestifer labyrintheus, quod draco: iam, inquam, confusus discedat, et reus: quia Trinitas vnus est Deus.

5. Sed quomodo tibi peruersa haeresis, verba mea proficient, quum sis aspis surda, obturans aures, ne audias incantantium voces? Noueris, te tamen a virga serpentis edendam; dum oues, quas tenes captiuas, ad suum ille pastor ouile reduxerit, vt sit vnus grex, et vnus pastor. Iste igitur pastor noster, dilectissimi, qui in virga pascit, et regit, ipse pastor est, ipse rector noster est, ipse fabricator, ipse architectus noster. Magnum te pastorem video, domine Iesu, oues pascentem, errantem inqui-

quirentem, inuentamque cum gaudio ad gregem tuis humeris reportantem. Magnum quippe te video architectum, virgam ferentem, et de ista virga multa miracula facientem. Multum itaque, fratres, expositionem expauesco virgae: sed dum diuinarum scripturarum considero loca, virga sancta Maria, virga ipse Christus, virga crux. Et in ista o quam magna, miraque fecit! Scalas, per quas hominem lapsum leuauit ad Patrem, per has denique scalas ascenderunt sancti homines, continentes coniuncti, atque fideles, non quidem gradibus pedum, sed gressibus morum.

6. Boni ergo mores, si requirantur, in omnibus inueniuntur. Vterque enim sexus, et omnis aetas in his sanctorum moribus vnitationis habet exemplum. Imitentur itaque senes mores Tobiae, qui quum corpore caecus esset, viam vitae filio demonstrabat in corde: ille eum in terra manu ducebat: iste monitis eum sanctis erigebat ad caelum. Imitentur adolescentes Ioseph sanctum, pulchrum corpore, sed pulchriorem mente, quem castitas sic possederat, vt impudicae dominae minis eius non posset violari corpus; cuius iam dominus possederat mentem. Imitentur virgines sanctae beatam domini sui matrem Mariam. Imitentur viduae religiosam viduam Annam. Imitentur et coniugatae castam Susannam: quia virgo Christi mater Maria, quod nouit, impleuit; Anna vidua in orationibus, et ieiuniis vsque in finem perseuerantem tenuit; Susanna casta pro pudicitia coniugali vsque ad periculum mortis accessit. Nunc igitur, coniugatae, intendite, qualis huius vocis a scriptura sancta imitatio proponatur; non enim praedicat, quod fuerit auro, monilibus, vel veste pretiosa, forinsecus compta, quum fuerit intus vtique castitatis ornata pudore. Omnibus vero Christus vitam donauit, quibus bonos instituit mores. Et propterea ipse vir de femina est nasci dignatus, quia ab ipso vterque erat sexus a morte liberandus. Multa diximus, fratres. Intentissime audistis, epulas dominicas libentissime comedistis. Rependite ergo vicem ministratori vestro, vt si non verbo, vestris saltem orationibus pascat. Explicit.

Homilia.

1. Fratres, oportet, nos satis timere tres causas, per quas totus mundus periit; gula, cupiditas, superbia. Quia diabolus per istas tres causas Adam primum hominem circumuenit, dicens: *In quacumque die comederis de hoc ligno, statim aperientur oculi tui*. Nos autem semper timeamus has tres causas, ne, sicut Adam, in inferno damnemur. Fratres contra gulam teneamus abstinentiam, contra cupiditatem largitatem, contra superbiam humilitatem. Nam hoc scimus, quod christiani dicimur, quod angelum custodem habemus, quia ipse Saluator dixit: *Amen dico vobis, quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in caelis est*. Sermo III.

2. Quia pro certo nobis credendum est, quia omnia opera nostra tam in die, quam in nocte omni hora siue bona, siue mala, quaecumque facimus, ab ipso angelo renunciantur in conspectu Dei. Nam quum angelus hortatur nobis consilium ad bona opera facienda, ipsum angelum semper

habere credimus a dextris: quum autem cogitamus malum agere, aut aliqua peccata conamur committere tam capitalia, quam minuta, tunc habemus hortatorem malignum diabolum, vt quum peccare cogitamus, et peccamus, diabolus gaudet, ille sanctus angelus tristatur. Quum dicimus otiosa verba, et praua, consilium est diaboli; quum autem ingemiscimus, et suspiramus, et cogitamus aliqua bona opera facere, tunc habemus consiliatorem illum sanctum angelum Dei.

3. Nam illa tria mala opera, quae superius diximus, diabolus subministrauit per malum consilium in Adam, hoc est, gula, cupiditas, superbia. Istae tres causae multa mala generant, id est, sacrilegium, homicidium, adulterium, furtum, auaritiam, luxuriam, falsum testimonium, iram, discordiam, periurium. Ista omnia per illas tres praeuaricationes subministrauerunt ante hominem per artem diabolicam. Istis periculis animae in infernum religantur. Ergo sumamus nos arma angeli Dei, hoc est, crucem Christi. Ponamus contra superbiam humilitatem, contra gulam abstinentiam, contra cupiditatem eleemosynarum largitionem, contra sacrilegium veram poenitentiam, contra homicidium dilectionem Dei, et proximi, contra fornicationem continentiam, contra furtum bonitatem, et benignitatem, contra auaritiam largitatem, contra luxuriam castitatem, * patientiam, contra discordiam, bonam concordiam, et verissimam pacem, contra periurium timorem Domini, et viam rectam, firmissimam fidem tenentes coram Deo, et hominibus cum iustitia, et sanctitate.

forte, *subministrantur*.

4. Ista sunt arma angelica, et lorica fortis, et scutum firmissimum, et galea salutis. Qui ista arma in omni loco secum habuerit, nullus diabolus ei nocere poterit; sed hic, et in aeternum saluus erit. O dilectissimi fratres, contra pessimum hostem tantum armare nos debemus, vt illum superare valeamus, quia ipse praeparatus est, vt latro, ad furandum bona opera, mala consiliat, et subministrat. Sunt multi, qui per audaciam aduersarii mala securitate decipiuntur, et cogitant inter se dicentes: iuuenis sum, et tempus habeo mundo frui; quum ad senectutem venero, poenitentiam agam. O miser, qui haec cogitas, quia vna hora vitae tuae spatium non habes, nec potestatem vnius diei.

5. Fratres, non decipiat vos ista praua securitas, sed semper diem mortis ante oculos habeamus cum timore, et vera poenitentia. Dic, vbi sunt reges, vbi diuites, vbi diuitiae eorum, et ornamenta eorum? Ipsi, velut vmbra, transierunt; vt somnium, euanuerunt; aurum, et argentum, et omnia ornamenta eorum in hoc mundo remanserunt, et ipsi sine fine cruciantur in inferno, vbi vermes eorum non moriuntur, et ignis eorum non extinguitur. In quo inferno non est vlla vox, nisi gemitus; ibi non est vlla requies, nisi flamma, vbi multi quaerunt finem mortis, et mori non possunt. Scriptum est enim: *Potentes potenter tormenta patiuntur.*

6. O fratres, intelligite, dicit Psalmista: *Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes, qui descendunt in infernum.* Fratres, quomodo possunt nominare Deum, qui semper sunt in tenebris, et in loco tenebroso, et semper clamant: *Vae tam tenebrosum locum, tam tenebrosam fo-*

neam, tam obscuram cauernam, tam amarum locum, tam miserrimam vitam, tam dolorosam mansionem? O miseri, de tam parua vita tam longam mortem, de tam parua consolatione tam longam captiuitatem, de tam parua laetitia tam longam tristitiam, de tam paruo lucro tam graue damnum, de tam paruo honore tam longos dolores, de tam parua iucunditate tam amaras lacrymas, tam immensa suspiria, tam luctuosos gemitus, tam magnam iram, et tristitiam. Ibi non adiuuat pater ad filium, nec filius ad patrem, ibi non inuenitur amicus, qui redimat amicum, neque frater, qui succurrat fratri. Ibi amatur poenitentia, sed tarde agitur. Vae! duram mansionem, tam cruciabilem flammam, tam immensa tormenta.

7. Ibi miseri cum miseris, superbi cum superbis, homicidae cum homicidis, adulteri cum adulteris, iniqui fures cum falsis mercatoribus, falsi monachi cum falsis puellis, falsi sacerdotes cum falsis episcopis, laici similiter cum pessimis laicis. Ibi pessimae mulieres cum infelicissimis meretricibus: omnes inenarrabilibus cruciabuntur flammis, et non habebunt requiem, nisi dominica die resurrectionis; sicut Beatus Augustinus dicit. Dominica die resurrectionis, qua hora Dominus noster surrexit a mortuis mane, illae animae iustorum veniunt visitare sepulcra sua, et dicere, bene valeas, bone socie: quia bene egisti mecum in hoc seculo, bonum vas, amice dilectissime. Tu magis consensisti arma angelica, quam impugnationem diaboli, quia scriptum est, Volui ieiunare, poenitentiam agere, eleemosynas dare, nudos vestire, infirmos visitare, ad ecclesiam venire, sanctas scripturas audire, et custodire, Dei seruos amare, tu mihi consensisti, et honorasti, quia tu es factura Dei, et ego inspiratio vitae, et a Deo creata. Tu requiesce modicum tempus in pace securus, et ego reuertar ad te in mansione aeterna, vt videas, qualem mansionem, et quantam gloriam nobis praeparauit Deus in aeternum, quia felices sunt, qui seruiunt ei, et lucebunt cum eo, sicut sol: sicut ipse Dominus ait: *Iusti fulgebunt, sicut sol, in regno patris mei, et tunc gaudebunt mecum sine fine*. Quia quamuis duae concupiscentiae fuissent inter oculorum, et oris luxuriam, eis non consensisti. Prope est, vbi mecum mercedem aeternam recipias, et ibi requiesces in secula seculorum.

8. Similiter et illa peccatrix anima cum nequissimo angelo satanae cum calumnia, et cum vitiis suis loquitur dicens: Heu, heu miserum corpus, quid tanta mala egisti mecum? Et ego cum satana fui cum vitiis suis, quia non consensisti arma angelica contra insidias diaboli. Quia tu concupisti manducare, bibere, luxuriari, occidere, adulterari, fornicari, furari, concupiscere, mentiri, falsum testimonium dicere, opera diaboli facere, et non egisti poenitentiam, sed in mala securitate, et negligentia defecisti, tu iaces in imo, ego crucior in inferno. Prope est dies iudicii, quando reuertar ad te, et resurges in nouissima die, vt recipias mala, quae operatus es in mundo cum auctore diabolo mortis, et mecum eris in damnatione mortis, et sine fine cruciaberis in secula seculorum. O homo, qui haec audis, expauesce pro peccatis, et negligentiis, et dum tempus ha-

bes, et spatium, festina, et age poenitentiam, antequam claudatur ianua vitae, vt securus recipias praemia gloriae, et vitam aeternam cum angelis Dei, et cum omnibus sanctis in secula seculorum. Amen.

De Corpore, et Sanguine Domini in Pascha.

Sermo IV. 1. Magnitudo caelestium beneficiorum angustias humanae mentis excedit. Et propterea ita ordinauit diuina prouidentia, vt quod capere in nobis ratio, rerum mole victa, non poterat, fides deuota conciperet, et intellectum credulitas robusta nutriret. Quum ergo per primam transgressionem per Adam origini, et morti teneremur obnoxii, prospiciens ex alto Dominus, in quo essemus generi debitores, iuxta qualitatem captiuitatis reparauit munus redemptionis. Id est: vt pro debita morte offerret indebitam: quia nec nos habebamus, vnde viueremus, nec ille, vnde moreretur.

2. Materiam de nostra mortalitate suscepit, vt de suo immortalitate collata mori posset vita pro mortuis. Et ideo quia corpus assumptum ablaturus erat ex oculis nostris, et sideribus illaturus, necessarium erat, vt nobis in hac die sacramentum corporis, et sanguinis sui consecraret, vt coleretur iugiter per mysterium, quod semel offerebatur in pretium. Vt quia quotidiana, et indefessa currebat pro hominum salute redemptio, perpetua esset etiam redemptionis oblatio. Et perennis illa victima viueret in memoria, vt semper praesens esset in gratia. Vere vnica, et perfecta hostia fide aestimanda, non specie. Nec exteriori censenda visu, sed interiori affectu.

3. Vnde merito caelestis confirmat auctoritas, quia caro Christi vere est cibus, et sanguis eius vere est potus. Recedat ergo omne infidelitatis ambiguum, quandoquidem qui auctor est muneris, ipse etiam testis est veritatis. Nam inuisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam cor-
f. *conuertit*. poris, et sanguinis sui verbo suo secreta potestate euertit, ita dicens:
Matth. 26. 26. *Accipite, et edite: hoc est enim corpus meum*. Et sanctificatione repeti-
et 27. ta: *Accipite*, inquit, *et bibite: hic est sanguis meus*. Ergo sicut ad nutum praecipientis Domini repente ex nihilo substiterunt excelsa caelorum, profunda fluctuum, vasta terrarum, pari potentia in spiritualibus sacramentis verbi praecipit virtus, et seruit effectus.

4. Quanta itaque, et quam celebranda beneficia vis diuinae benedictionis operetur, attende. Et vt tibi nouum, et impossibile non debeat videri, quod in Christi substantiam terrena, et mortalia commutentur, te ipsum, qui iam es in Christo regeneratus, interroga. Dudum alienus a vita, peregrinus a misericordia, a salutis via intrinsecus mortuus exulabas. Subito initiatus Christi legibus, et salutaribus mysteriis innouatus in corpus ecclesiae non videndo, sed credendo transisti, et de filio perditionis adoptiuus Dei filius occulta puritate fieri meruisti.

5. In mensura visibili permanens maior factus es te ipso inuisibiliter sine quantitatis augmento. Quum ipse, atque idem esses, multo altius

fidei processibus extitisti. In exteriori nihil additus es, et totus in interiori homine mutatus es. Ac sic homo Christi filius effectus, et Christus in hominis mente formatus est. Sicut ergo sine corporali sensu praeterita vilitate deposita, subito nouam indutus es dignitatem: et sicut hoc, quod in te Dominus laesa curauit, infecta diluit, maculata detersit, non oculis, sed sensibus tuis credis; ita et tu quum ad reuerendum altare salutari cibo, potuque reficiendus accedis, sacrum Domini tui corpus, et sanguinem fide respice, honore mirare, mentem erige, cordis manu suscipe, et maxime haustu interiori assume.

6. Quod si illud legis manna, de quo legitur: *Pluit illis manna, vt ederent*: hoc vnicuique sapiebat, quod desideriis concupisset, aliud erat, quod sumebatur, aliud erat, quod videbatur, et inuisibiliter sapor ille in singulorum sensibus formabatur. Ergo illud Legis manna caelitus illapsum per multimodas suauitates naturae suae meritum, et generis sui excedebat intuitum. Et quum creaturam suam dispensatio largitoris multiplici diuersitate condiret, praebebat gustus, quod ignorabat aspectus. Iuxta percipientis affectum escae illi nouitas, et dignitas nascebatur, et vnumquemque variis, et alienis saporibus reficiebat mellifluum illius pluuiae donum, et multiplex sicci imbris obsequium. Psalm. 77. 24.

7. Quae quum ita sint, quod illic auiditas faciebat, hic fides faciat. Sic legimus: *Accedit homo ad cor altum, et exaltabitur Deus*. Ideo quod ibi delectatio obtinebat in faucibus, hic benedictio operetur in sensibus. Ad agnoscendum, et percipiendum sacrificium veri corporis ipsa roborat potentia consecrantis. Qui tunc latuit praefiguratus in manna, sit tibi nunc manifestus in gratia. Ipsum autem fuisse in mannae illius specie praesignatum, etiam Propheta euidenter ostendit, dicens: *Panem caeli dedit eis, panem angelorum manducauit homo*. Et quis panis angelorum est, nisi Christus, qui eos cibo suae charitatis, et lumine suae claritatis exsatiat? Hoc pane, dicente Propheta, sexta die duplum colliges, sabbato autem non colliges, dum a primo, id est, Dominico die in Lege tribuitur, et in solo sabbato denegatur. Psalm. 63. 7. Ps. 77. 25.

8. Iam tunc Christus ab ecclesia, cui Dominicum resurrectio consecrauit, recipiendus ostenditur, et a Synagoga, ad quam cultus sabbati pertinebat, negandum esse praedicitur, dum dies iste septimus est, qui caelestis panis fraude mulctatur. De quo pane vetus narrat historia: *Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus*. Quod corpus, sacerdote dispensante, tantum est in exiguo, quantum esse constat in toto. Quod quum ecclesia fidelium sumit; sicut plenum in vniuersis, ita integrum esse probatur in singulis. De quo sensu Apostolica sententia deriuata est dicens: *Qui multa habet, non abundauit, et qui modicum, non minorauit*. Exod. 16. 18. 2. Cor. 8. 15.

9. Si forte panis esum esurientibus apponeremus, non ex toto perueniret ad singulos, quia particulatius, et minutatius pro portione sua vnusquisque perciperet. De hoc vero pane, quum assumitur, nihil minus habent singuli, quam vniuersi. Totum vnus, totum duo, totum plures sine diminutione percipiunt, quia benedictio huius sacramenti scit distribui, ne-

scit distributione consumi. Sacramenti itaque huius formam etiam in iudaeorum paginis inuenimus expressam. Nam de Melchisedech in Genesi
cap. 14. v. 18. et 19. legimus: *Et Melchisedech rex Salem protulit panem, et vinum, et benedixit Abrahae: fuit autem sacerdos Dei summi*. In quo dum a praeputio, id est, a gentilitate circumcisio futura benedicitur, ecclesiae gloria praedicatur, et synagogae infideli plebs ex gentibus acquisita praeponitur.

10. Hic ergo Melchisedech, cuius genealogia, vel origo notitiam illius temporis latuit, oblatione panis, et vini hoc Christi sacrificium praesi-
Ps. 109. v. 4. gnauit. De quo Propheta pronunciat: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech*. Nam et beatus Moyses de eo mysterio loquens, vinum, et sanguinem sub vna appellatione significat in benedictione patriarchae Dominicam passionem multo ante demonstrans, ita inquiens:
Genes. 49. v. 11. *Lauabit in vino stolam suam, et in sanguine vuae pallium suum*. Aduerte, quam euidenter constet, vini creaturam Christi sanguinem nuncupandam.

11. Quidquid adhuc de hac duplici specie inquirere debeas, ipso Domi-
Io. 6. 54. no attestante, agnosce. *Nisi*, inquit, *manducaueritis carnem filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. Quod testimonium contra pelagianos euidentissimum, atque validissimum est; qui asserere arrepta impietate praesumunt, non propter vitam, sed propter regnum caelorum baptisma paruulis conferendum. Sub iis enim Domini verbis, quibus euangelista pronunciat, *non habebitis vitam in vobis*, aperte intelligenda est omnis anima munere baptismi vacua, non solum gloria carere, sed vita. Hoc itaque Dominici sanguinis vinum aqua esse miscendum, non solum traditione, sed etiam ipso genere passionis Dominus ostendit, ex cuius sacro latere sanguis, et aqua lanceae illisione profluxit.
Ps. 77. v. 20. Sicut Propheta multo ante praecinuit, dicens: *Percussit petram, et fluxe-*
I. Cor. 10. 4. *runt aquae*. Et Apostolus: *Bibebant*, inquit, *de consequenti eos petra*. Vides, quod qui de Christi biberit gratia, sequitur eum Christi misericordia.

Prou. 9. 1. etc. 12. Sed et in Salomone de ipso Christo praedictum legimus: *Sapientia*, inquit, *aedificauit sibi domum*, id est, corpus hominis assumpsit, in quo habitauit plenitudo diuinitatis. Et subdidit: *Excidit columnas septem*. Quia illum benedictio Spiritus sancti gratia septiformi impleuit. *Mactauit hostias suas, miscuit in cratera vinum suum, et parauit mensam suam*. Et in sequenti: *Venite, et edite de panibus meis, et bibite vinum, quod miscui vobis*. Admixtum ergo aqua vinum legimus; nunc causam, qua vtrumque misceri Dominus voluerit, inquiramus. Quando in iudaeorum conuiuio nuptiali vinum, id est, fides deficiebat in eis, vinum, inquam,
Isai. 5. 2. deficiebat, quia vinea fructum negabat. De qua dicitur: *Expectaui, vt faceret vuas, fecit autem spinas*. Vnde et sertum spineum capiti redemptoris imposuit.

13. Quando ergo Dominus nuptiali tempore, id est, quando sponsus ecclesiae suae paschali exultatione iungendus aquas in vina conuertit, manifeste praefigurabat, multitudines gentium sanguinis sui gratia esse victuras. Per aquas enim significari populos, sacris aperitur eloquiis. Sic

legimus : *Aquas istas, quas vidisti, populi sunt, et gentes, et linguae*. Videmus, in aquis figuram gentium demonstrari: in vino autem Dominicae passionis sanguinem ostendi. Ac sic dum in sacramentis vinum aqua miscetur, Christo fidelis populus incorporatur, et iungitur, et quadam ei copula perfectae charitatis vnitur, vt possit dicere cum Apostolo : *Qui nos separabit a charitate Christi? Tribulatio? An persecutio, et cetera?* Apoc. 17. 15. Rom. 8. 35.

14. Deus autem homini suscepta sanctificatione miscetur, quando fides in ipso pectore, affectus iustitiae, misericordiae, pietatis infunditur. Etiam in hoc ipsum, quod numerosis tritici granis panem confici nouimus, vnitatem constat assignari populorum. Sicut enim frumentum, quod solida purgantis solicitudine praeparatur, in candidam speciem molarum labore perficitur, ac per aquam, et ignem in vnius panis substantiam congregatur, sic variae gentes, diuersaeque nationes in vnam fidem conuenientes, vnum de se Christi corpus efficiunt: et christianus populus, quasi tritici innumerabilis grani, a sacrilegis nationibus, fide purgante, atque cribrante, collectus cernitur, quando discernitur, et in vnum quasi infidelium lolio pertranseunte, colligitur, et dum Testamentorum instructione, velut frumentum gemino molarum opere curatum nitescit, et in illam primae originis dignitatem natiuo candore mutatur; ac per aquam baptismi, velut per ignem Spiritus sancti, aeterni illius panis corpus efficitur.

15. Sicut ergo separari grana ab illius confecti panis adunatione non possunt, et sicut aqua ad propriam redire substantiam vino mixtam iam non potest; sic et fideles quique, atque sapientes, qui redemptos se Christi sanguine, et passione cognoscunt, ita debent quasi inseparabilia membra capiti suo fide, conuersatione, et ardentissima religione sociari, vt ab eo non voluntate, non necessitate seiungi, non vlla terrenae spei ambitione, non denique ipsa possint morte diuelli. Nec dubitet quisquam, primarias creaturas nutu potentiae praesentia maiestatis in Dominici corporis transire naturam, quum ipsum hominem videat artificio caelestis misericordiae Christi corpus effectum. Sicut autem quicumque ad fidem veniens ante verba baptismi adhuc in vinculo est veteris debiti; his vero commemoratis, mox exuitur omni faece peccati, ita quando benedicendae verbis caelestibus creaturae sacris altaribus imponuntur, antequam inuocatione summi nominis consecrentur, substantia illic est panis, et vini. Post verba autem Christi corpus, et sanguis est Christi.

16. Quid autem mirum est, si ea, quae verbo potuit creare, verbo possit creata conuertere? Immo iam minoris videtur esse miraculi, si id, quod ex nihilo agnoscitur condidisse, iam conditum in melius valeat commutare. Require, quid ei possit esse difficile, cui facile fuit visibilia, et inuisibilia voluntatis imperio suscitare: cui facile fuit, hominem de limi materia figurare, imagine etiam suae Diuinitatis induere, cui promptum est eum sursum reuocare de inferis, restituere de perditione, reparare de puluere, de terra in caelum leuare, de homine angelum facere, corpus humanum conforme corpori claritatis suae reddere, et figmentum suum in regni sui consortio sublimare. Vt qui corpus nostrae fragilitatis sumpserat, nos in

corpus suae immortalitatis assumat. Ad quam gloriosam resurrectionem piis vos operibus praeparare dignetur, qui regnat in secula seculorum. Amen.

APPENDIX XIII.

De ecclesiasticis dogmatibus.

Cap. I. De Fide Trinitatis.

Credimus, vnum esse Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum: Patrem, eo quod Filium habeat; Filium, eo quod Patrem habeat; Spiritum sanctum, eo quod sit ex Patre, et Filio procedens Patri, et Filio coaeternus. Pater ergo principium deitatis: qui sicut nunquam fuit non Deus, ita nunquam fuit non Pater, a quo Filius natus, a quo Spiritus sanctus non natus, quia non est Filius; neque ingenitus, quia non est Pater; neque factus, quia non est ex nihilo, sed ex Deo Patre, et Deo Filio Deus procedens. Pater aeternus, eo quod aeternum habeat Filium, cuius aeternus sit Pater. Filius aeternus, eo quod sit Patri coaeternus. Spiritus sanctus aeternus, eo quod sit Patri, et Filio coaeternus. Non confusa in una persona Trinitas, vt Sabellius dicit, neque separata, aut diuisa in natura Diuinitas, vt Arius blasphemat: sed alter in persona Pater, alter in persona Filius, alter in persona Spiritus sanctus. Vnus natura in sancta Trinitate Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus.

Cap. II. De Incarnatione Christi.

Non Pater carnem assumpsit, neque Spiritus sanctus, sed Filius tantum: vt qui erat in diuinitate Dei Patris Filius, ipse fieret in homine hominis matris filius: ne filii nomen ad alterum transiret, qui non esset aeterna natiuitate Filius. Dei ergo Filius factus est hominis filius, natus secundum veritatem naturae ex Deo Dei filius, et secundum veritatem naturae ex homine hominis filius: vt veritas geniti non adoptione, non appellatione, sed in vtraque natiuitate Filii nomen nascendo haberet, et esset verus Deus, et verus homo vnus Filius. Non ergo duos Christos, neque duos Filios fatemur, sed Deum, et hominem vnum Filium; quem propterea et vnigenitum dicimus, manentem in duabus substantiis, sicut ei naturae veritas contulit, non confusis naturis, neque immixtis, sicut timotheani volunt, sed societate vnitis. Deus ergo hominem assumpsit, homo in Deum transiuit; non naturae versibilitate, sicut apollinaristae dicunt, sed Dei dignatione: vt nec Deus mutaretur

Non duos filios, sed Deum, et hominem vnum filium fatemur.

Cap. I. De hoc opusculo confer Isidoriana cap. 83., vbi praefationem Vezzosii adieci, et Hernandezii obseruationes de Brachario episcopo hispalensi auctore eiusdem opusculi. E notis Vezzosii, quae magis opportuna videbuntur, seligam. De argumentis primorum capitum multis in locis agit Isidorus. Vide lib. 2. de offic. eccles. cap. 23. Bignaeus exhibet, *Pater ergo principium*, *principale nomen deitatis, quia sicut etc.*, et post *principale* notat ad marg. *forte, totius*.

Cap. II. Codex Mansii, *vt qui erat in diuinitate Patris filius, ipse fieret in homine hominis filius*. Paulo post Bignaeus, *qui non erat natiuitate Dei Filius. Dei ergo Filius etc.* Postea *creditur - separatione distincta* omittitur a Bignaeo, vti nonnulla alia: cum Bignaeo fere faciunt Maurini inter appendices ad opera S. Augustini.

retur in humanam substantiam assumendo hominem, nec homo in diuinam glorificatus in Deum; quia mutatio, vel versibilitas naturae et diminutionem, et abolitionem substantiae facit. Creditur a nobis sine confusione coniuncta sancta Trinitas, sine separatione distincta. Natus est ergo Dei Filius ex homine, et non per hominem, id est, non ex viri coitu, sicut Ebion dicit; sed carnem ex virginis corpore trahens, et non de caelo secum afferens, sicut Marcion, Origenes, et Eutyches affirmant. Neque in phantasia, id est, absque carne, sicut Valentinus asserit, id est, neque putatiue imaginatum, sed corpus verum. Non tantum carnem ex carne, sicut Marcianus, sed verus Deus ex diuinitate, et verus homo ex carne, vnus Filius: in diuinitate Verbum Patris, et Deus, in homine anima, et caro. Anima non absque sensu, et ratione, vt Apollinaris, neque caro absque anima, vt Eunomius: sed anima cum ratione sua, et corpus cum sensibus suis, per quos sensus veros in passione, et ante passionem suae carnis dolores sustinuit.

Neque sic est natus ex virgine, et vt diuinitatis initium homo nascendo acceperit, quasi antequam nasceretur ex virgine, Deus non fuerit, sicut Artemon, et Berillus, et Marcellus docuerunt; sed aeternus Deus, et homo ex virgine natus est. Cap. III. Quod aeternus Deus ex virgine natus sit.

Nihil creatum, aut seruiens in Trinitate credamus, vt vult Dionysius, fons Arii: nihil inaequale, vt vult Eunomius, vt Arius: nihil inaequale gratiae, vt vult Aetius: nihil anterius, posteriusue, aut minus, vt Arius: nihil extraneum, aut officiale alteri, vt Macedonius: nihil persuasione, aut surreptione insertum, vt Manichaeus: nihil corporeum, vt Melito, et Tertullianus: nihil corporaliter effigiatum, vt Anthropomorphus, et Vadianus: nihil sibi inuisibile a creaturis, vt Origenes: nihil creaturis visibile, vt Fortunatus: nihil moribus, vel voluntate diuersum, vt Marcion: nihil ex Trinitatis essentia ad creaturarum naturam deductum, vt Plato, et Tertullianus: nihil officio singulare, nec alteri communicabile, vt Origenes: nihil confusum, vt Sabellius: sed totum perfectum, quia totum ex vno, et vnum ex toto: non tamen solitarium, vt praesumunt Praxeas, et Siluanus, Pentapolitana damnabilis illa doctrina. Cap. IV. De Trinitate perfecta.

Homousios ergo, id est, coessentialis in diuinitate Patri Filius, Homousios Patri, et Filio Spiritus sanctus, Homousios Deo, et homini vnus Filius manens Deus in homine suo in gloria Patris, desiderabilis videri ab angelis: sicut Pater, et Spiritus sanctus adoratur ab angelis, et ab omni creatura: non homo factus praeter Deum, vel Christus cum Deo, sicut blasphemat Nestorius, sed homo in Deo, et Deus in homine. Cap. V. De homousio.

Cap. III. Al. *ex virgine, vt et diuinitatis initium - vt vult Ennomius, nihil aequale gratia, vt vult . - nihil persuasione, aut surreptione . - vt anthropomorphitae, nihil sibi etc.* Animaduertit Vezzosius, incertum, aut falsum esse, quod Melito Deum corporeum esse docuerit, et Tertullianum excusari, quod *corporeum* dixerit, quidquid nihilo opponitur.

Cap. V. Vezzosius, *et Filius, et Spiritus sanctus*.

Cap. VI. De resurrectione.

Erit resurrectio mortuorum omnium hominum, sed vna et insimul, et semel. Non prima iustorum, et secunda peccatorum, vt fabula est somniatorum, sed vna omnium. Et si id resurgere dicitur, quod cadit, caro ergo nostra in veritate resurget, sicut in veritate cadit. Et non secundum Origenem immutatio corporum erit, id est, aliud nouum corpus pro carne: sed eadem caro corruptibilis, quae cadit, tam iustorum, quam iniustorum, incorruptibilis resurget, quae vel poenam sufferre possit pro peccatis, vel in gloria aeterna manere pro meritis.

Cap. VII. Resurrectio omnium communis. Ps. 15. 10.

Omnium enim hominum erit resurrectio: si omnium erit, ergo omnes moriuntur, vt mors ab Adam ducta omnibus filiis eius dominetur, et maneat illud priuilegium in Domino, quod de eo specialiter dicitur, *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*. Eius enim caro non vidit corruptionem. Hanc rationem maxima Patrum turba tradente suscepimus. Verum quia sunt et alii aeque catholici, et eruditi viri, qui credunt, anima in corpore manente, immutandos ad incorruptionem, et immortalitatem eos, qui in aduentu Domini viui inueniendi sunt, et hoc eis reputari pro resurrectione ex mortuis, quod mortalitatem immutatione deponant, non morte: quolibet quis adquiescat modo, non est haereticus, nisi ex contentione haereticus fiat. Sufficit enim in ecclesiae lege carnis resurrectionem credere futuram de morte.

Cap. VIII. De iudicio viuorum, et mortuorum.

Quod autem dicimus in symbolo, in aduentu Domini viuos, ac mortuos iudicandos, non solum iustos, et peccatores significari, sicut Diodorus putat, sed et viuos eos, qui in carne inueniendi sunt, credimus, qui adhuc morituri creduntur; vel immutandi sunt, vt alii volunt, vt suscitati continuo, vel reformati cum ante mortuis iudicentur.

Cap. IX. Peracto iudicio non expectanda restitutio.

Post resurrectionem, et iudicium non credamus restitutionem futuram, quam Origenes delirat; vt daemones, vel impii homines post tormenta quasi suppliciis expurgati, vel illi in angelicam, qua creati sunt, redeant dignitatem, vel isti iustorum societate donentur: eo quod hoc diuinae conueniat pietati, nequid ex rationalibus pereat creaturis, sed quolibet modo saluetur. Sed nos credamus ipsi iudici omnium, et retributori iusto, qui dixit, *Ibunt impii in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam*, vt percipiant fructum operum suorum. (Matth. 25. 46.)

Cap. X. Creatio mundi. Angelorum creatio.

In principio creauit Deus caelum, et terram, et aquam ex nihilo. Et quum adhuc tenebrae ipsam aquam occultarent, et aqua terram absconderet, facti sunt angeli, et omnes caelestes virtutes, vt non esset otiosa Dei bonitas, sed haberet, in quibus per multa ante spatia bonitatem suam ostenderet: et ita hic visibilis mundus ex materia, quae a Deo facta fuerat, factus est, et ornatus.

Cap. XI. Solus Deus incorporeus.

Nihil incorporeum, et inuisibile natura credendum, nisi solum Deum, id est, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Qui ideo recte incorporeus creditur, quia vbique est, et omnia implet, atque constringit; ideo et inuisibilis omnibus creaturis, quia incorporeus est.

Cap. VI. *Resurget*; Vezzosius, *in veritate resurgit*.

Cap. VII. *Immutandos*: al. *mutandos*, quod perinde est.

Creatura omnis corporea est: angeli, et omnes caelestes virtutes corporeae, licet non carne subsistant. Ex eo autem corporeas esse credimus intellectuales creaturas, quod localiter circumscribuntur; sicut et anima humana, quae carne clauditur, et daemones, qui per substantiam angelicae naturae sunt. Cap. XII. Omnis creatura corporea.

Immortales esse credimus intellectuales naturas, quia carne carent, nec habent, quo cadant, vt resurrectione egeant post ruinam necessaria. Cap. XIII. Intellectuales naturae immortales.

Animas hominum non esse ab initio inter ceteras intellectuales naturas, nec insimul creatas, sicut Origenes fingit: neque cum corporibus per coitum seminantur, sicut luciferiani, Cyrillus, et aliqui latinorum praesumptores affirmant, quasi naturae consequentiam seruantes. Sed dicimus, creationem animae solum creatorem omnium nosse, et corpus tantum per coniugii copulam seminari, Dei vero iudicio coagulari in vulua, et compingi, atque formari, ac formato iam corpore animam creari, et infundi, vt viuat in vtero homo ex anima constans, et corpore, et egrediatur viuus ex vtero plenus humana substantia. Cap. XIV. Anima hominis quomodo creatur.

Neque duas animas esse dicimus in vno homine, sicut Iacobus, et alii syrorum scribunt, vnam animalem, qua animetur corpus, et immixta sit sanguini, et alteram spiritualem, quae rationem ministret: sed dicimus, vnam esse, eandemque animam in homine, quae et corpus sua societate viuificet, et semetipsam sua ratione disponat, habens in sese libertatem arbitrii, vt in suae substantiae eligat cogitatione, quod vult. Cap. XV. Quod duae animae non sunt in homine.

Solum hominem credimus habere animam substantiuam, quae exuta corpore viuit, et sensus suos, atque ingenia viuaciter tenet. Non cum corpore moritur, sicut Aratus asserit: neque post modicum interuallum, sicut Zenon dicit, quia substantialiter viuit. Cap. XVI. Anima hominis immortalis.

Animalium vero animae non sunt substantiuae, sed cum carne ipsa carnis viuacitate nascuntur, et cum carnis morte finiuntur, et moriuntur; et ideo nec ratione reguntur, sicut Plato, et Alexander putant, sed ad omnia naturae incitamenta ducuntur. Cap. XVII. Animae brutorum.

Anima humana non cum carne moritur, quia non cum carne, vt superius diximus, seminatur; sed formato in ventre matris corpore, Dei iudicio creatur, et infunditur, vt viuat homo intus in vtero, et sic procedat natiuitate in mundum. Cap. XVIII. Infunditur anima.

Duabus substantiis tantum constat homo, anima, et corpore. Anima cum ratione sua, et corpore cum sensibus suis. Quos tamen sensus absque Cap. XIX. Duae substantiae hominis.

Cap. XII. Auctor huius operis *corporeum* videtur vocare, quidquid creatum est. Vide lib. 2. de offic. eccles. cap. 24., et lib. Different. rerum num. 100. et seq.

Cap. XIV. Hoc caput a Ioanne Hispalensi excriptum fuit, vt dixi in Isidorianis cap. 83. num. 18. et seqq. Apud eum legitur, *nec in semel* – *Cyrillus*, *et multi latinorum* – *naturae consequentia seruiente*. Et alia huiusmodi, quae ad Bignaei magis, quam ad Vezzosii editionem accedunt.

Cap. XVII. *Incitamenta*: al. *incitamento*.

Cap. XIX. *Corpore*: al. *carne*, semel, et iterum.

animae societate non mouet corpus. Anima vero et sine corpore rationale suum tenet.

Cap. XX. Anima, et spiritus idem.

Non est tertius in substantia hominis spiritus, sicut Didymus contendit, sed spiritus ipsa est anima, pro spirituali natura, vel pro eo quod spiret in corpore, spiritus appellatur. Anima vero ex eo vocatur, quod ad viuendum, vel ad viuificandum animet corpus. Tertium vero, qui ab Apostolo cum anima, et corpore inducitur, spiritum gratiam sancti Spiritus esse intelligamus, quam orat Apostolus, vt integra perseueret in nobis, ne nostro vitio aut minuatur, aut fugetur a nobis; quia *Spiritus sanctus effugiet fictum*.

I.Thess. 5. 23. Sap. 1. 5.

Cap. XXI. De libero arbitrio.

Libertati arbitrii sui commissus est homo statim in prima conditione, vt sola vigilantia mentis adnitente, etiam in praecepti custodia perseueraret, si vellet in eo, quod creatus fuerat, permanere. Postquam vero seductione serpentis per Euam cecidit, naturae bonum perdidit, pariter et vigorem arbitrii: non tamen electionem, ne non esset suum, quod euitaret peccatum, nec merito indulgeretur, quod non arbitrio diluisset. Manet itaque ad quaerendam salutem arbitrii libertas, id est, rationalis voluntas, sed admonente prius Deo, et inuitante ad salutem, vt vel eligat, vel sequatur, vel agat occasione salutis, hoc est, inspiratione Dei. Vt autem consequatur, quod eligit, vel quod sequitur, vel quod occasione agit, Dei esse libere confitemur. Initium ergo salutis nostrae Deo miserante, habemus; vt acquiescamus salutiferae inspirationi, nostrae potestatis est; vt adipiscamur, quod acquiescendo admonitioni cupimus, diuini est muneris: vt non labamur in adepto salutis munere, solicitudinis nostrae est, et caelestis pariter adiutorii; vt labamur, potestatis nostrae est, et ignauiae. Non tamen ad obtinendam sine illo, qui quaerentes facit inuenire, qui pulsantibus aperit, qui petentibus donat. Sicut ergo initium salutis nostrae, Deo miserante, et inspirante, habere nos credimus, ita arbitrium naturae nostrae sequax esse diuinae inspirationis, libere confitemur. Igitur vt non labamur a bono vel naturae, vel meriti, solicitudinis nostrae est, et caelestis pariter adiutorii; vt labamur, potestatis nostrae, et ignauiae.

Cap. XXII. Gratia.

Firmissime credendum est, in praeuaricatione Adae omnes homines naturalem possibilitatem, et innocentiam perdidisse: et neminem de profundo illius ruinae per liberum arbitrium posse consurgere, nisi eum gratia Dei miserantis erexerit; „ liberum enim arbitrium ille perpessus, dum

Cap. XXI. *Emendaret*: al. *euitaret*. Putat Vezzosius, Semipelagianismum sapere videri, quod dicitur, *vt acquiescamus salutiferae inspirationi, nostrae potestatis est*. Verba, *Non tamen ad obtinendum etc.*, et sequentia triginta capita desunt in Maurinorum exemplo, et in plerisque aliis mss., et ab aliquo inserta sunt ex Caelestini epistola ad episcopos Galliae, ex concilio carthaginiensi contra pelagianos, et ex arausicano secundo. Haec tamen additamenta necessaria putauit Thomasius, vt Vezzosius aduertit.

Cap. XXII. *Ille*: al. *olim ille*. Haec verba *liberum enim arbitrium etc.*, quae virgulis distinguuntur, sunt Innocentii I., relata etiam a Caelestino I.

„ suis inconsultius vtitur bonis, cadens in praeuaricationis profunda de-
„ mersus est: et nihil, quemadmodum exinde surgere posset, inuenit: sua-
„ que in aeternum libertate deceptus, huius ruinae latuisset oppressu, nisi
„ eum post Christi pro sua gratia releuasset aduentus, qui per nouae re-
„ generationis purificationem omne praeteritum vitium sui baptismatis
„ lauacro purgauit „.

Neminem esse per semetipsum bonum nisi participationem sui ille donauerit, qui solus est bonus. Cap. XXIII. Nemo bonus per se.

Neminem etiam baptismatis gratia renouatum idoneum esse ad superandas diaboli insidias, et ad vincendas carnis concupiscentias, nisi per quotidianum adiutorium Dei perseuerantiam bonae conuersationis acceperit. Cap. XXIV. Perseuerantia in bonis a Deo

Quod nemo nisi per Christum libero bene vtatur arbitrio, idem magister in epistola ad mileuitanum concilium data praedicat, dicens: „ Ad- Cap. XXV. Liberum arbitrium.
„ uerte tandem, o prauissimarum mentium doctrina, quod primum ho-
„ minem ita libertas ipsa decepit, vt dum indulgentius frenis eius vtitur
„ in praeuaricationem praesumptione incideret. Nec ex hac potuit erui,
„ nisi ei prouidentia regenerationis statum pristinae libertatis Christi Do-
„ mini reformasset aduentus „.

Quod omnia studia, et omnia opera, ac merita sanctorum ad Dei gloriam, laudemque referenda sint, quia nemo aliunde ei placeat, nisi ex eo, quod ipse donauerit: in quam nos sententiam dirigit beatae recordationis papae Zosimi regularis auctoritas, quum scribens ad totius orbis episcopos ait. „ Nos autem instinctu Dei, (omnia enim bona ad aucto- Cap. XXVI. Merita.
„ rem suum referenda sunt, vnde nascuntur,) ad fratrum, et coepisco-
„ porum nostrorum conscientiam vniuersa retulimus „. Hunc autem sermonem sincerissimae veritatis luce radiantem tanto afri episcopi honore venerati sunt, vt ita ad eumdem virum scriberent: „ Illud vero, quod
„ in literis, quas ad vniuersas prouincias curasti esse mittendas, posui-
„ sti, dicens: *Nos tamen instinctu Dei, etc.* sic accipimus dictum, vt il-
„ los, qui contra Dei adiutorium extollunt humani arbitrii libertatem,
„ districto gladio veritatis velut cursim transiens amputares. Quid enim
„ tam libero fecisti arbitrio, quam quod vniuersa in nostrae humilitatis
„ conscientiam retulisti? et tamen instinctu Dei factum esse fideliter, sa-
„ pienterque vidisti, veraciter, fidenterque dixisti. Ideo vtique quia prae- Prou. 8. 25. sec. LXX.
„ paratur voluntas a Domino, et vt boni aliquid agant, paternis inspira-
„ tionibus suorum ipse tangit corda filiorum. Quotquot enim Spiritu Rom. 8. 14.
„ Dei aguntur, hi filii Dei sunt; vt nec nostrum deesse sentiamus arbi-
„ trium, et in bonis quibusque voluntatis humanae singulis motibus ma-
„ gis illius valere non dubitemus auxilium „.

Ita Deus ex cordibus hominum, atque in ipso libero operatur arbitrio, vt sancta cogitatio, pium consilium, omnisque motus bonae voluntis ex Deo sit: quia per illum aliquid boni possumus, sine quo nihil possumus. Cap. XXVII. Quidquid boni ex Deo.

Cap. XXVI. *Placeat*: al. *placet*, et *accepimus* pro *accipimus*. Et infra plurium numero *retulistis*, *vidistis*, *dixistis*.

Cap. XXVIII. Gratiae vis. Quicumque dixerit, gratiam Dei, qua iustificamur per Iesum Christum Dominum nostrum, ad solam remissionem peccatorum valere, quae iam commissa sunt, non etiam ad adiutorium gratiae, vt non committantur, anathema sit.

Cap. XXIX. Intelligentia ex gratia. Quisquis dixerit, gratiam Dei per Iesum Christum propter hoc tantum nos adiuuare ad non peccandum, quia per ipsum nobis reuelatur, et aperitur intelligentia mandatorum, vt sciamus, quid appetere, et quid vitare debeamus, non autem per illam nobis praestari, vt quod faciendum cognouimus, etiam facere diligamus, atque valeamus, anathema sit.

Cap. XXX. Preces Sacerdotum. Obsecrationum quoque sacerdotalium sacramenta respiciamus, quae ab Apostolis tradita in toto mundo, atque in omni catholica ecclesia vniformiter celebrantur, vt legem credendi lex statuat supplicandi. Quum enim sanctarum plebium praesules mandata sibimet legatione fungantur, apud diuinam clementiam humani generis agunt causam, et, tota secum ecclesia congemiscente, postulant, et precantur, vt infidelibus donetur fides, vt idololatrae ab impietatis suae liberentur erroribus, vt iudaeis, ablato cordis velamine, lux veritatis appareat, vt haeretici catholicae fidei perceptione resipiscant, vt schismatici spiritum rediuiuae charitatis accipiant, vt lapsis poenitentiae remedia conferantur, vt denique catechumenis, ad regenerationis sacramenta perductis, caelestis misericordiae aula reseretur. Haec autem non perfunctorie, neque inaniter a Domino peti, rerum ipsarum monstrat effectus, quandoquidem ex omni errorum genere plurimos Deus dignatur attrahere, quos erutos de potestate tenebrarum transferat in regnum filii charitatis suae, et ex vasis irae faciat vasa misericordiae. Quod adeo totum diuini operis esse sentitur, vt haec efficienti Deo gratiarum semper actio, laudisque confessio pro illuminatione talium, vel correctione referatur.

Cap. XXXI. Exorcismus, et sufflatio. Illud etiam, quod circa baptizandos in vniuerso mundo sancta ecclesia vniformiter agit, non otioso contemplamur intuitu. Quum siue paruuli, siue iuuenes ad regenerationis veniunt sacramentum, non prius fontem vitae adeant, quam exorcismis, et exsufflationibus clericorum spi-
Ioann. 12. 31. Marc. 3. 27. Ps. 67. 19. ritus ab eis immundus abigatur: vt tunc vere appareat, quando princeps mundi huius mittatur foras, et quomodo prius alligetur fortis, et deinceps vasa eius diripiantur, in possessionem translata victoris, qui captiuam ducit captiuitatem, et dat dona hominibus.

Cap. XXXII. Gratia, et liberum arbitrium. Philipp. 2. 13. Omnium bonorum affectuum, atque operum, et omnium studiorum, omniumque virtutum, quibus ab initio fidei ad Deum tenditur, Deum profitemur auctorem. Et non dubitamus, ab ipsius gratia omnia hominis merita praeueniri, per quem fit, vt aliquid boni et velle incipiamus, et facere. Quo vtique auxilio, et munere Dei non aufertur liberum arbitrium, sed liberatur; vt de tenebroso lucidum, de prauo rectum, de languido sanum, de imprudente sit prouidum. Tanta enim est erga omnes homines bonitas Dei, vt nostra velit esse merita, quae sunt ipsius dona,

Cap. XXIX. *Per ipsum*: al. *per ipsam*. Cap. XXXII. S. Caelestinus, *profiteamur auctorem. Et non dubitemus, ab ipsius gratia*.

et pro his, quae largitus est, aeterna praemia sit donaturus. Agit quippe in nobis, vt quod vult, et velimus, et agamus: nec otiosa esse in nobis patitur, quae exercenda, non negligenda, donauit, vt et nos cooperatores simus gratiae Dei. Ac siquid in nobis ex nostra viderimus remissione languescere, ad illum solicite recurramus, qui sanat omnes languores nostros, et redimit de interitu vitam nostram, et cui quotidie dicimus, *Ne inducas nos in tentationem, sed libera nos a malo.* Matth. 6. 13.

Cap. XXXIII. Adam primo immortalis.

Quicumque dicit, Adam primum hominem mortalem factum, ita vt siue peccaret, siue non peccaret, moreretur in corpore, hoc est, de corpore exiret, non peccati merito, sed necessitate naturae, anathema sit.

Cap. XXXIV. De baptizandis Infantulis.

Quicumque paruulos recentes ab vteris matrum baptizandos negat, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod lauacro regenerationis expietur: vnde fit consequens, vt in eis forma baptismatis in remissionem peccatorum non vera, sed falsa intelligatur, anathema sit. Quoniam non aliter intelligendum est, quod ait Apostolus, *Per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt,* Rom. 5. 12. nisi quemadmodum ecclesia catholica vbique diffusa semper intellexit. Propter hanc enim fidei regulam etiam paruuli, qui nihil peccatorum in seipsis adhuc committere potuerunt, ideo in peccatorum remissionem veraciter baptizantur, vt in eis regeneratione mundetur, quod generatione traxerunt.

Cap. XXXV. Omnes vere sumus peccatores.

Quod ait sanctus Ioannes apostolus, *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est*: quisquis sic accipiendum putauerit, vt dicat propter humilitatem non oportere dici, nos non habere peccatum, non quia veritas est, anathema sit. Sequitur enim apostolus, et adiungit, *Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis est, et iustus, qui remittat nobis peccata, et mundet nos ab omni iniquitate.* 1. Ioan. 1. 9. Vbi satis apparet, hoc non tantum humiliter, sed etiam veraciter dici. Poterat enim apostolus dicere, *Si dixerimus, non habemus peccatum, nos ipsos extollimus, et humilitas in nobis non est*: sed quum ait, *Nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est*, satis ostendit, eum qui dixerit, se non habere peccatum, non verum loqui, sed falsum.

Cap. XXXVI. Omnibus orandum pro dimittendis peccatis.

Quicumque dixerit, in oratione Dominica ideo dicere sanctos, *Dimitte nobis debita nostra*, vt non pro seipsis hoc dicant, quia non est eis iam necessaria ista petitio, sed pro aliis, qui sunt in suo populo peccatores: et ideo non dicere vnumquemque sanctorum, *Dimitte mihi debita mea*, sed *Dimitte nobis debita nostra*, vt hoc pro aliis potius, quam pro se iustus petere intelligatur, anathema sit. Matth. 6. 12. Sanctus enim, et iustus erat apostolus Iacobus, quum dicebat, *In multis enim offendimus omnes*. Iacob. 3. 2. Nam quare additum est, *omnes*, nisi vt ista sententia conueniret psalmo, vbi legitur, *Non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens?* Psalm. 142. 2. Et in oratione sapientissimi Salomonis, *Non est homo, qui non peccet*. Eccl. 7. 21. Et in libro sancti Iob, *In manu omnis hominis signat, vt sciat omnis homo infirmitatem suam*. Iob. 37. 7. Vnde etiam Da-

Dan. 9. 5. niel sanctus, et iustus, quum in oratione pluraliter diceret, *Peccauimus; iniquitatem fecimus*, et cetera, quae ibi veraciter, et humiliter confitetur, ne putaretur, quemadmodum quidam sentiunt, hoc non de suis, sed de populi sui dixisse peccatis, postea dixit, *Quum orarem, et confiterer peccata mea, et peccata populi mei Domino Deo meo*: noluit dicere, peccata nostra, sed *et populi sui* dixit, et *sua*; quoniam futuros istos, qui tam male intelligerent, tamquam propheta praeuidit.

Cap. XXXVII. Dimittuntur debita etiam sanctis. Matth. 6. 12. Quicumque ipsa verba Dominicae orationis, vbi dicimus, *Dimitte nobis debita nostra*, ita volunt a sanctis dici, vt humiliter, non veraciter hoc dicatur, anathema sit. Quis enim ferat orantem, et non hominibus, sed ipsi Domino mentientem, qui labiis sibi dicit dimitti velle, et corde dicit, quae sibi dimittantur, debita non habere?

Cap. XXXVIII. Lapsus Adae. Ezech. 18. 4. Rom. 6. 16. 2. Petri 2. 19. Siquis per offensam praeuaricationis Adae non totum, id est, secundum corpus, et animam in deterius dicit hominem commutatum, sed animae libertate illaesa durante, corpus tantummodo corruptioni credit obnoxium, Pelagii errore deceptus aduersatur Scripturae dicenti, *Anima, quae peccauerit, ipsa morietur*; et, *Nescitis, quoniam cui obeditis, et a quo quis superatur, eius seruus adiicitur?*

Cap. XXXIX. PeccatumAdæ in posteros. Rom. 5. 18. Siquis soli Adae praeuaricationem suam, non etiam eius propagini asserit nocuisse; aut certe mortem tantum corporis, quae poena peccati est, non autem et peccatum, quod mors est animae, per vnum hominem in omne genus humanum transisse testatur, iniustitiam Deo dabit, contradicens Apostolo dicenti, *Per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes homines peccauerunt*.

Cap. XL. Gratia. Isai. 65. 1. Rom. 10. 20. Siquis inuocatione humana gratiam Dei dicit posse conferri, non autem ipsam gratiam facere, vt inuocetur a nobis, contradicit Isaiae prophetae, vel Apostolo idem dicenti, *Inuentus sum a non quaerentibus me: palam apparui his, qui me non interrogabant*.

Cap. XLI. Voluntas bona a Deo. Prou. 19. 14. sec. LXX. Philip. 2. 13. Siquis, vt a peccato purgemur, voluntatem nostram Deum expectare contendit, non autem vt etiam purgari velimus, per sancti Spiritus infusionem, et operationem in nobis fieri confitetur, resistit ipsi Spiritui sancto per Salomonem dicenti, *Praeparatur voluntas a Domino*. Et Apostolo salubriter praedicanti, *Deus est, qui operatur in nobis et velle, et perficere pro bona voluntate*.

Cap. XLII. Gratia operatur omnia. Philipp. 1. 6. Ibid. v. 28. Siquis sicut augmentum, ita etiam initium fidei, ipsumque credulitatis affectum, quo in eum credimus, qui iustificat impium, et ad regenerationem sacri baptismatis peruenimus, non per gratiae donum, id est, per inspirationem Spiritus sancti, corrigentem voluntatem nostram ab infidelitate ad fidem, ab impietate ad pietatem, sed naturaliter nobis inesse dicit, apostolicis dogmatibus aduersarius approbatur, beato apostolo Paulo dicente, *Confidimus, quia qui coepit in vobis bonum opus, perficiet vsque in diem Christi Iesu*. Et illud, *Vobis datum est pro Christo non*

Cap. XL. Al. *Siquis ad inuocationem humanam etc.*

non solum vt in eum credatis, verum etiam vt pro illo patiamini. Et, *Gratia salui facti estis per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est*. Qui enim fidem, qua in Deum credimus, dicunt esse naturalem, omnes eos, qui ab ecclesia Christi alieni sunt, quodammodo fideles esse definiunt. Ephes. 2. 8.

Cap. XLIII. Gratiae omnia deberi.

Siquis sine gratia Dei credentibus, volentibus, desiderantibus, conantibus, studentibus, petentibus, quaerentibus, pulsantibus nobis misericordiam dicit conferri diuinitus; non autem vt credamus, velimus, vel haec omnia, sicut oportet, agere valeamus, per infusionem, et inspirationem sancti Spiritus in nobis fieri confitetur; et aut humilitati, aut obedientiae humanae subiungit gratiae adiutorium, nec vt obedientes, et humiles simus, ipsius gratiae donum esse consentit, resistit Apostolo dicenti, *Quid enim habes, quod non accepisti?* et, *Gratia Dei sum id, quod sum*. I. Cor. 4. 7. et 15. 10.

Cap. XLIV. Hominem nihil posse sine Deo.

Siquis per naturae vigorem bonum aliquid, quod ad salutem pertinet vitae aeternae, cogitare, vt expedit, aut eligere, siue salutari, id est, euangelicae praedicationi consentire posse confirmat, absque illuminatione, et inspiratione Spiritus sancti, qui dat omnibus suauitatem in consentiendo, et in credendo veritatem, haeretico fallitur spiritu, non intelligens vocem Dei in euangelio dicentis, *Sine me nihil potestis facere*: et Ioan. 15. 5. illud Apostoli, *Non quidem idonei simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*. 2. Cor. 3. 5.

Cap. XLV. Solus Deus trahit hominem.

Siquis alios per misericordiam, alios vero per liberum arbitrium, quod in omnibus, qui de praeuaricatione primi hominis nati sunt, constat esse vitiatum, ad gratiam baptismi posse venire contendit, a recta fide probatur alienus. Ille enim non omnium liberum arbitrium per peccatum primi hominis asserit infirmatum; aut certe ita laesum putat, vt tamen quidam valeant sine reuelatione Dei ministerium salutis aeternae per semetipsos posse conquirere. Quod quam sit contrarium, ipse Dominus probat, qui non aliquos, sed neminem ad se posse venire testatur, nisi quem Pater attraxerit. Sicut et Petro dicit, *Beatus es, Simon Bariona, quia caro, et sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus, qui in caelis est*: et Apostolus, *Nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto*. Ioan. 6. 44. Matth. 16. 17. 1. Cor. 12. 3.

Cap. XLVI. Liberum arbitrium.

Arbitrium voluntatis in primo homine infirmatum, nisi per gratiam baptismi, non potest reparari: quod amissum, nisi a quo potuit dari, non potest reddi. Vnde Veritas dicit, *Si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis*. Ioan. 8. 36.

Cap. XLVII. Gratia.

Natura humana etiamsi in illa integritate, in qua est condita, permaneret, nullo modo seipsam, creatore suo non adiuuante, seruaret. Vnde quum sine Dei gratia salutem non possit custodire, quam accepit, quomodo sine Dei gratia poterit reparare, quod perdidit?

Cap. XLVIII. An gratia sit natura.

Sicut eis, qui volentes in lege iustificari, et a gratia exciderunt, ve-

Cap. XLV. Acta concilii arausicani, omisso *non*. *Is enim omnium liberum arbitrium etc.*,

rissime dicit Apostolus, *Si in lege iustitia est, ergo Christus gratis mor-*
Gal. c. 2. 21. *tuus est*: sic eis, qui gratiam, quam commendat, et percipit fides Christi, putant esse naturam, verissime dicitur, si per naturam iustitia est, ergo gratis Christus mortuus est. Iam hic enim erat lex, et non iustificabat: iam hic erat et natura, et non iustificabat. Ideo Christus non gra-
Matth. 5. 17. tis mortuus est, vt et lex per illum impleretur, qui dixit, *Non veni soluere legem, sed implere*: et natura per Adam perdita per illum repararetur, qui dixit, venisse se quaerere, et saluare, quod perierat.

Cap. XLIX. Repetitio superiorum.

Secundum suprascriptas sanctarum Scripturarum sententias, vel antiquorum patrum definitiones, hoc, Deo propitiante, et praedicare debemus. et credere, quod per peccatum primi hominis ita genus humanum sit inclinatum, vt nullus postea aut diligere Deum, sicut oportuit, aut credere in Deum, aut operari propter Deum, quod bonum est, possit, nisi eum gratia misericordiae diuinae praeuenerit. Vnde et Abel iusto, et Noe, et Abrahae, et Isaac, et Iacob, omnique antiquorum sanctorum multitudini illam praeclaram fidem, quam in ipsorum laude praedicat apo-
Hebr. 11. seqq. stolus Paulus, non per bonum naturae, quod prius in Adam datum fuerat, sed per gratiam Dei credimus fuisse collatam. Quam gratiam, etiam post aduentum Domini, omnibus, qui baptizari desiderant, non in libero arbitrio haberi, sed Christi nouimus simul, et credimus largitate conferri; secundum illud, quod iam saepe dictum est, et praedicat Paulus apo-
Philipp. 1. 29. stolus, *Vobis donatum est pro Christo, non solum vt in eum credatis, sed*
Ibid. v. 6. *etiam vt pro eo patiamini*: et illud, *Deus, qui coepit in vobis bonum opus,*
Ephes. 2. 8. *perficiet vsque in diem Domini nostri*: et illud, *Gratia salui facti estis per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est*. Et quod de seipso ait
1. Cor. 7. 25. Apostolus, *Misericordiam consecutus sum, vt fidelis essem*. Non dixit, quia eram, sed *vt essem*: et illud, *Quid habes, quod non accepisti?* et il-
Iacob. 1. 17. lud, *Omne datum bonum, et omne donum perfectum desursum est, descen-*
Ioan. 3. 27. *dens a Patre luminum*: et illud, *Nemo habet quidquam, nisi illi datum fuerit desuper*.

Cap. L. Voluntas hominis post baptismum.

Hoc etiam secundum fidem catholicam credimus, quod post acceptam baptismi gratiam, omnes baptizati, Christo auxiliante, et cooperante, quae ad salutem animae pertinent, possunt, et debeant, si fideliter laborare voluerint, adimplere. Aliquos vero ad malum diuina potestate praedestinatos esse, non solum non credimus, sed etiam, si sunt, qui tantum mali credere velint, cum omni detestatione illis anathema dicimus.

Cap. LI. Initium meritorum vnde.

In omni opere bono non nos incipimus, et postea per Dei misericordiam adiuuamur, sed ipse nobis nullis praecedentibus bonis meritis et fidem, et amorem sui prius inspirat, vt et baptismi sacramenta fideliter requiramus, et post baptismum cum ipsius adiutorio ea, quae sibi sunt
Luc. 23. 43. placita, implere possimus. Vnde manifestissime credendum est, quod et illius latronis, quem Dominus ad paradisi patriam reuocauit, et Cornelii
Act. 10. 1. seqq. Centurionis, ad quem angelus Domini missus est, Zacchaeique, qui ipsum Dominum suscipere meruit, illa tam admirabilis fides non fuerit de na-
Luc. 19. 6. tura, sed diuinae gratiae largitate donata.

Cap. LII. Qui sint habendi pro baptizatis.

Baptisma vnum est, sed in ecclesia, vbi vna fides est, vbi in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti datur. Et ideo siqui apud illos haereticos baptizati sunt, qui in sanctae Trinitatis confessione baptizant, et veniunt ad nos, recipiantur quidem, vt baptizati, ne sanctae Trinitatis inuocatio, vel confessio annulletur: sed doceantur integre, et instruantur, quo sensu sanctae Trinitatis mysterium in ecclesia teneatur: et si consentiunt credere, vel acquiescunt confiteri, purgati iam fidei integritate confirmentur manus impositione. Si vero paruuli sunt, vel hebetes, qui doctrinam non capiant, respondeant pro illis, qui eos offerunt iuxta morem baptizandi: et sic manus impositione, et chrismate communiti, eucharistiae mysteriis admittantur. Illos autem, qui non sanctae Trinitatis inuocatione apud haereticos baptizati sunt, et veniunt ad nos, baptizari debere pronunciamus, non rebaptizari. Neque enim credendum est, eos fuisse baptizatos, qui non in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti iuxta regulam a Domino positam tincti sunt; vt paulini, procliani, borboritae, siphori, qui nunc vocantur bonosiani, photiniani, montani, et manichaei, variaque impietatis germina: vel ceterae istorum originis, siue ordinis pestes, quae duo principia sibi ignota introducunt, vt Cerdon, et Marcion; vel contraria, vt Manichaeus; vel tria, et barbara, vt Sethianus, et Theodosius: vel multa, vt Valentinus; vel Christum hominem fuisse absque Deo, vt Cerinthus, Hebion, Artemon, et Photinus. Ex istis, inquam, siqui ad nos venerint, non requirendum ab eis, vtrum baptizati sint, an non: sed hoc tandem, si credant ecclesiae fidem, et baptizentur ecclesiastico baptismate.

Cap. LIII. De eucharistia.

Quotidie eucharistiae communionem percipere nec laudo, nec reprehendo. Omnibus tamen dominicis diebus communicandum suadeo, et hortor, si tamen mens sine affectu peccandi sit. Nam habentem adhuc voluntatem peccandi, grauari magis dico eucharistiae perceptione, quam purificari. Et ideo quamuis quis peccato mordeatur, peccandi non habeat de cetero voluntatem, et communicaturus satisfaciat lacrymis, et orationibus, et confidens de Domini miseratione, qui peccata piae confessioni donare consueuit, accedat ad eucharistiam intrepidus, et securus. Sed hoc de illo dico, quem capitalia, et mortalia peccata non grauant: nam quem mortalia crimina post baptismum commissa premunt, hortor prius publica poenitentia satisfacere, et ita sacerdotis iudicio reconciliatum communioni sociari, si vult non ad iudicium, et condemnationem sui eucharistiam percipere. Sed et secreta satisfactione solui mortalia crimina, non negamus; sed mutato prius seculari habitu, et confesso religionis studio per vitae correctionem, et iugi, immo perpetuo luctu, miserante Deo, ita dumtaxat, vt contraria pro iis, quae poenitet, agat, et eucharistiam

Cap. LII. Hoc est caput 22. Maurinae editionis, in qua omittuntur, vt dixi, praecedentia. Pro *Paulini* alii *Paulianistae*, et *montanitae* pro *montani*, et *Theodorus*, seu *Theudotus* pro *Theodosius*.

Cap. LIII. *Quotidie etc.* Confer cap. 18. lib. 1. de offic. eccles. cum notis. Maurini, *si tamen mens in affectu peccandi non sit*.

omnibus Dominicis diebus supplex, et submissus vsque ad mortem percipiat.

Cap. LIV. De poenitentia. Poenitentia vera est, poenitenda non admittere, et admissa deflere. Satisfactio poenitentiae est causas peccatorum excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere.

Cap. LV De diuinis promissionibus. In diuinis promissionibus nihil terrenum, vel transitorium expectemus, sicut meletiani sperant. Non nuptiarum copulam, sicut Cerinthius, et Marcion delirant. Non quod ad cibum, vel ad potum pertinet, sicut Papiae, auctore Irenaeo, et Tertullianus, et Lactantius acquiescunt. Neque per mille annos post resurrectionem regnum Christi in terra futurum, et sanctos cum illo in deliciis regnaturos speremus, sicut Nepos docuit, primam iustorum resurrectionem, et secundam impiorum qui confinxit: et inter has duas mortuorum resurrectiones, gentes ignorantes Deum in angulis terrarum in carne seruandas: quae post mille annos regni in terra iustorum, instigante diabolo, mouendae sunt ad pugnam contra iustos regnantes, et Domino pro iustis pugnante, imbre igneo compescendas: atque ita mortuas cum ceteris in impietate ante mortuis ad aeterna supplicia in incorruptibili carne resuscitandas.

Cap. LVI. Quod nullus saluetur, nisi Deo auctore. Nullum credimus ad salutem nisi Deo inuitante venire. Nullum inuitatum salutem suam nisi Deo auxiliante operari. Nullum nisi orantem auxilium promereri. Nullum Dei voluntate perire, sed permissu, pro electione arbitrii, ne ingenuitas potestatis semel hominibus attributae ad seruilem cogatur necessitatem.

Cap. LVII. Quod malum non sit a Deo. Malum, vel malitia non est a Deo creata, sed a diabolo inuenta, qui et ipse bonus a Deo creatus est. Sed quia libero arbitrio, vtpote rationalis creatura, a Deo commissus est, et cogitandi acceperat facultatem, scientiam boni vertit ad malum: et, multa cogitando factus est inuentor mali: et quod in se perdiderat, inuidit in aliis, nec contentus solus perire, suasit aliis, vt qui esset suae malitiae inuentor, fieret et aliorum auctor: et ex eo malum, vel malitia percurrit in ceteras rationales creaturas.

Cap. LVIII. Nihil non mutabile praeter Deum. Vnde cognoscimus, nihil esse natura immutabile, nisi solum Deum, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, qui mutari non potest a bono, quia natura possidet bonum, nec potest aliud quid esse, quam bonum.

Cap. LIX. Stabilitas in Angelis. Angeli vero, qui in illa, qua creati sunt, beatitudine perseuerant, non natura possident bonum, vt non mutarentur cum ceteris, sed arbi-

Cap. LV. *Sicut Papiae etc.* Maurini, *sicut Papia auctore, Irenaeus, Tertullianus etc.* Vtrumque textum vitiatum esse colligit Vezzosius ex Hieronymo de vir. illustr. cap. de Papia. Bignaeus sic refert: *sicut Papias, aut Cerinthus, et Tertullianus, et Lactantius acquiescunt.* Vezzosius in textu *post mille*: sed in nota melius dicit *per mille* cum aliis. Addit, antiquiorem Nepote esse opinionem illam de duplici resurrectione.

Cap. LVII. Alii, *Malum, vel malitiam non esse a Deo creatam, sed a diabolo inuentam, qui etc.*, subintellecto *constat*, more Isidoriano.

Cap. LIX. Maurini, *suo Domino seruauerunt. Vnde et merito.* Quod rectum putat Vezzosius. Sed fortasse mutandum *seruantes* in *seruauerunt*.

trii seruantes bonam voluntatem, et bonum conditionis, et fidem suo Domino. Propter quod et merito ab ipso Domino sancti angeli vocantur, quod tenuerunt arbitrii sanctitatem, nec sociorum exemplo deuiauerunt a bono.

Fides vera, quae est catholica, omnium creaturarum, siue spiritualium, siue corporalium, bonam confitetur substantiam, et mali nullam esse naturam: quia Deus, qui vniuersitatis est conditor, nihil non bonum fecit. Vnde et diabolus bonus esset, si in eo, quod factus est, permaneret. Sed qui naturali excellentia male vsus est, et in veritate non stetit, non in contrariam substantiam transiit, sed a summo bono, cui debuit adhaerere, discessit. Cap. LX. Natura nihil est malum.

Virtutes angelicae, quae in diuino amore fixae perstiterunt, lapsis superbientibus angelis, hoc munere retributionis acceperunt, vt nulla iam rubigine surripientis culpae mordeantur: vt et in contemplatione conditoris sine felicitatis fine permaneant, et in hoc sic conditae aeterna stabilitate subsistant. Cap. LXI. Felicitas Angelorum.

Tales creati sunt angeli, vt si vellent, in beatitudinis luce persisterent. Si autem vellent, etiam labi potuissent. Vnde et Satan cum sequentibus legionibus cecidit. Sed post eius lapsum ita confirmati sunt angeli, qui perstiterunt, vt cadere omnino non possent, quia ne omnino iam caderent, virtutem incommutabilitatis acceperunt. Cap. LXII. Libera voluntas Angelorum.

Bonae sunt nuptiae, sed causa filiorum, et compescendae fornicationis obtentu. Cap. LXIII. Nuptiae.

Melior est continentia, sed non sibi sufficit ad beatitudinem, si pro solo amore pudicitiae retinetur, sed si et cum affectu causa vacandi Domino eligatur: alioquin diuortium magis coniugii videtur esse, quam appetitio castitatis. Cap. LXIV. Continentia.

Virginitas vtroque bono praecelsior est, quia et naturam vincit, et pugnam: naturam, corporis integritate; pugnam, pace castimoniae, quae pro solo amore pudicitiae in pace est. Cap. LXV. Virginitas.

Bonum est cibum cum gratiarum actione sumere, et quidquid Deus praecepit edendum. Abstinere autem ab aliquibus, non quasi a malis, sed quasi non necessariis, non est malum. Moderari vero eorum vsum pro necessitate, et tempore, proprie christianorum est. Cap. LXVI. Ciborum delectus.

Malas dicere nuptias, vel fornicationi comparandas, aut stupro; cibos quoque credere malos, vel malitias causare percipientibus, non est christianorum, sed proprie hierachitarum, et manichaeorum. Cap. LXVII. Nuptiae, et cibus.

Sacratae Deo virginitati nuptias coaequare, aut pro amore castigandi corporis abstinentibus a vino, vel carnibus nil credere meriti accrescere, non hoc christiani, sed Iouiniani est. Cap. LXVIII. Merita, et abstinentia.

Integra fide credendum est, beatam Mariam Dei Christi matrem, et virginem concepisse, et virginem genuisse, et post partum virginem per- Cap. LXIX. Beatam Virginem semper fuisse virginem.

Cap. LX. Hoc caput, et duo seqq. desunt in editionibus Bignaeana, et Maurinorum.

Cap. LXVII. Alii, *vel mali causas percipientibus*: et *encraticarum* pro *hierachitarum*.

mansisse. Nec est blasphemiae Heluidii acquiescendum, qui dixit, Fuit Virgo ante partum, non virgo post partum.

Cap. LXX. De elementis mundi.

Elementa, id est, caelum, et terram non credamus abolenda per ignem, sed in melius commutanda: figuram quoque mundi, id est, imaginem, non substantiam transituram.

Cap. LXXI. De facultatibus erogandis.

Bonum est facultates cum dispensatione pauperibus erogare. Melius est pro intentione sequendi Dominum insimul donare, et absolutum sollicitudine cum Christo egere.

Cap. LXXII. Impedimenta clericatus.

Maritum duarum post baptismum matronarum clericum non ordinandum. Neque eum, qui vnam quidem, sed concubinam, non matronam habuit. Nec illum, qui viduam, aut repudiatam, vel meretricem in matrimonio sumpsit. Neque eum, qui semetipsum quolibet corporis sui membro indignatione aliqua, vel iusto, iniustoue timore superatus truncauerit. Neque illum, qui vsuras accepisse conuincitur, aut in scena lusisse dignoscitur. Neque eum, qui publica poenitentia mortalia crimina deflet. Neque illum, qui aliquando in furiam versus insaniuit, vel afflictione diaboli vexatus est. Nec eum, qui per ambitionem ad imitationem Simonis Magi pecuniam offert.

Cap. LXXIII. De Reliquiis Sanctorum.

Sanctorum corpora, et praecipue beatorum martyrum reliquias, ac si Christi membra, sincerissime honoranda, et basilicas, eorum nominibus appellatas, velut loca sancta diuino cultui mancipata, affectu piissimo, et deuotione fidelissima adeundas credimus. Siquis contra hanc sententiam venerit, non christianus, sed eunomianus, et vigilantius creditur.

Cap. LXXIV. De catechumenis defunctis, et martyribus non baptizatis.

Baptizatis tantum iter esse salutis credimus. Nullum catechumenum, quamuis in bonis operibus defunctum, vitam aeternam habere credimus, excepto martyrio, vbi tota baptismi sacramenta complentur. Baptizandus confitetur fidem suam coram sacerdote, et interrogatus respondet: hoc et martyr coram persecutore facit, qui et confitetur fidem suam, et interrogatus respondet. Ille post confessionem vel aspergitur aqua, vel intingitur: et hic vel aspergitur sanguine, vel contingitur igne. Ille manus impositione pontificis accipit Spiritum sanctum: hic habitaculum efficitur Spiritus sancti, dum non est ipse, qui loquitur, sed Spiritus Patris, qui loquitur in illo. Ille communicat eucharistiae in commemoratione mortis Domini: hic ipsi Christo commoritur. Ille confitetur se mundi actibus renunciaturum: hic ipsi renunciat vitae. Illi peccata omnia dimittuntur: in isto extinguuntur.

Cap. LXXV. Qualiter Eucharistia offeratur. Matth. 26. 29.

In eucharistia non debet pura aqua offerri, vt quidam sobrietatis falluntur imagine; sed vinum cum aqua mixtum: quia et vinum fuit in redemptionis nostrae mysterio, quum dixit, *Non bibam amodo de hoc genimine vitis*; et aqua mixtum, non quod post coenam dabatur, sed

Cap. LXXII. *Afflictione*: al. *afflatione*.

Cap. LXXIV. *Contingitur*: al. *tingitur*: et *locutorium* pro *habitaculum*.

Cap. LXXV. Alii: *aqua mixtum, quod post coenam dabatur; sed et de latere eius, quod lancea perfossum est, aqua egressa vinum de vera .... expressum ostendit*.

quod de latere eius lancea perfosso aqua cum sanguine egressa, vinum de vera eius carnis vite cum aqua expressum ostenditur.

Cap. LXXVI. De humana carne.

Bona est caro nostra, et valde bona, vtpote a bono solo Deo condita, et non est mala, vt volunt Sethianus, et Ophianus, et Patricianus: nec mali causa, vt docuit Florianus: nec ex malo, et bono compacta, vt Manichaeus blasphemat. Sed quum sit creatione bona, arbitrio animae efficitur nobis vel bona, vel mala, non immutatione substantiae, sed executionis mercede. Ipsa enim est, quae stabit ante tribunal Christi, in quo perferat anima propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum.

Cap. LXXVII. Resurrectio.

In resurrectione ex mortuis sexus forma non mutabitur; sed vir mortuus resurget in forma viri, et femina in forma feminae, carens tamen sexuum in hac vita conditione, non specie naturali: ne non sit vera resurrectio, si non id resurget, quod cadit.

Cap. LXXVIII. Animae Sanctorum ante Passionem Domini.

Ante passionem Domini omnes animae Sanctorum in inferno sub debito preuaricationis Adae tenebantur, donec auctoritate Domini per indebitam eius mortem a seruili conditione liberarentur.

Cap. LXXIX. Animae Sanctorum post Ascensionem.

Post ascensionem Domini ad caelos omnium Sanctorum animae cum Christo sunt, et exeuntes de corpore ad Christum vadunt, expectantes resurrectionem corporis sui, vt ad integram, et perpetuam beatitudinem cum ipso pariter immutentur: sicut et peccatorum animae in inferno sub timore positae expectant resurrectionem sui corporis, vt cum ipso ad poenam detrudantur aeternam.

Cap. LXXX. De peccatorum venia.

Poenitentia aboleri peccata indubitanter, credimus, etiam si in vltimo vitae spiritu admissorum poeniteat, et publica lamentatione peccata prodantur, quia propositum Dei, quo decreuit saluare, quod perierat, stat immobile: et ideo quia voluntas eius non mutatur, siue emendatione vitae, si tempus conceditur, siue supplicii confessione, si continuo vita exceditur, venia peccatorum fideliter praesumatur ab illo, qui non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur a perditione poenitendo, et saluatus miseratione Domini viuat. Siquis aliter de iustissima Dei pietate sentit, non christianus, sed nouatianus est. (Ezech. 18. 32. et c. 33. 11.)

Cap. LXXXI. Quod diabolum lateant cogitationes.

Internas animae cogitationes diabolum non videre, certi sumus; sed motibus eas corporis ab illo, et affectionum indiciis colligi, experimento didicimus. Secreta autem cordis solus ille nouit, ad quem dicitur, *Tu solus nosti corda filiorum hominum*. (3. Reg. 8. 39.)

Cap. LXXXII. Cogitationes.

Non omnes malae cogitationes nostrae semper diaboli instinctu excitantur, sed aliquoties ex nostri arbitrii motu emergunt. Bonae autem cogitationes semper a Deo sunt.

Cap. LXXXIII. Daemones quomodo occupent homines.

Daemones per energicam operationem non credimus substantialiter illabi animae, sed applicatione, et oppressione vniri. Illabi autem menti illi soli possibile est, qui creauit, qui natura subsistens incorporeus, capabilis est suae facturae.

Cap. LXXVI. *Florianus*: al. *Florinus*: et *in qua* pro *in quo*.

Cap. LXXVII. Alii, *carens sexus tamen huius vitae tantum conditione*.

Cap. LXXXIV. De signis, et virtutibus. Signa, et prodigia, et sanitates etiam peccatores in nomine Domini facere ab ipso Deo didicimus: et quum alios hac praesumptione iuuent, sibi per ambitionem humanae gloriae nocent; quia gloriantur in dato falso, non meriti debito.

Cap. LXXXV. Quod nullus signis sanctus fit. Signis, et prodigiis clarum posse fieri christianum, non tamen sanctum, si intemperatis, et asperis moribus agat; temperatis autem, et placidis moribus etiam absque signorum efficacia et sanctum, et perfectum, et Dei hominem fieri, recte credimus.

Cap. LXXXVI. Sancti quoque peccatores. Nullus sanctus, et iustus caret peccato: nec tamen ex hoc desinit esse iustus, vel sanctus, quum affectu teneat sanctitatem. Non enim naturae humanae viribus, sed propositi adiumento per Dei gratiam acquirimus sanctitatem. Et ideo veraciter se omnes sancti pronunciant peccatores, quia in veritate habent, quod plangant, etsi non reprehensione conscientiae, certe mobilitate, et mutabilitate praeuaricatricis naturae.

Cap. LXXXVII Pascha. Pascha, id est, Dominicae resurrectionis solemnitas, ante transgressum vernalis aequinoctii, et quartae decimae lunae perfectionem non potest celebrari, in eodem mense natae.

C. LXXXVIII. Imago Dei anima. Propter nouellos legislatores, qui ideo animam tantum ad imaginem Dei creatam dicunt, vt quia Deus incorporeus recte creditur, etiam incorporea anima esse credatur, libere confitemur, imaginem in aeternitate, similitudinem in moribus inueniri.

APPENDIX XIV.

SENTENTIAE DIFFERENTIARVM

De actiua vita, atque contemplatiua.

Vide Isidorianа c. 85. n. 8.

1. Duae sunt vitae, per quas omnes electi ad aeternam beatitudinem perueniunt, actiua videlicet, et contemplatiua. Actiua namque vita pertinet ad dilectionem proximi, contemplatiua vero ad dilectionem Dei. Vtraque enim ita sibi connexa est, vt vna sine alia sufficere nequaquam valeat. Quia nec dilectio proximi absque dilectione Dei quidquam prodest, neque dilectio Dei sine dilectione proximi perfectum efficere valet.

2. Interim vero in actiua plurimi, pauci vero in contemplatiua proficiunt. Illi vero perfecti esse noscuntur, qui intra ecclesiam tempore discreto de actiua vita ad contemplatiuam ascendere norunt, et de contemplatiua ad actiuam per compassionem fraternam descendere sciunt.

3. Actiua actio, si bene, vt decet, retineatur, sectatoribus suis vitam acquirit aeternam. Contemplatiua autem non solum vitam, sed et praemium accumulat.

4. Ad actiuam itaque vitam pertinet honestum coniugium, ad contemplatiuam vero virginitas, atque continentia. Et ideo de coniugio praecentum

Cap. LXXXVIII. Corpoream animam auctor dicit, vt suprà cap. 12.

ceptum est: de virginitate vero, et continentia non est praeceptum, sed persuasio.

5. Sicut est illud in Apostolo, vbi ait: *De virginibus praeceptum Domini non habeo, consilium autem do*. Et Veritas in Euangelio: *Non omnes*, inquit, *capiunt verbum istud, sed quibus datum est*. Et infra: *Qui potest capere, capiat*. I. Cor. 7. 25. Matth. 19. v. 11. 12.

6. Et per Isaiam prophetam Dominus de eunuchis, id est, virginibus pollicens, ait: *Haec dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint sabbata mea, et elegerint, quae volui, et tenuerint foedus meum: dabo eis in domo mea, et in muris meis locum, et nomen melius a filiis, et filiabus. Nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit*. Vbi enim electi proponitur optio, procul dubio conceditur. c. 56. v. 4. 5.

7. Ad actiuam quippe vitam conuenit vnicuique fideli coniuge propria vti, alienam non concupiscere, in alteram quamlibet feminam, viuente vxore, corpus suum non diuidere. Ad contemplatiuam autem pertinet coniugium spernere, carnis commixtionem refugere, caelibem vitam in hac mortalitate imitari, filios spirituales non carne, sed verbo, et exemplo generare.

8. Ad actiuam quippe actionem congruit vnicuique fideli intra ecclesiam propriam substantiam possidere, et eam rationabiliter dispensare: aliena vero non concupiscere, neque diripere, aut fraudare. Ad contemplatiuam autem congruit sua omnia funditus relinquere, et absolutum a mundi solicitudinibus Deo vacare.

9. Ad actiuam itaque vitam pertinet hoc, quod Veritas cuidam adolescenti se interroganti primum proposuit, dicens: *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Dicit ille, Quae? Iesus autem dixit: Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum, et matrem, et diliges proximum tuum, sicut teipsum*. Ad contemplatiuam vero expedit hoc, quod illi addidit, dicens: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, et veni, sequere me*. Matth. 19. v. 17. seqq.

10. Ad contemplatiuam igitur vitam pertinet hoc, quod idem Redemptor noster solus nocte in monte orabat. Ad actiuam autem, quod in die turbis admixtus, eis praedicabat, et eorum languidos curabat.

11. Ad contemplatiuam namque vitam conuenit hoc, quod apostolus Paulus de semetipso, et ceteris perfectis ait: *Siue mente excedimus, Deo*. Ad actiuam vero illud, quod addidit: *Siue sobrii sumus, vobis. Charitas enim Christi vrget nos*. 2. Cor. 5. 13. 14.

12. Ad contemplatiuam vitam, per quam vnusquisque perfectus potiores virtutes supra fundamentum fidei aedificat, pertinet illud, quod idem Apostolus dicit: *Siquis autem aedificat supra fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, sicuius opus manserit, quod superaedificat, mercedem accipiet*. Ad actiuam vero refertur hoc, quod addidit: *Lignum, foenum, stipulam*, id est, terrenam substantiam, et rei familiaris solicitu- 1. Cor. 3. v. 12. seqq.

dinem : de quo adiiciens, ait : *Sicuius opus arserit, detrimentum patietur. Ipse tamen saluus erit, sic tamen quasi per ignem.*

13. *Saluus*, inquit, *erit, non tamen mercedem accipiet*, dixit, sicut de illo, qui aurum, argentum, et lapides pretiosos, hoc est, spirituales diuitias superaedificat. *Ignem* autem hoc in loco tribulationes vitae praesentis, per quas iusti probantur, accipiendum est.

14. Ad actiuam namque vitam pertinet pauperum curam gerere, esurientes pascere, nudos operire, infirmos, vel in carcere positos visitare, hospites colligere, moestos consolari, mortuos sepelire, domesticos carnis suae non negligere, seruis Dei obsequi, negotia populi iuste discernere, et vnicuique ius proprium assignare, oppressis subuenire, imbecillem de manu violenti liberare, viduas, ac pupillos tueri, improbis resistere, atque facinorosos per seueritatem a malis actibus compescere. Quae omnia, et his similia in praesenti vita tantummodo necessaria sunt.

15. Ad theoreticam, id est, contemplatiuam vitam pertinet praesens seculum funditus relinquere, et mundi actibus alienum existere, cuncta praesentia mente postponere, intentionem ad caelestia extendere, et cuncta, quae videntur, quasi transacta despicere, cogitationem mentis non in ea, quae videntur, sed in illa, quae non videntur, figere, lectioni vacare, orationi insistere, et in Dei laudibus absque intermissione vigilare.

16. Ille vero, vt supra dictum est, strenue viuit, qui tempore congruo de actiua vita ad contemplatiuam consurgere scit, et de contemplatiua ad actiuam conscendere (forte, *descendere*) nouit. De qua actiua, id est, simplici actione si paulum quispiam ad infima declinauerit, confestim ad vitia corruet : quae illum non sursum leuent, sed deorsum in barathrum peccatorum demergant.

17. Contemplatiuam namque vitam significauit spelunca illa interior, in qua Abraham Saram coniugem suam defunctam sepeliuit, et ipse humatus quiescit : sicut et omnes electos post excursum vitae praesentis, quae actiuae vitae comparatur, aeterna contemplatio suscipit.

18. Actiuam vero innuit in eadem spelunca pars exterior, per quam transitur ad interiorem. Quia sicut vitae mundanae actiua vita monumentum, ita actiuae vitae contemplatiua sepulcrum est.

19. In illa enim homo, hoc est, in actiua moritur omni peccato, sicut dicit Apostolus : *Dilectio proximi malum non operatur*. In ista vero, id est, contemplatiua velut mortuus sepelitur ab omnium actione secularium negotiorum.

20. Ad contemplationis intentionem figuraliter conuenit hoc, quod Iacob per innitentem vsque in caelum scalam angelos Dei ascendentes vidit : ad actualem vero, quod descendentes. De qua ascensione, atque descensione Veritas in euangelio ait : *Amen dico vobis, quia videbitis caelos apertos, et angelos Dei ascendentes, et descendentes super filium hominis*. Per angelos quippe Dei sanctos praedicatores, per filium vero hominis vniuersos fideles ecclesiae, qui membra sunt Christi, exprimit. Ioan. 1. 51.

21. Actualem quippe vitam, id est, simplicem actionem mystice significant sex anni, in quibus nobis lex praecepit agros nostros serere, et vi-

neis culturam adhibere. Superiorem vero, hoc est, contemplatiuam figurat annus septimus, in quo iubemur a terreno opere cessare, agrum non serere, neque vineam putare.

22. Vt terram possessionis nostrae sabbatizare sabbata sua permittamus, hoc est, qui dudum seruiuimus mundo, qui in sex diebus factus est, et eius actibus occupati fueramus, tandem ad Dei seruitium conuersi, et a solicitudine seculi huius, et mundi oneribus liberi, in Deo sabbatizare, id est, mente quiescere valeamus.

23. Ad actiuae vitae perseuerantiam pertinet hoc, quod animalia illa, per quae signantur sancti praedicatores in libro Ezechielis prophetae, ibant, et non reuertebantur. In eo autem quod ibant, et reuertebantur, pertinet ad contemplatiuae vitae mensuram: in qua dum quisque intendit, sua reuerberatus infirmitate, flectitur, atque iterum renouata intentione ad ea, vnde descenderat, rursus erigitur. Quod fieri in actiua vita non potest: de qua si quisque reflectat vel ad modicum, statim vitiorum excipitur luxu.

24. Superiorem vitam, id est, intellectualem innuunt alae eorumdem animalium, hoc est, sanctorum virorum, per quae ad alta, id est, ad caelestia subleuantur: actualem vero designant manus eorum alis subter positae ob hoc, quia contemplatio supereminet actioni, actio vero subsequitur contemplationem.

25. Actiuam igitur vitam mystice figurant sex cubiti in calamo illo, ex quo propheta Ezechiel omne aedificium illud spirituale mensurari conspexit. Contemplatiuam vero exprimit palmus, qui supra sex cubitos in eadem mensura spirituali additus esse perhibetur.

26. Hoc ideo, quia actiua actio praesenti in vita habet perfectionem suam: contemplatiua autem hic incipit, sed in futuro perficitur: et iccirco non plenum cubitum, sed quasi medium de futura contemplatione praesenti in vita attingit.

27. Actiuam vitam mystice significauit Lia vxor Iacob, quae licet foecunda foret in prole, tamen lippis erat oculis: quia actualis actio, quamuis in bonis operibus plurimos filios generet, tamen prae solicitudine seculi huius ea, quae Dei sunt, clare cernere non valet.

28. Contemplatiuam vero vitam significauit Rachel, quae sterilis in filiis suis esse perhibetur, sed tamen pura facie: quia contemplatiua vita in quantum a mundi actibus libera, tantum in Dei contemplatione perspicua fit. Quam comparationem et de Phenenna, et Anna, et de Maria, et Martha strenuus lector coniicere potest.

29. Sciendum vero est, quod omnis conuersus ad Deum, prius per actiuam vitam, hoc est, simplicem actionem exhaurire debet pristina vitia, quae se illi in via Dei opponunt, et sic demum ad contemplationem surgere; qualiter defaecatus ab omni faece peccaminum, mundo corde, et iusto corpore ea, quae Dei sunt, libere valeat speculari.

30. Nam qui per simplicem actionem ad bene operandum necdum idoneus est, nequaquam se ad contemplationem extendere debet; ne forte

dum indiscrete inchoare appetit, quod perseuerare non valet, lapsus deficiat, et ea, quae renunciauit, rursus repetat, et fiant nouissima peiora prioribus.

31. Hoc quippe significat, quod Veritas vniuersos infirmos mente ab hac intentione salubriter compescens, ait: *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te*, per quem signatur vita contemplatiua, *erue eum, et proiice abs te*. Duo quippe oculi in facie, actiua vita, et contemplatiua in homine.

Matth. 5. 29.

32. Qui igitur per contemplationem docebat errorem, melius est, si euulso contemplationis oculo, seruet sibi vnum vitae actualis obtutum, vt sit vtilius illi per simplicem actionem ire ad vitam, quam per contemplationis errorem mitti in gehennam inextinguibilem.

33. Hoc rursus idem Dominus in eo, quem a legione daemonum curauit, ostendit, quum illum se sequi volentem prohibuit, dicens: *Vade in domum tuam, et narra, quanta tibi fecerit Deus*: hoc mystice exprimens, quia qui multis vitiis adhuc noxius est, Deum sequi per contemplationem non potest.

Matth. 9. 6.

34. Hoc etiam lex figuraliter praecipit, quum dicit: *Siquis aedificauit domum nouam, et non dedicauit eam, vadat, et reuertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, et alius homo dedicet eam. Quis est homo, qui plantauit vineam, et necdum fecit eam esse communem, ex qua vesci possit? Vadat, et reuertatur in domum suam*, et cetera.

Deut. 20. 5.

35. Id est, qui adhuc per simplicem vitam neque se optime regere nouit, neque domui suae praeesse scit, ad spiritualem malitiam, hoc est, ad sacerdotale ministerium nequaquam conspirare debebit: ne forte per ignauiam mentis, et vitam reprobam et ipse pereat, et ceteris se sequentibus exemplum perditionis relinquat.

36. De talibus ait Apostolus: *Qui enim domui suae praeesse nescit, quomodo ecclesiae Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli*.

1. Tim. 3. v. 5. 6.

37. Sciendum vero est, quod actiua actio ad obtinendam vitam si recte, vt decet, teneatur, absque contemplatiua, id est, absque rerum remuneratione sibi sufficit, etiam si cuncta, quae habet, renunciare non valeat. Contemplatiua autem, quousque mortaliter viuimus, sine actiua se explicare non valet.

38. Nemo quippe tam perfecte in hac vita in Dei contemplatione suspensus viuere potest, vt saltem propter carnis infirmitatem, et fraternam compassionem ad terrenam actionem descendere illi necessarium non sit.

39. Quamobrem actiua vita hic habet inchoationem, et finem: contemplatiua autem in hac vita incipit, sed in futura percipitur. Et ideo non ante mortem carnis, sed post mortem ad id, quod ardenter diligit, peruenire potest.

forte, *perficitur*.

APPENDIX XV.

Norma viuendi.

1. Age, fili, vt oportet: age, vt decet: age, vt dignum est. Propone tibi, vt non pecces, vt culpas tuas non reiteres, post lapsum denuo ne delinquas: bona, et mala, prout eueniunt, tolera: quaecumque eueniunt, mente libera sustine: patientiae, et mansuetudini ante omnia operam des: irrisionem despiciendo supera: sagittas contumeliae patientiae clypeo frange: praepara contra omnem aspectum clypeum patientiae: contra linguae gladium tolerantiae praebe scutum: tacendo siquidem melius vinces. Vide Isidoriana cap. 82. Patientia.

2. Disce a Christo modestiam, disce et moderantiam, tolerantiamque Christi attende, et non dolebis iniurias. Maxima est virtus, si non laedis, a quo laesus fueris, vel etsi laesus permittis. Maxima est virtus, si cuicumque nocere potuisti, parcis: quando enim cruciaris propterea, peccata tua praecingunt te: quando minaris, mala tua iter faciunt: quidquid tibi aduersi euenit, propter peccata tua tibi euenit. Consideratione igitur iustitiae dolorem tempera, melius dolorem portabis, si pro quibus tibi eueniunt, intendas.

3. Quum igitur tibi derogatur, ora: quum maledicitur, tunc benedic, maledictioni benedictionem oppone, et irascentem patientia delinire stude, blandimento iracundiam feruescentem dispelle, nequitiam bonitate verbi vince, malitiam benignitate, inimicos omnes modestia placa: aliorum mala tua bonitate supera. Tranquilla mente illatas contumelias perde, aperi tranquillo corde dolores: vulnus in imo corde, quamuis graue sit, apertum euaporat: valde autem comedit animum inclusum. Quanto enim magis tegis, tanto magis auges: aperi igitur grato animo, et non te excruciet.

4. Si tristaueris in aliquo fratrem tuum, satisfac ei. Si peccaueris in illum, poenitentiam age cum eo. Si offenderis aliquem, propitia eum prece, parce velociter, ad reconciliationem offensioni tuae cito veniam postula, non dormites, nisi conuertaris ad pacem, non requiescas, nisi reconciliatus fueris fratri tuo, reuoca eum celerrimo dilectionis affectu. Reuoca eum humilitate ad gratiam: humilitatis affectu illi te prosterne, et supplici modo veniam deprecare, petenti quoque tibi veniam libenter indulge, et poscenti indulgentiam placatus dimitte. Reconciliatio.

5. Reuerentiam sanctam amplectere, et confestim benigna suscipe charitate: peccanti iuste non dimittas, sed culpam sciturus, quia in te est venturum iudicium; non habebis indulgentiam, nisi dederis. Etsi ille non supplicet, sibique humiliter dimitti non postulet, si peccatum suum mala consuetudine non cognoscat conscientia, tu tamen ex corde relaxa, veniam quoque propria voluntate concede, aufer a corde fraternam offensam, vel offensionem, et alienae nequitiae non seruito: odium enim a Deo separat, nec sanguine fuso deletur.

6. Pacem ama, pacem dilige, pacem cum omnibus habe, et tene, Pax sectanda.

omnesque in mansuetudine, et charitate complectere: praepara amplius amare, quam ameris ipse: non sis in pace infidus, non sis leuis in amicitia, retine semper vinculum constantiae: odientes ad pacem inuita.

Cognitio sui ipsius. 7. Discerne te tuo, non alieno iudicio, nec ex alieno sermone, sed ex tua te mente metire. Nemo melius, et magis scire potest, quid tu scis, quam tu, quum conscius tui es. Quibus vero prodest, si malus, si bonus praediceris, aut quae laus hominum pertinet ad te, si alius es, quam laudaris? Quapropter vita simulationem, vita hypocrisin, sub obscuriori veste non simula sanctitatem. Qualis haberi vis, talis esto professione tua, et habitu: et in incessu tuo sit simplicitas, et in motu puritas: nihil dedecoris, nihil lasciuiae, nihil petulantiae, nihil insolentiae in incessu tuo appareat: gestus enim corporis signum est mentis, non praebeas de te aliis spectaculum, nec aliis obtrectandi locum.

Hypocrisis.

Societas bonorum. 8. Non te adiungas leuibus personis, nec te admisceas vanis: vita malos, caue iniquos, fuge malignos, sperne ignaros, fuga a te turbas hominum, maxime illius aetatis, qui ad vitia proni sunt. Bonis iungere, et sanctis indiuidue sociare. Si feceris, socius conuersationis illius eorum eris, et virtutum: periculum enim est pessimis sociari: melius est eorum odium, quam consortium.

Turpiloquium 9. Claude aures, ne audias aliquid impudicum: vanus enim sermo cito polluit mentem, et facile laeditur turpibus, et malis omnibus, agiturque libenter, quod auditur. Nemo enim creditur odisse, quorum relatione non laeditur: nihil ex ore tuo procedat, quo turpescas, vel quod turpe sit: sed haec erumpant ex ore tuo, et ex labiis, quae aures non polluant audientium: sermo enim vanus conscientiae vanae est index. Mores hominis lingua pandit, et qualis sermo ostenditur, talis animus comprobatur. Ab otioso sermone compesce linguam, nec inania verba loquaris: sermo enim otiosus non erit sine iudicio. Vnusquisque enim redditurus est rationem sermonum suorum: ante vniuscuiusque hominis faciem stabunt verba sua. Qui verba mala non reprimit, ad noxia cito transit: et qui minima non respuit, in maxima valde prorumpit; minorum namque culpa maiorem generat.

Sermo otiosus

10. Particulatim crescunt vitia, et dum parua non cauemus, in magnis prolabimur: minora itaque deuita, et ad maiora non deuenies. Ea, quae loqueris, grauitate, atque doctrina existant culta, sitque sermo tuus irreprehensibilis, ad expectationem audientium vtilis: stude loqui omnino quodlibet, secundum quod oportet: discerne, quid loquaris, quid taceas. Intende, et loquere, et loquendo peritus esto. Multum autem delibera, quod loqui vis, ne reuocare non possis, quod dixeris: fuge casus linguae, nec pateat iniuriae iaculis os tuum. Cum amico semper habeto silentium, vide opportunitatem loquendi, et proferendi sermonem, et expendendi. Maneat in ore tuo mensura, in sermone tuo sit statera, abscinde et a lingua tua vitium detrahendi, et de alieno malo os tuum non coinquines: quod in alio detrahis, hoc in te potius pertimesce.

Detractio.

Curiositas. 11. Quod inter se loquuntur homines, hoc numquam scire desideres,

nec quaeras aliquem, qui dicat tibi, omitte causam, quae ad animam tuam non pertinet, nec oblitus morum tuorum alienos perscruteris: tanto animo corrige vitia tua, quanto studio prospexeris aliena.

12. Omne genus mendacii summopere fuge, non studium loquacium fratrum, nec qualibet fallacia vitam alicuius defendas, nullum mendacium iustum, quod a veritate discordat, in quo etiam prohibetur duplex iuramentum: assiduitas enim periurii assuetudinem facit. Fac bonum, quod spopondisti, non in verba facilis, sed etiam factis, et operibus difficilis: sine consideratione vmquam nil facias, vel praesumas: quando poteris facere, non pollicearis facere. Multum Deo reus eris, si non reddideris, quod voues; in malis autem promissis rescinde fidem. Non est promissio, quae dolore adimpletur. Mendacium.

13. Si vis tuas adimplere virtutes, prodere noli: occulta virtutes pro elatione, absconde bona facta pro arrogantia, fuge videri, quod esse meruisti: qui manifestando poteras amittere, tacendo custodi. Vitia vero cordis tui reuela, prauas cogitationes manifesta illico, peccatum enim reuelatum cito curatur, simulata culpa crescit. Si patet vitium, ex magno fit pusillum: si latet peccatum, ex minimo fit maximum. Melius est autem, vt vites vitium, quam vt emendes, ne forte quum incurreris, pessima consuetudine reuocare non possis. Consuetudinis vincula vix soluuntur, et inolita diu tardius corriguntur. Vanagloria.

14. Incipientem diu delibera sententiam, et quod vis diu agere, diu exquire, proba, et age: nil enim in agendo praecipiti consilio, sed mora melius est, in rebus autem bonis tarditas remoueatur: in bonis enim dilatio nocet, et quod expedit, differre impedit. In bonis absit remissa segnities, absit negligentia, carnis vitia cito captant inertes: per torporem enim vires, et ingenium defluunt, et desidia natura corrumpitur: hebetudo scientiae lumen extinguit, solertia autem meliorem reddit: ardentius fit ingenium subiuncto studio, et tardiora ingenia studiis acuuntur. Torporem naturae industria excitat, spiritus tarditatem assiduitas acuit. Expergiscentia perficit spiritum, expergiscentia plus scitur, saepe namque consuetudinem superat, saepe ex consuetudine naturae est effectus, assiduitas enim mores facit, iugis vsus in naturam se vertit: quod cum difficultate per vsum sine difficultate perficies. Prudentia.

15. Disce, quod nescis, ne doctor inutilis inueniaris: bonum autem, quod didiceris, doce; sapientiam quum ceteris impertieris, tibi hanc auges, sapientia exinde longior fit, retinendo minor est, et dum plus confertur, abundat. Verba tua quum praecedunt opus, quae ore promis, quae ore promittis, opere adimple, quae verbis doces, executione exhibe, et ostende. Esto non solum magister, sed imitator virtutum. Si doces, et facis, tunc gloriosus eris. Non enim satis est laudare, quod dixeris, nisi dictis facta commisceas. In doctrina tui ipsius ab humana te laude tempera: sic instrue alios, vt teipsum custodias, sic doce, vt humilitatis gratiam non amittas. Doctrina.

16. Caue, ne, dum alios docendo erigis, ipse laudis appetitione de-

rogeris. Quum autem instruis eos, obscuritate noli vti, sed ita dic, vt intelligaris, ne loquendo simplicibus displiceas, ne prudentes offendas: iuxta spiritum audientium erit sermo doctorum. Secundum mores incipienda est doctrina; iuxta vulnus adhibenda sunt remedia, variae enim voluntates, diuersam disciplinam desiderant. Vnusquisque igitur secundum suam professionem est docendus. Inspicienda est vtilitas personarum, et vnumquemque taliter in erudiendo tracta. Committe omnibus secreta professionis tuae, loquere aperte.

17. Cunctis operta paucis annuncia: ne erubescas loqui, quod nosti defendere: et quod tibi scientiae sentis deesse, ab aliis quaere: quaerendo enim obtecta clarescunt, et difficilia conferendo aperiuntur. Nulla sit tibi curiositas sciendi latentia, nec vltra quam scriptum erit, quaeras scientiam. Non cupias, quod scire non licet. In disputatione non contradicas iustitiae: nec contendas euacuare, quod rectum est: in omni disputatione rectum tene, et plus dilige audire, quam loqui. In principio audi, in fine loquere. In omni re finis attendatur, extrema quaerantur, meliorque est sermo nouissimus, quam primus.

De perfectione.

Obsequium.

18. Venerare omnes scientia, et vita meliores, et vnumquemque pro suo merito sanctitatis potiori gradui competentem reuerentiam tribue, nec te aequalem sanctiori exhibeas. Senioribus praesta obedientiam, et eorum senio obsequio obedi. Cunctis in praeceptis sic obtempera, vt obtemperando hominum votis Deum non offendas. Malum visus facere, non consuescas, nec adhuc si poenae immineant, peccanti cuiquam non acquiescas: melius namque est pati mortem, quam perniciosa mala adimplere. Non solum quippe factorum, sed conscius peccati tenetur obnoxius: neque immunis est a scelere, qui, vt faceret male, obediuit. Similis est, qui obtemperat malo, ei, qui facit malum: facientem, et obsequentem pari poena constringe.

19. A subditis magis venerari, quam timeri stude, vt tibi plus dilectionis officio, quam contradictionis necessitate adhaereant. Subiecti te plus reuereantur, quam timeant: ex reuerentia enim amor procedit, et odium tremor confert, fidem metus tollit, affectus restituit: timor non seruat diuturnam fidem: vbi timor audet, eum sequitur robur: vbi timor, audentia sequitur, et vbi metus, desperatio occurrit. Quapropter tempera oris sementem, summaque bonitate subditos conuenit regere: non sis terribilis in subiectis, sed sic dominare, vt tibi delectent seruire.

Modus in rebus.

20. Tene modum in omni tempore, vt nihil intemperatum agas, nec minus, nec vltra, quam oportet, nec in bonis nisi moderatus esse non debes. Omnia enim medicamenta vtilia sunt, et cum tempore omnia fiunt vtilia: recta enim immoderato vsu corrumpuntur, omnis nimietas in vitio est: prospice igitur, quid aptum sit tibi, et tempori, et vbi, quando, quare, quamdiu facere debeatur, causas rerum, et tempora inspice, et singulorum operum discretiones diligenter distingue.

21. Dignosce omnia, quae agis, quare bonum incipias, quare peragas: in omni operatione discretionem tene, nec in aliquo indiscretus sis.

Quum

Quum bene discreueris opus tuum, multa sunt consuetudine vitiata, multa prauo vsu praesumpta, et multa contra pudicos mores vsurpata, tunc minime consuetudinem serua, et legem, vsus auctoritati cedat, prauum vsum lex, et ratio vincant. Testimonio tuo nulli noceas, nec ad alicuius periculum vocem testificationis adhibeas. Sermo tuus nec animam cuiusquam, nec res impediat, nullum contra veritatem defendas. Testimonium.

22. Quum iudicas, ne vllius personae affectu deflectaris, a viro paupere, aut a diuite causam prospice, non personam. Sperne munus, ne per hoc iustitia corrumpatur: munera enim semper veritatem praeuaricant, et cito a viro violatur iustitia. De iusto iudicio temporalia lucra non appetas, pro iustitia nullum tibi praemium quaeras; dum iudicas, pro futuro serua mercedem, nec quaeras in terra rependi, quod tibi in futuro debetur. Excute manus tuas ab omni munere, si in caelis velis habitare; in iudicio quoque sine misericordia sedeas. Custodi iustitiam discretionis, et noli plus iustus esse, quam oportet. Omne enim, quod nimium est, vitium est. Iustitia.

23. Impia iustitia est fragilitati humanae non ignoscere: non igitur ames damnare, sed emendare potius, quam corrigere. Tene rigorem in discretione iustitiae, iudicii examen sequatur pietas, disciplinae rigorem temperet indulgentia, ita clemens esto in alienis delictis, sicut in tuis, nec quemquam districtius iudices, quam sicut teipsum. Sic alios iudica, vt te iudicari cupis: dum enim indulges aliena peccata, tibi misereris, iudicium, quod aliis imponis, ipse portabis. In eo enim, in quo iudicas, es iudicandus; in qua mensura mensus fueris, remetietur tibi.

24. Omnia, quae inquisieris, cum iustitia definias, numquam iudices suspicionis arbitrio: ante proba, tunc iudica: non enim, qui accusatur, sed criminator reus est: periculum est aliquid praesumptuose iudicare. In ambiguis de iudicio serua sententiam. Qui nosti tua, quando nescis, diuino serua iudicio: non nitaris damnare iudicio humano, quod Deus suo examini seruat: incerta non iudicemus, quoadusque nouissime veniat Dominus, qui latentia producat in lucem. Quamuis enim non credenda sunt, ideo tamen dimittentur, nisi quae certis indiciis approbantur, et non quae manifesto examini committuntur, et non quae ordine iudiciario comprobantur. Iudicium rectum.

25. In summo honore tibi suprema sit veritas; quamuis sublimis sis potestatis, in te celsitudinem reprime: non te extollat honor, sed praesideat humilitas culmen sublimitatis. Tanto esto maiori humilitate conspicuus, quanto es magna dignitate praeclarus. Impositas tibi curas humiliter exple, et traditum tibi ministerium mente subdita suscipe. Esto obediens diuinae dispositioni, et voluntati eius contraire non audeas. Iura potestatis adeptae moderanter exerce, et omnia non turbulento, sed tranquillo corde dispone. Caue honores, quos sine culpa tenere non poteris. Sublimitas enim honorum magnitudo scelerum: in maiori gradu sine dubio poena maior.

26. Si vis esse quietus, nihil seculi appetas. Semper requiem mentis habebis, si a te curam mundi abiicias, semperque quiete aeterna frueris, Contemptus mundi.

si te a strepitu terrenarum rerum abstraxeris. Abiice a te, quidquid bonum propositum impedire poterit, et toto animo odies damna, quae diligit mundus. Quidquid habes, habeto ad misericordiam. Suffragatur virtus tua in operibus. Non eligas, cui miserearis, ne forte praetereas illum, qui meretur accipere. Omnibus da, ne forte cui non dederis, ipse sit Christus: et cui largiris, cum hilaritate largire: et quidquid tribuis, cum affectu tribue: tribue misericordiam sine murmuratione, praebe eleemosynam sine taedio.

Eleemosyna.

27. Maior autem sit beneuolentia, quam quod datur. Maior sit gratia, quam quod impenditur; tale enim erit opus tuum, qualis fuerit intentio tua. Quod enim affectu bono dispensatur, hoc accipit Deus; qui autem cum taedio dat, perdit mercedem suam. Qui cum tristitia manum porrigit, fructum amittit remunerationis: non est misericordia, vbi non est beneuolentia. De tuis iustis laboribus ministra pauperibus. Non auferas vni, vnde tribuas alteri. Nihil prodest, si alium inde reficis, vnde alium inanem facis. Condemnat miseratio ista, non propitiat. Bonum, quod facis, misericordiae causa, non iactantiae facito: nil propter temporalem opinionem, nihil propter famam, sed propter vitam aeternam, et Dei charitatem. Quidquid agis, pro futura mercede age, aeternae remunerationis expectatio te teneat. Amplius quidquid egeris causa gloriae, hoc est facti tui.

28. Si dederis ita, vt hominibus innotescat, non homini, sed propriae personae praestitisti, nec quod ad aeternae, sed quod ad huius gloriam proficit. Ecce accepisti modica, data est tibi norma viuendi: nulla te ignorantia excusat, non es iam vitae nescius, non es imprudens, aut ignarus, legem, quam debes sequi, dispositionis qualis esse debeas, descripsi. Cognitiones mandatorum habes. Iam scis, quid est recte viuere, vide, ne vltra offendas, vide, ne, quod recipis legendo, contemnas viuendo. Bonum scire, acceptum retine, et imple opere, quod didicisti praeceptione. Vide deinceps, ne bonum, quod accepisti, despicias. Amen.

forte, *huius vitae*.

APPENDIX XVI.

Exhortatio poenitendi cum consolatione, et misericordia Dei, ad animam futura iudicia formidantem.

Vide Isidoriana c.81. n.19. et seqq.

Cur fluctuas, anima, moerorum quassata procellis?
Vsquequo multimoda cogitatione turbaris?
Mens confusa taediis, itineris deuia carpens,
Tramites caliginis subducta luce percurrit.
Non ablatas res, cellulas mundi, fascesque suspires:
Nec casus honoris, sed ruinas animae plora.
Non haec defunctoria doleas exitia carnis:
Sed perseuerantia tartari tormenta formida.
Nec aerumnas carceris abigas, quibus fine carebis:
Sed iuges auerni miserias prospectans euita.

Quae hic redimi facili compendio possunt,
Si mundi affectus in amorem Christi conuertas,
Et te non negligas ab iniquitate priuare.
Cuncta peccata a corde diuulsa propellas,
Res iniquas penitus remoue, saltemque percussus,
Abhorre, vt sinceritate rudi vel sero reniteas.
Abiecit te mundus, percussitque, rescripsit, derisit.
Quare non consideras, quid a te Christus exquirit?
Non humana manu talia te perpeti putes,
Sed haec prouenisse diuino iudicio crede.
Irritasti contra te Dominum offensa delicti,
Qui te flagris arguens corripit, coercet, affligit,
Flagelli impendio monet, vt errata cognoscas:
Et agnita poenitens corrigas, distringas, emendes.
Hoc sentire debes, quod instanti verbere pulsatus,
Vt beneuolus a malo segregatus existas:
Et perniciosa respuens, innoxia quaeras.
Vult contritionis nunc te examinare camino,
Quo conflatus pristinas vitiorum sordes amittas.
Cur ergo per quaequam diffusus mente vacua curris?
Ad calcem examinis sensus tui collige gressus.
Discute cor tuum, cautius interroga mentem.
Quid ludibriosum retinet, vel gessit, exponat.
Quid saeuum, quid noxium concepit, vel operit, pandat:
Et dum est licentia, totum praedamnare festina.
Ecce perpetrata cuncta coram oculis constant,
Et secreto murmure mens vniuersa proponit.
Quid admissa crimina nisi lamenta requirunt?
Quid vult facti vulnus, nisi malagmata fletus?
Nullum scelus aliter nisi poenitendo
Expiatur: immo puniendo, ne sit iam vltra,
Deletur. Ergo si ruisse nequiter viuendo
Displicet, surge decenter. Melius agendo praecurre
Iudicem futurum, timens perdentem iniquos.
Hunc post seculi crimina opere iustitiae placa.
Atros ignes inferi, quod est mors secunda, pauesce:
Sed admissa poenitens puni peccata, et viues.
In hac vita lacrymis extingue tartari flammas,
Et necando crimina vires euacua mortis.
Mors illic non repetit, quos hic viuentes amittit.
Nam qui se peccato dirimit, iustitiae iungit:
Et spiritus vitae obsequens mandata custodit,
Peccata repudians morti seruire contemnit.
Vltra iam non moritur, nec mors dominabitur illi,
Neque eum tartarum excipiet in morte, sed caelum,

Nullatenus dubites in hoc, nec vnquam diffidas:
Nam sic protestanda diuina dicta decernunt:
Ad regnum profecto transierunt cum Christo victuri,
Qui poenituisse mala perpetrata probantur.
Nulla te res dubium de misericordia reddat.
Nam parcere Deus promptus est clementer indignis:
Atque poenitentibus veniam libenter donare.
Tantum si poeniteas, nec iam poenitenda committas:
Et ob hoc irrisor, atque subsannator vocatus,
Vertas poenitentiam in punitionem pericli.
Labor sine fructu est, et spes vanissima valde,
Sic peccata plangere, vt non desinatur peccare.
Quasi quis instructa destruat, diruta reformet,
Si, quod lauat hodie, polluat, et sordidet cras:
Sic enim non lotus habetur, sed semper immundus.
Nec capit huiusmodi veniam, sed prouocat iram:
Quoniam non diluit, sed dilatat criminum gesta.
Tu denique cautius talium exempla declinans,
Et iam peccasse poenitere, et iam peccare desiste.
Dissipa praeteritas lacrymarum opere culpas.
Da eleemosynam, si habes, redime probra,
Et sequi vanissima respue, contemnere cura.
Sit iam abdicabile, sit abominabile semper peccatum,
Quod caelo distrahit, in infernum deponit.
Melius sit regni gloriam nitore carpere,
Quam regni iacturam sordium horrore perferre.
Conuersus ad Dominum post tenebras lucem arripe,
Amplectensque vitam mortalia facta relinque.
Confitere illi, compungere, plangito, roga,
Dic, peccaui nimium, parce, miserere, proclama.
Curua cordis genua, prostratus corpore in terram.
Obsecra assidue, profusis lacrymis ora,
Lenias vt humilis, quem exasperasti superbus.
Nam Dei clementiam humiles, et flentes acquirunt,
Non ridentes impetrant, neque contumaces exorant.
Certo te poeniteat, perperam quaecumque gessisti,
Vt odiens horreas, quidquid indecenter amabas.
Quod pudore congruo rubor verecundus aspernit,
Rite demum veniam lacrymarum prece requiras.
His namque fomentis animae peccata medetur.
Et omnia vulnera priscam sanitatem receptant.
Sic namque diuinum sedas cito furorem:
Sic profecto capies, quidquid lacrymando deposcis:
Sic denique poteris euadere, quidquid
Claudit, obligat, officit, affligit, obumbrat,

Et ad Dei gratiam hoc modo redire gaudebis.
Quamuis sis peccator impius, malignus, iniquus,
Criminis omni genere, contagioque pollutus,
Pete a Deo veniam, haesitans nequaquam in fide,
Qui omni peccamine cunctos poenitentes expurgat.
Omne dimittit facinus vera poenitudo delicti:
Nec est crimen vllum, quod nequaquam lacrymae tergant.
Quamuis de iustitia terreat iudicii dies,
Nunc misericordia certa poenitudo potitur.
Delinquentem Deus de praeterito damnat,
Si bonus ex malo fuerit extremo repertus,
Vt dicitur impio, Si impietates relinquat,
Opera iustitiae faciat, extremo conuersus,
Impietas illius omnis oblita demetur,
Mortique sublatus aeterna per secula viuet.
Sic denique Paulus fidelis ex infido factus
Cunctis caret criminibus, quae impie gesserat olim.
Sic ex publicano venit euangelista Matthaeus.
Sicque Cyprianus ex mago sacerdos, et martyr. Vide Isidoriana loc. cit.
Sic et Augustinus ardentior carnis amator,
Fit ex manichaeo mundi probatus magister.
Sic et Niniuitae impia, obscoena, nefanda deflentes
Flagitia, vitam poenitendo merentur.
Manasses, qui idolis templum repleuerat Dei,
Et de caelo pridem datam prophanauerat legem,
Post amisso regno captiuus, et ferreis vinculis multis
Ligatus Dominum poenitentia placans, regno
Restitutus est, nexibus, culpisque solutus.
Sic Dauid stupri culpam, homicidiique redemit,
Et Achaz similiter caelitus pendentem euasit iram.
De quo cominus dixerat vlcisci Deus.
Petrus fide lapsus, rursus poenitendo resurgit.
Sic et euangelii meretrix, ac publicanus
Paruis fusis lacrymis multo se piaculo mundant.
Et plurimi alii, quos olim Scripturae declarant
Post crimina caelibes factos poenitudine viros.
Sic e contra polum habentes ad tartara cadunt,
Qui bona priora malum appetendo relinquunt.
Vt dicitur iusto: Si ab iniquitate
Egressus iniquus extiterit, iustitia omnis fortasse aliquid deest.
Eius depereat, et ipse morte damnetur.
Sic Iudas olim subito malignus effectus,
Omne bonum perdidit, quod dudum beate peregit.
Sic et Salomoni nihil imputatur bono,
Quod antea gessit, sed extremo malo damnatur.

In qua voluntate postremo quispiam, vel actu
Fuerit inuentus, in hac iudicandus erit, sicut
De hoc ipso Dominus locutus est dicens,
In quo te inuenero, in hoc te iudicabo.
Et si credis amplius, hos ipsos diligit Deus,
Qui post prauitates esse rectiores student:
Ac sic se post vitia virtutibus magnis exercent,
Quam qui mala grauia numquam perpetrasse noscuntur,
Et bona praecipue torpentes agere piget.
Sicut quispiam dominus illum magis seruum
Amplectitur, qui post damna potiora lucra reportat,
Quam qui nihil perdidit, et nihil augmenti fecit.
Sic imperator illum magis militem amat,
Qui post fugam remeans, hostem persequendo prosternit,
Quam qui numquam fugit, et nil vmquam fortiter fecit,
Sic agricola illam terram plus amat, quae vberes illi
Post spinas affert fruges, quam quae spinas numquam nutriuit,
Et fertilem messem numquam aliquando produxit.
Non desperes veniam, sed potius spera salutem,
Si facturus optima, pessima damnare decernas.
Corrige delictum, muta mores, renoua vitam,
Et nulla te plecti dolebis postea poena.
Non erit in crimine, quem poenitet ante fuisse;
Nec dicetur impius, qui fuerit denuo pius.
Sequentia vero carmina constructa lamentis
Suspirando lectita, nonnumquam plorando decanta.
Nam potest Dominus transferre in gaudium luctum,
Et aduersa omnia in prosperitatem mutare.
Quem aeternis laudibus glorificant in caelo caeli,
Et summis honoribus cultores efferunt mundi. Amen.

Editio, *damna quaedam potiora*.

Editio, *quam illam, quae tribulos vel spinas*.

APPENDIX XVII.

Lamentum Poenitentiae.

Vide Isidoriana c. 81. n. 25. et seqq.

Audi, Christe, tristem fletum,
Amarumque canticum:
Quod perculsus, et contritus
Modulatur spiritus,
Cerne lacrymarum fluxus,
Et ausculta gemitus.
Ad te multum vulneratus
Vocem fletus eleuans,
Alta de profundo cordis
Emitto suspiria,
Precibus si forte velis
Placatus ignoscere.
Alleua calamitatis
Importunae pondera,
Quae me diutius premit,
Et elidit impie,
Nec discedit, vt resumam
Vitae respiraculum.
Ablato consolatore,
Quadro clausus lapide;

Gémo lugens, et suspiro,
Miserere, clamitans,
Pulso rogans tota die,
Sed tu semper dilatas.

Ad iuuentutis delictum,
Et ad ignorantiae,
Non me teneas, exoro:
Sed misericorditer
Praetermissum hoc dispone
Iam indigno parcere.

Ab antiqua pietate
Ne declines, obsecro:
Nam iustitiae rigorem
Si me sequi iubeas,
Mille sum debitor poenis,
Mille dignus mortibus.

Aspice iam, Deus clemens,
Aerumnas, quas tolero,
Remoue contritiones,
Et flagella prohibe:
Ne me, precor, indignatus
Opprimas, et conteras.

Annos meos in dolore,
Vitam in gemitibus
Vilis factus consummaui:
Parce mihi, deprecor,
Iam non possum sustinere,
Da dextram, et eripe.

Aggrauasti manum plagae
Super me validius,
Carnem dira flagellorum
Vltione conterens,
Caede, ferro, sorde, peste,
Tenebrarum carcere.

Auges tempora pressurae,
Luctus addis onera,
Differens afflicto valde
Dare mihi requiem,
Contra quod grates rependo,
Non resultans murmuro.

[*Abes pro habes.*]

Abes, dico, veritatem,
Vt occidas impium:
Sed rogo post disciplinam
Da placatus veniam,
Quia non mortem iniqui,
Sed vitam desideras.

Accuso me, non excuso,
Laudans te, quod mitis es,
Iuxta modum delictorum
Parua datur vltio,
Haec, et ampliora, clamo,
Dignus sum excipere.

Ad remedium malorum
Aeterni iudicii,
Satius nunc (est) flagello
Temporali percuti,
Quam perennibus futuro
Dari cruciatibus.

Adhibe, si placet, adhuc
Tormentorum stimulos,
Quibus defluant veterna,
Putridaque crimina:
Salus tantum, vita demum
Subsequatur morbidum.

Adhibe, sed non iratus,
Vt sit tolerabile,
Quod me propter mea iubes
Perpeti facinora:
Quatenus correpto rursum
Sis mitis post verbera.

Amarum hoc est, et leue,
Quia pertransibile,
Sed amarius, et graue,
Quod irreuocabile,
Quo poenarum non est finis,
Nec dolori requies.

Ardens illic vrit flamma
Damnatorum corpora,
Vltra reditum non sperat,
Quem illa susceperit,
Cuius pauore tabesco
Liquesco formidine.

Arbiter, et testis aequus
Ipse dum adueneris
Iustam reddere mercedem
Singulorum meritis,
Quo me saluare decernas,
Opus non inuenies.

A Deo districtum cernens
Examen iudicii,

Duco vitam in moerore
Iugiter, et gemitu,
Iustum iudicem visurus
Iam pauesco territus.
Amarus, et pauidus tunc
Vultus tuus impiis,
Per quem nullus impunitus
Erit habens crimina,
Nisi qui lacrymis illa
Nunc viuens absterserit.
A tranquillitate tua
Tu numquam mutaberis,
Sed mitis parebis iustis,
Terribilis impiis,
Quos habuerit de culpa
Reos conscientia.
Ab iniquis iustos omnes
Segregans velociter,
Pones hoedos ad sinistram,
Et agnos ad dexteram,
Hos aeternae luci dabis,
Illos autem tenebris.
Ab ira furoris tui
Quis non conturbabitur?
Quae a nulla creatura
Cohiberi poterit,
Quum peremeris iniquos
Oris tui gladio.
Amputans verbo, non ferro,
Ceruices peccantium,
Tu perdes in tempestate
Festinantes impios,
Vitae sempiternae iustis
Collaturus praemia.
Accipite, dicet illis,
Regnum paratum est vobis
Pro fructibus iustitiae,
Et misericordiae,
His, et illis, quae fecistis,
Cuncta tu testificans.
Astabunt ante tribunal
Tuum omnes animae,
Quidquid gesserint in carne, Editio, *gesserit in carne*.
Narrantes ad singula,
Quid tam pro nefandis miser
Criminibus respondeam?
Assertio phalerata
Iustum nullum faciet:
Actus boni tantum facta,
Non verba recipies,
Data singulis talenta
Cum vsuris expetens.
Abactis, et refutatis
Excusationibus,
En homo tantum dicetur,
Et opera illius,
Quae praecernens, vt meretur,
Confestim recipiet.
Arcana tunc secretorum
Omnis conscientiae
Sic lustrabis, velut vultus
Cernitur in speculo,
Heu mihi! qui parebo,
Peior omni pessimo?
Ad personam non conuertes
Visum, sed ad merita:
Nec natalibus insignem,
Sublimem prudentia.
Facies tibi consortem,
Sed insontem opere.
Abominabilis erit
Coram te iniquitas,
Nullus enim immundorum
Tibi sociabitur,
Quomodo tunc foetens hircus
Mundis iungar ouibus?
Ante te iusti nec erit
Secura iustitia,
Quam si districte perquiras,
Et ipsa peccatum est,
Qui si iusto nisi parcas, forte, *Etsi iustus*.
Vae periclitabitur.
Arguens in veritate
Decernes iudicium,
Et in aequitate tua
Iustus vix saluabitur,
Vbi tunc ego parebo
Peccator, et impius?
Annalibus reseratis,
Nudabuntur publice

Omnium

Omnium hominum facta,
Cogitatus impii,
In statera tu librabis
Omnia in pondere.
Appenso bono, vel malo,
Pars haec operarium
Vindicabit, quam momenti
Lance declinauerit,
Quid agam, si pondus mali
Me laeua iactauerit?
A iustitia diuerti
Nullo modo poteris,
Nec personam acceptabis,
Nec vllius munera:
Sed reddes vnicuique
Iuxta sua opera.
Aspicient mali iustos,
Quum beatitudinem
Gloriae promeruerint, (forte, *meruerint*.)
Et dolebunt acriter,
Quod non vixerint sic iuste,
Vt sic essent liberi.
A dolore in dolorem
Nequiorem transient,
Quum, abite, maledicti,
Illis ipse dixerit,
In ignem, qui est paratus
Vobis, et diabolo,
A requie beatorum
Vita, vel consortio
Se sublatos intuentes,
Iunctosque diabolo,
Vt aeternis cum eodem
Dentur cruciatibus.
Alleuabunt vlulatum,
Et rugitum immanem,
Planctum magnum facientes
Amarum, et validum,
Quale numquam fuit factum,
Neque dictum, vel visum.
Ad gentem gens, vir ad virum
Pectora percutient,
Tribus ad tribum, et regnum
Contra regnum ferient,
Viri denique seorsum,
Et seorsum feminae.
Angeli tunc copulabunt
Scelere consimiles,
Quos cursim praecipitantes
Dabunt flammis inferi,
Vt par poena semper vrat,
Quos par culpa sociat.
Habebunt vitae praecisi,
Sublatique gaudio,
Quo perennis erit luctus,
Dolorque perseuerans,
Et consolatio nulla,
Nec vnquam reuersio.
A te quisquam non reuoluet
Prolatum iudicium,
Nec ab illo, quem tu ipse
Iudicans perdideris,
Vltione sempiterna
Prauos omnes puniens.
A Deo praerogatiua
Mitto precum commoda,
Fundens lacrymas, dum viuo,
Rogans, dum intelligo,
Ne me iuxta mala mea
Condemnandum censeas.
Aspera sunt, quae peregi,
Acerba, et grauia:
Propter quae si persequi
Me iuste decreueris,
Morti debitor, et poenae
Noui, quod reperies. (forte, *si persequi me iuste tu decreueris, Morti debitum*.)
Ad iniquitatem meam
Si conuertas oculos,
Facto, poena quae condignum
Neminem reperies,
Cum quo me cremandum putes,
Comburendum censeas. (forte, *poenaque condignum*)
Ad delictorum mensuram,
Criminumque copiam,
Ipsae poenae tartarorum
Vix credo sufficient,
Dum nec talia, nec tanta
Quis iniquus fecerit.
Anxius ob hoc suspiro,
Quod impie gesserim,

Pessimorum peccatorum
Saucius sum vulnere,
Difficile tantis malis
Esse saluus arbitror.
Arctor vndique pressuris,
Comprimor angustiis,
Fluctuat mens in moerore,
Cor natat in lacrymis,
Nec vlla timore multo
Requies est animi.
Arui, polique, marisque
Non turbabor sinibus, forte, *non tutabor*.
Quin et haec ignis ardore
Resoluta defluent,
Vbi me miser abscondam?
Quo ante te fugiam?
Ab immensitate tua
Mundi gyrus clauditur?
Caelum, terramque tu reptes, forte, *tu regis*.
Et sine te nihil est,
Qui placatum te non habet,
Iratum quo fugiet?
Agitur mens aegra passim,
Diuersa considerans,
Nec elucet euadendi
Vspiam effugium,
Sed abs te, Domine, fuga,
Et ad te reuersio.
Arma sumens poenitentis
Saccum, et cilicium,
Pulso pietatis aures
Viscera clementiae,
Verba fletus, et doloris
Ingerens cum lacrymis.
Audi preces, et placare,
Mens quas aegra parturit,
Consideransque dolores
Impende malagmata,
Quia tua sum factura,
Tuaque plasmatio.
Adhibe, precor, medelam,
Pessimis vulneribus,
Profluentia praestringens
Vitiorum vlcera,
Corrupta redintegrando
Sanitate perpeti.
Aufer me de luto faecis
Peccatorum omnium:
Emundare non contemnas,
Antequam discutias:
Et non ero tunc immundus,
Si me nunc piaueris.
Accipis et peccatores,
Sed quos nunc iustificas,
Respicis multos, vt Petrum,
Si deflentes poenitent,
Sicque lapsos ad inferna,
Reuehis ad aethera.
Apud te redemptio est,
Et misericordia:
Quam nisi propitiatus
Parcere decreueris,
Vae mihi! quod malos omnes
Praecedam ad victimam.
Ac per hoc opto misellus,
Ne fuissem genitus:
Quia et lux ipsa praesens
Iam mihi tenebrae sunt,
Aeternae damnationis
Pauendo perniciem. forte, *paueo*.
Boni nihil habiturus,
Quod malis obiiciam,
Poenarum metu quassata
Tremit conscientia,
Dum formidat infinita
Subire discrimina.
Bone Deus, perituro
Nunc subueni, exoro,
Nunc et ab ira perenni,
Et a morte libera,
Vt, quem iustitia punit,
Tu salues clementia.
Benigne Pater, ignosce,
Quod agnoscens fateor,
Pronuncio malum meum,
Non vindex operio,
Excipe professionem,
Et da indulgentiam.
Bonitatis pietatem
Multis non merentibus,

Gratis peccata dimittens
Indulsisti veniam:
Non defraudes vni, quod tu
Dedisti quamplurimis.
Blanditus confessione
Placaris humilium,
Ad ignoscendum citius
Flentis voce flecteris,
Poenitentis assuetus
Consulere lacrymis.
Breuis non est manus tua,
Vt praestare nequeas,
Multus es ad ignoscendum,
Hinc indulge, clamito,
Miserere, ne disperdas:
Parce, ne interimas.
Biplici, quaeso, flagello
Noli me percutere,
Suspende paululum iram,
Habe patientiam,
Quia multum ego miser,
Sed tu plus misericors.
Conuersus ad pietatem,
Restitue gratiam,
Vitam cum peccato simul
Ne velis extinguere,
Serua benedictionem
Receptandae veniae.
Carnem pro peccato suo,
Quantum placet, attere,
Plagas enim temporales
Libenter excipiam,
Precor tantum, ne perennes
Indignatus inferas.
Doloribus hic afflige,
Moeroribus affice,
Per flagella modo purga,
Ne in futuro punias,
Carnis poena, quae deliquit,
Redimatur anima.
Decerne clementer pie
Perditum requirere,
Mira qui benignitate
Abiectos recolligis,
Et auersos reconuertis;
Oberrantes corrigis.
Errasse me dudum plango;
Pollutus, et prodigus
Meretricio amore,
Bona perdens patria,
Hinc ad te vilis, egenus,
Et percussus remeo.
Ego me indignum loco
Filiorum clamito,
Quod paternitatis tuae
Renuens admonita,
Vagus per quaequam defluxi,
Cucurri per auia.
Feci malum miser ego
In insipientia,
Prouocaui te ad iram
Duris facinoribus,
Quibus digne consternatus,
Magno luctu conteror.
Fletibus tamen reuertor
Confitendo poenitens,
Aufer indignationem
Culpae factus immemor,
Et paterna pietate
Sume, precor, erroneum.

forte, *errulum.*

Punire si tamen adhuc
Plagis me diiudicas,
Fer me sicut, quos diligis,
Castiga, et argue,
Sed clementer, vt emendes,
Non vt interficias.
Graues vt culpae merentur,
Non ita daeseuias,
Tempera seueritatem,
Desine percutere,
Vsque ne plaga contritus
Desperem, et peream.
Hoc interdum te deposco,
Ne tentationibus,
Quibus subinde peruertor,
Violenter obruar,
Victus ne miser succumbam
Da, precor, auxilium.
Heu! dire me tandem, precor,
Ne permittas decipi,

Nam sufferre tentamenta
Daemonum non potero,
Desiderii eorum
Malitiam refrena.

240 Inde te, benigne Deus,
Accliuis efflagito,
Quantulucumque placare,
Vt et hic indulgeas,
Ne longa poena subactus
Miser valde factus sim.

In dolore sempiterno
Carnem ne constituas,
Ne crudeliter exire
Compellatur anima.
245 Da cruciatibus finem,
Requiescat spiritus.

Carpe mores, visita me,
Immo veni, libera,
Surge, dicito captiuo,
Prodi foras, misero,
Releua carcere trusum,
Pande iam absconditum.

Caput, et reliquos artus
Aqua munda dilue,
250 Atque internos squalores
Purifica gratia:
Cunctis vt abire sinas
Defectum feracibus.

Lugeo confusus mala,
Quae gessisse memoror,
Fundo preces, et lamenta,
Contristatus animo,
Precor, oblatam ne neges
Poenitenti veniam.

255 Lacrymae contra peccatum
Non quidem sufficiunt:
Sed quod non valeo paruis
Expiare fletibus,
Oro, pietate demas,
Abluas clementia.

Miseratione tua
Fac iustum ex impio,
Fulgidum de tenebroso,
Nitentem ex horrido,
260 Innocentem ex iniquo,
Viuentem ex mortuo.

Miseratus iam omitte
Noxas mihi criminis,
Eripiens plasma tuum
De manu diaboli,
Memento figmenti tui,
Et esto placabilis.

Manus tuae me fecerunt,
Formauerunt digiti,
265 Corpus in ventre materno
Per membra delineas,
Tua virtute creatam
Quo clausisti animam.

Ne des in ruinam mortis
Opus tuum, Domine,
Propter carnale peccatum,
Quod lamentis elui,
Possibile praedixisti,
Atque vae mirabile.

270 Nullum perire protestans,
Quamuis graui crimine
Carnaliter polluatur,
Si redeat poenitens,
Et non haesitet in fide,
Sumi posse veniam.

Nuncians pro te, et tuis
Missis, et discipulis,
Poenitemini, caelorum
Prope regnum factum est,
275 Et omnis peccati datur
In Christo remissio.

Non in multis iustis ita
Te gaudere perhibes,
Vt in vno erroneo
Peccatis turpissimo,
Veni quaerere, et saluare,
Dolens, quod perierat.

Nulla tam grandis est culpa,
Cui non sit venia,
280 Omne facinus peccati
Delet poenitentia,
Si reiectis malis quisquam
Sanus hanc peregerit.

Nullum est malum, quod nequit
Aboleri lacrymis,

Omne peccatum dixisti
Dimitti hominibus,
Spiritus tantum sancti
Excepta blasphemia.

forte, In Spiritum tantum sanctum.

Numquid fixum verbi tui
Soluetur propositum?
Absit hoc, domin· Deus,
Vt repellas quempiam,
Qui post malum resipiscens
Te conuersus sequitur.
Obiice bonitatem,
Et vince malitiam,
Praebe moram poenitendi,
Tempus mortis dilata,
Fac, vt salus subsequatur,
Ne tollat interitus.
Omnino confidens credo,
Quod nolens perire me,
Subiecisti flagellis,
Quibus resipiscerem,
Vt abominando culpam,
Redirem ad gratiam.
Placeat, Christe, damnatum
Reparare naufragum,
De interitus errore,
Te quaerente, redeam,
Atque de maligno dignus
Efficiar famulus.
Peccaui tibi, peccaui,
Et deliqui nequiter,
Sed conuersum nolo perdas,
Et, quae posco, tribuas,
Vt me mundes ante mortem,
Et, dum viuo, redimas.
Quis fuerim, ne requiras,
Sed quis esse cupio,
Veteri culpa ne quaeso
Reputes damnabilem,
Cerne corrigendi votum,
Et relaxa debitum.
Quamquam de reatu facti
Sit mihi confusio,
Noui, quod de fine quemquam,
At non de principio,
Aut pro bono tu corones,
Aut pro malo iudices.
Recipe, domine pater,
Fuga lapsum famulum,
Tolle mortem poenitenti,
Te precantem libera,
Et cum electis ad vitam
Agni libro reuoca.
Reprobari me ne sinas,
Quem pro meis meritis
Ingenti pressura polis,
Et limas diutius,
Sed quem viuentem fatigas,
Recipe post obitum.
Solue, Christe, vincla pedum,
Ligamenta criminum,
Resera limen obscurum
Tenebrosi carceris,
Redde iam luci sepultum,
Peregrinum patriae.
Tolle furorem perennem
Ab animo principis,
Te propitiante, fiant
Iam mihi placabiles,
Quos aduersos diuturna
Miser ira tolero.
Veni, Iesu, ne tarderis,
Mors antequam rapiat,
Fessum de puluere leua,
Et me reconcilia,
Lacrymas iuges absterge,
Cor triste laetifica.
Christe, qui diuersitate
Gratiarum diues es,
Fructum, et meritum, precor,
Viuenti contribuas,
Ne me sterilem procernens,
Succidas in posterum.
Macerari me post mala
Ne permittas, obsecro:
Habeam munere tuo
Collata, quae offeram,
Quibus a laeua sublatus
Transeam ad dexteram.
Zabulo me non coniungas
Ad mortem cum impiis,

Nec in tartari barathro
Patiaris obrui,
Qui venisti te credentes
De morte redimere.
Gloriam iam vigil canam
Alphabetum finiens,
Tibi Patri, Filioque,
Inclito Paraclito,
Cui laus erit, et potestas
Per aeterna secula. Amen.

APPENDIX XVIII.

ORATIO

Pro correptione vitae flenda semper peccata.

[Vide Isidoriana cap. 81. n. 29.] 1. Deus omnium mirabilium auctor, misericordiarum pater, et consolationis, in tribulatione refrigerium, cuius gratia praeuentus homo sua peccata considerat, plangit, et emendat: cuius respectu, et munere incipit vel bonum facere, vitare malum, et refutare, sequi iustitiam, et declinare ab iniquitate, desiderare perennia, et horrescere peritura, confiteri misericordias tuas, et abnegare impietates suas: quia nihil proprium habet homo, sed conuersio, et profectus illius donum tuum est: nec a se quisquam potest corrigi, sed a te: dicente Propheta, [Ier. 10. 23.] *Scio, Domine, quia non est hominis via eius: nec viri est, vt ambulet, et dirigat gressus suos*: et Apostolus ait, [Rom. 9. 16.] *Non volentis, neque currentis, sed miserantis est Dei*: et ipse dicis, [Exod. 33. 19. Vulg. *ero in quem mihi p.*] *Miserebor, cui voluero, et clemens ero, qui mihi placuerit*.

2. Adesto igitur supplicationibus meis, intende deprecationem meam. Et quod expeto, perfice propitius, et intende placatus. Tu enim abstraxisti me de laqueis mundi, et eduxisti me de retiaculo peccatorum. Tu reserasti os meum ad confitendum tibi, quum essem peccatis omnibus obligatus: et fecisti intelligere me, quomodo, aut pro quibus obsecrarem te. Posuisti fiduciam in corde meo postulandi necessaria animae meae: quoniam (vt Propheta dixit) [Mich. 7. 18. et 19.] *Volens misericordiam reuerteris, et misereris, obliuiscens mala hominum, et peccata benignitate pertransiens*: et ipse dixisti, [Math. 7. 7.] *Petite, et accipietis, quaerite, et inuenietis, pulsate, et aperietur vobis*.

3. Qui enim peti se, et pulsari licentiam tribuit, dare sine dubio, et aperire paratus est: nec est auarus ad impertiendum, qui petere clamat non habentibus: ac per hoc ipse se postea poenitebit egere, qui ad dandum sibi a dispensatore congruentia remedia modo neglexerit impetrare. Ideo silere nequeo tactu gratiae superuenientis admonitus. Nam fateor, Domine, quod indignum me praeuenit misericordia tua, et dum grabato multorum peccatorum seculi huius mortifero quodam iacerem sopore depressus, misisti gratiam tuam cum flagellorum strepitu suscitare damnabili torpentem segnitia, vt apertis oculis expergefactus, dum in me nihil victus boni operis recognoscerem, venirem ad te, vitae petiturus alimoniam, ne me egestas superueniens in nouissimo praefocaret.

4. Iccirco consurgens ad te lamentationum clamoribus prece multi-

faria pietatis tuae pulsans auditus, per alphabetum, quod praemisi, singulas eius literas rigans flumine lacrymarum. Compulit enim me pauor iudicii tui flere diutius, et gratia tua fecit fiducialiter exorare, credens, quia in te Deo meo transgrediar murum omnium iniquitatum mearum, quae circumdederunt me, atque praereptus angustiarum mearum afflictionibus, pertranseam ad amplitudinem latissimae iucunditatis, scilicet non huius seculi, sed futuri. Hanc ob rem non desinam exorare te, donec miserearis mei, et salues animam meam: quae confitetur tibi hodie in conualle sita plorationis, quia introduxisti me: quia non meo merito, sed tuo dono ad arctissimae poenitentiae claustra perueni, et in fontem lacrymarum illius ingressus sum, varias nequitiae maculas lauaturus, quae nondum me petente, sed te praestante, mihi collata est, tuaque misericordia procurante, (quum) necdum eam quaererem, inueni.

forte, *rigo*.

5. Ecce iam non minimo tempore in aestu afflictionis eius desudo, sub districtionis eius regula laboro. Cum ipsa contendens quotidiana examinatione discutior, pressura illius magnos mihi gemitus trahit, et flere me, quia deliquerim, magis, magisque compellit, et gratias tibi referre iugiter docet pro patientia tua magna, qua diutius sustinuisti me lasciuientem, et seruasti tempus correctionis, quo relicta praeuaricatione conuerterer, ne peccatum incessanter persequens, in aeternum cum peccato perirem: et nunc misericorditer erudiens me in virga tua, operaris salutem meam, subtrahens de corruptione vitam meam, et animam de interitu: vt scirem electionem bonorum iniqua praetergredi.

6. Et hoc confidens spero: quia sicut induxisti poenitentiae tribulationes, ita et indulgentiae miserationes impertias. Non solum autem, sed et benedico nomen sanctum tuum, quia distulisti euentum mortis: ne in peccati torpore ad poenam sempiternam desiperem; et subuenisti mihi de longe prouidens remedium curationis meae, eo quod vlcere pestifero laceratam animam meam huius poenitentiae medicaminibus tradideris sanandam. Bona enim mihi est stimulatio illius, quae offensiones praeteritas fugere docet, et futuras cauere me praemonet. Leue reputo iugum oneris eius, quia grauiores tollit cruciatus, quam inferat, et dum temporaliter premit, aeternaliter redimit.

7. Amabilia sunt mihi vincula illius, quae nunc in paruo ligant, vt absolutum in perpetuum faciant. Placitae sunt exteriores sordes illius, eo quod earumdem scabrositate interius anima piaculis emundetur. Et suauior nunc mihi est eius amaritudo, quam dulcedo luxuriosae vitae in praeterito: quia per illam vitam anima praefocatur, per istam vero ab huiusmodi morte resurgitur. Quod illa sordidauit, ista diluit. Quod cruentauit illa, medetur, et sanat haec. Si enim noxium exterius cernerem in corpore vulnus, aut aliquem intrinsecus sentirem viscerum dolorem, ocius omnino ad medicum currerem, secandam cum doloribus ferro traderem carnem, et ignito cremandam cauterio, atque causa reparandae salutis amarissima bibere non recusarem antidota.

8. Cur ergo ista moleste feram, per quae anima de sempiterno inter-

itu saluti perpetuae restauratur? Quid retribuam tibi, Deus piissime, amator hominum, et clemens iustificator peccatorum, pro his, quae praestitisti mihi? Calicem salutis accipiam, nomen tuum obinde cum laudibus inuocabo: in viam vitae reduxisti gressus meos, grates tibi referre non desinam. Haec est enim via; per quam de inferis ad caelum recurritur, de peccato ad iustitiam reditur, de offensione ad tuam gratiam reuocatur: et vt in breui concludam, omnis ruinae haec est reparatio. Haec denique, orante publicano in templo, superat iustitias pharisaei, in hac reddit iustiorem: haec Lazarum per flagella temporalia ad requiem deduxit aeternam.

9. Tibi, Domine, laus, et gloria, qui percutis, et sanas, vulneras, et mederis. Das dolorem transitorium, et post paululum aeterna iucunditate refrigeras, quoniam iustus, et pius es: iustus, quia nequaquam delinquenti parcis: pius autem, quia poenitenti misericordiam non subtrahis: item iustus, et pius es, quia prius hic hominem a peccatis emendas, et postea ab aeterno supplicio liberas. Peccatori enim, vt praetuli, non parcis, dum eum aut flagello temporali ad purgationem feris, aut iudicio aeterno puniendum relinquis: aut ipse in se homo poenitendo punit, quod male commisit: ac perinde est, quod delinquenti parcere nequaquam diceris. Nullum enim peccatum impunitum relinqui potest, quoniam poenam peccata merentur: sed aut punit hoc homo, et liberas eum tu: aut si ille distulerit, punis tu: iuxta quod dicit Apostolus: *Si nos ipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur*. Quasi diceret, si nos in hoc seculo a peccato discerneremus, poena nos peccati futura non plecteret.

10. Necesse est ergo homini punire peccatum, vt aeternum non incurrat supplicium: nam a punitione poenitentia nomen accepit, quasi *punitentia*: dum ipse homo poenitendo punit, quod male admisit. Nam nihil aliud agunt, quos veraciter poenitet, nisi vt quod male fecerint, impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus tu parcis, cuius altum, iustumque iudicium nullus contemptor euadit. Perfecta est autem poenitentia, praeterita delere, et futura non admittere. Haec secundum similitudinem fontis est, vt si forte impugnante diabolo, aliquod peccatum irrepserit, huius satisfactione purgetur. Satisfactio autem est causas peccatorum, et suggestiones excludere, et vltra peccatum non iterare. Ipsa autem poenitentia iuxta qualitatem delictorum agenda est: nam sicut leuia peccata occulta oratione delentur; ita grauia coram ecclesia per poenitentiam, et satisfactionem remittuntur.

11. Vnde quia poenitentiae satisfactio iudicio tuo, non humano pensatur, et occulta est indulgentiae tuae miseratio, flere sine intermissione necesse est. Nec vnquam de peccato securitatem habere poenitentem oportet: quia inimica illius haec est: parturit enim illi negligentiam, et negligentia saepe insolicitos ad vitia transacta reducit: sed tantum debet esse promptus ad poenitendum, quantum et pronus ad peccandum extitit: tantoque sublimius per humilitatem proficere, quanto inferius per elationem noscitur prolapsisse: et non solum plangere, quia malum, quod

non

non debuit, fecit, sed etiam quia bonum non gessit, quod debuit. Cautissimum enim haec res, non inertem iustificat operarium: poenitentia enim vera in omni sancto opere solicitius anxiatur.

12. Non habet omnino risus, fabulas vanas non recipit, neque desideriis inquinatur, factisque proteruis: terrena non concupiscit, caelestia desiderat, de fine suo cogitat, iudicium futurum semper intendit, et qualiter coram Deo digne appareat, hoc quotidie sibi procurat, soli Deo militat, in nullis mundi negotiis inuoluitur. In vigiliis, et orationibus frequentissima est, in ieiuniis exercitata, in cibo, et potu moderata, in labore, et lectione assidua, in charitate perennis, in castitate perpetua, in sermone verissima, in iuramento continens, benigna est, et patiens, inuidia non succenditur, ira non superatur, cauet iactantiam, humilitatem amat, contumeliam non rependit, odit auaritiam, fugit vanam gloriam, superbiam detestatur, gaudia respuit, gemitus, suspiria, et tribulationes amplectitur, sciens, quia misericordia tua non negligentibus, neque ridentibus conceditur: sed afflictis, et contritis corde donatur, sicut ipse ais: *Beati, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*. Et iterum, *Vae vobis, qui nunc ridetis, quoniam lugebitis, et flebitis*. Et Apostolus, *Miseri*, inquit, *estote, et lugete, et plorate: risus vester in luctum conuertetur, et gaudium in moerorem. Humiliamini ante Dominum, et exaltabit vos*.

Matth. 5. 5. Iacobus 4. 9. et 10. Vulg. 9. *conuertatur ... in conspectu Domini*.

13. Certum sane est, quod omnis culpa fletu resoluitur, si renouata morum prauitate transacta malitia non repetatur. Nam non sufficit a malo discedere, nisi subsequatur bonum etiam operari; sicut scriptum est, *Declina a malo, et fac bonum*. Et alibi, *Quiescite agere peruerse, discite benefacere*: quatenus peccato satisfactio poenitudinis opposita, simulque praeterita malitia succedente bonitate cooperta, et obuoluta pereat, et minor inuenta mortificetur. Quamobrem quia per satisfactionem fletus, lapsa rursum erigitur anima, et huiuscemodi lauacro nitoris pristini recipit dignitatem, expedit mihi augere fletus, et celebres facere lacrymas super crebro repetitas iniquitates meas, quas innumerabiliter frequentaui. Non enim mihi plorasse sufficere puto iuxta copiam delictorum; plangam ob hoc assidue in amaritudine delicta mea, si forte tibi placeat vsquequaque mundare me ab illis. Vtinam mei capitis in cruorem latices verterentur, et pro lacrymis sanguinem funderem; vt crudelia peccata crudelibus lamentis abstergerem, quibus me olim ignaua fatuitate nequiter vulneraui.

Psalm. 36. 27. Isai. 1. 16.

14. Immensis iccirco taediis satagens euertitur anima mea, quae etiam exaruit formidine tui furoris exterrita. Conuersa est in succum absinthii vita mea, felle, et aceto redundant viscera mea, doloribus profundis corrumpuntur praecordia, suspirium suspirio excipitur, et gemitus in gemitum irruit. Timore futurarum poenarum, et praesenti flagellorum aerumna incuruatus, et humiliatus sum vsque in finem; nec possum onere multiplici praegrauatus caput erigere. Stat mors, stant et immensa crimina coram oculis meis; et res nulla non est, vnde possit esse redemptio. Ob hoc ineffabiliter conturbatus, nec regimine vtor, nec consilium an-

gustia pressurae vsque in desperationis perducit articulum, et velut in araneae filo consistens status mentis nutat, vt subruat, interdum timens propter austeritatem culparum, ne nolis ignoscere, interdum confidens propter lenitatem misericordiarum, quia statuas liberare, et inter spem, et metum non est parua commotio cordis mei; quia si vis perdere, incitat iustitia, si autem vis saluare, inuitat misericordia; et licet flagella praesentia conuersum a peccatis absoluant, mens tamen ideo titubat, ne plagae meae non sufficiant ad expurganda omnia delicta mea; et tamen sapientiae tuae subtilitas ita exterius irrogat poenas, sicut interius prospicit culpas.

15. Sed quis de iudicio tuo poterit esse quietus, quum apud districtionem examinis tui nec iustitia iusti secura sit? si etiam de otioso sermone reddenda est ratio, quomodo securus ero, qui principalia mala commisi? Non est omnino securitas in mente mea a vultu iudicii tui, neque pax in conscientia mea a facie peccatorum meorum. Ideo magna est, velut mare, contritio mea, quia pessima est plaga mea. Quaero portum euasionis, et nequaquam reperio, quomodo regredi (possim) de pedica deceptionis satanae; illaqueauit pedes meos, et nullo modo praeualeo. Vociferor dolorum multitudine superatus, et non est, qui eruat. Laboro in luctu, et gemitu compeditus, et desertus in angustia carceris, nec est, qui consoletur. Heu me! heu miserum, et infelicem! quem poenae iustissimae terrent, quem vltiones dignae comminuunt, quem flagella, et iurgia recte collidunt, quem variae miseriarum afflictiones opportune depopulantur; quia peccaui nequiter, deliqui crudeliter, erraui vehementer, corrui fortiter. Vae mihi, qui me tantis malis pollui, tanto malo foedaui, qui non sapui euitare, ne biberem de veneno calicis diaboli, quod necauit animam.

16. Et modo non indigerem denuo viuificari, qui circumspectissime non custodiui, ne transfoderer lanceis illius, et essem modo sine vulnere, et non quaererem medicinam, qui non intellexi, vt fugerem, et non irretirer laqueis eius, vt essem modo liber, et non clamarem pro resolutione. Infelix ego homo, quis me de tantis nexibus liberabit, et de discrimine mortis huius, nisi gratia tua, pater omnipotens, per Iesum Christum dominum nostrum, quem posuisti redemptionem in salute mundi; et in cuius iustitia, et sanctificatione omnis deletur iniquitas, et mor-
Ps. 103. 18. tis euacuatur imperium? qui factus est (vt Propheta dicit) *petra refugium*
1. Io. 2. 1. *herinaciis*, id est, susceptio, et saluatio peccatoris, de quo et Ioannes ait; *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi*: in quo omnis est a te constituta saluatio,
Act. Apost. 4. 12. dicente Petro iudaeis; *Non est in alio aliquo salus; nec aliud nomen est*
Apoc. 1. 18. et 3. 7. *sub caelo datum hominibus, in quo oporteat saluos fieri. Qui habet claues mortis, et inferi, qui reserat portas abyssi; et claudit ostia tenebrarum, aperit, et nemo claudit, claudit, et nemo aperit*; cui dedisti omnem
Philipp. 2. 10. *potestatem in caelo, et in terra. In cuius nomine omne genu flectitur cae-*

lestium, terrestrium et infernorum; qui est vir voluntatis tuae; in cuius manu perficitur omne, quod est placitum coram te. Qui quum sit splendor gloriae, et figura substantiae tuae, portans omnia verbo virtutis suae, sedens ad dexteram tuam, purgationem peccatorum faciens, et te pro peccatoribus interpellans, qui est vniuersae rei principium, et finis. Hebr. 1. 3.

17. Quia et ante eum nulla extiterit creatura, et per ipsum facta coepit esse vniuersa creatura, et ipse erit consummatio omnis creaturae, quum finem mundo, et iudicium dederit; quoniam ipse est vir, quem praeparasti iudicare viuos, et mortuos, nec iudicas tu quemquam, sed omne iudicium dedisti ei; qui solus habet potestatem perdere, et liberare, quia complacuit tibi in illo; exaltasti eum super omnes caelos, et super omnem principatum, et potestatem, et dominationem, dans illi gloriam, et honorem, constituens eum super omnia opera manuum tuarum, et subiiciens vniuersa sub pedibus eius; per quem facta, et condita sunt omnia in caelis, et in terra, visibilia, et inuisibilia, a quo continentur, in quo constant vniuersa; per quem fundasti terram; stabilisti caelos, conclusisti abyssum, vallasti mare; quia sapientia, et consilium, virtus, manus, et dextera tua ipse est, concreante, et conuiuificante, cooperante, atque conuiuificante omnia, et quae sunt in omnibus, Spiritu sancto, qui a te, et ab eodem filio tuo procedit ineffabiliter; cui et ego ab ineunte aetate fideliter credidi; cui et peccasse confiteor, et a quo veniam profunda cordis humilitate deposco.

18. Vnde, Domine mi Iesu, quia multae sunt miserationes in manu tua, et non pateris perire quemquam, sed omnes vis saluos fieri, et ad agnitionem veritatis venire; quoniam execrando mortem non laetaris in perditione viuorum; neque vis interitum hominis, sed salutem, et ob hanc causam te ipsum humilians, quum esses Deus, vt homo inueniretur, qui vtique perierat, fieri homo dignatus es. Ad te mihi redeundum esse de praeuaricationibus meis opportune decreui; suscipe me in manibus tuis reuertentem cum fletibus coram te; excipe dignanter preces confessionum mearum, et salua confitentem; noli contemnere poenitentiam, Domine, poenitet me errasse, et doleo nunc stulte dudum perpetrasse nequissima; sed noli a me auertere faciem tuam, quia, si vis, potes me mundare; tibi enim mortificandi, et viuificandi, et liberandi, ligandi, et soluendi potestas est; animam meam diuersorum criminum tradidi nexibus illigandam, quam et scelere pessimo, sicut inspicis, vulneraui; solue, Domine, solue iam vincula colli mei, quibus ad te diu clamo multipliciter obligatus, et denudato vulneri miseratus adhibe medicinam.

19. Redde mihi pristinam sanitatem; et viuat anima mea remedio tui. Dirum siquidem arguas vulnus meum, nec ego dirum esse diffiteor, te tamen hoc medicari indubitanter posse confido; quia nihil esse tibi difficile, nihil impossibile credo; eo quod omnia possibilia apud Dominum, te perhibente, didicerim, quum transire camelum per foramen acus facile protestaris. Deliqui, Domine, deliqui multum, et hanc ob causam, sicut ipse praecernis, tribulationes meae dilatatae sunt, nocte, et die torquen-

tes cor meum. Non enim culpae meae, vel peccatorum parua congeries, ideo multi gemitus mei, et mens mea magnae perturbationis euersione moestissima; sed consideratione magnarum, et innumerabilium miserationum tuarum a labe discriminis surgere paulatim renitens me direxit ad spem indulgentiae pietas tua; vt in fide nihil haesitans, petam veniam, et non moriar, sed viuam.

20. Ideo reuersus ad percutientem me, et habentem potestatem super plagas meas, te scilicet, et dominum meum, curuo tibi genua mea, et sedula oratione cum confessione poenitudinis in contritione ieiunii deprecor te, dans gloriam nomini tuo in laude, et benedictione frequentissima. Hoc enim docuisti me in solitudine conclusionis meae. Numquid non hoc modo reparabis casus ruinae meae? credo plane, quod facias. Habeo igitur spem in confessione, in qua constantissime solidatus nec desperaui, nec desperabo, sed perfecta vtor fiducia; qua, erasa, et abolita de corde nequitia, possim postulatione praemissa ab omni morte criminum per te reuiuiscere, et omni colluuione peccatorum, interiecta confessione, purificari, quia fidelis es in verbis tuis, et quae processerunt de labiis tuis, non facies irrita; non sunt enim consummatae miserationes tuae; neque praecisa est in hac vita quocumque casu ruentibus surgendi fiducia; quoniam in omnigeno peccato posuisti reditum, et seruasti poenitentiam in remedio peccatoris; *Nolo*, dicens, *mortem impii, donec reuertatur, et viuat*. Et iterum; *Si dicente me ad impium, morieris, et conuersus ab impietate sua poenitentiam egerit, iustitiam fecerit, in mandatis vitae ambulauerit, et reliqua, vita viuet, et non morietur*.

Ezech. 33. xi. et 14.

21. Et in Ieremia, *Repente loquar aduersus gentem, et aduersus regnum, vt eradicem, et destruam, et disperdam illud; si poenitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam et ego poenitentiam super malo, quod cogitaui, vt facerem ei*; et cetera. Rursumque, *Ecce ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos cogitationem, reuertatur vnusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras, et studia vestra. Qui dixerit, nequaquam, desperauimus, post cogitationes nostras ibimus, et vnusquisque prauitatem cordis sui mali faciemus*. Et ad Ierusalem cum prono populo omni crimine sceleratissimo aetate post idola declinante retinere dicis; *Vide vias tuas in conualle, scito, quid feceris, cursor leuis explicans vias tuas; onager assuetus in solitudine animae suae attraxit ventum amoris sui, nullus auertet eam*.

cap. 18. v. 7. ec.

c. 2. v. 23. etc. Vide Isidoriana loc. cit. n. 31

22. Vulgo dicetur, *Si dimiserit vir vxorem suam, et recedens ab eo duxerit virum alterum, numquid reuertetur vltra ad eam? numquid non polluta, et contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen reuertere ad me, dicit Dominus. Leua in directum oculos tuos, et vide, vbinam prostrata sis; tu qui sedebas expectans eos, quasi latro in solitudine, polluisti terram in fornicationibus tuis, et in malitiis tuis; quamobrem prohibitae sunt stillae pluuiarum, et serotinus imber non fuit; frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Ergo saltem amodo voca me, pater meus, et dux virginitatis meae tu*

es. *Numquid irasceris in perpetuum, aut perseuerabis vsque in finem?*

23. Et iterum, *Reuert.re, auersatrix Israel, ait Dominus, ad me, et non auertam faciem meam a vobis, quia sanctus ego sum, dicit Dominus, et non irascar in perpetuum. Conuertimini reuertentes, quia ego vir vester assumam vos, si abstuleris offendicula tua a facie mea, non commoueberis.* Ipse autem per Ieremiam, permanenti in scelere populo, nec velle reuerti adhuc retinendo patientiam dicis, *Noli subtrahere verbum, si forte audiant, et reuertatur vnusquisque a via sua mala, et poeniteat me, quod cogitaui facere eis propter malitiam studiorum suorum.* Et in Isaia dicit, *Ego sum, qui loquor iustitiam, et propugnator sum ad saluandum. Si reuertamini, et requiescatis, salui eritis.* Et iterum, *Reuertere ad me, non obliuiscaris me, et redimam te. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor; scio enim, quia praeuaricans praeuaricabis, et transgressorem ex ventre vocavi te; propter nomen meum longe faciam furorem meum, et laude mea infrenabo te; ne intereas.*

cap. 3. et seq.

forte, *nec volenti.*

24. Et iterum peccatoribus, vt per poenitentiam abluantur, ait, *Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis; quiescite agere peruerse, discite bene facere*; et reliqua; *et si fuerint peccata vestra, quasi phoenicium, velut nix dealbabuntur, et si fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana munda erunt.* Et praeuaricanti, ac delinquenti populo, et nolenti conuerti, de quo iam dixeras, vt pro immanitate facinorum ira tua disperderes eum, in Osee dicis, *Conuersum est in me cor meum, pariter in me conturbata est in me poenitudo mea, non faciam in furore irae meae. Non conuertam, vt disperdam te: quoniam Deus ego, et non homo, in medio tui sanctus.* Si enim auerso populo, nec poenitenti, qui te relinquens omnibus se abominationibus, et impudicitiis, et idolis subiecerat, tanta patientia sustinens, talem misericordiam obtulisti, quantum placabilior esse poteris super eum, qui non est auersus abs te, et pro peccato suo poenitens incuruatus deprecatur te?

c.xi. v.8. seq.

25. Recte iccirco alius propheta clamat, *Conuertimini ad Dominum, quia benignus, et misericors est, patiens, et multae misericordiae, et compraestabilis super malitia.* Dauid autem ait, *Miserator, et misericors Dominus, patiens, et multum misesicors non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuet nobis.* Et in Salomone, *Misertus est Dominus poenitentibus.* Et rursum, *Quoniam pius, et misericors est Dominus, et remittens in tempore tribulationis peccata omnibus exquirentibus se in veritate.* Hinc etiam cum Prophetae testimonio Apostolus exhortatur, dicens, *Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris: adeamus ergo cum fiducia ad thronum gloriae eius, vt misericordiam consequamur, et gratiam inueniamus in auxilio opportuno.* Tu autem, Domine, laborantibus in iniquitate, et oneratis pondere peccatorum clamas: *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego vos requiescere faciam.* Et multa alia huiusmodi, quae de omnibus Scripturis scribere longum est.

Ioel 2. 13.

Ps.102.8. seq.

Eccli. 12. 3. et 2. 13.

Hebr.4.7.seqq.

Matth. XI. 28.

26. Tantae igitur patientiae, tantarumque misericordiarum Dominum desideranter quaeram, audacter adeam, libenter sequar, fortiter amplectar, humiliter teneam, nullatenus dimittam, fiducialiter deprecabor, in cuius miseratione, et misericordia patet mihi per poenitentiae viam ad vitam de morte regressio, ad caelum de inferno recursus, ad lucem de tenebris aditus. Hoc ergo imprimis, Domine, peto, et sic ad reliqua transeam: da mihi deuotissimam ad poenitendum mentis intentionem, quae sit acceptabilis, et placita coram te: da humilitatis compunctionem, vt suspiret mens mea ex affectu tuo, et ingemiscat in vulnere suo cordis resoluta duritia. Excita omnes sensus praecordiorum meorum, vt clament ad te internae vocis fortitudine, si forte quandoquidem audias deprecantem, commoueantur suspiria peccatoris mei, et sonet in auribus tuis murmurans gemitus. Relaxa oculorum meorum habenas, et largo fontis manantes flumine palpebrae meae profluant aquas, vt piacula cunctorum criminum abluantur impetu lacrymarum, currantque sine defectu tramites venarum capitis mei, donec abstergatur omnis immunditia iniquitatis.

27. Repleatur os meum veracissimae confessionis sermonibus, quibus delectatus et parcere clementer studeas, et praestare veniam non moreris; fiatque mihi fructuosa poenitudo mea, gaudium ex luctu parturiens, ex indigentia indulgentiam afferens, et ex labore requiem adducens: quatenus angusto calle carceralium afflictionum ad vitae me perducas introitum, et catenae ferreae vinculo resolutionem facias accipere peccatorum. Ecce, Domine, tempus instat confessionis, et dies remissionis adsunt, quibus promissa venia petentibus condonatur: quid enim amplius tibi confitear, et cum omnibus iniquis me esse non denegem nequiorem, quos comparatione mea iustos esse constitues? quia nullius sceleris peccatorum, nullius facinoris defuit vitium, cuius me sordibus non coinquinauerim, cuius non sim pollutus contagio: praeceps ad libidinem, improbus ad petulantiam, frequens ad luxuriam, inuerecundus ad fornicationem, crimen quotidie crimini superponens, non cessaui pessimis deteriora contingere, voluntate dirus, mente prauus, moribus inhonestus, corde pollutus, et labiis blasphemus, iracundus, et contumeliosus.

28. Propter quod confundor, et erubesco nunc extollere oculos, indignum me videre caelestia sidera iudicans. Sed fac propter gloriam nominis tui, Deus meus. Pone mihi confitenti tibi veniam in salutem, et indulgentiae concede remedium: vt propitius effectus, atque placabilis, deleas vniuersa facinora peccatorum meorum, et non requiras iniquitates meas, quas iuuentutis, et ignorantiae meae gessit aetas lubrica, rudis, lasciua, vana, et insipiens, ad malum prona, ad bonum pigerrima, velox ad mortem, ad vitam difficilis, cui exosa sunt opera lucis, et tenebrarum amatissima, quae cadere diligit, surgere negligit; amara est illi salus, et dulcis perditio; solue, Domine, reum inexplicabilibus nodis astrictum, et abruptis laqueis criminum, abire facito liberatum: vt salues me in bona voluntate tua, et non peream in mea malitia, neque descendam in infernum, vnde vltra non est ascensio: quia copiosior est misericor-

dia tua, quam peccatorum meorum abundantia. Et amplius tu benignissimus, quam ego nequissimus. Ego quidem malignus, et praeceps, tu autem mitis, et patiens: ego ad corruendum pronus, et fragilis, tu ad erigendum promptus, et fortis. Si retro gesta respicias, periturum illico censeas: si velle praesens, et votum intendas, credo, quod saluare me iudices, eo quod direxeris cor meum in desideriis tuis, quibus mentem meam ardentius seruire conspicis, quia sitit te anima mea, pariter et caro delectatur.

29. Redime me, Domine Deus meus, ab omnibus angustiis meis, et placeat tibi de interitu eripere me. Reuoca me de ianua mortis, et reduc me in via aeterna, vt curram in semitam mandatorum tuorum, et ambulem in veritate tua. Non me tenebrarum cauerna retineat, non barathrum abyssi, vel antra concludant: sed patefacito mihi, lux lucis, aditum aeternae vitae. Resera portum, quia tu es Deus, contriti cordis excipiens lacrymas, et poenitentium acceptans humiliationem. Nec enim vocaberis in non peccantibus pius, sed quum conuersus fueris impio, et peccatori misertus a malo. Semper corrui in deterius, et de malis in peiora defluxi: sed valde peritus es artifex, sciens de inutili vtile tibi vasculum figurare: hoc est enim ab initio opus tuum iustos ex iniquis efficere, et dignos ex indignis formare: erigere rursum elisos, et labentium antiquas reparare ruinas: quoniam, vt ipse protestaris, *Non est opus sanis medicus, sed male habentibus*: haec etiam causa fecit, te in hunc mundum descendere, vt peccatores saluos faceres, quorum principalior ego sum: et si tunc inimicos aduersarios auersos, et impios cum doloribus tuae passionis saluos facere voluisti: amicos nunc conuersos, et poenitentes perdere poteris? Absit. Delectat vere te, peccatoribus, si conuertantur, indulgere, qui pro peccatoribus mortem non recusasti suscipere. Nam nequaquam pro iniquis crucem ascenderes, si iniquis parcere recusares. Matth. 9. 12.

30. Si enim legioni daemonum impoenitenti, et sine lacrymis porcorum gregem expetitum non negasti, quanto magis animae fideli te fletibus imprecanti facilius concedere peccatorum veniam promptior eris? fidus ob hoc tibi poenitentiae meae preces, et lacrymas offero, saluabis, me, sicut et ceteros, quos deliquisse poenitet. An infoecunda remanebit ex me, vel in me solum arida, et irrita fiet fiducia, et promissio pietatis, et indulgentiae tuae, per quam omnes saluantur conuersae cognationes terrae? Numquid in vno poenitente fiet insufficiens multa clementia tua, quae numquam dando potest minorari, nec alicuius egestatis effectu coarctatur? Numquid in me solum te continebis, ne postulata largiaris misericordiae fructu factus sterilis? Num dolebis contra me in perpetuum, propter peccatum parui temporis: quod tua prouidentia disponente execrans, et abhorrens poeniteo: quum sim ego creatura ex terra, et cinere corruptibilis, et mortalis, tu autem Deus creator incorruptibilis, et immortalis? Numquid obduratus in clementia attritum, et humiliatum non exaudies, aut iudicabis punire confitentem tibi, aut obsecrantem te disperdere censes? Non ita credam, nec velle te suspicabor, quia hoc im-

pium, et contra naturam diuinae pietatis. Ideo supplex, et confidens exoro misericordiam tuam, vt petitiones meas benigna voluntate perficias.

31. Inclina, Domine, aurem tuam, et audi, aperi oculos tuos, et vide desolationem meam. Vide afflictiones multas, et miserias, quae me, sicut plaustrum paleas, conterunt, sicut laneam tineae, deuorant, sicut lignum putridum consumunt: et furorem mitescens, suspende flagellum. Iam miserere mei, placare, et reuertere, parce animae meae, parce peccatis meis. Non me obliuiscaris in finem, non mihi in perpetuum irascaris, non me vsquequaque deseras, neque periturum vllatenus derelinquas, sed restitue mihi gratiam tuam, et saluum me fac in loco periculi, quo iacet caro mea praestricta ferro, percussa plagis, fatigata poenis, fessa languoribus, humanis deserta curis, segregata consortiis, quadris obserata lapidibus, in sterquilinio, et foetoribus iusto iudicio dedita, in tenebris, et vmbris mortiferis diuturnis exposita miseriis. Quae ipse cunta prospicis, qui sedes super Cherubim, et abyssos intueris.

forte, *lignum putridum ignis*

32. Iam antiqua facta est, et vetusta contritio, et pecussio mea, nec est, qui memoretur pietatis tuae, neque qui compunctus corde recogitet dicens, iam propter Dominum miserebor mortalis, mortali aeternum dedit carcerem, ferrumque perenne. Ereptionis non est mihi misericordia reseruata, iudicio sum irreuocabili condemnatus, quia non dictum, reuertamur impertire veniam perituro. Recordare, Domine, misericordiarum tuarum super me, et grauem hanc, atque praeduram muta sententiam, quia tu dixisti, non affliges in aeternum proximum tuum, quia misericordiam volo, et non sacrificium, atque contra impietatem, qua licet iuste morior, tu tamen, quia pius es, clementer vitae para suffragium: impende, Domine, propitius diuinum, vbi humanum recessit, auxilium: vnicus tantum tibi relictus sum: et adiuua me solitarium. Non sis mihi alienus in diebus angustiae, neque derelinquas in tempore tribulationis, protegens custodire me non desinas, et fouens alere ne cesses.

33. Confirma oculos tuos super me, ne pereani, tuere, et saluifica me: esto animae meae simul, et corpori viuificator, et vita, omniumque infirmitatum mearum sanator, et sanitas, vt viuam munere beneficii tui, et collaudem te in vita mea coram fratribus meis, donec placatus inspiratione tua, et quiescat indignatio tribulantis me, quoniam tibi potestas est, vt hic corda principum corpori placentur inflectere, et illic a futuris poenis animam liberare, cui nemo dicturus est, quid fecisti? nec quisquam resultabit iudicio tuo, neque voluntati resistet: neque vero audebit arguere tunc quispiam reum, quem tu nunc a culpis suis feceris absolutum: sed erit sine aliqua contradictione beatus, sicut scriptum est, *Beati, quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum*: et Apostolus, *Si Deus*, inquit, *pro nobis, quis contra nos? Deus, qui iustificat, quis est, qui condemnet?* Proba me, Domine, proba me in camino humiliationis, quo diutius indignum examinas.

Ps. 31. v. 1. et 2.

Rom. 8. 33.

34. Rogo

34. Rogo tantum, ne reprobes noxias peccaminum comburere rubigines, perniciosos vstula criminum squalores: vt de adulterina plumbi commixtione aurum purissimum, et rutilans educas, et accelera, vt eripias me sic a flagello temporali, culparum mearum excessus resera, vt nihil in futuro quod punias, sed quod beatifices, derelinquas. Hic me, Domine Deus, ab omnibus munda criminibus, hic ab omni vitiorum colluuione deterge, hic ab omni peccatorum vinculo solue: vt aut si viuentem laxaueris, purificatus abeam, aut si vocare decreueris, vsquequaque mundatus assumar. Tu meam animam in corpore positam rege, tu exeuntem a corpore suscipe, tibique in aeternum adhaerere concede: vt nullatenus pereat res per multas lacrymas commendata tibi Domino Deo, et creatori suo. Quod si adhuc in carne mihi prolixior vita seruatur, noua praeconiorum honestate componatur. Exue me foeditate omnium vitiorum, et indue dignitatem cunctarum virtutum, charitatis, et benignitatis, humilitatis, et continentiae iniiciens intersere germina. Cupiditatis autem, et auaritiae, vanitatis, et arrogantiae, irae, et impatientiae, ceterarumque nequitiarum putridas amputa vetustates, circumcide superflua, inhonesta deseca, elata deprime, noxia, et infecunda recide, vt malignae arboris amaritudo, bonos succos generet demutata, dulces tibi post molestiarum acerbitatem parturias fructus, vt quod non habuit prius natura, offerat amodo collatum ex gratia.

forte, *dignitate*.

35. Peccandi a me fuga occasionem, et in exercitium boni excita solicitudinem. Rursum peccandi tolle desiderium, et omnes exclude carnales affectus. Non sit in anima mea concupiscentia foedae libidinis, sed amor inhabitet pulcherrimae castitatis. Mundi huius ambitio longe sit a me, vt impedimento illius a recto proposito non declinem. Tui tantum timoris, et amoris opto in me gratiam semper inesse, quorum in fructu ab omni vitiorum mortalitate denuo reuiuiscam. Nam per timorem a malo receditur: et per charitatem bonum opus peragitur. Rursumque quod operatur charitas, per amorem custodit timor, ne pereat per elationem. Item charitas festinat, Deo coniungit, et timor non dimittit ab eo separari. Ipse est timor sanctus permanens in seculum seculi. Noxiae prosperitates, et amicitiae huius seculi non mihi appropinquent: aduersitates autem tempera, vt possim sustinere: quoniam prosperitas deiicit, aduersitas erudit: et saepe ad peccandum prosperitas animum illicit: aduersitas autem et a peccato suspendit, et praesentem odire vitam, atque futuram desiderare semper prouocat, et suadet. In nullis ergo mundi negotiis me vlterius permittas inuolui, sed tibi soli militem, tibi semper seruiam: te incessanter adorem, tibi die, noctuque psallam. Malarum cogitationum semina, rorem, et incentorem inutilium desideriorum, ac bonae intentioni contrariorum repelle a me, et contra omnia tentamenta illius, captiosasque deceptiones, auxilii tui, et defensionis pone praesidium, vt ad perseuerantiam bonam inflexibilem me (diabolus) praecernens confusus abscedat.

36. Omnia peccata mea flere tantum, non desiderare permittas. Fac

me odire, quae odis, amplecti, quae diligis. Obtemperet mens mea mandatis tuis, et voluntas mea voluntati tuae concordet: vt nihil turpe, nihil iniustum, nihil inhonestum, nihil indecens, vel impium in conscientiae meae delectamento obortum inhaereat: sed amore tuo intentio mentis anhelans iustitiae, et pietatis operam assequatur. Sit autem opus mundum, et oratio, sicut praecipis, in occulto, vt non ad oculum seruiam quasi hominibus placiturus, legum tuarum admonita, et patrum honestissima gesta scire me permitte, et factis implere concede. Ab omni laqueo peccati me retrahe, et ab omnium errorum labe suspende. Disciplinae tuae repagulis semper astringe, et ne vlterius decidam, firmissime tene. Trahe me post te, et duc, quocumque placet, et ne dimittas vllatenus retrogradum terga rursum diuerti: sim in tuo timore solicitus, in amore perfectus, in fide constans, in spe nullatenus dubius, dilectione proximi feruean, odii ardore non vrar, nec inuidiae liuore tabescam.

forte, *diuertere*.

37. Sanctum semper opus, inspira, vt cogitem, compelle, vt faciam, suade, vt diligam, confirma, vt teneam, custodi, ne perdam. Mater, et regina septem principalium vitiorum superbia non ingrediatur, nec requiescat in domicilio cordis mei, neque soboles eius mihi adhaereat, id est, gulae concupiscentia, fornicatio, auaritia, inuidia, ira, tristitia, vana gloria. Da autem mihi e contrario profundam humilitatem, qua curuetur altitudo superbiae: da mensuratam abstinentiam, qua superflua ventris refrenetur edacitas. Da castitatem, cordis munditiam, qua immunda luxuria sopiatur: da velle largifluum ad erogandum eleemosynam, quo tenax auaritia respuatur. Da perfectae dilectionis amorem, quo zelus extinguatur inuidiae. Concede tolerantiae patientiam, per quam ira superata deficiat: tribue aeterni gaudii spem, quo tristitiae amaritudo demulceatur: fac deinde sic intrinsecus in mente de bono opere gloriari in te, vt vanae gloriae foris ex me procedat iactantia.

38. Dona etiam mihi in omnibus tenere iustitiam, magnanimitatem, temperantiam: et fac, me cum simplicitate esse prudentem: vt et beatam vitam sinceriter agam, et malum prudenter refugiam: atque fraudulentam, et deceptoriam astutiam diaboli, ne me per speciem boni fallat, vt et discernere rarionabiliter valeam, et praeuidere: fac me post haec mitem, et beneuolum, pacificum, et mansuetum, modestum, et verecundum, reuerentem, et trepidum, aequum, et sine simulatione veridicum, et sine dolo rationabilem, bonisque concordem, in vigiliis, et ieiuniis, et oratione constanter strenuum: da etiam in mansuetudine moderatum habere sermonem, et amico subinde frui silentio: vt loquar, quod condecet; taceam, quod loqui non oportet: vel quidquid ex virtutum fructibus conferre dignaberis mortificata iactantia, patrona seruet humilitas.

39. Da sine aliquo errore prauae religionis immaculatam tibi seruare fidem, et iuxta fidem dignum esse operarium: vt fidem rectam opere prauo non polluam: et quem bene credendo confiteor, male viuendo non denegem: quemque strenua fide sequor, actu negligentiae non offendam: fac, me in sancto conuersantem proposito sequi iustitiam, diligere mise-

ricordiam, amare veritatem, refutare mendacium, falsum nihil meditari, vel loqui: te indesinenter timere, religionem venerari, pacem cum omnibus sine dolo tenere, discordes ad concordiam reuocare, charitatem insimulatam offerre, nullum scandalizare, nulli me praeferre, sed inferiorem omni infimo iudicare, principibus, et potestatibus in nullo resistere, in omnibus obtemperare, reuerentiam, et honorem exhibere senioribus, obedientiam, et charitatem aequalibus offerre, gratiam opportunae dilectionis iunioribus ostendere, fraterna onera, siue pericula aequanimiter sustinere, amicum velut animam meam venerari, parentem, et proximum sicut meipsum diligere, cunctisque simul prodesse, non obesse, nulli nocere, nulli aduersari, nullum calumniari, nulli offendiculum ponere, nullum iudicare, nulli detrahere, nullum condemnare, nulli iniuriosum esse, nullius carpere vitam, nullius explorare rectam semitam, de me tantum esse solicitum, malum pro malo nequaquam rependere, iniuriarum mearum nec memorem vllatenus esse, nec vindicem, sed omnem bonitate superare malitiam, maledicenti benedictionem parare, aduersa pati, non inferre, inimicum vt amicum diligere, conuicia, et contumelias irascentium sustinere, non rependere, iniuriae cito obliuisci, offenso me festinanter ignoscere, ad veniam concedendam semper paratum esse, aliena non concupiscere, nec occasione qualibet auferre, mea vero non habentibus misericorditer erogare, debitum debitori dimittere, reformare, quod inique direptum est, pignus reddere mutuanti, et nihil alienum apud me retinere, esurientem deinde reficere, sitientem potare, hospitem colligere, nudum operire, visitare languidum, requirere carceratum, consolari tristem, afflicto, et lugenti compati, non habenti praebere necessaria, victum, et vestitum diuidere cum egeno, amplecti indigenam, fouere domesticum, amare peregrinum, redimere captiuum, suscipere aduenam, tueri pupillum, et orphanum, suffragari viduae, subuenire oppresso, praestare auxilium desolato, dirumpere colligationes impietatis, confractos relinquere liberos, et omne onus dirumpere, velut quaeque praeceptorum tuorum documenta declarant, ardenter exquirere, diligenter legere, prudenter tractare, festinanter exercere, desideranter implere.

40. Auerte, Domine, a vanitate oculos meos, et transgressus meos ab iniustitiae semitis. Non recipiant aures meae opprobrium aduersus proximum, neque relicta veritate pruriant audire fabulas vanitatis, aut verba mendacii: neque lingua mea pruriat detrahere, aut maledicere principi, aut sacerdoti, aut cuiquam subsequenter hominum. Non sit scurrilis, nec vaniloqua, non maledica, non dolosa. Non decipiam proximum, bonam dicens viam illius, quum maligna fortasse patuerit, sed humili compassione commotus, loquar priuatim veritatem, vt auertatur ab errore, et siquidem audierit, saluetur anima illius, et meorum (sicut scriptum est) operiatur multitudo peccaminum. Sim in audiendo festinus, in respondendo moderatus. Non scientia infler, non arrogantiae tumore distendar, sed sermone, et opere bono redundans, humilis semper existam, vt surgam, non decidam, erigar, non subruar, ascendam, non descendam. Non

me laudes corrumpant, non vituperationes conturbent: non adulationes decipiant, non mendacia deludant: non prosperitas eleuet, non aduersitas curuet: non secunda opinio extollat, non sinistra deiiciat: non iucunditas mutabilem reddat, non tristitia dissimilem faciat: sed in omnibus sit vita mea aequalis, et vultus vno modo constans.

41. In salute collaudem, in infirmitate gratias agam, in correptione non resultem, in flagello non murmurem, de bono opere non extollar, nihil boni facti mihi ascribam, pro nulla re in me glorier, neque confidam: sed gloria, spes, virtus, laus, et omnis delectatio animae meae tu ipse sis: te corde credam, te laudibus confitear, te vox mea sonet, te lingua mea iugiter praedicet: tibi, non mihi placeam, tuamque non meam faciam voluntatem, et omnis mens mea te meditetur, te delectetur, et sequatur intentio, vt memetipsum abnegans sequar te cum cruce mea, perdere pro te promptus animam meam, vt per te inueniam illam: quatenus nouum tibi hominem ex inutili vetustate, cunctis vitiorum vepribus concrematis, poenitentiae caminus restituat, et morum prauitate comptissimum extrema vitae reformet: vt in hoc abdicatis erroribus nihil in me suorum antiquus hostis in futuro recognoscat, vel reperiat. Nunc itaque, Domine Deus meus, cum magna exultatione glorifico nomen tuum sanctum, qui persistens erudisti insipientiam meam, et emolliisti duritiam per flagratores tuos, donec vel inuitus audirem voces tuas, me diutius clamitantes, et conuersus sequerer praeconantem mihi iuxta capitulum psalmi dicentis, *In freno, et chamo maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te*. Et ego, Domine, cognoui, et intellexi sonum clamoris tui, et reprehendens me conuersus sum, et egi poenitentiam coram te, sicut haec dies probat, iccirco in laudem tuam, et consolationem meam prophetica tibi verba decantem: castiga me, Domine, quia eruditus sum, quasi iuuenculus indomitus.

forte, *extrema vita*.

Ps. 31. v. 9.

42. Postquam enim conuertisti me, egi poenitentiam: et postquam ostendisti mihi, percussi femur meum, confusus sum, et erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiae meae, et recordatus sum Deo meo, et dixi: *Confiteor Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius*: in tua enim misericordia reuixit anima mea, et surrexit a mortuis, quoniam segregasti me a peccatis adolescentiae meae, et a iuuentute mea corripuisti me, et conuertisti me, et egi poenitentiam coram te. Ideo bonae spei factus sum vir, quia seruasti mihi tempus conuersionis, quo considerans peccata mea compunctus sum, et egi poenitentiam coram te. Laetus iam deinde tibi nunc et semper innumeras gratias referam, te totis visceribus implorans, tibi me tota deuotione commendans, quia, vt inuenirer, tu quaesisti me, vt redirem, tu compulisti me, vt verberarer, tu respexisti, vt confiterer, tu es operatus, vt me recognoscens plangerem, tu dedisti mihi. Pone, Domine, lacrymas meas in conspectu tuo, et perueniat ad te in caelum deprecatio mea publicani, et peccatoris. Placita tibi fiat confessio oris mei, et pro munerum

Ps. 117. v. 1.

oblationibus, quas manu non offero, hunc contriti cordis mei fletum tibi in sacrificium summitto: et hanc poenitentiae actionem pro acceptione, si mihi fuerit denegata, suscipito, quia et actio a te iniungitur, non acceptio demandatur.

43. Esto, Domine, adiutor, et protector meus in salutem, et misericordia tua subsequatur me omnibus diebus vitae meae: atque in vmbris laetabilibus collocatus vmbra alarum tuarum me protegens recrea. Dum vero diem vocationis induxeris, ecce, Domine, flens dico, introibo miser, tremebundus, et pauidus viam amarissimae mortis obscurissimam, ignotam, et irremediabilem, profunda demergentem caligine. Adesto, precor, et subueni, atque in manus tuas commendatum tibi spiritum suscipe, liberans animam meam de ore draconis saeuissimi, et de manu atrocissimi inferni, quum acceperis eam, et auferas me de medio vmbrae mortis: immo deducas super semitam lucis nemorosam, et clarissimam regionem viuentium. Colloca me, Domine, in caulis tutissimis gregum tuorum, et associatum numera cum ouibus tuis in supernarum mansionum gubernaculis, quo sancti tui Abraham, Isaac, et Iacob amoenitate fruentes lucis, et refrigerii, cum vniuersa multitudine sanctorum tuorum inhabitant: quia tu es pastor bonus, qui ducis, et reducis perdita, tueris, et saluas inuenta, foues, et sanas languentia, et tu es misericors Dominus, qui sperantes in te non confundis, requirentes te non derelinquis, reuertentes ad te non despicis, sed exultando, et laudando suscipis, amplius gaudens coram angelis tuis super vnum poenitentem, et conuersum errulum, quam super nouem, et nonaginta numeros beatorum: cui est cum Patre, et Spiritu sancto vna deitas, gloria, virtus, imperium, et potestas in secula seculorum. Amen.

APPENDIX XIX.

Oratio contra insidias diaboli.

1. Tu, Domine, verus doctor, et praestitor, qui creator es, et redemptor, largitor, et munitor, aduocatus, ac iudex terribilis, et clemens, qui caecis mentibus donas aspectum, qui infirmis possibile esse facis, quod praecipis, qui sic pius es, vt assidue rogari velis, sic munificus, vt neminem desperare permittas, indulge mihi peccata omnia, ac vniuersos errores, et tua gratuita bonitate, bone Iesu, perduc me ad illam contemplationem desiderabilem, vbi iam errare non possim. Per quanta enim vitia corrui, tu scis, qui occultorum es cognitor. Quam misera, et prona est mea fragilitas, tu nosti, quali hoste incessanter affligar, et premar, agnoscis. Te, Christe Deus; bellator fortissime, et triumphator semper victoriosissime, quaerit impar certamen, te expetit mortalis infirmitas, maiestatis enim tuae gloria est, si leo rugiens ab infirma oue superetur, si spiritus violentissimus a debilissima carne vincatur, et si saltem illius dominationem, permittente tuo iusto iudicio, ad tempus patimur, ne-

Vide Isidoriana c.81. n.33.

quaquam illius insatiabilibus faucibus sorbeamur. Fac illum, amator hominum, tristem de humana laetitia, qui de nostra offensione exultat.

APPENDIX XX.

Liber de ortu, et obitu Patrum, de quo in Isidorianis cap. 61. n. 48.

De sancto Abraham, qui fuit prima via credendi.

1. ABRAHAM, filius Thare, filii Nachor, frater Aran, patris Lot, pater Ismael, et auus Iacob. Vndecimus a Noe, vigesimus ab Adam, Deum corde credidit, trinitatem hospitio suscepit. Cum Deo loquitur, a Melchisedech post victoriam benedicitur. Filium in senectutis tempore meruit, quem Deo Dei amore obtulit: Chaldaea ortus, in Chanaan peregrinatur: diues valde, placuit Deo. Plenus dierum, CLXXV. annorum deficiens, mortuus, a filiis suis Ismael, et Isaac sepultus in spelunca duplici, quae est in agro Ephron Caethaei iuxta ciuitatem Cariatharbe, quae et Hebron alio nomine vocatur.

2. ISAAC, filius Abraham, in senectute parentum natus, id est, matre nonagenaria, et patre centenario in Geraris inter Cades, et Sur ortus, a Deo nominatus, antequam natus esset, die octauo circumcisus, obediens patri, Deo immolatus in figura Iesu Christi, qui oblatus est Deo patri. Vxor Isaac Rebecca, Bathuelis filia, filii Nachor, fratris Abraham, mater Iacob, et Esau. Isaac plenus dierum, et Senex CLXXX. annorum moritur iustus, a filiis suis sepultus.

3. IACOB, filius Isaac, frater Esau, fratris supplantator. Benedictus a patre, nolens pater. Benedictus a Deo, volens Deus, simul et mater. Ortus in Bethsabee, factus pater tredecim filiorum, scalam vidit in Bethel dormiens, angelos in scala, et Deum in visu conspiciens, luctauit cum Deo, benedictus ab eo. Nomen mutat, *Israel* illum appellauit. Valde diues, in Aegyptum pergit causa famis, ibi moritur plenus dierum CXLVII. annorum: aromatibus conditus, inde translatus a Ioseph, sepultus in spelunca duplici in terra Chanaan, vbi Abraham, et Sara, Isaac, et Rebecca, simul et Lia iacent sepulti.

4. IOSEPH, filius Iacob, et Rachel, frater Beniamin, in Mesopotamia Syriae odiosus fratribus, amabilis patri, somniator veridicus, in Aegyptum a fratribus venditur in figura Christi, qui venumdatus est pretio argenti. Missus in carcerem sine culpa vere sub dolo, et mendacio Putipharis feminae. Fuit Dominus cum Ioseph in carcere. Somnia regis Pharaonis reuelauit, quae nemo interpretari potuit; propter hoc a rege est honoratus, princeps Aegypti factus, et a Pharaone Sara tofane nominatus, quod aegyptiace sonat *mundi Saluator*. Nutritor fratrum, simul et patris in tempore dirae, et grauis famis. Vixit longaeus multis diebus CXX. annis. In Aegypto mortuus, aromatibus conditus in loco Bresith in Aegypto

repositus, curru ossa, vt ipse rogauit, Moyses de Aegypto secum portauit, et in tempore Iosue ministri regis populus in Sichen sepeliuit ossa eius.

5. IOB, qui et Iobab, cuius pater Zara, et mater Bosra. Zara autem filius Raguel, filii Esau, filii Isaac, quintus ab Abraham rex inclytus in terra Edom. Vir simplex, et rectus Domini seruus. Diues, ac praeclarus in filiis, et filiabus, in possessione, ouium septem milia, iuga boum quinquaginta, et multa familia. A Deo probatus, a Satan tentatus, substantia priuatus, lepra percussus, filiis orbatus, valde maledictus, a falsis amicis false consolatus, et eorum verbis corde contristatus, loquitur cum Domino, interrogatus ab ipso seipsum reprehendit. In fauilla, et cinere poenitentiam egit; liberatus a plaga, additur substantia. Benedictus a Domino, accepit duplicia in vita, et filios Dei beneficio. Vixit post plagam diebus multis cxx. annis: moritur senex, et plenus dierum.

6. MOYSES, filius Ambre, filii Chath, filii Leui, filii Iacob. Septimus ab Abraham, Aaron, et Mariae Frater, quorum mater Iochabet, filia Leui, filii Iacob. Moyses in Aegypto natus, tribus mensibus absconditus, inde in fiscellam stirpeam positus, et in ripam fluminis dimissus, a filia Pharaonis ibi est inuentus, et ab ea Moyses nominatus; eum nutrire praecepit, et in filium adoptauit. Vt vir factus est, fratres visitauit. Occiso Aegyptio, in Madian fugit, et ibi pastor ouium fuit. Vbi Dominum in rubo ardenti vidit, quem Dominus e rubo vocauit, et principem populi sui constituit. Virtutes multas in Aegypto per ipsum in mari, et in eremo Dominus fecit; facie ad faciem Dominum vidit; legem in Sinai ei tradidit, quam ipse Dominus digito scripsit, de qua (f. *et quam*) populum semper docuit, terram promissionis vidit, sed minime intrauit. Iussu Dei verticem Pharga ascendit, et ibi moriens ad patres pergit plenus dierum cxx. annorum. Cuius oculi non sunt caligati, nec dentes mutati, cuius sepulcrum nemo vidit, vel nouit, quia ipse Dominus illum sepeliuit, et planxit eum populus xxx. diebus.

7. AARON, filius Ambre, frater Moysi, prior nascendo in tribus annis, minor honore in multis signis. Sacerdos Dei, propheta fratris, vnctus oleo sancto, indutus veste praeclara, intrabat semel in sancta in anno orans pro seipso, et pro populo, ortus in Aegypto, defessus in eremo, peccat in vitulo. Orans frater pro eo, postea complacuit Deo: priuatus sorte hereditatis in terra promissionis, quia non credidit verbo veritatis, percussa petra in Cadesbarne cum aqua contradictionis: pro tali culpa iratus Dominus dixit ad Moysen: tolle Aaron, et filium eius, et duces eos in montem Hor, qui quum nudaueris patrem veste sua, indues ex eis Eleazarum filium eius manu tua. Ita Moyses fecit, vt Dominus imperauit, patrem spoliauit, filium vestiuit. Aaron in monte Hor moritur coram omni populo anno quadragesimo egressionis populi ex Aegypto mense quinto prima die mensis, quum esset annorum CXXIII. et ibi sepelitur, et xxx. diebus a populo plangitur: et pro eo Eleazarus sacerdos ponitur. Soror eius Maria in Cades cadit mortua, et ibi iacet a populo sepulta.

8. IESV, filius Nun, qui a parentibus Auses (corrige; *Osee*) primo appellatus est, e tribu Ephrain, famulus Domini, et minister Moysis, natus in Aegypto, confortatus in Domino, et post mortem magistri factus est princeps praecipuus populi. Mittit exploratores in vrbem Iericho:-loquitur cum Domino, et audiuit a Domino, *Exaltabo te hodie coram populo meo*. Pergit sicco pede fluenta Iordanis cum populo Dei, in campo Galgalis subuertit vrbes, tyrannos, et reges gentium. Imperat soli, et lunae; steterunt in caelo, et terra leges naturae. Praeponit vrbes simul, et vicos, disponit in sortes diuisas. Praedicabat semper populo Domini legem, iudicauit Israel in pacis semper sede. Vixit longaeuus plenus dierum c. simul, et x. annorum. Sepultus in Thamnathsare, possessionis suae parte, in monte Ephraim.

9. SAMVEL, qui interpretatur, *positus a Deo*, filius Elcana, filii Hieroboam, filii Heliu, ortus in monte Ephraim, natus in Ramatha, princeps, et propheta, Nazaraeus ab infantia, famulus Dei, et minister sacerdotis Heli, cuius mater sterilis, quae vocatur Anna, orauit Dominum in templo, et facta est fecunda. Quae cantauit canticum, *Exultauit cor meum in Domino*. Samuel fidelis vixit. Saulem, et Dauid super sedes regni posuit, postulauit pluuiam, et pluit e caelo, orabat semper ad Dominum pro populo suo, multis diebus populum rexit. Grandaeuus, et senex ad patres perrexit. Quem populus Israel planxit, et in domo sua Ramatha terrae eum condidit.

10. DAVID filius Iesse, filii Obeth, filii Buzi, ortus e tribu Iuda, natus in Ephrata, praeclarus forma, rex, et propheta, reges superauit, psalmos cantauit, bestias prostrauit, Goliam interfecit, Dominum semper timuit, robuste regnauit, Christi natiuitatem, et baptismum praenunciauit. Passionem, et resurrectionem eius demonstrauit. Ascensionem, et eius aduentum in fine mundum iudicare prophetauit, electus Dei, quem Deus amauit, humilis, et mitis oues patris pauit, XL. annos in Israel regnauit, VII. annos in Ebron, in Ierusalem XXX. III. annos. Vixit longaeuus. Dormiuit cum patribus in ciuitate Dauid, et in Bethlehem est sepultus.

11. ELIAS Thesbites, qui interpretatur *Dominus*, Dei propheta magnus, adhuc viuus, Domini seruus, praedicator futurus, cum antichristo in fine mundi pugnaturus, XL. dies ieiunauit. Ionam mortuum suscitauit, VI. menses, et tres annos pluuiam prohibuit, ignem e caelo super quos voluit, et aquam venire fecit. Qui bouem, et lapides, et aquam consumpsit. Centum et duos viros vorax flamma interfecit. Idem Elias coruis ministrantibus in spelunca vixit: oleum, et farinam viduae benedixit. Sacerdotes Baal omnes interfecit. In curru igneo vsque ad caelum ascendit: e terra Arabon, et tribu Aaron ortus fuit.

12. ELISEVS, qui interpretatur *Domini mei salus*, propheta altissimi, discipulus Eliae, et magister Iezi, gratiam magistri suscepit: fluenta Iordanis diuisit, et sicco pede per fluuium perrexit: aquas amaras in aquae naturam conuertit: ollam vt fel feruentem dulcorauit. Securem e fluminis profundo vocauit. Naaman principem Syriae, lepra percussum, pur-

purgauit: discipulum cupidum leprae plaga percussit: olei paululum viduae benedixit. Oleum per vasa pauca benedictum non pauca repleuit, vidua creditori debitum reddit, et de oleo filios liberos reddit, et reliquo ipsa cum filiis vixit. Eliseus viuens mortuum suscitauit; Eliseus mortuus mortuum viuificauit. Eliseus ex Abdelam a terra Ruben ortus fuit, quem quum mater eius peperit, vitula aurea cum magno boatu in Galgalis clamauit, ita vt populus in Ierusalem boatum audiret. Tunc dixit sacerdos praesens audiens miraculum, *Hodie*, inquit, *nascitur propheta futurorum, qui ciuitatis simulacra distribuit* (*destruit*) *idolorum*. Eliseus in Samaria mortuus, et ibi sepultus.

13. ISAIAS filius Amos, *salus Domini* interpretatur, in Ierusalem propheta egregius, et martyr iustus, nobilis genere, nobilior sermone. Sub quatuor regibus Ozia, Ioathan, Achaz, Ezechia prophetauit. Dominum sedentem solio excelso contemplauit. Seraphin XII. alas claro, et celebri carmine Dominum collaudantes audiuit, *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth*, ex quibus vnus ad illum volauit, et labia eius igne caelesti purgauit. Gentibus in tenebris mortis sedentibus salutem, et lucem annunciauit. Paruulum natum de Virgine Deum, et hominem, et principem, patremque futuri seculi praenunciauit, virgam e radice Iesse egredientem, septiformi spiritu florentem, et fructificantem prophetauit, subuersionem, et vastationem Babylonis praedixit. Nudus, et discalceatus tribus annis, iubente Domino, ambulauit: lapidem summum, et angularem in Sion ponendum praedixit. Saluatorem, et regnatorem, et iustissimum iudicem in Ierusalem regnantem annunciauit, crucem, et passionem, sepulcrum, et resurrectionem Domini declarauit, iudicium venturum, et mortuos resurrecturos prophetauit. In Ierusalem praedicauit sub Manasse rege, serra sectus in duas partes occubuit, sepultus est sub quercu Ragel iuxta transitum aquarum, quas olim Ezechias rex obstruxerat puluere.

14. IEREMIAS, qui interpretatur *excelsus Domini*, propheta, et sacerdos, quem Dominus in vtero matris suae sanctificauit: puer admodum, et Beniamin prophetauit imperio Domini virgam vigilantem, et ollam succensam a facie aquilonis vidit. Ruinam suae ciuitatis quadruplici alphabeto planxit, qui lumbare iussu Domini portauit, qui lagunculam testeam in conspectu Domini fregit, quem Fadassur sacerdos in neruum misit, cui Dominus duos calathos ficis plenos ostendit. Calicem plenum irae Dei gentibus, et regibus miscuit, catenam in collo portauit, in atrio carceris clausus fuit, inde liberatus ad patriam pergere voluit. Tunc iterum illum custos ciuitatis tenuit, et principibus eum tradidit, principes vero irati flagellatum iterum in carcerem miserunt. Rex vero ad illum misit, et de carcere traxit. Principes iterum tenuerunt, et volentes eum occidere, in lacum profundissimum, et siccum funibus miserunt. Dominus autem per manus Abdemelech aethiopis Ieremiam e lacu, et morte liberauit, et in vestibulo carceris vsque in diem, qua ciuitas capta est, permansit. Nabuchodonosor rex Babylonis Ieremiam a carcere, et a catenis liberauit. Ieremias ergo ortus a vico Anathoisdes, qui viculus tribus ab

Ierosolymis distans milibus, captiuus in Aegyptum ductus a populo apud Taphnas lapidibus obrutus obiit. Iacet vero in eodem loco sepultus, quem Pharao rex habitauerat, quia per postulationem suam defugatis ab eodem loco serpentibus, aegyptios fecit esse securos a tactu aspidum: quem etiam magna cum religione iidem aegyptii venerantur.

15. EZECHIEL, filius Buzi, qui interpretatur *fortitudo Dei*, propheta, et sacerdos Altissimi, cum Ioachim rege captiuus ductus in Babylonem tricesimo suae aetatis anno, et captiuitatis quinto prophetare, et loqui ad captiuos exorsus est. Cui caeli aperti sunt, et Dei visiones obscuras, et mirabiles vidit. Ad quem factum est verbum Domini, super quem facta est manus Domini in visione magna, et mirabili, in vento, et nube fulgenti, in igne, et splendore splendenti, in electro clarescenti, inter quos conspexit quatuor animalia cum pennis, et pedibus, et manibus, homo, et leo, vitulus, et aquila. Quatuor conspicit rotas iuxta animalia ex omni parte oculis plena, et cum animalibus simul discurrentibus audiuit sonum alarum ipsarum, vt sonum castrorum, et aquarum multarum, portabant capitibus quasi firmamentum, et super firmamento quasi thronum positum, et in throno aspicit quasi vultum hominis, vt electrum fulgens in medio ignis, haec omnia videns cecidit in faciem, et audiuit vocem ad eum loquentem, et super pedes suos illum erigentem, ostendit ei librum, quem manu tenebat, et expandit volumen, et ad eum dicebat: *Aperi os tuum, et comede hunc librum*; et ipse hunc statim comedit, et vt mel gustauit, et viscera repleuit, et plebi praedicauit, visiones alias multiformes vidit; in quibus vrbibus, regibus, gentibus, insulis, populis plagas venturas verbo Domini praedicauit, campum plenum ossibus siccis, super quae neruos, et viscera venire vidit, et ipso prophetante in ossa omnia spiritus vitae intrauit, ciuitatem spiritualem, et mirabilem vergentem ad austrum, cum portis, plateis, et multis aedificiis vidit, quae carnaliter aliquatenus stare non potuit.

16. EZECHIEL fortitudo Dei interpretatur, terra Sarira ortus, et in Chaldaeam, vt praediximus, captiuus ductus, ibique populus Israel eum occidi praecepit, quoniam ab eodem propheta arguebantur, ne idolis seruirent. Hunc ergo sepeliuit populus in auri (lege *Maurim*) agro sepulcro Arphaxat.

17. DANIEL, filius Abda, *iudicium Dei* interpretantur, ex tribu Iuda ortus, in Betheron superiore natus, puer admodum captiuus in Babylonem ductus, propheta praecipuus, cum quo Dominus fuit. Principem namque super principem sibi posuit. Somnia namque regis Nabuchodonosor, in grandi imagine, et in magna arbore reuelauit. Visiones magnas, et mirabiles ipse conspexit, quatuor ventos caeli magnos in mari pugnantes, et quatuor bestias terribiles de mari surgentes aspicit, thronos positos, et Vetustum dierum in throno igneo sedentem conspexit: cui milia milium angelorum ministrabant, et decies centena milia assistebant, iudicium positum, et libros apertos vidit. Filium hominis venientem, ac Vetustum dierum aspicit, arietem grandem cornibus quatuor par-

tem ventilantem, et hircum caprarum terribilem, et magnum cum ariete pugnantem, et arietem praestantem prospexit, faciem suam ad dominum Deum suum posuit. In ieiuniis, sacco, et cinere Dominum adorauit, mirabili confessione, et pura obsecratione pro se, et populo suo Dominum obsecrauit. Tres hebdomadas populum planxit, panem desiderii, et carnem, et vinum in ieiunio non comedit. Gabriel archangelus in his omnibus Danielem confortauit, omnes visiones, quas vidit, et demonstrauit, Christum nasciturum, et regnaturum, passurum, et resurrecturum ei annunciauit. Regna mundi inter se pugnatura praedixit, antichristum venturum cum sanctis proeliaturum affirmauit. Iste Daniel Balthasar regi tres terribiles sermones in pariete scriptos demonstrauit. Susannam ex falso crimine liberauit. Senes prauos morti damnauit. Bel, idolum Babylonis, destruxit, draconem terribilem pice, et pilis interfecit, sacerdotes Bel LXX. interire fecit. Cui Habacuc per angelum ex Iudaea in Chaldaeam in momento raptus prandium portauit, quem Dominus duabus vicibus ex lacu leonum liberauit. In Babylone Deum omnipotentem praedicans requieuit, solusque omnium hebraeorum ... sepultus est regione.

18. OSEE, filius Beeri, *Saluator* interpretatur, propheta Domini sub quinque regibus verbum Domini praedicauit. Crebro nominat Ephraim, Samariam, Ioseph, Iezrahel, Israel, et vxorem fornicariam, et fornicationis filias, et adulteram cubiculo clausam mariti multo tempore sedere viduam, et sub veste lugubri viri ad se reditum praestolari. Populo verbum Dei praedicat, et scelera eorum dure, et terribiliter increpat, et fugere, et venire ad Dominum omnes confortat, quia sanat, percutit, et curat, et mortificat, et viuificat, et misericordiam magis, quam sacrificium diligit, et scientiam Dei, plusquam holocausta, quaerit, et Christum filium Dei ab Aegypto vocaturum prohetauit. Hic ergo Osee propheta ex tribu Issachar ortus, in Belemoth natus, ibique placida morte dormiuit sepultus.

19. IOEL, filius Phatuhel, *incipiente Domino* interpretatur. Describit terram XII. tribuum eruca, brucho, locusta, rubigine vastandam, et consumendam. A facie Domini terram tremere, et caelos mouere affirmat, solem, et lunam, et stellas suum splendorem abscondere designat. Magnum diem Domini, et valde terribilem aduenire praedixit. Dominum Deum benignum, et misericordem, patientem, et pium, et praestabilem super malitias hominum affirmat. Populum ad ecclesiam sacrificare, ieiunium conuocat. Senes, iuuenes, paruulos, laetantes sponsos, sponsas, sacedotes ministros Domini Dominum praedicare, populo parcere, et pacem donare praedicat: abundantiam frumenti, vini, et olei, et pacem Domini donare sibi seruientibus promisit. Spiritum suum sanctum super seruos, et ancillas suas Dominum effundere praedixit, seniores somnia somniare, et iuuenes visiones videre in Domino prophetauit. Ioel vero propheta ex tribu Ruben ortus, in agro Betheron natus, et ibidem obiit, et pausat sepultus.

20. AMOS thesbites *potens*, vel *fortis*, aut *populum diuellens* interpretatur, propheta, et pastor, et rusticus, et ruborum mora distringens,

paucis verbis explicari non potest. Quis enim digne exprimet, tria, et IIII. scelera Damasci, Gaze, Turi, Idumeae filios Ammon, et Moab, et in septimo, octauoque gradu Iuda, et Israel? hic loquitur ad vaccas pingues, quae sunt in monte Samanae, ruituram domum maiorem, minoremque testatur. Ipse cernit fictorem locustae, et stantem Dominum super murum litum, vel adamantinum, et onychinum pomerium, et trahentem supplicia peccatoribus, et famem in terra, non famem panis, neque sitim aquae, sed audiendi verbum Dei. Ipse est Amos, quem Amasias rex saepe caeciderat: Ozias vero, filius eius, transfixum per tempora eius palam eundem propheta laetali vulnere affecit. Hic ergo vates post biduum postquam in suam aduectus est patriam, spirauit, ibique sepultus est.

21. ABDIAS propheta *seruus Domini* interpretatur, pertonans contra Edum fratris quoque Iacob semper aemulum astra perculit ..... superbiam, et elationem superborum increpat, sapientes, et prudentes mundi, et tyrannos, et fortes eius a Domino perituros, et percussos praedicat. De monte Sion salutem, et Saluatorem venturum, et Dominum in sempiternum regnaturum prophetat. Hic ergo in agro Bethacaran natus, et de terra Sichem est ortus, et Eliae prophetae discipulus, et tertius quinquagenarius cum L. militibus ab Ochozia ad Eliam missus, cui et petenti pepercit Elias, ne eum ignis sicut duos ante se quinquagenarios missos consumeret. Hic ergo Abdias, Ochoziae relicto ministerio, prophetauit. Mortuus est, et sepultus cum patribus suis.

22. IONAS propheta, filius Amathi, qui interpretatur *columba*, vel *dolens*, filius viduae Saraptanae, quem Elias mortuum suscitauit. Quem Dominus misit praedicare in Niniuem. Ipse vero nauim quaerit, et fugit in Ioppem. Deus vero ventum magnum in mari suscitat, mare ergo magno motu fluctuat. Nautae autem vento mari laborant. Ionam soporantem dormientem suscitant. Vasa sua mittunt in mare, Deum suum adorant, mittunt sortes, cuius culpa esset hoc periculum. Sors emissa mox cecidit super Ionam hebraeum. Tunc dixerunt, vnde venis? quid fecisti? a qua gente genitus es? tunc respondit: ego sum seruus Dei caeli, et genere hebraeus. Magno metu contrementes, non potentes tacere, dixerunt, quid debemus de te homo facere? dixit illis Dei seruus, quid debuissent agere. Tollite me ex hac naui, et mittite in mare. Illi illum tunc miserunt in mare, vt iusserat. Piscem grandem Deus misit, vt prophetam glutiret, piscis ipsum glutiuit, vt Deus imperauit, tribus diebus, ac noctibus piscis eum portauit, et de ventre piscis ad Dominum clamauit, quem Dominus audiuit, simul et liberauit. Piscis eum euomuit in terram, quam ipse noluit, in ciuitatem Niniuem ipse perrexit, regi, et populo poenitentiam praedicauit. Et vt rex, et populi audierunt, a minimo vsque ad maximum in Deum crediderunt, et in sacco, et cinere non tantum homines, sed et iumenta poenituerunt, tribus diebus, et tribus noctibus clamantes ad Dominum ieiunauerunt, et liberauit eos Deus ex plaga, quam timuerunt. Ionas vero pulcherrime suo naufragio passionem

Domini praefigurauit; mundum ad poenitentiam reuocat, et sub nomine Niniue salutem gentibus nunciat. Euntibus itaque Tiberiadem non grandis est viculus, vbi et sepulcrum eiusdem prophetae Ionae ostenditur.

23. MICHAEAS propheta, *Quis iste?* vel *humilitas* interpretatur, e tribu Ephrain ortus, in Morasthin natus, heredem sonat, ad quem factum est verbum Domini in diebus Ioathan, Achaz, Ezechiae regum Iuda, super Samariam, et Ierusalem. Omnes populos ad audiendum Dominum prouocat, ruinam Iudae, et Ierusalem plangit, iudices iniustos, et potentes impios, et pseudoprophetas increpat, duos latrones templi, et Ierusalem annunciat, montem excelsum super omnes montes, et colles praeparatum annunciat. Omnes populos, et gentes multas ad eundem montem ascendere designat, legem Dei, et Sion, et Verbum Domini, et Ierusalem exire designat, iudicium rectum inter populos, et populos designat, gladios in vomeres, et hastas in ligones prae magnitudine pacis fabricatos confirmat. Ducem natum ex ciuitate Dauid exiturum, et in Israel regnaturum prophetat, maxillam iudicis Israel percussam praesignat. Quid sit bonum homini, indicat, et quid Deus ab eo quaerit, annunciat. Vtique iudicium rectum facere, et cum Deo suo solicite ambulare, et misericordiam diligere, persecutionem futuram non pigrauit praedicere, propriae vxori neminem credere, filios patres, et filias matres persequi, nurum aduersus socrum contendere, et inimicos homini domesticos fieri, magnitudinem, et longanimitatem, misericordiam, et pietatem Domini, vt potuit, prophetauit, peccata poenitentium in profundum obliuionis Dominum proiicere affirmauit. Hic itaque propheta, quoniam peccantem Achaz saepius arguebat, sub Ioran filio eius ex praecipitio valde porrecto iactus occubuit. Sepultus est autem in terra sua iuxta Polyandreum, qui est prope Naim.

24. HABACVC propheta *amplexans* interpretatur, de tribu Simeon ortus, in agro Bethsachar natus. Dominum a longe venturum, et nasciturum prophetauit. Incredulum castigauit, iustum in fide sua viuere affirmauit, cupidos, auaros, homicidas, ebriosos, idolorum cultores terribiliter increpat. Idem ipse Habacuc luctator fortis, et rigidus stat super munitionem, vt Christum in cruce a longe contempletur, et dicat: Operuit caelos gloria eius, et laude eius plena est terra. Splendor eius, vt lux, erit, cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius. Hic autem propheta ante biennium reuersionis filiorum Israel a captiuitate in agro Sabarith vita discessit.

25. SOPHONIAS propheta, qui interpretatur *abscondens eam*, filius Chusi, filii Godoliae, filii Amariae, filii Ezechiae, de tribu Simeon, qui prophetauit in diebus Iosiae, filii Amon regis Iuda. Ipse est speculator, et cognitor arcanorum Domini. Ipse audit clamorem a porta piscium, et vlulatum a Secunda, et contritionem a collibus. Indicat quoque vlulatum habitatoribus Silae, quia conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt vniuersi, qui inuoluti erant argento. Ipse est, qui diem Domini mirabiliter, et terribiliter venturum prophetauit, dicens; *Iuxta est dies*

Domini magnus, iuxta, et velox nimis. Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis, dies irae, dies illa, dies tribulationis, et angustiae, dies calamitatis, et miseriae, dies tenebrarum, et caliginis, dies nebulae, et turbinis, dies tubae, et clangoris super ciuitates munitas, et super angulos excusos, et tribulabo homines, et ambulabunt, vt caeci, quia Domino peccauerunt. Idem vero Sophonias in agello Sabare (al. *Sarabath*) obiit, et terrae humatus iacet.

26. AGGAEVS propheta, qui interpretatur *solemnitas*: prophetauit autem in anno secundo Darii regis reditum populi ex captiuitate Babylonis, et restaurationem templi sub Zorobabel sacerdote magno. Promisit itaque in verbo Dei, omnia bona Deum donare populo suo. Confortauit principem, populum, et sacerdotem magnum in magno Dei adiutorio restaurare, et aedificare templum Dei, dicens: *Haec dicit Dominus exercituum: ponite corda vestra super vias vestras, ascendite in montem portare lignum, et aedificate domum, et acceptabilis mihi erit, et glorificabor, dicit Dominus*. Ipse prophetauit, caeli, et terrae sterilitatem, et arborum fieri pro peccatis hominum. Ipse prophetauit abundantiam frumenti, et vini, et olei, et abundantiam pacis, et sanitatis populo, et seruis Dei, et seruientibus sibi. Ipse prophetauit, Deum patrem, et Spiritum eius sanctum in populo suo semper esse. Et ne timeat, dicens: *Confortare, omnis populus terrae, dicit Dominus exercituum, et facite, quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus, et Spiritus meus erit in medio vestri, nolite timere*. Ipse prophetauit, Deum semetipsum mouere caelum, et terram, et mare, et aridam, et gentes, et solia regnorum, et vnigenitum patris venturum dicens: *Adhuc vnum modicum est, et ego commouebo caelum, et terram, et mare, et aridam, et mouebo omnes gentes, et solia regnorum, et veniet desideratus cunctis gentibus*. Hic vero Aggaeus ex Babylone admodum iuuenis Ierusalem aduenit. Ibique exhalauit, et iuxta sacerdotum sepulcra humo conditus iacet.

27. ZACHARIAS propheta, qui interpretatur *memor Domini*, filius Barachiae, vno, eodemque anno, sub vno, eodemque rege Dario prophetauerunt. Zacharias vero in sua prophetia multiplex, et mysticus. Versiones enim varias, et obscuras videns, prophetauit mystice, quia in eo angelus Domini loquebatur. Ipse enim vidit nocte ascendentem super equum rufum stantem inter myrteta, quae erant in profundo, et post eum equi rufi varii, et albi. Ipse audiuit angelum interrogantem de tempore misericordiae super Ierusalem. Ipse audiuit Dominum angelo loquentem verba bona, verba consolatoria de Ierusalem, et Sion, de ciuitatibus Iuda. Ipse vidit quatuor cornua ventilantia Iudam, et Israel, et Ierusalem. Ipse vidit virum, funiculum in manu tenentem, et Ierusalem in longitudinem, et latitudinem mensurantem, et dicentem: *Absque muro habitabitur Ierusalem. Dominus enim erit murus eius igneus*. Ipse vidit lapidem scriptum, VII. oculos habentem, et candelabrum aureum, septem lucernas sustinentem, et infusorias, lucernis pendentes VII., et duas oliuas iuxta candelabrum stantes, vnam a dextris, et vnam a sinistris. Ipse vidit volu-

men volans longitudine xx. cubitorum, et latitudine decem cubitorum. Ipse vidit talentum plumbi, quod portabatur, et mulierem sedentem in medio amphorae, quae impietas est, cui massa plumbea in os missa est. Vidit et duas mulieres alas habentes, quasi alas milui, quae leuabant amphoram inter caelum, et terram. Vidit et IIII. quadrigas egredientes de medio duorum montium aureorum. In quadriga prima equi rufi, in quadriga secunda equi nigri, in quadriga tertia equi albi, in quadriga quarta equi varii fortes, et alia multa obscura, et mystica vidit. Prophetauit autem reditum populi, et restaurationem Ierusalem, et templi, prophetauit regem pauperem, et humilem venturum dicens: *Exulta satis, filia Sion, iubila, filia Ierusalem, ecce rex tuus veniet tibi iustus, et saluator, pauper ascendens super pullum, filium asinae*; prophetauit eundem regem traditum, et venditum pro argento, dicens de persona sua: *Appenderunt mercedem meam triginta argenteos*, et reliqua. Passionem eiusdemque (sic) regis, id est, Saluatoris nostri per omnia, sicut factum est, mirabiliter prophetauit. Ait namque; *Percutiam pastorem, et dispergentur oues gregis*, Et iterum. *Quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum? Plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me*. Et iterum; *Aspiciunt ad me, quem affixerunt*. De morte eius sic praedicauit; *Et plangent eum planctu quasi super vnigenitum, et dolebunt super eum, vt doleri solet super vnigenitum*. Baptismum futurum praedixit, dicens; *In die illa erit fons patens domus Dauid, et habitantibus Ierusalem in ablutione peccatoris, et menstruatae*.

A morte itaque eiusdem Zachariae prophetae testem fidelem, qui nec fallit, nec fallitur, habeo, id est, Iesum Saluatorem nostrum in euangelio secundum Matthaeum, iudaeos incredulos increpantem, et sic dicentem; *Veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, a sanguine iusti Abel vsque ad sanguinem Zachariae, filii Barachiae, quem occidistis inter templum, et altare*. Zacharias ergo ex regione chaldaeorum valde senex in terram suam reuersus, et, sicut diximus, occisus, iuxta Aggaeum in Ierusalem humatus iacet.

28. MALACHIAS propheta *Angelus Domini* interpretatur. Mystica, et Dei mysteria admonet, honorem adhibendum parentibus, et dominis dicens; *Filius honoret patrem, et seruus Dominum suum*. Interrogat ex persona Dei patris omnes viuentes, dicens: *Si ergo Pater ego sum, vbi est honor meus, et si Dominus ego sum, vbi est timor meus?* Increpat autem sacerdotes indignos, et culpabiles, indigne, et culpabiliter ministrantes Deo. Laudat vero sacerdotem dignum, et angelum vocat illum, dicens: *Labia sacerdotum custodiant scientiam, et legem requirant de ore eius, quia angelus Domini exercituum est*. Maledictum autem vocat eum, qui munera maculosa Deo suo de rebus suis offert, dicens: *Maledictus homo dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolauit debile domino*. Vnum patrem omnium esse, et vnum Deum adorandum demonstrauit. Ait namque; *Numquid non Deus vnus creauit nos? Quare ergo despicit vnusquisque fratrem suum?* Aduentum Ioannis praecurso-

ris Domini praedixit dicendo ; *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam* , et reliqua . Aduentum Eliae prophetae , et praedicatoris ante iudicium praedicare prophetauit, dicens : *Ecce ego vobis mittam Eliam prophetam , antequam veniat dies Domini magnus , et terribilis , et conuertet corda patrum in filios , et corda filiorum ad patres eorum* . Aperte autem Malachias in fine omnium prophetarum de abiectione Israel , et vocatione gentium prophetauit, dicens ; *Non est mihi voluntas in vobis , dicit Dominus exercituum , et munus non suscipiam de manu vestra . Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus , et in omni loco sacrificatur , et offertur nomini meo oblatio munda* . Post reuersionem vero populi Israel a Babylone in Supha natus est Malachias , ibique admodum iuuenis moritur , habetque tumulum Gabaonitis , suoque sepulcro conditus iacet .

29. ACHIAS Silonites ex ciuitate Eliae Salomoni regi praedixit , quod per mulieres a mandatis Domini declinaret . Mortuus est ergo Ozias , et sepultus est iuxta quercum in Silo .

30. ABDO in Samaria natus est , qui Roboam illicite immolantem admonuit . Hunc ad propria reuertentem leo in via strangulauit . Sepultus est in Bethel in sepulcro prophetae , qui eum fefellerat .

31. AZARIAS *auxilium Domini* interpretatur . In terra oritur Sabatha ; mortuusque est , atque sepultus est in agello suo .

32. ZACHARIAS *memor Domini* interpretatur ; filius Ioiadae sacerdotis , quum xxx. annos vixisset , congregatus in atrio domus Domini populus iuxta regis Ioas imperium , missis in eum lapidibus , prophetam sanctum extinxit . Hunc subleuatum inde continuo sacerdotes sepelierunt eum iuxta patrem suum .

33. TOBIAS propheta sanctus , Dei summi seruus , ex tribu , et ciuitate Nephthali ortus , in diebus Salmanasar regis assyriorum in ciuitatem Niniuem captiuus ductus inter suos captiuos iuuenis aetate , sed senex , et sapiens consilio , et mente . Omnia bona , quae habuit , cum charitate concaptiuis condonauit . Puerulus tunc aetate , perfectus tamen in Dei timore , idola vana fugiebat , legem Dei semper tenebat . Proselytis , et aduenis misericorditer ministrabat . Dignas Deo decimas donabat , vxorem nomine Annam de tribu sua accepit , quae filium genuit , cui pater nomen suum imposuit , et eum de Dei lege , et Dei timore docuit . A cibis gentilium se semper abstinuit . Animam suam incontaminatam custodiuit , in corde suo semper Domini sui memor fuit . Cui Dominus in conspectu Salmanasar regis gratiam dedit , faciebat , quod volebat , pergebat , vbi desiderabat . Pauperes generis sui de muneribus regis ditauit . Gabelo pauperi de sua gente decem talenta argenti sub chirographo donauit , esurientes alebat , nudos vestiebat , mortuos sepeliebat , quem rex Sennacherib , Dei inimicus , occidere voluit . Sed illum cum vxore , et filio Dominus custodiuit . Postea vero conuiuas suos relinquebat , et iugulatos mortuos generis sui abscondebat , et in noctibus eos sepeliebat . In his omnibus Deo placuit , et proximis suis displicuit , quia haec omnia propter Deum fecit .

sit. Inde vero illum probauit, substantias, et diuitias abstulit. Mendicitate, et paupertate percussit. Opprobria, et illusiones a parentibus, et vxore, et cognatis sustinuit. Sicut et Iob, a regibus, et a falsis amicis contumelias sustulit. Sed in his omnibus Tobias vir sanctus in Dei timore immobilis permansit, Deum semper benedixit, cum gemitu, et lacrymis clementiam Dei postulauit, quem Dominus exaudiuit, et de omnibus tribulationibus suis liberauit. Angelum suum sanctum namque Raphaelem de caelo transmisit, qui eum in omnibus consiliis suis confortauit; quem hominem aestimauit, cum filio suo in viam pergere rogauit. Ita Raphael angelus fuit, vt pater sanctus illum postulauit. In viam cum filio perrexit, et sanum eum vsque in Rages ciuitatem medorum adduxit. Cum quo quasi cum conseruo, et fratre fabulauit, quem a morsu piscis eripuit, et Saram filiam Raguel vxorem habere fecit, a qua Raphael daemonium nomine Asmodeon compescuit, et in superioris Aegypti deserto alligauit, et gaudium magnum parentibus puellae fecit, et pecuniam sancti patris a Gabelo suscepit, sanum, et incolumem cum magna substantia, cum vxore, et multa familia Tobiam ad patrem reduxit. Sancto seni lumen oculorum restituit; et filium suum, et familiam gaudens vidit. Tunc ostendit eis angelus omnia mysteria itineris sui, et Sarae orationum, et sanitatis: et dixit eis angelus Raphael, quia angelus Dei esset, et a Deo esset missus. Tunc timuerunt, et in terram postrati ceciderunt, et dixit eis angelus; *Nolite timere: pax vobiscum, Deum benedicite, illum laudate, et narrate omnia mirabilia eius*. Et quum haec dixisset, ab aspectu eorum ablatus est; et per tres horas in terram se prostrauerunt, et Deum benedixerunt, et exurgentes, omnia mirabilia eius narrauerunt. Tunc senex os suum aperuit, et Deum benedixit, et restaurationem Ierusalem, et templi prophetauit, et subuersionem magnae ciuitatis Niniue praedixit. Diues valde, et praeclarus multis annis vixit cum benedictionibus. Quinquaginta et sex annorum erat, quando amisit lumen oculorum. IIII. annis caecus, et pauper fuit. Sexagenarius lumen oculorum, et diuitias duplicatas recepit, et postea quam illuminatus est, vixit annis XL. duobus, et vidit filios nepotum suorum. Completis itaque annis CXII. cum Dei timore perrexit in pace, sepultus honorifice in Niniue ciuitate, simul et Anna sua vxore.

34. IOANNES BAPTISTA, qui interpretatur *gratia Dei*, filius Zachariae sacerdotis, ex tribu Leui, in Israel ortus, angelo annunciante conceptus, ab angelo nominatus, antequam esset generatus, in senectute parentum natus, praecursor Saluatoris miro modo factus nascendo, praedicando, baptizando, moriendo, ad inferos descendendo; sex etenim mensibus ante Saluatorem natus, et ante passionem Domini capite plexus, et ad inferos descendit praenuncius primus Christi, seruus Domini, propheta altissimi, vox Verbi, amicus sponsi, testis Domini, praeco iudicis, lucerna luminis, miles regis, terminus prophetarum, baptismatis initium. Cuius pater nouem menses mutus tacuit, quia angelo prophetanti non credidit, qui praenunciatus patris vocem abstulit, genitus officium linguae

resoluit, qui necdum editus Christum prophetauit, ex vtero salutauit; inter natos mulierum non surrexit maior, quem Dominus laudauit, et illum angelum nominauit, et prophetam, et plusquam prophetam illum appellauit, quia de quo prophetauit, digito demonstrauit. Spiritu, et virtute Eliae plenus fuit, qui quum natus apparuit, gaudium magnum multis praebuit. In columba agnouit, in deserto monstrauit, Saluatorem baptizauit, poenitentiam praedicauit, cuius vestis camelorum lanugo, eremus eius habitatio, victus eius mel siluestre, simul et locustae. Hic dum Herodem prohiberet, ne fraternum connubium violaret, carceralibus tenebris mancipari praecepit. Cuius caput Herodis regis filia ludens praemium postulauit. At ille desectum male poscenti filiae ebrius inter pocula dedit. VIII. kalend. oct. conceptus VIII. k. iunii natus. IIII. kal. sept. passus, in Sebastia oppido Palaestinae sepultus, quae olim Samaria vocabatur, quam Herodes rex Iudae Antipatris filius ob honorem Caesaris Augusti graeco sermone Augustam vocauit. Caput vero Ioannis Baptistae in Emiza in dolio vitreo reconditum est in honorem, praestante Domino nostro.

35. IOSEPH, qui interpretatur *augmentum*, filius Iacobi, filii Mathan ex tribu Iuda, et de familia Dauid ortus, in ciuitate sua Nazareth natus, faber arte, frater Cleophae, vir Mariae adiutorio, non carne, Cleophas vero pater apostoli Simonis Chananaei, Ioseph autem pater Iacobi, fratris Domini, qualiter dicitur Iacobus Alphaei, Maria Cleophae, id est, vxor Cleophae, soror est matris, et virginis Mariae; sed de eodem viro Mariae Ioseph in genealogiis euangeliorum, hoc est, secundum Matthaeum, et Lucam quaestiuncula satis obscura oritur; quia secundum Matthaeum filius Iacobi dicitur, hoc modo: *Mathan genuit Iacob, Iacob genuit Ioseph*; secundum vero Lucam filius Heli nominatur his verbis: *Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Melchi*. Sed in his verbis bene Scripturas intelligentibus nihil contrarium est, quia Matthaeus eum secundum carnem Iacobi filium affirmat, Lucas vero secundum legis mandatum illum Heli filium annunciat. Iacob enim, et Heli fratres vterini ex vna matre nomine Estha nati, et non ex vno patre geniti. Pater enim Iacobi Mathan, quem peperit ei Estha, Pater vero Heli Melchi. Defuncto autem Mathan, relicto vno filio Iacobi nomine, suscepit Melchi eandem Estham matrem Iacobi, quae peperit ei filium nomine Heli. Sine liberis frater suus Iacob suscepit vxorem eius, et suscitauit fratri defuncto filium secundum legis mandatum nomine Ioseph, secundum vero naturam suum proprium filium, id est, ipsum Ioseph, qui vir Mariae dicitur, et quasi pater Christi annunciatur.

36. MARIA, quae interpretatur *Domina*, vel *illuminatrix*, aut *Stella maris*, siue *stella*, stirpe clara, Dauid regis filia, Iesse virga, rosa sine spina, oliua alma, columna aurea, solis aurora, feminarum regina, Saluatoris sponsa, Dei viui filia, principis ancilla alti, hortus conclusus, fons signatus, Trinitatis thalamus, mater Domini omnipotentis, mater solis, et floris, mater agni, et leonis, mater vitae, et vitis, mater lucis, et pacis, mater viae, et veritatis, mater serui, et regis, mater Dei, et ho-

minis, mater pastoris, et panis, templum Dei, sacrarium Spiritus sancti. Virgo sancta, virgo foeta, virgo ante partum, virgo in partu, virgo post partum, filium, quem genuit, creatorem credidit, et patrem habuit; et Dominum adorauit, salutationem ab angelo suscepit, et mysterium conceptionis agnoscit, partus qualitatem inquirit, et contra legem naturae obsequii fidem non renuit. Facta est mater viri sine copulatione mariti, mater infantem lactauit, et virgo incorrupta permansit. Hanc quidam vitam finiri (sic) martyrio asserunt. Sic enim Simeon sanctus Christum propriis brachiis suis portans prophetauit, dicens, *Et tuam ipsius animam pertransiet gladius*. Non tamen ex gladio carnali, sed ex gladio spirituali prophetatum est, hoc est verbum Dei, quod validius, et acutius omni gladio acutissimo, penetrans vsque ad diuisionem animae, et spiritus: quia nec literae, nec historia docet, ex hac vita Mariam migrasse martyrii corporalis passione. Hoc tamen certum est, quia nemo obitum eius scit, aut quomodo ex hac luce migrauit, dam tamen in Ierusalem eius sepulcrum certe positum sit. Natiuitas itaque sanctae Mariae Matris Domini VI. id. sept. Assumptio vero eiusdem XVIII. kal. septemb. celebratur.

37. IESVS CHRISTVS, quod interpretatur *Saluator*, *Vnctus*, Iesus namque hebraicum nomen est, quod graece *Soter* dicitur, latine vero *Saluator* appellatur. *Christus* autem graecum est, quod hebraice *Mesias* vocatur, latine vero *Vnctus* dicitur. Hic est filius Dauid, filii Abraham, vt sancta scriptura in sanctis sermonibus sancti euangelistae, et apostoli Matthaei scribentis, et dicentis in principio euangelii sui: *Liber generationis Iesu Christi filii Dauid, filii Abraham, Abraham autem genuit Isaac*, et reliqua, quae sequuntur vsque ad illum locum, vbi dicitur, *Quum natus esset Iesus in Bethleem Iuda in diebus Herodis regis Iudaeae*. Haec omnia affirmant, quo ordine ex caelo per archangelum Gabrielem Virgini est annunciatus, et quomodo in Virginis vtero conceptus, et in quo loco, et in quo tempore, et sub quo rege, et in qua plebe est natus, et quomodo ab angelo est nominatus, ante breuiter dictum est. Magnitudinem, et altitudinem eius, et profunditatem, latitudinem, et obscuritatem huius mysterii nullus naturaliter viuens non dico enarrare, vel scrutari, sed nec aestimare potest, nisi ille solus. Sed hoc mysterium, vt voluit, et constituit, et consecrauit, sicut per Isaiam Spiritus sanctus affirmat, dicens: *Generationem eius quis enarrabit?* et per Paulum apostolum idem Spiritus sanctus clamat, et ait: *O altitudo diuitiarum sapientiae, et scientiae Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, et inuestigabiles viae eius? Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* Et iterum ait: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia*. Quis enim angelorum, aut mortalium hominum verum Deum, et Dei vnigenitum, qui incomprehensibilis est, et inaestimabilem ante secula sine matre genitum, et verum hominem, carne, anima, natura ex vera Virgine matre sine peccato, sine patre terreno in fine seculorum conceptum, et natum valeat scrutari, aut cogitare, aut nunciare? aut quomodo eum humana fragilitas potest (comprehendere?) Ipse est enim Deus

a semetipso, et in semetipso, Deus excelsus, Deus in Deo, Deus cum Deo, Deus in homine, et homo in Deo. Verus homo natura, et humanitate, verus Deus potentia, et maiestate. Praecepit Dominus Iesus Christus ecclesiae suae facere, quae ipse fecit, credere, quod docuit, sperare, quod promisit. Qui dignatus est ad nos humiliter venire, et inter nos XXXIII. annos, et VI. menses carnaliter, et clementer habitare. Cuius conceptio, et passio in aequinoctio vernali, et cuius natiuitas in solstitio hiemali, kalend. ian. eius Circumcisio, et eius baptismus in ianuario, die VI. kalend. april. eius Resurrectio, III. nonas maj. eius in caelum Ascensio, vbi regnat cum Patre, et Spiritu sancto in secula.

38. Omnes APOSTOLI discipuli, non omnes discipuli apostoli; apostoli enim graece, *missi* latine dicuntur. Discipuli, qui discunt plene.

39. SIMON PETRVS tribus nominibus appellatur. Primo a parentibus Cephas, deinde Simon, tertio Petrus. His autem duobus nominibus nominauit illum Deus. Simon, qui interpretatur *obediens*. Petrus *agnoscens*. Prior piscator piscium, postea piscator factus est hominum, quem Christus vt piscem in rete electionis tenuit, quando, vt post se veniret, illum vocauit. Ipse est agnitor Christi, clauicularius regni, ecclesiae fundamentum, princeps apostolorum, filius Ioanna, frater Andreae, ortus vico Bethsaida prouincia Galilaeae, quae est iuxta stagnum Genesareth. Tertius in ordine secundum Ioannem, primus secundum Matthaeum, confessor primus filii Dei, discipulus amator Domini, et negator. Confitendo laudatus, praesumendo elatus, negando lapsus, lacrymando purificatus, confusione probatus, passione coronatus. Cui nomen ex opere datur, titulus ex merito potestatis imponitur. Virtutibus, et signis seculo claruit, pedum gressu feruidum mare calcauit. Praeteriens vmbra morbidos sanauit, potestate viuos morti tradidit, mortuos virtute in vitam suscitauit. Claudis clementia gressus redintegrauit. Paralyticis flaccida membra in proprium statum reparauit. Simonem Magum, et maleficum, caelum conscendentem, ad terram elisit, sub Claudio Caesare Antiochenam fundauit Ecclesiam. Sub Nerone vero rexit Romam: praedicauit Pontum, Galatiam, Bithyniam, Cappadociam, ceterasque confines prouincias. Iudaeis dumtaxat praedicans circuisse deprehenditur, qui ad vltimum propter Simonem Magum, licet Dei occulto nutu, Romam peruenit, ibique praedicans euangelium XXV. annorum eiusdem vrbis tenuit pontificatum. Sexto autem, et XXX. anno post passionem Domini sub Nerone Caesare, vt voluit, cruci suspensus est. Cuius natalitium III. kal. iul. celebratur, sepultus in Vaticano ab vrbe Roma ad Orientem (forte, *occidentem*) tertio miliario.

40. PAVLVS apostolus, qui et primum nominatus est Saulus, Paulus, quod interpretatur *mirabilis*, vel *pius*. Saulus autem interpretatur *impius*. Saulus itaque, id est, impius christianos persequens. Paulus autem, id est, pius populis Christum praedicare (sic). Praedicans pastor, praeclarus praedicator, egregius doctor gentium, aduocatus iudaeorum. A Christo electus, de caelo vocatus, feliciter increpatus, in terram prostratus, oculatus cecidit, caecatus surrexit, persecutor saeuus, charitate plenus,

vas electionis, ex lupo ouis. Vocatione nouissimus, praedicatione primus, in lege Gamalielis discipulus, in euangelio Christi seruus. In Iudaea genitus, de tribu Beniamin ortus, plus omnibus laborans, multo latius de ceteris praedicans, ab Ierusalem vsque ad Illyricum in circuitu euangelium Dei docens, cuius miracula refulgent clara. Raptus in tertium caelum conscendit. Pythonis spiritum imperando damnauit. Adolescentem mortuum suscitauit. Caecitate magum perculit: claudo proprium incessum reformauit. Dirae serpentis morsum non sensit, sed igni arsuram dedit. Patrem Publii a febribus orando sanauit, passiones incredibiles pro Christo sustinuit. A iudaeis, et gentibus plagas pertulit, miseriam, et laborem, sitim, et famem, frigus, et nuditatem, ter virgis caesus, semel lapidatus, tres vices naufragatus, die, ac nocte in profundo maris dimersus, mille periculis, et plagis percussus, in carceres trusus, catenis ligatus, a iudaeis gentibus traditus. In sporta per murum euasit dimissus. Poenis arctatus ferarum rabiem patitur, in carcere vinctus terrae motu facto absoluitur. Hic secundo post passionem Domini anno ab Anania in Damasco baptizatur, et post haec omnia Romae biennio in custodia fuit: per octo x. deinceps annis nationes occiduas perfecte edocendo expletis, et sub Nerone eodem die, quo Petrus crucifixus. Idem in via Ostiensi truncatus, ibique cum honore sepultus.

41. ANDREAS apostolus Domini, frater Simonis Petri, in natiuitate Petro primus, in ordine pontificatus tertius. Gente galilaeus, de Bethsaida ciuitate ortus, qui fuit piscator prius, postea factus est Christi discipulus. Cum rete, et naui pisces de mare trahebat, ipse, vt piscis, rete retentus magno piscatori adhaerebat. Relinquens rete simul, et nauem, secutus est felix mundi redemptorem. Secutus et Saluatorem Dominum, et factus est piscator, et praedicator hominum, secutus est Christum vsque ad crucis exaltationem, cuius vestigia ipse viriliter tenuit vsque ad crucis passionem. Andreas enim *virilis*, vel *decorus* interpretatur: vere virilis, et viriliter fecit, quia Christum crucifixum barbaris populis praedicauit, et crucem eius mirabiliter laudauit, et mirabiliter credidit, et rogauit. Hic itaque euangelizauit iuxta mare Caspium, Scythiam, Macedoniam, et Achaiam, in quibus populos multos Christo acquisiuit. Ardore summae charitatis in Christum, et in Christi crucem repletus fuit, iustitia, et sanctitate, et pietate fere omnes praecellit. Paratam namque sibi crucem vt vidit, innenarrrabili, et inaestimabili gaudio, et exultatione repletus ait, *O bona crux, o praeclara, o pretiosa, o crux sancta, o sanguine Christi, velut margaritis, ornata, o tamdiu quaesita, et desiderata, suscipe me, rogo, et redde me magistro meo Christo*. Crucem mortis ministram non timuit, sed nimio amore eam adamauit, et amplexit. Magistrum namque incomprensibili charitate conspexit, ideo patibulum non timuit, etsi sensit. Tunc alacer crucem ascendit, quia vsque ad mortem magistro obediuit. Beatus biduo patibulo pendens, et vultu angelico clare resplendens, populis praedicando non cessauit: populus haec mirabiliter et vidit, et audiuit, a cruce eum soluere cum magno

conatu voluit, sed nullus hominum natus ipsum attingere potuit, quia Dominus militem suum secum ducere voluit: tunc populos, et in Christo fratres salutauit, et cum magistro, et angelis in requiem regni laetus perrexit. Haec gesta sunt sub Aegea proconsule in ciuitate Patras prid. k. decembris, cuius corpusculum beata Maximilla inde cum honore adduxit, et aromatibus sanctum corpus condidit (sic), cuius reliquiae, id est, brachium eius, vicesimo Constantini imperatoris anno ad Romam translatae sunt, et in ecclesia sancti Petri apostoli fratris eius honorifice collocatae sunt.

42. IACOBVS, qui interpretatur *supplantator*, filius Zebedaei, frater Ioannis apostoli, arte prius piscator, postea factus est Christi secutor, relinquens rete, et nauem, secutus est Saluatorem, relicto patre Zebedaeo. Obediuit omnipotenti Deo. Relinquens mare, et pisces, factus est in mari, id est, in mundo piscator caelestis. Hispanis, et occidentalibus locis praedicator, et sub Herode gladio caesus occubuit, sepultusque est in Achaia marmarica VIII. kal. augusti.

43. IOANNES apostolus, et euangelista, qui interpretatur *gratia Dei*, filius Zebedaei, frater Iacobi. Sanctae Mariae filius in adoptione, et Christi frater in virginitate. A Domino electus in tantum, et dilectus, vt in coena recumberet super pectus Domini. Ipse Ioannes ad crucem Christi stetit, cui tunc soli Saluator pendens matrem suam Mariam commendauit. Iste enim Ioannes in Cana Galilaeae vxorem ducere voluit, quando Dominus Iesus aquam in vinum fecit. Sed Dominus Iesus ad virginitatis exemplum illum traxit, vt virgo virginem adiuuaret, et mater filium proprium haberet. Dum enim suscepit mater magistri discipulum, etiam ipse pro Christo alter quodammodo relictus est filius. Ioannes Domini discipulus, Ioannes Asiae archiepiscopus, Ioannes charitate Dei plenus, Ioannes in mysteriis euangelii olei fluuius, Ioannes aquila visus in visione Ezechielis quatuor animalibus. Euangelium Christi praedicans in Asia, a Domitiano Caesare ligatus est catena, ibi Apocalypsim, id est, reuelationem conspicit, vbi Dei mysteria et dixit, et scripsit. Interfecto autem Domitiano a senatu, solutus est Ioannes ab exilio, felix recessit in Ephesum. Ibi rogatus ab Asiae episcopis, scripsit euangelium, in quo alios sermone praecellit, sicut alios amore praecedit, cuius quidem inter alias virtutes magnitudo signorum fuit. Martyr veraciter voluntate extitit. Missus namque in feruentis olei dolium, illaesus inde euasit. Veneni poculum potauit, et ei nihil nocuit. Duos viros de veneno mortuos suscitauit, siluestres frondium virgas in aurum mutauit, litoreaque saxa in gemmas formauit, et gemmarum fragmina in propriam naturam reformauit. Viduam quoque praecepto populi suscitauit, et rediuiuum cuiusdam iuuenis corpus in vitae statum reparauit, et quod dictu magis est, Christi generationem seculo monstrauit. Hic autem post passionem Saluatoris anno sexagesimo octauo sub Traiano principe longaeuo vetustatis fessus senio, quum sibi diem transmigrationis suae sentiret imminere, iussisse fertur sibi sepulcrum effodi, et valedicens fratribus, orauit: facta oratione, videns tu-

mulum intrauit. Vnde accidit, vt quidam asserant viuere, nec mortuum eum in sepulcro, sed dormientem iacere contendant, maxime pro eo quod illic terra sensim ab imo scaturiat, et ad superficiem sepulcri conscendat; et quasi flatum quiescentis deorsum ad superiora ebulliat. Sed hanc contentionem, et aestimationem ex christianis cordibus vir Spiritu sancto plenus Leo Papa, et Apostolicus indubitanter abstraxit, quia Ioannes apostolus in suo sepulcro nec viuus iacet, nec mortuus: disputans enim de eodem Ioanne, et de resurrectione sanctorum, sic ait: *Verum etiam fortasse plurimi ex eisdem BB. martyribus cum Domino resurrectionem corporaliter vel consequenter* (*sic*) *fuerint consecuti*: nam sic legimus in prima resurrectionis festiuitate, suscitante se Domino, multa sanctorum corpora suscitata vixisse, et in sanctam ciuitatem introisse. Sed fortasse aliquis dicet, sepulcra clausa sunt monumenta constructa; quemadmodum procedere exinde potuerunt? Vt taceamus, quia omnia possibilia sunt Deo; et quod clausis tumuli penetralibus possit spirituale corpus educere, vt haec omnia praetermittam, apostoli habemus exemplum, quem tumulus susceptum claudere potuit, custodire non potuit: nam depositum corpus perdidit, quod assumpsit. Hic enim tumuli foribus gratia resurrectionis ablatus est, vt staret sepultura, nec inueniretur sepultus. Denique sacerdotes quum honorandi causa corpus inquirerent, reserato aditu tumulus non potuit reddere, quem suscepit. Eiusdem itaque Ioannis natale in Epheso VI. kal. ianuar. colitur. Alii dormitionem eius VIII. kal. iulii dicunt, quando natiuitas Ioannis Baptistae celebratur.

44. THOMAS, qui interpretatur *abyssus*, et alio nomine *Didymus*, hoc est, *Christi similis*, vultu enim carnali simillimus factus est Saluatori, vnde et Iudas iudaeis dixit, tradens magistruum suum: *Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum*. Cui Dominus dignatus est post resurrectionem suam vulnera passionis suae ostendere, quia affirmantibus ei apostolis, Christum resurrexisse, noluit credere dicens: *Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, et mittam manum meam in latus eius, non credam*. Veniens iterum Iesus, ianuis clausis, ad discipulos suos, inuentus est tunc Thomas inter eos; deinde Iesus dicit Thomae: *Defer digitum tuum huc, et mitte in loca clauorum, et in latus meum mitte manum tuam, et noli perdere fidem tuam*. Tunc Thomas timuit, et credidit, et Dominum Deum suum agnouit, dicens: *Dominus meus, et Deus meus*. Multa itaque mirabilia per hunc apostolum Indiae partibus fecit, quae vobis nunc nunciare longum est, volentibus ea tamen scire in sua passione mirabiliter possunt inuenire (sic). Vnum tamen a miraculis eius, ne videar totum praeteriisse, conabor breuiter enarrare. Fuit Thomas aliquando in regis Indiae conuiuio, vbi omnes habebant, quod vniuersi edere, et bibere volebant; ille vero manducare, et bibere noluit, sed oculos cordis, et corporis ad caelum erexit; et hoc pincerna regis vidit, ad apostolum iratus venit, et alapam ei in faciem dedit, et ait: *Quare non manducas, et bibis de epulis, et vino in conuiuio regis?* Tunc Thomas hebraice respondens, dixit ei: *De hoc conuiuio non exedam, donec*

canis niger dexteram tuam deponat in medio. Hos sermones nemo in conuiuio intellexit, nisi vna puella hebraea, quae cum cithara conuiuis citharizauit. Factum est, vt homo Dei dixit: pincerna foris aquam adducere perrexit, leo in via obuiauit, qui eum vsque ad mortem strangulauit, et omnia ossa eius minutatim confregit. Canes ex palatio regis ad cadauer conueniunt, maledicti membra inter se diuidunt. E quibus canis vnus niger pincernae dexteram adduxit in medio conuiuio, sicut praedixerat Dei homo Thomas; vt hoc puella hebraica vidit, ad apostolum cum cithara modulans venit, et coram eo citharae carmina sonans, stetit, et repleta fide, et charitatis Dei ardore, spirituale carmen cithara coepit cantare, et omnipotentem vniuersorum Deum mirabiliter laudare, dicens: *Vnus Deus hebraeorum, qui creauit omnia, ipse fecit caelum, et terram, et fundauit maria*. Vt hoc iterum iussu apostoli decantauit, ad pedes eius cum magna fide inclinauit, et Saluatorem omnium deuota Christum credidit. Cuncti populi, vt haec viderunt, et audierunt, valde admirati sunt, et timuerunt, et multi ex eis Christo crediderunt. Hic itaque Thomas parthis, et medis praedicauit, et intimam orientalem plagam, ibique euangelium euangelizauit, et martyrium sustulit. Lancea enim ibi transfixus, occubuit in Calaminica Indiae ciuitate, et XII. kalend. ian. ibi sepultus est in honore.

45. PHILIPPVS, qui interpretatur *os lampadis*, a Bethsaida ciuitate Andreae, et Petri ortus, cuius memoria legitur in Actibus apostolorum; hic fuit vnus ex VII. diaconis, qui cum sancto Stephano ab apostolis ordinati sunt, et eorum nomina haec sunt: Stephanus, Philippus, Procorus, et Nicanor, Timotheus, et Parmenas, et Nicolaus aduena antiochenus. Hic vero Philippus coniugem habuit, et quatuor filias prophetissas ex ea genuit, et postea apostolus Domini fuit. Samariam perrexit virtute Domini repletus; ibi primus verbum Domini samaritanis praedicauit, in quo erat tanta virtus diuinae gratiae, vt etiam Simonem Magum praedicatione consternaret, qui per idem tempus celebris famae apud Samariae populos habebatur, ita vt virtus Dei magna esse putaretur. Sed is quum vidisset signa, et miracula, quae a Philippo per diuinae gratiae potestatem fiebant, obstupefactus, et territus cessit, et credere se in Christum, vsque quo etiam baptismum accepit, simulauit. Deinde Philippus Gallis praedicauit Christum, postea in Hierapoli Phrygiae prouinciae, vbi crucifixus, et lapidatus obiit, ibique cum filiabus suis quiescit. Cuius natalitium kalend. mai. celebratur.

46. IACOBVS, qui interpretatur *supplantator*, filius Ioseph Cleophae, cuius memoria in euangelio legitur. Hic Iacobus frater Thaddaei apostoli legitur, qui Thaddaeus alio nomine Iudas dicitur, et ambo fratres dicuntur Christi. Idem ipse Iacobus Ierosolymorum primus episcopus fuit; qui cognominatus est iustus, et apostolorum episcopus. Multi fuerunt Iacobi, sed idem Iacobus Alphaei, qui, vt praediximus, cognominatus est iustus, alios praecellit Iacobos, quia ex vtero matris suae semper sanctus fuit: vinum, et siceram non bibit, et carnem non manducauit, ferrum in

in caput eius numquam ascendit, oleo non fuit vnctus, balneo non fuit lotus, neque laneo indutus, sed tantum syndone linea vestitus. Huic soli licebat introire Sancta sanctorum, solus ingrediebatur templum, et ita iacebat super genua sua orans pro populi indulgentia, vt orando callos faceret in genibus ad modum cameli, semper genua flectendo, neque vmquam ab oratione cessando. Itaque pro incredibili hac continentia, et summa iustitia appellatus est Iustus, et *Oblias*, quod interpretatur *munimentum populi*. Hic dum in Ierusalem Christum Dei filium praedicaret, de pinna templi deiectus, et fullonis vecte in caput percussus a iudaeis lapidibus opprimitur, ibique iuxta templum humatur, cuius natalitium, et ordinatio VI. kal. ian. creditur.

47. BARTHOLOMAEVS apostolus, qui nomen ex syra lingua suscepit, et interpretatur *filius suspendentis aquas*. Hic forma bene factus, facie, et oculis decorus, veste praeclara, et gemmis, nec per hoc elatus, nec superbus, cui potestatem talem super daemones dedit Dominus, quia, quando volebat, daemones in simulacris tacebant, et quando volebat, daemones de simulacris nolentes turpitudines, et miserias suas demonstrabant, et praedicabant. Contigit autem aliquando, vt Bartholomaeus tale miraculum ostenderet in populo, quando populum ante simulacrum stare praecepit, et in virtute Dei daemonem a simulacro iussit exire, et in sua magna miseria, et deformitate se populo ostendere, et praedicare. Tunc miser inuitus, cum gemitu, et vlulatu exorsus est dicere: *O stulti, videte, qualem Deum me infelicem coluistis. O insensati, considerate me miserum, et efformem, atque omnibus modis despectum, quem vos adiutorem rogastis. O seducti, conspicite, qualem dominum stultissimo, et caeco corde credidistis. O decepti, intendite, quia non sum Deus, sed daemon miserrimus, in superbia deceptus, et de caelo lapsus: fui aliquando angelus in gloria, modo factus sum diabolus in Dei ira. Perdidi gloriam, et angelicam vitam in caelo, et inueni poenas infinitas, et innumerabiles in inferno, et sic perdidi gloriam meam, vt nullo modo possim inuenire veniam, aut Dei gratiam, quia non habeo carnem, nec poenitentiae materiam. Nam si ego miser potuissem habere vnum digitum cum vngula de hominis carne, potuissem (me) a mea miseria, et crudelitate redimere. Vos insensati cum omnibus creati, et ad duas Dei imagines facti, quid vos ipsos seducitis, et perditis? quid a creature erratis, quum ipse vobis dedit pedes ad standum, et ambulandum, manus ad palpandum, et laborandum, oculos ad videndum, et cognoscendum, aures ad audiendum, linguam ad loquendum, et Deum laudandum, cor ad credendum, et intelligendum?* Tunc apostolus ei respondit: *Quomodo tu miser cum vno hominis digito vngulato te de tua calamitate potuisses redimere?* cui cum vlulatu iterum respondit; *Cum vno illo digito, et vngula vni mundassem nares, alteri aures, tertio oculos, et omnibus membra, vt voluissent, scalpassem, et haec sedulo fecissem; vnus nihil forsitan dixisset, Deus te benedicat; alius, Deus te adiuuet; tertius, Deus te de malo tuo liberet, et in his multis, et magnis benedictionibus lassus liber venissem*. Et quum

haec omnia Dei iussione, et sine sua voluntate dixisset, miser ab oculis omnium euanuit. Tunc omnis populus, vt haec vidit, et audiuit, valde timuit miratus; et derelinquens vanum (*cultum*) idolorum, credidit, et benedixit omnipotentem Deum. Hic itaque Bartholomaeus Lycaoniam praedicauit. Ad vltimum in Albano maiore Armeniae vrbis viuens a barbaris decoriatus, atque per iussum regis Astragis decollatus, sicque terrae conditus VIIII. kalend. septembr.

48. MATTHAEVS apostolus, et euangelista a Matthea ciuitate nomen accepit, et interpretatur donatus, primo publicanus, postea Domini discipulus. In teloneo sedebat, thesauros regebat, publice peccabat, intus obscuratus, seculi cura caecatus. Aliquando, Deo volente, vidit solem iustitiae, audiuit aure cordis verba veritatis, secutus est solem, quem vidit, veritatem, quam audiuit, credidit, et adorauit, relinquens teloneum, secutus est omnium Dominum, relinquens thesaurum periturum, secutus est regem semper mansurum, relinquens mendacium, et vanitatem, secutus est viam, et veritatem, relinquens mortem, et mundum, secutus est vitam, et regnum, obliuiscens stultiloquium, scribit, et praedicat euangelium. Qui tribus nominibus fuit nominatus, id est, Matthaeus, Leui, Publicanus. Matthaeus de ciuitate sua Matthea, vt ante diximus, nominatus, Leui de tribu Leui, vnde fuit ortus, inde cognominatus publicanus, quia publica seruabat. Matthaeus interpretatur donatus, Leui minister, publicanus, quia publice peccat. Primum quidem in Iudaea in tempore Gai regis Romae euangelium conscripsit, et praedicauit, et postea in Macedonia, et XI. kalend. octobr. passus in Persida in montibus Portorum requiescit in gloria.

49. SIMON ZELOTES, qui interpretatur *Zelus*. Hic primus dictus est cananaeus a vico Cana, quod interpretatur *possidens*, qui et Simon tertio nomine appellatus est, zelo Dei feruens. Par Petri in cognomento, et similis in honore. Apostolus Domini, et consobrinus, Cleophae, et Mariae filius, quae Maria Cleophae in euangelio dicitur, Cleophas pater eius, et Ioseph, qui quasi pater dicitur, Christi fratres fuerunt, et mater eius, quae Maria Cleophae dicitur, soror Mariae matris Domini fuit. Ita et miro modo duo fratres duas sorores habuerunt vxores. Sed Cleophas carnaliter, Ioseph vero spiritualiter. Hic itaque Simon accepit in praedicatione Aegypti principatum, et post Iacobum Iustum cathedram dicitur tenuisse Ierosolymorum, et post annos CXX. meruit sub Adriano imperatore per crucem sustinere martyrium passionis. Iacet in Bosphoro, cuius natale V. kalend. nouembr.

50. IVDAS LEBBAEVS, id est, corculus, hoc est, a corde, ipse est et Thadaeus, ipse est Iudas Iacobi, filii Ioseph fratris Cleophae, et interpretatur *confessor*, in Mesopotamia, atque interioribus Ponti praedicauit. Sepultus est in Crito Armeniae vrbe, cuius festiuitas VI. kalend. nouembris celebratur.

51. MATTHIAS, vel MATTHIAN, de septuaginta discipulis vnus fuit, et pro Iuda Iscarioth XII. inter apostolos subrogatus. Electus sorte, et

solus sine cognomento, cui datur euangelii praedicatio in Iudaea.

52. APOSTOLI sancti hi fuerunt Christi discipuli, luminaria mundi, lapides pretiosi, Saluatoris amici, praedicatores fidei, paranymphi sponsi, principes mundi, clauiculares regni, sal terrae, palmites in vera vite, seminatores iustitiae, messores in patrisfamilias segete, veritatis amatores, gentium doctores, daemonum, et tyrannorum superatores, paradisi exploratores, ouium Christi boni pastores, in magno iudicio iudaeorum iudices sedentes cum Iudice super XII. sedes. Qui dum omnes vnum sint, singuli tamen eorum propriis, certisque locis in mundo ad praedicandum sortes proprias acceperunt. Petrus vero Romam, Paulus ab Ierusalem vsque ad Illyricum, Andreas Achaiam, Iacobus Zebedaei Hispaniam, Ioannes frater eius Asiam, Thomas Indiam, Iacobus frater Iudae Ierusalem, Matthaeus Macedoniam, Philippus Gallias, Bartholomaeus Lycaoniam, Simon Zelotes Aegyptum, Iudas Mesopotamiam, Matthias Iudaeam.

53. DE APOSTOLIS, qui sine dubio vxores habuerunt, audiui sanctum Clementem ita dicentem, qui eorum comes, et eorum discipulus fuit, et tertius a Petro Papa in Roma extitit, sic enim ait: *Petrus vero, ac Philippus et vxores habuerunt, et eas etiam viris nuptas dederunt; sed et Paulum apostolum non taedet in quadam epistola sua mentionem, et salutationem facere comparis suae, quam se ideo tamen negat circumducere, vt ad praedicationem euangelii expeditior fiat. Sic et de Petro dicitur. Aiunt*, inquit, *beatum Petrum, quum vidisset vxorem suam duci ad passionem suam, gauisum esse electionis gratiam, ac regressionis ad propriam domum, et exclamasse post eam, quum duceretur, ac proprio nomine appellantem dixisse: O coniux, memento Domini*. Talia sanctorum coniugia, tam perfecta fuit affectio beatorum.

54. MARCVS, qui interpretatur *excelsus*, euangelista Dei, et Petri in baptismate filius, atque in diuino sermone discipulus. Sacerdotium in Israel agens, secundum carnem leuita. Conuersus ad fidem Christi, euangelium in Italia scribit in tempore Claudii Caesaris. Qui post fidem pollicem dicitur amputasse, vt sacerdotio reprobus haberetur, sed secundum dispensationem. Dei, et fidei eius meritum, et vitae, postea episcopus factus est. Hunc enim Marcum tradunt primum ad Aegyptum perrexisse, atque inibi euangelium, quod ipse conscripserat, praedicasse; quod et furtum laudabile dicitur, quia quae Petrus verbo praedicauerat, ipse in occulto rogatus a fratribus scribebat. Ipse enim primus ecclesiam apud Alexandriam construxit, et in ea ciuitate primus praedicator, et episcopus fuit. Qui et alio nomine idem Ioannes nominatus fuit. Quem alii asserunt martyrio coronatum. Hieronymus autem eum affirmat in pace ecclesiae migrasse ad caelum. Cuius depositio VII. kalend. maii celebratur.

55. LVCAS, qui interpretatur *eleuans*, siue *consurgens*, euangelista tertius, natione syrus, antiochensis, cuius laus in euangelio canitur, arte scriba, et medicus, apostolorum discipulus, postea Paulum vsque ad confessionem eius secutus, seruiens Domino sine crimine. Nam neque vxorem vmquam habens, neque filios: medicus corporum, et animarum. Duos

etenim libros de spirituali medicina animarum scripsit, id est, euangelium in Achaiae partibus tempore Pauli, quod euangelium Paulus apostolus (ait) esse suum; ait enim *secundum euangelium meum*. Alium vero librum, qui Actus Apostolorum dicitur, quem sancto Theophilo episcopo antiocheno conscripsit. LXX. et IIII. annorum obiit in Bethania plenus Spiritu sancto, qui postea Constantinopolim XX. Constantini imperatoris anno cum reliquiis beati apostoli Andreae translatus est: cuius depositio XV. kal. nouemb. celebratur.

56. BARNABAS, qui et Ioseph, natione Cypriae ciuitatis a Cyro Persarum rege conditae, cum Paulo apostolo in gentibus apostolatum adeptus. Deinde propter Ioannem discipulum, qui etiam cognomento Marcus appellatur, seiunctus a Paulo, apostolus nihilominus euangelicae praedicationis iniunctum sibi opus exercuit.

57. TIMOTHEVS Ephesiorum episcopus, de ciuitate Triensium patre graeco, id est, ethnico, matre autem iudaea, id est, Eunice, vt refert Paulus apostolus dicens: *Quia habitauit fides in auia tua Loide, et matre tua Eunice, certum est autem, quod et in te*. Hic autem discipulus fuit Pauli apostoli, eiusque filius spiritualis, quem puerum proprie secum idem Paulus apostolus assumpsit: qui pudicus, et virgo permansit, quique apud Ephesum in monte, qui vocatur Pion, cum magno quiescit honore.

58. TITVS Pauli apostoli discipulus, et in baptismo filius, natione graecus, et ex gentibus solus a Paulo apostolo post euangelium circumcisus; quem ad extruendas Cretae ecclesias praefatus reliquit apostolus; ibique in pace defunctus, atque sepultus quiescit.

59. STEPHANVS sanctus, gratia plenus, dignus diaconus, et post Christum martyr primus, Zacchaei nepos, et Simonis filius. Miles magnus Stephanus erat, clarus genere, et forma fulgebat: clarior tamen fide, et signis seculo radiabat. Euangelium legebat, euangelium intelligebat, euangelium praedicabat, euangelium implebat, populis perfecte Christum annunciabat, synagogas sapientia superabat, signa magna in populo faciebat. Spiritu sancto repletus, canes latrantes aduersum se vincebat, caelos apertos videbat; et Iesum stantem a dextris virtutis Dei aspiciebat. Scripturas sanctas in Ierusalem sapienter psallebat, et de Dei lege fratres iudaeos diligenter docebat, duros corde, et incredulos cum fiducia increpabat, charitate repletus non credentes clementer castigabat. Inimici Dei haec videntes, dentibus in eum stridebant, inimici Dei haec audientes, quomodo eum interficere potuissent, quaerebant: phrenetici furentes, furore repleti, vt canes, contra sanctum latrabant; falsi testes mentientes clamabant, Christi militem miseri morte damnabant, duri ceruice, et corde crudeles, lapides colligebant, et sanctum Stephanum trahentes foras extra ciuitatem lapidabant; illi lapidabant, ille orabat, illi saxorum grandines super eum iactabant, ille genua factori suo feliciter flectebat, illi eum maledictis manibus mactabant, ille vero charitatis ardore plenus coruscabat, illi stulti satanae sodales in sanctum seruiebant, ille sanctus instanter Saluatori summo psallebat, illi furore fuscati dentibus ferinis fremebant, ille vultu an-

gelico, et clara facie fulgebat, illi carnifices certatim lapides ducebant, ille veraciter veniam persecutoribus precabatur, illi crudeliter caput, et corpus sancti saxis frangebant, ille Sanctum in caelo aspiciens, aiebat: *Ne statuas illis hoc peccatum, Domine*; illi sanguinem sancti Stephani in terram fundebant, ille sanctus Stephanus caelos apertos, et Iesum stantem videbat, illi latera sancti Stephani silicibus scindebant, ille constanter Christo gratias agebat, illi furendo, irascendo, clamando currebant, ille praedicando, orando, psallendo ad Christum clamabat, illi membra maximi militis lapidibus lacerabant, ille magnus miles spiritum Christo commendabat. Sanctus itaque Stephanus positis genibus orans, in Christo obdormiuit. Sanctus Stephanus, vt praediximus, vidit caelos apertos, et introiuit. Cuius oratio Saulum ecclesiae christianum reddidit, et praecipuum, et pium Paulum praedicatorem prostrauit, quia si tunc Stephanus non orasset, ecclesia postea Paulum non habuisset. Post haec itaque vere timorati a ciuitate venerunt, et sanctum Stephanum cum magno planctu planxerunt, et cum magno honore corpus eius sepelierunt. Vbi, praestante Domino, magna miracula et modo apparent, et tunc apparuerunt. Cuius martyrium a mundo honoratur, et VII. kalend. ian. semper celebratur. Cuius corpus post tempus III. non. august. ibidem quaesitum inuenitur, vbi a multis milibus Christus creditur, et adoratur.

APPENDIX XXI.

Liber de Numeris, de quo in Isidorianis cap. 63. n. 10. et seqq.

1. Domino nostro altissimo adiuuante, et Saluatore nostro Iesu Christo clementissimo concedente, de numero, et eius mystico mysterio pauca breuiter, tamen vtiliter, volo scribere. Quid vnum, quid duo, et tres dicunt, quid IIII., quid V., et VI. asserunt, quid VII., quid VIII., quid VIIII., et X. referunt, et vsque ad XXIIII.; si possumus peruenire, dicere volumus, quid ostendunt.

2. Vnum itaque tantum Deo pertinet, quia in omnibus, et ante omnia, et super omnia, in omnipotentia, et magnificentia, et incomprehensibilitate sua vnus est, sicut et in capite, et in principio sacrae scripturae vox diuina spiritualiter affirmat, dicens: *Audi, Israel, Dominus Deus vnus est*. Quis enim in caelo, aut in terra, aut subtus terram in aeternitate, in potestate, in trinitate, in vnitate, in diuinitate, in humanitate Deo soli similis esse potest? Ideo itaque vnus idem solus Deus dicitur, quia nec antea, nec postea, nec tunc, (*nec*) nunc ei alter esse similis in caelo, aut in terra inuenitur, aut legitur: quia qui ei superbiendo in caelo similis esse voluit, mox lassus, et lapsus periit, et daemon, et satan, et daemonum in inferno princeps esse meruit. Multa itaque in Dei creaturis, et in sacris scripturis, quae multipliciter esse videntur, tamen vno nomine vnum appellantur; vt homo, anima, fides,

baptisma, charitas, spes, pax, panis, ecclesia catholica, et alia multa, quae modo causa breuitatis praetermitto. In his tamen, quae praediximus, id est, homine, et anima, et ceteris, quae sequuntur, etsi non est secundum ordinem, tamen in suis locis, vt donauerit Deus, narrabimus.

3. *Vnde factus sit homo?* Vnum itaque hominem a Deo factum in principio inuenimus. De cuius costa vnam feminam factam legimus, vnam linguam loquendam, id est, hebraeam vsque ad aedificationem turris Nembroth fuisse testatur. Quae turris in campo Diram aedificabatur. Vnus Abraham fuisse testatur, qui et caput fidei fuisse dicitur, quia ab Adam vsque ad natiuitatem Christi vllum hominem Abraham vocatum non inuenitur; de quo Abraham dicitur, *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam*. Nonne Abel credidit, et coronari primus martyrio meruit? Nonne Enoch credidit, qui adhuc in corpore viuit? Nonne Noe iustificatus credidit, quem Dominus cum arca, et omnibus, quae in ea fuerunt, liberauit? et nec Abel, nec Enoch nec Noe caput fidei vocati sunt. Quare hoc? id est, etsi in istorum tempore iustorum fides apparuit, tamen rara, et semper defuit. Abraham autem vsque adhuc, et vsque in finem fides nec defuit, nec deest, nec deerit. Ideo caput fidei Abraham appellatus est. Vnus Noe fuit, qui arcam fabricauit, et si alius inde, Scriptura tacuit. Idem vero Noe primus post diluiuum in montibus Armeniae altare Domino construxit, quia ibi inter montes aqua diluuii arcam dereliquit. Vnam feminam, id est, Lot vxorem in statuam salis literae tradunt conuersam. Quae statua vsque hodie stat, vt omnis, qui eam videat, Deum timeat, et omnipotentem eum credat. Vna femina in mundo apparuit, cui altera talis numquam nata fuit, quae solem, et ignem nouem mensibus in vulua portauit, nec ei aliquatenus vllo modo nocuit. Vnam virginem legi leonem lactare, credere non dubito, et non cesso mirari. Vnus mediator maximus inter homines, et Deum, qui ex parte hominum verus factus est homo. Ideo veraciter mediator dici potest, et potuit, quia nec diuinitas humanitati nocuit, nec humanitas diuinitati contraria fuit. Vna ciuitas in caelo, quae est omnium sanctorum mater, quae Ierusalem appellatur, et visio pacis interpretatur. In quam ciuitatem nullus intrauit, nec intrat, nec intraturus omnis, qui est indignus, et superbus, et impurus. Hucusque de vno diximus, modo de duobus dicturi sumus.

4. *Quot substantiis constat homo?* Duabus substantiis constat homo, imagine, et similitudine Dei factus, id est, anima tantum, et corpore, sed in his duabus substantiis in vnum inter se coniunctis, multae videntur esse species. In corpore etenim humano nouem sunt mensurae sine dubio compositae: id est IIII. principales, quae sunt terra, aqua, aer, ignis, et aliae quinque subsequenter species, id est, sal, foenum, flores, lapides, nubes, et vt in melius de his omnibus intelligas, lege sic: terra in homine est crassitudo, et grauitas carnis, aqua autem sudor, et saliuae. Aer vero ipsa anhelatio humida, frigida, atque calida, spirans per os, et nares. Ignis in homine, qui in stomacho coquit cibos, et in calore

sanguinis, sal in salsitate sanguinis, et sudoris, et lacrymarum, et vrinae, quia haec omnia in homine salsa sunt. Foenum autem in capillis, et pilis, flores in varietate oculorum, lapides in grauitate, et duritia, quia lapides ossa terrae dicuntur. Nubes instabilitas mentis, et cogitationum. Et de his nouem mensuris compositum corpus, et compaginatum ossibus maioribus, et minoribus constitutum, coniuncturis principalibus numero CCCLXV. Aliis vero minoribus vix inuenitur numerus. Similiter et venis principalibus CCCLXV., minores vero venae innumerabiles sunt. Neruis quoque, et sanguine, carne, et cute, medullis, cartilaginibus, capite, et cerebris tribus, primum vocatur memoria, secundum sensus, tertium appellatur motus. Sensibus V. id est, visus, auditus, odoratus, gustus, tactus. Aetatibus vero VI., id est, infantia, puerita, adolescentia, inuentus, senium, senectus. Infantia, quae VII. annis finitur, pueritia, quae XIIII. annis terminatur, adolescentia, quae XXVIII. annis protenditur. Iuuentus, quae L. annis finitur. Senium, quae septuagesimo anno concluditur. Senectus vero, quae annorum temporibus, et numero non expletur, sed labore, et dolore, et morte. In homine itaque X. sunt fenestrae fabrefactae. In prima fenestra verba profert, aerem suscipit, et spirat, cibos sumit, et gustat, in duabus fenestris videt procul, et prope, in duabus aliis odorat, et spirat. In duabus aliis inferioribus necessaria corporis foris ministrat. In decima fenestra vmbilicus nominata ventrem ornat. Homo vero habet in corde intellectum, et cogitatum, consilium, et timorem, in splene risum, in felle iram, in iecore amorem, et flatum, et leuitatem in cursu, et natando. Naturaliter his omnibus, et aliis multis, quae causa breuitatis praetermitto, hominis corpus constat. Natura vero eiusdem corporis IIII. in se gerit diuersitates. Id est, esurit, sitit, concupiscit, soporat. Vsus ergo huius naturae IIII. rebus expletur, id est, manducando, bibendo, generando, dormiendo. Haec corporis ratio breuiter dicta: nunc autem animae origo dicatur.

5. *Anima quid est? et si est aliqua res, vnde animae fiant?* Quid ipsa est, quod nomen eius, quem vsum in rebus conditis. Viuit, an non? si viuit, quid confert vniuersitatis affectibus? beatamne vitam ducit, an miseram? Quid ergo anima est? Caelum non est, neque terra, neque aer, neque ignis, non aqua, non Deus, non sidera, non de anima patris, neque matris venit, vt multi aestimant. Non visus, non auditus, non odoratus, non gustus, vel alia cetera, quae memorare longum est, quae sunt in caelo, siue in terra, quod anima non est. Vnde ergo anima ex Deo data est, ex nihilo facta, et a Deo creata, vt ipse Dominus per Isaiam dicit: *Omnem flatum ego feci*, id est, omnem animam: et in Psalmo similiter ait: *Qui finxit sigillatim corda eorum*, id est, animas, quia corda hominum candelabra animarum sunt. Quid itaque est anima, breuiter dicendum est: quod Deus tacuit in suis scripturis. Anima vero est vita rationabilis, et sensibilis, viuificans spiritualiter, et inuisibiliter, et mirabiliter omnia viscera, ac membra totius corporis intus, et foris iussu sui Creatoris, et miro modo ministrans quinque corporis sensibus, quia

per oculos videt, per aures audit, per nares odorat, per gustum discernit sapores, per tactum tota membra regit; quae quadrimoda ratione spiritualiter subsistit, id est, sensu, sapientia, cogitatione, voluntate. Sensus pertinet ad vitam, sapientia ad intelligendum, cogitatio ad consilium, voluntas ad defensionem. Anima etenim dum vna res est, multas species, et ornamenta ita in se habet. Quae dum spirat, spiritus est, dum sentit, sensus est, dum sapit, animus est, dum intelligit mens est, dum recte discernit, ratio est, dum consentit, voluntas est, dum recordatur, memoria est, dum membra vegetat, anima est, dum bene viuit, imaginem Dei habet, dum bene ornata, Deo, et angelis placita, dum virtutibus bonis plena, Trinitatis est cathedra. Ornamenta vero animae haec sunt. Per auditum credit, per desiderium quaerit, per sapientiam inuenit, per orationem petit, per gratiam accipit, per humilitatem custodit, per misericordiam occurrit, per benignitatem indulget, per doctrinam acquirit, per poenitentiam componit, per exemplum pulchra, per scientiam lucida, per zelum bonum libera, per mansuetudinem plana, per prudentiam cauta, et clara, per simplicitatem sincera, per stabilitatem sobria, per iustitiam recta, per patientiam longanima, per obedientiam parata, per actionem munda, per spem tensa, per abstinentiam temperata, per castitatem sancta, per gaudium spirituale laeta, per confessionem aperta, per martyrium ornata, per vnitatem catholica, per concordiam pacifica, per dilectionem proximi larga, per charitatem Dei perfecta. Haec sunt ornamenta animae. Necessitates corporis istae sunt, in fame cibus, in siti potus, in labore requies, in fatigatione somnus, in delectatione, et taedio carmen, in dolore salus, in imbecillitate virtus, in timore refugium, in tenebris lumen, in bello pax, et alia multa, quae modo causa breuitatis longum est dicere. Sicut sine his itaque necessitatibus caro humana non potest feliciter viuere, ita anima sine suo necessario non potest in corpore perfecte stare. Cibus namque animae est praeceptum diuinum, potus eius oratio pura, balneum eius ieiunium legitimum, vestimentum eius eleemosyna de propria substantia, organum eius laudatio Dei assidua, requies eius perfecta paupertas, salus eius corporis infirmitas, refugium eius pura poenitentia, pax eius charitas plena. O homo, quicumque es, his duabus substantiis, vt praediximus, constitutus, id est, corpore, et anima, imitare Christum, et sanctos Patres, qui te praecesserunt; disce humilitatem a Christo, deuotionem ex Petro, charitatem ex Ioanne, obedientiam de Abraham, hospitalitatem de Lot, longanimitatem de Isaac, tolerantiam de Iacob, patientiam de Iob, castimoniam de Ioseph, mansuetudinem de Moyse, constantiam de Iosue, benignitatem de Samuel, misericordiam de Dauid, abstinentiam de Daniel, eleemosynam de Tobia, theoricam ex Heli, actualem ex Paulo, poenitentiam lacrymosam ex Maria Magdalene, puram confessionem ex latrone, martyrium de Stephano, largitatem de Laurentio.

6. *De superbia, et inuidia*. Duas esse radices pestiferas, et mortiferas omnibus viuentibus, dubium non est. A quibus omnis iniquitas, et omnis

omnis impietas, et omnis calamitas, et omnis crudelitas, et omnis tempestas, et omnis dolor, et omnis plaga, et omnis poena, et omnis morbus, et omnis mortalitas, et omnis tribulatio, et omne malum, quodcumque et in caelo, et in terra, et in inferno inueniris, et sentiri potest, ortae sunt, vna radix vocatur superbia, altera appellatur inuidia. Quis enim de sapientibus, et Scripturas intelligentibus ignorat, superbiam esse radicem, et reginam omnium malorum, Scriptura attestante, et dicente: *Initium omnis peccati superbia?* Per ipsam enim primitus angelorum princeps per Deum, qui Lucifer tunc vocabatur, et quasi signaculum Dei viui videbatur, de throno altissimi, et de altitudine caeli, et de illa magna, et sancta ciuitate, quae vocatur visio pacis, in qua sunt nouem ordines angelorum, ipse cum decima angelorum parte in inferni tartara profectus est. O tam crudele, et tam malum incredibile! Ipse durissimus draco sui deceptor, et mortis inuentor, in ipsa sua inuenit proiectione mortis omnium secundam radicem, quae appellatur inuidia. Sic enim sacra scriptura ait; *Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum*. Hoc ergo modo per inuidiam primum intrauit peccatum, et per peccatum mors originem traxit, id est, suggestione iniqua crudelissimi inimici orta fuit. Ex iniqua suggestione praua cogitatio intus erupit, praua autem cogitatio delectationem peperit, delectatio consensionem, consensio actionem, actio consuetudinem, consuetudo necessitatem, necessitas malam mortem, mala mors perditionem. Suggestione itaque diaboli per serpentem Eua seducta est, et sic primus homo Adam per Euam seductus praeceptum Creatoris sui transgressus est; et in ipsa transgressione laborem, et mortem inuenit, et semini suo post se ipsa dereliquit. De quo labore, et morte sic Deus ad Adam dixit: *In sudore vultus tui manducabis panem tuum*: et iterum ait: *terra es, et in terram ibis*. Et Scriptura hoc affirmans, ait: *Sicut mors in Adam data est, ita dominabitur in omnibus filiis eius*. Labore ergo, et morte, et miseria, et corruptione, et maledictione inuentis, et aliis innumerabilibus progeniei suae derelictis, ipse cum semine in tenebris, et cruciatibus a die mortis suae in prima aetate mundi vsque ad resurrectionem Christi detentus est.

7. Duas vias vitae, et mortis in hoc seculo esse, dubium non est; vna, per quam feliciter pergunt sancti, altera, per quam peccatores se ipsos perdunt, de quibus viis in primo psalmo Spiritus sanctus sic ait: *Nouit Dominus viam iustorum, et iter impiorum peribit*. Via sanctorum Dominus ipse, sicut ipse dixit; *Ego sum via, et veritas, et vita*; via autem peccatorum tenebrae mortis, vt in Psalmo legitur: *Fiat via illorum*, id est, *peccatorum*, *tenebrae*, *et lubricum*. Via sanctorum fides catholica, via peccatorum infidelitas praua, via sanctorum spes recta, via peccatorum arida desperatio, via sanctorum charitas perfecta, via peccatorum iniquitas odiosa, via sanctorum diligentia mentis, via peccatorum negligentia cordis, via sanctorum timor Dei, via peccatorum transgressio mandati, via sanctorum voluntas bona, via peccatorum cupiditas mala, via sanctorum oratio assidua, via peccatorum verbositas mala, via sanctorum

confessio fragilitatis, via peccatorum excusatio iniquitatis, via sanctorum simplicitas pura, via peccatorum obscuritas tenebrosa, via sanctorum patientia stabilis, via peccatorum instabilitas temporalis, via sanctorum humilitas vera, via peccatorum elatio inquinata, via sanctorum abstinentia temperata, via peccatorum nimietas dissoluta, via sanctorum castitas sancta, via peccatorum luxuria immunda, via sanctorum sobrietas formosa, via peccatorum ebrietas crapulosa, via sanctorum largitas dandi, via peccatorum auaritia seruandi, via sanctorum taciturnitas silendi, via peccatorum loquacitas vapulandi (sic), via sanctorum commemoratio boni, via peccatorum obliuio Dei, via sanctorum lectio sancta, via peccatorum murmuratio praesumptiosa (sic), via sanctorum iustitia, et veritas, via peccatorum mendacium, et prauitas, via sanctorum concordia pacis, via peccatorum discordia dissensionis, via sanctorum in omnibus gratias agere, via peccatorum semper despicere, via sanctorum zelus bonus in amore Dei, via peccatorum zelus malus, et amor mundi, via sanctorum monstratio bona, via peccatorum ostensio mala, via sanctorum thesaurizare in caelo, via peccatorum absconsio in imo, via sanctorum humilitas Christi, via peccatorum superbia diaboli, via sanctorum amor vitae futurae, via peccatorum amor vitae periturae; in vna tollitur, quod hic diligitur, in altera, quod amatur, semper habetur.

8. Duos etiam infernos in Scripturis legimus; vnus in terra, in quo probantur sancti, alius sub terra, in quo damnantur daemones, et impii: etsi vno nomine nominati sunt, multum inter se distant, in vno namque labor, et requies, in altero semper miseria, cui non est finis. In inferno sanctorum compunctio salutaris, in inferno peccatorum cruciatus poenalis, in inferno sanctorum poenitentia vera, in inferno peccatorum poenitentia sera, in inferno sanctorum abremissio pia, in inferno peccatorum damnatio iusta, in inferno sanctorum probatio cum consolatione, in inferno peccatorum poena sine intermissione, in inferno sanctorum afflictio, et refectio, in inferno peccatorum semper cruciatio, in inferno sanctorum spes muneris accipiendi, in inferno peccatorum desperatio poenae finiendae, in inferno sanctorum suauitas iugis, in inferno peccatorum grauitas sustinendi, in inferno sanctorum timor offensionis, in inferno peccatorum vindicta transgressionis, in inferno sanctorum labor, et requies, in inferno peccatorum iniuria semper poenalis, in inferno sanctorum visitatio infirmi, in inferno peccatorum obliuio visitationis, in inferno sanctorum fletus poenitentium, in inferno peccatorum lacrymae, et stridor dentium, in inferno sanctorum nox, et dies, in inferno peccatorum tenebrae exteriores, in inferno sanctorum probantur boni, in inferno peccatorum puniuntur praui, in inferno sanctorum ignis videtur, et ministrat, in inferno peccatorum habetur, et cruciat, in inferno sanctorum custodiunt angeli, in inferno peccatorum cruciantur aduersarii, in inferno sanctorum gratia, benignitas, et misericordia, in inferno peccatorum amaritudo, ira, et indignatio, in inferno sanctorum adiuuantur sancti, in inferno peccatorum damnantur daemones, et impii, in inferno san-

torum boni, et mali (sic), in inferno peccatorum nihil habetur boni, in inferno prauorum non est finis malorum, in inferno sanctorum spes est regni caelorum.

9. *De Ebrietate*. Duas res reperi, et eas multum noui in humana misera vita multum sibi contrarias: vna vocatur ebrietas, altera appellatur sobrietas, de quarum contrarietate pauca breuiter dicam: ebrietas satis inutilis est, indigna res in viris, impudica in feminis, contumeliosa in seruis, reprehensibilis in sacerdotibus, dignitatem perdit in regibus, veritatem obliuiscitur in iudicibus, misericordiam delet in diuitibus, malos mores motat, hominem totum conturbat, inimicitias memorat, caedes, et clades concitat, patricidia inter parentes praeparat, rixas suscitat, sanos amentes facit, sapientes stultos facit, sobrios insensatos reddit, abluit memoriam, desecat sensum, negligit mentem, confundit intellectum, concitat libidinem, implicat sermonem, corrumpit sanguinem, violat visum, obdurat aures, strepitat risum, turbat viscera, clamat inhoneste, non loquitur recte, humidat (vel *humectat*) cerebrum, flagitat somnum, debilitat membra, impedit mysteria, siccat gulam, dissipat medullam, promittit vespere, et mentitur mane, maculat corpus, et animam, et omnem exterminat salutem.

10. *De Sobrietate*. Sobrietas vero in omnibus vtilis est, bona est in caelo, et in terra, bona est in via simul, et in patria, continet iuuenem, honorat senem, longeuit (sic) vitam, ditat heredem, faecundat prolem, auget honorem, dignitas est in viris, pudicitia in feminis, gratia in seruis, decor, et laus in sacerdotibus, gloria, et victoria in regibus, veritatem ostendit in iudice, patientiam in paupere, largitatem in diuite, bonos mores admouet, hominem totum conseruat, amicitias innouat, rixas mitigat, discordantes concordat, sanos serenat, sapientes ornat, stultum erudit, sobrium custodit, retinet memoriam, illuminat corda, sincerat mentem, acutat intellectum, hilarat faciem, continet vultum, contemnit libidinem, superat vitium, aures aperit, exonerat cerebrum, tacet tempore, loquitur recte, curat venas, confirmat sanguinem, irrigat ossa, nutrit medullam, roborat membra, fruitur somno, aperit visum, reprimit risum, ostendit mysteria per pauca verba, rarus sermone, fidelis opere; mundat corpus simul, et animam, et omnem custodit salutem.

11. *De pace, et discordia*. Duas alias vidi veraciter, quae multum inter se distant sibi, quarum vna si sola regnasset, et alia opportune non venisset, nullus hominum feliciter vixisset, de quibus pauca dicere volo, quia ad alia festino modo. Discordia vocatur vna, et pax vocatur altera. Discordia multum timenda, et omni christiano valde fugienda, quae haec facit: de filiis Dei filios diaboli, de amicis inimicos, de fratribus aduersarios, ex qua susurratio, querela, furor, et ira, controuersia, et mendacium, iuramentum, et periurium, laesio, et scandalum, dolus, et inuidia, liuor, et homicidium. Nihil aliud est discordia, nisi separatio pacis, et disruptio vnitatis, disciplina diaboli, via mortis, perditio vitae, confractio mandatorum, mutatio sensus, dispersio intellectus, domus diaboli,

semita inferni, expectatio poenae, expulsio indulgentiae, subuersio disciplinae, despectio charitatis, suppressio humilitatis, motatio animi, conturbatio membrorum, malum lethale, venenum serpentis, morsus viperae, flatus basilisci, vomitus reguli, conclusio regni, apertio inferni, inimica Dei, amica diaboli.

12. Pax vero non sic agit, quia Deum homini, et hominem Deo proximum facit; ideo pax vera tenenda est, et omnibus christianis corde, et corpore conseruanda est. Dulcis namque, et nimis valde diligenda, talis magistra, quae facit miracula multa, et miranda, est, quae facit de filiis diaboli filios Dei, et de inimicis amicos, de aduersariis fratres, de extraneis propinquos, de alienis domesticos; ex qua sinceritas, et simplicitas, mitigatio, et lenitas, mansuetudo, et indulgentia, planities, et veritas, taciturnitas, et iustitia, stabilitas, et patientia, dilectio, et tutio (sic), auxilium, et curatio. Nihil aliud est pax, nisi domus Dei; sic enim ipse Deus dixit discipulis suis: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis*. Quid aliud pax, nisi propinquitas Dei, gratia Dei, et coniunctio Dei, valetudo sensus, acies intellectus, domus Dei, semita regni, praemiorum expectatio, diligentiae collectatio, rigor disciplinae, perfectio charitatis, circulus humilitatis, clypeus tranquillitatis, continentia principatus, membrorum serenitas? O si me licuisset plene, et plane pacem pronunciare! multas lineas debui digitis scribere; superat enim omnem sensum. Cuius vitalis dulcedo melliflua apertio regni, conclusio inferni, amica Dei, inimica diaboli, felicitas est in vita praesenti, gaudium, et laetitia in vita perenni.

13. Duobus modis vera poenitentia dignoscitur, primus modus est commissa deuotissime, et largissimis lacrymis deflere, et poenitere. Secundus modus est, deflenda, et poenitenda iterum non admittere. Poenitentia dicta est quasi punitentia, quia homo in se punit, quod male commisit. Seruo Dei tanta recordatio esse debet peccati, vt ea, quae gessit, semper lacrymis defleat. Nihil autem peius, quam culpam cognoscere, nec deflere; duplicem enim habere debet fletum in poenitentia omnis peccator, siue quia per negligentiam bonum non fecerit, seu quia malum per audaciam perpetrauerit. Quod enim oportuit, non fecit, et quod agere non oportuit, id gessit. Ille poenitentiam digne agit, qui reatum suum satisfactione legitima plangit, condemnando scilicet, ac deflendo, quae gessit, tanto profundius, quanto extitit in peccando procliuior. Magna enim est virtus lacrymarum, quae sine voce, et verborum sonitu impetrant veniam, quam pro culpis postulant. Petrus namque lacrymas prorupit, nihil voce precatus est. Inuenio enim, quod fleuerit, non inuenio, quid dixerit, lacrymas eius lego, satisfactionem eius non lego. Recte plane Petrus fleuit, quia quod defleri solet, potest excusari, quod defendi non potest, ablui potest. Lauant enim lacrymae delictum, quod pudor est voce confiteri; lacrymae ergo verecundiae consulunt in flendo, et saluti, non erubescunt impetrando, et impetrant, quod recte postulant in rogando.

14. Lacrymae, inquam, tacite quodammodo procedunt, veniam postu-

lant, et merentur, causam non dicunt, et misericordiam sequuntur: lacrymarum vtique vtiliores sunt preces, quam sermonum, quia sermo in precando fortasse fallit, lacrymae omnino non fallunt. Sermo enim interdum non totum profert negotium, lacrymae semper produnt affectum. O lacrymae, quam dulces, quam fortes, quam pretiosae, quam suaues estis in vberibus matris poenitentiae? Sicut enim pia mater ministrat de pectore lac infanti, sic pia poenitentia de cordis compunctione lacrymas porrigit poenitenti. Mater lactat infantem, vt crescat, poenitentia lacrymat poenitentem, vt reuiuiscat, mater optat infanti, vt vita veterescat, (*poenitentia*) poenitenti, vt nullo malo senescat. Mater non omnibus optat vitam, poenitentia omnibus optat salutem. O poenitentia, magna sunt vbera tua, vino compunctionis plena, quibus reos recreas, lapsos releuas, fugientes reuocas, confractos confirmas, morbidos mundas, leprosos lauas, infirmos roboras, tristes laetificas, desperantes confortas, vulneratos sanas, laceratos ligas, perditos reparas, in peccatis mortuos suscitas. O poenitentia! quid dicam de te? laudare enim non valeo, vt volo, quia pretiosior es auro obryzo. Per te enim mors destruitur, et diabolus fugatur, per te vita inuenitur, et Deus reperitur, per te infernus clauditur, et regnum inuenitur. Ille itaque poenitentiam dignam agit, qui sic praeterita deplorat, vt futura iterum non admittat: vulnus enim iteratum tardius sanatur. Iteratio peccati graue malum, sicut morbus super morbum veniat, sicut imber super imbrem occurrat; nam qui plangit peccatum, et iterum admittit peccatum, quasi siquis lauet laterem crudum, quem quanto magis lauerit, tanto amplius lutum facit. Nullus itaque de Dei bonitate dubitet, nullus de Dei misericordia desperet, veniam corde quaerat, et recipiet. Corpore, et mente poeniteat, et Deum ad misericordiam prouocet. Dauid post culpam psalmum cantauit, et regnum non perdidit, et veniam inuenit. Manasses rex impius coram Domino fleuit, et sibi, et populo pacem acquisiuit. Zachaeus in arborem ascendit, et salutem inuenit. Maria lacrymauit, et veniam meruit, Petrus amare fleuit, et gratiam non perdidit, et veniam impetrauit. Latro in vno sermone cum Christo paradisum intrauit. Longinus lancea latus Saluatoris aperuit, et non tantum veniam inuenit, sed episcopatus honorem, et martyrii gloriam, et coronam habere meruit.

15. Duobus mandatis tota lex pendet, et prophetae, id est, dilectio Dei totis viribus corporis, et animae, et dilectio proximi, sicut semetipsum. Duobus modis creditur, id est, perfecta fide, et perfecta operatione. Duobus modis crux portatur, id est, quum per abstinentiam afficitur corpus, aut per compassionem proximi affligitur animus. Duobus modis locutio diuina distinguitur, id est, aut per semetipsum Dominus loquitur, aut per creaturam angelicam verba formantur.

16. Duo in hac vita sunt genera iustorum, vnum videlicet bene viuentium, sed nulla docentium, aliud vero recte viuentium, et eadem recta docentium. Duobus modis percussio diuina intelligitur, id est, in bo-

nam partem, qua percutimur carne, vt emendemur anima, et mente, altera, qua vulneramur conscientia ex charitate, vt Deum ardentius diligamus. Duobus modis Deus respicit in homines, id est, vel ad veniam, vel ad vindictam; ad veniam, sicut respexit Petrum, ad vindictam, sicut in Sodomam, et Gomorrham.

17. Duo latrones cum Christo crucifixi sunt, id est, Dismas a dextris, Gestas a sinistris. Alia nomina latronum Chacham, et Chamna. Duas filias Lot habuit, filius fratris Abrahae, quarum vna vocabatur Adach, quae peperit patri filium nomine Moab, de quo Moabitae orti sunt. Altera vero, quae vocabatur Moach, quae et similiter patri suo peperit filium nomine Ammon, de quo Ammonitae exierunt. Hi duo filii non sine culpa nati sunt, quia pater filias vxores habuit, et hoc non voluntas, sed ebrietas fecit: et ita culpa miro modo est facta, vt pater filias vxores haberet, et sorores matres fratribus factae sunt, et filii matribus fratres fuerunt, quia de semine patris filiae natae sunt, et de semine iterum patris in filiabus filii sunt procreati: et ideo haec progenies magnam maledictionem meruit, quae vsque ad decimam generationem in ecclesiam Dei non intrauit. Et tamen Ruth Moabitida bona femina fuit, quae in generationem Christi partem habere meruit. Ipsa enim mater aui Dauid fuit: Dauid namque filius Iesse, Iesse filius Obeth, Obeth filius Booz, et mater eius Ruth. Auus enim pater patris est.

18. Duos filios Isaac habuit; vnus Deo reprobus, et alter electus fuit. Sic enim Scriptura ait: *Iacob dilexi, et Esau odio habui*: et hoc non sine causa, quia ambo filii boni patris, et ambo vterini in vtero bonae matris, et tamen electus supplantauit reprobum in vtero matris, et primogenita ei rapuit, et benedictionem patris, sed ideo hoc voluit Deus ita, quia omnes electi de Iacob sunt orti, et de semine eius, et tamen reprobum non dereliquit Deus, quia Iob et Dei seruus, et rex ortus est ex genere eius. Et ideo hoc breuiter memoraui, quia mali de bonis, et boni de malis oriuntur. Mali de bonis, daemones de angelis, boni de malis, sancti de gentibus. Mali de bonis, Ismael de Abraham, Moab, et Ammon de Lot, boni de malis, Abraham de Chaldaeis. Mali de bonis, Dathan, et Abiron de Leui, Ophni, et Phinees de Heli. Boni de malis, Ruth, ac Moab, et Raab de Chanaan. Mali de bonis, quod ante debui dicere, Cain de Adam, et de Noe Cham. Bonus de malo, Ionathan de Saul. Malus de bono, Absalon de Dauid. Quid plura dicam? Sic enim erit vsque in finem, et de bonis mali, et de malis boni; quum autem venerit, qui solus bonus est, bonos a malis segregabit.

19. Duos viros adhuc viuos legimus: sed vbi sunt viui, et absconditi, nescimus. Vnus ab Adam septimus, et Enoch nominatus, alter vero Elias, qui vsque ad caelum in curru igneo est raptus; de duobus breuiter diximus, tamen satis, quia ad tres festinamus.

20. *Tres personae Trinitatis*, in vna potestate, et maiestate, Pater, Filius, et Spiritus sanctus, quae tres personae apud hebraeos sic vocantur *Abba*, *Ben*, *Ruba*. Apud vero graecos *Pater*, *Bar*, quomodo autem grae-

ce Spiritus dicitur, adhuc non inueni. Illi tamen dicunt *Ageos*, quod latine sonat Sanctus. *Abba* pater, *Ben* filius, *Ruba* Spiritus sanctus. *Pater* tamen graecum est, et latine sonat genitor. *Bar* graece, filius latine. Trinitas itaque dicitur propter personarum diuersitatem, Vnitas vero propter inseparabilem deitatis substantiam. Pater dicitur, eo quod habeat filium, et omnis paternitas, quae in caelo, et in terra est, in eo, et ex eo nominatur. Filius dicitur, eo quod habeat patrem, Spiritus vero sanctus, eo quod a Patre, et Filio procedit. Deus dicitur propter potestatem, et dilectionem, Dominus dicitur propter dominationem, Omnipotens dicitur, quia omnia potest, cui nihil impossibile est. Et si Deus omnipotens est, quid est, quod non potest? Id est, non potest falli, non potest mori, non potest peccare. Per Patrem viuimus, mouemur, et sumus, per Filium rationem, et scientiam, et intellectum habemus, per Spiritum sanctum donis bonis omnibus illustramur. Tribus modis Deus dicitur, id est, essentialiter, vt Paulus dicit, *qui est benedictus in secula*. Nuncupatiue, vt Dominus Moysi dicit: *Constitui te in Deum Pharaonis*. False, vt dicitur: *Dii, qui non fecerunt caelum, et terram, pereant*. Tres res in principio creauit Deus, id est, angelos, et . . . et informem materiam. *Desunt alia*.

APPENDIX XXII.

Glossae in sacram Scripturam ex codice veteri I. Archiuii Vaticani.

Cap. I. *Spiritus Dei ferebatur* - prouidentia qualiter cuncta creasset. *Fiat lux* - ipsa est, quae postea in vasa caeli, hoc est, sidera diffundebatur. *Dixit* - per verbum suum fecit. *Mane* - initium creaturae. *Vespere* - finis eiusdem. *Imaginem*, *similitudinem* - imago eminet in spiritu hominis: similitudo in bonis operibus. Genesis.

2. *Patrarat* - perfecerat. *Paradisum* - duo sunt: vnum terrenum, vbi Adam fuit, alterum caelestium. *Lignum vitae*, *lignum scientiae* - in custodia praecepti scientia erat boni. *Boni*, *et mali* - in transgressione scientia erat mali. *Bidellium* - in arbore colligitur, et est pigmentum. *Euilat* - hoc est proprium nomen terrae.

3. *Perizomata* - femoralia. *Versatilem* - vibrantem. Versatilis dicitur pro eo, quod quandoque venisset tempus, vt etiam remoueri potuisset.

Cap. I. Genesis. De his glossis consule Isidoriana cap. 65. num. 38. et seqq. Incipit codex, *Dei ferebatur*: fortasse deinde legendum *prouidens qualiter*. Scriptum erat *creasse* pro *creasset*. Interpunctum erat *verbum suum*. *Fecit mane*.

2. In Vulgata est *plantauerat* pro *patrarat*. Fortasse legendum *vnus terrenus . . . alter caelestis*. Glossae *lignum vitae etc.* possent aliter ordinari, seu transiici. Vulgata habet *bdellium*: sed apud scriptores medii aeui reperitur *bidellium*. Prius fieri deberet mentio *Heuilath*, vt est in Vulgata, seu *Euilat*, quam bdellii.

4. *Concidit* - mutauit colorem vultus sui. *Sin* - si non sic. *Maledicta terra in operibus tuis* - hic non opera colendi, sed peccata exprimit. *Num* - dicis. *Eden* - sacratissimum ipsum paradisi locum interpretatur. *Porro* - videlicet.

6. *Famosi* - fama nominati. *Habitauit in terra Haid* - in hebraeo habet nodus instabilis. *Laeuigatis* - limpiditatis. *Bitumen* - genus gluti, alii piculam, alii resinam. *Tristega* - tricamerata.

7. *Cataractae* - fenestrae. *In articulo diei* - initio diei. 9. *Dilatet Deus Iapheth, et habitet in tabernaculis Sem* - Iapheth latitudo dicitur, ex quo gentium nascitur multitudo.: Sem, ex quo hebraei minores numero eiecti. *Vegetat* - confortat.

11. *Vr* - ignis, vel lumen. 12. *Illustrem* - magnificum. 13. *In oppidis* - in castris. 15. *Trimam* - triennem. *Altrinsecus* - separatim. *Abigebat* - expellebat.

16. *Libet* - secundum arbitrium tuum. *Ferus* - iracundus, indomitus. 18. *Sata* - nomen mensurae: habet modium, et semis. 19. *Cubitum* - passi duo. *Vallauerunt* - circumdederunt. *Culminis* - altitudinis. *Vim* - fortitudinis. *Intuitus* - attendens.

21. *Stirpi* - generi. *Nemus* - Arborum ordo compositus, vel de silua. 22. *Pariter* - simul. *Vepres* - rumices. 23. *Funeris* - corporis. *Quin* - magis, vel potius. *Siclus* - sex denarii. *Antrum* - speluncam.

24. *Destrauit* - diuidit, vel vendidit. *Aio* - dico. *Suscitati* - interrogati. 25. *Hispidus* - pilosus. *Protinus* - statim. *Adultis* - maturis. *Gnarus* - expertus. *Edulio* - victu, esca, vel esu. *Paruipendens* - pro nihilo habens.

26. *Arcersito* - euocato. *Perspicuum* - manifestum. *Coire* - concumbere, vel conuenire. *Quispiam* - modicus aliquis. *Seuit* - irascitur. *Locupletatus* -

4. In Vulgata *maledictus eris super terram*, nisi haec verba ex cap. 3. huc translata sint, vbi Vulgata habet v. 17. *Maledicta terra in opere suo*. Ex v. 9. c. 4. desumitur *num*, scilicet *Num custos etc.*

6. Scriptum *nominata* pro *nominati*. Non apparet, quo pertinent verba *habitauit ... instabilis*. Obscurum est *nodus* in compendio literarum. Mox fortasse legendum *limpidatis*. De voce *tristega* vide Ducangium.

9. Exaratum erat *vegetati*. Pro *eiecti* mallem *geniti*. Transpositae sunt glossae; *vegetat* pertinet ad v. 13., *dilatet etc.* ad v. 27.

13. Restitui *in oppidis* pro *in opis* in ms. Discrimen tamen aliquod notari solet inter castrum, castellum, et oppidum.

18. In glossis Roberti de Sorbona *capiens modium, et semissem*. Confer Isidorum l. 16. Etymol. c. 26., et Ducangium.

19. Intelligo verbum *cubitum* pertinere ad caput 19. v. 4. de duobus angelis a Lot hospitio susceptis, *Prius autem, quam irent cubitum*: non autem intelligo, quid innuat glossa, *passi duo*, nisi legamus *pasti duo*.

24. Auctor glossae videtur in textu legisse *distraxit*, aut *destraxit*, mutato *i* in *e*, vt fieri tunc solebat. In Vulgata est *destrauit*, hoc est, sarcinas deposuit, a verbo desterno. Pro glossa *interrogati* legerem *interrogarunt*.

25. Scriptum erat *iesca*. Apud Robertum de Sorbona male distinguuntur duae glossae: *Edulium* - victus: *Esca* - esus.

26. In Vulgata scribitur *accersito*. In codice legitur *modicum aliquid*. Ab

tatus - ditatus. *Inuidentes* - inuidia habentes. *Humo* - terra. *Olim* - in antiquo. *Repererunt* - inuenerunt. *Iurgium* - rixa. *Auctum* - inuentum.

27. *Pharetram* - theca ad sagittas portandas. *Dudum* - antea. *Consternatus* - indomitus. *Orbabor* - sine filiis. 28. *Innixum* - incumbentem. 29. *Valet* - sanus est. *Hebdomadam* - septem annis. *Copulae* - coniunctioni.

30. *Edente* - generante. *Mandragoras* - fructus similes pomi in illa herba nascuntur, et habet duorum sexum, masculini, et feminini, et in radice ostendit similitudinem, et est fertilis, et dicitur, qui eam eradicat, non posse viuere. *Experimento* - exercitudine sciens. *Dem* - tradam. *Furuus* - brunus. *Populeas* - bidulaneas. *Serotinus* - tardus.

31. *Facultate* - possibilitate. *Inclitus* - nobilis. *Foetus* - portantes. *Opes* - diuitias. *Clam* - occulte. *Abigeres* - expelleres. *Esto* - etsi putaueris, vel ecce si. *Necetur* - occidatur. *Nequeo* - non possum. *Depopulati* - vastati.

34. *Stupri* - corruptelae virginitatis. *Scorto* - meretrice. 35. *Cedentes* - obedientes. *Libans* - degustans. 36. *Ad puteum iuramenti* - ad aquam fidei. 37. *Ditioni* - potestati. *Fomitem* - incendium, initium. *Nitebatur* - laborabat. *Polymita* - operis plumarii. *Stacten* - genus resinae pretiosae. *Acquieuerunt* - consenserunt.

38. *Diuertit* - non conuertit. *Opilio* - Pastor ouium. *Teristrum* - ligatura capitis, vel syndones. 39. *Arbitris* - iudicibus. *Lacinia* - ora vestimenti. 40. *Pincerna* - butiliarius. *Canistra* - quae palmarum virgulis texitur ad panes portandos. 41. *Coniectores* - aestimatores. *In culmo* - in calamo, in stipula. *Vredine* - vento incendente. *Demum* - postmodum. *Prae-*

inepto aliquo addita est glossa *irascitur* pro *seuit*, quod est a *sero*, non a *saeuio*. Sic etiam inepta est glossa *inuentum* pro *auctum*.

27. Sic legendum *theca*, vel *thecam* pro *tega* in vet. cod. *Indomitus* fortasse mendum est. 29. Pro *septem annis* mallem *septenarium*.

30. Glossam de mandragoris huc transtuli, quae in vet. ms. reperitur inter *cubitum*, et *vallauerunt*, scilicet cap. 19. Quae de mandragoris dicuntur, conferenda sunt cum Etymol. cap. 9. l. 17., et cum dict. Bibl., et comment. Calmeti, et diction. Valmontis de Bomare. Pleraque enim sunt fabulosa. Vox *bidulaneus* non obuia est. In Actis 11. Iulii t. 2. Vit. S. Vldarici: *Concidit sibi baculum de ligno bidullaneo*. In additionibus ad Ducangium coniicitur, legendum *betulaneus*, seu *betulaceus*, a *betula*. Ex nostris glossis vera significatio eruitur.

31. In vet. ms. *Fetos* - portantes. Mox pro *vastati* scribendum fuisset *vastauerunt*. Sed multa huiusmodi ad medium aeuum pertinent.

35. In Vulgata est *recedentes*, nec congruit glossa *obedientes*. Extat vox *cedentes* in Bibliis gothicis Toletanis. Vide Prolog. cap. 65.

36. Inter glossas *funeris*, et *quin* cap. 23. exaratum erat in vet. cod. *Ad puteum etc.*

37. Glossae nonnihil transpositae sunt. Pro *incendium, initium*, fortasse legendum est *incentiuum*.

38. Parum opportuna est glossa *non conuertit*. De *teristro*, siue, vt in Vulgata legitur, *theristro* confer Etymolog. l. 19. c. 25., glossas Roberti de Sorbona, et Ducangium. Vet. cod. *instantium* pro *instantem*.

40. Ab aliis dicitur *buticularius*, seu *buttelarius*, seu *bottellarius*. Adisis Ducangium verb. *butta*. Scriptum est in vet. cod. *texetur*, et fortasse voluit auctor *texitur*.

41. Restitui *in culmo* pro *in culmine*.

sagum - praescientem . *Coniicere* - aestimare . *Macie* - exilitate corporis: *Squalore* - sorde . *Industrium* - instantem . *Segetes* - semina .

42. *Nutum* - prouidentiam , vel potestatem . *Machinantur* - argumentantur . *Molimur* - cogitamus, vel tentamus . 43. *Dilatio* - admissio . 44. *Augurari* - sortiri . *Flagitii* - peccati , vel mali , vel turpitudinis. 45. *Quantocius* - ocius . *Solo* - terra .

47. *In aerarium* - in thesaurarium . *Hemina* - dimidium sextarium . *Serite* - seminate . 49. *Cerastes* - cornuta serpens, flatu nocens . *Emissus* - emissus dicitur ceruus, quando ceruam sequitur . *Obiit* - mortuus est . *Aream* - terram arabilem . *Resistere* - effugere , vel contradicere .

Exodus . Cap. 1. *Ellesmoth* hebraice , *Exodus* graece, *Exitus* latine . *Lateris* - tegulis non coctis: de terra , et paleis efficiuntur . *Mares* - masculos . *Ingrueret* - irrueret .

2. *Elegantem* - pulchrum . *Fiscellam* - ponaer in modum nauis . *Scirpeam* - iuncinam . *In carecto* - loco palustri , vel in marisco : alii canalem . *Per crepidinem* - per summitatem ripae . *Aluei* - canalis in amne , vel sinus aquae . *Papyrione* - papyrus . *Adultum* - maturum , vel iuuenem .

3. *Rubi* - spina , in qua rosa crescit . 4. *Instar* - similitudo . *Ab heri* , *et nudius tertius* - totum tempus praeteritum significat . *Impeditioris* - imparatioris . *Diuersorio* - receptaculo . *Illico* - statim , vel mox . *In montem Dei* - In montem Sinai . Coreb , et Sinai vnum sunt . *Sponsus sanguinis tu mihi es* - quia de sanguine meo natus es , vel quia circumcisus .

5. *Exactoribus* - ministris cum vi exigentibus . 6. *Adonai* - Dominus . *Ergastulo* - priuata custodia , vel carceres . *Praesertim* - maxime . *Patruelem* - filius patrui , vel filia . 7. *Colubrum* - colubrum , et draconem pro vno posuit . Virga Aaron , et virga Moysis vna erat . *Arcana* - secreta , vel occulta . *Malefici* - magicae artis inuentores . 8. *Abigantur* - expellantur . *Condixerat* - conuenit , vel consensit . *Statuit* - decreuit . *Aggeres* - terrae tumulum . *Sciniphes* - muscae minutissimae . *Abominationes aegyptiorum* - oues , quas coluerunt , et noluerunt manducare .

9. *Renuis* - recusas . *Turgentium* - tumentium . *Virens* - viride . *Indurauit* - quia non emolliuit . 10. *Corrodet* - demanducabit , delacerabit . *Densae* -

47. Non reperitur verbum *solo* in Vulgata : extat in Bibliis gothicis pro *terrae loco* . Vide Prolegom. cap. 65. Fortasse *in thesaurum* . Vox *hemina* , nescio , vnde in hunc locum aduecta fuerit . Celebris est controuersia de libra panis , et vini hemina in regula S. Benedicti , de qua videri potest Ducangius in Dict. Confer etiam l. 16. Etym. c. 26.

Cap. 1. In Exodum . Scriptum videtur *Ellesmoth* : in Etymol. l. 6. cap. 1. in hoc eodem nostro codice Elesmoth . Apud alios *Veellesemoth* .

2. Mendum videtur *ponaer* pro *panerium* : exaratum etiam erat *in domum nauis* , et mox *plaustri vel in maris* , *quo alii* . De *marisco* vide Ducangium .

5. Obscurum est *cum vim* pro *vi* . Glossae hoc loco praepostero ordine collocatae erant . Haec enim in ms. praecedit alias capitis 4. , vbi in Vulgata legitur *sponsus sanguinum* pro *sanguinis* .

6. Forte *carcere* .

8. Glossa *statuit* non videtur ad hunc locum pertinere , nisi forte sit etiam hoc verbum explicatio verbi *condixerat* .

spissae. 11. *In solio* - throno. *Mutiet* - modice murmuret. *Oste nta* - prae dicta signa.

12. *Coetum* - conuentum. *In aedibus* - in domibus, vel templis. *In monumentum* - in memoriam. *More* - ritu, obseruantia. *Indigenis* - ciuibus, vel qui ibi nati sunt. *Dimittit* - permittit. *Ceremonias* - ritus sacrificandi. *Dudum* - antiquitus, vel antea. *Religio* - sanctitas, bonitas, pietas.. *Efferetis* - asportetis.

13. *Israel* - proficiscentis. *Columna* - columna ignis, et columna nubis vna esse creditur, ex altera parte ignea, et altera similis nubi. 15. *Obriguerunt* - coturnix, et perdix.

16. *Pilo* - pistillo, alio loco lancea. *Gomor* - mensura habens XII. sextariorum. *Scatere* - ebullire, vel efferbere. *Alui* - nutriui, vel paui. *Ephi* - ephi, et batus vnum sunt, mensura habens modios tres. 17. *Iurgata* - rixata, vel iniuriam habentia. *Pauxillum* - modicum.

18. *Praestolatur* - obseruat, vel expectat. *Disceptatio* - altercatio, vel contentio, vel disputatio. *Tribunus* - qui super mille viros est. *Strenuis* - vtilibus, vel fortibus. 19. *Iaculis* - telis, vel sagittis actis, vel iactis. *Clangere* - sonare. *Micare* - coruscare, fulgere. *Perstrepebat* - personabat. *Paulatim* - per partes. *Prolixius* - longius. *Contestare* - coniurare.

20. *Zelotes* - .... *Insontem* - innocentem. *Frustra* - sine causa, sine ratione, in vanum. 21. *Liberi* - infantes. *Diis* - id est, sicut do tibi. *De industria* - de instantia, de cura. *Cornupeta* - petulcus, cornu petens.

22. *Aceruos* - tumulos. *Segetes* - messes. *Deferat* - portet. *Conductum* - congregatum. 23. *Solemnitatem* - septem hebdomadas a pascha vsque pentecosten. *Seueris* - seminabis. *Crabrones* - furrlones. *Vltroneus* - spontaneus.

25. *Concinnanda* - componenda. *Ephod* - stola linea, vel superhumerale, vel dalmatica. *Compingite* - iungite. *Oraculum* - oraculum, et pro-

11. Hic etiam inuersus erat ordo glossarum, vt saepe alibi.

12. Vet. cod. *ritu obseruantium*, et postea *vel ibi qui*.

16. Forte *sextarios*. Reposui *ephi* pro *oephi*, quamuis in Bibliis gothicis Toletanis ita sit scriptum *oephi*.

17. In Vulg. legitur *iurgatus*, et *paululum* pro *pauxillum*. In Bibliis gothicis etiam est *pauxillum*, et fortasse etiam *iurgata*: nam ibi est *lapidabit* pro *lapidabunt*.

20. Deest glossa pro voce *zelotes*, quae in ms. vnitur verbo, siue glossae *coniurare*. In Roberti glossis, *zelotes* — aemulator, vlciscens.

21. Fortasse *sicut diis* pro *sicut do tibi*. In Vulgata est *per industriam*. Biblia toletana *de industria*.

23. In Vulgata hoc capite non est *seueris*, sed *seminabis* v. 10., et *seminaueris* v. 16. vbi Biblia gothica *serueris*. Vox mihi ignota *furrlones*.

25. Pro *anteranaglypham* fortasse legendum *interanaglypham*. Plerique *interrasile* exponunt per *anaglyphum*, *sculptum*. Adisis Ducangium. In glossis Roberti de Sorbona male duae glossae distinguuntur, *interrasilem* - distinctam. *Anaglypham* - sculptam. Sunt enim haec tria nomina explicatio vocis *interrasilem*. Mox legendum videtur *in modum calami*, vt legitur in Roberti glossis. Ibid. legitur *rotundas* pro *rotundatas*, siue *rotunditas*, vt est in nostro ms.

pitiatorium vnum sunt, vbi audiebantur diuina eloquia. *Interrasilem* - anteranaglypham. *Acetabula* - acinarios. *Phialas* - calyces minores. *Calamos* - modum calami. *Scyphos* - calyces maiores. *Sphaerulas* - in modum sphaerae rotundatas.

26. *Saga* - vna tela in cortinis. *Fibulas* - hrincas, vel fibulas. *A summo vsque ad summum* - a fine vsque in finem. *Inseretur* - imponetur, immiscetur, includetur. 27. *Fuscinulas* - tridentes. *Arula* - vas aeneum quadrangulum, in quo prunas portant. *Caelaturis* - picturis. *Paxillos* - genus mensurae *palus* nominatae. *Contusum* - contritum. *Oppansum velum* - extensum, quo vndique pandatur.

28. *Applica* - iunge, congrega. *Fungantur* - vtantur, obsequantur. *Rationale* - pannus in pectore quadratus. *Cidarim* - Cidarim, mitra, et tiara vnum sunt. *In marginibus* - in his summitatibus vestimentorum. *Malum punicum* - et mala granata vnum sunt, poma mirae pulchritudinis. *Portabit iniquitates* - qui intercedit pro iniquitate. *Feminalia* - femoralia. *Femora* - a femine.

29. *Arietes immaculatos* - vnius coloris, non morbidos, non scabiosos, non laesos. *Lagana* - de farina est, primum in aqua, postea in oleo frigitur. *Initiaberis* - sanctificaberis, quando redeunte tempore anni cuncta concludunt, mense septimo, quia aegyptii initium anni, et finem sic fecerunt. *Mactabis* - occides. *Iecoris* - hepatis. *Aruinam* - exungiam. *Vitalia* - intra ilia. *Expiandum* - expurgandum. *Iugiter* - perseueranter. *Hin* - maior sextariorum XVIIII., minor VIIII. *Libandum* - sacrificandum. 30. *Liba* - sacrificia. *Summam* - numerum. *Recensiti* - numerati. *Nomen* - potestatem. *Obolus* - scripulus semi. *Labrum* - labium, et labrum vnum sunt: vas aeneum quadrangulum, in quo lauantur sacerdotes. *Zmirnae* - calami. *Casiae* - fistulae.

32. *Callide* - astute, caute ducere. *Quiuero* - post reatum culpae. 33. *Papilionis* - tentorii. 34. *Deinceps* - rursum, vel iterum. *Aras* - altaria. *Lucus* - et nemus vnum sunt: et dictus est, quod minime transluceat. *Aemulator* - imitator, vel inuidens, vel sectator. *Pepigi* - pactum feci, vel spondi. *Foedus* - pax perpetua, vel amicitia.

35. *Cateruam* - turbam, multitudinem, conuentum. *Prompto* - veloci-

26. Libenter legam *strincas*, *vel fiblas*: hinc itali *stringa*, *fibbia*. Mox *miscebitur*.

29. Verbum latinum est *axungia*: sed fortasse medio aeuo scribebatur exungia, ex quo hispani *enjundia*. Confer Ducangium verb. *exudia*. Explicatio mensurae *hin* obscura est in vet. ms.; eam restitui ex aliis glossariis, sed in glossis Roberti de Sorbona mendose legitur 8. pro VIIII., vt est in nostro ms.

30. Pro *liba* Vulgata refert *libamina*. Biblia gothica toletana cum glossis retinent *liba*. Rectius erit *scripulus semis*, vel *semiscripulus*. Vide lib. 16. Etym. cap. 25. Pro *zmirnae* Vulgata exhibet *myrrhae*: glossae Roberti de Sorbona *zmirrhae* cum interpretatione: *alii calami*, *alii myrrhae resinam esse volunt*. *Supellectilem* - diuersae res.

34. Vet. cod. *dictus et quod*: forte *dictus eo quod*. Infra legi poterit melius *spopondi*.

35. Vulgata exhibet v. 5. *et prono animo*. Biblia gothica *et prompto animo*. In veteri libro obscurum est ver-

tate voluntatis, vel praeceps. Posuit testimonium in arca: duas tabulas. *Armillas* - rotundarunt. *Dextralia* - ampla sunt, et ante manicas portantur. *Abietarii* - lignarii, abiete arbore. *Polymitarii* - pro rotunditate imaginis: polum, rotundum.

36. *Necteretur* - ligaretur. *Compagem* - iuncturam. *Cyathos* - viginti vnum coehlearia faciunt. 38. *Ad plagam* - ad latus. *Septemtrionalem* - contra mediam noctem. *Australem* - contra meridiem. *Bracteas* - laminas aureas subtilissimas. *Excubabant* - vigilabant. 40. *Sub tecto testimonii* - tabernaculi.

Vagecra hebraice, *Leuiticus* graece, *Ministerialis* latine, quia ministeria sacerdotum in eodem scripta sunt. Leuiticus.

Cap. 1. *Crepidinem* - fundamentum. 2. *In clibano* - in camino, in furno. *Torres* - asses. *Farris* - genus frumenti. 3. *Ilia* - latus prope inguinem. *Inficians* - insidians. *Quodlibet* - qualecumque. *Collyridas* - cibus, quem nos *nebulam* dicimus.

10. *Sanctificabor in eis* - Praesumentes punio. *Profanum* - illicitum, violatum, pollutum. *Lugubri* - flebili. 11. *Choerogryllus* - bestia spinosa, maior erinaceo. *Haliaeetum* - auis similis aquilae, sed maior, tamen minor vulture. *Larum* - auis maritima, habens vngulas, quasi accipiter. *Bubonem* - nycticorax. *Onocrotalus* - auis, quae sonitum facit in aqua, vel *pelicanus*. *Porphyrionem* - Alii auem albam similem cygno. *Herodionem* - maior est omnibus auibus, quia aquilam prehendit. *Bruchus* - similis locustae, sed maior. *Crocodilus* - bestia in flumine, similis lacertae, sed grandis. *Mygale* - similis chamaeleonti. *Chamaeleon* - similis lacertae, et

bum *praeceps*, ac fortasse mutilus locus hic est. Exemplar gothicum v. 25. habet *Obtulit etc. ad faciendum opus tabernaculi testimonii*: Vulgata noua *Obtulerunt etc.* Paulo post praestiterit legere cum Roberti glossis *rotundae sunt* pro *rotundarunt*. Glossa pro *polymitarii* ab aliquo alio videtur intrusa, quasi a *polus*. Exaratum erat in cod. *imagini*.

36. Vulgata *compaginem*: Biblia gothica *compagem*. In vet. cod. est signum ponderis post *viginti vnum*; qualia describit Isidorus l. 16. cap. 27.; quibus tamen ab omnibus signum nostrum differt. Interpretatus sum *cochlearia*: nam cyathus constare dicitur decem drachmis: et cochlear est dimidia pars drachmae.

Cap. 1. Leuiticus. Vet. cod. *Vagecra*, vt in l. 6. Etym. c. 1., alii scribunt *Vaiiera*, alii *Vaiiera*.

2. In vet. cod. est *turres*: in Bibliis gothicis *torres*. In Vulgata *torrebis*.

3. De *nebula* pro cibo plura Ducangius.

11. Nomina choerogrylli, et haliaeeti expressi ex Vulgata: nam in vet. libr. corrupta apparent. De voce *cauannus* consulendus Ducangius. Codex exhibet *auis qui*, *auem album*. Deest etiam aliquid in explicatione *Porphyrionis*. Glossae Roberti de Sorbona referunt: *Porphyrion* - auis purpurei coloris, vt nomen significare videtur: alii autem albam similem cygno, alii pelicanum esse dicunt. Glossa *stellionis* ab interpolatore addita est. Deinde pro *calua surric* conieci, *talpa* - sorex. Vespertilionis fit mentio supra v. 19., ac fortasse mutilus sic locus est: *Stellio . . . Vespertilio . . . Talpa*. In glossis Roberti de Sorbona pro *chytropodes*, siue, vt ibi legitur, *sextropodes* explicatio est *coquendi vasa fictilia cum tribus pedibus*. Aliter Calmetus in Dict. bibl.

sub aspectu mutat colores. *Stellio* - verpestilio. *Talpa* - sorex. *Chytropodes* - vas fictile, pedes habens.

13. *Inolita* - contaminata. *Effloruerit* - appellauerit. *Perspicuae* - manifestae, apertae. *Vlcus* - vulnus, sed minus. *Haud dubie* - sine dubio. 14. *Papulas* - verrucas, quae in leprosis apparent. *Vallicula* - concaua loca. 15. *Sagma* - sella. 16. *Nebula eorum* - fumus aromatum. *Imprecans* - soluens.

17. *Quilibet* - quicumque sit. *Aucupio* - auiscapio, vel qui auium cantus auscultat. 18. *In pellicatum* - in domum concubinarum. 19. *Praeputia* - pomorum immunditia: quae idolis immolantur. *Susurro* - occulte murmurans, vel iniurias seminans. *Stigmata* - figuras, vel signa. *Nouerca* - matrasta. *Pythonicus* - incantatio, diuinatio.

21. *Incisuras* - pro luctu. *Aula* - vicinus. *Prostibulum* - domus fornicaria. 22. *Inquilinus* - colonus, vernaculus. *Spatulas* - fructus palmae, antequam aperiantur.

Numeri. *Vaie Dabber*, id est numerus, quia in eo numerantur filii Israel: Cap. 1. *Cuneos* - multitudines. 2. *Vexilla* - victorias. 3. *Sanctificaui* - caput radet. De omnibus cibis pulmentum. 4. *Hyacinthinas* - violaceas. *Coccineas* - rubeas. *Batilla* - spatula ferrea.

5. *Zelotypiae* - inuidiae. *Toro* - lecto. *Congessi* - coadunaui, vel collegi. *Dumtaxat* - videlicet, certe. 7. *Consuleret* - requireret, et interrogaret. 8. *Stipes* - mendicus, in alio loco lignum. *Conscius* - longius.

10. *Dimicant* - pugnant, in alio loco, lucent. 11. *Nausea* - vomitus. 12. *Aenigmata* - propositio, quaestiones. 13. *Praecoce* - nimis mature. *Lustrauimus* - circuiuimus.

14. *Vasta* - profunda. *Querelas* - accusationes, vel clamores. *Forent* - essent. 16. *Proceres* - primates, vel excelsi. *Concilium* - conuentum. *Parum* - paruum, vel modicum. *Expassus* - duo passus. *Globus* - agmen, vel rotundus. *Coaceruassent* - congregassent. *Daeseuit* - ab iracundia leniuit, vel desiniuit.

13. In ms. est *inolitam*, et *nominatam*: restitui *contaminatam*, et pro *appellauerit*, *apparuerit*. Fortasse pro *effloruerit* cum Bibliis gothicis legendum *fuerit*. Codex exhibet *vulnus set minor*.

14. Vulgata refert *valliculas*.

16. Suspicari licet *vouens* pro *soluens*.

17. Corrupta haec sic erant in libro veteri: accusatio, vel qui ouium cantus austat pro *auiscapio etc.*, vt coniicio ex l. 10. Etym. verb. *auceps*.

21. Nescio, quo pertinet glossa *Aula* - *vicinus*, aut quid sub his verbis lateat.

Numeri. In ms. codice desideratur verbum hebraicum *Vaie Dabber*, siue *Vagedaber*: incipit enim *Ed est*, vel *Id est*: nam *e* pro *i* passim occurrit.

Cap. 3. Obscura sunt verba *De omnibus*, et aliquid deest ad sensum.

4. Scriptura vetus magis indicat *glaucas*, quam *violaceas*. Exaratum etiam est *spaludra* pro *spatula*. In aliis glossis est *palla ferrea*.

8. *Stips*, vel *stipes* sumi solet pro pecunia, quae pauperibus confertur: sed hoc loco *stipes* est lignum. Verba *conscius longius* non intelliguntur.

13. In Vulgata *praecoquae*.

16. Vetus liber *primati*, quod retineri fortasse poterit. Verba *expassus* - *duo passus* corrupta esse facile credam.

17. *Cohibebo* - priuabo . *Querimonias* - planctus . 18. *Sceptro* - regia potestate . *Cedit* - euenit . *Pareat* - obediat . 19. *Contagione* - inquinamento . 20. *Petra* - quam iussit Dominus Moysen percutere . *Alioquin* - quod si non , vel aliter . 21. *Puteus* - super quo Dominus locutus est . *In libro bellorum Domini* - bellorum Israel . *Quin potius* - multo magis .

22. *Ariolus* - sortitor , vel diuinus . *Cuncteris* - inquireris . 23. *Rhinocerotis* - bestia in nare cornu habens . *Augurium* - sortientes . 24. *Complosis* - mutuo percussis . *In trieribus* - in nauibus exercitus . 25. *Pugionem* - gladium . *Lupanar* - locus meretricum .

27. *Replicauit* - retexuit , vel reuoluit . 28. *Iuge* - perpetue , semper perseuerans . 30. *Pollicita* - promissa . *Distulerit* - dissimulauerit . 31. *Norunt* - sciunt . *Iugulate* - necate , punite . *Cognorunt* - conuenerunt . *Periscelides* - armillae : alii ornamenta tibiarum . *Cis* - mista ripa . 33. *Claui in oculis* - compunctiones . 35. *Impulerit* - coegerit , impegerit . 36. *Promulgatur* - perfertur , ostenditur .

Deuteronomium .

Helle addabarim hebraice , *Deuteronomium* graece , *Secunda lex* latine . Cap. 1. *Gnaros* - scientes . *Ennacherim* , *et Enim* - de genere gigantum erant . *Fanum* - templum . *Egregiam* - nobilem , praeclaram , summam . 4. *Portenta* - miracula .

5. *Sequester* - susceptor pignoris . *Protelentur* - prolongentur , differentur . 7. *Spurcitia* - immunditia . *Anathema* - abominationem . 8. *Dipsas* - genus serpentis , pede , et semis longus , et duorum palmorum grossus , caudam (*habens*) curuam , et venenatam , cum qua pungit : et interpretatur sitis , quia homo , ab ea percussus , siti moritur .

9. *Ingentes* - magnos . *Concio* - conuentus populi . 11. *Procul* - longe . 12. *Caprea* - siluatica . *Capra* - domestica . 14. *Sicera* - omnis potus absque vino , qui inebriare potest . 16. *Lucum* - lucus in isto loco nomen est arboris , cuius folia non cadunt .

18. *Lustret* - illuminet per ignem trahendo . 20. *Cuneos* - multas turbas populorum . 21. *Reatus* - culpa . *Cruore* - sanguine . *Caesariem* - comam capitis . *Vngues* - vngulas . *Contumacem* - contemptorem . *Proteruum* - peruersum . *Coercitus* - prohibitus , contradictus . *Plectendum* - decollandum .

22. *Nefas* - crimen . 23. *Mamzer* - filius scorti . *Gerens* - agens , por-

18. Glossa *pareat* - *obediat* alterius loci videtur esse .

22. Pro *inquireris* fortasse reponendum erit *inquieteris* : quamquam neque hoc ipsum placet .

23. Malim *sortilegium* pro *sortientes*.

31. In Vulgata *nouerunt* pro *norunt* , et *cognouerant* pro *cognorunt* . Non assequor, quid lateat in verbis *Cis mista ripa*.

35. In vet. cod. erat *impingerit* pro *impegerit* .

36. Vulgata pro *promulgatur* exhibet *promulgata est* .

Deuteronomium . Alii *Elle haddebarim* .

Cap. 1. In Vulgata *Enacim* , et *Emim* scribitur .

8. Rescripsi *duorum palmorum* pro *durum palmarum* , et suppleui *habens* , nisi malis legere *cauda curua* , *et venenata* .

16. Corrigam *cadunt* .

23. Liber vetus *Mazer* pro *Mamzer* ; alii alio modo .

tans. 24. *Nuper* - nunc. 26. *In cartallo* - panerio de virgis. *Funebri* - mortali.

27. *Laeuigabis* - planabis. *Impolitis* - non rotundis. 28. *Rubigine* - vento corrumpente. *Pruriginem* - scalpitudinem. *In suris* - in poplitibus. *Procacissimam* - ingratissimam. *Illuuie secundarum* - immundi humores, qui sequuntur post partum. 29. *Classibus* - nauigiis militum. *Absumat ebria sitientem* - quae iam ebria fuit, in idolis sitientem in Dei cultura ducit in errorem.

30. *Cardines caeli* - oriens, meridies, occidens, et aquilo. *In sobole* - in genere. 32. *Meracissimum* - purissimum. *Opitulentur* - adiuuent. *Recens* - in praesenti. *Nouum* - in futuro. 33. *Thesaurus arenarum* - terrena sapientia.

S. Hieronymi praefatio in Iosue. *Tandem* - postremo, vel modo. *Efferunt* - dicunt. *Exaplois* - exemplaribus. *Arcuato vulnere* - quia cauda scorpionis curua est, vnde ferit. *Editiones* - translationes. *Postlimen* - post mortem patris, et matris. *Flagitat* - postulat, petit. *Sirenarum* - meretricum per magicas artes; vel vndarum crispantium.

Liber Iosue. Cap. 2. *Quippe* - certe, nimirum, sine dubio. *Fateor* - confiteor. *Funiculus iste* - quo se cinxit a renibus vsque pectus. *Coccineus* - rubeus. 3. *Mole* - magnitudine. 5. *Polenta* - farina subtilissima.

7. *Per prona* - per praeceps, per inclinata. *Congoblati* - in vnum collecti, vel collecti. *Legulam* - lablelli. 8. *Vallatus* - circumdatus. *Digesserat* - descripserat, ordinauit. 9. *Pittaciis* - emplastris. *Decreuit* - constituit.

10. *In libro iustorum* - in annalibus hebraeorum. *Praesidia* - firmitates. *Saltem* - videlicet. 11. *Subneruabis* - subiugabis, vel deficere facies. *Vnam tantum Asur flamma combusit* - quia ipsam solam totam combusit. 12. *Raphaim* - gigantum.

15. *A lingua maris* - a sonitu maris. *Ciuitas literarum* - quia in ea literati fuerunt, vel literae custodiebantur. 18. *Marcetis* - languetis. *Ignauia* -

26. In ms. cod. erat *paner*. De voce *panerio* pro corbe, sporta consulendus Ducangius cum additionibus.

29. Cod. ms. *adsumat* pro *absumat*, et *culturam* pro *cultura*.

Praef. in Iosue librum. Editi exhibent *postliminio*: quod est ius amissae rei recipiendae ab extraneo, et in antiquum statum restituendae. Glossae Roberti de Sorbona cum nostris etiam faciunt.

Iosue liber. Caput 7. Fortasse *vel in globum collecti*. Reposui *lablelli* pro *lablegi*, quod cod. ms. refert. De voce *lablellus*, siue *labellus*, agit Ducangius. In Vulgata extat *regulam auream*: retinui tamen ex ms. *legulam*, quae est ima auriculae pars, quae etiam *lamina* dicitur, quasi *ligula*: nisi malis ita legere *ligulam* pro *lingula*, vt minus bene nonnulli efferunt. Confer Forcellinum. Interpretes sacrae scripturae *regulam auream* exponunt virgulam auream instar linguae, vel laminam auream: quod cum *legulam*, vel *ligulam* mirifice conuenit.

9. Rescripsi *emplastris* pro *palastris*: nam *pittacium* pro emplastro a Celso accipitur. Hoc loco cuiusuis panni, vel corii particulam indicat.

11. Vulgata: *Aser flamma consumpsit*.

uia - imbecillitate. 19. *Carmelum maris* - proprium nomen loci. 23. *Connubia* - coniugia. *Sudes* - stipites. 24. *Nouellis ouibus* - vnius anni, quae necdum generarunt.

Cap. 1. *Iudas ascendit*. *Othoniel* - de ipsa tribu. *Arctauit* - oppressit vndique. *Ascensu scorpionis* - proprium nomen loci. 2. *Experiar* - certe sciam. 3. *Satrapas* - principes philistinorum, *Filii Gemini* - filii filiorum Ioseph, quia duo erant. *Ancipitem* - vtraque parte acutam. *Capulum* - manubrium gladii. *Sicam* - gladium. *Alui* - ventris. *Posticam* - porticum. *Circiter* - quasi. Liber Iudicum

4. *Clauum tabernaculi* - ferreum, quod portauit de tabernaculo. 5. *Barathrum* - profundum, vel hiatus terrae. *Discrimini* - iudicio. *Magnanimorum* - Rubenitarum. *Sibilos regum* - blandimenta.

7. *Hydrias* - fictiles. *Confodere* - collidere. 8. *Bullas* - sigilla, vel ornamenta cinguli. *Pondus* - et libra vnum sunt, sed pondus ferri, libra auri. *Monilibus* - fidelis, vel ornamentis. *Torques* - circuli aurei in collo.

9. *Rhamnum* - arbor spinosa modica. *Compulit* - coegit, vel impingit. *Palantes* - fugientes. 11. *Sodalibus* - coaeuis, sociis. 12. *Iugulabant* - necabant, vel perimebant. 14. *Problema* - propositio, quaestio, parabola. *Pronubis* - paranymphis, vel qui nuptiis praesunt.

15. *Faces* - faculas, vel flammas. *Suram* - suriculam. 17. *Theraphim* - imaginem. 18. *Opulentam* - diuitiis plenam, vel abundantem. *Haud procul* - non longe. 19. *Belial* - nomen idoli. 20. *Diuerti* - posui in locum. *Bacchati* - furentes. 21. *Ducentes choros* - in choro tenentes manum inuicem.

Cap. 1. *Confecta* - debili. *Pubertatis* - barbam emittentis. *Vetulae* - anae. *Obstinato* - perseueranti, intento, irreuocabili. 2. *Sarcinulas* - sagmas. *Congessit polentam* - congregauit farinam. *De industria* - de incuria. *Rubore* - verecundia. *In horreis* - in spicariis. Liber Ruth.

Liber Iudicum. Cap. 1. Fortasse deest glossa post *ascendit*, vel *ascendet*.

3. Vulgata *filii Iemini*, nempe ex tribu Beniamin, qui Ieminus etiam dicebatur. Auctor, siue interpolator glossae in alia abiit, voce *Gemini*, quae etiam in Bibliis nonnullis occurrit, deceptus. Fortasse legendum est *acutum*; nam in Vulgata est *gladium ancipitem*. Pro *porticum* reponendum videtur *posticum*: in Vulgata quidem ita legitur *per posticum egressus est*. Inuenitur tamen *porticus* pro ianua, porta, apud medii aeui scriptores. Consule Ducangium cum additionibus verb. *Posticium*, *Porticus*.

4. Forte, *ferrum*, *quod*.

5. Vulgata *sibilos gregum*.

7. Vulgata *et hydrias confregissent*: neque deinde verbum *confodio* occurrit, sed *complodere* v. 19.

8. In vet. cod. est *pondus* pro *pondo*, quod absolute positum, pro libra accipitur: sed vtrumque nomen de auro, et ferro, et de aliis rebus dicitur. Hoc cap. 8. occurrit *pondus*, cap. seq. *pondo*, pro quo glossa scripta est, vt videtur. Nescio, quid lateat in glossa *fidelis* pro *monilibus*.

21. Vulgata; *ad ducendos choros*.

Liber Ruth. Cap. 1. Auctor glossae, vt puto, scripserit *anus*, non *anae*.

2. *Sagma* graece, et apud nonnullos latinos neutrum est, apud Isidorum etiam l., et c. vlt. Etym. femineum. In ms. exaratum est *sacmas*, aut *saqmas*. Pro *de incuria* reponendum est cum

3. *Aream* - locum, vbi annona excutitur. 4. *Cedo iuri* - locum do, perdono legi. *Priuilegio* - propria lege. *Celebre* - praeclarum. *Gerulae* - nutricis, vel comportatricis.

S. Hieronymi prologus galeatus in libros Regum.

Characteribus - figuris. *Samaritani etiam Pentateuchum Moysi totidem literis scriptitant* - Antiquis hebraeorum literis scriptitant. Sed vnde apud eos antiquae literae inuentae sunt? Quia postquam de Assyriis colones illuc directi fuere, et a leonibus, bestiisque comesti, postea mandauerunt regibus persarum, se illic habitare non posse: et misit illis sacerdotem, qui doceret eos legitima terrae; quique veniens Bethel, accepit exemplar legis a tribu Iuda, et descripsit illis Pentateuchum, et legem exposuit. Et postquam Iuda, et Beniamin a chaldaeis captiui fuerunt, et lex incensa, remansit in Samaria, id est, post colones illos exemplar legis antiquis literis expressum, scriptum, dum nihil illis nocuerunt: subiecti enim illis erant.

2. *Esdras* - alias reperit literas, quia non nouerat priores. *Nomen Domini tetragrammaton, antiquis literis expressum* - scriptum inuenimus literis, in quibusdam graecis voluminibus, (non tamen in canone) quae a LXX. interpretibus interpretata fuerunt, dum lex a chaldaeis incensa est, et post tantum interuallum in regno graecorum septuaginta interpretati sunt. Sed in historiis propriis, quia nomen Domini per omnes gentes, atque omnia regna terrarum diffamatum est, audierunt multa mirabilia, quae operatus est.

3. *Incisionibus* - in discerptionibus, ac diuisionibus versuum. *Duplices* - duplices apud hebraeos quinque literae, quia duplicem figuram habent, et duplex vocabulum, vt *aleph*, *ain*, *sade*, *samech*, *sin*. *Aliter enim per has principia* - vt apud nos saepius initia verborum per k literam scribuntur, vt in kalendae, fines per c, vt *fac*.

4. *Dibre Haiamin* - verba dierum: *dibre* verba, *Haiamin* dierum: *Noniamin* dextrae. *Beresith* - in principio; quia hebraei voluminibus suis nomina ex principiis posuerunt. *Exodus* - exitus. Hebraei Genesi *Aleph* literam inscribunt, quae interpretatur doctrina, vt *In principio fecit Deus caelum, et terram*. Exodo *Beth*, quae interpretatur domus pro instructione tabernaculi. Leuitico *Gimel*, quia plenissime de victimis disputat. Nu-

glossis Roberti de Sorbona *de cura*.

3. De verbo *perdono* vide not. ad Iuuenc. l. 2. v. 81.

S. Hieronymi Prologus galeatus. Cap. 1. Bis in ms. occurrit *colones* pro *coloni*. Pro *Abthet* reposui Bethel ex l. 4. Reg. cap. 17. Mox fortasse legendum *apud colonos illos*.

2. In vet. cod. erat *interpretati fuerunt, dum lex etc.*, et infra *postea tantum*.

3. Hieronymus has quinque duplices hebraeorum literas commemorat, *Caph*, *Mem*, *Nun*, *Pe*, *Sade*. Ac re vera hae solae quinque sunt, quae diuerso modo in fine verborum scribuntur, quamuis nonnullae aliae in ampliorem formam dilatentur.

4. In glossis Roberti de Sorbona plura ex nostris de hoc prologo reperiuntur: pro verbis autem *Noniamin etc.* sic ille habent: *DIBRE, verba, IAMIN dierum, non vt iam indexte BRESITH, principium, quod hebraei voluminibus suis.* Opportunum erit legere cum Roberto

mero *Daleth*, tabularum, quia de compositione tabernaculi tabularum loquitur. Deuteronomio *He*, quae interpretatur ista lex, pro iteratione legis. Iob, Dauid, Daniel inter agiographa non pro dedignatione, sed pro dignitate, et sanctitate. *Agio* - sancta. *Graphia* - scriptura. Quod prophetarum ordinem incipiunt ab Iesu Naue, quia tota sancta scriptura digna est prophetiae vocabulo, dum futura significat. Iosue vero in omnibus pene gestis suis futura Christi opera prophetauit.

5. *Chronicon* - temporale. *Quinque incisionibus* - quinque incisiones pro satisfactione eorum dixit, qui hoc affirmare solebant. *Prostratis vultibus* - inclinatis capitibus. *Coronas suas* - opem, opera sua offerentes: quia opera reuerentiae, et subiectionis vnius Dei docent cultum, per quae ad coronas peruenitur.

6. *Stantibus coram quatuor animalibus* - dum tota prophetiae scriptura in euangelio impleta est. *Galeatum* - munitum, vel ornatum. *Apocrypha* - occulta, vel dubia. *Seponendum* - separandum: dictum, quasi seorsum pono. *Phrasin* - locutionem, vel interpretationem.

7. *Paraphrasten* - coniectorem, vel interpretatorem. *Pelles*, *cilicia* - fortitudinem, et labores in ecclesia, quae tentationibus, et persecutionibus bene resistunt. *Canticum canticorum* - pro excellentia carminis. *Sapientia Salomonis* - apud hebraeos non inuenitur, quod antea nesciebam; in septuaginta, et in aliis codicibus.

Cap. I. *Ramatha* - ciuitas ipsa, quae in veteri translatione Arimathia dicitur, et fuit Helcanae, et Samuelis in regione Tamnitica iuxta Diospolim, vnde fuit Ioseph, qui in euangelio de Arimathia scribitur. *Sophim* - mons in tribu Ephraim. *Statutis diebus* - phase, pentecosten, scenopegia. *In Silo* - Silo est in tribu Ephraim, in quo loco arca testamenti fuit vsque ad tempus Samuelis. Est autem vndecimo miliario Neapoleos in regione Acrabitena. *Partem vnam* - quando offerebant. *Aemula* - aduersa. *Angebat* - cruciabat. *Redeunte tempore* - anni circulo. *Temulentam* - vinolentam, ebriam. *Digere* - ebrietatem depone. *Mades* - humida es. *Filiabus* Liber I. Regum.

Gimel, *id est*, *plenitudo*, *quia etc.* Pro *ista lex* malim *altera lex*, vel *iterata lex*.

5. Forte *decent cultum*.

6. Vet. cod. *occultatur dubia*.

7. In vet. ms. *coniectionem*, et fuit etiam *interpretationem*, quod eadem prima manus in *interpretatorem* mutauit. Scriptum etiam erat *nesciebas* pro *nesciebam*: illico supple *sed inuenitur in septuaginta*. Glossae huius prologi extra suum locum interdum sunt collocatae; sed facile prologi verba reperiri possunt.

Liber I. Regum. Cap. I. Explicatio verbi *Ramatha* ex Eusebio, et Hieronymo desumpta est. Vide Bonfrerium Onomastic. vrb., et locor. sacr. script. verb. *Armatha Sophim*. Secus opinatur Calmetus in Dict. bibl. verb. *Ramathaim Sophim*. Confer etiam Gasparem Sanctium ad I. Reg. cap. I. In vet. cod. legitur *Diaspolim* pro *Diospolim*, et infra *Arabitinia* pro *Acrabitena* ex Hieronymo loc. cit. verb. *Selo*. Pro *humida es* codex habet *humides*, Robertus de Sorbona *humidas*. Vulgata v. 18. sic refert: *Vultusque illius non sunt amplius in diuersa mutati*. De ablactationis diuerso tempore, et genere consule Gasp. Sanctium. Dubium est, an *accommodatur*, an *accommodatus*, voluerit librarius.

Belial - filiabus sine iugo legis Domini. Belial hebraice Bel dicitur, et fuit idolum Niniuitarum, quia Bel pater Nini. *Vultus eius non est in diuerso mutatus* - in alia translatione, *Et facies eius non cecidit amplius*; hoc est, vt nullam haberet tristitiam, vel differentiam. *Non vadam, donec ablactetur infans* - contra morem dixit: ideo commemorat Scriptura. Hebraei asserunt tempus ablactationis sex annos, alii XII. *Vt impleat Dominus verbum suum* - quod promisit per os Heli sacerdotis dicendo: Det tibi Deus petitionem. *Obsecro, mi domine* - subauditur, Vt benigne suscipias. *Commodaui eum Domino* - quamdiu fuerit, accommodatur Domino: quamdiu viuet.

2. *Cornu meum* - altitudo mea, et fortitudo. *Vetera* - opprobria, et conuicia. *Saturati prius pro panibus se locauerunt* - XX.... et colligunt ad alios postulando panem, et quodlibet, necessaria quaeque, si antea quasi nullius rei indigere videbantur: hoc de Phenenna dicitur. *Deducit ad inferos* - in pericula, quasi ad mortem. *Cardines* - fundamenta. *Filii Belial* - filii diaboli. *Fuscinulam* - tridentem. *Lebetem* - cacabum. *Non enim accipiam a te carnem coctam, sed crudam* - Carnes crudas in altari semper offerre mos erat: et primum incendebatur adeps, et tunc hi, qui portabant, coquebant carnes, tam sacerdotibus, quam sibi. *Retrahebant homines a sacrificio Domini* - quia noluerunt venire homines ad sacrificandum Domino: quia illi per mala exempla sua plebem a sacrificio separarunt: vel quia homines in sacrificio blasphemare compellerent. *Quomodo dormiebant cum mulieribus, quae obseruabant* - Viduae erant, quae ibi vacabant orationibus, et tamen non habuerunt licentiam introeundi in templum, sicut alia plebs. *Si autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo?* - difficultatem in hoc ostendit, vt oretur pro eo, non vt ipse sacerdotali more oret pro ceteris. *Virilem aetatem* - ad bellum aptam. *Coram Christo* - coram rege. *Tortam panis* - pro qualicumque petitione intelligendum est, vt per hoc emeret sacerdotium. *Vt comedam buccellam* - in loco tabernaculi, sicut et ceteri sacerdotes.

3. *Sermo Domini* - de prophetia dicit. *Pretiosus* - rarus. *Non erat visio* - prophetalis. *Porro Samuel nondum sciebat Dominum* - non habuit consuetudinem audire verbum Domini. *Secundo* - bis. *Tinnient ambae aures eius* - prae terrore sonent, quasi aliquid audiatur. *Et non cecidit* - in vanum: quod irreuocabile impletur. *Verbis eius* - Samuelis. *Et euenit sermo* - innotuit. 4. *Aphec* - ciuitas Israelis. *Heri et nudius tertius* .... *Incuruauit se, et peperit* - Natura feminarum est cum subito terrore cito parere.

5. *Et percutiebat viros* - percussi sunt passione, quam graeci syringion dicunt. *Extales* - et anus vnum sunt: quos fecerunt in similitudine inte-

2. In ms. *formido* pro *fortitudo*. Post *vetera* videtur scriptum *enim*. Post *locauerunt* legitur *collocabilis sehc*, quod obscurum est. Pro *carnes crudas in altari* erat *carnes crudae in altare*, et mox *detrahebant homines sacrificium Domini*, pro quo verba Vulgatae rescripsi.

4. Librarius omisit glossam pro *heri et nudius tertius*.

stinorum. *Satrapae* - Philistaea lingua principes dicuntur. 6. *Leuitae autem deposuerunt arcam Domini* - fuerunt enim tunc ibi aliqui leuitae. *Ab vrbe murata vsque ad villam* - vnde ab omnibus congregant pecuniam: de quibus vasa faciebant, vt proficeret omnibus, dum vna plaga omnibus erat. *Adabelmagnum* - proprium nomen lapidis. *Percussit autem* - Dominus, quia illicitum erat videre arcam, nisi solis sacerdotibus. *De populo septuaginta viros* - ciuitatis Bethsamitis. *Et quinquaginta milia plebis* - vulgaris extra ciuitatem. *Cariathiarim* - Cariatham, et Gabaa ciuitates prope inter se, et ibi fuerunt leuitae.

7. *Abinadab* - sacerdos fuit in diebus illis. *Gabaa* - ciuitas Samuelis. *Annus vicesimus* - ab eo tempore enumerat, quod ducta est arca in domum Abinadab, vsque dum eam Dauid ad se transtulit, et requieuit omnis Israel in religione diuina, non colentes idola; et omnia mala cessauerunt ab eis. *Hauserunt aquam, et effuderunt coram Domino* - hoc ad testimonium fecerunt, vt vltra non reuocaretur mens eorum a Domino, sicut diffusa aqua non potest colligi, aut reuocari. *Subter Bethchar* - iuxta Masphat, et Sen, duo loca, et ciuitates. *Nec apposuerunt vltra* - pro longo tempore dicitur.

8. *Focarias* - quae cibum ei parent, vel tinctorias. *Reditus vinearum* - quod de vinea, et melle potest colligi. *In auribus Domini* - orans ante, coram Domino. 9. *Filii viri Iemini* - Iemini vero familia erat: quae ad tribum Beniamin pertinebat: de qua et Saul ortus est. *Melior illo* - dignior. *Terra Salisa* - proprium nomen loci, non quae salsa sit. *In sitarciis* - in saccis, vel in pera. *Cliuum* - vallem. *In excelso* - quia solebant semper altaria ponere in loco excelso, non tamen sub aedificio.

10. *Lenticulam olei* - modicum vas aeneum quadrangulum in latere apertum. *Iuxta sepulcrum Rachelis in finibus Beniamin* - quia in tribu Iuda prope sunt fines Beniamin. *Ad quercum Thabor* - de nomine hominis alicuius, vt quercus Mambre. *Collem Domini* - proprium nomen loci propter aliquod adiutorium Domini, vel quia ibi excelsum fuit, et altare, et habitant prophetae. *Gregem prophetarum* - non quia semper de futuris prophetarent, sed quia semper parati erant ad praedicendum, et laudandum. *Et ante eos psalterium* - quia eum tenebant in manibus. *Descendes ante me in Galgala* - subauditur, ac si diceret: Semper quum necessarium tibi sit, aut pericula aliqua imminent, descende illuc, vt habeas certum locum ad expectandum me. *Immutauit ei Dominus cor aliud* - confirmauit eum in regnum. *Expectabis septem diebus* - noli taediosus esse in expectando: ideo in Galgala, quia ibi populus cum Iesu pascha celebrauit, et

6. Pro *pecuniam* fortasse legendum *pecunias*, et *Abelmagnum* cum Vulgata pro *Adabelnagnum*. Reposui *ciuitatis* pro *ciuitatinos*, vt est in ms.

7. In ms. legitur *Aminadab*.

8. In ms. *pareant* pro *parent*. Focaria proprie est, quae circa focum ministrat. Glossae Roberti de Sorbona hoc loco, *quae cibum appararent*, *vel tincturas*. In cod. erat *Domini* pro *Domino*.

10. Forte *habitabant prophetae*. Paulo post reposui *praedicendum* pro *praedicandum*, et *cor aliud* pro *cor Dauid*,

ibi circumcisus est: ideo locus honorabitur. *In prouerbium*: *Num et Saul inter prophetas?* - ideo quia ante non est visus inter eos, nec. de genere prophetali fuit. *Et conuocauit Samuel populum ad Dominum* - quia in praesentia Domini disputauit cum populo.

11. *Iabes Galaad* - Iabes ciuitate. Galaad populi. *Sequens boues* - casu euenit, vt boues praecederent eum. *Insiluit spiritus Domini in Saul* - Saul non prohetauit de futuro, sed laudauit Dominum. 12. *Et Iephte, et Samuel* - de ipso dixit. 13. *Filius vnius anni Saul* - viginti vnum annum habuit, quia in lege praeceptum fuit, vt viginti annis, et supra eligerentur ad bellum, et ideo vnius anni dicitur, quia vnum annum super viginti habuit. Aliter filius vnius anni subauditur filius Cis vnum annum regnans nihil magnum egit, sed humilis permansit. In alia translatione filius vnius anni, qui in eo anno nati sunt, vt ad ministerium suum nutrirentur. *Duobus annis regnauit* - tunc, quum eius filius eligeretur. *Stationem* - exercitum. *Clamauit post Saul* - secutus est eum, vel exhortauit se ad pugnam. *Hebraei autem transierunt Iordanem* - ad orientalem plagam fugerunt. *Pergebant contra viam Ephrata* - ad viam, quae ducit ad terram Saul, in tribu Beniamin, vbi Ephrata est. *Ad iter termini imminentis valli Seboim* - terminus enim, qui diuisit philisthaeos, et iudaeos, imminebat valli Seboim. *Faber ferrarius non inueniebatur* - quia philisthaei non permittebant. *Descendebat Israel ad Philisthiim* - quandocumque necessarium fuit, vt exacuerent ferramenta sua ad aliqua opera. *Ligonem* - quo foditur terra. *Ensis* - arma. *Vsque ad stimulum* - a maioribus vsque ad minora. *Corrigentem* - boues, et quaelibet iumenta.

14. *In extrema parte Gabaa* - in extrema Gabaa. *In Magron* - proprium nomen loci. *In media parte iugeri* - tale spatium fuit terrae, quale sufficiebat cadaueribus viginti virorum. *Applica arcam Dei* - porta huc. *Contrahe manum* - expecta adhuc, donec sciamus, vnde tumultus oriatur, dum ante dixit, Applica arcam. *Clamauit Saul, et populus* - cohortantes se ad pugnam. *Fluens mel* - in herbis, et in foliis arborum, vt saepe contingit, dum terra fit; aut fauus mellis in multis locis apparuit collectus ab apibus. In alia translatione habet: Ecce examen apum erat. *Et illuminati sunt oculi eius*... *Voluite ad me iam nunc saxum grande* - vt aedificaret altare in oblationem pro peccato, siue vt iuxta ritum

et *visus inter* pro *vsus inter*.

11. In cod. *Iabes Galaad - ciuitate in Galiad populi*.

13. De difficili hoc loco, *Filius vnius anni erat Saul etc.* consuli potest Gaspar Sanctius in comment. Contra primam expositionem nostri auctoris facit, quod Saul, quum regnare coepit, filium iam habebat, quem mille viris praefecit. In tertia expositione fortasse aliquid desideratur. Vulgata exhibet *contra viam Ephra*, et postea *stimulum corrigendum*. Biblia gothica *contra viam Ephrata*.

14. Reposui *vnde tumultus* pro *videre tumultus*, quod nullum sensum reddit. In Vulgata est *clamauit* pro *conclamauit*. Nescio, quid sibi velit *dum terra fit*. In ms. legitur *fauum*, et *collectum ab apis*, et *examen apium*. Diuersa illa translatio: *Ecce examen apum erat*, non indicatur a Sabatiero in Antiq.

fuissent testes, quia populum carne vesci cum sanguine prohiberent. *Adducat ad me vnusquisque bouem etc.* - facite in praesentia mea, nec peccetis. *Absque retractatione morietur* - sine mora morietur. *Da sanctitatem* - da nos scire, vt in vindicta tua moriamur. *Si ceciderit capillus* - non cecidit capillus. *Reges Soba* - in Syria: Soba enim ciuitas in Syria.

15. *Quasi agnos* - propter obedientiam. *Recensuit, quomodo restitit Amalec Israeli* - exeuntibus de Aegypto. *Dixitque Saul Cinaeo* - quia de genere vxoris Moysis fuerunt Cinaei. *Poenitet me, quod constituerim Saul regem* - poenitentia Domini dicitur rerum ab eo constitutarum mutatio, quod pro rerum vicissitudine, vel pro recti dispositione succedit. *In Carmelo* - Carmelus graece, et latine dicitur, hebraice Carme. Duo montes sunt, qui hoc nomine appellantur, vnus, in quo fuit Nabal, maritus Abigailis, ad plagam australem, alter iuxta Ptolemaidem mari imminens, in quo Helias propheta flexis genibus pluuias impetrauit. *Fornicem triumphalem* - cameram, vel arcum volutum. *Siccine* - sic etiam. *Et non vidit Samuel vltra Saul* - quia Samuel non venit ad Saul, nec visitauit eum antea.

16. *Sanctificauit Isai, et filios eius* - quia Samuel praecepit, vt lauarent se aqua, et abstinerent ab vxoribus. *Exagitabat Saul spiritus nequam a Domino* - in terram. *Spiritus Dei malus* - quomodo Dei, si malus erat? quia cuncta Domino auctore prolata diuinae sunt subdita ditioni. Ergo ipse diabolus, non qualis nunc est, sed bonus a Domino creatus, et a Domino semper pro omnipotente potestate subiectus, Domini erat. *Scientem psallere cithara* - quia naturale est, mentem ipsam per hanc artem mitigari posse in admiratione.

17. *Socoth, et Azecha* - duo loca. *In finibus Dommim* - nomen ciuitatis. *Spurius* - immundus. *Cassis* - quae est galea. *Lorica squamata* - catenata. *In cruribus* - in tibiis ocreas. *Phalangas* - agmina, exercitus. *Aiebat* - dicebat. *Ephi polentae* - hanc mensuram trium modiorum farinae delicatissimae. *Quispiam* - aliquis. *Numquid non verbum est?* - numquid non iussit me pater meus venire? *Limpidissimas* - sincerissimas. *De torrente* - torrentes dicimus riuos, qui aquis hiemalibus colliguntur, et veris

lat. version. Bibior. Desideratur in membranis glossa pro verbis, *Et illuminati sunt oculi eius*. Pro *moriemur* restitui *moriamur*, nisi malis *et in vindicta tua moriemur*. Glossa pro verbis *Si ceciderit capillus* obscure legitur.

15. Corruptum erat in codice *quia degeneris vxoris mos fuerunt Cinaei*. Post *arcum volutum* duo verba legi satis non possunt: ac fortasse sonant *Siccine* - sic etiam, ex v. 32. huius cap. *Siccine separat amara mors?*

16. In *malus erat* obscurum est verbum *erat*. Corruptum etiam est in ms. *pro omnipotentis pietatis*, et mox *naturale est mentis ipsa mentium mitigare posse etc.* Coniiciebam *est mentes ipsas musicum mitigare posse*, vel *mutare posse in admirationem*.

17. In Vulgata *Socho, et Azeca*. Deprauatum erat *Superius immundis*, pro quo scripsi *Spurius - immundus*, vti mox *squamata* pro *amata*, vel *hamata*, *aiebat - dicebat* pro *agebant - dicebant*, et *farinae* pro *farina*. Vulgata exhibet *limpidissimos lapides*. Ex coniectura restitui *et veris tempore torrescunt* pro *et certis temporescunt*. Vide Etymol. l. 13.

tempore torrescunt. *Fundam* - fundibulam. *Ecclesia* - aduocatio populi. *De qua stirpe descendit* - pro inuidia, quasi nesciens interrogauit, siue vt vestigaret cogitatum ceterorum de eo. *Si noui* - non noui.

18. *Vsque ad gladium, et arcum, et balteum* - illa similiter dedit. *In sistris* - hi genus musicae artis. *Percussit Saul mille, et Dauid decem milia* - in his numeris sola perfectio fuit requirenda, quod Dauid maiorem exerceret victoriam. *Et prophetabat in medio domus suae* - insaniens loquebatur. *Secundo* - prospere. *In duabus rebus gener meus* - quia maiorem promisit, et minorem dedit, siue quia Goliam occidisset, et philisthinorum tulisset praeputia.

19. *Nisus casso vulnere* - declinato vulnere. *Satellites* - apparitores, lictores. *Pellem pilosam caprarum* - nigram, quia capilli nigri fuerunt Dauidi, et pulcherrimi in habitu corporis. *In Nabaiot in Ramatha* - in excelso loco illius ciuitatis. *Expoliauit se vestimentis suis* - hoc ideo fecit, quia in extasi mentis fuit. *Nudus* - non quia omnino nullus esset.

20. *Quod erat in Rama* - in excelso loco sita. *Et iurauit rursum Dauid* - Ionatha iurauit, vt non celaret sibi ea, quae audiret a Saule. *Perendie* - tertia. *In quo licuit operari* - et requirere Dominum: hoc scriptor inseruit. *Vindictam. Sessio tua* - tu qui reddere debuisti, requireris. *Zehel* - proprium nomen lapidis. *Intra te* - in ista parte. *Et surrexit Ionatha* - iccirco surrexit, ne Abner iuxta latus aliud regis in sede Dauid sederet, sed vt appareret vacua sessio Dauid. *Obnixe* - intente, subiecte. *Filius mulieris* - subauditur: Non es filius meus, sed adulterae matris, dum diligis inimicum tuum.

21. *Post ephod* - iuxta ephod. *Epilenticos* - caducos. 22. *In angustiis constitui* - qui exules fuerunt de aliis gentibus. *Pressi aere alieno* - tributo, quod alienis debebant. *In praesidio* - in loco munito, quem habuit ibi. *Venit in saltum Haret: in nemore, quod est in Rama* - nemus fuit in excelso loco vrbis. *Num hodie coepi pro eo consulere Deum?* - quia inimicum tuum eum scio.

23. *Et ait Dauid: Domine Deus Israel* - vt sibi postea responderet per sacer-

c. 21. n. 2. Obscurum est *cogitatum ceterorum*.

18. Interpretes *secundo* accipiunt pro *bis, iterum*: et rem alii alio modo explicant.

19. Biblia gothica *Rama* pro *Ramatha*, vti etiam c. seq. In glossa pro *pellem pilosam etc.* quaedam verba corrupta sunt, vt *nigrum* pro *nigram*, *iudei* pro *Dauidi*, vt coniicio. Vulgata legit *in Naioth in Ramatha*. Post *lictores* in ms. est quoddam verbum obscurum, et illico *et ligatores pertinent*.

20. Vulgata *quae est in Ramatha*. Implexae, et obscurae sunt glossae *perendie etc.* In Vulgata scribitur *Ezel* pro *Zohel*.

21. Desideratur in Vulgata vox *epilenticos*, quae reperitur etiam in glossis Roberti de Sorbona. Fortasse pertinet ad v. 5. *An desunt nobis furiosi?* Legendum vero *epilepticos*: nam epilepsiam fingebat Dauid.

22. Vulgata *in angustia*. Post glossam *Num hodie coepi etc.* quatuor, vel quinque lineae ita fere euanuerunt, vt contextus legi nequeat.

sacerdotem: *In monte opaco*: *in colle Hachilla* - fuit ibi collis, et locus excelsi in ciuitate, quae est ciuitas ad dexteram deserti, ad meridiem tribus Iuda. *Ziph*, *et Maon* - loca deserta fuerunt. 24. *Engaddi* - locus deserti est prope ripam maris mortui.

25. *Mortuus est Samuel* - hoc addidit Dauid. *Sata polentae* - sata, genus (mensurae:) polenta, farina. *Vuae passae* ... *Caricarum* - fructum ficuum. *In fasciculo viuentium* - in congregatione viuentium. 26. *Odoretur sacrificium* - sit gratum, quasi sacrificium. 27. *Hi pagi habitabantur in terra antiquitus* - Esdras hoc dixit, ac si diceret, non nunc, sed aliquando in diebus. *Euntibus Sur vsque ad terram Aegypti* - pergentes per pagos illos iter agebant. *Ieramel*, *et Ceni* - in tribu Iuda: ideo sine mendacio dixit, *contra meridiem eorum*, ita vt non putaret rex, quod genti suae propriae noceret.

28. *Samuel autem mortuus* - hic recapitulatio est. *Magos*, *et ariolos* ... *Habentem pythonem* - diuinationem: python dicebatur ille serpens, quem Iuno immisit ad persequendam Latonam, quando praegnans fuit, et in Delo insula Apollinem, et Dianam genuit, et postea Latona praecepit Apollini, vt (se) vindicaret in pythone, qui persequebatur, et ita euenit, vt ipse interfecerit pythonem in iugis Perine: et excoriauit eum, et aedificauit templum in Delo insula, vbi ipse nutritus est; vnde et Apollo Delius dictus, et corium serpentis posuit in templo: quae dicebatur cortina. Vnde et cortinae tabernaculorum dictae sunt, et ibi semper responsa tam ipse, quam sacerdotes sui audire consuerunt: et diuinabant in corio pythonis. Vnde et pythones dicti sunt, qui diuinant. forte, *edere consuerunt*.

29. *Et est apud me multis diebus*, *vel annis* - pro multo tempore hoc dixit. *In milibus suis* - in exercitibus suis. *In decem milibus suis* - quasi maiorem exercitum haberet. 30. *Careth*, *Caleb* - vrbes in finibus iudaeorum.

Liber II. Regum.

Cap. 1. *Stansque super illum*, *occidi eum* - hoc mentitus est, sed ob adulationem regi indicauit. *In libro iustorum* - quia multos habuerunt libros, quos Esdras non restaurauit. *In compitis* - vicis. *A sanguine interfectorum* - propter sanguinem.

2. *Et venerunt vsque ad collem aquaeductus* - quia aquaeductus in ipso colle fuit. *Ex aduerso vallis* - e regione vallis. *Itineris deserti in Gabaon* - quia iter per desertum ducit ad ciuitatem. *Et venerunt vsque ad castra* - castra dicit locum, vbi Iacob vidit angelum.

3. *Canis caput* - dum me omnes odio habebant causa tui. *Sira* - nomen cisternae est. *Tenens fusum* - sic molles, et mulier. *Desiderantur reliqua*.

25. Suppleui *mensurae* post genus. Praeterita est glossa pro *vuae passae*.

27. Fortasse addendum *in diebus antiquis*. In ms. erat *que gentis* pro *quod genti*.

28. Forte *haec recapitulatio est*. Deest glossa pro *Magos*, *et ariolos*.

Liber II. Regum. Cap. 1. Obscurum est *ob adulationem*.

2. In ms. erat *venerunt vsque ad collem, quia aquaeductus in ipso colle aquaeductus monitu fuit lustrata*.

3. Obscura est coniunctio *et* ante *mulier*. Forte, *sic mollis*, *vt mulier*.

APPENDIX XXIII.

Differentiarum, siue de proprietate sermonum liber
Ex Parisiensi editione.

1. Inter *Polliceri*, et *Promittere* hoc interest: quod *promittimus* rogati: *pollicemur* vltro.

2. Inter *Nullum*, et *Neminem* hoc interest: quod *nullus* potest ad aliquid referri: *nemo* ad hominem: et est *nemo*, quasi *nec homo*.

3. Inter *Intus*, et *Intro* hoc interest: quod *intro* eo, *intus* sum; *foris* sum, *foras* eo.

4. Inter *Lustra* producte, et *Lustra* correpte hoc interest: quod *lustra* sunt certa tempora: *lustra* latibula ferarum, vel turpium hominum receptacula.

5. Inter *Seruitium*, et *Seruitutem* hoc interest: quod *seruitus* necessitas seruiendi: *seruitium* dicimus munus seruitorum.

6. Inter *Terminum*, et *Finem* hoc interest: quod *terminus* non sine manu ponitur: *finis* vel sermonis, vel voluntatis, vel cuiusque rei intelligi potest.

7. Inter *Asperum*, et *Ferocem* hoc interest: quod *asper* ad tempus: *ferox* a natiuitate.

8. Inter *Flumen*, et *Fluuium*, *Amnem*, et *Torrentem* hoc interest: quod *flumen* a *fluere* dicitur: *fluuius* a temporali aqua est: *amnis* ab amoenitate cognominatur, quasi amoenus: *torrens*, qui hieme intumescit, et imbribus, niuibusque completur.

9. Inter *Innocentem*, et *Innoxium* hoc interest: quod *innocens* sanctitate morum intelligitur: *innocuus*, qui non habet nocendi voluntatem.

1. In editione Breuliana hic dicitur liber I. Differentiarum, et pro libro II. sunt Differentiae rerum, siue spirituales. Liber alphabeticus a nobis tom. 5. editus, Breulio sero cognitus, ad finem operum reiectus fuit. Grialius nullas notas huic libro adiecit, fortasse quod pleraque iam in superiori exemplo ordine alphabetico exposita fuerant. Post Auctores linguae latinae Gothofredi hic liber editus fuit hoc titulo: *Excerpta Differentiarum ab amplissimo viro Iacobo Bongarsio Legato Regio communicata. Incipit de proprietate sermonum, vel rerum.* In codice Vatic. 624. sunt etiam huiusmodi Differentiae alio ordine, et initium sumitur a num. 52. *Inter metum etc.*

4. Vat. 624. *Lustra producte sunt ... lustra correcte latibula ferarum.* Scilicet quia Festus docet, primam syllabam produci in *lustrum*, quasi per *loustrum* scribatur, quum significat populi lustrationem, et tempus quinquennale.

5. Vat. 624. *seruitium numerus seruorum est.*

6. Vat. 624. *vel voluptatis.*

7. Vat. 624. *refertur, ferox ad naturam.*

8. Vat. 1491. post *niuibusque completis* addit, *aestate torret, id est, siccatur.* Vat. 624. sic reformat: *Inter* fluuium, riuum, amnem, et torrentem *hoc interest, quod* fluuius a *fluore dicitur*, riuus *temporalis aqua est*, amnis *ab ambitu cognominatur, qui hieme pluuia, nubibusque completur, aestate siccatur.*

Vat. 624. *et innocuum .... innocuus, qui non habet vim nocendi.*

10. Inter *Generosum*, et *Nobilem* hoc interest: quod *generosus* nascitur: *nobilis* opibus fit.

11. Inter *Regium*, et *Regem* hoc interest: quod *regius* puer regalis est: *rex*, qui regit regnum.

12. Inter *Dementem*, et *Amentem* hoc interest: quod *amens* in totum caret mente: *demens* partem retinet, dictus, quasi diminuta parte mentis.

13. Inter *Pecudes*, et *Pecora* hoc interest: quod *pecudes* tantum oues accipimus: *pecora* autem mixtura omnium animalium est.

14. Inter *Monstrare*, et *Demonstrare* hoc interest: quod *monstramus* semel: *demonstramus* saepius.

15. Inter *Diuitem*, et *Honestum*, *Pecuniosum*, *Beatum*, *Locupletem*, et *Opulentum* hoc interest: quod *diues* auro, argentoque: *honestus* moribus dicitur: *pecuniosus* a pecoribus dicitur: *beatus* ab animo: *locuples* ab eo, quod loculis plenus: *opulentus* omnibus his plenus, tamquam opibus eminens.

16. Inter *Palam*, et *Coram* hoc interest: quod *palam* hominum praesentiam notat: *coram* personam accipere desiderat.

17. Inter *Album*, et *Candidum* hoc interest: quod *album* naturale est: *candidum* cura facit.

18. Inter *Sensum*, et *Intellectum* hoc interest: quod *sensus* naturale est: *intellectus* a re obscura.

19. Inter *Exanimum*, et *Inanimum* hoc interest: quod *exanimus* vita priuatus est: *inanimus* numquam habet animam.

20. Inter *Imbrem*, *Nimbum*, et *Pluuiam* hoc interest: quod *imber* a graeca significatione descendit, quasi *vmbrosum*, qui summa vi cadit, et cito descendit: *pluuia* est, quam impulsu ventorum nubes exprimunt: vnde et *plorare* est dictum, quum coactae dolore lacrymae exprimuntur. *Nimbus* etiam erumpit, vt aliquam partem minorem occupet caeli, maiorem serenam relinquat.

21. Inter *Sanguinem*, *Cruorem*, et *Saniem* hoc interest: quod *sanguis* dicitur, quum intra corpus est, dictus, quod nos *sanciat*, id est, contineat: *cruor* confusus ideo dictus, quod corruere cogat: *sanies*, corpus putre.

22. Inter *Terga*, et *Tergora* hoc interest: quod *terga* hominum sunt: *tergora* animalium. Numero singulari hominis *tergum* dicimus, animalis *tergus*.

23. Inter *Mi*, et *Mihi* hoc interest: quod *mi* pronomen est simplex: *mihi* compositum, vel *mi* vox affectus, et casum vocatiuum semper desiderat.

24. Inter *Tum*, et *Tunc* hoc interest: quod *tum* ordinis habet significationem: *tunc* temporis.

25. Inter *Iram*, et *Iracundiam* hoc interest: quod *ira* ad tempus: *iracundia* continetur in corde.

26. Inter *Noctu*, et *Nocte* hoc interest: quod *noctu* sic dicitur, quomodo *interdiu*, et significat aliquam partem noctis: *nocte* autem totam noctem intelligimus.

Hhh 2

27. Inter *Fari*, *Loqui*, *Sermocinari*, et *Narrare* hoc interest: quod *famur*, quum aliquid dicimus facunde: *loquimur* natura: *sermocinamur*, quando contra aliquem sermone contendimus: *narramus* docte.

28. Inter *Tenere*, *Sumere*, et *Accipere* hoc interest: quod *tenemus*, quae sunt in nostra potestate: *sumimus* posita: *accipimus* data.

29. Inter *Aspicere*, *Suspicere*, *Inspicere*, *Prospicere*, *Despicere*, *Intueri*, *Videre*, *Spectare*, et *Visere* hoc interest: quod nos *aspicimus* casu: *suspicimus* in superiorem partem, vel veneramur: *inspicimus* iudicaturi: *prospicimus*, quae longe sunt: *despicimus* inferiorem partem: vel languidam: *intuemur* cum causa: *videmus* natura: *visimus* experta.

30. Inter *Furorem*, et *Insaniam* hoc interest: quod *furor* vitium temporis est: *insania* perpetua.

31. Inter *Alium*, et *Alterum* hoc interest: quod *alius* a multis: *alter* a duobus.

32. Inter *Scelus*, et *Facinus* hoc interest: quod *scelus* crimen est: *facinus* etiam in laude recte dicitur. Sallustius dicit *bonum facinus*.

33. Inter *Dona*, et *Munera* hoc interest: quod *dona* Deo dantur: *munera* hominibus tribuuntur. Et *munera*, quibus homines, id est, milites officio funguntur, quae quidem *munia* vocantur.

34. Inter *Vestem*, et *Vestimentum* hoc interest: quod *vestes* feminarum dicuntur: *vestimenta* virorum.

35. Inter *Humidum*, et *Vuidum* hoc interest: quod *humidum* omnino permaduit: *vuidum*, quod ad medium vsque peruenit.

36. Inter *Vetus*, et *Vetustum* hoc interest: quod *vetus* nouo comparatur; e contrario *vetustum* ad antiquitatem refertur.

37. Inter *Terrere*, et *Deterrere* hoc interest: quod qui *terret*, timere cogit: qui *deterret*, prohibet perseuerare.

38. Inter *Solum*, *Vnum*, *Solitarium*, et *Vnicum* hoc interest: quod *solus*, qui a ceteris relictus: *vnus* initium multorum agit: *solitarius*, qui semper sine ceteris viuit: *vnicus* habetur solus propter inopiam aliorum.

39. Inter *Aphaeresin*, *Syncopen*, et *Apocopen* hoc interest: quod sola *aphaeresis* ex prima parte vocis fit, literas, et syllabas detrahens: vt *Si genus humanum, et mortalia temnitis arma* pro *contemnitis*. *Syncope* mediam perdit: vt *Apparent rari nantes* pro *natantes*. *Apocope* ex vltima fit, vt *Domus luxu instruitur*; id est, luxuria.

40. Inter *Soloecismum*, et *Barbarismum* hoc interest: quod *soloecismus* in sensu fit: *barbarismus* in voce.

41. Inter *Relictum*, et *Desertum* hoc interest: quod *relinquimus* voluntate: *deserimus* inuiti.

42. Inter *Misereri*, et *Miserari* hoc interest: quod *miseremur*, quum eodem tempore, et de alicuius casu dolet nobis, et subuenimus laboranti: *miserari* est consolari tantum, et intra affectum doloris esse.

33. Vat. 624. *Inter* dona, *et* munera *hoc interest*; Dona *dicuntur* (sic) *funguntur*, munera *autem dicuntur obsequia, quae pauperes diuitibus in loco muneris soluunt. Aliter* dona *dantur Deo*, munera *hominibus tribuuntur*.

43. Inter *Orare*, et *Precari* hoc interest: quod *orare* dicitur, quoniam *oris* ratio dicitur, et qui orat, etiam precatur: qui rogat, deprecatur: non vtique qui precatur, orat, quia etiam imperiti ad preces descendunt.

44. Inter *Nescire*, et *Ignorare* hoc interest: quod qui *nescit*, omnium notitia caret: qui *ignorat*, aliquid nescit.

45. Inter *Legatum*, et *Oratorem* hoc interest: quod *legatus* electus est ad officium a ciuitate, et est sacrosanctus: *orator* ad orandum missus; vt oris oratione exponat, quod petit.

46. Inter *Tardum*, *Pigrum*, *Inertem*, et *Segnem* hoc interest: quod *tardus* dicitur, qui trahit tempus: *iners* sine arte, nullius officii capax: *piger* per omnia aegro similis: *segnis* emotus est a calore.

47. Inter *Natum*, et *Gnatum* hoc interest: quod natus particulariter a verbo *nasci*: *gnatus* dicitur filius a generatione.

48. Inter *Infamem*, et *Famosum* hoc interest: quod *famosus* tam in bona cogitatione, quam in mala: *infamis* tantum in mala.

49. Inter *Iuuentutem*, et *Iuuentam* hoc interest: *iuuentus* dicitur multitudo iuuenum: *iuuenta* vnius aetas, vel etiam dea iuuentutis.

50. Inter *Decus*, et *Decorem* hoc interest: quod *decus* ad virtutem refertur: *decor* ad corpus.

51. Inter *Supra*, et *Super* hoc interest: quod *super* est, quod eminet: *supra*, quod aliquid substratum habet.

52. Inter *Metum*, *Timorem*, et *Pauorem* hoc interest: quod *metus* futura prospicit: *timor* subita mentis consternatio est, *pauor* autem motus. Inde etiam *pauida* iumenta dicimus.

53. Inter *Omnes*, *Cunctos*, et *Vniuersos* hoc interest: quod *omnes*, quorum mentio est: *cuncti*, qui vbique sunt: *vniuersi*, qui in vno loco versi.

54. Inter *Vndam*, et *Aquam* hoc interest: quod *vnda* copiosa aqua est: *aqua* est naturalis.

43. Post hanc differentiam in Vat. 624. sequitur: *Inter* puteum, *et* lacunam, *id est*, cisternam *hoc interest*, *quod* puteus *per puteas* (forte, *puras putas*) *aquas habet*, *et de viuo fonte manantes*, cisterna, *quae refrigerat*, *aquas suas externas*, *et aduenticias possidet*. = *Aliud est* loqui in persona, *aliud* ad personam: *in persona non ipsi loquitur personae*, *sed pro persona loquitur ad alios*: *ad personam vero loquens*, *ad ipsam significatur conferre sermonem*. = *Inter* fornicariam, *et* adulteram *hoc interest*, *quod* fornicaria *est*, *quae cum pluribus copulatur*, adultera, *quae vnum virum deserens*, *alteri iungitur*. = *Inter* videre, *et* credere *hoc interest*, *quod* videmus *quidem praesentia*, credimus *vero futura*. = *Inter* mortem, *et* infernum *hoc interest*: mors *vtique est*, *qua anima separatur a corpore*, infernus *locus*, *in quo animae recluduntur siue in refrigeria*, *siue in poenarum tormenta pro qualitate meritorum*. *Comparatur autem mors mulieri fornicariae*, *quia sicut mors diuidit animam a corpore*, *ita mulier meretrix diuidit inter fratres*. = *Inter* aegritudinem, *et* aegrotationem *hoc interest*, *quod* aegritudo *animi dicitur*, aegrotatio *autem corporis*.

52. Cod. Vat. 624. *pauor animi motus*, *vnde etiam*.

53. Vat. 624. *quorum mentio vna est*.

55. Inter *Tacere*, et *Silere* hoc interest: quod qui desinit loqui, *silet*, et qui non coepit, *tacet*.

56. Inter *Auxilium*, *Praesidium*, et *Subsidium* hoc interest: quod *auxilium* laborantibus mittitur: *praesidium* praeparatur: *subsidium* seruatur, vt quum exegerit necessitas, detur.

57. Inter *Insequi*, et *Consequi* hoc interest: quod amicum *consequimur* praecedentem: *insequimur* inimicum:

58. Inter *Principium*, et *Initium* hoc interest: quod *principium* totius corporis est: *initium*, quasi primum.

59. Inter *Simulare*, et *Dissimulare* hoc interest: quod *simulamus*, quod nescimus, et negamus nescire: *dissimulamus*, quae scimus.

60. Inter *Simul*, et *Simitum* hoc interest: quod *simul*, vt vna res pariter clareat: vt *simul legimus*, *simul scribimus*. *Simitum* lucri recipit significationem, quasi *simulitum*.

61. Inter *Scelestum*, *Sceleratum*, et *Scelerosum* hoc interest: quod *sceleratus* suo scelere, vel alieno contaminatus: *scelestus* scelerum cogitator: *scelerosus*, quasi insidiosus, periculosus, * vel totus dies, vel animus propter arduitatem.

62. Inter *Reliquos*, et *Ceteros* hoc interest: quod *reliquos* dicimus relictos ex omnibus: *ceteros*, quos nescimus.

63. Inter *Redibidum* per *b* literam, et *Rediuiuum* per *u* literam hoc interest: quod *redibidum* est, quod nascitur: *rediuiuum*, quod reuiuiscit.

64. Inter *Patrium*, et *Paternum* hoc interest: quod *patrium* a patria venit: *paternum* a patre.

65. Inter *Pometa*, et *Pomaria* hoc interest: quod *pomaria* vaga dicimus, sicut olearia, et ficaria: *pometa*, quasi *maleta*, *ficeta*, et *oleta*.

66. Inter *Aegrum*, et *Aegrotum* hoc interest: quod *aeger* animo: *aegrotus* corpore.

67. Inter *Prior Venit*, et *Ante Venit* hoc interest: quod *prior* ad dignitatem: *ante* ad tempus refertur.

68. Inter *Inficere*, et *Officere* hoc interest: quod *officit*, qui nocet: *inficit*, qui lanam, aut alia inficit.

69. Inter *Contingere*, *Accidere*, et *Euenire* hoc interest: quod *contingunt* bona: *accidunt* mala: *eueniunt* vtraque.

70. Inter *Grates*, et *Gratias* hoc interest: quod *grates* referimus: *gratias* agimus.

71. Inter *Oleas*, et *Oliuas* hoc interest: *oliuas* ipsum fructum dicimus, vnde fit *oleum*. *Oleas* arbores dicimus, vnde fiunt *oliueta*.

56. Vat.624. *necessitas detur*, *dictum*, *quia substet in tempus*.

58. Haec differentia rursus occurrit num. 251., vbi fusius exponitur.

60. Legendum *simitu*, non *simitum*: nam *simitu* vox antiqua, et fere comica saepe occurrit apud Plautum pro *vna*, *simul*, *vno tempore*. Vide Nonium cap.2. n. 814.

63. *Redibidum* non facile apud alios reperietur. Discrimen inter *recidiuiuum*, et *rediuiuum* a grammaticis vulgo explicatur.

65. Confer infra num. 158.

72. Inter *Nixus*, et *Nisus* hoc interest: quod *nixus* ad corpus refertur: *nisus* ad animum, id est, conatus.

73. Inter *Nefandum*, et *Nefarium* hoc interest: quod *nefarius* a praeteritis intelligitur, *nefandus* in opere.

74. Inter *Nutrit*, et *Nutricat* hoc interest, quod mulier *nutrit*: *nutricat* nutricius.

75. Inter *Maritimum*, et *Marinum* hoc interest: quod *maritimum* proximum mari: *marinum* ex ipso mari.

76. Inter *Laniat*, *Lacerat*, et *Lancinat* hoc interest, quod *laniat*, qui membratim distendit: *lacerat*, qui partibus suis membra destituit: *lancinat*, qui inutiliter membra discerpit.

77. Inter *Patulum*, et *Patens* hoc interest: quod *patulum* claudi, vel tegi non potest: *patens*, quod quum reseratum fuerit, iterum claudi potest.

78. Inter *Guttam*, et *Stillam* hoc interest: quod *stilla* cadit: *gutta* stat.

79. Inter *Delictum*, et *Peccatum* hoc interest: quod *delinquimus*, quum iussa salubria non adimplemus: *peccamus*, quum ea, quae iubentur non agi, praesumimus agere.

80. Inter *Incolam*, *Accolam*, et *Aduenam* hoc interest, quod *incola* est, qui propriam terram, in qua natus est, excolit: *accola*, qui terram natiuitatis suae, sed alienam colit, *aduena*, qui de sua terra in alienam venit.

81. Inter *Hesternum*, et *Externum* hoc interest: quod *hesternum* ab hesterna die dicitur: *externum* vero extraneum. Nam multi imperitorum *externa dies* dicunt, quod non admittitur.

82. Inter *Baltea*, et *Balteos* hoc interest: quod *baltea* ipsa lora significamus: ceteros *balteos* dicimus.

83. Inter *Bibere*, et *Ebibere* hoc interest: quod *bibit*, qui aliquid relinquit in poculo: *ebibit*, qui totum exhaurit.

84. Inter *Geminatum*, *Iunctum*, et *Duplicatum* quid intersit, quamuis acute intelligentibus breuiter exposuerimus, tamen sub exemplis latius doceamus. *Geminatum* est, quod ex duabus rebus similibus constat, vt Cicero, *gemina audacia*. *Iunctum* est, quod ex duabus rebus paribus constat, vt Virgilius, *Iungentur iam gryphes equis*. *Duplicatum* est, quum vna res bis ponitur: *Ingens ad terram duplicato poplite*.

85. Inter *Decline*, et *Decliue* hoc interest: quod *declinus* sol: *decliuus* locus. Sic intelligendum est, *accline*, *accliue*: vt *acclinus* homo: *accliuus* locus: ex hoc *accliuum* dicitur.

72. Aliter num. 152.

76. In Vat. 624. sequitur: *Inter merum, et meratum hoc interest, quod merum*.

78. Alio modo haec differentia exhibetur num. 238.

85. In comment. ad Prudentium hymn. 6. Cathem. v. 150. de nomine *reclinis*, et *recliuis* disserui, vbi verba haec Isidori ita reformari posse innui: *quod declinis sol, decliuis locus ... vt acclinis homo, acclinis locus. Et hoc accliuum dicitur*.

86. Inter *Commentarios*, et *Commentaria* hoc interest: quod *commentarii* libri: *commentaria* volumina dicunt.

87. Inter *Primum*, et *Priorem* hoc interest: quod *primus* e multis: *prior* ex duobus. Sic inter *postremum*, et *posteriorem* obseruabis.

88. Inter *Disertum*, et *Desertum* hoc interest: quod *disertus* orator dicitur, *desertus* derelictus.

89. Inter *Dilatorem*, et *Delatorem* hoc interest: quod *delator* est, qui defert ad accusandum: *dilator*, qui differt ad proferendum.

90. Inter *Aduersum*, et *Aduersus* hoc interest: quod *aduersum* te aduersarius: *aduersus* te mutator.

91. Inter *Pauperiem*, et *Paupertatem* hoc interest: quod *pauperies* damnum est: *paupertas*, qui nihil habet.

92. Inter *Exprobrare*, et *Obprobrare* hoc interest: quod *exprobrat*, qui proprium obiectat vitium: *obprobrat*, qui maledictum infert.

93. Inter *Accersire*, et *Arcessire* hoc interest: quod *accersit*, qui euocat: *arcessit*, qui accusat.

94. Inter *Aceruum*, et *Acerbum* hoc interest: quod *aceruus* moles est: *acerbus* immaturus, et asper.

95. Inter *Labrum*, et *Labium* hoc interest: quod *labrum* superius: *labium* inferius dicitur.

96. Inter *Toga*, *Tuga*, *Tuba*, et *Tufa* hoc interest: quod *toga* vestimentum est: *tuga*, qua aqua deducitur: *tuba*, qua clangitur: *tufa* lapis, qui ex aqua coagulata efficitur, quod *tufum* dicimus.

97. Inter *Comosum*, et *Comatum* hoc interest: quod *comosus* a comae vsu dicitur: *comatus* natura: vt *comata* Gallia.

98. Inter *Certo*, et *Certius* hoc interest: quod *certo* est a *certus*, et *certius* a *certe*.

99. Inter *Caecitudinem*, et *Caecitatem* hoc interest: quod *caecitas* ipsa tamquam viae *ceritas*, et calamitas dicitur: *caecitudo* autem affectio, vt *lippitudo* dicitur.

100. Inter *Castimoniam*, et *Castitatem* hoc interest: quod *castimonia*, quasi *caeremonia* dicitur: *castitas* autem tantum corporis.

101. Inter *Copias*, et *Copiam* hoc interest, quod *copias* exercitus significatione dicimus: *copiam* autem rerum.

102. Inter *Circum*, *Circa*, et *Circiter* hoc interest, quod *circum* ad tempus, *circa* ad locum, *circiter* ad numerum refertur.

103. Inter *Fidum*, et *Fidelem* hoc interest, *famulus* dicitur fidus, *amicus* fidelis.

104. Inter *Illius similis*, et *Illi similis* hoc interest: quod *illius similis* moribus, *illi similis* vultu.

105. In-

87. Vat. 624. *quod prior alterum praecedit, primus omnes*.

96. Vox *tuga* ne apud Ducangium quidem occurrit. *Tofus* latine dici solet, pro quo medio aeuo *tufus* scribebatur. *Tufa*, aut *tupha* pro genere quodam vexilli a nonnullis accipitur.

105. Inter *Flemma*, et *Plemma* hoc interest, quod *flemma* sit, quum crura abundant sanguine, *plemma*, quum in manibus, vel pedibus callosis sulci nascuntur.

106. Inter *Mammas*, et *Vbera* hoc interest, quod *mammae* hominum, *vbera* pecorum accipiuntur.

107. Inter *Auena* sine aspiratione, et *Habena* per aspirationem, hoc interest, quod *auena* germen est sterile, *habenae* retinacula iumentorum.

108. Inter *Donum*, et *Munus* hoc interest, quod *donum* dantis, *munus* accipientis. Illud a *dando*, istud a *muniendo*.

109. Inter *Arguere*, et *Coarguere* hoc interest, quod *coarguere* coercere, vel compescere est, *arguere* ostendere, vel patefacere, vt Virgilius: *Degeneres animos timor arguit*. Vnde et *argumenta* dicuntur, quae caussam ostendunt.

110. Inter *Afficere*, et *Adficere* hoc interest: quod *afficimur* honore, *adficimur* morte, vel iniuria.

111. Inter *Aduocatum*, *Inuocatum*, et *Euocatum* hoc interest, quod *aduocatur* daturus patrocinium, *inuocatur* praestaturus auxilium, *euocatur* praebiturus obsequium.

112. Inter *Inluuiem*, et *Ingluuiem* hoc interest, quod *inluuies* sordium, *ingluuies* ventris. Illud a *non lauando*, hoc ab *inglutiendo* dictum.

113. Inter *Commonere*, *Admonere*, et *Monere* hoc interest, quod *commonemus* praeterita, *admonemus* praesentia, *monemus* futura.

114. Inter *Temeritatem*, et *Audaciam* hoc interest, quod *temeritas* sine consilio dicitur, *audacia* post consilium.

115. Inter *Velocitatem*, et *Celeritatem* hoc interest, quod *velocitas* pedum, et corporum dicitur, *celeritas* animorum, atque factorum.

116. Inter *Viuum*, et *Viuentem* hoc interest, quod *viuus* de viuente, *viuens* de morituro.

117. Inter *Nasci*, et *Enasci* hoc interest, quod *nascitur*, quod de vtero decidit, *enascitur*, quod de terra, aut aqua exurgit.

118. Inter *Abducere*, *Perducere*, et *Deducere* hoc interest, quod *abducimur* a re inhonesta, *perducimur* ad studia, *deducimur* ad honorem.

119. Inter *Eluxit*, et *Illuxit* hoc interest, quod *eluxit*, qui lutum disposuit, *illuxit*, qui cum lumine apparuit.

120. Inter *Nunciare*, *Denunciare*, et *Renunciare*, ac *Annuntiare* hoc

105. Pro *flemma* legendum videtur *phlegma*, aut *flegma*: et pro *plemma* reponendum *plemina*; de qua voce vide Festum. Nihilominus Caper de orthograph. pag. 2243. apud Putsch. ita habet: *Flemina sunt, vbi abundant crura sanguine: plemina, quum in manibus, vel in pedibus callosi sulci sunt*. In ms. Vat. 624. *Inter flemina, et plemina hoc interest, quod flemina . . . plemina*.

119. *Eluxit* videtur hic deductum ab *eluo*, ac legendum *eluxit, qui lutum deposuit*. Nam *eluxit* ab *eluceo*, nihil commune habet cum *luto*. Ceterum *eluo* in praeterito facit *elui*, non *eluxi*. Apud Agraetium, vnde pleraeque hae differentiae depromptae sunt, sic legimus: *Eluxit, qui luctum deponit, illuxit, quum lumen apparuit*. Corrigendum ergo apud Isidorum, *qui luctum deposuit*.

interest, quod *nunciatur* de longinquo, *denunciatur* in praesenti, *annunciatur* de futuro, *renunciatur* de excusando, et repudiando.

121. Inter *Conscribere*, *Excribere*, *Transcribere*, *Inscribere*, *Ascribere*, *Describere* hoc interest, quod *conscribere* vna simul scribere est, *excribere* scripturas transferre, *transcribere*, quum ius nostrum ad alium transit, *inscribere* accusationis, *ascribere* assignationis, *describere* dictionis, vel ordinis. *Scribere* vero verbum imperfectum est.

122. Inter *Extruere*, *Instruere*, *Astruere*, *Construere*, *Struere* hoc interest, quod *extruere* est in altum proficere, *instruere* aciem, vel actionem, *astruere* affirmare: *construere* struendo coniungere, *struere* reliqua super posita subterstruere.

123. Inter *Consuescere*, *Insuescere*, et *Assuescere* hoc interest, quod *suescimus* bona, *insuescimus* mala, *asuescimus* vtraque.

124. Inter *Fungi*, et *Defungi* hoc interest, quod *fungi* agere est, *defungi* peragere est. Vnde et mortui *defuncti* vocantur, eo quod peregerunt vitae istius cursum.

125. Inter *Adolescere*, *Inolescere*, et *Exolescere* hoc interest, quod *adolescere* augmentum est, *inolescere* coaugmenti, *exolescere* euanescendi.

126. Inter *Deportare*, *Apportare*, *Comportare*, et *Exportare* hoc interest, quod *deportare*, et *apportare* aliquid afferre est, *comportare* in vnum locum conferre, *exportare* tollere.

127. Inter *Temperantiam*, *Temperationem*, et *Temperiem* hoc interest, quod *temperantia* animorum est, *temperatio* rerum, *temperies* aurarum.

128. Inter *Recipere*, et *Suscipere* hoc interest, quod *recipimus* rogati, *suscipimus* sponte.

129. Inter *Arundinem*, et *Hirundinem* hoc interest, quod *arundo* canna est, *hirundo* auis, quae tignis adhaerere solet.

130. Inter *Spirare*, et *Expirare* hoc interest, quod *spirare* viuere est, *expirare* mori.

131. Inter *Pertinaciam*, et *Constantiam*, hoc interest, quod *pertinacia* malae rei dicitur, *constantia* bonae.

132. Inter *Consequi*, et *Assequi* hoc interest, quod *sequimur* pedibus, *assequimur* studio.

133. Inter *Laetari*, et *Gratulari* hoc interest, quod *laetamur* de nostris, *gratulamur* de amicorum bonis.

134. Inter *Herbosum*, et *Herbidum* hoc interest, quod *herbidum* locum, in quo herba est, etiam si aridus esse consueuit, *herbosum*, qui herbam facile generet, etiamsi ad tempus aridus sit. Et *aquatam* potionem dicimus recte, quae aquam aliunde recipiat. *Aquosum* enim locum, qui

121. Hic etiam nonnihil variat Agraetius.

134. Goldastus in not. ad S.Valerianum De bon. discipl. pag. 54. sic hunc locum emendare studet: *quod herbidum locum dicimus, in quo ... esse consuerit ... facile generat ... Sic et aquaticam potionem ... aliunde recipit ... Sic et mericam potionem etc.*

aquam ex se effundat, sic et *meracam* potionem, et *merosum* vinum appellamus.

135. Inter *Subter*, et *Subtus* hoc interest, quod *subter*, re aliqua superiore premitur, et conculcatur: *subtus* est, quod demissum altius non contingitur.

136. Inter *Sinum*, et *Gremium* hoc interest, quod *sinum* dicimus sinuatae vestis receptaculum, *gremium* vero accinctae vestis secretum.

137. Inter *Largitatem*, et *Largitionem* hoc interest, quod *largitas* humanitatis est, *largitio* ambitionis.

138. Inter *Muliebre*, et *Mulierarium* hoc interest, quod *muliebre* dicitur a mulieribus factum, *mulierarium* a mulieribus ordinatum, et per viros gestum.

139. Inter *Diligere*, et *Deligere* hoc interest, quod *diligi* affectionis est: *deligi* iudicii, vnde et exercitus *deligi* iubetur.

140. Inter *Commodare*, et *Mutuo dare* hoc interest, quod *commodamus* amico pro tempore equum, vestem, seruum, et similia: *mutuo* autem *damus* pecuniam, triticum, vinum, vel cetera.

141. Inter *Ligare*, et *Legare* hoc interest, quod *ligat* quis vinculo, *legat* testamento.

142. Inter *Loqui*, *Obloqui*, *Alloqui*, et *Eloqui* hoc interest, quod *loqui* hominis est, *obloqui* obtrectatoris, qui obiicit, aut opponit, *alloqui* hortantis, aut iudicantis, *eloqui* honoris est.

143. Inter *Percussum*, et *Perculsum* hoc interest, quod *percussum* corpore dicimus, *perculsum* animo.

144. Inter *Fremorem*, et *Fremitum* hoc interest, quod *fremor* murmur hominum est, *fremitus* bestiarum.

145. Inter *Flauum*, *Furuum*, et *Fuluum* hoc interest: quod *flauum* rubrum dicimus, vt *Flaua caesaries*: *furuum* nigrum, *fuluum* nigro rubeum, vt *fuluum* leonem.

146. Inter *Postulare*, et *Poscere* hoc interest: quod *postulatur* incaute, *poscitur* improbe.

147. Inter *Frixum*, et *Frictum* hoc interest: quod *frixum* a *frigore*, *frictum* a *frigendo* dictum.

148. Inter *Diutinum*, et *Diuturnum* hoc interest: quod *diutinum* est, quod diu fuit: *diuturnum*, quod diu durauit.

149. Inter *Delitum*, et *Inlitum* hoc interest: quod *delitum*, quia subitum, *inlitum* vero lituratum.

138. Haec, et plura alia, quae sequuntur, Agraetii sunt.

140. Post hanc differentiarum in Vat. 624. additur: *Inter* comptum, *et* compositum *hoc interest*, *quod* comptus *cura dicitur*, compositus *natura* = *Inter* consequimur, *et* assequimur *hoc interest*, *quod* consequimur *pedibus*, assequimur *studio*. = *Inter* construere, *et* extruere *hoc interest*: construere *aedificare dicitur*, extruere *vero externere* (forte *sternere*). = *Inter* consuere, suere, *et* assuere *hoc interest*, *quod* consuere *est vestiam*, *siue codicum*, assuere *corium*, suere *denique dicimus*, *quando rupta*, *atque aperta quaeque texuntur*.

149. *Delitum* est a *delino*, *inlitum* ab *inlino*, seu *illino*. Sed ignoro auctorem

150. Inter *Damnum*, *Dispendium*, et *Detrimentum* hoc interest: quod *damnum* vnde diminutum sit, *dispendium*, vbi pondus absit, *detrimentum*, quod a terendo nominatur.

151. Inter *Dominium*, et *Dominatum* hoc interest: quod *dominium* intelligitur, quod priuati iuris est, *dominatum* autem imperii.

152. Inter *Nixus*, et *Nisus* hoc interest: quod *nixus* in genua, *nisus* a *nitendo*, id est, conando.

153. Inter *Nubere*, *Enubere*, et *Denubere* hoc interest: quod *nubit* ciuis ciui, *enubit* extraneo, *denubit*, quae in manum viri conuenit.

154. Inter *Noxa*, et *Noxia* hoc interest, quod *noxa* poena est, *noxia* ipsa culpa.

155. Inter *Necessitatem*, et *Necessitudinem* hoc interest: quod *necessitas* vim significat, *necessitudo* coniunctionem sanguinis, aut animi.

156. Inter *Clausum*, et *Obturatum* hoc interest: quod *clausum*, a claustris, et clauibus dicitur, *obturatum* autem priorum foraminum sit, tamquam aures obturatae, non clausae.

157. Inter *Operire*, *Adoperire*, *Inoperire* hoc interest: quod *operimus* operculo, *adoperimus* fores, *inoperimus*, quum aliquid iacenti superponimus.

158. Inter *Pometa*, et *Pomeria* (forte, *pomaria*) hoc interest: quod *pometa*, vbi poma nascuntur, *pomaria*, in quo seruantur.

159. Inter *Palma*, et *Palmum* hoc interest: quod *palma* in corpore, *palmum* in mensura. Est autem haec mensura a primo pollice vsque ad minimum digitum.

160. Inter *Poplites*, et *Suffragines* hoc interest: quod *poplites* hominum: *suffragines* animalium.

161. Inter *Praeparare*, et *Apparare* hoc interest, quod *praeparat*, qui desiderium repetit parando, *apparat*, qui parato adiicit, id est, accusare parat.

162. Inter *Stipulationem*, *Restipulationem*, *Astipulationem*, et *Constipulationem* hoc interest, quod *stipulatio* certum habet intellectum, *restipulatio*, si aliquid sit factum, quod conuenit, *astipulatio* eiusdem pecuniae, vt vel alter repetere possit, *constipulatio* conserta restipulatio, siqua dolo malo facta.

163. Inter *Saturitatem*, et *Satietatem* hoc interest, quod *saturitas* de cibo tantum, *satietas* de reliquis dicitur rebus.

164. Inter *Viciniam*, et *Vicinitatem* hoc interest, quod *vicinia* loci esse dicitur, *vicinitas* personarum.

165. Inter *Fluctuo*, et *Fluctuor* hoc interest, quod *fluctuo* animo, quasi fluctus ago, et hoc, illucque fluo, *fluctuor* fluctu feror, ideoque fluctuat mare, fluctuatur nauis, sic inter *luxurio*, et *luxurior* discernendum.

differentiae, quae hic profertur.

152. Confer num. 72.

153. *Enubo*, et *denubo* de iis dici solent, quae infra suam conditionem nubunt.

158. Diuersa sunt, quae num. 65. exponuntur de differentia harum vocum, e diuersis nimirum auctoribus.

166. Inter *Potero*, et *Potuero* hoc interest, quod *potero* certum promittentis est, *potuero* dubitantis.

167. Inter *Hispanum*, et *Hispaniensem* hoc interest, quod *hispanus* natione dicitur, *hispaniensis*, *massiliensis*, et his similia.

168. Inter *Escendere*, *Ascendere*, *Conscendere* hoc interest: quod *ascendimus* excelsa, vel locum honoris, *escendimus*, quum in aliquid altius scandimus, *conscendimus*, quum equo vehimur.

169. Inter *Vterque*, et *Vtrique* hoc interest, quod *vterque* in singularibus, *vtrique* in pluralibus dicitur.

170. Inter *Pignero*, et *Pigneror* hoc interest, quod *pigneror* animum tuum, *pignero*, quum pignus tuum capio.

171. Inter *Mereo*, et *Mereor* hoc interest, quod *mereo* pro merito seruitii, *mereor* pro opere mercedis, sic *rumino*, *ruminor*, et his similia.

172. Inter *Laurum*, et *Lauream* hoc interest, quod *laurus* est ipsa arbor, *laurea* corona, vel virga.

173. Inter *Caeruleum*, et *Caerulum* hoc interest, quod *caerulum* dicimus, sicut aurum, *caeruleum* ex caerulo, quasi argentum.

174. Inter *Imum*, et *Infimum* hoc interest, quod *imus* loco, *infimus* ordine.

175. Inter *Curam*, et *Diligentiam* hoc interest, quod *cura* cruciatum habet, qui commoueat, *diligentia* rerum administratio.

176. Inter *Vires*, et *Virtutes* hoc interest, quod *vires* corporis sunt, *virtutes* animi.

177. Inter *Animam*, *Animum*, *Spiritum*, et *Mentem* hoc interest, quod *anima* est, qua viuimus, *animus*, quo regimur, *spiritus*, quo spiramus, *mens* qualitas, quae bona, aut mala potest referre ad cogitationem.

178. Inter *Graue*, et *Ponderosum* hoc interest, quod *graue* secundum ferentis qualitatem, *ponderosum* natura.

179. Inter *Vltorem*, et *Vindicem* hoc interest, quod *vlciscimur* accepta iniuria, *vindicamus*, ne accipiamus.

180. Inter *Fallacem*, et *Pellacem* hoc interest, quod *fallax* infidelis dicitur, *pellax* in verbis, ab *appellando*, id est, per se loquendo.

181. Inter *Immolare*, et *Mactare* hoc interest, quod *immolare* dicitur, quum mola in caput iniecta est, *mactatum* hoc factum, quasi *magis auctum*.

182. Inter *Hostiam*, et *Victimam* hoc interest, quod *hostia* perhibetur tunc, quum dux in hostes proficiscitur, *victima*, quum vincit, sicut Ouidius in Fast. *Victima, quae cecidit dextra victrice, vocatur. - Hostibus a domitis hostia nomen habet.*

183. Inter *Eruere*, et *Diruere* hoc interest, quod *eruuntur* latebrae, *diruuntur* eminentia.

179. Vat. 624. *Inter* vlcisci, *et* vindicare *hoc interest*.

181. In editis erat *quum moles in caput*: reposui *mola*.

182. Versus Ouidii ita in editis exhibebatur, *Victima dextra habet*. Alia librarii omiserant. Locus est 1. Faston. v. 335.

184. Inter *Nequidquam*, et *Nequaquam* hoc interest, quod *nequidquam* frustra, *Nequaquam*, *non*, significat.

185. Inter *Iter*, et *Itiner* hoc interest, quod *iter*, quo imus, *itiner* auia dicitur.

186. Inter *Proprium*, et *Propius* hoc interest, quod *proprium* dominii est, *propius* autem loci.

187. Inter *Vereor*, et *Reuereor* hoc interest, quod *vereor* ad metum refertur, *reuereor* ad effectum.

188. Inter *Liberos*, et *Filios* hoc interest, quod *filii* masculino genere ponuntur, *liberi* in vtroque sexu, et quod *filii* in numero singulari vocari possunt. Nemo enim dicit, qui habet filium, *vnum liberum habeo*. Item quod *filii* promiscue omnis conditionis intelliguntur, tam ingenui, quam serui, *liberi* non dicuntur, nisi ingenui.

189. Inter *Dulce*, et *Suaue* hoc interest, quod *dulce* idem potest esse, quod *suaue*, non vtique *suaue*, quod *dulce*: *dulce* enim mel dicimus, et *suaue* acetum, quod *dulce* non est.

190. Inter *Bellum*, et *Auellum* hoc interest, quod *bellum* inter exteras gentes, *auellum* inter ciues dictum quod *auellantur* populi in duas partes.

191. Inter *Exemplum*, et *Similitudinem* hoc interest, quod *exemplum* historia est, *similitudo* approbatio.

192. Inter *Diuinationem*, et *Diuinitatem* hoc interest, quod *diuinitas* ad potentiam numinis refertur, *diuinatio* futurorum praescios facit.

193. Inter *Vim*, et *Virtutem* hoc interest, quod *virtus* hortari est, *vis* iniuria.

194. Inter *Rogum*, et *Pyram* hoc interest, quod *rogus* defunctis paratur, *pyra* sacrificiis.

195. Inter *Arma*, *Armamenta*, et *Tela* hoc interest, quod *arma* sunt, quibus corpora nostra in bello teguntur, *armamenta* nauium, *tela* missilia, vt iacula.

196. Inter *Virum*, et *Masculum* hoc interest, quod *vir* specie intelligitur, *masculus* genere, et quod *vir* tribus modis intelligitur, natura, virtute, et nuptiis, *masculus* etiam ab homine segregatur, vt in animalibus.

197. Inter *Profugum*, *Exulem*, *Relegatum*, et *Transfugam* hoc interest, quod *profugus*, quasi voluntarie reliquerit, *exul*, qui damnatus expellitur, *relegatus* ad tempus, *transfuga*, qui ad hostes transit.

198. Inter *Altum*, et *Excelsum* hoc interest, quod *altum* tam in superiorem partem elatum intelligimus, quam ad inferiora depositum, *excelsum* in superioribus tantum.

199. Inter *Vim*, et *Vires* hoc interest, quod *vis* impetu, et iniuria

188. Vat. 624. *singulari referri possunt*.

190. Hoc, quod de *auello* hic dicitur, nescio, quem auctorem habeat. Libenter legerem *duellum inter ciues etc.* Festus: *Duellum, bellum videlicet, quod duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur*.

195. In excusis erat *missibilia* pro *missilia*.

constat, *vires* ad bonum, et fortitudinem corporis referuntur, ita *vis* facit violentiam, *vires* vitiosum.

200. Inter *Saeuum*, et *Crudelem* hoc interest, quod *saeuus* circa verba est, *crudelis* monstratur sanguine.

201. Inter *Bellum*, *Aciem*, *Proelium*, et *Pugnam* hoc interest, quod *bellum* dicitur totus conflictus, *acies* ordinatur, *proelium* committitur, *pugna* geritur, et quod *acies* tam ferri, quam oculorum est.

202. Inter *Passum*, et *Expertum* hoc interest, quod *patimur* voluntate, *experimur* necessitate.

203. Inter *Genus*, et *Gentem* hoc interest, quod *genus* tam hominum, quam ferarum est, *gens* ad congregationem plurium pertinet, et ab vno capite descendit; dicimus enim, *gens Gallorum*.

204. Inter *Terram*, *Tellurem*, et *Humum* hoc interest, quod *terra* pars mundi tertia est, *tellus* dea, *humus* locus sepulturae dicitur, ab *humando*.

205. Inter *Moenia*, et *Aedificia* hoc interest, quod *moenia* publicorum sunt operum, *aedificia* priuatorum.

206. Inter *Omne*, et *Totum* hoc interest: quod *omne* numerositate constat: *totum* ad partes dicitur.

207. Inter *Vlcus*, *Vulnus*, et *Plagam* hoc interest: quod *vlcus* per se exit, *vulnus* ferro, *plaga* potest esse planus ictus: sic quod *vlcus*, leuitatis est, *vulnus* grauitatis, *plagae* etiam verbera vocantur.

208. Inter *Sic*, et *Ita* hoc interest: quod *sic* quidem ostendit exempla, *ita* ad rationem refertur.

209. Inter *Duos*, et *Ambos* hoc interest: quod *duo* numerantur, *ambo* congregantur.

210. Inter *Paret*, et *Apparet* hoc interest: quod *paret* imperio, *apparet* videntibus.

211. Inter *Pullum*, et *Nigrum* hoc interest: quod *pullum* albo contrarium est, *nigrum* colore accipimus.

212. Inter *Putat*, *Aestimat*, *Opinatur*, *Arbitratur*, et *Suspicatur* hoc interest: quod *putat*, qui dubitat, *aestimat*, qui existimaturo, quae acta sunt, dicit, *opinatur*, qui opinioni aut suae, aut alterius credit, *arbitratur*, qui dubiae rei finem imponit, *suspicatur*, qui latentis rei prospicit formam.

213. Inter *Prohibere*, et *Inhibere* hoc interest, quod *prohibere* est iure non habere, *inhibere* vi dicitur, et quod *inhibemus* iure, *prohibemus* imperio.

214. Inter *Ostentum*, *Prodigium*, et *Monstrum* hoc interest, quod *ostentum* sine corpore solidum nouum se ostendit, et oculis, et auribus, *prodigium* vero, quod solidis corporibus prospicitur, vt in caelo cometes,

212. Vat. 624. *Inter* arbitrari, *et* aestimare *hoc interest*, *quod* aestimare *apud animum nostrum est*, arbitrari *iudicium animi proferre*. Alibi, vt hic, sed *latenti rei suspicit formam*.

214. Vat. 624. *sine corpore solido nobis se ostentat . . . auribus obiicitur*, *prodigium . . . corporibus producitur . . . cometa stella*, *et in nocte*.

aut stella, et in nocte lux, interdiu tenebrae, *monstrum* vero contra naturam cognitum egreditur, vt serpens cum pedibus, aut cum quatuor alis.

215. Inter *Conticuere*, *Obticuere*, et *Reticuere* hoc interest, quod qui *conticuit*, vndique silentium praestitit, vt antiqui: *Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit*; *obticuit*, qui nullam spem reliquit, *reticuit*, qui silentio responsa finiuit.

Virg. 3. Aen. 718.

216. Inter *Sepulcrum*, *Tumulum*, *Monumentum*, et *Bustum* hoc interest, quod *sepulcrum* est locus, in quo corpora sepeliuntur, et a sepeliendo dicitur, *tumulus*, qui cineres tegit, *monumentum*, quo sepulcrum circumdatur, dictum a munitionibus, *bustum*, in quo ossa sunt, quasi *bene vstum*.

217. Inter *Astra*, et *Sidera* hoc interest, quod *astra* sine sidere esse possunt, et *astra* fixa sunt caelo, *sidera* mouentur.

218. Inter *Deripere*, et *Diripere* hoc interest, quod *deripimus*, quum e superiori parte in inferiora rapimus, *diripimus*, quum laniamus, et in diuersas partes diducimus.

219. Inter *Causam*, et *Rationem* hoc interest, quod *causa* multas habet species, *ratio* paucissimas, et quod *ratione* efficitur, *causa* desideratur.

220. Inter *Italum*, et *Italicum* hoc interest, quod *italus* homo, *italicus* arcus dicitur: ita illud ad personam refertur, hoc ad rem.

221. Inter *Deuium*, *Inuium*, *Auium*, et *Peruium* hoc interest, quod *inuium* est sine via secretum, *deuium* desertus locus, *auium* extra viam, *peruium*, per quod commeatur.

222. Inter *Dexteram*, et *Dextram* hoc interest, quod quidam sine causa putauerunt literam *e* abundare, sequuti consuetudinem antiquam, vt *reprendo*, et *reprehendo*, vt *vemens*, et *vehemens*, ita *dextram* manum, et *dexteram* prosperam partem dici.

223. Inter *Leges*, et *Iura* hoc interest, quod *iura* reperta sunt ab honesta consuetudine, *leges* ex iis, quae inter nos probanda facimus, et *iura* ab vniuscuiusque iustitia dicuntur, *leges*, quod legantur.

224. Inter *Inuidum*, et *Inuidiosum* hoc interest, quod *inuidus*, quoniam alteri inuidet, *inuidiosus*, cui inuidetur.

225. Inter *Protinus*, et *Protenus* hoc interest, quod *protinus* est statim, continuo, aduerbium temporis, *protenus*, quasi *porrotenus*.

226. Inter *Demitto*, et *Dimitto* hoc interest, quod *demittit* hic, qui de alto deorsum mittit, *dimittit*, qui in multas partes mittit.

227. Inter *Altaria*, et *Aras* hoc interest, quod *altaria* Deo ponuntur, *arae* etiam defunctis.

228. Inter *Dimidium*, et *Dimidiatum* hoc interest, quod *dimidium* potest

215. In editis erat *Eticuere*, quod mutaui in *Reticuere*: nam respondet infra *reticuit*. Vat. 624. *Inter* conticuit, *et* obticuit, *et* reticuit . . . *vndique silentio vocis praestitit* . . . *nullam spem loquendi*.

216. Vat. 624. *Sepulcrum locus, in quo vruntur corpora, a sepeliendo sepulcrum dicitur*.

228. Vat. 624. *quod dimidium non potest significare partes, nisi subduci ad*

est significare partem *, nisi subiicias integrum nomen, sine *dimidiatum* est, vt *plena hora* dicitur, *hora* integrum nomen, quasi totum, sine hora non potest esse *dimidia*: ergo aut *dimidiata hora*, aut *dimidium horae*, *dimidium* est; *dimidiatum* autem diminuta portio.

229. Inter *Fiduciam*, et *Confidentiam* hoc interest, quod *confidentia* est, quum vitio temeritatis *fiduciam* habet, siquis honesta constantia viuit.

230. Inter *Legionem*, et *Dilectum* hoc interest, quod *legio* dicitur ab eo, quod legantur viri fortes, et vtiles militiae, *dilecta*, quae maxime diligimus, vt filii, vel cognatio patris.

231. Inter *Assidue*, et *Quotidie* hoc interest, quod *assidue* sedulitatis est, *quotidie* autem perseuerantiae.

232. Inter *Moeret*, et *Meretur* hoc interest, quod qui *moeret*, tristis est, *meretur* autem, qui ex alterius iudicio parem beneficio gratiam expectat.

233. Inter *Plenitudinem*, et *Plenitatem* hoc interest, quod *plenitudo* corporis est, *plenitas* rei, ita *plenitudinem* obesorum hominum, *plenitatem* variae rei cuiuslibet dicimus.

234. Inter *Precor*, et *Deprecor* hoc interest, quod *precamur* Deum, *deprecamur* homines.

235. Inter *Fortunam*, et *Felicitatem* hoc interest, quod *fortuna* non est, *felicitas* opes hominis.

236. Inter *Tueor*, et *Tuor* hoc interest, quod *tuor* custodio, *tueor* video.

237. Inter *Ludibrium*, et *Ludicrum* hoc interest, quod *ludibrium* in alterius iniuria, *ludicrum* autem, quod ipso delectamur sine cuiusquam iniuria.

238. Inter *Stillam*, et *Guttam* hoc interest, quod *gutta* imbrium, *stilla* situlae, vel aceti.

239. Inter *Fidum*, et *Fidelem* hoc interest, quod *fidus* etiam amicus dicitur, *fidelis* seruus.

240. Inter *Cognoscimus*, et *Agnoscimus* hoc interest, quod *agnoscimus* cognitos, *cognoscimus*, quod numquam vidimus.

241. Inter *Clypeum*, et *Clupeum* hoc interest, quod *clypeum* scutum, *clupeum* vero, in quod imagines ponuntur.

242. Inter *Germanum*, et *Fratrem* hoc interest, quod *germanus* est verus frater ex patre, et matre, *frater* vero ex diuerso patre, vel matre.

243. Inter *Mersare*, vel *Mergere* hoc interest, quod *mersare* saepius, *mergere* semel.

244. Inter *Agere causam*, et *dicere* hoc interest, quod *agit* patronus, *dicit* reus.

integrum. Dimidiatum est ... quasi totum, sine hora non potest dimidia esse ... dimidiatum autem aut dimidia portio, alia diminuta.

238. De hac differentia vide n. 78.

240. Vat. 624. *Inter* cognoscere, *et* agnoscere.

245. Inter *Eminus*, et *Cominus* hoc interest, quod *eminus* ex longinquo, *cominus* pede.

246. Inter *Capere*, et *Decipere* hoc interest, quod *capimus* merentes, *decipimus* innocentes; aut *capimus* arte, *decipimus* insidiose.

247. Inter *Consilium*, et *Sententiam* hoc interest, quod *consilium* cogitatio, *sententia* consilii pronunciatio.

248. Inter *Fors*, et *Fortunam* hoc interest, quod *fors* casus est, *fortuna* data est, vt quidam, *Sic valuit fors*, tamquam *mors*.

249. Inter *Voluntatem*, et *Voluptatem* hoc interest, quod *voluntas* animi, *voluptas* corporis.

250. Inter *Interea*, et *Interdum* hoc interest, quod *interdum* aduerbium temporis est; *interea* causa rei.

251. Inter *Initium*, et *Principium* hoc interest, quod *principium* totius operis cuiuscumque vnum est, quasi primum operis caput, *initium*, quod frequentius intelligimus, et toties accipimus, quoties aut persona mutatur, quasi intus in alteram rem, et *principium* semel, *initium* saepius. Principium, *Arma, virumque cano*. Initium, *Musa mihi causas memora*. Inueniuntur tamen *Principia*, quae natura sui carent, et specie initia habent: vt, *At regina graui iamdudum saucia cura*. Et, *Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas*.

252. Inter *Meditari*, et *Velitari* hoc interest, quod *meditamur* animo, *velitamur* corpore.

253. Inter *Homines*, et *Bestias* hoc interest, quod *bestiae* ventri seruiunt, *homines* rationi.

248. Fortasse *Sic voluit sors*.

253. Breuius haec differentia expressa fuit num. 58. Versus duo primi indicati extant lib. 1. Aen. initio; tertius initio libri 4., quintus initio lib. 6. Vat. 624. interserit nonnullas alias differentias, vt *Inter* armenta, *et* greges *hoc interest*, *quod* armenta *equorum*, *et boum sunt*, greges *vero capellarum*, *et ouium*. = *Inter* Leuis, *et* Leuis *hoc interest*, *quod* leuis *in verbis* (forte *imberbis*) *dicitur*, leue *omne*, *quod pilis*, *et asperitatibus caret*. *Inter* pronomina, *et* articulos *hoc interest*, *quod* pronomina *ea putantur*, *quae quum sola sint*, *vicem nominis complent*, *vt* quis, iste, ipse, ille. *Articuli vero*, *quum pronominibus*, *aut participiis adiunguntur*, *vt* hic, huius, huic, hunc, ab hoc.

APPENDIX XXIV.

LIBER GLOSSARVM

Ex variis Glossariis, quae sub Isidori nomine circumferuntur, collectus.

A

1 Ab se, *spontaneus*.
Abaia, *infima domus*.
Abadir, *lapis*.
Abastenum, *inhonestum*.
5 Abaso, *infirma domus, quasi sine base*.
Abgrego, *segrego*.
Ablutes, *ablutium, loca coenosa*.
Aborris, *scandalosus*.
Abrigeum, *splendor auri*.
10 Abrogans, *humilis*.
Abrogat, *ablegat*.
Absternit, *abicit, repellit*.
Accepta, *genus nauis*.
Acclibanum, *obliquum*.
15 Accuculia, *acutus, solers*.
Achateon, *velum maximum in medium nauis*.
Acia, *ala*.
Acieres, *genus securis*.
Acinari, *tricari, in paruo morari*.
20 Acroamata, *auditio lyrarum*

1. In Isidorianis cap. 57. et seqq. satis, superque dictum de hoc Glossario. Ex Semleri mss., aliorumque editis, meisque nonnullis obseruationibus illud correctius exhibeo, additis interdum coniecturis. Pro *spontaneus* fortasse *sponte, sine vi*, vel *sponte sua*.

2. Mox n. 5. *abaso*. Hispani *abajo*, itali *abasso* pro *inferius*. In editis est *infama domus*.

3. A lexicographis medii aeui *abadir* vocatur lapis, quem Saturnus pro Ioue deuorauit. Vide Papiam, Breuiloquum, Salomonem Constantiensem etc.

4. Alii, *aschemon*, vel *abarcenon*, quasi *ab arceo*, vel *aparthenon* ex graeco. Peius alii, *anaclaenam*, *haustrum*, vel *abastenum, ab arte alienum*.

5. *Infirma*: al. *infima*, vt n. 2.

7. *Ablutes*: melius fortasse *alluuies*. Pro *coenosa* minus bene alii, *arenosa*.

8. Forte, *abhorrens*, vel *abnormis*.

9. Forte *aurigo*, vel *aurugo*, vel *obryzum*, vel *aurigeum*.

11. Semlerus vult legi, *ablegat, abrogat*, scilicet legem.

12. *Absternit*: hinc *sternaces*, et forte *sternutare*; nisi legas *aspernit*, aut *absterret*.

13. In Pithoeanis glossis, *arrepta genus nauis, acatus*. *Acatium* est velum nauis. Cerda, *accepta genus auis*. Semlerus, *accepta neutrius generis*; sed mox praetulit Cerdae coniecturam.

14. Pro *acclibanum* legendum videtur *accliuum*, vel *accliuatum*.

15. *Accuculia*: forte, *agagula*, leno, vel *aquacula*, aquariolus, seruus meretricis, ab aqua crebro afferenda dictus. Alii, *agagulo*, *agagula*, *accucula*, *acculia*, *acacula*. Vide n. 24., et 48.

16. *Acation*: editi, *acatheon*, Iansonius, *archistion*.

17. Legendum, *axilla*, *ala*. Alii *axia*, *ala*.

18. *Acieres*, ab *acie*. Hispani chalybem *acero* vocant.

19. *Acinari*, et *aginari* eadem est vox. *Aginator* est negotiator, *aginare* negotiari, praesertim in paruis rebus.

20. Forte, *acroama*, *to auditio*, vel *acroamatis*, *auditio etc.*, vt indicetur genitiuus *acroamatis*.

vel tibiarum.

Aculus, *ministerialis domus regiae*.

Acus, *calamistratorium*.

Acrozymus *panis leniter fermentatus*.

Acucula, *aculus, solers, agagula*.

Adasia, *ouis maior nata*.

Adfiliatio, *pene naturae imitatio*.

Adfrutabulum, *vasculum*.

Adlicula, *genus vestis*.

Adluuiis, *locis coenosis*.

Adoptarius, *puer, ex adoptato natus*.

Adorea, *libamenta*.

Adpectoret, *adplicet ad pectus*.

Adpetulantia, *procacitate*.

Adplanat, *hostit, aequat*.

Adrummauit, *rumores adtulit*.

Adsecla, *domesticus familiae, agaso*.

Adseclae, *domestici pedissequi, lenones*.

Adsella, *sella quadriiugis*.

Adsuetula, *agaso*.

Adtaminat, *vsurpat*.

Aegret, *acidiatur*.

Aemidus, *tumidus, inflatus*.

Aenigma, *figura, siue typus, vel species*.

Aequilatium, *aequatio*.

Affostrata, *reditus*.

Agabo, *qui negotia praecedit*.

Agagola, *lenocinator, pantomimus*.

Agagula, *lenocinator*.

Agaron, *minister officialis*.

Agaso, *minister officialis*.

Agginantes, *explicantes*.

Agiae, *glandolae*.

Agonei, *victimae*.

Agonia, *hostia*.

21. *Aculus*: Graeuius putat, esse *a caliculis*, Semlerus ex disrupta voce *vernaculus*: alii, *aulicus*, vel *auculus*, vel *acubus*, vel *acolathus*.

22. Alii coniiciunt, legendum, *acus calamistra, rasorium*, vel *calamistra casonium*: alii, *calamistrum*. Alio nomine *acus* est *acula, acucula*.

23. *Leuiter*. Editi, *leniter*. Vide Isidorum lib. 20. Etymolog. cap. 2. n. 15.

24. Vide supra n. 15.

25. *Nata*: Pithoeana, *natu*.

27. Malunt alii, *adfutabulum*, alii *acetabulum*, alii, *adsutabulum*, Vide *Futis* num. 760.

28. Fort. *adligula*.

31. *Adorea*: Reinesius coniicit, *adora* ab *ador*. Graeuius *liba* pro *libamenta*: Semlerus, *adorea, sacrificia, libamenta*.

35. *Adrumare* ex Festo rumores facere: forte a *rumine*. A *rumare* est *rumor*, vt a *clamare clamor*.

38. Aliqui coniiciunt, *adseda*, alii *adsidella quadriiugis*, nempe mensa, alii, *adsella* ab *adsellare*, hoc est, aluum eiicere.

39. Legendum videtur, *adsecula*, hoc est, *adsecla*.

40. In Pithoeanis, *adtaminat, inquinat, vsurpat*. Semlerus putat a tangendo esse *adtamen*, seu *attamen*.

42. Reinesius vult, *aedemius*.

43. *Species*: quia per imagines sensus adumbratur.

44. Lege, *aequilancium*, vel *aequilibrium*.

45. Semlerus legit, *aphrodita, aphroditus*, ex *hermaphrodita, hermaphroditus*.

46. Lege, *agaso*, vt infra num. 50.

47. Stewartius Analect. lib. 1. c. 8. deducit ex germanica lingua *a* vnum, et *gageler*, circulator. Vide n. 15.

51. Melius *aginantes* ab *agina*, seu foramine, quo trutina se vertit. Confer Ducangium, et supra n. 19.

52. Rutgersius, *anginae*, Semlerus *aciae, gladioli*. Vide num. 22.

53. Melius *agoniae* pro *agonei*.

55 Agrarius.
Alacrimonia, *laetitia*.
Albanae, *plurali numero nuces pristinae*.
Albuna, *mater matuta*.
Alebra, *bona, quibus alimur*.
60 Alegmina, *partes extorum, quae prosegmina dicuntur*.
Alia, *tranata*.
Alibre, *alimentum*.
Alistrare, *humectare*.
Allex, *pollex in pede*.
65 Alliger *Gallus*.
Allobroga, *Gallus rufus*.
Allutes, *et* Allutia, *loca coenosa*.
Alluuium, *ruina riparum ex aqua*.
Alnum, *lignum, id est, vernum*.
70 Alopecia, *passio stricturae*.
Alopus, *qui propter mercedem alapas patitur*.
Altar, *altare*.
Altar, *Prud.* Altar et impositum.
Altilis, *pasta, ab alendo*.
75 Amansit, *expectauit*.
Amasco, *amare cupio*.
Ambro, *deuorator, consumptor patrimoniorum, decoctor, luxuriosus, profusus*.
Ambus, *malcus*.
Ambusilla, *venter*.
80 Amfariam, *per amborum partes*.
Amfibulum, *birrum, villosum*.
Amfiscii, *biumbres*.
Amussis, *regula, fabrica, qua tabula diriguntur*.
Anclabeo, *vel* auricabeo, *id est, lex longobardorum*.
85 Anclena, *instrumentum ferreum forte*.

55. Breuiloquus, *agrarius, rusticus, qui colit agrum*.

57. Graeuius, *auellanae, nuces praenestinae*. Cerda *albanas nuces* tuetur. Macrobius Graeuio fauet.

58. *Albuna* ab *albicare*, *Matuta* a *mane*.

59. Ex Festo *alebria* sunt *bene alentia*.

60. Legendum, *ablegmina*, aut *absegmina* a *secando*.

61. Graeuius, *alienigena, extra nata*: Semlerus, *alica terra nata*, ex Festo.

63. Iansonius, *allustrare a lustrando*, Graeuius *ballistrare, humectare*, vt exciderit *b*.

65. Editi, *alliger*, Barthius, *gallier, gallus*, ex germanico idiomate. Legendum *aliger, gallus*, ex Sedulio lib.5. v.8.

66. Scholiastes Horatii ad lib. Epod. od. 16. *Allobroges* sunt Galli rufi.

69. Nomen *alni* apud britannos, et priscos Gallos est *vernum*, seu *verna*.

70. *Stricturae*: forte *trichorreae*, hoc est, fluoris capillorum.

71. Verius *alapus*.

73. *Prudentius*: in hymno S.Eulaliae, pag. 675. meae editionis.

74. *Altilis*: vox etiam antiquis latinis cognita.

75. In aliis glossis, *amanet, extra manet*.

76. Barthius, *amesco, amari cupio*.

77. *Ambro*, vide comment. ad Prudentium pag. 524.

78. Reinesius, *fimallus, camasus*, Cerda, *ancus, mancus*, alii, *ambus, malleus*, alii, *ambus, ambulus*, alii, *ambus, marsaleus*.

79. Graeuius, *aluus, ilia, venter*: Semlerus, *ambulus, ambulo, viator*, vel *ambibilla* pro *amphibula, birrus*.

80. Pithoeus, *ambifariam*.

81. Reperitur *amphibalum, amphibolus, amphiballus, amphimallus*. Videtur esse anceps, seu duplex vestis.

84. Varia scriptura, *andegauero, arigauero, andigaueo, arigaueo, antecaueo, andecaueo*. Ex *ante*, et *caueo* verbum componitur, quasi de rebus suis ante mortem disponere: de quo leges longobardorum.

85. *Instrumentum etc.* quod in puteos

Anconiscus, *incastrare*.
Ancuba, *seccuba*.
Ancyromagus, *genus nauigii*.
Angaria, *Auianus*, *qui agrum locat*, *vt angariam accipiat*.
90 Anger, *spatharius*, *qui angit*, *id est*, *stringit spatham*.
Angia, *ferrum buculae scuti*.
Angores, *molestias*.
Angrae, *interualla arborum*, *vel conualles*.
Anguilla, *est*, *qua coercentur in scholis pueri*, *quae vulgo Scutica dicitur*.
95 Anguipedes, *Gigantes*.
Anhelabundus, *fatigatus*.
Anilia, *amentia*, *fatuitas*.
Animaequus, *patiens animo*.
Annet, *fulget*.
100 Ansile, *scuti bucula intus*, *quae ab intus tenetur*.
Antela, *antilena*: *sicut*, Postela, postilena.
Antemalorum, *praeteritorum malorum*.
Antepedes, *obsequia amicorum*.
Antia, *ferrum in scuto*.
105 Antibiblium, *pignus codicis librorum*.
Antiblium, *pignus librorum*, *codex pro codice*.
Antigerio, *valde*.
Antigerium, *quemadmodum*, *in primis*.
Antigraphus, *Cancellarius*.
110 Antipelargosin *dicunt graeci talionem*.
Antlia, *rota exhauritoria*.
Anxiferis, *moestis*.
Apertularius, *effractor*.
Apiciosus, *caluus*, *caluaster*.
115 Apicire, *ligare*: Apicitus, *ligatus*.
Apismergis, *loca calentia aparum*.

demittitur ad hauriendum aquam. Pro *antlare* latini *anclare* efferebant.

86. Pithoeanae glossae, *ancones*, *incastraturae*, *vncini*. Sic corrigendum.

87. *Ancuba*, ex *am* circum, et *cubo*. Papias addit, *subintroducta*.

88. Scribitur etiam, *anciromagus*, *aniliromacus*, *angromagus*, *anguiromacus*, *anguiromagus*. Lib. 19. Etymol. cap. 1. n. 16. ab *ago* deriuari videtur.

89. Reinesius, *anguria*: Titianus, *Qui agrum etc.* Vt intelligatur, haec verba esse Titiani. Semlerus, *angaria*, *angararius*, *qui etc.*

90. Graeuius, *armiger*, *spatharius*. Collector glossarum legerat, *anger*.

91. Graeuius, *ancile*: sed retinendum videtur, *ancia*, *antia*, vel *angia* a graeco *ancon*, cubitus, cauum ferri in scuto, vnde *ancile*.

93. Semlerus, *anceae*, *ancea*, *anciae*, ex graeco vocabulo.

95. Iansonius, *magnipedes*: sed verum est *anguipedes*, ex carmine de Aetna.

96. *Anhelabundus*: occurrit in conciliis Hispan. Stewartius male, *anhelans*, *labundus*.

99. Forte, *annitet*, vel *ardet*.

100. Semlerus, *ancile scuti buculà intus*, *qua* (aduerbialiter) *ab intus tenetur*. Isidorus Etymol. lib. 18. cap. 12. n. 3. *scutum breue*, *et rotundum* dicit esse ancile; sed putat Semlerus, legendum esse *graue* pro *breue*.

101. Vide lib. 20. Etym. cap. 16. n. 4. *Antella etc.* Vox Plauti est *antelena*.

107. *Antigerio* pro *valde*, *oppido* dixisse priscos latinos ex Festo, et Quintiliano liquet. Origo vocis incerta penitus est.

114. Restituendum, *alopiciosus*.

115. Antiqui, *apere* pro ligare dixerunt: inde *apex*, *aptum*. Vide lib. Etym. 19. cap. 30. n. 5. *Apex etc.*, Festum, et Nonium.

116. Graeuius coniicit, *apricis mergis loca calentia*, scilicet conueniunt, ex Virgilio.

Apocrisarius, *minister Romanae Ecclesiae*.
Appia, *aestiua*, *cadens*, *temperata*.
Applare, *cochlear*.
120 Apsum, *vellus lanae*.
Aqualium, *summa pars capitis*.
Aquaticus, *hydrus*.
Arbiterium, *collectio arbitrorum multorum*, *id est*, *ipsa consensio*.
Arcarius, *dispensator*, *actor*.
125 Architriclinius, *maior domui*.
Arcites, *sagittarii*.
Arcubius, *qui cubat in arce*.
Arculis, *circulis*.
Ardalio, *gluto*, *vorax*, *manduco*.
130 Arenacia, *sicca*.
Ariae, *mortuorum puluinaria*.
Ariolator, *cocio*, *ὁ μεταβολεύς*.
Armelaus, *scapulare monachorum*.
Armillum, *crates*, *vas vinarium*.
133 Arreptitius; *ariolus*, *furiosus*.
Artemo, *instrumentum arietis*.
Artificina, *in qua artes exercentur*.
Artificem, *duplicem*, *dolosum*.
Artuatim, *membratim*.
140 Aruinulis, *adipibus*.
Arula, *craticula*.
Asciculus, *asciola*, *dolabra*.
Ascios, *exumbres*.
Aspita, *ruina*.
145 Assecla, *buccellarius*.
Assecula, *bucellarius homo*.
Assentaneum, *consentiens*.
Astarium, *vbi venduntur bona proscriptorum*.
Astraba, *tabella*, *vbi pedes requiescunt*.
150 Astrosus, *malo sidere natus*.

117. *Apocrisarius*, vel *apocrissarius* scribendum, non *apochrysarius*, vt in multis editis. Multa affert Ros-weydus in Onomast. de apocrisariis ex glossariis, aliisque scriptoribus.

119. Salmasius in not. ad Treb. Pollion. pag. 208. legendum ait *apalare*, non *applare*, aut *appalare*.

120. Rectius, *hapsum*, vt in litera H, et *agni* pro *lanae*.

121. Semlerus, *aequalium*, aut *aequitium*, aut *aequilibrium*, *summa pars scapi*: vbi trutina vertitur.

122. Semlerus, inuerso ordine, *hydros*, *aquaticus*, aut *aquaticus*, *enhydros*.

126. Reinesius, *arcitenens*.

128. Arcus in orbem coarctatur, et arcium veterum figura plerumque rotunda erat. Hinc glossa. Reinesius volebat, *arculatis*, *circulis*.

130. *Arenacia*, et melius *arenacea* differt ab *arenaria*, seu arenae fodina.

131. Vide infra *puluinceria*.

133. *Armilausa*, quasi in armos, vel armis clausa. Vide Etym. lib. 19. c. 22. n. 28.

134. *Armillum*, quod armis, hoc est, humeris deportetur. Festus, Nonius etc.

136. Semlerus, *arietem*, *instrumentum arietis*, vt ab animali distingueretur. Alii *ratis* pro *arietis*.

137. *Artificina*: sic *restificina* apud Tertullianum.

140. Vide Etym. lib. XI. cap I. n. 81. vbi agitur de aruina ex Suetonio de vitiis corporalibus. Graeuius corrigebat, *aruillis*.

141. In ara ignis fiebat.

142. Vera lectio, *astisculus*, et *ascisclus* ex *ascia*.

144. Semlerus, *adeps*, *aruina*, seu *absida*, *triuia*. Sed reponendum cum Cerda, et Ros-weydo, *aspita veruina*; hispanis *espetera*. *Spitum* est veru.

145. Etym. lib. 10. n. 16. et n. 255.

149. Nonnulli *astrabat*. Salmasius ad Aelium Spartianum pag. 5. v. 33. intelligit scalas ferreas scandendis equis, a sella pendentes. Hinc puto, hispanice dici *estribos*.

150. Etymol. lib. 10. num. 13.

Astrosus, *lunaticus*.
Atanulum, *genus vasis*.
Atta, *qui primis plantis ambulat*.
Attaminat, *inquinat*.
155 Attanabo, *genus vasis*.
Attibernalis, *vicinus*.
Aucella, *ortygometra*.
Aucones, *incantatores, vel vicini*
Auctare, *constringere*.
160 Auctionarius, *qui pluris emit*.
Auctoramentum, *ipsa res vocatur venditionis*.
Auctoratio, *venditio*. *Nam sub auctoratione sunt gladiatores, qui se vendunt*.
Augumentum, *profectus*.
Augusta, *uxor Imperatoris*.
165 Aularius, *aulicus*, *Palatinus*.
Aunicula, *auctio minor supra fundum*.
Aureax, *equus solitarius*.
Auricularius, *asculator*.
Aurorans, *illuminans*.
170 Auruginosus, *arcuatus*.
Auteritas, *antiquitas*.
Auxinium, *romanum, latinum*.

B

Babiger, *stultus*.
Babigera, *stulta*.
175 Baburrus, *stultus*.
Baccal, *in quo mortui deferuntur*.
Baccapulus, *in quo mortui deferuntur*.
Baccarium, *vas aquarium*.
Baccatum, *margaritatum*.
180 Bacchanal, *sacrarium liberi Patris*.
Bacerus, *barefactus*.

Baen,

152. Legendum, *attanuuium*, ex Festo.

153. Ex Festo. Aliter *atta* est nomen honorificum senioribus inditum. Hinc *tata* puter italis, vel contra *atta* ex *tata*.

154. *Attaminat*: legitur in versibus de ventis cap. 37. de natura rerum in nota. Alii, *usurpat* pro *inquinat*.

157. Putat Semlerus, id pertinere ad literam O, scilicet inuerso ordine, *ortygometra*, auicella, aucella. Vide Etym. lib. 12. cap. 7. num. 65.

158. Fortasse, *aucones*, *incastraturae*, *uncini*.

161. *Ipsa res*; scilicet pretium venditionis. Ex Breuiloquo *auctoritio* dicitur illud, quod additur rei mensuratae, quum venditur. Fortasse huc pertinet, quod n. 163. additur, *augmentum*, *profectus*. Vide num. 166.

166. Verum videtur *auctiuncula*. Alii editi, *aunicula*.

167. *Equus*: Graeuius *eques*. Vide Festum.

170. Confer lib. 4. Etymol. cap. 8. num. 13. *Icteris etc.*

171. *Auteritas*: lege, *anteritas*.

172. *Auxinium*: legendum videtur, *ausonium*.

173. 174. 175. Hae tres voces eodem pertinent. Scriptio varia est, *babosus*, *babugus*, *babustus*, *babucus*, *baburus*, *baburrus*. Vide lib. 10. Etymol. verbo, *baburrus*. Barthius lib. 19. Aduersar. c. 8. huiusmodi glossas *copiae bonarum rerum cornua* dicit esse: sed hoc loco putat legendum, *babuinus*, quod italis simiam significat facetiorem.

176. 177. *Baccal*, *baccaulium* in Pithoeanis, et *baccapulus*, eadem vox. Consule Ducangium.

178. Forte, *bacchar* a Baccho. Inde germanicum *becher*, et italicum *bicchiere*. Pro *vinarium* minus recte alii *aquarium*.

179. *Bacatum*: ita scribendum à *baca*, gemma, non *baccatum*.

180. Semlerus *sacrum* pro *sacrarium*: alii *sacra ritu*, vel *sacra rituum*.

181. Coniiciunt aliqui, *babiger ba-*

Baea, *est lamina auri ab aure ad aurem, qua familiares regum vtebantur. Ornamentum colli ex auro, et gemmis, quod alio nomine torques potest dici.*
Bagario, *orceoli genus.*
Balastrum, *balneum.*
185 Baldiosus, *affabilis.*
Balio, *manus, palma.*
Balteat, *cingit.*
Bambes, *arena.*
Bambis, *aranea.*
190 Banadola, *lectus, qui in itinere fertur. In alio Gloss.* Baniola.
Barbarica, *opera de auro.*
Barbarica *opera, subtiliter ornata.*
Barbastereli, *duribuccius.*
Barbatus, *operarius, intimidus.*
195 Barbustinus, *homo, qui fert barbam plenam porriginis.*
Barcanda, *concha aerea.*
Barciae, *barbari.*
Bargines, *fortes in bello.*
Barria, *regula, norma, rubrica.*
200 Barrigenae, *peregrinae.*
Barto, *genus organi.*
Baruo, *barunculus.*
Basilides, *palatinus homo*, ἀνὴρ τῆς βασιλίδος, *id est, de aula regia.*
Bassatum, *terrae hiatus.*
205 Bassus, *crassus.*
Bassus, *pinguis, obesus.*
Basterna, *tecta manualis.*
Batiotica, *patera.*
Batinius, *rusticus, agricolanus.*

ro, *fatuus*, vel *bauerus, baro, fatuus*.

182. Ex Breuiloquo, *bahen graece, corona latine dicitur*.

184. Retinendum *badastrum* ex Ducangio.

185. Legendum *blandiosus* ex Pithoeanis, et Ducangio.

186. Reponendum videtur *bola*, seu *vola*, quae est palma manus: et ita legit Salomon Constantiensis. Barthius in *balio* vocem germanicam agnoscit.

188. Iansonius, *bamber, aranea*, ex germanica lingua. Non placet Semlero.

190. Vide lib. 20. Etym. cap. XI. num. 2. *Baionola etc.*, vel vt aliqui malunt, *baiulona*. Alii, *bariola*: italice, *barella*.

191. *Barbaricarii* dicebantur, qui auro, et filis varias figuras acu exprimunt.

193. Semlerus, *barbasterilis*, seu *sterilibarbis*; et reiicit Iansonium, qui vult *puribuccius* pro *duribuccius*.

194. Semlerus, *barbaricus, operarius* (hoc est, *acu pictor*). *Barbatus, intimidus*.

195. *Porriginis*: sic Cerda. Editi, *prorisinis*.

196. Forte, *bascanda*. Vide *Cander* lit. C. Pro *aerea* alii malunt *vrna*. Nonnulli scribunt, *bascauda*.

197. et seqq. *Barciae, bargines*, et *barrigenae* a *barone* venire aliqui putant. Alii a *barbaris*, et legunt *barcines*, seu *barsinae* pro *bargines*.

198. Suspicabatur Semlerus, *barria* esse a *barro*: nam de elephantis dentibus regulae istae conficiebantur.

201. Forte, *barbiton genus organi*.

202. *Barbo* potius legendum pro *baruo*: et sic Pithoeana. Sunt duo nomina piscis.

204. *Bassatum* pro humili, et depresso accipit Reinesius. Goesius coniicit, *fossatum*: alii melius, *barathrum*.

207. Intelligitur *basterna* esse lectica, tecta *manualis*, quae manibus fertur, vel *mannalis* quae portatur a *mannis*.

208. Alii, *botiola*, alii *batiaca* ex graeco. *Baccer*, vt ait Barthius, Germanis pateram denotat.

209. Pro *batinius* alii coniiciunt *balinius* ex *balia*, seu *ballia*, praedio rustico, alii *bestangarius* ex *angariare* bestias, alii *pastinus* ex *pastinare*, colere.

210 Batis, *nomen serpentis*. .
Batus, *genus oleris*.
Baucatem, *gellonem*.
Bellicerpa, *quoddam genus ludorum cum armatis*.
Belluus, *moribus bestiarum*.
215 Belues, *egestas, quia solet contingere per vastationem*.
Bene linguatus, *eloquens*.
Bestemiae, *Troiae*.
Bestiarius, *venator bestiarum*.
Bestiones, *tiraces*.
220 Bibitor, *potator*.
Bibleis, *duplicibus linteis*.
Bibliothecarius, *qui codices secat*.
Bibuscus, *morsus bestiarum*.
Bidellium, *aqua ex vesicis de vlmo confecta, et proficit ad vulnera in corpore medenda*.
225 Bidens, *anchora*.
Bifax, *duos habens obtutus*.
Bigera, *vestis gufa, vel villata*.
Billa, *iumentum, asinus*.
Biluus, *morbus bestiarum*.
230 Bimaritus, *iterum maritus*.
Biplex, *duplex*.
Biplicitas, *duplicitas, alterplicitas*.
Birrus, *rufus*.
Bistimiae, *Trullae*.
235 Bitidum, *informe*.
Biuira, *secundo coniux*.
Blandiosus, *affabilis*.
Blato, *cubicularius, hospitalarius*.
Blenones, *puditi hircorius*.
240 Blini, *tetri*.
Blitea, *stulta*.
Bobinatores, *inconstantes*.
Boeter, *verum, veranum*.
Boia, *torques damnatorum*.
245 Bolonae, *ipsi cetarii, qui diuersa genera piscium emunt*.

210. *Serpentis*: Semlerus coniiciit, *piscis*.

213. *Cum armatis*: forte, *cum armis*. Vide Festum, *bellicrepa armilustrium*.

214. Ad hanc glossam fortasse restituendae aliae duae infra, *bibuscus*, et *biluus*.

215. Legendum, *bellues*: vel a *bello*, vel a *belluis*.

217. et seqq. Semlerus coniicit, *Bistonia, Thracia*. *Bistones thraces*. *Bistoniae, thraciae*. Fauet Salomon Constantiensis.

222. *Secat*: reponendum, *seruat*. Semlerus mallet, *tegat*, ex etymologia *thecae* lib. 6. Etymol. cap. 3. num. 1.

224. Confer lib. 17. Etymol. cap. 8. num. 6. *Bdellium*.

227. Forte huc spectat glossa paulo post *birrus, rufus*, et pro *gufa* legendum erit *rufa*. De *birro, byrrheo*, aut *byrreo* multa Ros-weydus in Onomastico. Becmanus obseruat, *birrum*, et *burrum* dici rubentem cibo, vel potione, vnde ebrios hispani *borrachos* appellant. Semlerus pro *bicerra* intelligit *bicirra*, cirros vtrinque habens.

228. et 229. Mutandum *i* in *e*, *bellua, belluus*.

234. Corrige ex dictis n. 217.

235. Forte *biuidum*, aut *biuium*, *biforme*.

238. Semlerus tentabat, *blato* (id est, *blatero*) *cupidiloquus, blaterarius*.

239. In Excerptis Phithoeanis recte, *putidi hircosi*. Iansonius volebat, *pudendum hircorum*.

240. Pro *blini* repone *blenni*.

241. *Blitum* est olus vile: Etymol. l. 17. c. 8. n. 15. Semlerus mutat *stulta* in *lutea*.

242. Confer Festum, et Nonium.

243. Semlerus coniicit, *ber* (pro *ver*) *vernum, verinum*. Hispanis aestas *verano* dicitur.

245. Vide, num legendum, *balaenarii, cetarii*:

Bombum, *sorbellum*.
Bombycinare, *purpuram facere*.
Bombycinatores, *purpuram facientes*.
Bona caduca, *quibus nemo succedat heres*.
250 Bona caduca, *res damnatorum*.
Bortanea, *tecta manualis*.
Bostar, *locus, vbi stant boues*.
Boteonem, *iuuenem*.
Botriones, *latices*.
255 Brantia, *vel* Branzia, *tenuis auri lamina*.
Brasbrat, *lucubro*.
Breuigerulus, *qui breue gerit*.
Brj . . . *de tesseris*.
Britanium, *marmoricum*.
260 Britanniaca, *flos, qui in sinua nascitur*.
Broia, *vlua marina*.
Bromosa, *immunda*.
Brumalia, *resinosa plauia*.
Brumosus, *annosus, resinosus*.
265 Brunda, *solida*.
Brustum, *materiae genus*.
Brutus, *gurdus*.
Bubis, *barba*.
Bucco, *garrulus, quod ceteros oris loquacitate, non sensu, superet, rusticus, stultus*.
270 Bucinaria, *voces*.
Buceta, *pascua*.
Bucita, *pascua, vbi cientur boues*.
Bucula, *pascua*.
Buda, *historia*.
275 Buda, *ornamenta regalia, vel camelorum*.
Bullae, *stramenta regalium camelorum*.
Bullum, *baculum pastoris*.
Burbalia, *intestina*.
Burga, *cloaca*.

246. *Sorbellum*, scilicet *Sorbitium* medicinae bombos, seu crepitus ventris cientis, vt Semlerus interpretatur. Adisis Barthium col. 768., et miscellaneas obseruationes ab eruditis britannis coeptas vol. 2. tom. 2. pag. 301.

251. Emenda *basterna*: de qua supra.

252. Versus Abbonis, *Efficitur bostar Germani antistitis aula*.

253. Forte, *boethon*, quod graece iuuantem sonat.

256. Semlerus haud inepte putat, ex *lucubro, lucubras, lucubrat*, seu, vt scribi solet, *lucubro, bras, brat*, aliquem annotasse *bras, brat lucubro*, inuerso ordine.

257. Forte, *Prytaneum marmoricum* addito *deambulatorium* ex Papia.

260. Alii, *britannica*: pro *sinua* alii *silua*, alii *Frisia*, alii *insula*, hoc est, Britannica.

261. Constantiensis, *broca bellua marina*.

262. 263. 264. *Bromosus, bramosus, brumosus* ex multorum sententia non differunt. Pro *resinosa, resinosus* Semlerus vult *hiemosus, hiemosa*. Adisis Ros-weydum.

265. Rutgersius, *bruta, stolida*, Barthius *grunda*, et Iansonius *bunda*, ex idiomate germanico.

266. Pithoeus, *bruscum*, aceris species.

268. *Bubis*; vel scribendum est, vel intelligendum *pubis*.

270. Forte, *bucinari a voce*, vel *bucinariae voces*, vel *bucina vocina*.

273. Barthius, *bucula*, Semlerus ex *buceta* corruptum putat.

274. Ros-weydus *storea*, vel *storia*. Barthius *bugia* (italis fabula) *historia*.

275. *Buda*: forte, *buclae*, vel quod sequitur, *bullae*.

277. Graeuius, *bacillum, baculum*. Martinius *bullatum, baculum*. Semlerus *baclum*, vel *bullum* contractum dicit ex *bucolion*.

278. Breuiloquus, *burgulium, crinis genitalium*. An ergo *burgulia*? an *buris, bura stiua*, pars aratri?

279. *Burga*: alii, *burda*. Vide num. 409.

280 Burgones, *caulas*.
Burgos, *castra*.
Bursa, *cloaca*.
Bustantes, *sepelientes*.
Busticeta, *sepulcra in agro*.
285 Bustuarius, *qui corpora comburit humana*.
Butis, *stella cometes, quae quasi comas habet*.
Butum, *imbutum, imbuendum*.
Buuinare, *sanguine inquinare mulieris menstruae*.

C

Caballarius, *alaris*.
290 Caballus, *cabo equus*.
Cabo, *caballus, sonipes equus*.
Cadax, *claudus, qui saepe cadit*.
Caducarius, *ad quem pertinent, quae cadunt defuncto aliquo, cui non est, qui succedat*.
Caeca vestigia, *ratione carentia*.
295 Cadurda, *labra pudendi muliebris, vel sponda lecti*.
Caeruleus, *bestia marina*.
Caerulus, *viriatus*.
Calabri, *versus obscoeni*.
Calabris, *ventis siccis*.
300 Calator, *minister sacrorum*.
Calces, *gallicae militum*.
Calcitio, *rusticus, eo quod dure calcet*, Plaut.
Clamat, *siquid videt ad se ire calcitionem*.
Caldicum, *foris deambulatorium : quod et* petibulum *dicitur, et iterum*.
305 Calestra, *genus mitrae*.
Caletra, *vbi vespae nutriuntur*.
Callas, *fabrorum foramina*.
Calles, *viae tritae pecorum vestigiis*.

282. Lege, *burca*.

286. Nonnulli sic distinguunt, *butis, bootes, stella. - - Cometes, quae etc.*

289. Pro *alaris* alii *sellaris*, alii *alacris*, alii retinent *alaris*, hoc est, eques, qui alas in exercitu constituebat. Semlerus legit, *Caballarius, allaris*; hoc est, *caballarius caballaris*.

290. Barthius, *caballus, capo equus*, hoc est, castratus.

292. Infra *catax* eodem sensu.

294. *Ratione* : forte *reditione*.

295. Ita fere Breuiloquus : scribe, *cadurca*.

296. 297. *Caerulus* : alii, *caeruleus*, alii *cetus*. Ad colorem quod attinet, *cerulaeum* est viride sub nigro, vt est mare. Vide Differentias verborum tom. 5. n. 115., et alias Differentias inter appendices tom. 7. num. 173.

298. Semleri coniectura est, *calabri, hydri obscoeni* : quibus Calabria abundat.

299. Constantiensis, *flabilis, ventis siccis*. Hinc fortasse corruptum *calabris*: nisi legas, *cantabris, vexillis, signis*.

300. Calatores populum praecipue ad sacra conuocabant a graeco *calo*.

301. Alii *caliges, gallicae militum*: alii, *caligae, calcei militum*. Vide l. 19. Etymol. cap. 34. n. 2. et 12. Semlerus, *calones, galearii militum*.

302. Alii, *calcitro*, etiam apud Plautum.

304. Plerique, *chalcidicum . . . quod et peribulum*, pro moeniano, seu proiecto. Semlerus, *calcicum* (a *calx*), *quod et periculum dicitur, et caterium* (pro *quaterio* a *quater*), quia eminentiae aedificiorum. tutelares pericula dicebantur, et erant figura quadrata. In Pithoeanis additur *canadium* pro *cauadium*, seu *cauaedium*.

305. Forte, *calystra* e graeco.

306. Scribendum videtur *calleta*, a *calle*.

308. Iansonius, *scalle, fabarum pu-*

Callicularium, *medium aestatis, vel hiemis*.
310 Callithrix, *simul producta barba*.
Callorus, *malitiosus*.
Calones, *galearii militum*.
Calonica.
Calpes, *geleae militum*.
315 Caluitio, *memor*.
Calutor, *minister sacrorum*.
Camasus, *amfimallus*.
Campiones, *gladiatores, pugnatores*.
Campsat, *flectit*.
320 Canaua, *camea, post coenaculum*.
Cancellat, *concidit, batuit*.
Cancer, *forceps*.
Candes, *vasa fictilia*.
Candomina.
325 Canier, *leuo*.
Cantabulum, *stabulum*.
Cantricula, *fucus*.
Caparcus, *pistor*.
Capite census, *coronam qui in capite gerit*.
330 Capite census, *taxatio possessionis*.
Caplum, *funis*.
Caprioli, *botriones, latices*.
Capsis, *galea de corio*.
Captentula, *captio*.
335 Captura, *deceptio, vel locus piscosus: et vbi sedet actuarius, qui balneare exigit*.
Carabus, *parua scapha ex vimine, et corio*.
Cardulum, *membrum feminae*.
Carinantes, *illudentes*.
Carissa, *lena vetus, et litigiosa*.

tamina: Semlerus, *calles crabronum foramina*.

309. Reinesius, *canicularium*.

310. Lege, *simia* pro *simul*, vt in Excerptis Pithoei. Vide Etymol. lib. 12. cap. 2. n. 33.

311. Martinius, *maculosus* pro *callorus*: Semlerus, *callosus*.

312. 313. Vegetius l. 3. c. 3. *Calones, quos galearios vocant*. Melius *calearios*. Hinc *calonica*; forte addendum *seruitia militum*.

314. Vide *calces* n. 301. Alii legunt *calbei*, aut *galbei*; alii deducunt a *calones*.

315. *Caluisio*: forte, a *calator*, *minister*.

318. Salmasius in Lampridium p. 132. obseruat, *campum* locum esse, in quo exercentur milites, et in quo proelium committitur. Hinc *campiones*. Scioppius in Infamia Famiani pag. 1. Famianum Stradam inepte reprehendit, quod *campum* ad locum pugnae retulerit; et in limine ipse offendit.

320. *Canaua*: vtuntur hac voce Ennodius, et S. Augustinus; inde itali *caneuaro*. Pro *camea* repone *camera*: alii volunt, *cama*, aut *chama*, aut *cauea*.

321. Graeuius, *cancellat, inducit, expungit*.

323. Forte *bascandae* pro *candes*.

324. Alii, *condamina*. Corruptum videtur ex *canda, bascanda*.

325. Martinius, *canis, leno*. Semlerus, *ganeo, leno*, vel *canities, albedo*.

326. Pro *cantabulum* legendum *catabulum*.

327. Forte *craticula, focus*.

332. Graeuius, *bicornes, latices*.

333. Legendum, *cassis*.

335. Semlerus diuidit, *et vbi aues sedent*. - *Captuarius, qui balneare exigit*. Pretium balnei, lenocinii, et cuiusuis ministerii sordidi *balneare* dicebatur. Asse aereo constabat lauatio balnearis, exceptis pueris, ex Iuuenale, *qui nondum aere lauantur*.

336. Adisis Ducangium, et Etymol. l. 19. c. 1. n. 26.

338. *Carinantes*: vel a *carina* dicti, vel a *Caria*, vel a *carere*, vel a *caries*. Vide num. seqq.

339. Hinc forte itali, *carogna*.

sa : *ancilla dolosa*, *fallax*.

240 Carrio, *diuido*.

Cartilagini, *lardo bradone*.

Casona, *acus*, *qua mulier scalpit caput*.

Casorum, *vetustum*.

Cassatur, *castratur*.

345 Cassiculum, *rete*, *iaculum*.

Cassidilis, *pera*, *marsupium*.

Castiferum, *qui flagellum portat*.

Castipulum, *mensa quadrata*.

Castorinum, *vebrinum*.

350 Catadocta, *multorum cantica*.

Catamaiti, *ergastulum*.

Catamontem, *caeli aspectum*.

Cataplus, *aduentus nauis*.

Catasta, *eculeum*, *genus poenae*.

355 Catasta, *lectus ferreus*.

Catax, *claudus*, *coxus*.

Cateruarius, *qui in cateruas populi est*.

Catomain, *ergastulum*.

Catricula, *fucus*.

360 Cauillator, *mendator*, *calumniator*.

Caules, *cancelli tribunalis*, *vbi sunt aduocati*.

Caupilus, *nauicula breuis*.

Caupulus, *nauis*.

Cauriones, *festa*, *officia*.

365 Causarius, *litis amator*.

Causarius, *reus*.

Cautos, *sacerdos*.

Cautumne, *citanae*.

Cecua, *noctua*.

370 Cecuma, *noctua*.

Censitores, *agrimensores*.

Ceptio, *commercio*.

Cerachi, *nauium funes*.

Cerealis, *qui ad sacra stat*.

375 Cerniculi, *catamites recrementorum*.

Cernuare, *praecipitare*.

Cernulus, *in capite ruens*.

340. Graeuius, *carpo*; Semlerus, *careo*, quod est, *diuido lanam* : vnde *carminari*.

341. *Bradone* : forte, *brodone*. *Lardum* fuit cibus mollior iusuli in modum : et italis *brodo* iusculum est. Alii deducunt ex germanico *braten*, certa lardi specie.

342. *Cason*, *casonis* : inde postea *casona*.

343. Pro *casorum* legendum *cariosum*, vel *cascum*.

347. Alii, *caestiferum*. Vulcanius, *cistiferum*, *qui cistellam portat*.

348. Apud Varronem, *cartibulus*.

349. Lege, *bebrinum* : fiber *beber* etiam dicebatur.

350. Distinguendum, *cata*, *docta*. Pro *multorum cantica* alii *mulierum*, omisso cantica. Alii addunt, *cata docta*. - *catalecta*, *multorum cantica*.

351. Forte, *latomia*, *ergastulum*.

352. Diuide, *cata montem*, hoc est, iuxta montem. Sic *cata Lucam etc.*

357. *Cateruas* : melius *caterua scilicet populi est*.

359. Emenda, *craticula*, *focus*.

360. Pro *mendator* Graeuius *mendax*, vel *mentitor*.

361. Melius *caulae* : nam septa tribunalis instar canlarum erant.

363. Gellius l. 10. cap. 25.

364. Semlerus ex Festo, *cauiares hostiae*, *sacrificia*.

367. *Cautos* : alii *cautus*, alii *castus* : malim *custos*, scilicet templi.

368. Semlerus vult, *lautumae*, *lautomiae*, vt secundum verbum sit varia lectio. Vide n. 358.

370. Festus, *cicuma*.

372. Melius, *commercium*. *Ceptio* etiam verti posset in *captio*.

373. Rectius *ceruchi*, qui sunt antennae, vel antennarum funes, aut cornua.

375. Semlerus, *cerniculi excrementorum*, deleto *catamites*.

Ceruida, *lignum, super quod ducitur taratantara.*

Cessiosus, *qui saepe cedit.*

380 Cessit, *nupsit.*

Cetes, *oues, aues.*

Charaxatis, *scriptis.*

Choraula, *princeps chori ludorum, quo nomine potest dici totus chorus.*

Choreis, *ballationibus.*

385 Ciccum, *mali granati membrana.*

Cidones, *puerorum amatores.*

Cilindrum, *semicolumnium.*

Cima, *cocumula.*

Cinnes, *cinni.*

390 Circat, *circumuenit.*

Circellio, *monachus per cellas vagans.*

Augustinus.

Circiliones, *falsi anachoretae.*

Circio, *pars inter Aquilonem, et Occidentem.*

395 Circitorum, *circantium.*

Circulator, *qui fumat.*

Cirrus, *cirritus, cirritudo.*

Citaxus, *similis taxo.*

Citenae, *cautumniae.*

400 Citix, *pirata.*

Ciuica, *ciuem facit.*

Ciuitare, *ciuitatem colere, vel ciuem facere.*

Clacindex, *concha.*

Clamnum, *clarissimum.*

405 Clanculare, *occultare, palliare, subacellare.*

Clanculat, *celat, abscondit.*

Claredines, *claritudines.*

Claudire, *claudicare.*

Clauia, *borda.*

410 Clauosum, *inaequale.*

Clibanarii, *quasi tunici ferrei.*

Clingit, *eludit.*

Clipei, (clypei) *vbi imagines proponuntur.*

Clitellae, *cretellae.*

415 Cliuior, *nobilior.*

Cloaca, *burca.*

378. Alii, *cernicula* pro *ceruida*, aut *cernida*. Catholicon: *Taratantara est instrumentum, quo farina colatur etc.*

380. *Cessit*: intellige *Titio, nupsit.*

381. Minus bene *celes* in Excerptis. *Oues, aues* fortasse non sunt glossae: Latinus interpres Bibliorum, *cetes, oues, aues* subiecta Messiae esse dixit. Inde id sumptum putat Semlerus.

383. *Quo nomine etc.* Haec falsa. Excerpta, *choraula, iocularis.*

386. Cretenses puerorum amatores erant, et *cydones* dicebantur.

388. Scribitur *cyma*, vel *cuma*, et *cumula.*

389. Semlerus, *cincinni*, sine interpretatione.

391. 392. 393. De monachis *circumcellionibus* vide lib.2. de officiis cap. 16. Augustini nomen interiectum est, vt indicetur, eum de circellionibus agere.

394. Melius, *circius*: vide cap. 37. de natura rerum n. 1.

395. Vegetii est *circitores* circumeuntes.

396. In Excerptis *fumat*, fumos vendit. Semlerus, *funat*, hoc est, funes scandit, funambulus.

397. *Cirritus, cirritudo* voces a *cirro* deriuatae, non glossae.

398. *Citaxus*: forte, *ceu taxus.*

400. *Citis*: repone, *cilix.*

401. *Ciuica*: lege, *ciuitat*, seu *ciuicat.*

404. Graeuius, *clarissimatum*, qui est honor clarissimorum pro *clamnum*: alii ex Papia *clarimum* contracte.

405. Pro *subacellare* legendum *subcelare*, vel *seu celare.*

409. *Borda*: inde *bordare* hispanis, et gallis; romanis *laticlauia*. Alii, *cloaca, burca*. Vide num. 279.

412. Pro *eludit* alii *claudit*, alii *excludit.*

413. Vide Differentias verborum.

414. Forte, *cletelle* pro *cretellae.*

415. *Cliuior*: immo *cluior.*

Cloes, *pluuia, vel nauigium*.
Cuios, *tortiones, indecentes*.
Coactores, *argentarii*.
420 Coarcuatio, *concameratio, coniunctio arcuum*.
Cocio, *arilator*.
Cocistro, *praegustator cocinae*.
Cocula, *ligna arida, vel vasa aerea*.
Cognitor, *a conoscenda causa dictus, vel executor curiosus*.
425 Cohibentia, *conclusio*.
Cohibuli, *concordes, coniuncti*.
Colifarius, *bos operarius*.
Colimbus, *locus, vbi mundantur vestimenta*.
Colitor, *dominus fundi*.
430 Collegarius, *vnus ex collegis*.
Collianorum, *publicanorum, vel impiorum*.
Collybum, *καρμάτιον*.
Colume, *sa um*.
Columes, *saluos*.
435 Comat, *frondet*.
Comitare, *loqui in conuentu, eundo, redeundo, ambulando*.
Comites, *socii*.
Comitiae *dicuntur tempora bonorum; quando dant honores, item, vbi milites sunt*.
Comixius, *verbosus, loquax*.
440 Comma, *breuis dictio*.
Commanipularis, *conscius, collega*.
Commatibus, *disciplinis*.
Commaticus, *versificator*.
Comminando, *intentando*.
445 Commolunt, *dentibus comprimunt*.
Commulcare, *complodere*.
Commulcat, *conculcat*.
Communicarium, *partiarium*.
Comodia, *hostiaria*.
450 Complex, *qui in vno peccato, vel crimine alteri est applicatus ad malum, ad bonum vero numquam dicitur*.
Concibiones, *quaedam stellae quae*

417. Semlerus, *cloiae, vel claiae nauigia*: al. *clues polles*.

418. Alii a graeco *cnyos, scabies*: alii, *cinnus*, vel *cincinnus*, et *torti crines* pro *tortiones*.

419. Graeuius coniungit voces, *coactores argentarii* sine glossa.

421. *Arilator*, et *cocio* dicitur a Festo, qui sequitur merces, ex quibus quid cadens possit lucri tollere, et qui in vendendis, emendisque mercibus tarde peruenit ad iusti pretii finem.

422. Forte, *cocistrio*. Is *tabernarius* alibi dicitur. Culina hispanis est *cocina*.

425. Ducangius coniicit, *conniuentia, collusio*. Semlerus retinet, *cohibentia* ; *conclusio*.

426. Forte, *cohibiles*, a *cohibendo*, vel *conniuuli* potius a *conniuendo*; vel retinendum *cohibuli* a *cohum*, iugum.

427. Reinesius, *colipha*, *cibus operarius*.

428. Scribendum *colymbus* pro *colimbus*. Pro *locus* melius esset *lacus*. Vide comment. ad Prudentium Peristeph. hymn. 12. v 36.

431. *Collianorum*: al. *collybariorum*: al. *teloniarorum*.

433. 434. Forte, *incolume, incolumes*.

436. Rectius, *comitiare*.

438. Pro *bonorum* Graeuius *honorum*.

439. *Commixius*: al. *comitiosus* a *comitiari*: al. *comiosus*: al. *curiosus*.

442. 443. *Disciplinis*: Semlerus: *descriptiunculis*. Commata sunt interpunctiones.

449. *Hostiaria*: hinc italice *hosteria*, diuersorium.

450. *Numquam*: hoc est, fere numquam.

quae per astrologiam concipientibus aptantur.
Conciliabulum, *vbi plures sui iuris sedent.*
Conclassare, *conclamare.*
Conclassare, *coniungere classes.*
455 Concubium, *pellicatus.*
Condiarium, *aerarium.*
Conditura, *impensa.*
Condones, *gladiatores.*
Confarreatio, *consacrorum communicatio.*
460 Confarreatus, *consociatus.*
Conferentia, *collatio.*
Conferiatus, *sociatus.*
Conferui, *cognoui, comperi.*
Confida, *dubitator.*
465 Conflatim, *copulatim, contexte.*
Conforaneus, *vnius fori.*
Confragmentum, *simul rugosum, vt mons.*
Coniecit iaculum, *augmentauit.*
Coniuoli, *concordes, iuncti.*
470 Connixa, *partu liberata.*
Consaepe, *vt adsolet.*
Consipit, *saporem habet.*
Consponsores, *alterutri fidem dicentes.*
Contra foedus, *contra pactum.*
475 Contribules, *consanguinei, quasi ex eadem tribu.*
Contribuni, *consanguinei, parentes.*
Contumia, *contumelia.*
Coraula, *iocularius.*
Corimbata, *nauis.*
480 Corugio, *puer: est ludus, quando prouerbia dicunt.* Alibi igitur: *coragium pars est in ludis, quando prouerbia dicuntur.*
Coruscatio, *vibrat hiems.*
Cracat, *cracerrat.*
Cracentes, *graciles.*
Craccrat, *cracat.*
485 Crea, *stercus, spurcitia, vnde* excreare *dicimus, spurcitias eiicere.*
Creagras, *tridentes.*
Crebro, nis, *porca, terra inter duos sulcos eminens.*
Creditaria, *cameraria.*
Creditarius.
490 Crematum, *collybum.*
Cremutium, *holocaustum.*
Creporem ferri, *sonum catenae.*
Crepundiis, *initiis.*
Cretellae, *clitellae.*
495 Cristatus, *honestus, decens.*
Cruminat, *ruminat.*

452. Etymolog. lib. 6. cap. 16. n. 12. explicatur, quid sit *concilium*. Pro *sui iuris* forte *vnius iuris*, aut *sub iure*.

458. *Condones*: Semlerus, *campiones*.

459. Lege, *sacrorum*, vel *consociatio, sacrorum communicatio*.

462. *Conferiatus*: al. *conferreatus*.

463. *Conferui*: Semlerus, *comperui*.

464. *Confida*, vt *aduena*, *incola scriba*. Semlerus, *conuicia*, *viciator*: id est, *conuiciator*. In aliis lexicis, *dubitator, diffida*.

467. Graeuius, *confragosum*, *simul fragosum, vt mons*. Semlerus pro *confragmentum* coniicit *confrages montium*, scilicet sunt, omissis aliis.

468. Lege inuerso ordine, *amentauit* (pro *augmentauit*) *coniecit iaculum*.

469. Supra, *cohibuli*.

480. *Corugio*: forte, *coragium*.

481. Melius *vibrans*: vel *vibrat hiems*, *coruscat*.

482. Infra, *cracerat*.

487. Festus: *Porcae appellantur rari sulci; nam crebriores sulci limi vocantur*. Hinc putat Semlerus, glossam, *crebro etc.*, confictam fuisse.

491. *Cremutium*: *crematium*, vel *crematum*. Martinius *hypocaustum* pro *holocaustum*.

494. Supra, *clitellae*.

Crustaria, *taberna*, *a vasis crustatis*.

Cubio, *masculus*.

Cucier, *Fonticum sacerdos*.

500 Culina, *latrina*, *secessum*.

Culit, *vehementer percussit*.

Culleus, *tunica ex sparto in modum crumenae facta, quae liniebatur a populo pice, et bitumine, in qua includebantur parricidae cum simia, serpente, et gallo : insuta mittebatur in mare : et contendentibus inter se animantibus, homo maioribus poenis afficiebatur*.

Culpa piabunt, *peccatum soluent*.

Cuma, *poma siluestria*.

505 Cumerus, *vrbanus*.

Cuppes, *fastidiosus*, *cupidus*.

Curagulus, *id est*, *curiosus*, *curaculus*, *curiosus*.

Curcilla, *oppilago*.

Curio, *sanguis*.

510 Curustus, *magnus*.

Cusire, *consuere*.

D

Dalmata, *vestis sacerdotalis candida*, *cum clauis purpureis*.

Dalum, *minimum velum nauis*.

Damnatitius, *dedititius*.

515 Damus, *foenerator*.

Datitius, *latinum non est*, *sed* Dedititius *is est* : *si barbarus dedat se romanis*, *dedititius is est*.

Datiua, *donatiua*.

Decalco, *dealbo*.

Decentarius, *promptus*, *paratus*, *ingeniosus*.

520 Decluere, *decorari*.

Decardo, *occupatio*.

Delticus, *literatus doctor*.

Demundinat, *omnibus notum facit*.

Depalata, *manifestata*.

525 Depanare, *dilacerare*.

Deplicare, *decedere*, *deuitare*.

Depubis, *porcus sugens q* . . . *a setis*.

499. *Cucier* : repone, *curio*.

502. Vide comment. ad Prudentium pag. 1016. et not. Lebruni ad Lactant. lib. 3. cap. 4.

504. *Cuma* : lege, *corna*.

505. Alii, *camerus*, *curuatus* : al. *comis*, *vrbanus*. Semlerus ex Festo, *cumerus*, *vannus*.

508. Vide infra *oppilago*, *curcilla*.

509. *Curio* : immo *cruor*.

510. In Excerptis *coruscus*. Cerda, *grossus*, vel *crassus*. Alii *ceruses*. Alii ex Festo, *cerus*, *manus*.

511. *Cusire* : ita hodie itali. Alii mallent, *cusuere*, aut *cossuere* pro *cusire*.

512. Graeuius, *dalmatica*.

514. 515. 516. Graeuius *damnatitius*, *dedititius*, *addictus foeneratori*. *Datitius latinum non est etc.*. Semlerus, *damus* (corrige, *danista*) *foenerator*. *Datitius*, *dedititius*. *Datitius latinum non est etc.*

519. Melius, *dicentarius*, a *dicendo*.

520. Restitue, *deglubere*, *decoriare*.

521. Graeuius *distentio*, *occupatio*. Semlerus, *decurio*, *optio*.

522. Becmanus *delticum literatum* dici putat ab hebraeo *daleth*, tabula, pagina libri.

526. *Deplicare* : contraria significatione *applicare*. Semlerus existimat, interpretationem deesse pro *deplicare*, et incipere aliam glossam, *decedere*, *deuitare*, seu de vita excedere. Sic melius esset, *deuitare*, *decedere*.

527. Festus, *qui prohibitus est pubes fieri a setis*. Breuiloquus, *quasi deorsum a setis*.

Derarat, *torpet*, *frigidum est*.
Desiduus, *ignauus*, *impiger*.
530 Desolanus, *subsolano*.
Destitudo, *destructio*.
Destricare, *consummare*.
Detectus, *agitur modo*, *id est*, *probatio fit tironum*.
Deuibiae, *vigiliae vulgo paleae mulieris*.
535 Deuirginat, *corrumpit*.
Deuoratores, *ambrones*.
Deuoto, *accuso*.
Dextralia, *brachialia*.
Dialapis, *constitutum imperatorum*.
340 Diale, *diurnum*, *meridiale*.
ex Diametro annus sumptus, *hoc est*, *non a principio signiferi*, *sed a medio*.
Diaria, *cibus vnius diei*.
Diaria, *quotidiana salaria*.
Diatim, *de die in diem*.
545 Dictatorius. *Ex dictatore*.
Didatim, *diuisim*.
Diditum, *percrebatum*, *diuulgatum*.
Diennium, *biennium*.
Diescit, *dies fit*.
550 Diet, *nunc dies fit*.
Diffarreatio, *dissolutio inter virum*, *et feminam*.
Differentior, *eminentior*.
Diffitiscit, *dissoluitur*.
Dilargus, *multum donans*.
555 Dimus, *bimus*.
Dinidor, *malus odor*.
Diplomatarius, *duplicator*.
Diplomum, *gubernatum*.
Diptycha, *tabellae*, *quas ferimus*.
560 Dique, *denique*.
Diribere, *dinumerare*.
Diribitorium, *locus contubernii*.
Discipulati, *edocti*.
Discussor, *examinator*.
565 Disdonat, *diuersa donat*.
Disgrex, *segregus*.
Dispecatis, *decoriatis*.
Displatidus, *morosus*.
Dispunctores, *qui dona militibus erogant*.

528. *Derarat*: Semlerus putat, id appositum, vbi aliqua vox rara inueniebatur, vel legendum *derorat*, *ros decidit*, *friget*.

529. Lege *piger* pro *impiger*: vel *deassiduus*, *gnauus*, *impiger*.

530. *Subsolano*: rectius *subsolanus*.

531. Malim, *destitutio*, *desertio*. Alii, *destitudo*, *destitutio*.

532. Infra, *distrigare*. Utrumque ab *extrico*.

534. *Deuibiae* mutandum in *decubiae*. Reliqua post *vigiliae* alio pertinent.

539. Al. *dialabis*, al. *dialepsis*, al. *dialabe*. Semlerus, *didia*, *bis*. *Diathecae*, *constitutum imperatorum*.

556. *Dinidor*: a *nidor*, et graeco *dys*.

557. Alii, *duplomatarius*. *Diplomatarius* intelligitur, qui duplatam chartam vendit, et compingit.

558. *Gubernatum*: al. *duplicatum*, al. *quaternatum*.

559. Vide prolegom. ad Prudentium pag. 565. seq.

560. *Dique*: forte, *deinque*.

562. Graeuius, *diribitorium*, *locus campi Martii*: Semlerus retinet *contubernii* pro aedificio militari, vbi stipendia, vel alia militibus distribuebantur.

565. *Disdonat*: vt *distribuit etc.* Graeuius, *dissonat*, *diuersa sonat*.

567. *Dispecatis*: a *pecus*. Editi, *dispeccatis*.

569. 570. *Dona etc.* Forte quia is, qui dispungit nomina debitorum in tabulas relata, debitum condonare videtur; vel quia dum militum emeritorum nomen dispungebatur, aliquid eis donabatur.

570 Dispungere, *donare*.
Dissultores, *singulares*.
Distatio, *occupatio*.
Distrigare, *consummare*.
Diuale, *diuinum*.
575 Diuersiclinia, *heteroclita*.
Diuomerat, *aperuerat*.
Diuus, *Imperator, qui post mortem Dei nomen accepit*.
Doctitat, *frequenter docet*.
Dolumen, *delubrum*.
580 Dorsennus, *persona parasitorum*.
Dosius, *vel* Dosinus, *equus asinini pili*.
Dramea *post framearum*.
Draquiti, *manus inuidi*.
Drusus, *patiens, rigidus*.
585 Dualis, *diuisa femina*.
Duellio, *rebellis*.
Durica castra, *stationes nauium*.
Dusius, *daemon*.

E

Eccitum, *periculum*.
590 Ecloga, *pars carminis*.
Econes, *sacerdotes rustici*.
Eda, *basterna*.
Edentat, *dentes excludit*.
Edilitius, *qui ex aedile est scriba*.
595 Editius, *custos aedis*.
Eduli, *voratores, degulantes*.
Effatui, *vaniloqui sine effectu*.
Fficabilis, *in omnibus expeditus*.
Effeminatorium, *domus meretricum*.
600 Egeator, *hortator nauis, a mari Aegeo*.
Egeria, *noxia*.
Egestio, *nocens*.

571. Semlerus, duo militum genera annotari, ait, quorum alii dissultores, aliis singulares. *Dissultores*, et *desultores* iidem sunt.

572. Vide supra *decardo*.

573. *Distrigare*: potius *districare*. Supra *destricare*.

576. Alii *dimouerat, separauerat*: al. *diuomerat, aperit, arat*, scilicet a *vomer*.

580. *Dorsennus*: ex epist. 17. Horatii, vbi alii *Dossenus*.

582. Graeuius, *aramea, vide post framea*. Deest tamen *framea* in litera f.

583. Papias, *draquili*. Semlerus, *dragmitae vniones inclusi*, vel *draconteae manus inuidae*. *Dragma* est retinaculum gemmarum.

584. Graeuius intelligit *Drusum* nomen imperatoris a Drauso victo. Semlerus melius, *durus*.

585. *Femina*: lege, *gemina*; etsi alii de adultera dictum id putant.

586. *Duellio*: forte, *duellis*. Brebiloquus, *duellio, duellionis*.

587. Restitue, *Dorica etc.* Ex Seruio ad Virgilium lib. 3. Aeneid.

588. Vide lib. 8. Etymol. cap. XI. in fine.

589. Forte *exitium*.

591. Inferius *egones*. Fortes, *Aegones, pastores, rustici*. Ex *pastores* aliquis fecerit *sacerdotes*, qui a christianis pastores vocantur.

592. Alii, *sedea*, al. *edea*. al. melius, *esseda*.

593. *Excludit*: al. *excutit*.

595. Corrige, *aedituus*.

597. *Effatui*: a *fatuus*. Pro *sine effectu* alii *siue effati*.

600. *Egeator*: immo *egetor* ex graeco, non ex mari Aegeo. Fortasse huc facit locus Etymol. lib. 19. cap. 2. n. 4. *Agea viae sunt etc.*

601. Festus, *Egeriae nymphae etc.* Reinesius *nixia* pro *noxia*. Barthius col. 2048. *egeriem* a Paulino vocari notat, quod superfluum a cibis digestis egeritur.

602. Forte periit interpretatio. Semlerus putat, *egestio, egens*, ab *egendo*, vel corruptum pro *egestuosus*.

Egestuosus, *mendicus*.

Egones, *sacerdotes rusticorum*.

605 Egrex, *eximius*, *eminens*.

Egrotatitius, *qui frequenter aegrotat*.

Elegiis, *criminibus*, *vel carminibus malis*.

Elogium, *narratio numerantis*, *vel ordo criminum*.

Elogium, *responsum aliquod*, *vbi ratio redditur*, *tamquam si dicat aliquis de quoque*, Exheredabo eum; quare? quia mihi insolens fuit.

610 Elogium, *textum malorum dictorum*, *quod notoriam dicunt*.

Emacitas, *emendi auiditas*.

Emanceps, *famulus a seruitute liberatus*.

Emedium, *vehiculum*.

Ementum, *excogitatio*.

615 Eminiscitur, *in memoriam reducit*.

Emissarius, *percussor*.

Emissarius, *sanguinarius*.

Enica, *adultera*, *moecha*.

Enigma, *obscuriloquium*.

620 Enormate, *cui addi minus nihil potest*.

Enulum, *caldarium*.

Ephebion, *locus constuprationis puerorum imberbium*.

Epibatae, *laici*.

Epigri, *claui*, *quibus lignum ligno adhaeret*.

625 Epimenia, *xenia*, *quae dantur per singulos menses*.

Epulatitius, *qui epulis dat operam*.

Equotus, *priuatus*.

Ereptoria, *adimenda*, *reddenda*.

Ergastulum, *carcer*, *vel locus*, *vbi damnati marmora secant*, *vel aliquid operantur*, *quod latine* talentum *dicitur*, *sub priuata custodia*, *vbi non sunt tenebrae*.

630 Ergat, *circat*.

Erranei, *errantes*.

Error, *vaticinatio*.

Erugat, *planum facit*.

Eruli, *domini*.

635 Escit, *lentus*.

Esculentia, *pinguedo*.

Etica, *proprietas*.

Eticon, *proprium*.

Euadatur, *reposcit*, *flagitat*.

640 Eubo, *oleo*.

607. Graeuius, *elogiis*, *carminibus*. Elogium plerumque ad laudem, aliquando malo sensu est. Proprie *ellogium* scribendum ait Semlerus.

613. *Emedium*: al. *epirhedium*: al. *essedum*.

614. *Ementum*: ab *eminiscor*.

618. *Enica*: al. *ethnica*, et sensu spirituali *adultera*: al. *meca* pro *moecha*.

620. *Minus*: Graeuius, *minutue*. Scilicet *enormis* est aut ita magnus, vt maior esse nequeat, aut ita paruus, vt minor esse non possit.

621. Lege, *aeneolum*, aut *ahenum*. Confer lib. 16. Etym. c. 20. n. 8. *Hoc et caldarium etc.*

622. Alii *epibata*, *latine superueniens*.

624. Lib. 19. Etym. c. 19. n. 7. *Epigri etc.* Alii *epiuri*, al. *epiri*.

628. Semlerus, *euitatus*, *vita priuatus*.

629. *Talentum*: al. *metallum*, al. *tullianum*: alii *latomium*. Pro *sub* forte *seu*.

630. *Ergat*, al. *errat*, al. *gyrat*, al. *aerat*, *circumdat*, scilicet aere.

632. *Vaticinatio*: forte, *hallucinatio*. Vel *furor* pro *error*.

635. Restitue, *esculentus* pro *escit lentus*, et adde, si placet, *pinguis*.

637. Forte, *ethica*, vel *edica* pro *idica* ex graeco.

640 Semlerus coniicit, *exudo*, *oleo*; vel *euaporo*, *oleo*.

Euiscerat, *excomedit*.
Euitaneus, *qui in aeuo durat*.
Exadituat, *excludit ab aditis*.
Exapla, *exempla*.
645 Excastratus, *excoleatus*.
Excauet, *praecauet*.
Excellare, *cum vxore esse*.
Exceptoria, *cisterna*.
Excilare, *cum vxore esse in libertate*.
650 Excipulum, *venabulum*.
Exdorsuandum, *iudicandum*.
Exenim, *valde*.
Exfretat, *nauigat*.
Exibus, *pinguedo*.
655 Exilta, *erronum marinus*.
Eximequi, *proxenetae*.
Eximietas, *sublimitas*.
Exippitare, *rare oscitare*.
Exminutuare, *pauperem facere*.
660 Exundat, *repluit*.
Exodium, *cantio in theatris ludicra, et scurrilis*.
Exornis, *immanis*.
Expalmare, *depellere*.
Exparta, *partu vacua*.
665 Expartoa, *patula aqua*.
Experti, *extranei, extra partem notitiae*.
Expilatores, *alienae hereditatis surreptores*.
Expotata, *hausta*.
Exprodita, *exclusa*.
670 Expudoratus, *impudicus*.
Expuncta, *fibras pectorum*.
Exsumptuauit, *pauperauit*.
Extensio, *regio*.
Externauit, *extraneum fecit*.
675 Extestinum, *extraneum*.
Extispices, *aruspices*.
Extracautis, *foris versos*.
Extraculas, *foris versos*.
Extromis, *extremus*.
680 Extruncis, *arbor truncata*.
Exuito, *depello, euito*.
Exundantibus, *repluentibus*.
Exundat, *prorogat*.

F

Fabarii, *cantores*.
685 Fabarius, *cantor*.
Fabulo, *fabulas componens*.
Fabulones, *fabularum inuentores*.

644. Repone, *hexapla, secupla*.
645. Editi, *excoliatus*.
647. *Excellare*, et *excilare*, quasi cellam, et monasterium deserere.
651. *Iudicandum*: forte *nudandum*.
652. Lib. 10. Etymol. n. 83. *Exornatus, valde ornatus. EX ENIM pro VALDE ponitur*. Hinc confictum *exenim*.
654. *Exibus*: al. *axungia*, al. *sebum*.
655. Cerda, *manus* pro *marinus*: Semlerus, *exilia, errores maris*, ex Virgilio 1. Aen. 3. init. *Diuersa exilia*.
656. Putant aliqui, ex *proxeneta* factum *exeneta*, inde corruptum *eximequi*.
658. Tollendum *rare*, natum ex *are* repetito, *exippito, as, are*. Etymologia incerta est.
661. *Cantio etc.* scilicet in fine comoediae.
662. Lege, *enormis*, vel *exnormis*.
663. *Depellere*, forte, *alapare*, alapis caedere.
665. Videtur repetitio glossae praecedentis corruptae, *exparta, partu vacua, enixa*. Graeuius, *expatata, patula loca*.
666. *Experti*: immo *expertes*.
671. Semlerus *expuncta* sine interpretatione. Tum noua glossa, *exta, fibras pectorum*.
675. Alii, *extrarius, foris versantes*, al. *extraculis*, vt statim sequitur *extraculas*.
679. *Extromis*: immo *extrimus*.
683. *Prorogat*: forte, *irrigat*.
685. Isidorus lib. 2. de offic. c. 12. *Antiqui etc.*

Falangarius, *vt gladius*.
Falcarius, *gladiator falcem gerens*.
690 Falcitat, *putat, secat, aestimat*.
Falcones, *qui pollices pedis intra ceruos habent*.
Falsatus sum, *deceptus sum*.
Falsosum, *circumuentosum, deceptosum*.
Famis, *contusio faucis*.
695 Famulosus, *seruiens*.
Fanculum, *feniculum*.
Faria, *verba multa*.
Farrago, *τράςις*.
Fascemina, *clausibilis vallatio circa castra*.
700 Fascinat, *grauat*.
Fasculum, *discum*.
Fauitor, *piscator, fautor*.
Fauonium, *odium lene, et sine causa, vel vt a vento collectum*.
Fecundispices, *fertiles deae*.
705 Feliatum, *curuatum*.
Fellebrem, *adhuc laetum viuentem*.
Fellitat, *sugit*.
Femellarius, *feminis deditus, quem antiqui* mulierarium *vocant*.
Fensus, *iratus*.
710 Feriferus, *furens*.
Feronia, *dea agrorum*.
Fertores, *ferto libantes*.
Ferula, *palmatoria, volaria*.
Festalis, *dies solemnis*.
715 Festilia, *dies festi*.
Ficarius, *faunus*.
Ficatum, *quod greci συκωτὸν vocant*.
Ficte habet, *cauillat*.
Fictura, *sectura*.
720 Filiaster, *priuignus, qui ante natus est*.
Finctus fuerit, *apicem obtinuit dignitatis, et dicitur fluminalis*.
Fiscella forma, *vbi casei exprimuntur*.
Fiscellus, *mollis casei appetitor*.

688. *Vt gladius*: al. *vt baiulus*, al. *vir baiulus*, al. *baiularius*. *Phalangae*, *palangae*, et inde *falangae* (hispanice *palancas*, italice *stanghe*) sunt vectes, quibus onera maiora a baiulis portantur. Semlerus volebat *falcarius*, vt num. seq.

690. *Aestimat*: adiectum ab aliquo.

694. *Famis*: al. *fames*, al. *famix*, al. *tumex*, et *vibex* pro *faucis*.

695. Graeuius, *famul, oscis seruiens* ex Festo, et Nonio. Alii retinent, *famulosus*.

697. Forte delendum, *verba*.

698. Corrige, *γράσις*. Hispani dicunt, *forrage*. Varro, *Far ferro caesum*, *farrago*.

701. Etymol. l. 20. c. 6. n. 2. *Phasculae etc.* Semlerus opinabatur, *fasciculum*. Potius a *vasculo*.

702. Graeuius delet, *piscator*: al. *priscis* pro *piscator*.

703. Breuiloquus, *leue odium, quod cito transiit, et cadit ad modum illius venti*.

704. Graeuius, *fecundispices*. Pithoeus, *felices deae*. Semlerus, *fecundi cespites*, *fertiles glebae*.

705. Alii scribunt, *filiatum*, et *foliatum*. Graeuius, *foliatum, nardinum*. Semlerus, *falcatum, curuatum*.

706. Legendum *fellebrem, adhuc lacte viuentem*, ex *fello*, sugo.

707. *Sugit*: male editi, *fugit*.

715. *Festilia*: forte, *festalia*.

716. Vide Etym. lib. 8. c. XI. in fin.

719. *Fictura*: al. *fissura*, al. *sictura*, et inde *fictura*.

721. Alii *functus* pro *finctus*, al. *vinctus*, vel *cinctus*, scilicet filo, et mox, *dignitatis, quae dicitur flaminalis*.

Fiscos, *siccos grossos*.
725 Fistulor, *sibilo*.
Flabarius, *custos porcorum*.
Flabri, *flabulosi*, *ventosi*, *perfecti*.
Flabrum, *perfectum*.
Flamineum, *babylonicum*.
730 Flaminor, *incendor*.
Flauus, *genus vestis*.
Flegua, *Martis filia*.
Folonitia, *vanitas*.
Forago, *trames diuersi coloris*.
735 Forceps, *fabricae corruptae* forfices *dicuntur*.
Foria, *latrina*, *secessus*.
Foris facio, *offendo*, *noceo*.
Formastrum, *opus pistorium*.
Fractillum, *ad frangendum piper*.
740 Fractior, *difficilior*.
Fragus, *recuruatio poplitis*, *quae et* suffraginatio.
Fraternus, *fratris filius*.
Fratruelis, *materterae filius*.
Frea, ae, *vel mundiana de parente suo relicta*.
745 Fretat, *regit*, *coercet*.
Frigiones, *genus vestimenti*.
Frigium, *mitra*. *Constantini imp.* Frigium *candido splendore eius sacratissimo capiti imposuimus*.
Fritellum, *stillicidium stercoris in sterquilinium*.
Fudibulum, *traiectorium*.
750 Fuginat, *adulando impedit*, *laudando decipit*.
Fulcralia, *lecti ornamenta*.
Fulguratores, *rustici aruspices*.
Fulina, *culina*.
Fulinare, *coquinare*.
755 Fullo, *decorator*.
Fungitur, *soluit*.

Funus

724. Forte *ficos grossos*. Corrupta, *fiscos*, et *siccos*.

726. Semlerus, *suarius*, vel *subarius* pro *flabarius*. Alii, *flabarius*, *custos tororum*, vel *mortuorum*, quia flabello muscas abigebant a toris, et a mortuis expositis.

727. 728. Tres videntur glossae: *flabri*, *flabulosi*, *ventosi*. *Fabri*, *perfecti*. *Fabrum*, *perfectum*. Pro *flabrum* Reinesius, Cerda, et Graeuius legunt *fabrum*: vnde *affabre*. Ac fortasse glossatores decepti fuerunt ex *praefectum fabrum*.

729. Legendum, *flameum*, vel *flammeum*.

730. *Flaminor*: immo *flamnor*.

731. Cerda, *latus clauus*, *genus vestis*.

732. Semlerus, *Phlegyas*, *Martis filius*.

733. Cerda, *philonichia*, *vanitas*.

734. *Trames*: al. *trama*. Symmachus in epist. *Inter pensa*, *et foragines puellarum*.

735. Corrigi potest, *forcipes fabrorum*, *sartorum forfices dicuntur*. Vide Etymol. lib. 20. cap. 13. n. 3.

736. Melius, *forica*.

737. Forte, *foro*, hoc est, perforo, Editi, *nec eo* pro *noceo*, aut *neco*.

740. *Difficilior*: repone, *debilior*.

741. Forte, *fraginatio*.

745. *Fretat*: repone, *frenat*.

746. 247. Scribe, *phrygiones*, *phrygium*: et confer Nonium in *vestis phrygia*.

748. *Fritillum* est vasculum perforatum vario vsui, et tesseris.

749. Lege *fundibulum*, seu *fundibalum*. Etymol. l. 14. c. 6. num. fin., et l. 18. cap. 10.

750. Intellige, *fucinat* a *fuco*. Papias, *fascinat*. Pro *impedit* al. *impetit*.

751. Semlerus, *fulcra*, *cubilia*, *sunt etc.*

752. *Rustici*: forte *etrusci*.

753. 754. Semlerus, *culina*, *culinare* omissis aliis. Sed bene est *fucina*, aut *focina* a *foco*. Itali *fornacem* vocant *fucina*.

Funus imaginarium, *dicitur tumulus sine cadauere, id est, inane sepulcrum*.

Furabula, *tenebrae*.

Furfuraculum, *tenebrae*.

760 Futis, *quoddam vas in templo Vestae, vbi reponebantur quaedam sacrificia*.

Futo, ἐλέγχω.

G

Gabarus, *insulsus, barbarus, vnde* gabares *mortuorum*.

Gaberina, *arca*.

Galbares, *mortuorum condita corpora*.

765 Galenum, *vas vinarium. Romani antiqui dixerunt* calenum *vinum*.

Galera, *stricta glutino*.

Galeros, *calamancos*.

Galerum, *pileum pastorale, quod de iunco fit*.

Galgulus, *baca*, πυρὴν.

770 Galiuit, *peribit*.

Gallarius, *cerdo*.

Ganzia, *occulta loca, et subterranea*.

Gaunaca, *gausapa*.

Gaunatrices, *duorum fratrum vxores*.

775 Gellonem, *baucalem*.

Gemina, *peristromata*.

Gemini, *aquigeni*.

Gemmades, *id est, mulieres lucae dominicae, lingua gallica*.

Gemmatum, *baccatum*.

780 Genialis lectus, *quod nuptiarum die sternatur*.

Geniatus, genialis, *gratus*.

Genubium, *intrinum, interiorem, domesticum*.

Gessiae, *diuitiae*.

Gestiuncula, *res minuta*.

785 Gesum, *hasta, iaculum*, βολὶς.

Geta, *gothus*.

Getage, *garrit, gothice loquitur*.

758. Forte, *furacula*: al. *foraculum*, vt n. seq.

759. Alii, *perforaculum, terebra*.

760. Melius, *futilis*, vel *futile*.

761. Festus, *futare, arguere, vnde confutare*.

762. 763. 764. Hae tres glossae eodem pertinent. Vide Ros-weydum in Onomast. Semlerus accipit *insulsus* pro *salitus*, et delet *barbarus*. Scribitur etiam *gabbarus, gabbares*. In glossis mss. *gabator, homo iocosus*. Fortasse hinc itali *gabbare* pro decipere dicunt.

765. *Galenum*: vel *calenum* potius.

766. Forte *galea*. Itali, et hispani triremes vocant *galeras*.

767. Ros-weydus, *galeros, camelauchios*. Hinc *camauro*. Adisis Macrum in Lexic.

770. Graeuius, *gallulat, pubescit*.

771. Galla coria perficiuntur.

772. Scribe, *ganea*, ex Etym. l. 10. *ganeo etc.*

773. Forte *galnapis* pro *gaunaca*, ex Regula monach. cap. 13.

774. Corrige, *ianitrices*, ex Etym. lib. 9. cap. vlt. num. 17., et infra num. 844.

775. *Gellonem*, seu *gillonem* hispani vocant *cangilon*. Vide Ros-weydum. Est vasis genus.

776. Forte *gemmata peristromata*.

777. *Aquigeni*: rectius *aequigeni*.

778. Graeuius, *gymnades, mulieres lacedaemoniae, lingua graeca*.

781. *Geniatus*: hinc Barthius p. 1425. apud Statium reponit, *moles geniata* pro *moles gemmata*. Alii, *moles geminata*.

782. Restitue *genuinum, intimum, interiorem etc.*

783. *Gessiae*: scribe, *gazae*.

786. Vide Historiam gothorum initio.

787. Alii, *getice garrit*, al. *getat, garrit*.

Geti, *gothi*.
Geminarium, *lauacrum*.
790 Girgillius, *rota hauritoria*.
Gisma, *angulus*.
Gissium, *labium*, *terminus*, *finitio*.
Glaucia, *viridis*.
Glebo, *rusticus*, *arator*.
795 Glirium, *torpentem*, *stupidum*.
Glirius, *somnolentus*.
Glis, glitis, *humus tenax*.
Gnabat, *natus*, *generatus*, *filius*, *creatus*, *vel enixus*, *lingua gallica*.
Gnauat, *fortiter exequitur*.
800 Gorriones, *cum errore sonantes*.
Grandias, *offas carnis*.
Grassus, *setosus*, *pilosus*.
Gremia, *siccamina lignorum*.
Grippus, *superbus*, *ceruicosus*.
805 Grumulus, *ager tractus*.
Gulosus, *taberno*, *popinator*.
Gumba, *cuneus*, *cripa*.
Gumma, *tegorium*.
Gurdus, *lentus*, *inutilis*.
810 Guttur, *glutum*.
Gutturnia, *gutturis inflatio*.
Guua, *ventuosa*.

H

Hamatores, *piscatores*.
Hapsum, *vellus lanae*.
815 Hareolus, *iucundus*.
Harpyiae, *virgines volaticae*.
Hause, *sine circuitu*.
Haustrum, *rota*, *hauritorium*, *qui et* gyrgilius.
Hebira, *lorica*.
820 Hemosus, *odium*.
Herbitium, *locus*, *in quo herbae nascuntur*.
Herculaneus, *Eunuchus*.

789. Loco suo mota est glossa. Graeuius putat, gemina lauacra, virorum, et mulierum, *geminarium* dici: Semlerus, *aenarium* pro *geminarium*.

790. *Gyrgillus* scribendum ex Etym. l. 20. c. 15. n. 2. Vide infra n. 818.

791. Graeuius, *gonia*: alii alia, vt n. seq.

793. *Glirium*: a *glire*.

798. Forte *gnabat*, *generabat*, *gnatus*, *natus etc.*

800. Graeuius, *Gorgones cum terrore spectantes*. Semlerus, *Gorgones terrorem sonant*. Hispanice *gorriones* sunt passeres, de quibus fortasse glossa.

803. *Gremia*: lege, *cremia*; ligna siccata.

804. *Ceruicosus*: al. *conuiciosus*. Sed *ceruicosus* videtur sumptum ex dura ceruice, quae pro superbia accipitur.

805. Forte *agger*, *strues* pro *ager*, *tractus*.

807. *Gumba*, lege, vel intellige *cumba*, *catacumba*, et *crypta* pro *cripa*. Graeuius, *cuniculus* pro *cuneus*.

808. Al. *guma*, *tectorium*: al. *gumba*, *tugurium*.

809. Nunc hispanis *gurdus* (*gordo*) est crassus, olim erat stolidus: conuicium in hostes. Barthius col. 1667.

810. Forte, *glutus*, *guttur*. Inde *glutire*. Scribitur etiam *gluttus*.

812. Al. *gutteria*: al. *gutturna*. Guttus est vas angusto collo. Hinc *gotto* apud aliquos italos pro vase.

813. *Ventuosa*: melius, *ventosa*. Vide Etymol. l. 4. c. XI. n. 4. *Guua etc.*

814. Supra *apsum* n. 120. Forte, *agni* pro *lanae*.

815. Scribe, *hariolus iucundus*.

817. Semlerus vel *ause* ab *audendo*, vel *reapse*.

818 Supra n. 790.

819. Forte, *herbida loca* sine interpretatione.

820. Forte, *exosus* pro *hemosus*, vel *hainosus*, vnde gallicum *haine*. Vel coniungendae glossae, *herbida*, *herbosa*, *herbosus*, *herbitium*, omisso *odium*.

822. *Eunuchus* al. ἐύνιχος, al. ἐύνοικος, al. *nodus* sine explicatione.

Hercule, *saluum*.
Herenicas, *antiquas*.
825 Herma, *proditus*, *castratus*.
Hernia, *castratio*.
Hernia, *ratio*.
Herniae, *castratio*.
Heti, *folia quatuor fuere de exemplari*.
830 Hidrinis, *serpentinis*.
Hilo, *aquilo*.
Hippitare, *oscitare*, *badare*.
Hirigis, *funibus*.
Hirnia, *ramex*.
835 Hiscire, *desinere*.
Holitor, *horticola*.
Hormula, *statua sine manibus*.
Horripilatur, *horret*.
Hortilio, *horti custos*.
840 Hostit, *aequat*, *adplanat*.
Hostitor, *ianitor*, *portitor*.

I

Iacentia, *subciua*, *reliqua*.
Iactuarius, *qui frequenter iacturam patitur*, *id est*, *damnum*.
Ianitrices, *duorum fratrum vxores*.
845 Ibalia, *maris habentia*.
Icium, *quasi*, *exitus nullo remanente*.
Igniarius, *ignem continens*.
Ignitior, *ignitus*.
Illis, fas, *ilicet*.
850 Imbulus, *ab ambulando*, *ambulatorium*.
Immadescit, *bibendo totus infunditur*.
Immo Hercule, *immo saluo*.
Immorsus, *ieiunus*.
Impartes, *expertes*, *sine parte*.
855 Impetibile, *improbum*, *saeuum*.
Implisceret, *implicaret*.
Inabstinentes, *impatientes*.
In ante diem, *in ipso die*.

823. *Saluum*: malim, *sane*, aut *salus sim*.

824. *Herenicas*: melius Excerpta, *heroicas*.

825. Forte; *hermaphroditus*, *castratus*.

825. seqq. Hae glossae ex praecedenti corruptae videntur.

829. *Heti* corrupta vox: reliqua librarii verba sunt, qui lacunam indicauit.

830. Scribe, *hydrinis*.

831. *Hilo*: al. *hierax*, al. *hilio*, siue *helluo*, vel *aquilo*, *gulo*.

832. Supra, *exippitare*. Pro *badare* Semlerus *hiare*. Sed *badare* comprobatur ex italico *sbadigliare*.

833. Alii, *hirritus* de canibus, al. *harpagis*, *funibus*.

834. *Hirnia*: scribe, *hernia*.

835. Graeuius, *herciscere*, *diuidere*. Semlerus *hiscere*, discedere.

837. Lege, *hermula*.

840. *Hostire* proprie est gratiam referre, rependere. *Adplanat* fortasse ab alio adiectum fuit.

841. Rectius, *hostiator*.

842. *Subciua*: repone cum Excerptis, *subseciua*: lib. 15. Etymol. cap. 13. num. 15.

843. Melius Excerpta, *iacturarius*.

844. Vide num. 774.

845. Graeuius, *Ibis*, *auis aegyptia*. Semlerus, *Halcion*, *maris auicula*. Omitto plures huiusmodi diuinationes.

846. *Icium*: Cerda, *exitium*.

847. Ioannes de Ianua exponit *focarium*.

849. Graeuius, *ilicet*, *ire fas*.

850. Etymol. l. 15. cap. 2. n. 26. *Imboli etc.*

852. Legendum, *Hercule*, *immo*, *salus sim*. Supra num. 823.

853. *Immorsus*: ex Horatio sat. 4. lib. 2. *Flagitat immorsus refici*: vbi alii aliter legunt.

857. Al. *impatientes*, *inabstinentes*; vel *impotentes*, *inabstinentes*.

858. Muretus lib. 2. variar. lect. coniungi vult *inante*. Inde itali *innanzi*. *Inante diem* IV. calend. est in ipsum diem

Inasta, *sancta*, *pulchra*, *clara*, *splendida*.
860 Incaeniare, *stupere*, *cessare*.
Incenis. Plaut. Catina. *Incenem ex aedibus*.
Incentiua, *aculei vitiorum*.
Incippat, *illudit*.
Incitae, *vltima conditio fortunarum*.
865 Inclinis, *incumbens*.
Incoma, *mensura militum*.
Inconcessum semen, *illicitas nuptias*.
Incuba, *qui res alienas tenet*.
Indoles, *spes in puero*.
870 Indubiae, *indumentum*.
Indubias, *belli interuallum*, *id est*, *pax bello manente*.
Indubies, *pax bellum manens*.
Induciarii, *vestiarii*.
Inducit, *charaxat*.
875 Industriare, *decere*.
Inesis, *segnis*, *piger*.
Infula, *sacerdotalis vitta*, *et administratio iudicialis*.
Infaria, *non fatua*, *falsa*, *aut fatuum efficit*.
Infelicare, *affligere*.
880 Infiduciare, *impignerare*.
Inforare, *in foro placitare*.
Infulat, *propitiat*.
Ingraminat, *in gramina rumpit*.
Iniuum, *iniurium*, *vel contrarium*.
885 Iniux, *bos*, *nondum iugo iunctus*.
Initiabunt, *nomen dabunt*.
Inlethales, *immortales*.
Inlugiem, *in luctus*.

xv. calend. Vide lexica.

859. *Inasta*: Excerpta, *inacta*. Alii corrigunt, *inclyta*.

860. Al. *incaeniari*, al. *incaenare*. Cerda *stupere* explicat de stupiditate ex delirio, quod ex eo eueniat, siquis ieiunet. Semlerus hic *stupere*, et *cessare* dentium esse ait. Scribitur caena, coena, et cena. Hinc illico *incenis* pro *incenato*.

862. Lib. 10. Etymol. num. 131. Est autem *incentiuum* ab *incendo*, etsi alii malunt ab *incitando*.

863. *Illudit*: lege *includit*. Hispani *cepo* a *cippo*.

864. Lib. 18. Etymol. cap. 67. *Calculi partim etc.*

866. *Incoma*, *incomae*. Scribitur etiam *encoma*.

867. Graeuius restituit, *inconcessos hymenaeos*, ex Virgilio.

868. Semlerus legit, *incubat*, *qui etc.*

870. Scribendum, *induuiae*: lib. 12. Etymol. cap. 4. n. 47.

872. Recte Graeuius, *induciae*, *pax bello manente*: lib. 18. Etymol. cap. 1. num. XI.

873. Lege, *indusiarii*.

874. *Charaxat*: id est, *delet*.

875. Forte, *docere*.

876. *Inesis*: al. *iners*, al. *inertiosus*, al. *inses*, vt *deses*, al. *inesus*, al. *inertiens*.

877. *Et administratio iudicialis*: deleri haec iubebat Graeuius, quae recte Semlerus exemplis tuetur.

878. Videtur legendum, *infatua*, *non fatua*, *salsa*. - *Infatuat*, *fatuum efficit*. Vt eiusdem verbi duae exprimantur contrariae significationes.

879. Forte, *infelicitare*, hic, et apud Plautum.

881. *Inforare*: simile est *incomitiare*, *implacitare* pro *in conuentu dicere*. Ab *incomitiare* fortasse italicum *incominciare*, et hispanicum *comenzar*.

882. *Infulat*: in infulis est, de sacerdotibus. Vel *infulat hostiam*.

883. *Rumpit*: Papias, *erumpit*.

884. *Iniuum*: Semlerus, *iniquum*. Fortasse *inhibum* ab *inhibeo*.

885. Editi, *iuga* pro *iugo*.

886. Graeuius, *initiabunt*, *consecrabunt*: al. *encoeniabunt* pro *initiabunt*.

888. Graeuius, *illuuiem*, *squallorem in luctu*. Posset omitti *squallorem*. Alii, *illugies in luctu*.

In palam, *aperte*.
890 Inpopularis, *inusitata*.
Insiciale, *ius*.
Institae, *grauatae*, *resticulae*.
Intellonem, *folles lucernarum*.
Interamnia, *chorda*, *qua frequentius est inter amnes*.
895 Interlectus, *interfedatus*, *varie per interualla fuscatus*.
Internecies, *mors*, *iactura*.
Interpolis, *vestis*, *quae ex vetusta fit quasi noua*.
Interuallum, *medium inter fossam*, *et murum*.
Inuentria, *facilis ad inueniendum res*.
900 Iocista, *qui verbum iocatur*.
Ioguuium, *seruitus*, *captiuitas*.
Ipparius, *aurigarius*.
Istre, *secte*.
Iugit, *miluus*, *quum vocem emittit*.
905 Iulca, *fissilia*.
Iunceum, *lectile*.
Iuraticus, *scholasticus*, *legisperitus*.
Iuris, *iuramen*.
Iussorianem, *praeceptio*.
910 Iutia, *lactare*.
Iuuenestres, *fortes viri*.

K

Kaere Caesar, *amicos*.
Kai, *cancellae*.
Kaii, *cancelli*.
915 Kalones, *gallicae militum*.
Kaniser, *senex*.
Kapax, *memoriosus*.
Karibs, *furca poenalis*, *alias* Kalibs.
Kartulum, *quo mortui efferun-*

890. Editi, *in popularis*.
892. Corrige, *institae*, *grabati resticulae*.
893. Forte, *infullonem*, *fullonem lacernarum*.
894. Pro *chorda* Graeuius *chora*, *χώρα*, *regio*, et reiicit *qua frequentius est*: pro his Semlerus, *quae graecis terra est*. *Interamnae* (Terni) in Italia ciuitas est ita dicta, quod existat inter duos amnes. Graeuius intelligit de parte Aegypti circa Alexandriam.
895. *Interlectus*: lege, *interpolatus*, vel *interlutus*.
898. Lib. 15. Etymol. cap. 9. n. 2. *Interualla sunt etc.*
899. Semlerus, *inuentaria*, scilicet tabula, aut simile.
900. *Verbum*: Graeuius, *crebro*: Barthius *versum*, vel *verum*. A *Iocista* hispani dicimus *juglar*.
901. *Inguuium*: Graeuius; *iugum*, Semlerus, *iniugium*.
902. *Hipparius* esset scribendum.
903. Alii, *illustre*, *sanctum*, al. *hirsute*, *setose*, al. *Ister*, *Scythiae*.
905. *Iulca*: scribe, *hiulca*.
906. *Lectile*, Graeuius, *flectile*: al. *iuncata*, *lac*; ex aliis lexicis, *iuncata*, *lac concretum*. Itali dicunt *giuncata*.
908. *Iuris iuramen*: forte pro *iusiurandum*.
909. Semlerus, *iussa*, *iussorum* pro *iussorianem*: al. *iussoriamen*.
910. Hic, vt n.906. *iuncea*, vel *iuncata*, *lactaria*.
912. Forte, *χαῖρε*, ex illo, *Caesar*, *aue*. Pro *amicos* substitui poterit *aue*.
913. 914. *Kai*, *kari*, seu *kae* adhuc in vsu est apud belgas, et germanos: Semlerus suspicatur, haec omnia a *k* incipientia compendia esse scribendi.
915. Lege, *kalones*, seu *calones*, *galearii militum*.
916. Festus, *Casnar*, *senex oscorum lingua*.
917. Videretur legendum, *capax*.
918. Forte, *chalybs*, pro *furca ferrea*.
919. Alii, *chartallum*, al. *capulum*, ex lib. 20. Etymol. cap. XI. n. 7. Editi, *afferuntur*. Quod additur, *alibi*, innui

tur alibi.

920 Katulum, *in quo mortui deferuntur, inuestitum, detritum, seu lintea.*

Kuppedinarius, *voluptarius.*

L

Laberna, *ferramentum latronum, vel grassatorum, vel furum.*

Laberna, *gladiator.*

Laberna, *latro, aut qui filios alienos seducit.*

925 Labina, *labrum inferius.*

Lacatismus, *laqueus, decipula.*

Laciniosum, *pannosum, laceratum.*

Lactena, *malleum.*

Lamiro, *blandus.*

930 Lampium, *pulpitum, analogium.*

Lancibus, *missoriis.*

Lanistra, *lanarius.*

Largens, *domesticus.*

Larna, *rasorium.*

935 Latororum, *genus nauis, sed latrociniorum.*

Latos, *nauis.*

Latrunciat, *per nauis pugnat.*

Lautitia, *aqua farina conspersa.*

Laxamina, *habenae.*

940 Lecator, *gulosus.*

Lecticalis, *qui lectulos facit.*

Lectistium, *statio lecti.*

Lectrum, *analogium, super quo legitur.*

Ledo, *maris aestuatio.*

945 Leno, *lecator, mediator.*

videtur, quod alibi scribitut *katulum*, vt n. seq.

920. Post *deferuntur* excidisse putat Semlerus vocabulum francicogermanicum *kittulus*, *vestimentum etc.*

921. Al. *cupedinarius.*

922. *Ferramentum*: al. *furantium*. Melius est *lauerna*, scilicet dea furum, pro *laberna.*

924. *Latro*, forte, *lauernio* ex Festo.

925. Restitue, *labina*, *lapsum inferens*, ex l. 16. Etym. c. 1. n. 4.

926. Alii, *lactucismus* ab *alliciendo*, al. *laccus*, quod ita scriberetur pro *laqueus.*

928. Alii, *mactena* a *macto*, al. *mactena*, *macellum*, al. *lacerna*, *pallium*, ex l. 19. Etym. c. 24. num. 14.

929. Barthius, *lambrio*, vel *lamurio*, *claudus*: al. *lampiris*, *splendens*, al. *lambo*, *blandior*, al. *lanio*, *lanius.*

930. Alii, *lampium* ex lampadibus, al. *lectorium.*

932. *Lanistra* pro *lanista*, vt *balistra*: sed alii legunt vel *lanistio*, *lanarius*, a *lana*, vel *lanista*, *carnarius*, aut *laniarius*, a *laniando*. Vide l. 10. Etym. num. 160.

933. Forte, *larigena*, *domesticus*, vel *lar*, *genius domesticus.*

934. Alii, *larua*, *rasorium*, a voce germanica *rasen*, *insanire*: al. *larua*, *daemonium*: al. *lar*, *laris*, *larium*: al. *larua*, *monstrum*: al. ex n. 966. *limula*, *larua* (pro *parua*) huc adductum putant *larua*, *rasorium*, seu lima.

935. Barthius *latroconum* ex germanico *con*, naui expedita: al. *latena*; al. *latrocinatorium.*, vel *latronium*, vel *litorarium.*

936. Hic etiam Semlerus, *litoraria nauis*, sine explicatione. Vide l. 19. Etym. c. 1. n. 27. *Trabariae etc.*

938. Ex Festo, *lautitia* farina appellabatur ex tritico, aqua consperso.

939. Ex *laxare habenas* factum *laxamina.*

940. Mox n. 945. *Leno*, *lecator*. Itali *leccare* lambere, *lecconem* gulosum dicunt. Etiam germanice ganeo *lecator* dicitur ex Barthio.

943. *Lectrum*: ex *lectorium.*

944. Vide lib. de ordine creatur. cap. 9. cap. 4. seq. cum nota.

945. Supra num. 940. Aliqui volunt *locator* pro *lecator*. Mediator hic est

Lenocinator, *turpi adulatione famulatur*.

Lenociniis. Donatus: *Pronunciabat autem cum suauitate cum lenociniis miris*.

Lenocinium, *lecacitas*.

Lentandus, *flectendus*.

950 Lenulus, *paruus lecator*.

Leuisata, *tunica militaris*.

Leuitonarium, *colobarium*, *lineum*, *sine manicis*.

Libatorium, *coxale*.

Libitina, *vnde mortui tolluntur*.

955 Licerceris, *centurio*.

Liciani, *prophetae*.

Licini, *candelae*, *lucernae*, *vel cicindilia*.

Licitator, *gladiator*, *apparitor*, *occisor*, *cui multa licent*.

Licius, *negotiator*.

960 Limbo, *alibi pro inuenit*.

Limbus, *nauis piratica*, *vel clauus in veste regia*, *siue ipsa vestis*.

Limfaticus, *quod aquam timeat*, *quem graeci ὑδροφόβον dicunt*.

Liniarius, *retiarius*.

Limina portarum, *loca mortuorum*.

965 Liminum, *seruitium mortiferum*, *captiuitas*.

Limula, *larua*.

Linarius, *retiarius*.

Linguiscisinus, *ferrum*, *quo virgae*, *et frutices reciduntur*.

Linguitri, *sulcis trifariam diuisis*.

970 Liniuia, *retia*.

conciliator stupri.

946. Forte, *lenocinatur*.

950. Apud Plautum *lenullus*, apud Priscianum etiam alterum diminutiuum *lenunculus*.

951. Barthius *leuisatam* vestem militarem intelligit a *leui actu*: alii legunt *lacerna*; Semlerus *leuidensata*, ex lib. 19. Etym. c. 22. n. 19.

952. *Lebitonarium* scribitur l. 19. Etymol. c. 21. num. 24.

953. Repone, *lumbatorium*.

954. *Libitina* pro feretro, et morte accipi solet.

955. Al. *licens oneris*, vel *operis*, pro *liber*: al. *imicerius* corruptum ex *primicerius*: al. *lucernarius*, *candelabrum*: al. *licini*, *candidae lucernae*, vt infra.

956. Alii, *liniani*, al. *linigeri*: quia sacerdotes aegyptiorum lino amiciebantur: al. *vaticinia*, *prophetiae*.

957. *Licini* vocem germanicam Barthius putat esse: sed conferendus potius Isidorus l. 17. Etym. cap. 6. n. 25. *ligna dicta etc.* Et alibi.

958. Fortasse ita haec concinnanda: *licitator*, *gladiator*. - *lictor*, *apparitor*, *occisor*. - *licentiosus*, *cui multa licent*.

959. *Licius*: al. *licitator*: al. *licitarius*.

960. Barthius scribit, *linque*, *pro aliis*, *inuentui*. Res pro derelicta habita *linqui* dicitur, et fit occupantis. Alii, *limbo alibi pro limbus inuenitur*: al. *limbo alibi purpura inuenitur*.

961. Pro naui *lembus* scribitur, alio sensu *limbus*.

963. Infra *linarius*.

964. Graeuius, *loca martyrum*. Si retineatur *mortuorum*, intelligendum de sepulcris, quae extra portas vrbium in viis publicis locabantur. Semlerus coniicit, *limina ostiorum* sine explicatione. Tum *loca mortuorum*, quasi exciderit *libitina*, seu *libitina*.

965. Graeuius expungit *mortiferum*; Semlerus legit, *libitinium*, vel *illicium*, vel *liminium*, quasi seiunctum a limine. Alii ex voce *postliminio* coniecturas afferunt.

966. Alii, *lingula*, *parua*, scilicet parua lingua: al. *limula*, *parua*: al. *lamia*, *larua*. Vide supra *larua*, *rasorium*.

968. Alii, *lignicisiuus*.

969. Corrige, *linguis trisulcis*: ex Virgilio.

970. *Liniuia*: Papias, *linaria*.

Lintres, *nauiculae modicae in Nilo*.
Litarius, *gladiator*.
Lix, *cinis*.
Lixabundus *ambulat, qui voluptatis causa ambulat*.
975 Lixe, *aquum quae per milites ambulant, antiqui lixum dixerunt*.
Lixiones, *aquarum portitores*.
Locar, *locus apud vrbem Romam*.
Lubrica, *vallum, immo fossa*.
Lubricum, *lutum cum labina*.
980 Lucar, *vectigal, erogatio, quae fiebat in lucis*.
Lucerna, *genus cocullae*.
Ludarius, *locus deceptorius, vbi quis cito labitur*.
Ludices, *meretrices*.
Luecula, *parua lues*.
985 Lugues, *lugdinenses*.
Luitio, *iuris verbum*.
Luma, *sagum quadrum*.
Lumbare, *subligar*.
Lumbones, *cingula circa lumbos*.
990 Lumentum, *nitrum*.
Luna semenstris, *luna medii mensis*.
Lunatica, *quod fit plenilunio*.
Lupal, *lupanar*.
Lusores, *falsi testes*.
995 Lustramentum, *foetor, putor, oleum, foetulentia*.
Lustro, *vagatur*.
Lurore, *colore luteo*.

Mace-

972. Vel *litiarius* a lite, vel *licitarius*, vt supra *licitator*.

973. Ex Nonio. Inde *lixiuium* hispanice *lexia*. Barthius, ex Papia *lix*, *caper* colligit, *lix*, *hircus*.

974. Ex Festo, *lixabundus*, iter libere, ac prolixe faciens. Alii, *luxabundus*, quasi *luxu ambulans*.

975. Alii, *lix, aqua*. *Lixae, qui per milites ambulant*. *Aquam antiqui etc.* al. *Lixae, aquarii, qui per etc.* al. *lixae agmen, quod per milites ambulat, antiqui lixum dixerunt*: al. *liquis, angulus*: *qua per limites ambulatur, antiqui lixum dixerunt*. al. *lixa, aquam qui portat militibus*. *Aquam antiqui lixam dixerunt*.

976. Breuiloquus, *lixor, oris, portitor aquae*.

977. Graeuius, *lucar, aes, quod ex luco captatur apud vrbem Romanam*. Semlerus, *lucar, lucus, vel a lucis apud vrbem Romam*. Ex *lucar* est *lucrum*. Infra n. 980.

979. *Immo*, Excerpta *sine*. Cerda, *ludicrum, vallum*. Semlerus, *lubicrum, vanum*: inde corruptum *vallum*, et postea additum *sine fossa*.

981. Alii, *lucerna, genus cerillae*, vel *candelae*: al. *lacerna, genus cucullae*.

982. *Ludarius*: a *luto*; hispani dicunt *lodo, lodazal*. Cerda, *lutosus locus deceptorius*: al. *lubricus*: al. *volutarius* pro *ludarius*.

983. Barthius vel *lustrices* a *lustris*, vel *lodices*, vt *culcitae* etiam meretrices dicuntur. Confer lib. 19. Etymol. cap. 26. n. 2.

985. Graeuius, *ligues, ligures*: al. *lugdunes, lugdunenses*: al. *luceres, lucerenses*.

987. Dicitur *hoc lumum*, et *haec luma*. Pro *lenae* lib. 9. Etym. cap. 23. n. 3. alii legunt *lumae*: al. *linnae*. Martinius, *lurica, sagum equorum*.

990. *Lumentum*: immo *lomentum*.

992. Indicatur passio lunatica. Barthius vult *quod fluit* pro *quod fit*, vt de menstruo mulierum intelligatur.

993. *Lupal*: al. *lupar*.

995. *Oleum*: lege, *olidum*, vel *oletum*.

996. *Vagatur*; corrige, *vagator*.

M

Macere fallio, *locus circumueniendi*.
Maenit, *struit*, *aedificat*.
1000 Mafortes, *operimentum capitum mulierum*.
Magister *ludi*, *calculo*.
Maia, *media*; *obstetrix*.
Maialis, *porcus pinguis*, *quod deae Maiae sacrificabatur*, *quasi matri Mercurii*.
Malarium, *pomarium*.
1005 Malce, *popino*, *qui amat in popinas ire*.
Manda, *deceptio*, *fraus*.
Mandones, *ambrones*, *ardeliones*.
Mandratur, *cauillatur*.
Mandus, *vestis virginalis*.
1010 Maniae, *formidinum imagines*.
Manifex, *manum dans*.
Manipulum, *qui auxilium dat in bello*.
Manius, *burceus*.
Mannulus, *caballus*, *buricus*.
1015 Mansionarius, *ostiarius*.
Manticulare, *fraudare*, *vel decipere*.
Manucalis, *porta*.
Manua, *manipuli*.
Manuale, *liber ad gerendum aptus*, *qui enchiridion dicitur*.
1020 Manuale, *orarium*.
Manubla, *iteratio doctrinae*.
Manubiare, *vigilare*, *pernoctare*.
Manutius, *magnas manus habens*.
Mappa, *gausape*, *tegilla*, *expiarium*.
1025 Marsiculus, *qui cito moueatur ad iram*. Plautus, *quid ais*,

998. Semlerus tentat, *macera*, *macellum*, *locus*, *circus vaeniendi*, seu venumdandi.

999. *Moenia* pro quibuslibet aedificiis sumi, hinc colligitur.

1000. De *maforte*, seu *mauorte* conferendus Ros-weydus in Onomastico, et Isidorus lib. 19. Etymol. cap. 25. n. 4.

1001. *Calculo*, pro *calculator*, nisi hoc reponendum. Vide epigramma Martialis 2. lib. 10. *Ludi magister etc.*

1002. *Media*: forte, *medica*.

1005. Pro *malce* alii *malacus*, vel *malcus*, vel *malcio*: al. *macello* a *macellum*, vt *ganeo* a *ganeum*.

1006. Martinius, *mandra*, Semlerus melius, *menda*.

1007. *Mandones*, ex *mandendo*. Vide Nonium.

1008. *Mandratur*: forte, *mendatur* ex *menda*.

1009. *Mandus*: scribitur etiam *mantus*. Vide lib. 19. Etymol. cap. 24. n. 15.

1010. Ex Festo, *Minae turpes etc.*

1011. *Manifex*: immo, *manifer*.

1012. *Qui auxilium dat*: Semlerus, *qui vexillum gestat*, ex aliis lexicis.

1013. Ex lib. 12. Etymol. cap. 1. n. 55. legendum, *mannus burricus*, vel *buricus*.

1016. Rectius, *manticulari*, ex Festo.

1017. Semlerus, *manualis*, *sporta*.

1018. *Manuae* melius, quam *manua*.

1020. *Orarium* pro sudario.

1021. Graeuius, *manubiae*, *spoliatio rapinae*, Semlerus, *manuale*, *literatio*, *doctrinale*, vel *manuale*, *iteratio doctrinae*.

1022. *Manubiare*: Martinius, *manicare*: Graeuius, *manere*. Forte *manubiare* a *mane* pro pernoctare dixerunt.

1023. Alii, *manutus*.

1024. *Expiarium*: vocabatur etiam *manupiarium*. Graeuius nihilominus reponebat, *sudarium*.

1025. Alii, *momarsiculus*: al. *momar*, *siculis*, hoc est, apud siculos, ex Festo. Infra n. 1058. *Momar*, *siculus*.

homo marsicule?
Masortia, *marsupium*.
Masticina, *crocea*.
Matapontum, *metabula matris*.
Marticularius, *pauper*, *inops*.
1030 Matum est, *humectum est*, *emollitum*, *infectum*.
Meatim, *meo more*.
Mediastinus, *balneator*.
Mediastinus, *in media auctione positus*.
Mempanis, *torporibus*.
1035 Meraria, *popina*.
Mercedarius, *qui dat mercedem pro labore sibi impenso*.
Mercedonius, *qui soluit mercedem*.
Mercurius, *lapidum congeries in cacumine collium*.
Mergi, *corui marini*, *fustes*, *serrae*.
1040 Mergorae, *situlae*, *quibus aqua de puteo trahitur*.
Meritoria, *loca tabernaculorum*.
Mesillus, *paruus mos*.
Mesopicatum, *medium picatum*.
Metabulum, *prospera nauigatio*.
1045 Metaplum.
Metatores, *mansionum praeparatores*.
Metreta, *amphora dimidia*.
Militaris, *opinatus*, *id est*, *vetus miles*.
Millum, *collare canis*.
1050 Minnarius, *morio*, *stultus*, *malus*.
Mincius, *ericius*.
Miniculo, *auxilio*.
Minicus, *ericius*.
Miridicus, *mira dicens*.
1055 Miriones, *fantasiarum inanium numeratorum*.
Miriones, *miratores*.
Missilius, *qui missilia exhibet*.
Momar, *Siculus*, *stultus*, *qui cito mouetur ad iram*.

1026. Semlerus, *masortia* sine interpretatione pro *mafortia*. Tum *marsupium* sine interpretatione.

1027. Lib. 19. Etymol. cap. 28. n. 8. *Masticinum etc.*

1028. Semlerus, *metapontus*, *metabole maris*: et corrigit *metaplus*, *us* pro *metapontus*. Vide n. 1044.

1029. *Pauper*, hoc est, in matriculam pauperum redactus.

1030. Salmasius in not. ad Vopiscum legit *via matta* apud Ciceronem pro via aperta, et intelligit *humecta*.

1032. *Balneator*: ex Nonio, et aliis.

1033. Graeuius, *in medio astu*, hoc est, in media ciuitate: al. *in media actione*: al. *mediustinus*, *in media vstione*.

1034. Excerpta Pithoei, *membranis*, *tergoribus*.

1035. *Popina*, scilicet vbi merum vaeniebat.

1039. *Fustes*, *serrae*; Graeuius, *fasces messorii*. Martinius, *fustes ferrei*. Mergus est coruus marinus, et marculus ferreus.

1040. *Mergorae*: rectius, *mergora*.

1041. Semlerus legit, *meraria*, vt n. 1035. Sed recte est *meritoria* pro taberna meretricum, aut taberna locanda.

1042. Alii *mosculus*, alii *mosillus*, alii *musculus* pro *mesillus*.

1044. *Metabulum*: Semlerus, *metaplus*.

1048. Coniungi potest, *militaris opinatus*, *vetus miles*. Dicitur *opinatus*, quia probatus, vel quia refertur ad *opinatores*, de quibus infra.

1049. *Millum etc.* ex Festo.

1050. *Minnarius*: corrige, *mimarius*.

1051. Mox n. 1053 *minicus*. Vtrobique Graeuius, *erinacius*: Semlerus, *mimicus*, et *histricus* pro *ericius*.

1055. *Numeratorum*: in Excerptis, *imitatores*: forte, *miratores*; vt statim.

1057. Alii, *missitius*, *qui militia exiit*.

Plautus, *Quid tu, o Momar Sicule homo, praesumis?*

1060 Momentanea, *duabus lancibus, et vno in medio stilo aequaliter constat. Est trutina modica pecuniae.*

Momentum, *stilus, quo momentaria inclinatur.*

Monacosmum, *quod ab vno iumento ducitur, genus vehiculi.*

Monopolium, *statio, vbi vna res venditur.*

Monopticus, *mimus...*

1065 Monotonus, *rigidus.*

Moratores, *aduocati.*

Morificando, *moram faciendo.*

Muginatur, *causatur.*

Mulcat, *percutit.*

1070 Mullitiones, *ardianum secretum sine constitutionis.*

Mulosus, *cauiculus rusticus.*

Mulsitanter, *leniter.*

Muna, *munera quae militibus dantur.*

Mundialis, *homo mundi statu.*

1075 Munia, *officia saluationis, vel munera.*

Munifer, *qui munera fert.*

Munificentia, *publicum opus.*

Munitoria, *praecinctoria.*

Munitoria, *succinctoria.*

1080 Munuscularius. Augustin. de Ciuit. Dei c. 7.

Murcinarius, *mutilius.*

Murgiso, *callidus murmurator.*

Murilegus, *catus.*

Murrat, *murmurat.*

1085 Murrire, *clamare, proprie murium.*

Musarum, *diuinantium.*

Muscarde, *sunt cusmorinum.*

Muscipula, *captentula.*

Muscipulator, *deceptor, alterplex.*

1090 Musculus, *parua nauis.*

Musea, *nidi soricum.*

1060. Emenda *momentana*, ex lib. 16. Etymol. cap. 25. n. 4.

1061. Rursus, *quo momentana mouetur*. Graeuius, *quo mouente, trutina mouetur*.

1062. Melius, *monocosmum*. Schefferus, *monachus*.

1064. Ex aliis lexicis, *monopticus*, vnico casu.

1066. *Moratores*, forte a litibus protrahendis: vel legendum *muginatores* ex n. 1068., ex quo factum *causatores*, pro quo *aduocati* positum.

1068. Ex Nonio, et aliis *muginari*, *murmurare etc.*

1069. *Mulcare* cum *mulctare* confunditur; ab aliis distinguitur.

1070. Cerda, *molitiones*, *arcanum*, *secretum*, *constitutiones*. Alii, *moles Adriani*, *secretum Adriani*, *constitutiones*. Alii, *munitiones*, *archiuum secretum*, *constitutiones*. Pro *constitutiones* alii, *siue constructiones*.

1071. Excerpta *molossus*, *caniculus*.

1072. Lege, *mussitanter*.

1073. *Muna*: immo *munia*, vt n. 1075.

1074. Forte, *homo mundi a statu*.

1075. *Saluationis*: *salutationis*, potius.

1080. *Cap.* 7. immo *lib.* 7. *cap.* 4. Maurini legunt, *minuscularius*, alii *minutularius*, hoc est, tenuis, et minutus publicanus.

1081. *Murcinarius* a dea *Murcia*: idem *murcidus*, *murcus* dicebatur. Confer lexica.

1082. Semlerus distinguit, *callidus*, *murmurator*.

1086. Forte, *mussitantium*, *dubitantium*. In Excerptis, *mussitat*, *dubitat*, *murmurat*.

1087. Semlerus, *muscerda*, *stercus murinum*.

1090. *Parua nauis*: Semlerus, *parua mus*, vel *paruus mus*. Vide lib. Etym. 18. cap. XI. n. 4. *Musculus etc.*

1091. A *mus* est *musio*, felis, *musiarius*, *musea*, *musia*, *musiae etc.*, vt

Musiae, *nidi soricum*.
Musiarius, *quia per musia quaerit*.
Mustricola, *machina ad stringendos mures*.
1095 Mutelus, *post Ruffus, ante Rubrum*.

N

Nabita, *nancta*.
Nagare, *vacillare, huc, et illuc fluctuare*.
Nardum *pisticum, chrisma sine impostura*.
Narici, *bruti*.
1100 Nario, *subsannans*.
Nasale, *ornamentum equorum*.
Natinari, *negotiari*.
Naucupes, *ad eundem acutum habent pedem*.
Nauficus, *nauis factor*.
1105 Nauregus, *nauareticus*.
Nauricus, *nauis princeps*.
Nebris Dianae, *corium Dianae; quae cum ceruo pingitur*.
Nec nocte, *nec simulate*. Pers. ... *Nec nocte pater plorabit*.
Necolatum, *stultum, et elanguentem*.
1110 Nefandarius.
Nefrenditium, *annuale tributum, quod certo tempore rustici dominis, vel discipuli doctoribus afferre solent, dumtaxat sit carneum, vt porcellus*.
Neruicus, *neruicosus, fortis*.
Netorsum, *fusum, fusile*.
Nibarus, *splendidus*.
1115 Nibita, *aqua ex nubibus facta*.
Nicolaum, *stultum*.
Nicolaus, *dactylus*.
Nictit canis, *quum acute gannit*.
Nihil censi, *nihil iudicati*.
1120 Niniticus, *nimius, eximius*,

num. seqq.

1094. Alii, *mustricula*. Supra, *muscipula*.

1095. Quid hic glossator annotauerit, incertum. Fortasse innuit, *mutelum* esse ruffum, quod ante fuit rubrum.

1096. Forte: *nauita, nauta*.

1097. Semlerus, *nacare*, seu *naccare*, a *naca* fullone, qui laborans fluctuare videtur, vel *natare*, vel *nutare*.

0098. *Sine impostura*, hoc est, sine admixtione alterius, ideo *pisticum*, siue fidele.

1199. Graeuius, *naryci*, *brutii*; quia narycii ad brutios venerunt: alii, *narici*, *bruci*, vel *brucosi*, quorum nares semper stillant, ex Ioanne de Ianua.

1100. *Subsannans*: al. *subsannator*.

1101. *Ornamentum*, quod nasum protegit.

1102. Forte, *aginari*, aut *agginari*, vt supra *agginantes*.

1104. Alii, *naupegus*.

1105. 1106. Haec, et sequens glossa ex *nauarchus* corrupta.

1107. *Dianae*: alii, *damae*: alii, *Dianae, quae cum ceruino* (corio) *pingitur*, ex Seruio, et Virgilio.

1109. Semlerus, *neculatum*, *semiuiuum*, vel *necoleatum sine coleis*, vel *Nicolaum*, *crustulum*: quia Augustus *Nicolai* nomine appellabat quoddam placentae genus, quod Nicolao Damasceno placebat.

1110. Graeuius, *nefandus*, *nefarius*.

1111. Consentiunt alia lexica: a *nefrendes*, porci vix a lacte amoti.

1112. *Neruicus*: al. *neruiceus*.

1113. Alii, *netorium*, et *fusillus* pro *fusile*.

1114. 1115. Corrige, *niuatus*, *niuata*.

1116. *Nicolaus*; an *mimulus*? Vide supra *Necolatum*.

1117. Augustus dactylum palmarum fructum *nicolaum* vocauit.

1120. *Niniticus*: forte, *nimius*.

immanis.
Niniosus, *garrulus*.
Ninnarius, *cuius vxor moechatur, et tacet*.
Nitellae, *neutrones, paruunitores, deminuti*.
Nitura, *genitura*.
1125 Nixe, *munite*.
Nomicolae, *tubercula, quae sub mento caprae sunt*.
Nominosus, *famosus, celeber*.
Nonnula, *rete ad capiendas aues*.
Non putatiuum, *non est dubium*.
1130 Norax, *peccator, criminosus*.
Notarius, *scriptor, charaxarius*.
Noxilis, *nocens*.
Nugigerulus, *turpis nuncius*.
Nugiparus, *qui parit nugas*.
1135 Nullatenus, *nulla ratione*.
Numida, *qui vendit herbas, vel qui alit pecora ad vendendum*.
Numeria, *dea numeri*.
Nuptant, *nubunt*.
Nuptorium, *domus, et locus nubentium*.
1140 Nutinare, *corpus, ingenium, genitura*.

O

Obfibulare, *concludere, circumdare*.
Obicula, *paruus obex*.
Obilat, *limpidat*.
Oblogat, *increpat*.
1145 Obsillas, *marsus*.
Obsolitatus, *pollutus, inquinatus*.
Obtundit, *obcoecat*.
Obtunsa, *stulta, vel stolida*.
Obtunsus, *obcaecatus*.
1150 Obuallum, *vndique munitum*.
Occa, *rastrum*.
Occamen, *contisio*.
Occentare, *male ominari*.
Occistrio, *tabernarius*.

1121. Graeuius, *naeniosus*. Hispanice *niño* puer dicitur.
1122. Legendum, *mimarius*.
1123. Semlerus, *nitellae, nitores, parui nitores, diminutiuum*.
1124. *Nitura*: al. *gnatura*, vel *natura*: al. *nisura*.
1125. Forte, *nexe, vnite*.
1126. Apud Festum, *noneolae*, vel *noneoleae*: forte, *nuculae*. Pro *caprae* editi *captae*.
1128. Semlerus, *nassicula*, a *nassa*, vel *nubecula*, quia νεφέλη *nubes* graece est rete pro auibus.
1130. *Norax*: corrige, *noxax*, vel *noxius*.
1132. *Noxilis*, forte, *noxialis*, aut *noxius*. In Excerptis, *noxit, noceat*.
1136. *Qui vendit*: forte, *qui mandit*, vel *vescitur*, et *ad mandendum* pro *ad vendendum*.
1137. *Dea numeri*: quae pueros numerare docet.
1139. Aedificia nuptiis destinata *nymphaea* Romae vocabantur.
1140. *Nutinare*: Cerda, *natura*. Semlerus *complexio* pro *corpus*. Graeuius *genitalia* pro *genitura*.
1143. Graeuius, *oblimat*, ex Constantiensi.
1144. *Oblogat*: al. *oblegat*: al. *obiurgat*: al. retinent, *oblogat* a *logos*.
1145. Videtur legendum, *psillus, marsus*. De his duobus populis Plinius, et lexicopraphi. Eis serpentes non nocebant.
1146. Melius *obsoletatur*, cum Excerptis.
1148. *Obtunsa*: ita nonnuli pro *obtusa*.
1150. Graeuius restituit, *obuallatum*.
1152. *Contisio*: Martinius, *contusio*, scilicet glebarum.
1154. Cerda recte, *concistrio*.

1155 Oes, *insania*.
Offendices, *nodi*, *quibus libri signantur*.
Offex, *impeditor*.
Officialis, *sacrorum minister*.
Officiperdi, *qui sui laboris non habeant remunerationem*. *Catoni quoque dicuntur* Officiperdi.
1160 Ogit, *moritur*.
Olacitas, *foetulentia*, *olor*.
Olax, *olidus*.
Olerare, *olera plantare*.
Olographa, *omnem rem propriam*.
1165 Olouitreum, *totum vitreum*.
Omentum, *mappa ventris*.
Opersolatio, *clusis a persolis dictum*.
Opinatores, *existimatores*, *vel arte militares*.
Opinax, *manifestus*.
1170 Opinosa, *ingentia certamiua*.
Opillago, *curcilla*.
Oppito, *sospito*, *valde saluto*.
Orcinus, *morte manumissus*.
Ordinarius miles, *qui in integro ordine est*, *vel numero*.
1175 Orge, *occide*.
Oricus, *loquax*, *qui magnum os habet*.
Originarii, *vernaculi*.
Oripta, *amens*, *turba hominum*.
Orispex, *orarum inspector*.
1180 Ouispex, *ouium inspector*.

P

Pabo, *vehiculum vnius rotae cum b*.
Pabulator, *pastor*, *qui bubus pabula praebet*.
Pabulator, *pater*, *qui praebet pabula*.
Pactario, *plantario*.
1185 Paculum, *sacculum*, *pasceolum*.
Pagae, *memoriae sine idolis*.

1155. *Oes*: Graeuius, *oestrum*.

1156. *Signantur*: Cerda, *ligantur*.

1158. *Offex*: ab *officiendo*. Alii, *officiens*, al. *obex*.

1159. *Sacrorum*: Semlerus *officiorum*, vel *sacrorum* ob ecclesiastica officia.

1159. Alii, *officiperdae*.

1160. *Ogit*: corrige, *obit*.

1164. Martinius recte, *omnia manu propria*; sic lib. 5. Etymol. cap. 24. n. 7. *Holographum etc.*

1166. *Mappa*: alii, *membrana*, ex l. XI. Etymol. c. I. n. 130. *Omentum etc.*

1168. Cerda, *oppessulatio*, *clusio*, *a pessulis dictum*. Graeuius, *operculatis*, *clusis*, *ab operculis dictum*. Alii, *oppesulatis*, *clusis*, *a pessulis dictum*.

1168. *Vel arte*: Semlerus, *vide ante*, vt remittamur ad literam M verbo *militaris*.

1170. Forte, *opinosa certamina*, *ingentia*.

1171. Suprà n. 508. *Curcilla*, *oppilago*. Semlerus pro *curcilla* reponit *furcilla*, hoc est, iuncta aliquot minora ligna mercimoniis oppilata, impleta.

1172. *Oppito*: lege, *oppido*, et dele *sospito*, *saluto*, aut alio transfer.

1175. Reinesius, *vrge*, *occide*; vt sit clamor militum irruentium. Semlerus, *orce*, vel *orcus* sine interpretatione: et *occidit* pariter sine interpretatione.

1776. Forte, *oritus*.

1178. Legendum videtur, *crypta*, *cuneus*. Additum, *turba hominum*, quia haec est alia significatio verbi *cuneus*. Vide supra *gumbà*.

1179. Intellige, *horispex*, *horarum*.

1181. Intellige, *pauo*.

1184. Graeuius, *pactorio*, *plantatorio*: Semlerus, *pagatio*, *plantatio*.

1185. *Paculum*: Rutgerius, *phasculum*.

1186. Semlerus, *pagae*, *marmoreae statuae*, *idola*; quia *pago* idem est, ac

Paganitius, *vt occultus*.
Pagit, *aut palum agit, aut citharam tangit*.
Pagula, *frena*.
1190 Pagus, *collegium, curiae*.
Παλαιῶς μωρὸς νέον φρόνιμον οὐ ποιεῖ.
Palax, *dolosus, fallax*.
Palla, *latubres*.
Palmosus, *victoriosus*.
1195 Palpones, *qui ducunt caecos*.
Palteum, *murum, vel fastigium*.
Paludatis, *mantuatis*.
Pamaeum, *vestis pastoralis*.
Panarium, *excipulum*,
1200 Panchra, *rapina*.
Pandex, *qui semper pandit ora ad potandum*.
Panegyricis, *laudabilibus*.
Panegyricus, *laus in promptu dicta*.
Panera, *rapina*.
1205 Pangitare, *laudare*.
Panora, *rapina*.
Pansa, *qui ambibat pedibus in diuersa tendentibus*.
Pantapola, *simplasiarius*.
Pappas, *paedagogus, qui sequitur studentes*.
1210 Parapsides, *suffusoria*.
Parapsis, *granata, vel catunis*.
Particus, *negotiator, qui partes vendit, qui institor, et agomanus dicitur, eo quod in diuersa manus agat*.
Partiliter, *diuise, per partes, distribute*.
Pastam, *praeclaram*.
1215 Pastoforium, *atrium templi, aut sacrarium*.
Pastorium, *aluiale tempti, vel*

figo. Vel potius, *pagani a nemore, vel idolis*.

1187. Alii *vir*, pro *vt*. Semlerus, *paganitius cultus* sine interpretatione.

1188. Semlerus, *aut cithara pangit*, videlicet versus.

1189. Alii, *repagula, frena*: al. *sera* pro *frena*.

1192. Lege, *pellax*, cum Excerptis.

1193. Graeuius, *pallae lugubres*: forte *pallae pullae, lugubres*. Ex Nonio.

1196. Corrige, *pluteum*, pro *palteum*.

1197. Vide lib. 19. Etymol cap. 24. n. 15. *Mantum etc.*

1198. Alii *paemenicum*: al. *paemaeum*.

1199. *Excipulum*: quia panes excipit.

1200. *Panchra*: infra *panera*, et *panora*, mendose. Vide Nonium, et lexica, verbo, *impancrare*. Semlerus huc trahit ex Festo, *pancarpiae coronae*.

1201. Alii, *pandox*, alii *pando*, alii *pantex*, ex Plauto pro intestinis, vnde hispani *panza*: alii, *pandax*.

1204. *Panera*: immo *panchra*, vt supra, vel *pancra*.

1206. *Panora*: lege, vt supra, *panchra*.

1207. *Ambibat*: corrige, *ambulat*.

1208. Emenda, *pantapola*, *seplasiarius*.

1209. Alii, *papas*. Etiam in Actis martyrum hoc sensu occurrit.

1210. *Suffusoria*; Graeuius exponit ius, condimentum, obsonia: Semlerus vasa, vnde suffunditur iusculum ad cibos inter coenandum. Alii scribunt *paropsides*.

1211. Sirmondus, et alii legunt, *paropsis gauata, vel catinus*. Vide lib. 20. Etymol. cap. 4. num. 10.

1212. *Particus*: alii, *partiarius*: al. *particarius*: al. *particularius*: al. *pararius*. Pro *qui partes* Graeuius *qui per partes*. Pro *agomanus* Reinesius *dragomanus*, Semlerus *aginans*, seu *aginator*, vt supra verbo *mercator*.

1214. *Praeclara*: Graeuius, *aprugna*, ex Scholiaste Iuuenalis. Semlerus corruptam glossam putat ex *pastophorium, atrium*.

1216. Legendum, *pastoforium*, seu *pastophorium, alueale templi, vel safarium*. Infra occurrit *safarium, atrium*.

safurium.
Patago, *genus mortui*.
Patercularius, *a paterculo*.
Patibulum, *res patens*.
1220 Patrauit, *patrem fecit*.
Patres, *patriae*.
Patreus, *vitricus*.
Paximatum, *panis subcineritius*.
Pecuosus, *qui multa pecora habet*.
1225 Pedana, ae, *pedales nouus, qui caligae assuitur*.
Pegaso, *homo iocularis*.
Pelagus, *praelubium*.
Pelops, *qui habet vxorem, et amicam*.
Pencina, *lacinia, vel stola*.
1230 Penita, *aula regia*.
Pennum, *bis acutum*.
Percartapsere, *valde diuidere*.
Percataprat, *valde taedet*.
Peripsima, *media planta pedis*.
1235 Pero, *calceamenta pilosa*.
Persolenter, *assidue*.
Perula, *extrema pars nasi*.
Pessimus, *verbosus*.
Pestincius, *violentius*.
1240 Pestinuncium, *qui pestem nunciat*.
Pestiliter, *demisse, diuise*.
Petitius, *qui frequenter petit*.
Petulus, *equus, qui habet albos pedes*.
Phaculla, *perna, petaso, petasunculus*.
1245 Phago *cibus: vnde* φάγος ἡμερινὸς, ἄρτος ϗ τυρὸς ϗ οἶνος, *in vita mona-*

1217. Festus, *patagus, genus morbi*. Sic etiam Excerpta Pithoei, vbi allegantur Theophrastus, et Plinius. Reinesius volebat, *petigo*.

1219. Forte *propatulum*, vel *peribulum* ex notatis ad num. 304. Salmasius suspicatur olim scriptum, *paetibulum*, ex quo alibi mansit *patibulum*, alibi *peribulum*: sed praefert *peribulum*.

1220. *Fecit*: Graeuius, *egit*.

1221. Forte, *pater patriae*, sine interpretatione.

1222. *Patreus*: alii *patrous*, ex graeco.

1223. *Paximatum*: alii *paxamatum*: al. *paximatium*. Plura neque alibi obuia de hoc pane Ros-weydus in Onomatico.

1225. *Pedalis*: Ros-weydus, *pedulis*. Alii, *pedalis nodus*: al. *pedica, laqueus*, pro *pedalis nouus*. Confer lexica.

1226. *Pegaso*: alii, *petaso*, vt fuerit *perna, petaso*: tum corruptum, *verna, petaso, iocularis*.

1227. Alii, *proluuium*: al. *perluuium*: al. *praeluuium*.

1228. *Pelops*: forte, *pellicator*, vel *pellicatus*. Vel *pelops* sine interpretatione, tum *pellex, viri, qui habet uxorem, amica*.

1329. Alii, *paenula, lacerna, vel stola*.

1230. Semlerus distinguit, *aula, regia*.

1231. Videtur supplendum, *pennum, acutum, bipennum, bis acutum*.

1232. et 1233. Semlerus has glossas enatas arbitratur ex hac vnica, *pertaedet, valde taedet*.

1234. *Peripsima*: al. *peripsema*: quod alii *calceamentum* dicunt, alii *tersorium*.

1235. *Pero*: melius *perones*.

1237. Lege, *pirula*, ex lib. XI. Etym. cap. I. n. 48. Margaritae etiam vocantur pirulae, aut *perulae*, hispanice *perlas*, ex pilula, parua pila.

1238. Martinius *verbosus* mutat in *peruersus*: Semlerus supplet ex glossa litera v. *Verbosus, nugator pessimus*.

1239. *Pestincius*; emenda *pertinacius*, ex Excerptis.

1240. Alii, *pestinuncius*.

1241. Semlerus, *partiliter, diuise*, reiecto *dimisse*.

1243. Alii, *petilus*: vide Festum, et Nonium.

1244. Graeuius, *phascola, pera*. - *Perna, petaso*.

1245. Corrige, *phagos* pro *phago*.

mona horum.
Phylacteria, *carmina*.
Pictatium, *epistola breuis, et modica*.
Pictatiuncula, *membrana*.
Pictiones, *qui vendentes vincere in pictura*.
1250 Pigella, *artopta, genus vasis*.
Pilasca, *vas vinarium ex corio*.
Pilax, *murilegus, catus*.
Pileum, *calamaucum*.
Pilicrepus, *qui pila ludit*.
1255 Piludius, *qui polotello ludit*.
Piliones, *portitores mortuorum*.
Pilumen, *quidquid in pila tunditur*.
Pindae, *pinnae dictae sunt a pendendo, sed vsus obtinuit, vt pinnae dicantur*.
Pinnirapi *sectatores, gladiatores, quod pinnas rapiunt*.
1260 Pipilare, *resonare*.
Pipiunculus, *accipiter, acceptor*.
Pipuli, *conuicio plorati*.
Pissago, *pix liquida*.
Pisseima, *speculor*.
1265 Pitigmata, *causiae*.
Placor, *tranquillitas*.
Plautos, *auribus gracili corpore*.
Plaria, *dilucida*.
Plaustri, *quod plaustro sonat*.
1270 Plebescere, *plebem alloqui*.
Plebiscitari, *plebem imitari*.
Plebiscitat, *plebem alloquitur*.
Plemina, *quum in manibus, et*

1246. *Carmina*, hoc est, incantationes.

1247. Scribitur etiam *pitacium*, *pittacium*, et *pyctacium*, posteriori aeuo *petia*. Inde hispanice *pedazo*. Vide Rosweydum in Onomast.

1249. Semlerus, *pictiores, qui videntur vincere in pictura*.

1250. Semlerus legit, *tigella, artopta*, germanico idiomate.

1251. *Pilasca*; lib. 20. Etymol. cap. 6. n. 2. *Phlascae etc.*

1253. *Pilax* a *pilo, furor, expilo*: hispanice *pillar, pillo*.

1253. *Calamaucum*: alii, *camelaucium*: itali *camauro*. Consule Macrum in Hierolexico.

1254. De *pilicrepo* multa Lipsius ad Senecae epist. 56., et alii.

1255. *Polotello*: immo *pilotello* a *pila*.

1256. *Pilliones*: corruptum ex *vespillones*, vel ex *pollinctores*.

1258. Pro *pindae* reponendum *pennae*.

1259. *Sectatores*: emenda *secutores*, et confer lib. 18. Etymol. cap. 55. Nonnulli gladiatores pinnas, vt milites in galeis, gestare solebant: hinc *pinnirapus*.

1260. De gallinis dicitur *pipare, pipire, pipiare*, et forte etiam *pipilare*.

1261. Carmen de philomela, *Accipiter pipat*. De accipitre, seu acceptore Isidorus lib. 12. Etymol. cap. 7. num. 55. cum nota.

1262. Semlerus, *pipulo, conuicio, ploratu*.

1263. In aliis lexicis rectius *pissaigra* ex graeco.

1264. Vetus lexicon, *pisema, specular*. Semlerus coniicit, *pissaxera, pix siccata*, vel *pissumor, pice linor*, vel *pissacium, e pice tabula*.

1265. Variae sunt coniecturae: in Excerptis, *pitigmata, causae*: Graeuius, *pili macedonum causiae*. Semlerus, *pitisma, gustatio*, vel *aigmata, inustio*. Iansonius, *aigmata, caustica*.

1267. Forte *auribus gracilioribus*. Vide Festum de plaudis, seu plautis canibus.

1268. *Plaria*: *plana* potius.

1269. *Plaustri*: legendum, *plaustrit*, a *plaustrio, palustris*, quod in aliis lexicis affertur.

1270. 1271. Inuerte explicationem, *plebescere, plebem imitari*, *Plebiscitari*, vel *plebiscitare, plebem alloqui*.

1273. *Calusi*: lege, *callosi*, et confer differentias verborum inter appen-

pedibus calusi sulci sunt.
Plotei, *proprii*.
1275 Plumbum *in oculis*, *macula coloris plumbei*.
Podiarius, *inter mimos*.
Polingon, *vbi cadauera ponuntur*. Graecum.
Polluctare, *consecrare*.
Polose, *alte*.
1280 Polosus, *altus*.
Pomatium, *mollis, et liquidus cibus ex pomis*.
Poneprope, *iuxta, et propter*.
Popina, *meraria, crustaria*.
Porrum, *basum*.
1285 Portemia, *nauicula*.
Portitorium, *porticulum, baculus lixarum*.
Positiones, *aedificia*.
Postifices, *iudices*.
Postilio, *postulatio*.
1290 Posmurium, *insertorium*.
Postpridie, *hodie*.
Postulatitius, *ille, qui postulat*.
Postumus, *vltimus, nouissimus*.
Praeclues, *valde clarus, et inclitus*.
1295 Praedarius, *praebens auxiliam*.
Praelubium, *pelagus*.
Praerogator, *dispensator*.
Praetenta, *anteposita*.
Praetoriola, *domuncula in naui*.
1300 Prandeum, *genus zonarum*.
Pransorium, *promulsarium*.
Prima porta, *primum locum, vel grecia expositio*.
Prima terra, *litore*.
Primiuirgius, *caballarius, quod primus est militiae in virgines*.

dices n.105. *inter flemma, et plemma etc.*

1274. Semlerus, *ploti* pro *plauti*; alii, *plocei*, stupei.

1276. Semlerus, *paedarius*, *puer minimus*, vel *podagricus*, *infirmus* (pedibus).

1277. Repone, *polyandrion*, ex aliis exicis.

1279. 1270. A *polo* factum *polose*, *polosus*.

1283. Popinarum diuersae species, meraria, seu vinaria, crustaria etc.

1284. *Basum*; emenda *prasum* ex graeco.

1285. *Portemia*, seu *perthmia*, aut *porthmium*. Vide lib. 19. Etymol. cap. 1. n.26., vbi pro *syriaci generis* legi vult Semlerus *scythici*, vel *sarmatici*.

1287. Pro architecto Abbo Cernuus adhibet *positorem*.

1288. Graeuius, *pontifices*.

1289. *Postilio*, *postulio*, *postulatio* verba augurum, de quibus dissident interpretes, ad sacrificium humanum pertinere dicuntur.

1290. Forte, *pomarium*.

1291. Graeuius, *postridie, altero die*. Semlerus annotata fuisse ait haec, *heri, postridie, hodie*: ex quibus deceptus glossator. Sed fortasse retinendum *postpridie, hodie*. In missali gothico vna ex orationibus, quae quotidie dicuntur, inscribitur *postpridie*.

1295. *Praedarius*. Excerpta *pedarius*. Cerda, et alii, *praebendarius*. Semlerus, *praediarius, praebens praedem, vel auxilium*.

1296. *Praeluuium*, legendum.

1297. *Dispensatores* dicti *praerogatores* ex Scholiaste Persii, quia solebat pensari potius aes, quam numerari.

1299. *In naui*: forte ex naui praetoria factum *praetoriola*.

1300. Rutgersius, *prandium*, *genus obsoniorum*. Nihil mutes.

1301. Alii, *promulsidarium*.

1302. Restitue ex Constantiensi, *prima peto*, *primum locum*, *vel egregia exposco*.

1303. Seruius ad 1. Aeneid. *primaeque vetant consistere terrae*: id est, *in litore*.

1304. Cerda, *clauarius*, *qui primus est militiae in virgis*. Semlerus retinet, *caballarius*.

1305 Priuignus, *vulgo ante natus*.
Procapibus, *proximis*.
Procapis, *proximus*.
Prociuimus, *probauimus*.
Proculprocul, *longe longius*.
1310 Proculum, *abominatio*.
Proculus, *qui patre longe peregrinante nascitur, vel longe a patre natus*.
Prodactis, *consumptis*.
Profecta sunt, *promouerunt*.
Proficiens, *antepositus, prouectus*.
1315 Prolicere, *emanare, effluere*. Varro: *Demum vbi prolicuit dulcis vnda*.
Polumum, *locus sacrorum*.
Promptria, *cubilia*.
Promurale, *murus ante murum*.
Pronefas, *antefas, contralicentia*.
1320 Pronefas, *plusquam nec dicendum, vel quam illicitum*.
Pronefas, *scelus, incontinentia*.
Pronostra, *antenostra*.
Propagando, *protelando*.
Propala, *vendenda proponens*.
1325 Propedat, *impedit, cohibet*.
Propii, *legati matri muneribus*.
Propolae, *tabernarii*.
Propos, *valde potens*.
Proposcit, *petit*.
1330 Propudorio, *contressio*.
Prosatrix, *genitrix*.
Protelat, *differt, prolongat*.
Proxeneta, *homo praecurrens quodcumque negotium*.
Proxeneta, *quasi inter emptorem, et venditorem, vel anteambulo*.
1335 Prurientes auribus, *qui libenter desiderant de alio mali aliquid audire*.
Pubeta, *vel* pubeda, *adolescens*.
Pugillones, *pugillatores*.
Pulpidinem, *colophia*.
Pulpitum, *analogium, lectrum*.
1340 Puluicinare, *pluitare, saepe pluere*.
Puluinceria, *area mortuorum*.
Punicani, *lecti parui*.
Purpurilla, *locus extra portam, quo purpurea veste vterentur*.
Puteal, *sedes praetoris*.
1345 Puticuli, *quo cadauera proiiciuntur*.

1308. *Probauimus*: lege, *prouocauimus*, ex Festo verbo, *procitum*.
1310. Ex, *procul, o procul este profani*.
1313. *Profecta sunt*: an, *prouecta sunt*?
1315. Scribe, *proliquere ... proliquit*.
1317. Alii, *promptuaria, cubicula*.
1319. Ex, *pro nefas, contra fas, contra iusticiam*.
1320. *Vel quam*: alii, *vel etiam*.
1321. Forte, *prorostra, ante rostra*,
1324. Scribe, *propola*.
2325. Lege, *praepedit, impedit*.
1326. Semlerus, *Praetorii, legati, ministri, magistratus*.
1328. 1329. Alii, *praepos*, et *praeposcit*.
1330. Lege, *pro! pudor, contestatio*, vel *confusio, interiectio*.
1333. 1334. *Praecurrens*: al. *procurans*, omisso, *et anteambulo*.
1338. Legi poterit, *pulpido, colyphia*, aut *coliphia*.
1840. *Puluicinare*: alii, *pluuitare*: alii omittunt.
1341. Lege, *puluinaria, areae*; vide supra, *ariae*.
1342. Lib. 20. Etymol. c. XI. n. 3. *Punicani etc.*
1343. Coniicitur, *purpur, ille locus extra portam, quo purpurati nascerentur*; vel, *purpura, aulae locus, quo puerperae Augustae vtebantur*.

Q

Quadrans, *duo minuta*.
Quaestuarius, *qui quaestu corporis viuit*.
Quaestuosus, *πορισῆς*.
Quantocius, *quanto velocius*.
1350 Querelantem, *querelas afferentem*.
Quinquatria, *ambitus quinque porticorum*.

R

Rallum, *rasorium*.
Randum, *arbitrandum*.
Raricent, *patricent*.
1355 Ratiscunt, *adaestimauerunt*.
Rator, *iudex*,
Rauit, *rauie loquitur*.
Reburrus, *hispidus*.
Receptor, *actor concordiae medius*.
1360 Recidua, *ex ruina renascentia*.
Recitabulum, *vbi recitatur*.
Recognatus, *filius patris*.
Rectitas, *iustitia, aequitas, et veritas*.
Redandruare, *gratiam referre*.
1365 Redhibere, *reddere*.
Redimiae, *res a praedonibus redemptae*.
Redimicula, *vittae, quibus mitra ligatur*.
Redubias, *reliquias*.
Reducta, *concaua, depressa*.
1370 Redulus, *strues lignorum ardentium*.
Refrontat, *repellit a fronte*.
Regillus, *regulus*.
Regimonium, *gubernationem*.
Remasculata, *virili virtute resumpta*.
1375 Remilicines, *remoratrices*.
Remillo, *repando, pronullo*.
Remillus, *repandus*.
Remotum.
Rendis, *requies otiosa*.
1380 Repatriat, *ad patriam redit*.
Repelta, *lapis excelsus*.
Repignerat, *pignus recipit*.
Repluentibus, *exabundantibus*.
Replum, *species mulieris*.

1346. *Duo minuta*: ex Hieronymo c. 5. in Matth.

1351. Festiuitas Mineruae *quinquatrus* dicebatur, ab aliis *quinquatria*, et *quinquatriae*. Glossator fortasse ex Scholiaste Iuuenalis sumpsit, quod Minerua in ambitu quinque atriorum, seu porticorum fuerit.

1352. Lib. 19. Etymol. cap. 22.n.23. *Ralla etc.* Creditur diminutiuum vocis *radula*. Vide etiam Regulam monachor. cap. 18. *Amictus autem tegmen rasum etc.*

1353. *Randum*: lege, *rendum*, a *reor*.

1354. Fortasse, *ratificent*, *pronuncient*.

1355. Scribendum, *rati sunt*, pro *ratiscunt*.

1357. *Rauie*: immo *rauce*.

1358. *Reburrus*: an a *birrus*?

1360. *Recidua*; melius *recidiua*.

1361. Graeuius, *recognitus filius*; quem pater pro filio agnouit.

1364. Ex Festo, Nonio, et aliis.

1366. Scribe, *reduuias*, vt *exuuias*.

1370. Semlerus, *rogulus*, pro *redulus*.

1371. Semlerus, *repellit fronte*.

1375. Repone ex Festo, *remiligines*.

1376. Festus, *remillum dicitur quasi repandum*. Pro *pronullo* Graeuius *prominulo*. Fortasse a *remo* est *remillo*, et num. seq. *remillus*.

1378. Forte, *remoramentum*, vt in aliis lexicis.

1379. Videtur legendum, *resides*, *requiescentes*, *otiosi*.

1381. *Repelta*: Papias, *repeta*, Semlerus, *rupella*, vel *rupicula*.

1383. Vide, num, *exundantibus*.

1384. Pro *species* lege *vestis*, aut

1385 Retanda, *purganda*.
Retica ligna, *quibus ligna sublimantur*.
Reuidare, *reuerti*, *redire*, *repedare*.
Rheuma, *effusio maris*, *quando accessione maris in fossis colligitur*, *et remanet aqua*.
Rimidia, *crepido*.
1390 Rinas, *naues*, *vel massa*.
Roga, *eleemosyna*.
Rogatarius, *petitor*.
Ructa, *vel rumen in homine*, *tumen in bestia*: *pars gutturis gurgulioni proxima*.
Rues, *ruina*.
1395 Ruffatus, *sanguine cruentus*.
Rumare, *rumores afferre*.
Runa, *pugna*.
Runata, *proeliata*.
Rupa, *ex vtraque parte acuta*.
1400 Rupinas, *abrupta montium*.
Ruspantur, *perquirunt anxie*.

S

Sabarium, *atrium templi*. *Chald.*
Sabbatini, *aranearum*.
Sacra, *non idoneus artis suae professor*.
1405 Safarium, *atrium templi*.
Saga, *nomen gemmae*.
Salatarius, *portator armorum*.
Salmentum, *salsamentum*.
Sambuciarius, *ipse*, *qui dicit*.
1410 Sambucistria, *quae citharista canit*.
Sambucistrio, *saltator*.
Sambucus, *saltator*.
Samelubro, *artificio*.

species vestis.

1385. *Retanda*: ex Aulo Gellio Attic. Noct. cap. 17.

1386. Martinius, *Ridica*, *quibus ligna sublimantur*: al. *redica*: al. *retica*, *ligna quibus ligata sublimantur*. Retica est pedamentum ad statuminandas vites.

1387. *Reuidare*: al. *rebitere*: al. *reniare*.

1388. Scribe, *rheuma*.

1389. *Remidia*, *trepido*: Semlerus totum id corruptum ex *repedo* putat.

1390. Martinius, *rinas*, *nares*, *vel nasa*: ex graeco.

1391. *Roga*: exempla profert Ducangius.

1393. *Ructa*: inde *ructare*. Vide *rumen* in lexicis. Editi hic, *ructa*, *vel frumen*.

1394. *Rues*, vt *labes*, *lues*, *strues*.

1397. Videtur id corruptum ex *runa*, *pilum*, *runata*, *pilata*.

1399. *Rupa*: Martinius, *rupta*, id est, *abrupta* montium.

1400. *Rupina*: occurrit apud Apuleium.

1401. *Ruspantur*: ex Nonio, et Festo.

1402. *Sabarium*: paulo post *safarium*. Nonnulli reponunt *pastophorium*, alii *sabarium*, *armarium templi*.

1403. Semlerus hic rursus, *sabarium*, *armarium*. Barthius ex germanico, *Saba*, *tinea*, *araneatum*, vel *aranea*.

1404. *Sacra*; forte, *sarga*, ex lombardico *arga*, inutilis. Alii, *sargo*, aut *sarco*, a *sarciendo*, vt *sarco sutorius*, *sarco sartorius*: qui resarcit, ad noua opera inutilis. Barthius, *scurra* pro *sacra*.

1406. Graeuius, *sagda*: Semlerus, *saga*, *nomen feminae*. In Excerptis, *nomen genii*.

1407. Alii, *soldarius*: al. *salariarius*. al. melius, *spatharius*.

1408. Barthius, *sambucinarius*, *ipsam* (sambucam) *qui ducit*, vel *sambucinarius species tibicinis*. Alii, *canit* pro *dixit*.

1409. Papias, *Sambucistria*, *quae cithara rustica canit*.

1410. Graeuius, *sambucista*: Semlerus *sambucer*, *histrio*, *saltator*.

1413. *Samelubro*: in Excerptis, *saurilubro*, *saurilubre*. Barthius, *sat elabo-*

Samica, *puluis*.
1415 Sancenissat, *laetatur, triumphat*.
Sappappa, *quasi sarculo*.
Sarapia, *rapinae*.
Sarcitator, *qui tecta resarcit*.
Sardius, *sacella, loca sacra*.
1420 Sarge, *idoneus: quaelibet ars, alias sarga non idoneus cuiuslibet artis professor*.
Sario, *sarculo*.
Sauium, *osculum vxoriosum*.
Saures, *sorices*.
Scabra, *pumicia aspra*.
1425 Scaeuitas, *iniquitas*.
Scamellum, *simfoniaci*.
Scammata, *arenae, vbi athletae luctant*.
Scana, *arborum densitas nimia*.
Scansuae, *ferrum, per quod equus scandit*.
1430 Scapolum, *fustis laugus*.
Scapus, *certus numerus tomorum chartae scriptae*.
Scaturrio, *lepra*.
Scatus, *impetigo, sicca scabies*.
Sceptoriae, *cisternae*.
1435 Scillae, *saxa latentia in mari*.
Scinthiae, *naeuus, macula*.
Scipio, *virga ante triumphantes delata*.
Scipiones, *virgae consulum*.
Scispadum, *iupatum*.
1440 Scolaces, *quod nos funalia dicimus, eo quod sint scoliae, hoc est, intorti, hos romani funes, et funalia nominabant*.

ro, artifico. Semlerus, *samia, labra testacea*.

1414. *Samica*: *samia* potius.

1415. Reinesius, *sicinissat*, ex graeco, *scinis* species saltationis. Cerda, *encaenissat*, vt *encaeniat*. Semlerus, *sambucissat*. Barthius, *saracenissat*, scilicet triumphans de saracenis.

1416. Barthius, *sappa, vappa*. Semlerus, *sappa quasi sarcula*; vel *sappa, qua sarculo*, id est, fodio; vel *sarpa, sarculus*. Inde *sarpo, sarpere*.

1417. Barthius, *surripia*: alii, *subreptio*. Semlerus putat, hanc glossam ex praecedenti *sarpa* enatam.

1418. *Sarcitator*: immo *sarcitector*, ex lib. 19. Etymol. cap. 19. n. 2.

1419. *Sardius*, sine interpretatione. Tum alia glossa huc translata, *sacella, olca sacra*.

1420. *Sarge*: vide *sacra* n. 1404. Barthius originem germanicam in *sorge* inuestigat.

1422. *Vxoriosum*: forte, *luxoriosum*. Vide lib. 2. Different. t. 5. n. 398.

1423. *Saures*: forte, *saurices*.

1424. Distingue, *pumicea, aspera*.

1425. *Scaeuitas*: Apuleii vox.

1426. Graeuius, *scabillum, instrumentum symphoniaci*. Semlerus, *scabillum symphoniaci*, sine interpretatione. Forte ex *scabillum* hispani dicunt *cascabel*. Salmasius, *scabillum, symphonia*: quod est genus instrumenti ex l. 3. Etym. cap. 22. n. 14. Barthius *scamellum, vbi symphoniaci*.

1428. Emenda *scena* pro *scana*.

1429. Martinius, *scansile*, pro *scansuae*.

1430. Alii, *scapulium*.

1431. *Scapus*: Vide Nonium cap. 2.

1432. et seq. Semlerus, *scabies sicca, impetigo, pruritus, lepra*. Forte, *sarna*, pro *scaturrio, scatus*, ex lib. 4. Etym. cap. 8. num. 6. *impetigo etc.*

1434. Lege, *exceptoria*, vt supra.

2435. *Scillae*: ex *Scylla*, quae aliquando latet. An *scopuli*?

1436. *Scinthiae*, forte, *stigmatia*. Vel *cymbia, naues, nauiculae*.

1439. Barthius, *scissiatum, instratum, lithostratum, lapatum*, vel *lapidatum*. Reinesius, *licospadum*, vel *lycospadum, lupatum*: alii, *crispatum, iubatum*.

1440. *Scolaces*: Vide lib. 20. Etymol. c. 10. n. 5. *Funalia etc.*

Sconna, *sponsus*.
Scordalus, *ferox*.
Scordiscum, *corium crudum*.
Scordiscum, *scortum*.
1445 Scories, *stulti*, *stolidi*, *fatui*.
Scorio, *stultus*, *fatuus*.
Screa, *pituita*.
Scriba aedilitius, *qui ex aedile est, sic vocatur ex aedilitate*.
Scribula, *epistola*.
1450 Scripula, *epistola*, *item scripula*, *solicitator*.
Scrutinium, *quod infantes scrutantur*.
Scrutitum, *pellica*.
Scrutulus, *ventriculus fartus*.
Scurra, *parasitus*, *bucellarius*.
1455 Scurra, *qui incopriatur*.
Sebra, *vetusta*.
Sector, *vsurpator*, *vel bonorum vindicta*.
Securicularius, *qui secures fert*.
Secus, *malum*.
1460 Semestria, *liber*, *in quo actiones sex mensium continentur*.
Semiermis, *sine armis*.
Semiiustus, *dimidium iusti*.
Semiuecors, *minimus a vecorde*.
Sennumia, *tristitia*.
1465 Sententia, ἀπόφασις.
Sentes, *sententia firma*, *et indubitata responsio* ἐπιφώνημα.
Sensio, *sententia*.
Sentitare, *in animo sensim diiudicare*.
Separ, *seorsum a parte*.
1470 Sepia, *incaustum*. Persius.
Sequela, *exemplum*.
Seruitium, *multitudo seruorum, et ingenuorum obsequium*.
Sextertiarius, *ipse*, *qui erogat*.
Sica, *cluniculus*, *machaera*, *splendona*.
1475 Sica, *genus ramorum est*, *simile vidubii*. *Hoc maxime*

1441. Recte in Excerptis, *sculna*, *sponsor*, ex Gellio l. 20. c. 10.
1442. *Scordalus*: vox Senecae, et aliorum.
1443. et seq. Forte, *scortiscum*.
1445. Forte, *scoriones*, aut *scurrae*.
1447. *Screa*: inde *excreare*.
2448. *Scriba*: vide supra, *edilitius*.
1449. *Scribula*: forte, *schedula*.
1450. Graeuius, *item scripulatur*, vel *scrupulatur*, *solicitatur*.
1451. Feria quarta ante pascha erat scrutinii dies, siue examen catechisticum.
7452. *Scrutitum*: lege, *scorteum*, vel *scortisca*, *pellicea*.
1453. Apud Festum *scrutillus*.
2455. *Incopriatur*: scurra *coprea* dicebatur. Vide Becmanum pag. 1026.
1456. *Sebra*: corrige ex aliis lexicis *scabra*.
1457. *Vel bonorum vindicta*: Graeuius, *sectio*, *bonorum venditio*. Forte, *vel bonorum venditor*.
1458. *Fert*: melius Excerpta, *facit*.
1460. *Semestria*: forte, *semestris*.
1462. Emenda, *semiustus*, *dimidium vsti*.
1464. Excerpta, *semunia*, *tristitia*. Martinius, *senium*, *tristitia*. Semlerus, *semnia*, *asceteria*.
1467. *Sensionis* vocabulo vsus est Aluarus Cordubensis in Indiculo luminoso num. 25. *Nullus audax praesumptor*, *nisi pretio soluto*, *sensionem mercandi*, *quae propria necessitas exigit*, *quocumque casu praesumat*: vbi *sensio* facultatem innuere videtur, nisi reponendum sit *sessio*: sermo enim est de locis patentibus, in quibus nundinae exercebantur, quae Mahumetani vendebant.
1470. *Persius*, sat. 3. v. 12.
1474. Alii, *clunaculum* pro *cluniculus*, et *spathona* pro *splendona*.
1475. *Ramorum*: lege, *armorum*. Pro *vidubii* forte *venabuli*, vel *sibunae*, quod genus est venabuli.

vtuntur, qui apud italos latrocinia exercent.
Silo, *naso inciso, vel reducto.*
Simfoniaci, *cantatores musici.*
Simplagium, *minus rete.*
Simpulator, *amicus sponsi assiduus cum eo in conuiuio.*
1480 Simpulator, *conuiua.*
Simultum, *vermis in cornu arietis.*
Singultim, *qui loquitur per gluttuos.*
Sinum, *vas, in quo butirum conficitur.*
Sirascula, *vas aquarium.*
1485 Stringina, *restrictio vrinae.*
Sispes, *sospes, sanus.*
Solerare, *id est, solidare, a solus, soleris, id est, solidum.*
Sonticus, *verax.*
Sortillator, *degulator.*
1490 Sortinidus, *qui iudet per sortem.*
Sosii, *duo fratres, qui bonos libros emebant, et eos postea praeparando, multum lucrabantur in vendendo.*
Spargana, *initiarum, infantia.*
Spoliaria, *exteriores balnearum cellulae.*
Sputarium, *sputum.*
1495 Stagnare, *secernere metalla mista.*
Stamio, *partus.*
Stater, *duo didragma.*
Stellionatus, *crimen, quum vna res duobus venditur.*
Sternaces, *pauidi.*
1500 Stica, *tunica.*
Stigia, *tunica.*
Stigina, *ornamenta regia.*
Stigium, *genus vestimenti.*
Stilinquadrum, *id est, quadrum.*
Stla-

1476. *Silo* vox Plauti. Dicitur etiam *silus*.

1478. Corrige, *semiplagium*, ex aliis lexicis.

1479. Conuiuae dicebantur etiam *simplones*. *Simpulum* est vas, cuius vsus erat in sacrificiis.

1481. *Simultum*: alii, *simulta*. De isto verme lib. 12. Etymol. cap. 1. n. 10. *Veruex etc.*

1482. Supple, *singultim loquens*, *qui loquitur quasi per gutti os*.

1484. *Sirascula*; alii, *situla*: al. *sitiscula*; al. *siticula*: al. *sitella*. In Catholico, *soriscula*. Ros-weydus in Onomastico voce *suriscula*, aut *syriscula* pro vase plurimos vsos fuisse affirmat.

1485. *Stringina*: Graeuius mutat in *stranguria*, repugnantibus aliis. Ordo literarum posceret, *siringina*.

1486. Ex Festo *sispes* pro *sospes*.

1488. *Sonticus*: ex Nonio, Festo, et aliis.

1489. Forte, *sorbillator*, *degustator*.

1490. Reinesius, *qui iudicat per sortem*; Semlerus, *qui videt per sortem*.

1491. De *Sosiis* Horatius non semel.

1492. Martinius correxit, *spargana*, *initia infantiae*. De crepundiis fortasse id intelligitur.

1493. *Spoliaria*: vide lib. 15. Etym. cap. 2. n. 41. *Apodyterium etc.*

1495. Semlerus coniicit *stannare*, ex lib. 16. Etymol. cap. 22. num. 1. *Stanni Etymologia* etc., vt ad eum locum annotaui.

1496. Verum videtur, *statio*, *portus*. Sed Barthius putat, *stamio*, *pannus*, a stamine. Inde stamina, hispanice stameña.

1497. Vide lib. 16. Etymol. cap. 25. num. 16. *Stater etc.*

1500. Scribitur *stigia*, *stichia*, *striga*, *sticia*, et hinc *stica*. A graeco est *stichia*, aut *stichium*. Hinc sequentes glossae.

1504. Semlerus, *stliquadrum*, *quadrum*: quia *st*, et *stl* saepe praeponebantur, vt *stlocum* pro *locum*, et *stlitem* pro *litem*.

1505 Stlataris, *vestis piratica*.
Strauaces, *cupidi*.
Strigio, *mimarius scenicus*.
Strofarius, *strofosus*, *impostor*, *fraudator*.
Stultomalus, *stultus malus*.
1510 Subcensia, *fomenta*.
Subcenturiatus *dicitur*, *qui in numero priore quasi per centuriae suae vicem succedat*.
Subcisiuus, *malus interpres*.
Subcus, *subcutaneus*, *subcirratus*, *intercus*, *intercutatus*, *subtercus*, *subtercutaneus*.
Sublestia, *infirmitas*, *tristitia*.
1515 Sublestis, *infirmus*, *tristis*.
Submeles, *qui in lectulo mingit*, *meles*.
Subles, *qui subtus sedet*.
Sububeres, *infantes*, *qui adhuc sunt sub vbere*.
Suffraginatus, *fractis auribus*, *vel substitutus in locum succidentis*.
1520 Sugrudia, *fundamenta*.
Sugrundaria, *sepulcra*.
Sultor, *cultor*.
Sumptuarius, *qui erogat sumptus*.
Supedium, *refugium*.
1525 Supera, *nauis*.
Superaria, *vestis*, *quae superinduitur*.
Supparant, *supplent*.
Suppararia, *vestis*, *quae superinduitur*.
Supes, *supumpis*, *hoc est*, *supinis pedibus*.
1530 Suprema, *quando sol supprimitur*.
Surcetur, *irascitur*.
Surus, *musculus brachiorum*.
Surus, *surculus*.
Susses, *qui habilis ad substendum*.
1535 Susurrio, *senilloeus*, *bilinguis*.

1505. Festo *stlataria est genus nauigii* LATVM; ex quo dictum, praeposito *st*, vt in glossa praecedenti. Hic pro *vestis* legi poterit *nauis*.

1506. Lege, *sternaces*, *pauidi*, vt supra, a *sterno*: sic *sternaces equi*.

1507. Lege, *strio*, pro *histrio*, vt *Spania* pro *Hispania*.

1510. Graeuius, *succendia*, Semlerus, *succensiua*: alii, *subcentia*. Vide supra, *Fomenta*.

1512. *Subcisiuus*: Semlerus, *succensiuus*, vel *suggestiuus*. Vide lib. 10. Etym. num. 131. *Incentor etc.*

1513. *Subcus*: forte, *subcutitus*, et *intercutitus* pro *intercus*.

1514. et seq. Vide Becmanum p. 1036. praeter Festum, et lexica.

1516. Scribe, *submeies*: dicitur etiam, *submeiulus*.

1519. *Auribus*: lege, *cruribus*. Tum, *subrogatus*, vel potius *suffragatus*, *substitutus etc.*

1520. *Sugrudia*: forte, *suggrundia*, quae sunt extremitates tecti, pluuiam a pariete arcentes.

1521. *Suggrundaria* dicebantur sepulcra infantium.

1522. Semlerus, *salitor*, *sultor*, vel vice versa.

1524. Forte, *suppetium*.

1525. Graeuius, *suppara*, *nauis velum*.

1528. Lege, *superaria*, vt supra.

1529. Alii, *supes*, *suppis*, *hoc est*: al. *supes*, *suppes*, *hoc est*, *sub imis pedibus*.

1530. *Suprema*, hoc est, *suprema tempestas*, ex Festo.

1931. Cerda, *succenset*: alii, *surculatur*, *nascitur*.

1532. Graeuius, *surus*, *surculus arborum*.

1534. Lege, *subses*, *habilis ad subsidendum*.

1535. Melius, *susurro*: pro *senillosus* alii *sententiosus*, alii *senticosus*.

Sutela, *corrigia, quae tenditur sub cauda equi.*

Sutrium, *locus, vbi suuntur species aliquae.*

T

Tabae, *mutiae.*

Tabernio.

1540 Tagax, *furunculus.*

Talax, *scaurus.*

Talitius, *colafus in talo.*

Tallus, *calculus, tabula.*

Tam nefas, *tam detestabile factum.*

1545 Tames, *cruor, sanguis.*

Tarmus, *vermes in carne.*

Tartarium, *horribile.*

Tautones, *palpebrae.*

(In aliis) Tegellaria *venefica.*

1550 Tegora, *tegus, coria, vel posteriora iumentorum.*

Telonem, *quasi omnium tittorum fiscalis conductio.*

Tenilis, *qui potest tenere.*

Terimentum, *nutrimentum.*

Terrale, *genus vestis.*

1555 Terrigiponae, *quae terra capiunt, id est, piscinae, quas et lacus rustici vocant.*

Testinium, *opportunum.*

Thoca, *flauus, vel vestis.*

Tlaries, *portiones signorum.*

Tinctorium, *gladius.*

1560 Tironatum, *radinem.*

Tironicare, *militare.*

Titiensis clangor, *id est, sonitus cum tumultu.*

Tocuis, *calculus dictus est compito solo pilis, quod sibi componunt. Calx enim lapis est, calculus diminutiuum.*

Togillatim, *sigillatim.*

1565 Togipurium, *toga pura.*

Tollerunt, *genuerunt.*

1536. Rectius, *subtella*, vt *postella*, *antella*.

1937. Corrigendum, *sutrinum*. Pro *species* forte *vestes*.

1538. Semlerus, *tabani, muscae*.

1541. *Talax*: ex scholiaste Horatii lib. 1. sat. 3.

1142. Vulcanius, *talitrus*, *callus*, vel *clauus* in talo.

1543. Lege, *calculus tabulae*.

1545. *Tames*: immo *tabes*, vel *tabus*.

1546. Dicitur etiam *tarmes*, *termes*, *termus*.

1547. Alii, *tartareum*, vel *tartarinum*.

1549. Vide infra, *tugellaria*.

1550. Melius, *tergora*, *tergus*.

1551. Forte, *telonium*. Vide lib. 15. Etymol. c. 2. n. 45. Graeuius, *telones ... conductor*.

1552. *Tenere*: rectius *teneri*.

1553. *Terimentum*: Semlerus, *intetrimentum* ex Plauto.

1554. Graeuius, *toral*, vel *torale*: Semlerus *talare*.

1555. Pithoeus suspicatur, *terripiscinae*: Semlerus, *terricipinae*, aut *terricipia*: nisi corrupta fuerit vox ex *terrigenae* sine interpretatione, et tum conficta glossa ab aliquo sciolo.

1556. *Testinium*: emenda, *tempestiuum*.

1557. Forte, *togae, clauus, vestis*, vel *tunicae, clauus, vestis*.

1558. Graeuius, *triarii*.

1559. Forte, *cinctorium gladii*, scilicet baltheus.

1560. *Rudinem*: corrige, *rudimen*, vel *rudimentum*.

1561. Excerpta, *tironizare*: emenda, *tirocinari*.

1562. Forte, *titinnitus, clangor etc.* Graeuius, *titinniens clangor*.

1563. Semlerus, *tatus calculus dictus est computus e lapillis, quod ibi componuntur: calx enim etc.*

1566. *Tollerunt*: lege, *tulerunt*.

Tongillatim, *singillatim*.
Tongillatim loqui, *prauis verbis, a Tongilio parasito, qui in hoc inuenerat risus aucupium, vt salutatus conuicio responderet, et maledicentem salutaret blandissime*.
Tragum, *genus piscatoriae*.
1570 Tragum, *inter legumina*.
Tragum, *verriculum*.
Trictilia, *vbi pendent vaciae*.
Trimitat, *posturna*.
Tritile, *quod teri potest*.
1575 Trochus, *rota ludentum*.
Trocinus, *sectae genus arduum*.
Tuber, *siti subterranei*.
Tucetum, *bula condita apud gallos alpinos*.
Tugellaria, *maleficia, eo quod supra tegulas sacrificent*.
1580 Tuligatum, *carpitum*.
Tullia, *media, vel regia*.
Tuore, *visu*.
Turturilla, *ita dictus locus, in quo corruptelae fiebant, quod ibi turturi opera daretur, id est, panem*.
Tuspollem, *manna, vel genus pigmenti*.

V

1585 Vabra, *callidus, artificiosus*.
Vabrum, *varium, multiforme*.
Vadatur, *promittit, pollicetur, fide dicit*.
Vadimonia, *iudicia, vnde apud iudicem per fideiussorem vadere liceat*.
Vadimonium facit, *fideiussorem dat*.
1590 Vaginatus, *euagitatus*.
Vagitatur, *violenter flet*.
Vagurrit, *per otium vagatur*.

1567. et 1568. Semlerus corrigit, *sugillatim*, pro *sigillatim*, quia *Tongilius*, a quo haec aduerbia, *sugillabat* eos, qui ei occurrebant.

1569. et seq. Quum de *reti*, et *verriculo* est sermo, melius est *trahum* a *traho*: quum de *oleribus* tragus.

1572. Alii legunt, *trichile*, aut *trichilia* num. plur. al. *trichila* num. sing. Confer Forcellinum. Semlerus *vites*, alii *vuae* pro *vaciae*.

1573. Graeuius, *trepidat, tremiscit, horret*. Semlerus, *Triuia, Proserpina*, vel *trimata post tres annos*.

1576. *Trocinus*: alii, *trochiscus*, vel *trocisus*. Vide lib. 4. Etymol. cap. 9. num. 16., ex quo hic legendum, *succi genus aridum*.

1577. Reinesius emendat, *tubi, sili subterranei*. Graeuius, *tuberes*, aut *tubera, cibi subterranei*.

1578. Scholiastes Persii ad sat. 2. *Tucetum bubula condita apud gallos alpinos*. Semlerus ex aliis lexicis colligit legendum, *edulia* pro *bubula*, et *bula*.

1579. Lege, *tegularia, malefica*.

6580. Forte corruptum ex *tongillatim, carptim*, hoc est, *sigillatim*, de quo num. 1566. Alii, *falcatum, carptum*: al. *titulatum, coopertum*: al. *tilptalium, carptum* (linteolum). Vide Ducangium verbo, *tilpatalium*.

1581. Semlerus ex Constantiensi restituit, *meditullia, media loca terrae*.

1583. Vulcanius, *gutturilla*, et *gutturi* pro *turturi*, et *pani* pro *panem*. Alii retinent *turturilla*, et in fine legunt, *id est, ganeae*, vel, *id est, peni*.

1584. Legi poterit, *tus, pollen, manna*.

1585. *Vabra*: emenda, *vafer*, et n. seq. *vafrum* pro *vabrum*.

1588. Pro *vadere* praestiterit legere *vadare*, aut *vadari*: quod secundum melius est.

1590. *Vaginatus*: forte, *euaginatus*.

1591. *Vagitatur*: al. *vagitat*.

Valgis, *foras versi tumentibus.*
Valitant, *valent.*
1595 Vallemac pia, *inhonestae cantationes, et carmina, iocaque turpia.*
Vani parentes, *inanes, mendaces, inutiles, pellaces.*
Varam tibiam ianam, *perticae duae sunt inter se colligatae, quae asserem sustinent. Vnde prou.* Vibia varam sequitur.
Ventriloqui, *praecantatores.*
Varicat, *diuertit, ambulat.*
1600 Varicauit, *ambulauit.*
Vascillum, *paruum vas. Macrob.* Soluens radus, in aqua subiecta vascillo.
Vatia, *diuersis plantis.*
Vefaba, *parua faba.*
Vehigelorum, *genus fluuialium nauium apud Gallos.*
1605 Veneripeta, *luxuriosus.*
Venitia, *maris exaestuatio, quae ad litus venit, Varro:* Venitia, vnda, quae ad litus venit. Salatia, quae ad mare redit.
Vepra, *callidus, testificator, diuersipellis.*
Verax, *sonticus, fidelis.*
Verbosus, *nugator pessimus.*
1610 Verbotenus, *verbigratia.*
Vernacellus, *qui suscitat per dies festos.*
Vespeliones, *fossarii, qui mortuos sepeliunt.*
Vespertilio, *serotinus.*
Vespilla, *sepulcrorum visitator.*
1615 Vestiae, *balbae.*
Vestiarium, *erogatorium.*
Vestiplica, *femina, quae vestes plicat.*
Vestis ludiaria, *histrionica, tonis.*
Veteratricem, *id est, callidam, incircumscribendam.*

1593. Vulcanius, *versis eminentibus pedibus.* Semlerus, *versis tibiis.*

1595. Semlerus coniiciebat, *vallica, id est, phallica, ithyphallica.* Sed genuina lectio est *vallematia*, aut *ballematia*, aut *ballimatia*: de quo verbo agit Ducangius post *balare*, et scribendum censet *ballismatia*. Vide not. ad lib. 3. Etymol. cap. 22. num. XI.

1596. *Vani parentes*: ex Seruio ad Aeneid.

1597. Legendum, *vara vibia perticae etc.* Pro *vibia varam sequitur* in Ausonio est *vara vibiam*: sed Scaliger praefert scripturam glossae, quia 'vara stans est pertica, vibia transuersa.

1601. *Vascillum*: glossator voluit *vasillum* ex versu citato non Macrobii, sed Marbodaei cap. 18. de heliotropia: *Quae solis radiis in aqua subiecta vasillo.* Marbodaeus vixit circa annum 1123., ex quo de additamentis ad has glossas nonnullum indicium ferre licet.

1603. *Vefaba*: hic *ve* significat *paruum*: alibi, *male*.

1604. Lege, *vehiculorum*, aut *vehiculum*, ex alii lexicis.

1606. *Venitia*: immo, *venilia*.

1607. Lege, *vafer, callidus, versicolor, versipellis.*

1608. Forte, *sonticus, verax.* Vide num. 1488.

1611. Semlerus, *verna cellarius, qui suscitat* (monachos) *per dies festos.* Cerda, *vernacellus* (vernaculus), *qui lustrat per dies vernos.*

1612. et 1614. Quasi *vespelio* sit a *sepeliendo*, *vespile* a spoliando, aut *expilando.*

1615. Forte, *vestis, barba*, ex Seruio ad Virgilium, *Aurea caesaries ollis, atque aurea vestis*: vel *vestibula, valuae.*

1616. *Erogatorium*: scilicet vbi vestes erogantur.

1618. *Tonis*: Cerda, *histrionis.*

1619. Semlerus, *callidam in circumscribendo.*

1620 Vexillaia, *impetus fortis carrorum*.
Victimo, *immolo*.
Vidubium, *qui duos maritos amisit*.
Viduuium, *viduitas*.
Villaturia, *territoria*.
1625 Vioturus, *et statim cestifer*.
Virginal, *membra virginis, in quo habitat*.
Virgobretus, *nomen magistratus*.
Viria, *viriola, brachiales*.
Viriosus, *austerus*.
1630 Virops, *quae iam opus habet viro*.
Visor, *videntes*.
Viticus, *actor, exactor villae pensionum, insularius*.
Vitricus, *patricus*.
Vnca manu, *stricta manu*; μυλλῶ.
1635 Vnicuba, *vnius viri vxor*.
Vnorum, *multorum*.
Votificantibus, *dona libantibus*.
Vtensilia, *viatici sumptus*.
Vultuosus, *tristis*.

Z

1640 Zanga, *pellis*. *Acro*. Nigris medium impediit crus Pellibus.

1620. *Vexillaia*: Semlerus, *vexillatio*. Pro *carrorum* Graeuius *castrorum*.

1624. Forte, *territoria, villae, terrae*: aut *villatoria* pro *villaturia*.

1625. Martinius, *viocurus, viae strator, caestifer*. Semlerus, *viocurus*, sine interpretatione: tum *virgo, caestifera* a *caestu*, hoc est, zona, qua recens nupta cingebatur.

1626. Alii, *membrana virginis, in qua habitat*: alii, *membrum virginitatis, in quo habitat*. Vide Prudentium cum comment. pag. 1214.

1627. *Virgobretus*. Apud aeduos. Ex Iulio Caesare.

1628. Forte, *viriae, viriolae*: l. 19. Etymol. c. 31. n. 16.

1629. Alii *virosus*: al. *vultuosus*, quod praeferendum.

1630. *Virops*: ex *viripos*, hoc est, *viripotens*.

1632. *Viticus*; immo *villicus*; ex aliis glossis.

1633. *Patricus*: rectius *patrinus*.

1635. *Vnicuba* aliis dicitur, quae sola cubat, licet nupta.

1636. *Vnorum*: Graeuius, *vno ore*; alii, *vnitorum*.

1640. Acro ad Horatii sat. 6. lib. 1. *pellibus* exponit *zangis*. Vide Ducangium.

MONITVM

De nonnullis praetermissis, et de indicibus, qui sequuntur.

Pauca quaedam, ne magnae quidem molis opuscula supererant, quae olim in animum induxeram inter appendices collocare; sed quum sint magna ex parte fragmenta ex aliis operibus Isidori desumpta, et non semel repetita in Synonymis, in Conflictu virtutum et vitiorum, in Norma viuendi, nonnulla quoque minus digna, quae etiam inter Appendices recenseantur, satius visum fuit nihil vltra addere iis, quae in Isidorianis tertia potissimum parte explicata sunt.

In Indice sacrae Scripturae prae oculis habendum, Isidorum saepe versioni vulgatae adhaerere, interdum versionem antiquam sequi, nonnumquam sensum, non ipsa verba Bibliorum exprimere, aliquando etiam vnum pro altero Scriptorem sacrum nominasse.

Praeter ea, quae ex Indice rerum constant, obseruandum, canones ex Isidori operibus indicatos, et correctos extare tom. 1. pag. 206. et seqq., indicem Scriptorum in Etymologiis, et libris Differentiarum laudatorum describi eodem tom. 1. pag. 431. et seqq., vt nihil iam dicam de Glossario, quod modo exhibui.

INDEX OPERVM QVAE IN SEPTEM TOMIS HVIVS EDITIONIS SANCTI ISIDORI CONTINENTVR.

TOMVS PRIMVS.

TOMVS II.

TOMVS III.

TOMVS IV.

TOMVS V.

TOMVS VI.

Index TOMI VII. *initio huius voluminis distinctius expositus est.*

INDEX PRAECIPVORVM
SACRAE SCRIPTVRAE LOCORVM
QVI IN OPERIBVS
S. ISIDORI HISPALENSIS
OCCVRRVNT.

Ps. XXXIII. *v.* 1. Semper laus eius in ore meo. *t.* 5. *p.* 229. - *v.* 3. In Domino laudabitur anima mea. *t.* 6. *p.* 311. - *v.* 8. Emittet angelum Dominus in circuitu timentium eum, et eripiet eos. *t.* 1. *p.* 64. *t.* 6. *p.* 87. - *ib.* Non timebit domui suae a frigoribus niuis, omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus. *t.* 1. *p.* 64. *et* 65. - *v.* 10. Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum. t. 3. *p.* 294.

Ps. XXXIV. *v.* 15. Congregata sunt in me flagella, et ignoraui. *t.* 6. *p.* 41.

Ps. XXXV. *v.* 10. In lumine tuo videbimus lumen. *t.* 6. *p.* 75. *v.* - 12. Manus peccatorum non moueant me. *t.* 5. *p.* 282.

Ps. XXXVI. *v.* 27. Declina a malo, et fac bonum. *t.* 6. *p.* 613.

Ps. XXXVII. *v.* 18. Ego in flagella paratus sum. *t.* 6. *p.* 41.

Ps. XXXVIII. *v.* 5. Vox Domini confringentis cedros. *t.* 5. *p.* 540.

Ps. XXXIX. *v.* 6. Multiplicati sunt super numerum. *t.* 6. *p.* 177. - *v.* 8. *et* 9. In capite libri scriptum est de me, vt faciam voluntatem tuam. *t.* 6. *p.* 11.

Ps. XL. *v.* 5. Ego dixi, Domine, miserere mei: sana animam meam, quia peccaui tibi. *t.* 5. *p.* 279. - *v.* 9. Numquid qui dormit, non adiiciet, vt resurgat? *t.* 6. *p.* 56. - *v.* 10. Qui edebat panes meos, ampliauit aduersum me supplantationem. *t.* 6. *p.* 37. - *v.* 11. Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me, et retribuam eis. *t.* 6. *p.* 56.

Ps. XLI. *v.* 8. Abyssus abyssum inuocat in voce cataractarum. *t.* 6. *p.* 226.

Ps. XLIII. *v.* 6. Inimicos nostros in te ventilabimus cornu. *t.* 5. p. 555.

Ps. XLIV. *v.* 1. *et v.* 3. Eructauit cor meum verbum bonum. Speciosus forma prae filiis hominum. *t.* 2. *p.* 527. *t.* 5. *pp.* 370. *et* 355. - *v.* 4. Femur potentissime. *t.* 5. *p.* 354. - *v.* 7. Sedes tua, Deus, in seculum seculi, virga aequitatis.... Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis. *t.* 6. *pp.* 7. *et* 29. - *v.* 8. Dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae participibus tuis. *t.* 5. *p.* 420. - *v.* 10. Circumamicta varietate in vestitu deaurato. *t.* 5. *p.* 541. - *v.* 11. *et* 12. Filia, audi, et vide, et inclina aurem tuam... Et ipse est Dominus Deus tuus. *t.* 1. *p.* 6. *t.* 5. *p.* 331. *t.* 6. *p.* 67. - *v.* 12. Et adorabunt eum filiae Tyri in muneribus. Vultum tuum deprecabuntur omnes diuites terrae. *t.* 6. *p.* 168.

Ps. XLVI. *v.* 9. Regnabit Dominus super omnes gentes, Deus sedit super sedem sanctam tuam. *t.* 6. *p.* 60.

Ps. XLVIII. *v.* 5. Inclinabo ad similitudinem aurem meam, aperiam in psalterio aenigmata mea. *t.* 6. *p.* 102.

Ps. XLIX. *v.* 3. Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit. *t.* 6. *pp.* 43. *et* 63. - 4. Aduocabit caelum desursum.... Quoniam Deus iudex est. *t.* 6. *p.* 63.

Ps. L. *v.* 5. Et peccatum meum ante me est semper. *t.* 6. *pp.* 223. *et* 444. - *v.* 6. Tibi soli peccaui..... vincas, quum iudicaris. *t.* 6. *p.* 38. - *v.* 7. Ecce in iniquitatibus conceptus snm, et in peccatis peperit me mater mea. *t.* 5. *p.* 84. - *v.* 9. Asperges me hyssopo, et mundabor. *t.* 6. *p.* 48. - *ib.* Lauabis me, et super niuem dealbabor. *t.* 6. *p.* 54. - *v.* 19. Sacrificium enim Deo spiritus contribulatus. *t.* 5. *p.* 406. *et* 418.

Ps. LIV. *v.* 14. Tu vero homo vnanimis, dux meus, et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. *t.* 6. *p.* 37.

Ps. LVII. *v.* 11. Laetabitur iustus, quum viderit vindictam impiorum, manus suas lauabit in sanguine peccatorum. *t.* 6. *p.* 365.

Ps. LVIII. *v.* 12. Ne occideris eos, nequando obliuiscantur populi mei legis tuae: disperge illos in virtute tua, et depone eos. *t.* 5. *p.* 228.

Ps. LXI. *v.* 12. Semel locutus est Deus, duo haec audiui. *t.* 3. *p.* 392.

Ps. LXII. *v.* 1. Sitiuit in te anima mea, quam multipliciter et caro mea. *t.* 6. *p.* 256.

Ps. LXV. Ne dederis in motum pedes meos. *t.* 5. *p.* 282. - *v.* 12. Transiuimus per ignem, et aquam, et induxisti nos in refrigerium.... Quoniam Deus iudex est. *t.* 6. *p.* 63.

Ps. LXVI. *v.* 7. Dabunt et caeli imbrem, et terra dabit fructum suum. *t.* 6. *p.* 25. *et* 588.

Ps. LXVII. *v.* 18. Cursus Dei decem milibus multiplex milia laetantium. *t.* 5. *p.* 234. - *v.* 19. Ascendit in altum, cepit captiuitatem, dedit dona hominibus. *t.* 6. *p.* 59. 61. *et* 400. - *v.* 21. Deus noster, Deus saluos faciet nos, et Domini mors, et Domini exitus mortis. *t.* 6. *p.* 50. - *v.* 25. Visi sunt ingressus tui, Deus, ingressus Dei mei regis. *t.* 6. *pp.* 33. *et* 59. - *v.* 32. Aethiopia praeueniet manus eius Deo. *t.* 6. *p.* 76.

Ps. LXVIII. *v.* 8. Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus. *t.* 6. *p.* 25. - *v.* 19. Propter inimicos meos eripe me. *t.* 6. *p.* 286. - *v.* 22. Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potauerunt me aceto. *t.* 6. *p.* 162. - *v.* 24. Obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurua. *t.* 5. *p.* 442. - *v.* 25. Effunde iram tuam in gentes, quae te non nouerunt. *t.* 6. *p.* 216. - *v.* 27. Super dolorem vulnerum meorum addiderunt. *t.* 6. *p.* 56.

Ps. LXX. *v.* 15. Quia non cognoui literaturam, introibo in potentias Domini. *t.* 6. *p.* 298. - *v.* 18. Donec annunciem brachium tuum generationi omni, quae ventura est, potentiam tuam, Deus. *t.* 6. *p.* 102.

Ps. LXXI. *v.* 7. Orietur in diebus eius iustitia, et abundantia pacis, donec extollatur luna. *t.* 6. *p.* 61. - *v.* 8. Et dominabitur a mari vsque ad mare, et a flumine vsque ad terminos orbis terrae. *t.* 6. *p.* 71. - *v.* 11. Omnes de Saba venient, et dabitur ei de auro Arabiae. *t.* 6. *p.* 28. - *v.* 17. Ante solem perma-

Ps. CXV. *v.* 17. Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. *t.* 5. *p.* 449.

Ps. CXVII. *v.* 14. Fortitudo mea, et laudatio mea Dominus. *t.* 5. *p.* 556.

Ps. CXVIII. *v.* 6. Tunc non confundar, dum respicio in omnia mandata tua. *t.* 6. *p.* 289. - *v.* 11. In corde meo abscondi eloquia tua. *t.* 5. *p.* 401. - *v.* 18. Reuela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. *t.* 5. *p.* 392. - *v.* 45. Et ambulabam in latitudine. *t.* 4. *p.* 520. - *v.* 62. Media nocte surgebam ad confitendum tibi super iudicia iustitiae tuae. *t.* 6. *p.* 388. - *v.* 103. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo. *t.* 5. *p.* 442. *et* 449. - *v.* 148. Praeuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua. *t.* 6. *p.* 389. - *v.* 162. Ego laetabor super eloquia tua. *t.* 5. *p.* 151. - *v.* 164. Septies in die laudem dixi tibi. *t.* 5. *p.* 229.

Ps. CXX. *v.* 4. Non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel. *t.* 6. *p.* 87.

Ps. CXXV. *v.* 2. *et* 3. Tunc dicent inter gentes, magnificauit Dominus facere cum illis: magnificauit Dominus facere nobiscum, facti sumus laetantes. *t.* 6. *pp.* 83. *et* 102.

Ps. CXXVI. *v.* 2. Surgite, postquam sederitis. *t.* 5. *p.* 331. - *v.* 4. Filii excussorum. *t.* 5. *p.* 355.

Ps. CXXVIII. *v.* 3. *et* 4. Prolongauerunt iniquitates suas, Dominus iustus concidet ceruices peccatorum. *t.* 6. *p.* 223. - *v.* 8. Et non dixerunt, qui praeteribant, benedictio Domini super vos. *t.* 5. *p.* 451.

Ps. CXXXI. *v.* 2. Sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob. *t.* 5. *p.* 502. - *v.* 3. *et* 5. Si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, aut palpebris meis dormitationem, aut requiem temporibus meis; donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. *t.* 6. *p.* 388. - *v.* 11. Iurauit Dominus Dauid veritatem, et non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. *t.* 6. *p.* 20. - *v.* 15. Viduam eius benedicens benedicam. *t.* 5. *p.* 542.

Ps. CXXXII. *v.* 1. Ecce quam bonum, et quam iucundum habitare fratres in vnum. *t.* 3. *p.* 445. *et t.* 5. *p.* 448.

Ps. CXXXVIII. *v.* 8. Si ascendero in caelum, tu ibi es. *t.* 3. *p.* 299.

Ps. CXL. *v.* 2. Ascendat oratio mea sacrificium vespertinum. *t.* 5. *p.* 555. *t.* 6. *p.* 45. 387. - *v.* 4. Non declines cor meum in verba malitiae ad excusandas excusationes in peccatis. *t.* 5. *p.* 556.

Ps. CXLII. *v.* 3. Collocauerunt me in obscuris. *t.* 6. *p.* 54.

Ps. CXLVII. *v.* 5. Qui dat niuem, velut lanam, nebulam, sicut cinerem, spargit. Mittet crystallum, sicut bucellas: ante faciem frigoris eius quis sustinebit? *t.* 6. *p.* 597. - *v.* 18. Emittet verbum suum, et liquefaciet ea, flabit spiritus eius, et fluent aquae. *t.* 6. *pp.* 11. *et* 597.

Ps. CXLVIII. *v.* 3. Laudate eum sol, et luna, laudate eum omnes stellae. *t.* 5. *p.* 339. - *v.* 4. Laudate Dominum de terra, dracones, et omnes abyssi. *t.* 6. *p.* 588. - *v.* 8. Laudate Dominum de terra, dracones, et omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, qui faciunt verbum eius. *t.* 6. *p.* 596. - *v.* 9. Montes, et omnes colles, ligna fructifera, et omnes cedri. *t.* 6. *p.* 596.

Ps. CXLIX. *v.* 4. Quia placet sibi Dominus in populo suo, et exaltabit mansuetos in Iesu. *t.* 6. *p.* 18.

Ps. CL. *v.* 4. *et* 5. In voce exultationis, et iubilationis, in chordis, et organo, in cymbalis benesonantibus. *t.* 2. *p.* 517.

PROVERBIA SALOMONIS. *Cap.* I. *v.* 5. Intelligens gubernacula possidebit. *t.* 4. *p.* 415. - *v.* 16. Pedes eorum ad malum currunt. *t.* 4. *p.* 520.

Cap. II. *v.* 14. Qui laetantur, quum male fecerint, et exultant in rebus pessimis. *t.* 6. *p.* 221.

Cap. III. *v.* 18. Lignum vitae est his, qui apprehendunt illam, et qui tenuerit eam, beatus. *t.* 5. *p.* 265.

Cap. IV. *v.* 8. Ama illam, et exaltabit te, glorificaberis ab ea, quum eam fueris amplexatus. *t.* 6. *p.* 290.

Cap. V. *v.* 22. Crinibus peccatorum suorum vnusquisque constringitur. *t.* 6. *p.* 443.

Cap. VI. *v.* 13. Annuit oculo, terit pede, digito loquitur. *t.* 3. *p.* 42.

Cap. VIII. *v.* 15. Reges per me regnant, et tyranni per me terram tenent. *t.* 3. *p.* 423. - *v.* 22. *seqq.* Dominus creauit me in initio viarum suarum; nedum erant abyssi, et ego iam concepta eram. *t.* 2. *p.* 527. - *v.* 24. Nedum erant abyssi, et ego iam concepta eram, nedum fontes aquarum eruperant.... Cum eo eram cuncta componens. *t.* 6. *p.* 5.

Cap. IX. *v.* 1. *et seqq.* Sapientia aedificauit sibi domum, excidit columnas septem.... Derelinquite insipientiam, et viuetis, et ambulate per vias prudentiae. *t.* 2. *p.* 527. *t.* 3. *p.* 346. *t.* 5. *p.* 395. - *v.* 7. Qui erudit derisorem, ipse sibi facit iniuriam. *t.* 6. *p.* 320. - *v.* 8. Noli arguere derisorem, ne oderit te. *t.* 6. *p.* 314. - *v.* 9. Doce iustum, et festinabit accipere *t.* 6. *p.* 320. - *v.* 17. Aquae furtiuae dulciores sunt, et panis absconditus suauior. *t.* 5. *p.* 273.

Cap. XIV. *v.* 3. In ore stulti virga superbiae. *t.* 6. *p.* 329.

Cap. XVIII. *v.* 1. Occasiones quaerit piger, et dicit, Leo foris. *t.* 5. *p.* 556. - *v.* 3. Impius, dum in profundum malorum venerit. *t.* 6. *p.* 212. - *v.* 22. Qui adulteram tenet, stultus, et impius est. *t.* 6. *p.* 456.

Cap. XIX. *v.* 5. Os enim, quod mentitur, occidit animam. *t.* 6. *p.* 511. - *v.* 9. Testis falsus non erit impunitus. *t.* 6. *p.* 511.

Cap. XX. *v.* 10. Pondus magnum, et pusillum, et mensurae duplices.... in adinuentionibus suis compeditur. *t.* 5. *p.* 466. - *v.* 23. Abominatio est Domino pondus duplex, et statera dolosa non est bo-

Cap. XXX. *v.* 2. In medio amicorum gloriatus est in illo. *t.* 2. *p.* 454.

Cap. XXXII. *v.* 1. Ducem te constituerunt, noli extolli, sed esto illis, quasi vnus ex ipsis. *t.* 6. *p.* 339.

Cap. XXXIII. *v.* 15. Contra malum bonum, et contra mortem vita: sic contra pium peccator, et sic intuere in omnia opera Altissimi, bina, et bina, vnum contra vnum. *t.* 3. *p.* 93. - *v.* 29. Otiositas multa mala docuit. *t.* 2. *p.* 474.

Cap. XXXIV. *v.* 24. Qui offert sacrificium de rapina pauperum, tamquam siquis victimet filium in conspectu patris sui. *t.* 6. *p.* 358.

Cap. XXXVIII. *v.* 25. Sapientia scribae in tempore otii, et qui minoratur actu, ipse percipiet eam. *t.* 6. *p.* 190.

Cap. XLIV. *v.* 16. 17. *et seqq.* Ecce Sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, et inuentus est iustus. *t.* 1. *p.* 58.

Cap. L. *v.* 13. Stantem Sacerdotem ante aram, et in circuitu eius coronas fratrum. *t.* 6. *p.* 367. - *v.* 16. Porrexit Sacerdos manum suam in libationes, et libauit de sanguine vuae .... Et auditam fecerunt magnam vocem in memoriam coram Deo. *t.* 3. *p.* 284. *t.* 6. *p.* 397.

ISAIAS. *Cap.* I. *v.* 2. Audite, caeli, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est .... Israel autem me non cognouit, populus autem meus non me intellexit. *t.* 6. *p.* 35. - *v.* 7. Terra vestra deserta, ciuitates vestrae succensae igni, regionem vestram in cospectu vestro alieni deuorant, et desolabitur, sicut in vastitate hostili. *t.* 6. *p.* 88. - *v.* 9. Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, et quasi Gomorrha similes facti essemus. *t.* 6. *p.* 19. - *v.* 11. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum?... Manus enim vestrae sanguine plenae sunt. *t.* 6. *p.* 99. - *v.* 13. Neomenias, et Sabbata vestra odiuit anima mea. *t.* 5. *p.* 380. - *v.* 14. Laboraui sustinens, si multiplicaueritis orationes, non exaudiam, manus enim vestrae sanguine plenae sunt. Lauamini, mundi estote. *t.* 6. *p.* 108. *v.* 16. Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. *t.* 6. *p.* 224. - *ib.* Lauamini, mundi estote .... Quiescite agere peruerse, discite benefacere. *t.* 6. *pp.* 224. 238. *et* 613. - *v.* 18. Tamquam nix dealbabuntur. *t.* 5. *p.* 324.

Cap. II. *v.* 3. Venite, ascendamus ad montem Domini. *t.* 5. *p.* 447. - *ib.* De Sion egredietur lex, et verbum Domini de Ierusalem, et iudicabit gentes, et arguet populos multos vsque ad longinquum. *t.* 6. *p.* 102. - *v.* 5. Domus Iacob, venite, et ambulemus in lumine Domini. *t.* 6. *p.* 75.

Cap. III. *v.* 1. Auferet Dominus ab Iuda, et ab Ierusalem validum, et fortem, iudicem, et prophetam, et sapientem de architectis, et prudentem eloquii mystici. *t.* 6. *p.* 103. - *v.* 8. Ruit Ierusalem, et Iudas concidit, quia lingua eorum contra Dominum. *t.* 6. *pp.* 40. *et* 86. - *v.* 9. Et peccata sua, quasi Sodoma, praedicauerunt, nec absconderunt. *t.* 6. *p.* 219. - *ib.* Vae animae ipsorum. *t.* 5. *p.* 348. - *v.* 24. Pro suaui odore foetorem, et pro zona funiculum. *t.* 6. *p.* 354.

Cap. V. *v.* 5. Et nunc ostendam vobis, quid facturus sum vineae meae, auferam maceriam eius. *t.* 6. *p.* 87. - *v.* 6. Et diripietur ab aduersariis, destruam muros eius, vt inimicis gentibus pateat, et nubibus mandabo desuper, ne pluant super eam pluuiam. *t.* 5. *p.* 494. *t.* 6. *p.* 87. - *v.* 7. Expectaui, vt facerent iudicium, fecerunt autem iniquitatem, et non iustitiam, sed clamorem. *t.* 6. *p.* 40. - *v.* 8. Vae, qui coniungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis vsque ad terminum loci. Numquid soli vos habitabitis in medio terrae? *t.* 6. *p.* 250. - *v.* 11. Vae, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum vsque ad vesperum, vt vino aestuetis. *t.* 6. *p.* 254. - *v.* 14. Propterea dilatauit infernus animam suam, et aperuit os suum absque vllo termino, et descendent fortes eius, et sublimes, gloriosique eius ad eum. *t.* 6. *p.* 250. - *v.* 18. Vae, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum. *t.* 6. *p.* 223. - *v.* 21. Vae, qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes. *t.* 6. *p.* 229. - *v.* 22. Vae, qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem. *t.* 6. *p.* 254. - *v.* 25. Facta sunt morticinia eorum, quasi stercus in medio platearum. *t.* 6. *p.* 99. - *v.* 26. Et leuabit signum in nationibus. *t.* 6. *p.* 110.

Cap. VI. *v.* 1. Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, et eleuatum.... Et duabus velabant pedes eius, et duabus volabant. *t.* 3. *p.* 328. *et* 332. *t.* 6. *p.* 12. *et* 13. - *v.* 9. *et* 10. Audite, audientes, et nolite intelligere .... Et corde suo intelligant, et conuertantur, et sanem illos .... Incrassatum est enim cor populi huius. *t.* 6. *p.* 35. 78. 113. - *v.* 11. Vsquequo Domine? Donec desolentur ciuitates absque habitatore .... Semen sanctum erit, quod steterit in ea. *t.* 6. *p.* 78.

Cap. VII. - *v.* 10. Et adiecit loqui ad Achaz Dominus dicens .... Et vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus. *t.* 6. *p.* 24. - *v.* 14. Ecce virgo in vtero concipiet, et pariet filium. Rorate caeli desuper, et nubes pluant iustum, aperiatur terra, et germinet Saluatorem. *t.* 2. *p.* 527. - *v.* 21. Et erit in die illa, nutriet homo vaccam boum, et duas oues, et prae vbertate lactis comedet butyrum. *t.* 6. *p.* 74.

Cap. VIII. *v.* 8. Et erit extensio alarum eius, implens latitudinem terrae, o Emmanuel. *t.* 6. *p.* 25. - *v.* 16. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. *t.* 6. *p.* 293.

Cap. IX. *v.* 2. Gentium populus, qui edebat in tenebris.... Habitantibus in regione vmbrae mortis lux orta est eis. *t.* 6. *p.* 72. - *v.* 7. Multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis *t.* 2. *p.* 529. *t.* 4. *p.* 25. *t.* 5. *p.* 528. *t.* 6. *p.* 14. 44. *seq.* *et* 61. - *v.* 16. Et

noli timere. *t. 6. p.* 332. - *ib.* Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion .... Sicut pastor gregem suum pascit, in brachio suo congregabit agnos. *t. 6. p.* 76. - *v.* 12. Quis mensus est pugillo aquas, et caelos palmo quis ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terrae. *t. 6. p.* 12.

Cap. XLI. *v.* 27. *et* 28. Prius ad Sion dicet: adsum: et Ierusalem Euangelistam dabo: et vidi, et non erat, neque ex istis quisquam, qui iniret consilium, et interrogatus responderet verbum. *t. 6. pp.* 83. *et* 150.

Cap. XLII. *v.* 1. *et seqq.* Ecce etc. Arundinem quassatam non conteret, et linum fumigans non extinguet.... Confide, filia, dimittuntur tibi peccata. *t. 6. p.* 42. - *ib.* Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. *t. 6. pp.* 83. *et* 150. - *ib.* Ecce puer meus, suscipiam eum, dilectus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum. *t. 6. p.* 12. - *ib.* Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus.... Donec ponat in terra iudicium, et legem eius insulae expectabunt. *t. 6. p.* 72. - *ib.* Non clamabit, neque audiet quis in plateis vocem eius.... Quousque ponam in terra iudicium, et in nomine eius gentes sperabunt. *t. 6. p.* 31. 43. - *v.* 5. *et seqq.* Haec dicit Dominus Deus, creans caelos, et extendens eos.... Ego Dominus, hoc est nomen meum. *t. 6. p.* 72. - *v.* 13. Dominus, sicut fortis, egredietur, et sicut vir proeliator, suscitabit zelum.... Dissipabo, et absorbebo simul. *t. 6. p.* 62. - *v.* 14. Tacui, silui, numquid semper tacebo? *t. 6. p.* 43. - *v.* 16. Ducam caecos in viam. *t. 6. p.* 72. - *v.* 25. Effudit Dominus super populum suum indignationem furoris sui, et forte bellum, et combussit eum in circuitu, et non cognouit, et succendit eum, et non intellexit. *t. 6. p.* 85.

Cap. XLIII. *v.* 8. Educ foras populum caecum, et oculos habentem, surdum, et aures ei sunt.... Et quae prima sunt, audire nos faciet. *t. 6. p.* 83. - *v.* 18. Ne memineritis priorum, et antiqua ne intuamini... Adaquare genus meum, electum, et plebem meam, quam acquisiui. *t. 6. p.* 98.

Cap. XLIV. *v.* 1. Haec dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram.... Vt scias, quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel. *t. 6. p.* 7. - *v.* 6. *et* 7. Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras. *t. 6. p.* 129. - *ib.* Ego Dominus creans mala. *t. 3. p.* 357. - *v.* 8. Rorate, caeli, desuper, et nubes pluant iustum, aperiatur terra, et germinet Saluatorem, et iustitia oriatur simul, ego Dominus creaui eum. *t. 5. p.* 269. *t. 6. p.* 25. - *v.* 14. Viri sublimes ad te transibunt, et tui erunt serui, post te ambulabunt colligati vinculis. *t. 5. p.* 449. - *v.* 20. Congregamini, et venite, et accedite simul, quia saluati estis ex gentibus, nescierunt enim, qui leuant signum sculpturae suae, et rogant Deum non saluantem. *t. 6. p.* 67. - *v.* 21. Ego sum Deus, et praeter me non est alius. *t. 6. p.* 13. - *v.* 22. Conuertimini ad me, et salui eritis omnes fines terrae, quia ego Deus, et non est alius.... Et iurabit omnis lingua in Domino. *t. 6. p.* 67.

Cap. XLVII. *v.* 6. Iratus sum super populum meum, et dedi eos in manu tua.... Veniet super te repente miseria, quam nescis. *t. 6. p.* 350.

Cap. XLVIII. *v.* 12. *et* 13. Ego primus, et ego nouissimus, manus quoque mea fundauit terram, et dextera mea mensa est caelos. *t. 6. p.* 12. - *ib. et* 16. Et nunc Dominus Deus meus misit me, et Spiritus eius. *t. 6. p.* 12. - *v.* 16. Accedite ad me, et audite hoc. Non a principio in abscondito locutus sum, ex tempore, antequam fieret, ibi eram, et nunc Dominus misit me, et Spiritus eius. *t. 6. p.* 153.

Cap. XLIX. *v.* 21. Ego sterilis, et non pariens, transmigrata, et captiua, et istos quis enutriuit? Ego destituta, et sola: et isti vbi erant? *t. 5. p.* 250. - *v.* 25. *et* 26. Eos, qui iudicauerunt te, ego iudicabo, et cibabo hostes tuos carnibus suis, et quasi a musto, sanguine suo inebriabuntur. *t. 6. p.* 351.

Cap. L. *v.* 1. Quis est hic liber repudii matris vestrae, quo dimisi eam? Aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram. *t. 6. p.* 88. - *v.* 5. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico. Corpus meum dedi percutientibus. *t. 6. p.* 43 - *v.* 6. Non sum contumax, neque contradico, corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus, et conspuentibus in me. *t. 2. p.* 529. *et t. 6. p.* 41.

Cap. LI. *v.* 4. Attendite ad me populus meus, et tribus mea me audite, quia lex a me exiet, et iudicium meum in luce populorum requiescet, prope est iustus meus, egressus est Saluator meus. *t. 6. p.* 72. - *v.* 9. Consurge, sicut in diebus antiquis, in generationibus seculorum. Numquid non percussisti superbum, vulnerasti draconem? *t. 6. p.* 63. - *v.* 10. Posuisti profundnm maris viam, vt transirent liberati. *t. 6. p.* 151.

Cap. LII. *v.* 6. Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse, qui loquebar, ecce adsum. *t. 6. p.* 33. - *v.* 7. Ecce super montes pedes euangelizantis, et annunciantis pacem. *t. 3. p.* 330. - *ib.* Quam speciosi pedes, qui annunciant pacem, qui annunciant bona? *t. 3. p.* 323. *t. 5. p.* 468. - *v.* 7. 8. *et* 10. Parauit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium gentium, et videbunt omnes fines terrae salutare Dei nostri. *t. 6. p.* 34. - *v.* 9. Gaudete, et laudate simul deserta Ierusalem... Et viderunt omnes fines terrae salutare Dei nostri. *t. 6. p.* 72. - *v.* 11. Mundamini, qui fertis vasa Domini. *t. 6. p.* 429. - *v.* 13. Ecce intelliget seruus meus. Exaltabitur, et eleuabitur, et sublimis erit valde.... Viderunt, et qui non audierunt, contemplati sunt. *t. 6. pp.* 60. *et* 73. - *v.* 15. Iste asperget gentes multas,

non erunt in memoria priora, sed gaudebitis, et exultabitis in his, quae ego creo. *t. 6. p. 609.* - *v. 25.* Serpenti puluis panis eius. *t. 6. p. 143.*

Cap. LXVI. *v. 3.* Qui immolat bouem, quasi qui interficiat virum.... Qui recordatur turis, quasi qui benedicat idolo. *t. 6. p. 99.* - *v. 6.* Vox Domini reddentis retributionem inimicis suis. Antequam parturiret, peperit masculum. *t. 6. p. 4.* - *v. 8.* Quis audiuit vnquam tale? aut quis vidit huic simile? *t. 6. p. 4.* - *v. 9.* Numquid qui alios parere facio, ipse non pariam? Dicit Dominus. *t. 2. p. 527. t. 6. p. 4.* - *v. 18.* Venio, vt congregem cum omnibus gentibus, et linguis.... In mare, in Africam, in Libyam tenentes sagittam. *t. 6. p. 58. et 68.*

IEREMIAS. *Cap* I. *v. 5.* Priusquam te formarem in vtero, noui te, et antequam exires de vulua, sanctificaui te etc. *t. 3. p. 247. t. 5. p. 356.* - *v. 7.* Puer meus es tu, noli timere. *t. 4. p. 26.* - *v. 10.* Constitui te super gentes, et regna. *t. 3. p. 329.* - *v. 15.* Omnes cognationes terrae ab Aquilone venient, et ponet vnusquisque solium suum in introitu portarum Ierusalem. *t. 6. p. 227.* - *v. 17.* Accinge lumbos tuos, et surge, loquere ad eos, ne formides a facie eorum, nec enim timere te faciam vultum eorum. *t. 6. p. 332.*

Cap. II. *v. 8.* Sacerdotes non dixerunt, vbi est Dominus?... Et cum filiis vestris disceptabo. *t. 6. p. 41.* - *v. 13.* Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquae viuae, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas. *t. 6. p. 157.* - *v. 14.* Quare ergo est factus in praedam? super eum rugierunt leones, et dederunt vocem suam, posuerunt terram eius in solitudinem, et ciuitates eius exustae sunt, et non est, qui habitet in eis. *t. 6. p. 41.* - *v. 22.* Si laueris te nitro, et multiplicaueris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua, dicit Dominus. *t. 4. p. 523.* - *v. 30.* Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt. *t. 6. p. 263.* - *v. 36.* Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas? *t. 6. p. 215.*

Cap. III. *v. 6. et 7.* Aduersatrix Israel, et praeuaricatrix Iuda. *t. 5. p. 312.* - *v. 14.* Conuertimini filii reuertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester, et assumam vos, vnum de ciuitate, et duos de cognatione, et dabo vobis pastores.... et pascent vos scientia, et doctrina. *t. 6. p. 74.* - *v. 17.* Et congregabuntur omnes gentes, in nomine Domini in Ierusalem, et non ambulabunt post prauitatem cordis sui. *t. 6. p. 69.*

Cap. IV. *v. 3.* Haec dicit Dominus viro Iuda, et Ierusalem.... Et succendatur, et non sit, qui extinguat. *t. 6. p. 98.* - *v. 20.* Contritio super contritionem. *t. 6. p. 263.*

Cap. V. *v. 3.* Percussisti eos, et non doluerunt, attriuisti eos, et renuerunt suscipere disciplinam. *t. 6. p. 201.* - *v. 7.* Patres nostri peccauerunt, et non sunt, nos autem iniquitates eorum exoluimus. *t. 6. p. 41.* - *v. 10.* Ascendite muros eius, et dissipate, auferte propagines eius.... Negauerunt me, et dixerunt, non est ipse. *t. 6. pp. 80. et 86.* - *v. 11.* Praeuaricatione praeuaricata est in me domus Israel, et domus Iuda, ait Dominus: negauerunt me, et dixerunt, non est ipse. *t. 6. p. 34.* - *v. 21.* Audi haec, popule stulte, et sine corde, oculi sunt illis, et non vident.... Populo autem huic factum est cor inobediens, et incredulum. *t. 6. p. 81.*

Cap. VI. *v. 10.* Ecce sermo Domini factus est in opprobrium, et non suscipiunt illud. *t. 6. p. 80.* - *v. 14.* Curant contritionem filiae populi mei cum ignominia, dicentes, pax, pax, et non est pax. Confusi sunt, quia abominationem fecerunt. *t. 6. p. 211.* - *v. 17.* Audite vocem tubae, et dixerunt, non audiemus. Propter hoc audite gentes. *t. 6. p. 69.* - *v. 20.* Vt quid mihi tus de Saba offertis, et calamum suaueolentem de terra longingua?... Et ruent in eis patres, et filii, simul vicinus, et proximus, et peribunt. *t. 6. p. 100.* - *v. 27.* Probatorem dedi te in populo meo robusto, vt scias probare vias eorum. *t. 6. p. 334.* - *v. 30.* Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos. *t. 6. p. 60.*

Cap. VII. *v. 21.* Holocaustomata vestra addite victimis vestris, comedite carnes. *t. 6. p. 100.*

Cap. VIII. *v. 8.* Quomodo dicitis, sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est. *t. 6. p. 81.* - *v. 16.* A Dan auditus est fremitus equorum eius. *t. 5. p. 353.*

Cap. IX. *v. 1.* Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die, ac nocte interfectos populi mei? *t. 6. p. 334.* - *v. 2.* Et recedam ab eis. *t. 6. p. 90.* - *ib.* Quis dabit mihi in solitudine diuersorium viatorum?... Quasi arcum mendacii, et non veritatis. *t. 6. p. 82.* - *v. 5.* Docuerunt linguam suam loqui mendacium, et vt inique agerent, laborauerunt. *t. 6. p. 158* - *v. 26.* Omnes gentes habent praeputium, omnis autem domus Israel circumcisus est corde. *t. 6. p. 99.*

Cap. X. *v. 14.* Stultus factus est omnis homo a scientia sua. *t. 6. p. 190.* - *v. 15.* In tempore visitationis suae peribunt. *t. 6. p. 264.* - *v. 23.* Scio, Domine, quia non est hominis via eius, nec viri est, vt ambulet, et dirigat gressus suos. *t. 6. p. 195.*

Cap. XI. *v. 15.* Quid est, quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas? *t. 6. p. 177.* - *v. 19.* Venite, mittamus lignum in panem eius. *t. 2. p. 529. t. 6. p. 44.*

Cap. XII. *v. 1.* Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus, qui praeuaricantur, et inique agunt? *t. 6. p. 352.* - *v. 7.* Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, tradidi dilectam animam meam in manus inimicorum eius. *t. 6. p. 38. 40. et 88.* - *v. 8.* Facta est mihi hereditas mea, quasi leo in silua.... Venite congregamini omnes bestiae terrae, properate ad deuorandum. *t. 6. p. 85.*

Cap. XIII. - *v. 16.* Date Domino Deo vestro gloriam, antequam tenebrescat. *t. 6. p. 210.* - *v. 19.* Ci-

Dominus, gloriam in terra viuentium. *t. 6. p.* 89. - 21. In nihilum redigam te, et non eris, et quaesita non inuenieris vltra in sempiternum. *t. 6. p.* 89.

Cap. XXVIII. *v.* 12. *et* 13. Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti. *t. 6. p.* 135. - *v.* 13. Omnis lapis pretiosus operimentum tuum, sardius, topazius, iaspis, chrysolithus, onyx, beryllus, sapphirus, carbunculus, smaragdus. *t. 6. p.* 137. *et* 585. - *ib.* Perfectus decore in deliciis paradisi Dei fuisti. *t. 6. p.* 594.

Cap. XXXIII. *v.* 11. Quia non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur, et viuat. *t. 5. p.* 275.

Cap. XXXVI. *v.* 24. Tollam quippe vos de gentibus, et congregabo vos de vniuersis terris.... Et iudicia mea custodiatis, et operemini. *t. 6. p.* 108. - *v.* 26. Auferam ab eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum. *t. 5. p.* 382.

Cap. XXXVII. *v.* 16. Factus est sermo Domini ad me, dicens: Et tu, fili hominis, sume tibi lignum vnum.... Et adiunge illa, vnum ad alterum tibi in lignum vnum, et erunt in vnionem in manu tua. *t. 6. p.* 110. - *v.* 22. Rex vnus erit omnibus imperans, et non erunt vltra duae gentes.... Et seruus meus Dauid rex super eos, et pastor vnus erit omnibus eorum. *t. 6. p.* 75.

Cap. XXXVIII. *v.* 8. Post dies multos visitaberis, et in nouissimo annorum venies. *t. 6. p.* 79.

Cap. XLIII. *v.* 17. Quatuordecim cubitis crepido. t. 5. *p.* 239.

Cap. XLIV. *v.* 1. Conuerti me ad viam portae sanctuarii exterioris, quae respiciebat ad orientem.... Quoniam Dominus Deus ingressus est per eam, eritque clausa. *t. 6. p.* 26.

Cap. XLVII. *v.* 1. et seq. Conuerti me ad portam domus Domini, et ecce aqua egrediebatur subter limen domus ad orientem.... et erunt fructus eius in cibum, et folia eius ad medicamina. *t. 6. p.* 106. - *v.* 3. Quum egrederetur vir ab oriente, ecce aquae redundantes a latere dextro. *t. 6. p.* 53.

DANIEL. *Cap.* II. *v.* 29. Tu, rex, cogitare coepisti in strato tuo, quid esset futurum post haec, et qui reuelat mysteria, ostendit tibi, quae futura sunt. *t. 6. p.* 277. - *v.* 34. Vidi lapidem de monte abscissum sine manibus praecidentium, et quum venisset in terram, repleuit orbem terrae. *t. 6. p.* 26. - *v.* 44. In diebus illis suscitabit Dominus caeli regem, qui in aeternum non commouebitur, et regnum eius populo alteri non tradetur. Percutiet, et conteret vniuersa regna, et ipsum stabit in aeternum. *t. 6. p.* 61.

Cap. III. *v.* 92. Ecce video viros quatuor solutos, et ambulantes in medio ignis, et nihil corruptionis in eis est, et species quarti similis filio Dei. *t. 6. p.* 3. - 94. et sarabara eorum non sunt immutata. *t.* 4. *p.* 453. - *v.* 10. Milia milium ministrabant ei, et decies milies centena milia assistebant ei. *t.* 3. *p.* 315.

Cap. VII. *ib.* Milia milium ministrabant ei. *t.* 5. *p.* 234. - *ib.* Et decies milies centena milia assistebant ei. t. 3. *p.* 315. - *v.* 13. Aspiciebam in visu noctis, et ecce in nubibus caeli.... Potestas eius, potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum eius, quod non corrumpetur. *t. 6. p.* 58. *et* 60. *et* 75.

Cap. VIII. *v.* 16. Gabriel, fac istum intelligere sermonem. *t. 6. p.* 587.

Cap. IX. *v.* 23. Aduerte....Et occidetur Christus, et ciuitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis eius vastitas, et post finem belli statuta desolatio. *t. 6. p.* 15. *et* 16. - *v.* 25. Scito, et animaduerte, ab exitu sermonis, vt iterum aedificetur Ierusalem.... Et ciuitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo. *t. 6. p.* 52. *et* 58. - *v.* 26. Post hebdomadas septuaginta duas occidetur Christus.... et vsque ad consummationem, et finem perseuerabit desolatio. *t. 6. p.* 90.

Cap. X. *v.* 3. Panem desiderii non comedi. *t. 6. p.* 251. - *v.* 12. *et* 13. Ego veni, vt nunciarem tibi, sed princeps regni Persarum restitit mihi. Non est. qui me adiuuet, nisi Michael princeps vester. *t. 6. p.* 138. - *v.* 13. Princeps regni Persarum restitit mihi. *t.* 3. *p.* 316.

Cap. XII. *v.* 9. Clausi sunt, signatique sermones vsque ad tempus consummationis, quousque addiscant multi, et impleatur visio, et cognoscant omnia haec. *t. 6. p.* 103.

OSEE. *Cap.* I. *v.* 10. Et erit in loco, vbi dicitur ei, non populus meus, dicetur ei, fili Dei viuentis, et congregabuntur filii Iuda, et filii Israel pariter, et ponent sibimet caput vnum. *t. 6. p.* 79.

Cap. II. *v.* 2. Iudicate matrem vestram, iudicate, quoniam ipsa non est vxor mea, nec ego vir eius. *t. 6. p.* 88. - *v.* 23. Et miserebor eius, qui fuit sine misericordia, et dicam non populo meo, populus meus es tu, et ipse dicit, Deus meus es tu, et erit in loco, vbi dictum est ei, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei viui. *t. 6. p.* 69.

Cap. III. *v.* 4. *et* 5. Sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus. *t. 6. p.* 20. *et* 77.

Cap. IV. *v.* 11. Fornicatio, et ebrietas auferunt cor. *t. 6. p.* 254.

Cap. V. *v.* 14. Ego, ego capiam, et vadam, tollam, et non est, qui eruat: vadens reuertar ad locum meum. *t. 6. p.* 55.

Cap. VI. *v.* 1. *et seqq.* Venite, et reuertamur ad Dominum, quia ipse cepit, et sanabit nos, et viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, et viuemus in conspectu eius. *t. 6. p.* 57.

Cap. VII. *v.* 8. Factus est Ephraim panis subcinericius, qui non reuersatur. *t. 6. p.* 354. - *v.* 9. Comederunt alieni robur eius, et ipse ignorauit. *t. 6. p.* 269. - *v.* 13. Vae eis, quoniam recesserunt a me, vastabuntur, quia praeuaricati sunt in me.... Facti sunt, quasi arcus dolosus. *t. 6. p.* 39. *et* 85. - *v.*

AG-

adhuc habeo, quae vobis loquar, sed non potestis illa modo audire. Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, et de meo accipiet, ille vobis indicabit omnia. *t.* 3. *p.* 306. *et t.* 5. *p.* 487. - *v.* 13. Et quae ventura sunt, annunciabit vobis. *t.* 3. *p.* 307. - *v.* 28. Ego a Patre exiui, et veni in hunc mundum. *t.* 3. *p.* 303. *et t.* 5. 271.

Cap. XVII. *v.* 7. Omnia, quae habet Pater, mea sunt. *t.* 2. *p.* 531. - *v.* 11. Vt sint vnum, sicut et nos vnum sumus. *t.* 6. *p.* 152.

Cap. XIX. *v.* 6. Crucifige, crucifige. *t.* 6. *p.* 40. - 13. Si hunc dimittis, non es amicus Caesaris. *t.* 5. *p.* 348. - *v.* 15. Tolle, tolle, crucifige. Nos non habemus regem, nisi Caesarem. *t.* 5. *p.* 336. *t.* 6. *p.* 86. - *v.* 21. Noli scribere, rex iudeorum, sed quia ipse dixit, rex sum iudaeorum. Quod scripsi, scripsi. *t.* 6. *p.* 49. - *v.* 24. Non scindamus eam, sed mittamus sortem, cuius sit. *t.* 6. *p.* 47. - *v.* 30. Et inclinato capite emisit spiritum. *t.* 4. *p.* 2. - *v.* 36. Os eius non comminuetis. *t.* 5. *p.* 370.

Cap. XX. *v.* 5. Et vidit linteamina sola posita, et abiit, et secum mirans, quod factum fuerat. *t.* 6. *p.* 610. - *v.* 17. Vade ad fratres meos, et dic eis: ascendo ad patrem meum, et ad patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum *t.* 5. *p.* 420. - *v.* 22. *et* 23. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt. *t.* 6. *p.* 468.

Cap. XXI. *v.* 16. Simon Ioannis, diligis me? *t.* 3. *p.* 335.

ACTA APOSTOLORVM. *Cap.* I. *v.* 11. Sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in caelum. *t.* 6. *p.* 401.

Cap. IV. *v.* 27. Collecti sunt enim in hac ciuitate, aduersus sanctum filium tuum, quem vnxisti. *t.* 3. *p.* 300. - *v.* 32. Erant illis omnia communia, et distribuebatur vnicuique, prout opus erat. *t.* 6. *p.* 541.

Cap. VI. *v.* 2. *vsque ad* 7. Conuocantes itaque duodecim Apostoli multitudinem discipulorum dixerunt.... Et verbum Dei crescebat, et multiplicabatur numerus credentium. *t.* 6. *p.* 427.

Cap. VII. *v.* 52. *et* 53. Patres vestri, quem prophetarum non sunt persecuti, qui praenunciabant de aduentu iusti, cuius vos nunc homicidae, et proditores fuistis? *t.* 2. *p.* 55.

Cap. IX. *v.* 4. Saule, Saule, quid me persequeris. *t.* 3. *p.* 333. - *v.* 36. Si fuerit in operibus bonis, testimonium habens.... Si omne opus bonum subsecuta est. *t.* 6. *p.* 451.

Cap. X. *v.* 13. Macta, et manduca. *t.* 5. *p.* 387.

Cap. XII. *v.* 15. Non est Petrus, sed angelus eius est. *t.* 6. *p.* 138.

Cap. XIII. *v.* 2. Segregate mihi Barnabam, et Saulum ad opus, ad quod elegi eos. *t.* 3. *p.* 325.

Cap. XIV. *v.* 21. Oportet, nos per multas tribulationes intrare in regnum Dei. *t.* 6. *p.* 481.

Cap. XV. *v.* 9. Fide purificans corda eorum. *t.* 6. *p.* 98.

Cap. XVI. *v.* 25. Paulus, et Silas orantes. *t.* 6. *p.* 389.

Cap. XIX. *v.* 1. Factum est, dum Apollo esset Corinthi, vt Paulus, peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum.... Tunc imponebant illis manus, et accipiebant Spiritum sanctum. *t.* 6. *p.* 469. - *v.* 4. Ioannes baptismo poenitentiae baptizauit populum. *t.* 6. *p.* 465.

Cap. XX. *v.* 28. Videte gregem, in quo vos Spiritus sanctus episcopos ordinauit. *t.* 6. *p.* 426. Erat illis cor vnum, et anima vna. *t.* 6. *p.* 317.

Cap. XXII. *v.* 3. Natus Tarso Ciliciae. *t.* 4. *p.* 201.

PAVLI EPISTOLA AD ROMANOS. *Cap.* 1. *v.* 3. Ex semine Dauid secundum carnem. *t.* 5. *p.* 269. - *v.* 8. Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo. *t.* 3. *p.* 346. - *v.* 21. *et* 22. Quoniam cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus, et obscuratum est insipiens cor e rum. *t.* 5. *p.* 387.

Cap. II. *v.* 6. Secundum quod quis operatus fuerit, ita recipiet. *t.* 5. *p.* 547.

Cap. III. *v.* 25. Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. *t.* 5. *p.* 394.

Cap. IV. *v.* 2. *et* 3. Abraham pater noster ex operibus iustificatus est: credidit Deo, et reputatum est ei ad iustitiam. *t.* 5. *p.* 107.

Cap. V. *v.* 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. *t.* 5. *pp.* 246. *et* 287. - *v.* 10. Si enim quum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii eius. *t.* 2. *p.* 531. - *v.* 14. Adam, qui est forma futuri. *t.* 5. *p.* 276.

Cap. VII. *v.* 2. Vidua liberata a lege viri. *t.* 5. *p.* 542. - *v.* 23. Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captiuum me ducentem in lege peccati. *t.* 5. *p.* 438. - *v.* 24. Quis me liberabit de corpore mortis huius? *t.* 5. *p.* 556.

Cap. VIII. *v.* 9. Qui autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. *t.* 3. *p.* 307. - *v.* 15. In quo clamamus, Abba, pater. *t.* 3. *p.* 344. - *ib.* Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis. *t.* 6. *p.* 202. - *v.* 18. Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae reuelabitur in nobis. *t.* 6. *p.* 481 - *v.* 21. quando ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei. *t.* 6. *p.* 592. - 22. Quoniam omnis creatura congemiscit, et dolet vsque adhuc. *t.* 6. *p.* 591. - *v.* 29. Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. *t.* 5. *p.* 80. - *v.* 30. Quos enim praedestinauit, illos et vocauit, illos et iustificauit, illos et glorificauit. *t.* 5. *p.* 338. - *v.* 32. Qui filio suo non pepercit, sed pro omnibus nobis tradidit illum. *t.* 5. *p.* 425. - *v.* 33. Quis accusabit aduersus electos Dei? Deusne, qui iustificat? *t.* 6. *p.* 430.

Cap. IX. *v.* 3. Optabam ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitae. *t.* 3. *p.* 444. - *v.* 5. Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. *t.* 5. *p.* 78. - *v.* 13. Iacob dilexi, Esau autem o-

t. 3. p. 309. - v. 29. Numquid omnes habent donationes sanationum ? t. 6. p. 443.

Cap. XIII. v. 1. Si linguis hominum loquar, et angelorum. t. 3. p. 399. - v. 8. Siue linguae cessabunt. t. 3. p. 399. - v. 12. Nunc videmus per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. t. 5. pag. 399.

Cap. XIV. v. 15. Psallam spiritu, psallam et mente. t. 6. p. 287. - v. 22. Linguae in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus. t. 6. p. 180.

Cap. XV. v. 9. Ego sum minimus apostolorum omnium. t. 6. p. 335. - v. 42. *et seqq.* Hoc corpus seminatur in corruptione, surget in incorruptione .... Et mortale hoc induere immortalitatem. t. 6. p. 610. - v. 53. Dum corruptibile hoc induerit incorruptionem. 6. p. 183.

Cap. XVI. v. 13. State in fide. t. 4. p. 520.

AD CORINTHIOS II. *Cap.* II. v. 14. Deo autem gratias, qui triumphat nos in Christo Iesu, et odorem iustitiae suae manifestat per nos in omni loco. t. 5. p. 403.

Cap. III. v. 3. Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. t. 5. p. 382. - v. 5. Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. t. 5. p. 102. - v. 16. Quum transieritis ad Christum, auferetur velamen. t. 6. p. 417.

Cap. IV. v. 7. Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus. t. 6. p. 297.

Cap. V. v. 17. Siqua in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt noua. t. 3. p. 239. t. 5. p. 104. - v. 21. Quia quum peccatum non cognouisset, ipse pro nobis peccatum factus est. t. 6. p. 50.

Cap. VI. v. 2. Quia ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. t. 6. p. 199. - v. 11. Cor nostrum dilatatum est. t. 5. p. 287.

Cap. VIII. v. 9. Quum esset diues, pauper factus est, vt illius inopia nos diuites essemus. t. 2. p. 528.

Cap. IX. v. 7. Hilarem enim datorem diligit Deus t. 5. p. 410. *et* 542. t. 6. pp. 358. *et* 553.

Cap. XI. v. 2. Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. t. 5. p. 421. - v. 3. Metuo, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic sensus vestri corrumpantur. t. 5. p. 273. - v. 20. Sustinetis enim, siquis vos accipit. t. 4. p. 98. t. 5. p. 465. - v. 29. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non vror? t. 6. p. 265.

Cap. XII. v. 7. Angelus satanae, qui me colaphizet. t. 1. p. 65. t. 2. p. 54. t. 5. p. 556. t. 6. p. 265. 274. *et* 598.

Cap. XIII. v. 3. An experimentum quaeritur eius, qui in me loquitur? Christus non infirmatur, sed potens est in vobis, nam etsi crucifixus est ex infirmitate nostra, sed viuit ex virtute Dei. t. 2. p. 530.

AD GALATAS. *Caap.* II. v. 9. Dextras dederunt mihi, et Barnabae societatis. t. 4. p. 12.

Cap. V. v. 22. Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, mansuetudo, continentia, castitas. t. 5. p. 272.

AD EPHESIOS. *Cap.* II. v. 8. Gratia enim Dei saluati estis per fidem. t. 5. p. 553. - v. 14. Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. t. 1. p. 58. - v. 17. Euangelizauit pacem his, qui longe, et pacem his, qui prope, t. 6. p. 68. - v. 19. Non estis peregrini, et hospites, sed estis ciues Sanctorum, et domestici Dei, aedificati super fundamentum apostolorum, et Prophetarum. t. 5. p. 294. - v. 21. Supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem. t. 6. pag. 585.

Cap. III. v. 8. Ego enim sum nouissimus Apostolorum .... mihi minimo omnium Sanctorum. t. 3. p. 335.

Cap. IV. v. 3. Studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. t. 5. p. 288. - v. 8. Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem. t. 5. p. 349. - v. 31. Et clamor auferatur a vobis cum omni malitia. t. 6. p. 220.

Cap. V. v. 8. Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. t. 5. p. 262. - v. 19. Implemini spiritu, loquentes vos in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus. t. 2. p. 559. t. 6. p. 287. - v. 27. Vt exhiberet sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam. t. 5. p. 404. v. 32. Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico, in Christo, et in ecclesia. t. 5. p. 271.

Cap. VI. v. 12. Non est nobis colluctatio aduersus carnem, et sanguinem, sed aduersus principes, et potestates huius aeris, aduersus mundi rectores tenebrarum harum. t. 6. p. 595. - v. 15. Calceati pedes in praeparationem euangelii pacis. t. 3. p. 323. *et* t. 5. p. 468.

AD PHILIPPENSES. *Cap.* I. v. 18. Siue occasione, siue veritate Christus annunciatur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. t. 5. p. 327.

Cap. II. v. 6. *et seqq.* Qui quum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo .... Vt homo humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. t. 2. p. 528. 530. t. 5. p. 271. t. 6. p. 14.

Cap. IV. v. 4. Gaudete in Domino. t. 5. p. 555. - v. 7. Pax Dei, quae exuperat omnem sensum. t. 5. p. 390. *et* t. 6. p. 120.

AD COLOSSENSES. *Cap.* I. v. 16. Siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates. t. 6. p. 585. - v. 17. Primogenitus omnis creaturae, ipse est ante omnes, et omnia in illo constant. t. 2. p. 528. - v. 18. Ipse est caput corporis ecclesiae. t. 2. p. 528.

Cap. III. v. 5. Mortificauerit membra sua, quae sunt super terram. t. 5. p. 372. - *ib.* Mortificate membra vestra, quae sunt super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, concupiscentiam malam, et auaritiam, quae est idolorum seruitus. *tom.* 5. p. 331. 388.

AD THESSALONICENSES I. *Cap.* II. v. 7. Facti

Cap. III.

Cap. III. *v.* 8. Linguam nullus hminum domare potest ; inquietum malum , plena dolore mortifero : in ipsa benedicimus Deum , et Patrem , et in ipsa maledicimus homines , qui in similitudinem Dei facti sunt : ex ipso ore procedit benedictio , et maledictio *t.* 7. *p.* 213.

Cap. IV. *v.* 9. Miseri estote , lugete , et plorate , risus vester in luctum conuertatur , et gaudium in moerorem . *t.* 6. *p.* 307.

Cap. V. *v.* 1. Agite nunc diuites , plorate vlulantes in miseriis , quae aduenient vobis : diuitiae vestrae putrefactae sunt : vestimenta vestra a tineis comesta sunt : aurum , et argentum vestrum aeruginauit , et aerugo eorum in testimonium vobis erit . *t.* 7. *p.* 216.

PETRI EPISTOLA I. *Cap.* I. *v.* 12. In quem desiderant angeli Dei conspicere . *t.* 6. *p.* 138.

Cap. II. *v.* 5. Vos estis lapides viui , aedificati in domos spirituales . *t.* 5. *p.* 401. 483. - *v.* 9. Plebs sancta , regale Sacerdotium . *t.* 5. *p.* 509. *t.* 6. *p.* 416. - *v.* 24. Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum , vt peccatis mortui , iustitiae viueremus , cuius liuore sanati sumus . *t.* 2. *p.* 530.

Cap. IV. *v.* 1. Christo igitur passo in carne . *t.* 2. *p.* 530. - *v.* 17. Iudicium a domo Dei incipiat . *t.* 6. *p.* 260.

Cap. V. *v.* 5. Deus superbis resistit , humilibus autem dat gratiam . *t.* 5. *p.* 448.

PETRI EPISTOLA II. *Cap.* II. *v.* 4. Angelis non pepercit . *t.* 2. *p.* 576. - *v.* 16. Correptionem habuit suae vesaniae : subiugale mutum , quod in hominis voce loquens , prophetae insipientiam prohibuit . *t.* 5. *p.* 457.

Cap. III. *v.* 13. Nouus homo , et noua terra . *t.* 5. *p.* 250.

IOANNIS EPISTOLA I. *Cap.* II. *v.* 1. Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum . *t.* 3. *p.* 303. - *v.* 27. Et vos vnctionem , quam accepistis ab eo , permaneat in vobis : et necesse non habetis , vt aliquis doceat vos de omni re . *t.* 3. *p.* 310.

Cap. IV. *v.* 12. Deum nemo vidit vnquam . *t.* 3. *p.* 297.

IOANNIS EPISTOLA II. *Cap.* I. *v.* 10. Siquis venerit ad vos , aliam doctrinam afferens , non eum recipiatis , neque ei aue dixeritis *t.* 6. *p.* 568.

IVDAE EPISTOLA . *Cap.* I. *v.* 5. Iesus populum de terra Aegypti liberans , secundo eos , qui non crediderunt , perdidit . *t.* 6. *p.* 262.

APOCALYPSIS . *Cap.* I. *v.* 1. Apocalypsis Iesu Christi , quam dedit illi Deus palam facere seruis suis. *t.* 3. *p.* 248.

Cap. II. *v.* 6. Sed hoc habes , quia odisti facta Nicolaitarum . *t.* 3. *p.* 352. - *v.* 9. Qui dicunt se iudaeos esse , et non sunt , sed sunt synagoga Satanae . *t.* 5. *p.* 499.

Cap. III. *v.* 19. Ego , quos amo , arguo , et castigo. *t.* 6. *p.* 262.

Cap. V. *v.* 3. Quod neque in caelo , neque in terra , neque subtus terram inuentus est , qui possit aperire librum , et soluere signacula eius . *t.* 6. *p.* 613.

Cap. X. *v.* 9. *et* 10. Accipe librum , et comede illum , et erit in ore meo dulcis , quasi mel , et amarus in ventre . *t.* 5. *p.* 253.

Cap. XII. *v.* 10. Proiectus est accusator fratrum nostrorum , qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die , ac nocte . *t.* 3. *p.* 378.

Cap. XIX. *v.* 10. Vide , ne feceris , conseruus enim tuus sum , et fratrum tuorum . Deum adora . *t.* 6. *p.* 140. *et* 404.

Cap. XXII. n. 13. Ego sum Alpha , et Omega , primus , et nouissimus . *t.* 3. *p.* 303.

INDEX RERVM
ET VERBORVM
QVAE SEPTEM TOMIS HVIVS EDITIONIS OPERVM
S. ISIDORI HISPALENSIS
CONTINENTVR.

Numerus romanus tomum indicat, arabicus paginam. Quaedam voces exoticae in Glossario videri possunt hoc tom. VII. a pag. 443.

A

Asphal-

C

D

E

Floria-

G

H

I

vocis

M

N

Q

R

S

V

X

Y

Z

ADDENDA, ET CORRIGENDA.

Praeter *addenda*, et *corrigenda* singulis tomis annexa prae oculis haberi debent variae lectiones, quae in fine voluminum expositae sunt. Nunc alia adiiciam, sed potissimum quae ad hunc tomum septimum pertinent.

TOM. I. *pag.* 518. lin. 27. adde - petita. Ita etiam in Decreto Concilii XVI. Toletani exordium in re ipsa, atque adeo in verbis desumptum videtur ex hoc Isidori libro de numeris, scilicet ex num. 61. et 63.

TOM. III. *pag.* 286. not. col. 1. lin. 1. lege - vt duo tantum, vel tria esse.

TOM. V. *pag.* 190. col. 2. lin. penult. lege - historiam Iudicum, vt. *pag.* 215. col. 1. lin. 9. et 10. lege - euangelii. *pag.* 236. col. 1. lin. 7. adde - vsque ad filios Noe. Rationem explicat Isidorus cap. 6. in Genesin num. 29.

Pag. 238. col. 1. lin. 4. lege - vigilia tribus horis. *pag.* 359. col. 1. lin. 1. adde - Praefatio. n. 1. Sequimur editionem Grialii hic, et deinceps in titulo *Mysticorum*, quamuis fortasse magis genuinum sit *secretorum*, quod initio totius operis positum fuit.

TOM. VI. *Pag.* XII. in praeuio indice col. 2. lin. 14. et 15. lege - peccantium. *pag.* 62. lin. 6. et 7. in nonnullis exemplaribus redundat vnum *non*. *pag.* 80. lin. 20. lege - opprobrium. *pag.* 91. lin. 13. lege - illa.

Pag. 178. col. 1. lin. 32. lege - amittatur. *pag.* 190. lin. vlt. lege - Deus recte. *pag.* 207. lin. 26. lege - compunctionem. *pag.* 209. col. 2. lin. 19. pro *nos* lege - non. *pag.* 215. lin. 17. lege - iterans. pag. 295. col. 2. lin. 29. lege - fide.

Pag. 312. lin. 26. lege - vitam non habet. *pag.* 357. lin. 2. lege - gloriae. *pag.* 418. col. 1. lin. 14. adde - consentiunt, repugnantibus tamen viris aliis doctissimis, praesertim illustrissimo praesule Massiliensi Belsuncio in epitome gallica libri eiusdem De vnitate ecclesiae.

Pag. 484. lin. 18. lege - istud. *pag.* 504. lin. 26. lege - contumeliis. *pag.* 542. col. 2. lin. 6. nota *ib. Iuncta autem nocte etc.* transferenda est ad num. 2. sequentem. *pag.* 583. col. 1. lin. 3. lege - subsistentiis. *pag.* 611. lin. 30. lege - peccantium. *pag.* 614. lin. 33. - lege - ita.

TOM. VII. *pag.* VIII. indicis praeuii lin. 10. lege - viris. *ib.* lin. 24. lege - Florezii. *pag.* 9. col. 1. lin. 6. lege - solita. *pag.* 15. col. 2. lin. 3. in nota Grialii pro XIII. *Calend. aprilis* . . . . *calend. octobr.* fortasse legendum - XII. cal. apr. . . . . XI. cal. octobr. *pag.* 66. lin. 6. lege - diluuium.

Pag. 78. lin. 1. lege - Elisaeus. *pag.* 86. lin. 4. lege - iudaeorum. *pag.* 99. col. 2. lin. 21. adde - Hieronymus. In Historia gothorum Athanarici, seu Athalarici pugna contrario modo refertur. *pag.* 105. col. 2. lin. 13. adde - incertum est etc. Notandus error Loaisae in nota, qui asserit, *Sisebutum* congregasse concilium IV. toletanum, quod de *Sisenando* debuit dicere.

Pag. 110. col. 2. lin. vlt. adde - in Istrium. Proelium Athanarici contra Fridigernum ita constanter refertur hoc loco in exemplaribus editis, et mss. In Chronico pag. 99. num. 103. victoria tribuitur Fridigerno. Vide notam Loaisae. *pag.* 116. lin. 10. lege - aruspicumque. *pag.* 118. col. 1. lin. 6. et 7. lege - Maldram . . . . Maldrae. *pag.* 120. col. 2. lin. 9. lege - ad eram 565.

Pag. 121. lin. 21. lege - inermem. *pag.* 126. col. 2. lin. 5. pro *post* lege - pro. *pag.* 154. col. 1. lin. 4. lege - Importuni. *pag.* 155. col. 1. lin. 20. lege - praecipue. *pag.* 171. col. 2. lin. 3. in nota Perezii, *in concil. tolet.* 456. numeri hi ita distinguendi videntur - in concil. tolet. 4. 5. 6. - Nimirum Conantius his tribus conciliis interfuit.

APPENDICES AD TOM. VII. Quum pleraque opuscula, quae ad appendices reiecta sunt, e corruptis exemplaribus qua editis, qua manu exaratis deprompta sint, etsi nonnullis iam medicina adhibita fuerit, multa adhuc supersunt, quibus ex coniectura succurri poterit. Nunnulla hic indicabo.

Pag. 190. lin. 13. lege - Hispaniam. *pag.* 198. lin. 3. lege - cinnamomum. *pag.* 199. lin. 37. lege - illud. *pag.* 201. lin. 4. lege - columnae. *pag.* 202. lin. 31. ad marginem lege - forte, aereis. *pag.* 203. lin. 4. pro *ecclesia* videtur legendum - ecclesiam. *ib.* lin. 18. pro *prope* lege - prole. *pag.* 211. lin. 8. post *festinat* dele interrogationem, et adhibe duo puncta. *pag.* 214. lin. 25. lege coniunctim - *protelatis*. *pag.* 223. lin. 10. lege - inenarrabiliter. *pag.* 226. lin. 26. lege - grege. *pag.* 230. lin. 15. lege - et ne nos.

Pag. 231. lin. 38. lege - quaeque. *pag.* 233. lin. 9. pro *tondant* reponendum videtur - tondeant. *pag.* 249. lin. vlt. lege - auaritiae. *pag.* 262. lin. 31. lege - exhortari. *ib.* lin. 41. lege - excitare. *pag.* 263. lin. 28. lege - ipsam nos. *pag.* 271. lin. 15. pro *delinquentis* substituendum *derelinquentis*, vel *relinquentis*. *pag.* 273. lin. 1. legendum videtur - abscondunt. *pag.* 276. lin. penult. lege - tempore. *pag.* 283. lin. 22. lege - inuidus.

Pag. 287. lin. vlt. ex coniectura deleri poterit *si* post *qui*. *pag.* 288. lin. 2. pro *rimatur* forte - rimantur. *ib.* lin. 32. pro *titulamento* forte - titillamento. *pag.* 292. lin. vlt. ad marginem - Vulgata Eccli. c. 3. v. XI. *maledictio autem*. *pag.* 307. lin. 20. pro *virgo* forte - vigor. *ib.* lin. 38. pro *admittitur* forte - amittitur. *ib.* lin. 40. pro *non is* forte - non nisi. *ib.* lin. vlt. pro *ingenti* forte - vnguenti.

Pag. 308. lin. 2. forte legendum - quoniam renascendo, non nascendo fit. *ib.* col. 2. lin. 5. adde - non intelligo. Suspicatus est aliquis, legendum, *manducet*. *pag.* 340. lin. 24. lege - militiam. *pag.* 357. col. 2.

lin. 38. ad marginem adde - Pro *macerari* aliud verbum esset reponendum, quod ab *y* inciperet. *pag.* 365. lin. 34. lege - misericors. *pag.* 375. lin. 13. lege - CXL. annis.

Pag. 380. lin. 9. ad marginem - forte, transfixum... palo... prophetam lethali. *pag* 382. lin. 32. ad marginem - forte, *visiones* pro *versiones*. *Pag.* 387. lin. 15. lege - dum. *pag.* 389. lin. 36. lege - inenarrabili. *pag.* 390. lin. vlt. ad marginem - forte, *viuens*, pro *videns*. *pag.* 391. lin. 26. lege - magistrum. *pag.* 395. 15. ad marginem - forte, *audi* pro *audiui*. *pag.* 401. lin. 4. lege - inueniri.

Pag. 448. col. 1. lin. 5. lege - pater. *pag.* 481. col. 1. lin. 1. lege - monachorum. *pag.* 485. col. 1. in nota 1388. lege - scripsi *rheuma* pro *reuma*, vt in veteribus editionibus legitur *pag.* 492. col. 2. not. 1604. lege - ex aliis.

INDICES. *Pag.* 498. col. 2. lin. 34. lege - retribuisti *pag.* 499. col. 1. lin. 15. lege - constitutum. *ib.* col. 2. lin. 30. lege - ecce. *pag.* 501. col. 2. lin. 29. lege - currus. *pag.* 504. col. 1. lin. 31. lege - iuuenis. *pag.* 505. col. 1. lin. 30. lege - igni. *ib.* lin. 55. lege - architectis. *ib.* col. 2. lin. 6. lege - meae. *ib.* lin. 54. lege - qui sedebat.

Pag. 506. col. 2. lin. 54. lege - mutorum. *pag.* 507. col. 1. lin. 41. seq. lege - intueamini. *pag.* 508. col. 1. lin. 12. lege - vnusquisque. *ib.* col. 2. lin. 50. lege - reliquistis. *pag.* 510. col. 2. lin. 6. lege - iniquitatibus. *pag.* 517. col. 1. lin. 15. lege - iudaeorum. *ib.* col. 2. lin. 29. lege - quum. *pag.* 518. col. 1. lin. 4. lege - secundum. *pag.* 521. col. 1. lin. 1. lege - hominum.

Pag. 524. col. 1. lin. 9. *pro* 57. lege - 61. *ib.* lin. 51. *pro* III. 168. lege - VII. 15. *ib.* col. 2. lin. 10. *pro* III. 415. lege - VII. 116. *ib.* lin. 11. et 12. lege - IV. 258. 282. *ib.* lin. 24. *pro* 6. lege - 16. *ib.* col. 3. lin 24. *pro* 32. lege - 33.

Pag. 525. col. 1. lin. 11. *pro* 237. lege - 238. ib. lin. 14. *pro* 87. lege - 82. *ib.* lin. 20. *pro* 234. lege - 235. *ib.* lin. 55. *pro* 355. lege - 353. *ib.* col. 2. lin. 2. *pro* VII. lege - III.

Pag. 531. col. 1. lin. 16. *pro* 252. lege - 152. *ib.* lin. 22. *pro* IV. lege - V. *ib.* col. 3. lin. 48. lege - Blemmyae IV. 34. *ib.* lin. 53. *pro* 478. lege - 433. *ib.* lin. 54. post *Boeotia* adde - IV.

Pag. 535. col. 2. lin. 43. lege - iubetur. *pag.* 538. col. 2. lin. 33. *pro* 390. lege - 399. *ib.* col. 3. lin. 2. *pro* 146. lege - 551. *ib.* lin. 25. *pro* 412. lege - 402. *pag.* 540. col. 3. lin. 4. lege - consobrini. *ib.* lin. 45. lege - contemptores. *pag.* 541. col. 2. lin. 6. lege - coniunctiones.

Pag. 545. col. 1. lin. 35. lege - V. 78. *ib.* lin. 37. *pro* 168. lege - 163. *ib.* col. 2. lin. 35. *pro* 299. lege - 129. *ib.* lin. 54. *pro* VI. lege - VII. *ib.* col. 3. lin. 2. *pro* 36. lege - 37. *ib.* lin. 7. *pro* V. 68. lege - VII. 4. *ib.* lin. 18. *pro* 105. lege - 348. *ib.* lin. 39. *pro* 95. lege - 91. *ib.* lin. 56. *pro* 463. lege - 461.

Pag. 547. col. 3. lin. 13. lege - occidentalis in azymo. *ib.* lin. 46. lege - *efferre* vide *eferre*. *pag.* 552. col. 1. lin. 36. *pro* 201. lege - 202. *ib.* lin. 41. *pro* 438. lege - 348. *ib.* lin. 46. *pro* 192. lege - 107. *ib.* lin. 56. *pro* 462. lege - 262. *ib.* col. 2. lin. 6. *pro* 128. lege - 129. *ib.* lin. 55. *pro* 365. lege - 459. *ib.* col. 3. lin. 19. *pro* VI. lege - IV.

Pag. 560. col. 1. lin. vlt. lege - Kalendarum. *pag.* 564. col. 3. lin. 52. lege - iunctus. *pag.* 567. col. 2. lin. 35. *pro* 232. lege - 242. *ib.* col. 3. lin. 50. *pro* 89. lege - 98. *ead. lin. pro* V. 508. lege - VI. 508. *pag.* 575. col. 2. lin. 19. lege - necis genera. *ib.* lin. 56. *pro* 159. lege - 155. *pag.* 576. col. 1. lin. 20. lege - seq. *ib.* lin. 29. *pro* III. 452. lege - IV. 512. *ib.* lin. 48. seq. lege - numeri musici. col. 2. lin. 14. *pro* 447. lege - 452.

Pag. 592. col. 1. lin. 51. seq. lege - III. 241. qui *ib.* lin. 53. *pro* 213. lege - 253. *ib.* col. 2. lin. 11. seq. lege - vtatur VII. 38. *ib.* lin. 13. lege - sit VI. 572. *ib.* lin. 52. lege - Secta III. 349. V. 37. *ib.* col. 3. lin. 7. *pro* 46. lege - 494.

FINIS.